81381

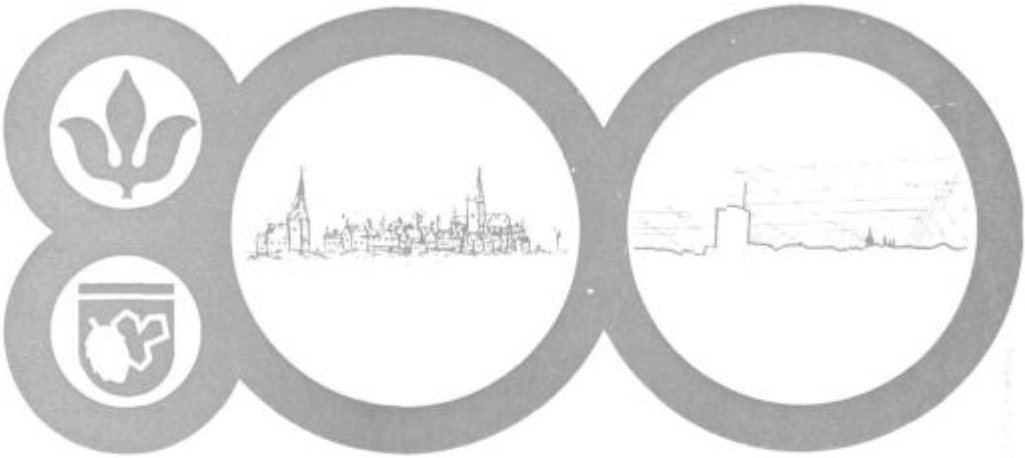

ŽALEC 1182-1982

SAVINJSKI ZBORNIK

V

ŽALEC
1 9 8 3

308(497.12-115/-116)

81381/XXVI

UVOD

Spoštovani bralci, pred vami je peta številka Savinjskega zbornika. Vsi, ki smo sodelovali pri zbiranju gradiva za to jubilejno številko, pričakujemo, da vam bo všeč. Vse dosedanje izdaje so bile namreč med ljudmi zelo dobro sprejete. In vse so dokaj veren dokaz določenega časa in razvoja občine in posameznih krajev. Takšna želja velja tudi tej izdaji, ki jo posvečamo 800-letnici Žalca.

Žalec je že stara naselbina, saj pričajo zgodovinski viri o tem, da se ime naselja že omenja v letu 1182. Skozi vseh 8 stoletij je kraj doživel podoben razvoj kot večina naselij. Vendar pa je bila le vrsta posebnosti. To je vpisano v nekaterih prispevkih. Svojstven pečat posameznih obdobij je ostal v arhitekturi starega dela mesta, ki velja za pomembno kulturno dediščino. S posebnim ponosom se Žalčani spominjamo taborskega gibanja v prejšnjem stoletju, saj je bil v Žalcu 6. septembra 1868 drugi slovenski tabor s 15 tisoč udeleženci. Ta dogodek in pričetek ustanavljanja slovenskih kulturnih in športnih ter glasbenih društev priča o visoki narodnostni zavesti naših prednikov. S taborskimi kulturnimi dnevi se vsako leto spominjamo teh pomembnih zgodovinskih dogodkov. Pred dobrimi sto leti so v bližini Žalca zasadili prvo sadiko hmelja, to grenko rožo, imenovano tudi zeleno zlato, ki je usodno vplivala na razvoj Žalca in Savinjske doline. In še danes predstavlja hmelj najpomembnejšo kmetijsko kulturo in hkrati izvozno blago. Po tem je tudi savinjska metropola najbolj zaslovela.

To knjigo posvečamo 800-letnici Žalca, ki smo jo proslavljali dostojanstveno in veličastno, vendar tudi skromno z ozirom na naše zmogljivosti. Prireditve so potekale skozi vse leto in bile zaključene s krajevnim praznikom mesta Žalca. Kot posebnost je izredno uspela turistična prireditev »Žalska noč«.

Množičnost je doseglo srečanje pionirjev-gasilcev republike Hrvaške in Slovenije, ki je privabilo 2500 udeležencev.

Osrednje prireditve so bile v septembru ob taborskih kulturnih dnevih. Veličastna so bila gostovanja športnih in kulturnih skupin. Izjemno zanimanje je doživela domača uprizoritev Planinske rože Radovana Gobca.

Razstave »Žalec skozi čas« so pokazale življenje v Žalcu in okolici skozi stoletja. Nekaj društev, šol in vrtcev se je izkazalo. Mesto je precej spremenilo svojo podobo. Največji pridobitvi pa sta ureditev mestnega parka in spominskega parka maršala Tita, pri čemer so opravili občani

preko 6000 prostovoljnih delovnih ur. Troje ličnih spominskih obeležij bo pomnik poznejšim rodovom. Zaključna prireditev z množičnim zborovanjem je na sončno nedeljo 26. septembra 1982 privabila na žalski stadion nad 6000 udeležencev. Slikoviti povorki, v kateri je bil prikaz družbenega in gospodarskega razvoja Žalca in okolice, je sledila ponovitev drugega slovenskega tabora. Slavnostni govornik Tone Bole, član predsedstva RK SZDL Slovenije, je čudovito orisal nekdanja in sedanja hotenja Savinjčanov. Prireditev je zaključila prijetna in vesela »taborska noč«.

V spomin na proslavljanje 800-letnice Žalca nam bo tudi spominska plošča na turškem stolpu v Žalcu, ki smo jo odkrili ob slovenskem kulturnem prazniku. Na njej so vklesane znamenite besede pesnika Otona Župančiča

»... iz roda v rod
krvi gre tek
duh išče pot«

Ob zaključku jubilejnega leta lahko z zadovoljstvom ugotovimo, da smo visoko obletnico našega mesta proslavili dostojno in veličastno. Ob skromnejših materialnih možnostih je bilo obilo osebnih prizadevanj posameznikov, skupin, društev in delovnih kolektivov. V imenu občinske konference SZDL Žalec, v okviru katere so delovali osrednji pripravljalni odbor in številni pododbori, iskrena zahvala vsem, ki ste kakorkoli prispevali k uspešni proslavitvi 800-letnice. Na to naj vas spominjajo podeljena priznanja in spominske plakete. Zahvaljujemo se tudi uredniku Savinjskega zbornika in vsem avtorjem prispevkov za požrtvovalno pripravo te knjige. Občinski kulturni skupnosti Žalec pa hvala za izdatno denarno pomoč pri izdaji Savinjskega zbornika V.

Ta zbornik je še en kamenček v velikem mozaiku naše pestre in slavne zgodovine.

Janez Meglič

Meta Rainer

NAŠE MESTO

»Od Celja do Žalca je ravno poljé«,
nam pesmica ljudska prepeva . . .
Ob cesti domovi prijazni stoje,
po nji pa vozila železna drvé,
kot tempo današnji veleva.

Življenje pretaka iz veka se v vék,
naséljem spreminja obličje,
pečat jim odtisnil stoletij je beg. —
Za gôro, dolino, za reko in breg
pa dolgih sto let kakor nič je.

Nad mestom razpenja se isto nebo
kot nékdaj — pred osemsto leti,
Savinje bregovi na pómlad cvetó,
valovi še njeni veselo pojó
pa sonce enako še sveti.

A listine stare o tem govoré,
kako so živeli rodovi,
kako so njih plugi orali poljé
za Celjske gospode, njih žlahtne gospé,
kako so cveteli gradovi.

Ne Sachsenfeld, — Žalec pred nami stoji,
pokôpal je svoje gospóde:
grof Vovbreški, Walseeški, Celjski leži
v zemlji, grofica von Teuffen že spi
in njihovi sluge, oprode.

Obzidan se Turkom postavil je v bran,
napredne gostil protestante
in Trubarjev sin je tu, Felicijan,
ves verskim resnicam bil svojim predán,
tu môlil za svoje trabante.

V cesarstva temí dozoreval je čas,
Slovenija vstaja, prepeva,
Savinjčanu v srcu odmeva nje glas,
dolina se zbere in t a b o r pri nas
bil Žalca je častna zadeva.

Pod Hitlerjem dviga uporno glavó,
zamenja svoj dom za gozdove;
za b i t i — n e b i t i — je narodu šlo,
in Žalec z orožjem in svojo krvjo
se klicu svobôde odzove.

Mejnik zgodovinski: med množico mest
slovenskih se Žalec zapiše!
Na marmorno ploščo kronist nam je zvest
pred osemnajst leti izklêsal to vest,
da nikdar se več ne izbriše.

Živahen, napreden je mestni utrip,
zeleni so parki, nasadi, —
pa — tu in tam vonjaš še cvet starih lip,
ki se ti pomeša naslednji že hip
z bencinom moderne pomladi . . .

Za náuk, za vzgojo srcá nam skrbé
domovi kulture, prosvete.
Iz kraja izšli so veliki ljudje,
umetniki naši po svetu slové,
naravne lepote neštete!

A žrtvam nasilja stoji spomenik
prav v srcu svobôdnega mesta.
S svetovnim prostorom vzdržuje pa stik
— mladini potreba, pravica in mik —
širóka, razgledana cesta . . .

Janez Kroflič

PRAZNOVANJE 800-LETNICE ŽALCA

Kraj Sachsenfeld, sedanji Žalec, se prvič v zgodovini omenja že leta 1182. Na pobudo posameznikov in dejavnikov v kraju smo se odločili že konec leta 1981, da bomo to pomembno obletnico kraju in času primerno proslavili. V ta namen je občinska konferenca SZDL Žalec imenovala osrednji odbor, ki je štel 40 članov, ta pa je imenoval več pododborov.

Na predlog pododborov je osrednji odbor sprejel program praznovanja, ki je potekalo skozi vse leto, in program zaključnih svečanosti v mesecu septembru, vključujoč »taborske kulturne dneve«. V programu so bile predvidene kulturne, zabavne in športne prireditve, izgradnja mestnega parka in parka maršala Tita z zasaditvijo 88 dreves, srečanje pionirjev-gasilcev Slovenije in Hrvatske, razstave, ureditve pročelij zgradb in nasadov, izdelava simbolov in spominkov, položitev temeljnega kamna za izgradnjo kulturnega doma Edvarda Kardelja; ob tej priliki naj bi izšla peta številka Savinjskega zbornika. Program prireditev in drugih aktivnosti je bil v celoti izveden, zaradi pomanjkanja sredstev in zakonskih omejitev negospodarskih investicij pa ni bilo mogoče pričeti z izgradnjo kulturnega doma.

Znak 800-letnice Žalca je izdelal Vincenc Vipotnik, oblikovalec iz Žalca.

Sredstva za izvedbo programa praznovanja 800-letnice Žalca so prispevale organizacije združenega dela, samoupravne interesne skupnosti, samostojni obrtniki so prispevali sredstva za izgradnjo parka maršala Tita. Priprave za izgradnjo obeh parkov so se pričele že v letu 1981 s pridobivanjem zemljišč in izdelavo načrtov, ki jih je pripravil Franc Korent, predsednik Hortikulturnega društva Žalec. V zgodnjih spomladanskih dneh se je pričelo v mestnem parku z udarniškim delom in je bilo opravljenih 6500 ur prostovoljnega dela.

Začetek praznovanja so obeležili pevci mešanega pevskega zbora France Prešeren iz Celja s celovečernim koncertom. Sledil je samostojni koncert moškega pevskega zbora iz Žalca, ki se je številnemu občinstvu predstavil s programom narodnih, umetnih in borbenih pesmi. Za praznik OF in 1. maja se je v dvorani osnovnošolskega centra predstavil pihalni orkester ljubljanskega armadnega območja pod vodstvom dirigentov Ladislava Šeška in Ludvika Velikonje ter solistov ljubljanske opere Dragice Černe in Franca Javornika. V mesecu maju je Svoboda Žalec skupaj s Kulturno skupnostjo in Zvezo kulturnih organizacij pripravila, že petič,

tradicionalno prireditev »Pesem in mladost«. Besedila pesmic, ki so jih napisali učenci osnovnih šol, so uglasbili glasbeni pedagogi. Urednik pa je bil Jože Škorjanc, ki je tudi s svojim ansamblom VOKALI spremljal nastopajoče pevce. Tudi tokrat so sodelovali učenci osnovne šole Božena Plazzeriano iz Varaždina.

V bogat program prireditev s prikazom dejavnosti Glasbene šole, ki je letos praznovala 25-letnico, spada tudi brošura o vsestranskem razvoju te šole, imenovane po skladatelju Ristu Savinu.

V okviru praznovanja Dneva mladosti je bil odprt mestni park; trak je ob prisotnosti Žalčanov in gostov, ob deževnem dnevu, prerezal predsednik Hortikulturnega društva Franc Korent.

Prav tako je nastop malčkov iz vrtcev zmotil dež, da so morali svoj prisrčni in pestri program izvesti v telovadnici osnovnošolskega centra. Prireditveni prostor so obogatili malčki s prikazom življenja in iger ter pričarali nanj veliko mravljišče sreče in razigranosti. Organizator te manifestacije je bil TVD Partizan Žalec. Zadnjo nedeljo v maju so se v Žalcu zbrali pionirji-gasilci iz Slovenije in Hrvatske. Kar dva tisoč jih je bilo, marljivi gostitelji pa so poskrbeli za lep prikaz gasilskih veščin in tudi za prijetno počutje gostov. Vse pa je še nagradilo lepo vreme, ki je pri gasilcih že v navadi. Ni pa naključje, da je bilo to srečanje v Žalcu, saj ima Žalec več kot stoletno gasilsko zgodovino.

V spomin na 90-letnico rojstva tovariša Tita so zbori žalske Svobode pripravili koncert. Zapeli so moški in študentski zbor, oktet Savinja ter otroški in mladinski zbor osnovne šole Peter Šprajc-Jur.

Mesec junij je bil v znamenju priprav na veliko turistično zabavno prireditev »Žalska noč«, katere organizator je bilo Turistično društvo skupaj z gostinskimi organizacijami iz Žalca. Za pripravo programa in propagande je Turistično društvo imenovalo poseben odbor. Kljub bojazni gostincev, da na tej prireditvi ne bo obiska, se je izkazalo ravno nasprotno, saj se je zadnjo soboto v juniju zbralo v Žalcu okrog 15.000 obiskovalcev iz bližnje in daljnje okolice. Starejši Žalčani se ne spominjajo, kdaj se je nazadnje zbralo v Žalcu toliko ljudi. K temu je največ prispevalo lepo vreme in tudi zanimiv program. Organizatorji prireditve so poskrbeli za zaprtje mestnega središča od Ferralita pa do križišča pri Nami, tako da so se obiskovalci brez skrbi lahko sprehajali po cestišču, nekateri so zaplesali v križišču pri pošti, kar je bilo videti še posebej zanimivo. Prometni vrvež se je spremenil v kolone sprehajajočih se, ki so hodili od zabavišča do zabavišča. Največ prostora je bilo pred hotelom Golding Rubin in Namo, kjer se je prireditev pričela s skoki padalcev letalskega kluba iz Ptuja. Pred tem so ob spremljavi mladinskega pihalnega orkestra iz Žalca nastopile »mažoretke« iz Logatca. Bolj ko se je dan nagibal v noč, vedno več ljudi se je zbiralo na ulicah in zabaviščnih prostorih, kjer je bilo poskrbljeno za prijetno počutje. Veliko pozornosti je vzbudil nastop znane humoristke Nele Eržišnik, pevcev Duška Lokina in Andreja Šifrerja. Na tržnici so za zabavo skrbeli narodno-zabavni ansambel Veseli hmeljarji in Mito Trefalt. Najdlje, do sončnega vzhoda, so ljudje vztrajali na zabavišču pri Marjoli. Po burni in veseli noči se je Žalec zopet umiril, navdušeni obiskovalci pa so zatrjevali, da bodo v Žalec na »Žalsko noč« še prišli.

Nato je nastopil čas dopustov, kar pa ni veljalo za organizatorje osrednjih prireditev ob praznovanju 800-letnice Žalca. Vrstile so se delovne akcije pri izgradnji parka maršala Tita, člani Svobode so se pripravljali na uprizoritev operete Radovana Gobca Planinska roža. Veliko je bilo dela s pripravo povorke, Žalec je vsak dan dobival lepšo podobo. Več kot 500 ljudi je aktivno delovalo v raznih odborih in komisijah, kar pa je bilo potrebno za izvedbo tako zahtevnega programa.

Pa preletimo, kaj vse se je dogajalo v septembru.

V občinskem glasilu Savinjski občan je izšla priloga z naslovom »Iz roda v rod duh išče pot«, v kateri je zapisan zgodovinski razvoj in sedanji trenutek Žalca. Anka Krčmar je ob tej priliki zapisala:

800 let... Častitljiv jubilej, prepleten s svetlimi in temnimi trenutki zgodovine.

Jubilej našega mesta, metropole doline zelenega zlata.

ŽALEC — mesto, ki je ponosno na slavno preteklost
— mesto odrekanj in uspehov
— mesto, ki je zazrto v bodočnost
— mesto, ki ga plemenitita bratstvo in enotnost
— mesto, ki ga imamo radi, saj je del naše lepe domovine.

Športni prireditvi, košarkarska tekma Olimpija : Rabotnički iz Skopja in nogometna tekma Olimpija : Kladivar sta privabili veliko število ljubiteljev športa. Zbralo se jih je preko 3000.

Več mesecev so organizacije in društva ter pododbor za razstavo »Žalec skozi čas«, ki ga je vodil Ivan Centrih, pripravljali in zbirali gradivo za prikaz zgodovinskega in družbenega razvoja Žalca. Zbrano in prikazano je bilo veliko pomembnega gradiva, kar dokazuje bogato preteklost kraja. Odveč je ponavljati zgodovinsko pomembnost Žalca, stoletni razvoj gasilstva, razvejano telesno-kulturno dejavnost, kulturno dediščino, vlogo šolstva, pomen lovstva za varstvo narave, kar vse smo lahko zasledili v posameznih dokumentih, ki so bili razstavljeni.

Ob odprtju spominskega parka maršala Tita je bilo odkrito tudi spominsko obeležje, imenovano PRSTAN, ki simbolizira bratstvo in enotnost jugoslovanskih narodov in narodnosti. Po idejnem osnutku Franca Korenta so ga izdelali v Ferralitu. Osrednji govor je imel Janez Meglič, predsednik občinske konference SZDL Žalec. Hortikulturno društvo pa je ob tej priložnosti razvilo društveni prapor. V imenu pokrovitelja SOZD Hmezad ga je razvil generalni direktor dipl. ing. Vlado Gorišek.

Pomemben prispevek k praznovanju 800-letnice Žalca so prispevali pevci Koroškega partizanskega pevskega zbora iz Celovca s koncertom partizanskih pesmi. Gre za zbor, ki deluje krajši čas in se vse bolj uveljavlja. Koncerta sta se udeležila tudi Feliks Wieser, predsednik Zveze slovenskih organizacij, in Janez Wutte-Lutz, predsednik koroških partizanov.

Kljub dvomom o uspehu uprizoritve operete Planinska roža, je le-ta pomenila velik kulturni dogodek v času praznovanja 800-letnice Žalca. To potrjuje kar pet predstav v Žalcu, na katerih so jo številni obiskovalci sprejeli z navdušenjem. Da trud ni bil zaman, zgovorno dokazujejo številna gostovanja po Sloveniji. Avtor operete Radovan Gobec je po pre-

mieri izrekel vse priznanje prizadevnemu ansamblu. Opereto je režiral Bogomir Veras, orkestru je dirigiral Franci Rizmal.

Vsako leto se na Taborskih kulturnih dnevih predstavijo člani šolskih kulturnih društev občine Žalec s svojimi najboljšimi kulturnimi dosežki. Tokrat so pripravili program z naslovom Mladi za Tita. Preko 200 nastopajočih je v pesmi in besedi izreklo ljubezen do Tita, ki je mladi generaciji zapustil veliko doto.

Dr. Ivan Stopar je v predavanju o zgodovini Žalca poudaril zgodovinsko in arhitektonsko vlogo Žalca, ki je za slovenski prostor izrednega pomena. Hkrati pa je tudi opozoril na nujnost večje skrbi za ohranitev objektov, ki so pod zaščito spomeniškega varstva.

Naj omenimo še nastop Janeza Hočevarja-Rifleta z Občinskim svetnikom Švejkom.

Kulturna skupnost je pripravila likovni ekstempore »Žalec v likovni podobi«. V Žalcu in okolici so teden dni ustvarjali akademski slikarji Radule Anđelković in Milorad Đokić, oba iz Kruševca, Lojze Čemažar in Veljko Toman iz Ljubljane ter slikarji Franc Boštjan z Raven na Koroškem, Milan Ipavec iz Ajdovščine, Bogdan Potnik iz Kamnika, Branko Pungartnik iz Maribora in slikarka Ivica Čemažar iz Ljubljane. Svoje vtise in doživljajske občutke so v različnih tehnikah prenesli na platna.

PROGRAM PRAZNOVANJA 800-LETNICE ŽALCA IN TABORSKIH KULTURNIH DNEVOV

PETEK, 17. 9. 1982

ob 18. uri — Otvoritev razstave Žalec skozi čas

SOBOTA, 18. 9. 1982

ob 9. uri — Otvoritev spominskega parka maršala Tita in razvitje prapora Hortikulturnega društva Žalec

ob 19. uri — Koncert Koroškega partizanskega pevskega zbora iz Celovca

NEDELJA, 19. 9. 1982

ob 19. uri — Premiera operete Radovana Gobca Planinska roža

PONEDELJEK, 20. 9. 1982

ob 19. uri — Ponovitev operete Planinska roža

TOREK, 21. 9. 1982

ob 17. uri — Prireditev šolskih kulturnih društev Mladi za Tita

SREDA, 22. 9. 1982

ob 15.30 — Nogometna tekma Olimpija : Kladivar

ob 16. uri — Predavanje dr. Ivana Stoparja: Zgodovina Žalca

ČETRTEK, 23. 9. 1982

ob 19. uri — Gledališka predstava Toneta Fornezzija-Tofa Občinski svetnik Švejk, igra Janez Hočevar-Rifle

PETEK, 24. 9. 1982

ob 17. uri — Otvoritev razstave del likovne kolonije

SOBOTA, 25. 9. 1982

ob 17. uri — Ponovitev operete Planinska roža

NEDELJA, 26. 9. 1982

ob 14. uri — Zaključna prireditev s povorko in prikazom drugega slovenskega tabora v Žalcu, stadion Športnega centra, Žalec

ob 16. uri — Zabavna prireditev s plesom

Povorka prikazov — Žalec skozi 800 let

Janez Kroflič

UPRIZORITEV DRUGEGA SLOVENSKEGA TABORA

Po zgodovinskih virih o poteku drugega slovenskega tabora v Žalcu iz leta 1868 je Mito Trefalt z RTV Ljubljana pripravil scenarij in vsebino govorov, ki so jih na tedanjem zborovanju podali dr. Jakob Ploj, dr. Valentin Zarnik, dr. Radoslav Razlag, Božidar Raič, dr. Josip Vošnjak in Ivan Žuža. Po tem zaporedju so besede tedanjih govornikov uprizorili Mito Trefalt, Drago Kastelic, Borut Alujevič, Bogomir Veras, Franc Trefalt (oče Mita Trefalta) in Miro Podjed.

Predno so h govorniškemu odru pristopili govorniki, jih je nagovoril Janez Meglič z besedami:

»Pomemben mejnik v zgodovini našega kraja je slovenski tabor v Žalcu. Kot drugi v vrsti taborov na Slovenskem je pomemben za vse Slovence. Zato bomo na današnji slovesnosti posvetili spominu na ta dogodek nekaj več pozornosti. Na našem odru bodo govorniki ponovili besede, ki so bile izrečene pred 114 leti. Če jim bomo pazljivo prisluhnili, bomo videli, da je v njih še precej soli tudi za današnji čas.«

Množično zborovanje ob 800-letnici Žalca

Nato je k odru pristopil »Ivan Žuža« in dejal:

»Minulo je komaj mesec dni od prvega slovenskega tabora v Ljutomeru. S prijaznih vinskih goric in prekrasnega murskega polja smo se preselili v našo ne manj krasno savinsko dolino, ktere ljudje od nekdaj slove zarad svojega rodoljubja in gostoljubnosti. Zbrali ste se v tako ogromnem številu, kakor bi bila oklicana črna vojska in bi slovenski možje od vseh strani skupaj hiteli odbit napada sovražnikov.

Na postavni podlagi in z uradnim dovoljenjem se je danes zbral drugi slovenski tabor, da tudi Savinska dolina izreče svoje želje jasno in moško, da jih vlada izve.

1000 let že ni govoril naš narod pod milim nebom zbran o svojih potrebah. Zdaj nam je to zopet dovoljeno po državni postavi.

Zbrani ste tu zastopniki celega slovenskega naroda. To nam spričuje, da ste začeli sami premišljati, kaj je krivo našemu slabemu stanju in kako ga zboljšati. O tem se bomo tudi danes posvetovali. Torej poslušajte: ako želi kdo izmed nazočih govoriti naj se oglasi pri meni, da morem zdržati red, kteri mora biti. Ako bomo danes soglasno sklepali in izrekli, da hočemo vživati vse pravice, mora nam jih vlada dovoliti, če hoče pravična biti. Prvo nasvetujem za predsednika gospoda dr. Josipa Vošnjaka, besedo pa dajem gospodu dr. Jakobu Ploju iz Ljutomera, ki je s prijatli prvi slovenski tabor v Ljutomeru napravil.«

»Žuža« sede, »Ploj« pa vstane in govori. Govornik je živahne narave in govori temperamentno.

»Zbrali smo se, da povemo in glasno izrečemo, kaj nam je na srcu, kaj nas teži, kje so naše rane.

Naše želje in tirjatve se strinjajo v besedah: *Slovenci smo in hočemo biti!*

1000 let so si prizadevali naši nasprotniki, da bi nehali Slovenci biti, 1000 let so kopali široko jamo za Slovenski narod, da bi ne bilo o njem ne duha ne sluha, da bi se zadušil slovenski glas v Muri, Dravi, Savi in vaši bistri Savini, da se izbriše celo spomin nanj.

Na noge torej Slovenci! Pokažimo, da hočemo gospodarji biti v deželi, ktero smo sprejeli od svojih očetov! Izrecite torej, da mora naša beseda biti veljavna in prava.

Čas je da se tudi pri nas godi, kakor drugodi. V naše uradnije mora slovenščina na častno mesto.

Izrecite torej, da je vaša sveta volja, da se na slovenski zemlji slovenski uraduje in pisari. Naši uradniki so še nezmožni slovenskega jezika; tega pa niso krivi toliko sami, kakor poprejšnje vlade, kterim ni bilo mar za nas. Da se uradniki nauče jezika, naj se jim odloči čas po kterem bodo morali slovensko uradovati. Pol leta bi menda ne bilo predolgo.

Tudi od notarjev brez ovinkov tirjajte slovenskih pisem.

Sami moramo svoj jezik spoštovati, potem ga bodo spoštovali tudi drugi.«

»Ploj« sede, »Žuža« vstane in najavi novega govornika:

»Besedo dajem našemu jeklenemu in v narodnih rečeh trdemu in neizprosnemu dr. Valentinu Zarniku.«

»Žuža« sede, »Zarnik« govori:

Govorniki na drugem slovenskem taboru v Žalcu poslušajo besede »Ivana Žuže«

»Zemlja slovenska na kteri prebivamo je zemlja sveta. Zadnji ostanek namreč je onega velicega slovenskega posestva, kterega smo izgubili že dve tretjini.

Zadnji sveti ostanek je torej kar še imamo, držati ga moramo z vsemi močmi, da ne bodo nekdaj naši otroci rekli: naši očetje so nam zapravili lepo deželo, ker jim ni bilo mar zanjo. Varujmo se, da nas ne bodo po pravici zarad naše nemarnosti kleli.

Pridobimo si častno mesto, ktero nam gre po postavi, pa nam ne bo treba z nemškimi pismi od Poncija do Pilata, ki nam ga morebiti še prav razložiti nebo znal, varovali se bomo marsikdaj škode in ne bomo zgubljali tako pogosto svojih pravd. Nemška pisma pošiljajmo nazaj.

Predolgo smo nosili preponižno svoj klobuček pod pazduho, sklanjali se ptujcu, ki se je od naših žuljev redil, domači sin pa je moral po ptujih deželah pičlega živeža iskati, ali pa se je vrstil med narodne nemškutarje in z njimi v en rog trobil.

Za to nam daje lep izgled znana basen o medvedu, ki se je bil med ljudmi plesati naučil, in je hotel te umetnosti tudi druge medvede naučiti, ko je bil svoji sužnosti odšel. Medvedi pa so mu pametno odgovorili: beži, svoje umetnosti si se v sužnosti naučil, ne maramo je! Ali bomo mi zaostali za svobodnimi medvedi?!

A ne tirjajmo svojih pravic le od svetne, tirjajmo jih tudi od duhovne vlade. Po viših zaukazih se pišejo naše imena po krstnih in drugih bukvah in spisih tako čudno, da jih sami dostikrat ne moremo več spoznati. Povzdignite torej tudi tu svoj glas in tudi škofi bodo spoštovali pravice vašega jezika!

Danes narod govori!!!«

»Zarnik« sede, zopet vstane »Žuža« in najavi naslednjega govornika:

»Besedo dajem deželnemu poslancu, odvetniku dr. Radoslavu Razlagu iz Radoslavcev, našemu panonskemu Slovencu.«

»Srčno me veseli videti vas vse zbrane, ki ste mi že dvakrat svoje zaupanje pokazali. Tudi jaz sem sin kmečkih starišev, in se bom do groba zvesto potegoval za pravice slovenskega naroda.

Treba nam je delati, na vse strani delati, posebno pa skrbeti, kako bi na višjo stopnjo povzdignili kmetijstvo, ki redi vse cesarstvo.

Razen davka, ki pa mora biti in vremena, kterega nimamo v svojih rokah, overa nas dostikrat naša lastna nevednost.

Tudi davke bomo zmagali, kedar nam bodo naša posestva, bolje obdelovana več rodile.

Ko so se nekdaj v Ameriki miši neprimerno množile, svetoval je nekdo Amerikanom: pomnožite mačke. Nam pa, kterim se davki od leta do leta množe, treba je pomnožiti pridelke, kakor so to storili Amerikanci, Angleži in tako dalje, kterim nese en vagan posejanega 30 vaganov pridelka. Če bomo vedeli svoje njive, travnike, gorice, prav obdelovati, morebiti nam ne bo rodila naša zemlja 30 vaganov iz enega, rodila pa nam bo gotovo toliko, da bomo lahko svojo štibro plačali, svoje otroke izrejali, da ne bomo stradali kakor zdaj, ampak vsaj v nedeljo svojo pečenko na ražnju imeli.

Pravico imamo od dežele tirjati, da nam kmetijske šole napravi, ker moramo na štirskem k vsacemu goldinarju, kterega plačamo v deželno blagajnico, plačati 35 krajcarjev za deželne potrebe. Od tega davka mora priti nekaj denarja tudi nam Slovencem v prid, da ga ne bomo zastonj plačevali. Kmetje, tržani, drug druzega podpirajmo in pomagajmo si sami!«

»Razlag« odide in sede, »Žuža« pa najavi četrtega govornika:

»Čast mi je najaviti k besedi Božidarja Raiča in prelepih Haloz, kteri se je pri našem ljudstvu s svojimi ognjevitimi govori tako priljubil.«

»Raič« začne:

»Lepo ste sklenili, da hočete imeti v pisarnicah, duhovnih in svetnih svoj lepi slovenski jezik in pokazali, da imate dober razum za svoje potrebe. Na ta razum, na vašo pamet računim tudi pri nasvetu kterega vam bom stavil.

Ako hoče kdo dobro vince piti, poišče si ga pri dobrem vinorejcu, kdor se hoče modrosti naučiti, mora k modrijanu v šolo.

Stari Grki so imeli take može. Dandanes tudi še jih imamo in to so šole ali učilnice, male, srednje in više.

Šola je neka vsemogočnost in ako je rekel stari modrijan Arhimed: dajte mi prostor zunaj zemlje in jaz jo bom iz njenih tečajev vzdignil, smemo mi reči: dajte nam narodne šole in to bo tisti prostorček, iz katerega si bomo ravnopravnost pridobili, nemškutarijo pa vzdignili iz tečajev.

Ali pa so naše šole take, kakoršne bi morale biti? Ne! Ko bi se bili mi v nižih šolah učili dobro po domače pisati, brati in računiti, ko bi se bili učili, kako polje obdelovati, sadje rediti, dobro gospodariti, bi bili zdaj premožni možje.

Naše šole pa so bile le kukavice, ki so slavičevo petje zatirale. Ko bi bil gospodoval naš jezik po srednjih šolah, ne bi bili dobili ptujci naj-

viših in najbolih služeb med nami, dobili bi jih naši ljudje, ki bi imeli srce in glavo za nas. Tako se godi pri drugih narodih in zadovoljni so, nam pa pričajo, da se mora vsak narod, ki hoče napredovati v svojem jeziku podučevati.

Bodimo tudi mi pravi posestniki svojega jezika!«

»Raič« se umakne, pride spet »Žuža« in reče:

»Besedo dajem predsedniku našega tabora dr. Josipu Vošnjaku, ki bo zagovarjal peto resolucijo taborovo.«

»Vošnjak« govori:

»Že ste izrekli svoje želje o eni in drugi reči. Naj vam še tudi jaz nekaj svetujem in veselilo bi me, ko bi vas mogel popolnoma prepričati o tem kar vam nasvetujem. Mi smo Slovenci kajne? Mi govorimo slovenski, naše pesmi so slovenske, naše šege so slovenske, in ko se bode še enkrat v vseh kancelijah slovenski pisalo, bodemo še bolj veseli svoje slovenščine. Pa ne samo mi na štirskem, kterih nas je čez 400.000 smo Slovenci, tudi Kranjska dežela je slovenska, tudi Primorska in Istrska, vse tje do Trsta je vsa slovenska, in tudi tretji del koroške dežele je slovenski. Z vsem skupaj nas štejejo 1 miljon pa 200 tisoč Slovencev. To število ni kar si bo!

Slišali ste od enega prejšnjih govornikov, koliko da moramo plačati in kako malo od vseh teh denarjev pride nazaj v našo deželo in se porabi nam v prid. Za nemške zavode moramo skoz plačevati, ko pa prosimo za nas Slovence tudi kako drobtinico, nam nobene ne privoščijo.

Mislim, da ste vsi tega mnenja, da bi za nas Slovence in za cesarstvo naše najbolje bilo, ko bi se Štajerci, Kranjci, Korošci in Primorci zedinili v združeno Slovensko.

Predstavniki protestantske šole in dramatičnega društva iz Žalca v povorki

Nam ne kaže naš današnji tabor tako zedinjeno Slovensko? Prišli so k nam naši slovenski bratje iz kranjskega, od koroške in goriške meje. Ali nam to ne dokazuje, da nas vse Slovence veže ne samo eden slovenski jezik, ampak tudi enake želje in potrebe.

Zato vam še enkrat kličem: Slovenci zedinimo se! in vam svetujem, da danes izrečete: tukaj zbrani slovenski narod izreče, da le v zedinjenim Slovenskim najde poroštva za gojitev in ohranitev svoje narodnosti, in sploh za svoje večo blagostanje!«

»Vošnjak« se umakne in sede. »Žuža« stopi naprej in reče:

»Izrekli smo svoje želje. Vabim vas, da potrdimo vseh pet oddelkov resolucije drugega slovenskega tabora v Žavcu.

Takole pravi:

Zbrani slovenski narod zahteva:

1. Slovenski jezik mora biti na Slovenskem izključivo uradni jezik. in v ta namen se mora neodlagoma določiti obrok od pol leta, do katerega morajo znati uradniki slovenščino v besedi in pismu, in sestaviti nemudoma izučenih in zvedenih mož komisija, ktera bo imela voditi pri vseh sedanjih in prihodnjih uradnikih skušnje iz znanja slovenskega jezika.

2. Cerkvena vlada mora na Slovenskem uradovati v slovenskem jeziku in v bogoslovnici predmete, kteri se nemški predavajo, podučevati v slivenščini.

3. Za povzdigo kmetijstva in gospodarstva sploh nam treba dobrih šol za poljedelstvo, vinorejo, sadjerejo, svilorejo in gozdarstvo; da se ta namen doseže, se imajo pri nas osnovati potrebne šole, brž ko brž potem tudi slovensko gospodarsko društvo.

4. Da so ljudske učilnice na Slovenskem čisto slovenske, v srednjih učilnicah učni jezik slovenski, nemški oziroma laški jezik ostani učni predmet.

5. Da se slovenske dežele zedinijo v združeno slovensko.«

Ivan Stopar

ŽALEC IN BLIŽNJA OKOLICA

Žalec je naselbina, kakršne so se v srednjem veku pogosto razvile ob pomembnih prometnih žilah. V nasprotju z naselbinami, ki so nastajale ob važnih križiščih ali ob vznožju pobočij, kjer je bil sedež fevdalnega gospoda, karakterizira našo aglomeracijo strnjena pozidava ob obeh straneh velike ceste, katere dominanto tvori župnijska cerkev na skrajnjem zahodnem koncu prvotne naselbine. Stavbna črta objektov na obeh straneh ceste ne teče vzporedno. Naselbina se na obeh koncih zoži, na sredi pa v rahlem ovalu razširi, tako da formira razpotegnjen, a vendar sklenjen trg. V globino proti severu in jugu se je naselje razvilo šele v najnovejšem času. Do pred nekaj desetletji so za trškimi stavbami stala le gospodarska poslopja, takoj za njimi pa so se razprostirala polja z značilno ozko, srednjeveško parcelacijo.

Ta zasnova je zgodovinsko pogojena. Zožitev trga na obeh koncih je določal sistem poznosrednjeveške obrambe, njegovo razširitev v vzhodnem delu pa potreba po tržnem prostoru, kamor so kmetje ob semanjih dneh pripeljali na prodaj svoje pridelke in živino. Zametek naselja je iskati ob župnijski cerkvi, kjer so si pozidali hiše imovitejši tržani, medtem ko so vzhodni del trga poselili siromašnejši sloji.

Še vedno je uganka, ali je prvotna naselbina Žalec identična z današnjo. Ime Sachsenfeld (Saško polje), kot se kraj nemško imenuje, se v zgodnjih virih ne uporablja le za oznako naselja, marveč za skoraj celotno Spodnjo Savinjsko dolino, župnija Žalec pa je v 13. stol. kljub soseščini šempetrske prafare obsegala današnje župnije Celje, Teharje in Galicijo, dalje del pogorja Skorno, območje Št. Andraža in levi breg Savinje od izliva Pake dalje. Tako se zdi, da segajo zametki današnje naselbine prav v zgodnji srednji vek. Za to bi pričalo tudi ime Žalec, ki sodi med najstarejša slovenska naselbinska imena, saj znani jezikoslovec Fran Miklošič celo nemško obliko imena izvaja iz slovenske osnove. V zadnjem času je graški zgodovinar Hans Pirchegger postavil zanimivo domnevo, da je ime povzeto po saški materi grofa Bernharda. Bernhard iz rodu Sponheimskih je prišel v posest Žalca in okolice na začetku 12. stoletja, ko je izrinil dotedanje posestnike Askviniče, neposredne dediče tukajšnjih posesti Heme Breže-Seliške. Ko je l. 1147 padel v drugi križarski vojni, je bogato posest prevzel njegov nečak, štajerski mejni grof Otokar III. Tako je tudi žalska posest prišla v sestav štajerske dežele, Žalec pa je postal deželnoknežji. L. 1279 so ga dobili v zastavo vov-

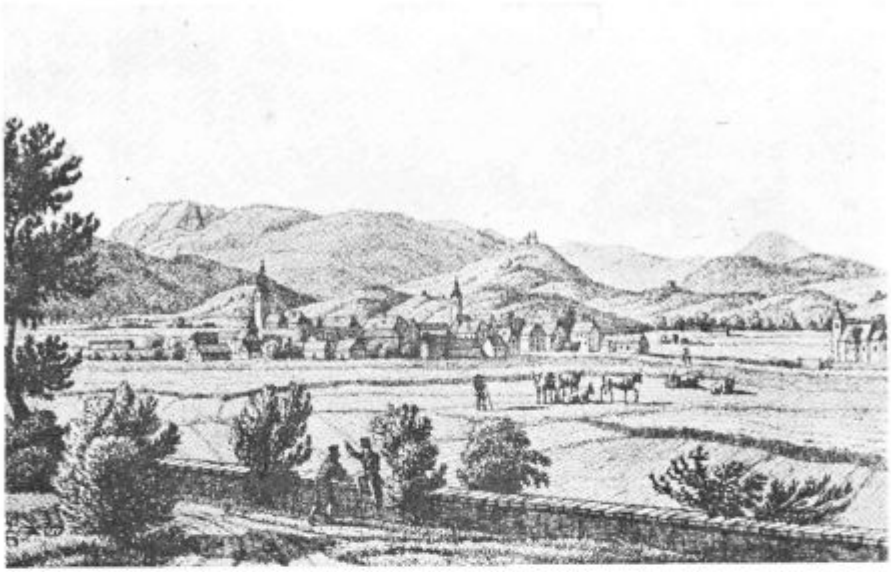

Žalec okoli leta 1830. — Kaiser

brški grofje, l. 1311 grofica von Teuffen, l. 1320 Aufenstein, l. 1331 Walseeji, l. 1363—1456 celjski grofje.

Prvo zanesljivo sporočilo o naselju datira v l. 1182, ko je bil tu že sedež deželnoknežjega urada. L. 1259 se kraj omenja kot *»villa Saxumfeld«*, l. 1260 pa je prvič omenjena trška župnijska cerkev: *»Sachsenvelde — s. Nicolaus«*. Žalec je takrat pač že imel svoje trške pravice, l. 1265, ali morda že prej, pa tudi svoje lastno sodišče. To priča o dokajšnji pomembnosti naselbine in temu je pripisati, da se Žalec v nekaterih starejših listinah omenja celo kot mesto. V opisu gotoveljskega deželnega sodišča iz l. 1524 beremo, da je segala njegova meja do starega žalskega trškega ali mestnega obzidja — *»auf die alt markht oder Statmawer zu Sachsenfeld«*, l. 1574 pa je v dvornem davčnem registru beseda celo o mestnem pečatu — *»sigillum civitatis«*.

V letih 1471 in 1480 je Žalec utrpel hudo škodo zaradi turških napadov. Zato so se odločili, da okoli cerkve pozidajo tabor. L. 1524 so bila dela pri kraju. Tabor je imel četverostrano zasnovo s tri sežnje visokim obzidjem in štirimi okroglimi obrambnimi stolpi na vogalih. Zidovje so pozneje porušili, od stolpov pa se je ohranil le jugovzhodni. Njegove arhitekturne sestavine potrjujejo pisano sporočilo o času nastanka žalskega tabora.

V literaturi je pogosto govora tudi o obzidju, ki naj bi opasovalo naselbino, z utrjenimi vrati na njenem vzhodnem in zahodnem koncu. Domnevo naj bi potrjevala citirana listina iz l. 1524. Vendar se zdi, da se tekst v listini nanaša samo na taborno fortifikacijo okoli žalske župnijske cerkve, saj bi si drugače le težko razložili, da ni o njem prav nobenega sledu ali mlajšega sporočila.

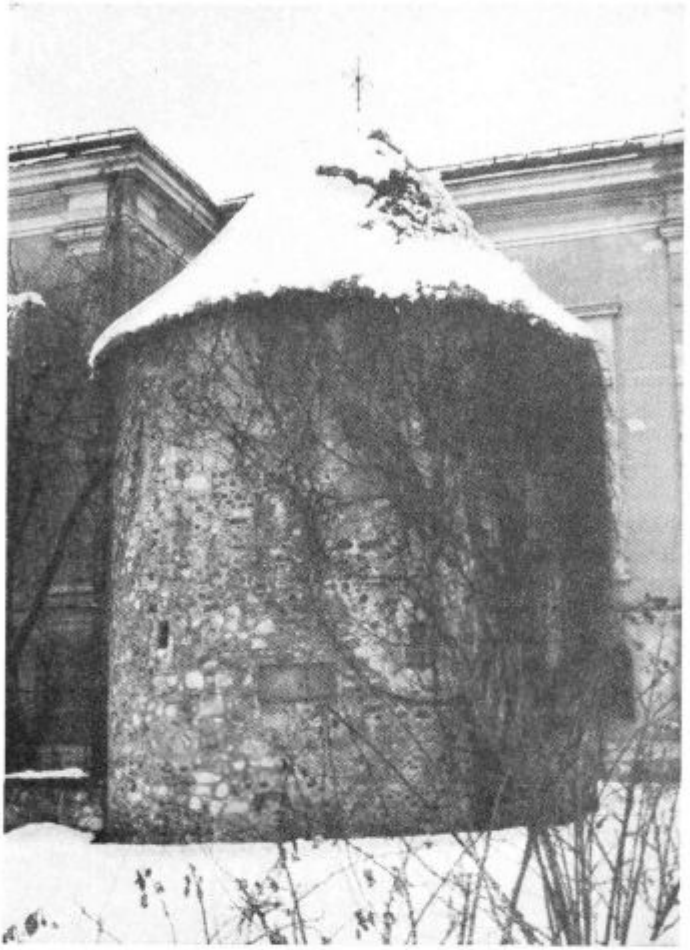

Zasneženi trški obrambni stolp pri župnijski cerkvi

Bržčas v bližini župnijske cerkve je ob koncu srednjega veka stal dvor Andreja Lilienberškega, ki se l. 1498 omenja kot *»edelmansicz — Andrä's von Lilienberg«*. Raziskovalec Savinjske doline Rajko Vrečer domneva, da je stal dvor na Frengi, kjer so našli pri izkopavanju temeljev za današnje stavbe močno zidovje in dobro ohranjen vodnjak. Frenga je domača izpeljanka iz besede Freyung, ki pomeni plemiško svobodo — to pa je cesar Maksimilijan dne 23. januarja 1499 podelil dvoru Andreja Lilienberškega, ki naj bi ga ta zaradi obrambe trga pred Turki kar najbolje zavaroval in utrdil. Dvor se omenja še v 16. stol., ko je bil v posesti grofa Pongratza pl. Schrottenbacha. L. 1580 so ga od njega odkupili deželni stanovi, da bi ga predelali v protestantsko molilnico, vendar je deželni knez že začeta dela kmalu ustavil. Protestanti so se nato odločili, da si postavijo cerkev v bližnjih Govčah. L. 1589 je bila nova stavba kon-

čana. Načrte zanjo je bil izdelal arhitekt Franc Marbel, dela pa je vodil Peter Anton Pigrat iz Konjic. Imela je velik, okrogel prostor za vernike, obdan z oporniki, ter sorazmeroma majhen, tristrano sklenjen kor. Obdajalo jo je obzidje s kvadratno tlorisno zasnovo, ki so ga na vogalih krepili stolpi — ti so bili za razloček od žalskih štirioglati. Cerkev in obzidje so ob koncu stoletja v pretirani protireformacijski vnemi porušili in nas tako oropali za izvirno pričevanje o arhitektonskih stremljenjih tega časa.

Naselje Žalec je že takrat obstajalo iz trdno zidanih, kamnitnih hiš. Nekatere med njimi so se pod poznejšimi preoblekami ohranile in tako v Žalcu še naletimo na kamnite gotske portale in stare grebenaste oboke, značilne za ta čas. Tu velja omeniti Zotlovo kovačnico na zahodni strani naselja (Savinjska c. 7) s poznogotskim portalom na dvoriščni strani, mrežastogrebenastim obokom v veži in močnim kontraforom na zunanjščini (tu je bilo v dobi reformacije zbirališče žalskih protestantov, pozneje pa trški špital), pa tudi hiše št. 17, 27 in 37 na Šlandrovem trgu z nekaterimi poznosrednjeveškimi arhitekturnimi sestavinami.

V 17. in 18. stoletju Žalec ne spremeni dosti svoje fiziognomije. Ostane v okvirih, ki jih je začrtal pozni srednji vek, le znotraj aglomeracije se stavbe večajo in lepšajo.

Iz tega časa se je ohranila tudi prva likovna upodobitev naselbine. Izvira iz skicirke anonimnega šlezijskega popotnika, ki je v letih 1710 do 1714 obiskal naše kraje ter mnoge izmed njih upodobil. List, na katerem je narisan Žalec, je nastal v aprilu 1713, ko je Šlezijec romal čez Ptuj,

Območje stare Frenge

Nagrobnik protonotarja Mihaela Šege v župnijski cerkvi

Celje in Žalec proti Ljubljani. Risba ni natančna, vendar v skopih potezah nakazuje bistvene značilnosti trga. Nad sklenjenimi vrstami hiš na obeh straneh ceste se pne gmota župnijske cerkve sv. Nikolaja (patrocinij spominja na starodavno splavarsko pristanišče) s čokatim zvonikom, levo od naselja pa je samostojno locirana podružnična cerkev sv. Kancijana. Zvonika obeh cerkva sta pokrita s strmo piramidasto kapo, kar kaže, da Žalca v tej dobi še ni zajel val barokizacije. Naselje je narisano v skrajšavi, posamičnosti pa so precej zabrisane. Tako le s težavo razbiramo nadrobnosti, kot npr. taborno obzidje ob župnijski cerkvi.

Tudi iz tega obdobja se je v Žalcu ohranilo nekaj zanimivih arhitektur. Sem sodi Savinova hiša na Šlandrovem trgu št. 25 z bogato členjeno fasado iz l. 1669, dalje stara kaplanija z mogočno razgibanim kamnitim portalom na Savinjski cesti št. 2 ter župnišče na Savinjski cesti št. 4 z

impozantnimi arkadami. Baročne arkade srečamo tudi pri nekaterih objektih na dvoriščni strani južnega niza stavb v vzhodnem delu Šlandrovega trga in drugje. Značilni so še stari kamniti oboki, ki so ohranjeni pri vrsti hiš na Šlandrovem trgu.

Današnjo podobo mestnega jedra je ustvarila prva polovica 19. stol. Na zunaj se tedaj naselbina ni dosti spremenila, kot nam kaže veduta Žalca, ki je nastala okoli l. 1830 kot eden izmed grafičnih listov v znanem Kaiserjevem albumu štajerskih mest in naselij. Žalec je tu upodobljen pri pogledu z južne strani z goro Oljko v ozadju, vendar ni več tako enovito sklenjen kot na Šlezijčevi risbi. Ob starem jedru so zrasli novi objekti, zvonika obeh cerkva pa, ki še vedno dominirata nad naselbino, sta dobila baročni kapi. Obenem je izginila ostra cezura med naseljem in obdajajočo ga pokrajino, ki se pričenjata medsebojno zlivati.

Kaiserjeva veduta nas postavi v čas, ko je večina žalskih fasad ob veliki cesti dobila klasicistično podobo z značilnimi savinjskimi kamnitimi portali. Hiše še vedno ostajajo pri tleh, le posamične med njimi se poženo za nadstropje v višino. Nekdanji baročni ali nemara celo še srednjeveški portali skoraj docela izginejo. Ohranjajo se le na nekaterih stavbah, kot je stara kaplanija, na manj uglednih dvoriščnih straneh hiš, ali ob vhodih v kleti. Iz tega obdobja so se ohranili številni objekti, mnogi starejši pa so dobili okusu časa ustrezno preobleko. Vrsta datiranih in nedatiranih portalov nam poleg značilnih dvodelnih oken in drugega dovolj zgovorno priča o pomembnosti tega obdobja za Žalec. Nekateri portali so izjemno kvalitetni. Najstarejši se je ohranil na stavbi Šlandrov trg št. 38 z zanimivimi empirskimi vratnicami, nato sledijo portali hiš na Šlandrovem trgu št. 3 iz leta 1836, na Savinjski cesti št. 7 iz leta 1840 in na Celjski cesti št. 5 iz istega leta. Nekaj posebnega je portal na Šlandrovem trgu št. 7 iz leta 1847, ki je iz žgane opeke in nenavadno bogat, saj v našem gradivu zaenkrat ne poznamo ničesar podobnega.

Opisana podoba se bistveno ne menja niti v drugi polovici 19. stoletja. Tedaj se prične Žalec vedno odločneje razvijati v pomembno gospodarsko središče Spodnje Savinjske doline, nemalo po zaslugi hmelja, ki so ga pričeli gojiti. V fasade stavb še vzidujejo nove, bogato klesane kamnitne portale, kakršen se je ohranil na Šlandrovem trgu št. 21, z lepimi lesenimi vratnicami, na katerih je izrezljana letnica 1867.

Portalom so se ob koncu stoletja, kot znamenje povečanega blagostanja, pridružile prve večje stavbe, zidane v historičnih slogih, ki pa ne vplivajo bistveno na značaj trga. Take stavbe nastajajo tudi še na začetku 20. stoletja, v obdobju med obema vojnama pa srečamo težnjo po »modernizaciji« skromnejših starejših objektov. Ti, največkrat improvizirani posegi, na katere še vedno naletimo, so prizadejali naselju precej škode, niso pa mogli uničiti njegove ubrane podobe.

29. septembra 1964 so Žalec proglasili za mesto. Tako je postal ta datum mejnik v večstoletnem razvoju naselja, ki hkrati označuje njegovo novo kvaliteto. Po vojni gospodarski pomen Žalca nenehno narašča, vzporedno pa ob starem jedru nastajajo nove soseske, katerih celokupnost danes štejemo za mesto. Ob novih javnih in upravnih stavbah rastejo zlasti gospodarski objekti, vse pa kaže, da se bo razvoj tudi v naslednjih desetletjih nadaljeval z nezmanjšano intenziteto.

Baročni portal iz l. 1733 na stari kaplaniji

Med žalskimi kulturnimi spomeniki ima prvo mesto župnijska cerkev sv. Nikolaja. V svoji prvotni obliki je nastala pred letom 1256, ko je bila žalska fara inkorporirana stiškemu samostanu. O njeni podobi lahko le ugibamo in komaj kaj več vemo o njeni gotski naslednici. Ta je imela pravokotno ladjo in dolg, tristrano sklenjen kor, na zahodni strani pa se je prislanjal k njej še danes ohranjeni, a močno predelani zvonik. Pozidali so ga l. 1518, kot nam sporoča kamen z letnico, vzidan na njegovi zunanjščini. V drugi polovici 17. stol. so k cerkvi prizidali kapelo sv. Lucije, ki so jo okrasili z bogato štukaturo in freskami, l. 1670 pa je dobila na severni strani nov, bogato členjen kamniten portal, ki je zdaj vzidan v severni zvonikovi steni. Pozneje so celotno cerkev barokizirali, l. 1903 pa so jo podrli. V naslednjih letih so po načrtih arhitekta H. Pascherja na njenem mestu pozidali današnjo stavbo.

Najpomembnejša umetnina v cerkvi je signirana slika sv. Nikolaja, ki jo je l. 1764 naslikal kranjski slikar Fortunat Bergant in ki visi na steni nad velikim oltarjem. Visoka je skoraj tri metre in kaže svetnika, oblečenega v razkošen škofovski ornat, ki kleči na oblakih in sklepa roke k molitvi. Pod njim lebdi v zraku efeb, ki drži v desnici pastorale, levico pa je izprožil predse. Levo ob svetnikovih nogah je razigran putto, ki drži knjigo z jabolki, desno pa se drug putto nagajivo skriva pod njegov plašč. V oblakih so tri skupine angelskih glavic.

Ob sv. Nikolaju visita dve manjši oljni podobi, ki ju je naslikal znameniti spodnještajerski baročni freskant Anton Lerchinger. Na desni je žalostna Mati božja pod križem s prebodenim srcem in mrtvim sinom v naročju, na levi pa sv. Lenart v redovniškem oblačilu, klečeč na oblakih in obdan od treh puttov. V severni kapeli je nameščena na steni oljna podoba, ki predstavlja smrt sv. Dominika. Slika, ki izvira iz kapele v Novem kloštru, je nastala sredi 18. stoletja.

Od stare domače cerkvene opreme se je ohranila razgibana baročna prižnica iz srede 18. stoletja. Na kanceli so reliefi s podobami Mojzesa, skupine štirih evangelistov in Dobrega pastirja, na baldahinu pa rokokojski medaljoni s putti in alegoričnim kipom Vere na vrhu.

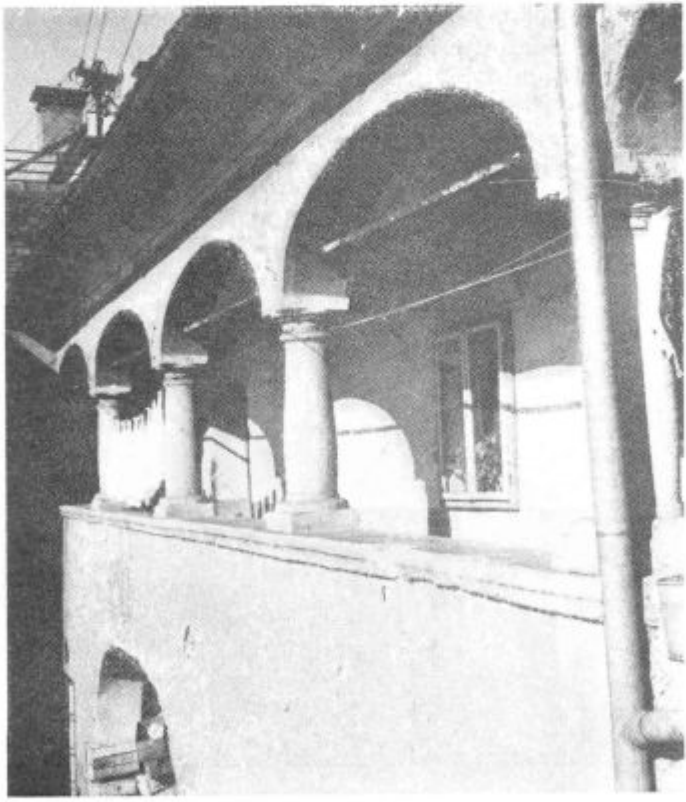

Arkade na eni izmed hiš na Šlandrovem trgu

V prezbiteriju je vzidanih več starinskih nagrobnikov. Najstarejši je nagrobnik apostolskega protonotarja Mihaela Šege iz l. 1609. V zgornjem delu je doprsna podoba pokojnika v duhovniškem oblačilu in s knjigo v roki, na sredi je daljši latinski napis, v spodnjem delu pa pokojnikov grb. Zanimivi so še nagrobniki savinjskega arhidiakona Mihaela Wollicha iz l. 1644, žalskega župnika Christophora Wollicha iz l. 1660, družine dobrotnika Martina Maligaya iz l. 1736 ter žalskega župnika Fernanda Rosterna iz l. 1737. Napis na slednjem se konča z besedno igro: OMNI MOMENTO MONUMENTI MEMENTO — pomnika vsak hip se spominjaj. Vsi nagrobniki, razen zadnjega, so okrašeni z grbi.

Jugovzhodno od župnijske cerkve stoji obrambni stolp iz začetka 16. stol., ki predstavlja edini ohranjeni del nekdanje taborne fortifikacije; ta se 1524 v listinah že omenja kot dokončana. Stolp je enonadstropen, neometan, zidan iz prodnikov in pokrit s stožčasto streho. Raste iz okrogle tlorisne osnove z izsekom na notranji, dvoriščni strani. V pritličju je kupolasto obokan, v nadstropju pa ima raven, lesen strop. V pritličje in nadstropje držita kamnita portala, ki sta gotsko prirezana na ajdovo zrno in imata segmentni ločni prekladi. Na zunanjščini stolpa je več pravokotnih strelnih lin, vanj pa sta vzidani tudi spominski plošči: z dne 29. septembra 1964, ko je bil Žalec povzdignjen v mesto, ter plošča, ki so jo odkrili leta 1968 ob stoletnici žalskega slovenskega tabora.

Na prostoru nekdanjega protiturškega tabora stoji župnišče, enonadstropna stavba, ki je v osnovi še iz 17. stoletja. Tlorisno je zasnovana v

Za dvorišči hiš na Šlandrovem trgu imajo nekatere stavbe še povsem vaški značaj

obliki črke L. Severni trakt stavbe je na južni in vzhodni dvoriščni strani v nadstropju opremljen z arkadami, ki jih opirajo okrogli stebriči. Arkade v pritličju, ki so slonele na pravokotnih slopih, so zazidane.

Župnišče je zanimivo zaradi svoje zbirke slik in plastik. Tu so poleg nabožnih podob predvsem portreti nekdanjih žalskih župnikov, med njimi Christophora Wollicha iz leta 1622, župnika grofa Blagaya iz druge polovice 18. stol. in nekaterih drugih, po imenu neznanih farnih predstojnikov. Več slik, ki so bile v župnišču še pred zadnjo vojno, se je, žal, izgubilo. Med plastikami v zbirki je kvalitetna Brezmadežna iz 18. stoletja, baročna sv. Boštjan in sv. Rok iz prejšnjega velikega oltarja župnijske cerkve v Gotovljah ter Krucifiks iz istega časa. Tu hranijo tudi renesančni kelih iz leta 1674 z lepimi srebrnimi aplikacijami, dva baročna keliha in baročno monštranco.

Še pred zadnjo vojno je ozek trakt povezoval župnišče s staro kaplanijo, znano pod imenom beneficiatna hiša. Enonadstropno stavbo so pozidali med letom 1721, ko je bil ustanovljen Randlov beneficij, in letom 1733, ko so na severni strani vstavili vanjo razgiban, reliefno členjen portal, nad katerim je vkomponirana freska s podobo sv. Miklavža.

Levo od portala je med dvema oknoma v nadstropju nameščena kamnitna plošča z napisom: ANNO 1721 FVNDAVIT HOC BENEFICIVM A: R: D: GREGORIVS RANDL.

Med hišami v starem jedru naselbine zasluži posebno pozornost stavba na Šlandrovem trgu 25, v kateri se je, kot nam pove vzidana spominska plošča, rodil in živel slovenski skladatelj Friderik Širca-Risto Savin. Letnica 1669, vklesana na hišnem portalu, nas pouči o času nastanka stavbe. Gre za ambiciozno enonadstropno trško hišo s strmo čopasto streho in členjenim pročeljem. Levo od osrednjega portala v osi sta dva podobna portala z železnimi vratnicami, desno pa dve kvadratični okenci. V nadstropju je enakomerno razporejenih pet pokončnih dvodelnih oken, ki so opremljena s polkni. Fasado poživlja v pritličju rustika, v nadstropju pa lizene. Rustika in lizene so iz novejšega časa, pa tudi okna v nadstropju so bila nekdaj manjša in bolj kvadratična. Hišo so obnovili leta 1972 in odtlej rabi pretežno kulturnim namenom. V delu pritličja ima svoje razstavne prostore likovni salon, nadstropje pa je muzejsko urejeno. Poleg Savinove spominske sobe je tu manjša lokalna zbirka hmeljarskih in etnografskih starin.

Na zelenici sredi trga je spomenik padlim aktivistom in organizatorjem gibanja NOV, ki so bili ustreljeni kot talci. Postavili so ga leta 1953. Bronasto plastiko partizana na kamnitem podstavku je po zamisli Zorana Didka oblikoval Božo Pengov. Verze na spomeniku je zasnovala Meta Rainer.

Že izven starega jedra, vzhodno od sklenjene naselbine, leži pokopališka cerkev sv. Kancijana. Stavba je zelo stara, saj kaže njen pravokotni prezbiterij na nastanek v romanski dobi. Romanska je v jedru najbrž tudi baročno obokana ladja, medtem ko so zvonik in obe kapeli šele pozneje prislonili k prvotni zasnovi. Stavbni členi so barokizirani. Našo pozornost pritegne predvsem cerkvena oprema.

Veliki oltar ima kamnito menzo in preprost lesen nastavek, ki se ob straneh razširi v obhodna loka s kipoma angelov Gabrijela in Rafaela na

temenih. Sredi nastavka je oljna podoba na platnu, ki predstavlja skupino svetnikov s palmovimi vejicami v rokah. Svetniki-mučenci kleče na oblakih, nad njimi se sredi modrega neba kaže rumen trikotnik z napisom DEUS, ki izžareva svoje žarke na klečeče figure; med njimi sta poudarjena sv. Kancijan in njegov tovariš Kancij, ki sta naslikana v ospredju slike v profilu. Drugi svetniki na sliki so Kancijanila, Anastazija, Prota in Chrisogon, ki pa jih zaradi manjkajočih atributov ni mogoče posamično označiti. Na sliki je signatura: Val(entin). Metzinger. p(inxit): 1757. Na gredi, ki sklepa nastavek, sta voluti z angeloma in dvema puttoma, vrh atike pa stoji Brezmadežna. Tabernakelj z baldahinom pred oltarnim nastavkom je mlajši.

Stranski oltar sv. Jožefa je v drugi polovici preteklega stoletja v psevdorenesančnem slogu izdelal podobar Oblak, ki se je na njegovi hrbtni strani tudi podpisal. Od nekdanjega oltarja sv. Valentina je ohranjena samo svetnikova podoba, nastavek pa so prenesli v žalsko župnijsko cerkev.

Pred zadnjo vojno je bila v podružnici lepa zbirka baročnih slik. Od njih se je ohranilo le štirinajst postaj križevega pota, ki so zdaj shranjene v žalskem župnišču. Njihov slog razodeva Lerchingerjevo bližino. Kristus kot osrednja figura dogajanja je vselej sredi slike v ospredju, okrog njega pa so kot v nekakšnem polkrogu razporejeni drugi akterji drame. Krajine kakor da na teh slikah ni. Vsa slikarjeva pozornost se je osredotočila na vsakokraten dogodek, ob katerem je vse drugo postalo brezpredmetno. V preprosti potezi čopiča in umirjeni kompoziciji se kaže ljudski nadih, ki ga poudarja ekspresivnost izraza.

Preden zapustimo ta kraj, se za hip pomudimo na pokopališču ob cerkvi. Tu je zadnje počivališče skladatelja Rista Savina, čigar dom smo obiskali ob ogledu Žalca. Spomenik je okrašen z bronastim poprsjem pokojnika, ki ga je leta 1952 izdelal kipar Zdenko Kalin.

Nedaleč od pokopališke cerkve sv. Kancijana je Dobriša vas, ki se odlikuje po imenitnem dvorcu Novo Celje.

Pisalo se je leto 1750, ko je grof Anton pl. Gaisruck kupil od cesarice Marije Terezije za 25.000 goldinarjev gospoščino Celje. Od nje je dobil privilegij, da si pozida dvorec, ki mu je dal ime Novo Celje. S častitljivega starega celjskega gradu je dal pobrati uporabni material in zidanje se je pričelo. Leta 1760 je bila stavba končana in med sodobniki je veljalo, da ji daleč naokrog ni enake. Sredi 19. stol. jo je pisatelj Wenzeslaw Georg Dunder-Novostraschezky takole opisal:

»Njen blišč in imenitnost prežarjata vse, in tako kot stoji na udobni ravnici, je med krasnimi graščinami savinjske pokrajine najbolj krasna in najbolj imenitna in lahko jo štejemo med najlepše graščine v monarhiji... To je Novo Celje, ki se je kot vzvišena gospa dostojanstveno spustilo na dražestne, vonjave cvetlične preproge... in bilo bi v kras ne le Dunaju, ampak tudi Parizu, Monakovemu, Vicenzi, Genovi in Firencam, in vilam ob Comoškem jezeru...«

Mogočni Gaisrucki so posedovali dvorec do leta 1825, ko je celotna posest prišla na boben. Kupil jo je J. Tschokl, leta 1835 pa je postal lastnik gospoščine in dvorca J. L. Hausmann, čigar hči Fany velja za prvo slovensko pesnico. (Čeprav Nemka po rodu, se je navduševala za ilirizem.

Baročna Savinova hiša na Šlandrovem trgu

Njene pesmi preveva romantična otožnost, ljubezen do narave in domovine. Objavljala jih je v Celjskih novinah in drugod. Pokopana je v grobnici pod prezbiterijem bližnje romarske cerkve v Petrovčah.) Hausmann je posest zelo pomnožil — štela je tedaj kar dvajset uradov in 3125 podložniških kmetij — moderniziral je gospodarstvo, se pri tem hudo zadolžil in 1849 prodal dvorec Karlu princu Salmu. Pri prodaji se je zataknilo; Hausmanna so obdolžili prevare, ga zaprli, in pozneje, leta 1857, je v ječi umrl. Leta 1919 je gospoščino kupil baron Turković in jo leta 1930 prodal banovini, ta pa je leta 1932 v dvorcu uredila umobolnico. Po osvoboditvi je bila v njem najprej bolnišnica za pljučne bolezni, od leta 1970 dalje pa dom onemoglih.

K dvorcu Novo Celje nas pripelje brezov drevored, urejen sredi obzidanega graščinskega parka. Razkošno trinajst osno poslopje s pravokotno osnovo ima dve etaži in dve medetaži. Zidali so ga po vzoru dunajskega Schönbrunna. Na zunaj poudarja njegovo imenitnost mogočen rizalit. Vhodna fasada, pred katero stojita na pravokotnih podstavkih Königerjevi kamniti plastiki Herkula in Samsona, je poudarjena z marmornim portalom, balkonom z balustrado, samostojno oblikovano šotorasto streho in čelom — frontispicom, kjer je nameščen kamniten, nekdaj pozlačen grb grofov Gaisruckov. Da so se Gaisrucki šteli za dediče mogočnih Celjanov, pričata celjska grba, vpletena v baročno ornamentiko poleg osrednjega heraldičnega motiva. Ob velikem vhodu, skozi katerega je nekdaj peljala s prodniki tlakovana pot v grajski park za palačo, sta bila

prej manjša stranska vhoda, ki sta predelana v okni. Fasade so bogato razgibane. To velja zlasti za južno, kjer se pravokotna osnova razširi v tri kratka krila, ki delujejo kot mogočni rizaliti. Členijo jih venčni zidci in pilastri. Okna so vpeta v razkošne baročne kamnite okvire, ki pa zaradi neustrezne poslikave pridejo manj do veljave.

Notranjščina je deloma predelana in spremenjena, vendar na vsakem koraku razodeva nekdanjo odličnost. V nadstropja držijo reprezentančne dvoramne stopnice, ki so rabile gospodi, služinčad pa je uporabljala skromnejše polžasto stopnišče na koncu zahodnega trakta. Posamezne prostore povezujejo hodniki.

Najimenitnejše je prvo nadstropje — beletage, ki leži nad nekdaj upravnim funkcijam namenjenim mezzaninom. Stene so okrašene s pilastri, opremljenimi s štukaturnimi kapiteli, ki nosijo štukiran obok. Vzorci so izrazito dekorativni, poznobaročni. Takšni so tudi na obokih nad stopniščem; to je v vrhnjem nadstropju okrašeno z osmimi piedestali, na katerih so bile nekdaj nameščene ležeče muze v naravni velikosti. Muze, izrezljane iz lesa in po okusu poznega baroka belo lakirane, so danes razporejene na stopnišču narodnega muzeja v Ljubljani. Izdelal jih je Vid Königer, tako kot oltar v nekdanji graščinski kapeli in oba orjaka pred vhodom v dvorec.

Sredi hodnika gosposkega prvega nadstropja so ornamentirana dvokrilna vrata z zlačenimi aplikacijami, ki drže v veliko dvorano. Dvorana kot najreprezentativnejši prostor v stavbi je obokana in sega v višino dveh nadstropij. Vse stene so bogato členjene. Poživljajo jih pilastri iz

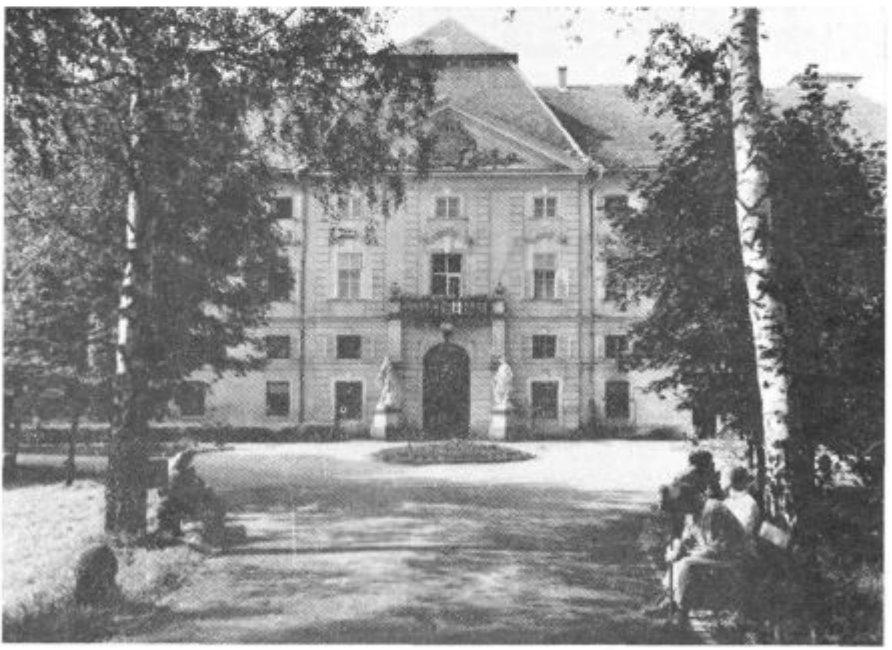

Dvorec Novo Celje

Severna fronta hiš v trgu

mavčnega marmorja s pozlačenimi kapiteli. Ob stranskih stenah sta kamina. Nasproti vhoda so vrata, ki drže na balkon, od koder se odpira pogled na park in pokrajino. Prostor bogati šest oljnih podob grofov Gaisruckov, nameščenih v razkošnih zlačenih okvirih; na začetku preteklega stoletja jih je izdelal avstrijski poznobaročni slikar Johann Vincenc Laderwasch.

Obok je bil nekdaj alegorično poslikan. W. G. Dunder nam je ohranil njegov opis:

»Nekako sredi stropa vidimo ljubko podobo ženske miline in dostojanstva, lebdečo na oblakih, v rdečem, valujočem oblačilu, nagnjeno navzdol, čelo okrašeno z diademom, z žezlom v desnici — upodobljena je nesmrtna velika cesarica, v trenutku, ko izroča grofu Antonu pl. Gaisrucku celjsko gospoščino v zajem. Pod njo opazimo klečečo moško postavo v tesno oprijeti, rumeni, z zlatom izvezeni obleki in bledordečem plašču, moško lepoto, ponazarjajočo grofa Gaisrucka; iz rok genijev, ki obkrožajo njega in cesarico, prejema fevdno pismo, komorniški ključ, svoj grb in drugo. Cesarica je obdana od svojih atributov: lebdečega genija, ki drži tul — simbol modrosti; lepo žensko figuro v bledozeleni obleki itn., ki predstavlja krepost, genijev, ki drže štajerski in ilirski grb in še zemljevid Avstrije. Levo od prve postave, nagnjena proti grofovi podobi, lebdi Fortuna, ki iztresa nad njim svoj rog obilja — genije z upodobitvijo mesta in gradu Celje v rokah. Simbol pravičnosti je ženska postava z zavezanimi očmi, ki drži tehtnico in meč. Vse je združeno v krasno celoto; barve so čudovito razporejene in sveže. Te značilnosti figur in upodobitev razodevajo čopič velikega mojstra in samo oči poznavalca lahko zadovoljivo ocenijo vrednost slikarije.«

Slikarije ni več, kot je ni več v nekdanji kapeli, ki so jo pred leti opustili. Tamošnje freske so strokovnjaki pripisali Lerchingerju. Isti mojster je pač poslikal tudi obok v veliki dvorani. In morda je okrasil tudi obednico v pritličju, o kateri vemo, da je bila nekdaj poslikana. Toda čeprav manjka danes v dvorcu še to in ono, kar mu je nekdaj prineslo tolikšno slavo — oljne tapete v sobah z upodobitvami štirih elementov, kitajska soba s prizori kitajskih svečanosti na stenah, poznobaročne peči, bogati parketi in druga oprema — sodi še vedno med naše najpomembnejše baročne arhitekture. Pri njem so bile družno na delu najboljše umetniške moči, ki smo jih takrat premogli. Arhitektovega imena zaenkrat še ne poznamo, kakor tudi ne vemo, kdo je zasnoval lepi baročni park, ki obdaja dvorec. Ta je kljub spremembam, ki jih je prinesel čas, še vedno med našimi najbolj reprezentativnimi nasadi.

Le streljaj od Žalca leži prijazna vasica Gotovlje. Gotoveljski župnik se v virih omenja že leta 1263 in tu je nekdaj stal tudi v virih izpričani grad, na katerem je leta 1291 stoloval žovneški svobodnik Gebhard in za katerim je izginila vsaka sled.

Vsaj sredi 13. stoletja je torej že stala prva gotoveljska cerkev, ki se vse do 15. stoletja v virih omenja kot kapela. Današnja župnijska cerkev kaže zgodnjebaročni značaj; prvotna utegne biti le njena ladja, ki je bila nekdaj približno dva metra nižja. Današnji tristrano sklenjeni prezbiterij so k prvotni ladji prizidali najbrž šele leta 1745, ko so cerkev barokizirali. Istočasno so ladjo povišali in obokali celotno cerkveno notranjščino. Šele v baročni dobi je cerkev dobila tudi stransko kapelo in zvonik.

Južna fronta hiš v trgu

Kljub častitljivi starosti pa je cerkev ohranila le malo stare opreme. Tako je veliki oltar že iz novejšega časa, za njim na sklepni steni prezbiterija pa visi slika sv. Jurija v boju z zmajem. Slika je kvalitetna in je bila pred leti obnovljena, je pa tudi signirana: I: A: Strauss Pinxit A° 1771. Na severni steni prezbiterija visi nesignirana slika sv. Marka v baročnem okviru iz približno istega časa, ki jo je prav tako naslikal Janez Andrej Strauss.

Še baročna sta stranska oltarja, posvečena sv. Agati in sv. Jožefu. Medtem ko ima Agatin oltar iz leta 1767 še prvotne plastike, je na pendantu prvoten le še kip sv. Ignacija Lojolskega. Kipa sv. Jožefa in Antona sta Oblakova iz let 1872 in 1877. Oltar v kapeli Matere božje je klasicističen iz prve polovice 19. stoletja. Marijin kip v osrednji niši obdaja venec sličic, slikanih na platno, v listnih okvirih. Sličice prikazujejo Marijino življenje v petnajstih prizorih. Slikane so prikupno, v pristni baročni tradiciji. Kipa Joahima in Ane ob osrednji niši sta novejša.

Med cerkvenimi posebnostmi se kaže pomuditi že ob treh baročnih nagrobnikih, predvsem pa ob podolgovatem gotskem zvonu v zvoniku iz prve polovice 15. stoletja. Na zvonu je napis v gotski frakturi: »o rex glorie veni cum sancta pace amen«. Med posamičnimi besedami so reliefno upodobljene živali.

Nedaleč od župnijske cerkve je dom Vinka Jordana, znanega ljubitelja in zbiralca domačih starosvetnosti. V hiši je pravcati spodnjesavinjski muzej. Poleg izredne numizmatične zbirke so tu starinski predmeti od rimske lončenine mimo luteranskega pekača za hostije do baročnih slik in etnografskih eksponatov. Ljubezen do preteklosti je tu postala življenjsko delo enega najbolj znanih savinjskih rojakov.

Uporabljena literatura

Cevc Anica: Anton Lerchinger. Zbornik za umetnostno zgodovino, Nova vrsta, leto V/VI. Ljubljana 1959; Cevc Emilijan: Vedute slovenskih krajev iz začetka XVIII. stoletja. Kronika VII., Ljubljana 1959; Curk Jože: Gradovi in graščine v Spodnji Savinjski dolini. Savinjski zbornik, Celje 1959; Curk Jože: O urbanistično-gradbenih zasnovah trgov in mest v Posavinju, Obsotelju in Posavju, Celjski zbornik, Celje 1962; Janisch Josef A.: Topographisch-statistisches Lexikon von Steiermark, Gradec 1885; Marolt Marijan: Umetnostni spomeniki Slovenije III. Dekanija Celje. Maribor 1931; Novostraschezky (Wenzeslaw Georg Dunder): Stiriens Eden. Dunaj in Leipzig 1847; Orožen Ignaz: Das Bisthum und die Diözese Lavant III, Celje 1880; Orožen Janko: Preteklost Savinjske doline od davnih do današnjih dni, Savinjski zbornik, Celje 1965; Pirchegger Hans: Die Untersteiermark in der Geschichte ihrer Herrschaften und Gülten, Städte und Märkte, München 1962; Stopar Ivan, Spomeniško varstveni red za mesto Žalec. Savinjski zbornik, Celje 1973; Vrečer Rajko: Savinjska dolina, Žalec 1930; Vrišer Sergej: Baročno kiparstvo na slovenskem Štajerskem, Maribor 1963; Zadnikar Marijan: Romanska arhitektura na Slovenskem, Ljubljana 1959.

Janko Orožen

SAKSI

Bili so veliko nemško pleme, prvotno skupina plemen, ki so zavzemali ves severni nemški svet med Labo in Renom. Njihov govor se še sedaj smatra kot spodnjenemški. Sedanje Saksonsko ob severni češki meji je že izvzeto. Saksi so ob Labi mejili na Polabske Slovane, ki so deloma segali tudi na zapadno stran reke. Na njeni vzhodni strani so prebivali Baltijski Slovani, ki jih označujemo s skupnimi imeni kot Bodriče, Velete ali Ljutiče in Pomorjane. Ti so na vzhodni strani Labe segali celo v dansko soseščino in do Baltskega morja in slovečega otoka Rujana (Rena). Sasi so začeli Slovane na zahodni strani Labe napadati že za Karla Velikega. Slovani so bili še pogani. Preko reke so pa začeli nanje udarjati za Otonov zlasti konec IX. in v začetku enajstega stoletja. Baltijski Slovani, so bili tedaj še pogani in je cerkev posvetno oblast na vso moč podpirala. Posebno hudi so postali napadi v XII. stoletju. Preneseni so že bili preko Labe do Odre, tudi nad področje, kjer je zdaj Berlin. Napade je vodil mejni grof Albreht Medved.

Zelo mu je pomagala nadškofija v Magdeburgu s številnimi samostani. Slovane so deloma uničili, deloma pregnali, nekateri njihovi knezi so Saksom pod silo že začeli pomagati.

Na sedanjem Braniborskem, kjer so prebivali Stodorani, je nastalo nekaj mark, ki so se pozneje združile. Tu so morali Slovani Saksom loviti ribe ali voziti brodove po številnih vodah, ki jih je tu bilo mnogo. Še več je bilo jezer med velikimi gozdovi in nasutinami severneje, v smeri proti Baltiškemu morju. Slovani so začeli opuščati vero v Peruna, Černoboga, Svaroga in Triglava ter sprejeli vero v krščenskega Boga in svetnike. V XIII. stoletju se je prenesla borba še bolj proti vzhodu. Tu so se napadalcem postavili v bran Poljaki, ki jim je koristilo to, da so sprejeli krščansko vero. To je pomagalo tudi Čehom, ki so jih pa deloma čuvale tudi obmejne gore. Pri prodiranju v še poganske Prusijo (ob izlivu Visle) in v Mazurijo je prišel napadalcem na pomoč Nemški viteški red, ki je opustil borbo okrog Jeruzalema. Ustavili so ga Poljaki, zlasti z veliko zmago pri Tannenwaldu (leta 1411). Skromni ostanki Slovanov so se kot Slovinci mestoma še do XIX. stoletja ohranili v Pomorju.

Uspeh napadalne borbe je samohvalno opisal menih Helmold v XII. stoletju v svoji Slovanski kroniki (Chronica Slavorum). Slovenski prevod:

Končno zdaj, ko je Bog našemu vojvodi in drugim knezom dodelil obilno srečo in zmago, so bili Slovani popolnoma strti in pregnani, od

vseh bregov Oceana so bila pripeljana hrabra in neštevilna ljudstva, ki so si pridobila slovanska področja, zgradila mesta in cerkve in si proti vsemu pričakovanju ustvarila velika bogastva.

Latinsko izvirno besedilo:

Nunc vero, quia Deus duci nostro et ceteris principibus salutem et victoriam large contribuit, Sclavi usquequague protriti atque propulsi sunt; et venerunt adducti da finibus Oceani populi fortes et innumerabiles, et obtinuerunt terminus Sclavorum et aedificaverunt civitates et ecclesias, et increverunt divitiis super omnem aestimatonem.

Proti vzhodu so torej Saksi prodrli v velikem številu, pri nas so se naselili le posamezni zaščitniki in borci in so dolini ter Žalcu za daljšo dobo vsilili nemško ime. Iz Turingije, ležeče na jugu stare Saške, so kot zapoznelci prišli Kočevarji in se naselili v gozdovih južno od Ribnice.

O germanizaciji Polabskih Slovanov podrobno in vsestransko razpravlja Josip Pervolf, izredni profesor univerze v Varšavi, v knjigi (Germanizacija Voltijskih Slavjan, izsledovanije Josifa Pervoljfa, S. Peterburg 1876).

Janko Orožen

NEMCI PRI NAS

Prvi veliki poizkus Nemcev, da se utrde na slovenskih tleh, se je ponesrečil zaradi vdora Madžarov. Po zmagi na Laškem polju leta 955 so pa Nemci uspeli. Prodirati so začeli na slovanska tla tako ob Labi kakor v našem alpskem sosednem svetu. Izhodišče je bila Savinjska krajina, ki so jo ustanovili okrog leta 1000. Krajina je zajela obsežno področje ob Savinji in Savi, na severu je segala do obronkov Pohorja, na zahodu do Suhe Krajine, na vzhodu do Sotle. Po letu 1000 je gospodarila tu grofica Hema, vdova po Viljemu I. in mati Viljema II. Pred svojo smrtjo je v Krki ob Osojskem jezeru na Koroškem ustanovila nunski samostan, ki mu je izročila ogromno posest, segajočo do Sotle, vendar je vso samostansko posest po njeni smrti salzburški nadškof uporabil za dotacijo nove koroške krške škofije. Marsikaj so pa dobili tudi njegovi sorodniki, med katerimi je bil najvažnejši Askuin (Ažvin). Njegovi potomci, Ažvinovci, so posest še razširili. Eno izmed jeder te posesti je bilo v Laškem. Drugi rod, ki je prevzel dediščino, so bili koroški Vovbržani, ki so pri nas prevzeli Celje in okolico. Na zahodni Spodnji Savinjski dolini so pa po mnenju najpomembnejšega novejšega štajerskega nemškega zgodovinarja Pircheggerja dobili posest potomci Heminega odvetnika Preslava, čigar potomci so bili gospodje Žovneški in po katerem so Braslovče dobile sedanje ime. V Gornji Savinjski dolini so pa zagospodarili Kagerji.

V nadaljnjem razvoju so višjo oblast nad bivšo Savinjsko marko dobili koroški Sponheimi, njim so sledili štajerski Traungavci (1148), njim avstrijski Babenberžani (1192). Leta 1246 je nastalo medvladje, med katerim je pri nas od 1260 do 1278 vladal češki kralj Otokar Češki, kateremu so sledili Habsburžani.

Plemiški velikaši pa svojim podložnikom večinoma niso vladali neposredno, ampak so se posluževali svojih uslužbencev (ali ministerialov), ki so si sredi podložnikov zgradili dvore, kjer so gospodarili v imenu svojih višjih gospodarjev in so se polagoma spremenili v nižje plemiče, ki so pozneje deloma prešli v vrsto višjih plemičev ali pa so se razgubili.

Ti ministeriali so bili večinoma tujega rodu. Prišli so iz nemških krajev, da bi si pri nas izboljšali življenje.

Prvo stvarno poročilo o tem imamo za Gornji grad in Gornjo Savinjsko dolino posest Kagrov. Leta 1140 sta namreč Lipold Kager in njegova žena Dimuta vso svojo posest podelila oglejskemu patriarhu z naročilom, naj jo uporabi za ustanovitev benediktinskega samostana v Gornjem

gradu. Patriarh je to storil, pač pa si je pridržal grad na Gradišču poleg nastalega samostana in naselja ter oblast nad 100 ministeriali, ki so živeli med podložniki Gornje Savinjske doline; bilo jih je tedaj okrog 500.

Za jedro Spodnje Savinjske doline imamo nad 100 let mlajše poročilo v tako imenovanem Otokarjevem urbarju, ki je nastal v času od 1260 do 1265. To področje je tedaj spadalo pod deželnoknežjo upravno oblast, ki je imela tu svoj urad v Laškem. Področje tega urada je preko Maliča in Gozdnika ter Griž segalo preko Savinje na Žalec in okolje, to je — v bistvu na Spodnjo Savinjsko dolino, ki se tedaj označuje kot Sachsenfeld (Saško polje). Nad južnim bregom je stal na višini nad Šeščami grad Sachsenwart. To ima določen pomen. Sachsenwart je imel nalogo, da čuva grajske uslužbence (ministeriale) v dolini. Tu je bilo najvažnejše naselje v dolini — sedanji Žalec.

V njem so se poleg ministerialov naselili tudi drugi istega tujega rodu. V naselje se je v nedoločenem času preselilo tudi deželnoknežje sodišče. Ko je naselje postalo trg, je dobilo tudi svoje nižje, trško sodišče. Kdaj se je to zgodilo, ne vemo točno, vsekakor je pa to bilo pred letom 1182, ker se kraj pač navaja med tistimi, ki so od štajerskega vojvode Otokarja dobili nalog, da podpro z živili Žički samostan pri Konjicah. Kot najvažnejši kraj v dolini so naselje začeli označevati kot Sachsenfeld. To ime je izpodrinjalo domače ime Žalec (Žavc), ki se javlja, kakor sem že navedel v zgodovinskem aktu, prvič leta 1258, pozneje pa še nekolikokrat, nikdar pa ni zamrlo, saj se je pozneje, ko je domače prebivalstvo zopet prevladalo, znova začelo uporabljati. Ime ni bilo tako redko. Poljska parcela pri Laškem ga je ohranila do novejših dni kot oznako točke, kjer so pokopavali za kugo umrle, še prej so bile tu kmetije. Znane so Žale v Ljubljani in Kamniku.

O samem Žalcu nam dajejo sliko o prebivalstvu že navedena pisma Židov, izdana tržanom, za od njih najeta posojila. Na širše področje se pa nanašajo fevdne knjige naslednikov Žovneških, Celjskih grofov. Žalec so grofje dobili od deželnega kneza, štajerskega vojvode, v začasno zastavo za dano posojilo leta 1356, v trajno zastavo pa leta 1363. Tudi za Celjskih grofov je bilo v Žalcu višje sodišče, ki ga je treba ločiti od trškega. Leta 1436 se navaja kot grofovski sodnik Henrik Krewks. Grof ga je imel rad, saj je njemu in ženi Marjeti v bližnjih krajih podelil 15 1/2 kmetije. Grof je pa bil v Žalcu tudi hišni posestnik. Imel je v trgu hišo, enkrat se govori tudi o gradu. Mesto v grofovskih spisih nekajkrat označuje kot mesto (oppidum).

Leta 1351 se v nekem spisu omenja Perahlit, vdova Žalčana Henrika Lugela, ki je od grofa Friderika I. dobila za preživnino 12 njiv v Žabjeku (Froschenheim — Golče).

Ime Lugel se javlja tudi v fevdnih knjigah iz leta 1436. Tedaj sta Marjeta in Elza, sestri Pavla Lugela, dobili v fevd dvor v Gorici pri Preboldu, ki je bil vsekakor predhodnik sedanje graščinice.

V Levcu pri Celju sta bila kar dva taka dvora. Enega je imel v posesti Peter Obračan, drugega sta pa posedovala Jošt in Ivan Fürchtenecker, ki sta bila posestnika tudi dvora na Brdu pod Kamnikom pri Preboldu in dvora v Glinju pri Braslovčah.

V Latkovi vasi med Preboldom in Savinjo so bili kar trije dvori, enega je imel v posesti Latkovčan in ga je leta 1436 prevzel Friderik Weksler, naslednja dva je pa Friderik II. podelil Juriju Roknitzerju.

Jeronim Vogtländer je dobil od Friderika II. dvorec na Vimperku (Vinski gori) med vinogradi na Polzeli, poleg tega pa tudi mlin. Mislim, da je bil mlin ob tako imenovani Strugi, ki se začenja pri Podvinu in konča pod Žalcem. To bi bila najstarejša omemba Struge.

Henrik, sin Henrika Zahentwera, je dobil dvor na Bregu pri Čepljah (vzhodno od Vranskega).

V Braslovčah je bil razen še ohranjenega »Leganta« (strelskega dvorca) tudi dvor, ki ga je leta 1436 dobil Jurij Topold. Nadaljnji dvor je bil v Goricah pri Braslovčah, dvor v Rakovljah (pod Braslovčami) so pa že Žovneški odstopili gornjegrajskemu samostanu, bil je najbrž sedež njihovega urada.

Pod Žovnekom pri Braslovčah sta bila dva dvora, Rutzing in Ekrach, ki sta ju leta 1436 dobila Franc Mausenreuter in žena Wendel s Paškega gradu. Dvor na Polzeli je dobil Ivan Werburger, dvor v Spodnjih Grušovljah pa Gašper iz Radovljice (Radmannsdorfer), grofovski pisar.

Na južni strani doline in tudi pri Polzeli je bilo več svobodnih kmečkih (koseških) kmetij; leta 1436 je Friderik II. podelil 6 takih kmetij Ivanu Kolencu (Golienzu) v Selu pri Čepljah, ki jih je imel dotlej v fevdu Ivan Snaer.

Podgrad pri Vranskem so Celjski grofje pustili Faistom (Debeljakom gornjegrajskim, podložnikom ministerialom) saj so bili kot grofje s samostanom stalno v dobrih zvezah. Omenjenim Debeljakom je grof Friderik II. podelil tudi svoj dvor na Vranskem in mnogo posestev med Vranskim in Preboldom.

Dobitniki teh dvorcev so imeli kaj čudna imena. Celjski grofje so jih v dolini že našli. V njih upravičeno lahko vidimo Sakse. Grofje so imeli posest tudi na Dolenjskem, v bližini posesti brižinskih (bavarskih) škofov. Tam se v Trebnjem kot lastnik »stolpa« izrecno navaja Bernard Sachs.

Saksi se tod pozneje niso ohranili. Ali so se izselili, ali so izumrli, ali so se poslovenili.

Slovensko ime so pač imeli Kolenci (Golienz) in Peter Obračan. Sicer pa pri Slovencih priimki tedaj še niso bili splošni.

V Levcu, ki ga omenjam v zvezi z Obračanom, je bilo več večjih kmetij. Pred leti sem skušal ugotoviti, če je katera med njimi naslednica nekdanjega dvora, pa nisem imel uspeha.

Po družbenem položaju so bili lastniki dvorov uslužbenci višjega plemstva, nekateri med njimi so res postali plemiči, npr. Apfaltrerni, ki so se ohranili do danes.

Celjski grofje so res imeli posest tudi vzhodno od Celja, tudi tam so imeli ministeriale. Nad vzhodnim bregom Kozarice, ki se izliva v Voglajno pri Šentjurju, je na planoti po vrsti več sledov bivših zidanih stavb. Na eni izmed vzpetin, imenovani Šibenik, je kmetija Plausteiner, naslednica dvorca južno od nje je pa Gradišče.

Še vzhodneje je bil nad majhnim trgom Lembergom grad Lemberg. Ohranjeni so še obrisi jarkov. Okrog grajskega hribčka je še več vzpetin, skoraj na vseh so sledovi dvorcev.

Slika Savinjske doline se tu pojavlja v izrazitih oblikah. Najbrž so bili tudi tu podobni dvorci. Tudi tu so za Kriškimi škofi in ministeriali zagospodarili Celjani. Tudi tukajšnji ministeriali so bili starejšega porekla. Razen pri Plausteinerjih ni ohranjenih starih priimkov. Kot stara še bolj živa dvora veljata Vodriž ob zgodnjem teku Kozarice, ki se tu še imenuje Oderšna, in Gradič ob vznožju Rifnika. V virih, se pa tudi za to okolje navajajo nenavadna tuja imena: npr. Safner, Lugel, Lichtenberger, Ortolf, Mons Paradis (Planina), Ringel, Sussenheimer, Raudibold, Esel, Erchinger, a tudi Raumshussel itd., ki kakor Sachsenwart-Sachsenfeld, segajo še v 11. ali 12. stoletje. Pri tem še dodajam, da so nedavno tudi na Gornjem Celju odkrili več sledov stavbe, ki segajo v prvo polovico XII. stoletja, v čas, ko se navajajo ministeriali v Gornjem gradu in ko je vsekakor že obstajal Sachsenwart, čuvar Saksov.

Pavle Blaznik

GRADIVO ZA SREDNJEVEŠKO HISTORIČNO TOPOGRAFIJO ŽALCA

O zgodovini Žalca je bilo že marsikaj napisanega. Največ se je seveda ukvarjal z žalsko preteklostjo celjski zgodovinar prof. Janko Orožen. Na tem mestu naj omenim le Orožnov članek v Savinjskem zborniku II/1965[1], pa njegovo obsežno delo Zgodovina Celja in okolice, I. del (1971). Nisem torej poklican podrobneje pisati o žalski preteklosti. Moj namen je neprimerno skromnejši. V tem prispevku želim na željo uredništva objaviti samo ustrezno gradivo iz svoje obsežne kartoteke, ki zajema srednjeveško topografijo jugoslovanske Štajerske in Koroške. Čeprav gre torej samo za gradivo, ki je »in statu nascendi« (v stanju nastajanja) in je torej nepopolno, morda le ne bo odveč, če ga predstavim javnosti, zlasti domačinom.

Kot vse kaže, je bil Žalec nekoč v tesni povezanosti s sicer nekoliko odmaknjenim gradom *Sachsenwartom*, ki je stal na Kanclerjevem griču nad Šeščami pri Preboldu.[2] Ime srečamo prvič pri Dopschu in to za leta 1265—1267, ko je omenjen grad (castrum) Sachsenwarte.[3] V naslednjih letih naletimo še večkrat na to ime, in sicer:

1279 22/10: castrum Sahsenwart (MDC V, št. 406, str. 255)
1311 20/5: purch Sachsenwart (RHSt, št. 279, str. 78)
1320 30/1: (burg) ze Sahsenwart (MDC VIII, št. 528, str. 154)
1363 6/4: Sachsenwart (org. W, kop. ŠDA)
1363 25/10: Sachsenwarth (org. W, kop. ŠDA)
1377 23/11: Sachsenwart (MDC X, št. 838, str. 263)
1402: Sachßenwardt (insert v: 30. 5. 1492, kop. ŠDA)
ok. 1450: vest Sachsenwart (ONB, str. 407)
1453 17/1: Sachsenberd (kop. ŠDA)
1453 13/6: Sachssenbard (kop. ŠDA)
1454 24/6: zu sand Laurencz(e)n vnder Sachssenbard (org. ŠDA)
1475: Saxenwart (ONB, str. 407)
1491: sicz zu s. Lorenczen (ONB, str. 57)

Žalec je dobil svoje nemško ime Sachsenfeld po bližnjem Sachsenwartu.[4] Na prvo omembo Žalca naletimo že 1182. Mlinarič omenja v tej zvezi ime *Saxenburc* (GZM I/11), medtem ko naletimo v Kosovem Gra-

divu na obliko *Sachsenvelde* (Gr IV, št. 659, str. 337). Sicer pa si slede podatki v naslednjem redu:

1213: vicarius in *Saxenburch* (GZM I/51)

ok. 1230—1246: de *Sachsenvelde* (Dopsch, str. 49/14)

1256: in monte, qui dicitur *Salz* sitam apud *Saxenfeldt* (Or III, str. 348). Podatek dokazuje, da je bila današnja oblika krajevnega imena spočetka omejena le na vinogradniško ozemlje v neposredni bližini današnjega Žalca.

(1259): villa *Saxumfeld* (Pg, UB, št. 72, str. 45)

ok. 1260: confirmavit parochiam sancti Nicolai in *Saxenfeld* (UB IV, št. 22, str. 16)

1262 2/9: iuxta *Sachsenvelde* (UB IV, št. 77, str. 49)

1263 12/9: Henricus plebanus de *Saxenvelde* (UB IV, št. 116, str. 74)

1264 13/1: in ecclesia sancti Nycolay in *Sahsenvelt* ... Henrico viceplebano in *Saxenvelt* (UB IV, št. 126, str. 79)

1265—1267: iudicium in *Sachsenvelde* (Dopsch, str. 60/12)

1265—1267: *Sachsenvelde* (Dopsch, str. 92/6—129; str. 93/6—136)

1279 22/10: de foro in *Sahsenveld* (MDC V, št. 406, str. 258)

1286: Hermano plebano de *Saxenueld* (org. ŠALj)

1311 20/5: *Sachssenveld* (RHSt, št. 279, str. 78)

(1319) 16/4: Thome plebano in *Saxenueld* (RHSt, št. 1073, str. 283)

1320 30/1: (burger) ... ze *Sachsenvelt* (MDC VIII, št. 518, str. 154)

1324 24/8: *Sachsenvelde* (MDC VIII. št. 734, str. 212)

1327 1/12: *Sachsenueld* (org. ŠALj)

1338 4/1: Wilhalm von *Sachsenveld* ... *Sachsenueld* (org. AS)

1339 15/10: ze *Sachsenuelden* (org. ŠDA)

(1341) 6/6: presbitero Wůlfingo filio Gundachari de *Saxenueld* (kop. ŠDA)

1342 3/5: purger ze *Saxenueld* (org. AS)

1342 13/12: Hansen von Scheyr pfarrer ze *Saxenueld* (org. AS)

1346 12/10: Ott der alt rihter von Sachsenuelde ... Kraynich purger ze *Sachsenuelde* ... nowen gemawerten cheller mit sampt den zwain vlaischpenchen der da leit pey vnserm hous ze *Sachsenueld* pey dem tor ... nach des marchtes gewonhait ze *Sachsenuelde* ... Lůngawer rihter ze *Sachsenuelde* (org. AS)

1347 3/7: Hainreich der Lugel von *Saxenueld* ... Vellem Friczmans aidem vnd zu den zeiten richter ze *Saxenueld* ... ein haus ze *Saxenueld* vnd ein cheller da pey ze nest pey den vlaischpenchen vnd pey dem niderm tor gelegen ... fur Otten den alten richter ... mit des marchtes ze *Saxenueld* ... insigel ... her Herman der pharrer ze *Saxenueld* ... (s) civitatis *Sachsenveld* (org. AS)

1351 11/11: Lůglein von *Saxenueld* ... (s) de *Sachsenweld* (org. W, kop. ŠDA)

1358 25/2: *Saxenueld* (org. W, kop. ŠDA)

1358 25/11: *Sachsenueld* (org. W, kop. ŠDA)

1360: *Sachsenueld* (Fr. Kos, ČZN 14/1918, str. 52)

1363 25/10: auf dem markt zu *Sachsenfelde* (org. W, kop. ŠDA)

1365 10/6: Wulet der alte richter von *Sachsenueld* ... für hern Vrban gesell ze *Sachsenveld* (org. W, kop. ŠDA)

1366 15/7: mit Wueleins zu den zeiten richter dacz *Sachsenueld* ... (s) de *Sachsenweld* (org. AS)

1375 17/12: vicario perpetuo ecclesie sancti Petri(!) in *Saxenueld* (kop. ŠDA)

1377 23/11: *Sachsenfeld* (MDC X, št. 838, str. 263)

ok. 1395: olim perpetua vicaria parochialis ecclesiae in *Saxenfeld* (org. AS)

1398 7/6: khierchen ... zu *Saxenfeldt* (kop. AS)

1398 31/8: Vlrico judici in *Saxenueld*, Jacobo carnifici Jacobo Dům-me, Andre Sartori et Johanni custodii ecclesie ... omnibus commorantibus in *Saxenueld* (Državni arhiv v Vidmu, Notarski arhiv, fasc. 5148, knjiga Henrik Praitenrewter I-1398—1401)

1405 25/3: Peterwik vnder *Sachsenveld* (org. ŠALj)

1417 20/6: mezz waicz *sachsenuelder* mazz (org. ŠDA)

1423 19/12: herrschafften ... *Sachsenueld* (Otorepec)

1426: *saxenfelder* maz ... ecclesia in *Saxenfeld* (Or II/1, str. 299, 318)

1429: *sachsenfelder* mas (KDA, Kfk, Hs 2/8, f. 105 a)

1432: (75 Aecker) bey dem markht *Sachsenveld* und ain garten in dem markht daselbs (Starzer 286)

1433 8/10: dez Hainraichen Krewzzen dy zeit richter ze *Sachsenueld* (org. AS)

1436: Hainreich Krewbss, vnser richter zu *Saksenueld* ... weingarten gegen *Saksenueld* ... *Saksenuelder* pymerkch (Cfk, f. 84' 85; stara signatura 75', 76; nekdaj v HHS-Hs B 313, sedaj v AS)

1436: pharrer *Saxenfeld* ... Leondorf in *Saxenfelder* phar gelegen (Cfk, t. 97', 108'; stara signatura 88', 99'; nekdaj v HHS-Hs B 313, sedaj v AS)

ok. 1440: von den zwain hueben vnder dem *Saltz* (po kop. 15. stol., ŠDA)

1444: *Sachsenueld* (Ofk, f. 61'; stara signatura f. 55'; nekdaj v HHS-Hs B 313, sedaj v AS)

1445 4/2: haws ... in marcht zu *Saxenueld* (org. ŠDA)

1445: das haws zu *Saxenueld* ... *Sachssenueld* gelegen in dem Senntal (Cfk, f. 130, 133; stara signatura f. 119, 122; nekdaj v HHS-Hs B 313, sedaj v AS)

1446: hof zu der Awn bei *Sachssenueld* (Cfk, f. 140; stara signatura f. 130; nekdaj v HHS-Hs B 313, sedaj v AS)

1454 12/3: ain haws zu *Saxenueld* ... ain gemawrten keller dabey, der vormallen der hofkeller gewesen ist. Aber ain haws auch daselbs im markcht ... ettlich hofstett vnd gerten in dem ... markcht mitsambt etlichen ekcheren ausserhalben des marckchts gelegen (org. AS)

1458: *Sachsenueld* ... *Sachsenuelder* pymerkh (KDA, Kfk, Hs 2/8, f. 298)

pred 1470: *Sachsenueld* ... *Sachsenuelder* pymerkh (KDA, Kfk, Hs 279, f. 75)

1474: vorstrecht zu *Saxenfeld* (ONB, str. 154)

1489 2/5: plebano in *Saxinfeld* (kop. ŠDA)

1491 30/3: judici et vicinis in *Saxenfeld* ... plebanus istius loci (kop. ŠDA)

(1495) 7/9: plebano *Saxinuelt* (kop. ŠDA)

1496 29/8: plebanum in *Saxinfeld* (kop. ŠDA)

1498: *Sachsenfellder* ... lanndgericht ... ober *Sachssenfellden* (urb. celj., ŠDA)

1498: *Sachsenfelder* gericht (urb. vran., ŠDA)

1499 23/1: markht zu *Saxenfeld* im Sänthale (kop. ŠDA)

Opombe

1. Preteklost Savinjske doline od davnih do današnjih dni, str. 322 sl. — 2. Fr. Baš, ČZN 23/1928, str. 90; J. Orožen, Zgodovina Celja in okolice I, 1971, str. 166. — 3. Dopsch, str. 61. — 4. J. Orožen, Zgodovina Celja in okolice, str. 168.

Letnice v oklepaju pomenijo, da je podatek po vsej verjetnosti iz tistega leta.

Posebej se želim zahvaliti strokovnemu svetniku Božu Otorepcu, ki mi je uslužno stal ob strani pri zbiranju ustreznega gradiva.

Kratice

AS — Arhiv SR Slovenije v Ljubljani
Cfk — Celjska fevdna knjiga (1436—1447) v AS
ČZN — Časopis za zgodovino in narodopisje, Maribor
Dopsch — A. Dopsch, Die landesfürstlichen Gesamturbare der Steiermark aus dem Mittelalter, Österreichische Urbare, I. Landesfürstliche Urbare, 2. Band, Die landesfürstlichen Gesamturbare der Steiermark aus dem Mittelalter, Wien und Leipzig 1910
Gr IV, V — Fr. in M. Kos, Gradivo za zgodovino Slovencev v srednjem veku, IV (1101—1200), Ljubljana 1915; V (1201—1246), Ljubljana 1928
GZM — J. Mlinarič, Gradivo za zgodovino Maribora, Maribor I
HHS — Haus-, Hof- und Staatsarchiv na Dunaju, Allgemeine Urkundenreihe
KDA — Koroški Deželni arhiv v Celovcu
Kfk — Fevdna knjiga krške škofije, Koroški Deželni arhiv v Celovcu
kop. — Kopija
MDC — Monumenta historica ducatus Carinthiae, izd. H. Wiessner v Celovcu
Ofk — Ortenburška fevdna knjiga (1436—1447) v AS
ONB — J. Zahn, Ortsnamenbuch der Steiermark im Mittelalter, Wien 1893
Or II/1 — I. Orožen, Das Bisthum und die Diözese Lavant, II/1, Benediktiner-Stift Oberburg, Marburg 1875
Or III — I. Orožen, Das Bisthum und die Diözese Lavant III, 1 Das Archidiakonat Saunien, 2 Das Dekanat Cilli, Cilli 1880
org — Original
Otorepec — Zbirka listinskih prepisov, Zgodovinski inštitut Milka Kosa, SAZU
Pg, UB — H. Pirchegger, Urkundenbuch des Herzogtumes Steiermark. Ergänzungsheft zu den Bänden I.—III. Bearbeitet von Hans Pirchegger und Otto Dungern, Graz 1949 (Veröffentlichungen der Historischen Landeskommission für Steiermark 33)

RHSt — A. Redik, Regesten des Herzogtums Steiermark, 1. Band 1308—1319. 1. Lieferung, Quellen zur Geschichtlichen Landeskunde der Steiermark, Graz 1976

s — Sigillum

Starzer — A. Starzer, Die landesfürstlichen Lehen in Steiermark von 1421 bis 1546, Beiträge zur Kunde steiermärkischen Geschichtsquellen, 32, 1902

ŠALj — Nadškofijski arhiv v Ljubljani

ŠDA — Štajerski Deželni arhiv v Gradcu

UB IV — H. Appelt — G. Pferschy, Urkundenbuch des Herzogtums Steiermark IV, 1960—1975

urb. celj. — Urbar celjskega urada iz 1498, Štajerski Deželni arhiv, fasc. 9, št. 16

urb. vran. — Ojstriški urbar iz 1498, Štajerski Deželni arhiv, fasc. 9, št. 16

W — Haus-, Hof- und Staatsarchiv na Dunaju. V članek so prevzete ustrezne oblike na podlagi kopij, ki jih hrani Štajerski Deželni arhiv.

Milan Natek

ŽALEC

*(OSNOVNE GEOGRAFSKE ZNAČILNOSTI)**

V središču prostrane in rodovitne Spodnje Savinjske doline stoji *Žalec*, najmlajše mestno naselje na Slovenskem. Kljub temu, da se položaj in lega žalske naselbine ne odlikujeta z najrazličnejšimi, ne reliefnimi in ne z drugimi strateško pomembnimi prostorskimi dominantami, ki so bile v preteklih stoletjih odločilnega pomena za rast in blaginjo vsakega nekmečkega naselja, pa vendarle je Žalec prvo trško naselje v Celjski kotlini v srednjem veku. Novejša proučevanja zgodovinarjev so namreč ugotovila, da prvo omembo Žalca kot trga lahko z gotovostjo pomaknemo z doslej splošno navajane letnice 1265 za devet let nazaj, in sicer v leto 1256 (prim. *Melik*, 1972, str. 302).

Morda je bil prav neugoden strateški položaj naselja, ki se je skoraj docela nezavarovano razvijalo sredi savinjskega polja, osnovni razlog, da se v njem niso kopičila bogastva s številnimi nadrejenimi in podrejenimi ustanovami, ki bi mogle s svojimi neposrednimi učinki vplivati na teritorialno rast Žalca kakor tudi na razširitev in utrditev njegovih funkcijskih vezi v pokrajini. Samo lega ob glavni vzhodni obalpski prometnici Žalcu ni mogla zagotavljati nenehnega razvoja, ki bi ga lahko dvigal v razraščanju in utrjevanju funkcij, predvsem tistih, ki so neogibno potrebne osrednji pokrajinski naselbinski aglomeraciji. Mnogim specifičnostim in ugodnostim preteklih obdobij sta veliko bolj ustrezala položaj in lega sosednjega Celja, ki se je razvilo v tako močno središče celotne Celjske kotline, da danes s svojimi številnimi dejavnostmi in vplivi že daleč prerašča lokalno-pokrajinski okvir.

Pred več kot sto leti, ko se je pričelo tudi v Spodnji Savinjski dolini načrtneje uveljavljati hmeljarstvo s konjunkturno industrijsko rastlino (surovino), se je Žalec razvil v močno središče in žarišče prebujene narodne zavesti, kar je potem ohranil vse do nastanka Jugoslavije. V tem pogledu je postal prava protiutež nemškutarskemu Celju. Moč za ohranitev in krepitev slovenstva, ki ga je podpirala nastajajoča plast domače liberalne buržoazije, se je brez dvoma porajala in jačala ob naraščajoči gospodarski moči savinjskega kmeta, kakor tudi z razvojem številnih drugih vej nekmetijskega gospodarstva.

* Prispevek je prirejen in vsebinsko nekoliko dopolnjen na osnovi članka »Žalec — regionalnogeografski oris«, ki ga je pisec objavil v Geografskem obzorniku, XIV., str. 83—92, Ljubljana 1967.

Po drugi svetovni vojni je zajel žalsko naselje nov razmah, s katerim so se mu okrepile prenekatere funkcije do tolikšne razvitosti, da je postalo središče hmeljarske submezoregije (*Ilešič*, 1958, str. 113—114 in 131; 1972, str. 14—15). Po letu 1955 oziroma 1958 je postal Žalec sedež obsežne (349,3 km²) in gostoobljudene občine (v povprečju 106 ljudi na 1 km²), ki zajema ves zahodni in osrednji del Celjske kotline, kjer dela in živi več kot 37 tisoč prebivalcev.

I. PRIRODNOGEOGRAFSKE ZNAČILNOSTI

Žalec stoji v sredini Spodnje Savinjske doline in je del obsežnejše Celjske kotline, ki so ji bile s številnimi tektonskimi počmi že v terciarju zarisani osnovni obrisi. Severno in južno kotlinsko obrobje, ki se vzpenja v gričevnati in hribovski svet, sestavljajo terciarne, mezozojske in na jugu tudi paleozojske kamnine. Južno hribovsko obrobje ali Mrzliško rudarsko podgorje sestavljajo kamnine, ki so značilne za celotno tuhinjsko-motniško sinklinalo severnega dela Posavskega hribovja. V teh terciarnih (oligocenskih) sedimentih so tudi premogovne plasti, ki so jih pričeli v Zabukovici in Libojah izrabljati že v prvih desetletjih preteklega stoletja. Premogovne plasti v obeh kadunjah (zabukoviško-pongraški in libojski), ki so jih gorotvorne sile nagubale, prelomile pa tudi premaknile drugo proti drugi, so postale klasični vir energije, ki je hranila pogonske stroje v nastajajočih industrijskih obratih v Spodnji Savinjski dolini (npr. steklarna in keramična tovarna v Libojah v letu 1807 in 1816, tekstilna tovarna v Preboldu in pivovarna v Žalcu 1842).

Severno od Žalca prehaja dolinsko dno Spodnje Savinjske doline preko obrobnih terciarnih goric v značilne oblike kraškega površja z osredjem na Ponikevski planoti, ali pa na severovzhodu v vzpetine z vulkanskimi kamninami kremenovega keratofirja in grohov (npr. Šentjungert 567 m in Klumberk 628 m). Severno dolinsko obrobje, v primerjavi z južnim, ki ga v glavnih obrisih zarisuje celjski tektonski prelom, ni omejeno s podolžno tektonsko počjo. Pač pa je celotno severno gričevnato-hribovsko obrobje Spodnje Savinjske doline prepreženo s prečnimi prelomi, ki v glavnem potekajo od jugovzhoda proti severozahodu. Tudi v gostoti in smereh tektonskih poči moramo iskati prenekateri vzrok za izredno pisano kamninsko zgradbo severnega obrobja kakor tudi za njegovo celotno površinsko razčlenjenost. Kot zanimivost naj zapišemo, da vzhodno od Žalca poteka tako imenovani *žalski* prelom. Preko Ponikovske planote sega v Velenjsko kotlino. Vzhodno od Žalca in preko Petrovč prečka Celjsko kotlino; od tod ga je mogoče slediti v diagonalni smeri vse tja do Bohorja (*Tolmač*, 1979, str. 47). Na obrobju doline je ob žalskem prelomu daleč naokrog znana Toplica (med Zalogom in Podlogom). Termalni izvir so že med obema vojnama uredili v perišče.

Severno in južno od Žalca se med obema dolinskima roboma širi prostrana, nekaj kilometrov široka ravnina. Kljub temu, da jo strugi obeh najpomembnejših potokov tega predela Spodnje Savinjske doline — Savinja in Ložnica — presekata po dolgem (od zahoda proti vzhodu) na več enot z značilnimi površinami kmetijskih zemljišč, pa s tem v samem bistvu videz enotnega površja dolinskega dna ni prav nič razbit. Pri tem

Žalec med hmeljniki

pa moramo poudariti, da v tem predelu doline terase ne razčlenjujejo ravnice Spodnje Savinjske doline v večje število širših ali ožjih terasnih polic, kakršne so tako značilne za zahodno polovico Celjske kotline (od Letuša pa vse do bližine Šempetra), temveč ostaja ravnina napeta z ocednim zemljiščem in dokaj enotnega videza. V vsem tem se neposredno zrcali morfogeneza kvartarnega obdobja: ko je Savinja v zgornjem delu Celjske kotline z globinsko erozijo poglabljala svojo strugo in s tem tudi zniževala lokalno erozijsko bazo, pa je pričela že v okolici Žalca z akumulacijo (odlaganjem) prenašajočega gradiva. Starejše pleistocenske terase, ki so bogate z glinastimi sedimenti, so ponekod ohranjene precej daleč od Savinje, na samem kotlinskem oziroma dolinskem obrobju.

Selišče starejšega jedra žalskega naselja se razprostira na sušnem območju, ki je danes že tudi izven dosega poplavnih voda regulirane Savinje in Ložnice ter Lave in Godomlje. Žalec stoji na prodni kvartarni ravnini, na meji, kjer se prepletajo številne značilnosti Savinjske in Ložničine akumulacije. Nekatere površinske oblike potrjujejo domneve, da se je najbrž Ložnica v preteklosti izlivala v Savinjo pri Bregu v bližini Polzele. Ali je preusmeritev Ložnice na severno obrobje Celjske kotline delo človeka v preteklih stoletjih, ali pa je posledica prirodnih, predvsem morfogenetskih in hidroloških značilnosti, na to bodo odgovorila nova proučevanja. Vsekakor pa moramo računati z dejstvom, da je Savinja s svojimi pleistocenskimi nanosi vedno bolj in bolj odrivala Ložnico proti severu oziroma vzhodu, in sicer vse do današnje smeri, ki je skoraj vzporedna s Savinjino strugo na območju Spodnje Savinjske doline. Le tako si moremo razlagati nastanek glinastih tal nad Savinjinim prodom ob Ložnici. Strmec Ložnice je zelo majhen, zato je imela še do nedavna, ko ni bila regulirana, zelo slab odtok. Danes je le Savinja edini prodonosni potok v tem predelu Spodnje Savinjske doline. Glinasta akumulacija v območju Ložnice izhaja iz terciarnih hribin njenega povirja.

Navedba nekaterih dejstev s področja nastanka tal žalskega predela je zanimiva v toliko, ker spoznamo nekatere osnovne činitelje, ki so neposredno soodločali pri teritorialnem razraščanju kakor tudi pri gradnji višine stavb v nekdanjem trškem, a danes mestnem naselju. Za oboje je potrebno podrobno poznati gradbeno nosilnost tal. Spričo dejstva, da sta na območju današnjega Žalca na razvoj površja v kvartarnem obdobju učinkovali tako Savinja kakor Ložnica, je tudi struktura tal zelo različna. V zahodnem predelu naselja prevladujejo tla s prodnato nasutino, in njihova nosilnost je zelo ugodna za gradnje vseh vrst. V vzhodnem delu Žalca pa je nosilnost tal še skoraj za polovico manjša od tiste na zahodu: tla so sestavljena iz sorazmerno debelih prodnikov, ki so precej globoko prekriti z glinastim nanosom Ložnice. Tudi južni predel žalskega naselja, v tako imenovanih »Benetkah«, je prod na debelo zasut z naplavinami; tudi njegova tla niso primerna za obremenitev z večnadstropnimi zgradbami. Skratka, nosilnost tal se kar najbolj neposredno kaže v zgradbah današnjih stavb kakor tudi v njihovi teritorialni razmeščenosti po posameznih predelih žalskega selišča.

Podnebje: Za oris nekaterih osnovnih podnebnih prvin žalskega območja se bomo naslonili na podatke, ki so jih zbrali na meteoroloških opazovalnicah v Celju in v Žalcu ter na Gomilskem. Osredje Spodnje

Savinjske doline ima vse značilnosti prehodnega podnebnega tipa, kjer se že uveljavljajo značilna svojstva celinskega kakor tudi mediteranskega podnebja, katerim pa se pridružujejo še nekatera svojstva subalpskega podnebnega tipa.

Vzhodno kotlinsko obrobje je znatno nižje od zahodnega in se dviga le nekaj sto metrov nad dolinskim dnom. Zato je v vsej Celjski kotlini čutiti vpliv zračnih gmot, ki prihajajo z obrobja Panonske kotline. V spletu činiteljev, ki pogojujejo »savinjsko« podnebje, ne smemo prezreti predalpskega vpliva. Iz Savinjskih Alp in njenega vzhodnega predgorja prodro v osrčje Celjske kotline v zimskih mesecih hladne zračne gmote. Reliefna izoblikovanost namreč nudi vse bistvene pogoje, da se more hladni zrak dlje časa zadrževati v kotlini, kjer povzroči nastanek »meglenega morja« — toplotni obrat. Opozoriti je potrebno na temperaturno razliko med vzhodnim in zahodnim delom Spodnje Savinjske doline, ki se navzven zelo značilno kaže v gojenju in uspevanju vinske trte. Njen delež in njen gospodarski pomen pojenjujeta od vzhoda proti zahodu.

Tabela 1. Povprečne letne in mesečne temperature v Celju (v °C, 244 m n. v.)

obdobje	januar	februar	marec	april	maj	junij	julij	avgust	september	oktober	november	december	letno
1891—1910	—2,7	0,0	4,8	9,8	14,5	18,1	19,8	18,4	14,8	10,5	4,4	0,3	9,4
1925—1956	—2,1	—0,6	4,0	9,4	13,6	17,4	19,3	18,1	14,7	9,2	4,7	0,0	9,0

Pomlad nastopi v Savinjski dolini sredi marca* in traja vse do konca druge dekade meseca maja. Povprečna dnevna temperatura poletnih dni znaša 16,6° C in tretjina vseh dni v letu pripada poletju. Že v začetku druge polovice septembra se prične jesen, ki zajema 62 dni v letu s povprečno dnevno temperaturo 12,7° C. Pomlad je hladnejša (9,8° C) in tudi nekaj dni daljša od jeseni, kar je neposreden odsev močnejših celinskih kakor pa sredozemskih vplivov na savinjsko podnebje. Dnevi s povprečno dnevno temperaturo 5° C in manj nastopijo okrog 18. novembra in trajajo nepretrgoma 115 dni v letu.

Povprečna letna temperatura žalskega območja se giblje okrog 9° C. Povprečna letna amplituda je zmerna (okrog 21,4° C), znatno višja pa je absolutna temperaturna amplituda: v mesecu juliju so zaznamovali absolutni temperaturni maksimum 39,4° C, absolutni minimum pa v februarju (1929) —31° C. Če smo naznačili obe temperaturni skrajnosti, smo s tem želeli samo poudariti skrajne meje intervala, v čigar obsegu se gibljejo toplotne razmere v Celjski kotlini. V letih 1925—1940 so se vrednosti povprečnih letnih temperatur gibale med 8° C (1940) in 10,7° C (1934). Povprečne januarske temperature so v istem razdobju variirale med —7° C (v letu 1940; 1929. leta —6,9° C) in 5,3° C v letu 1936 (ali 0,8° C v letu 1927

* Letni časi so določeni oziroma izračunani po kriteriju, po katerem štejemo za spomladanski in jesenski čas obdobje s povprečno dnevno temperaturo od 5 do 15° C, za poletje pa čas s povprečno temperaturo nad 15° C; zima je čas s povprečno dnevno temperaturo pod 5° C.

in 1931). Povprečne julijske temperature se gibljejo med 18,7° C (1926) in 21,7° C (v letu 1928). S tem se spreminja povprečna letna amplituda med najtoplejšimi in najhladnejšimi meseci: najvišjo vrednost so zabeležili v letu 1929 (30° C), najmanjšo pa v letu 1936, ko je vrednost razlike znašala samo 21,3° C.

Dni z meglo je v Savinjski dolini neprimerno manj kakor v Ljubljanski kotlini, pa vendarle daje megla svojstven pečat posameznim območjem. Število meglenih dni narašča od zahoda proti vzhodu. Tudi podatek, da je v zimskih mesecih število meglenih dni precej visoko, najbolj zgovorno izraža utemeljenost domneve o pojavljanju toplotnega obrata v Celjski kotlini.

Tabela 2. Povprečno število dni z meglo v Celjski kotlini*

	januar	februar	marec	april	maj	junij	julij	avgust	september	oktober	november	december	letno
Celje	6,0	5,5	4,5	3,0	4,0	2,0	2,5	5,0	13,5	11,0	10,5	9,5	77,0
Gomilsko	0,8	0,5	0,8	0,8	—	1,0	—	0,3	4,0	1,5	2,3	3,0	15,0

Povprečna letna količina padavin v Savinjski dolini se giblje med 900 in 1400 mm. Količina padavin praviloma pojema od zahoda proti vzhodu ter od juga proti severu. Na to nas opozarjajo tudi podatki v tabeli. V osvetlitev in dopolnitev navedimo podatek, da so v letih 1896 do 1924 izmerili na takratni vremenski opazovalnici na Vranskem kar za petino, marsikdaj tudi za tretjino večjo količino padavin kot v Celju (na primer: leta 1919: Vransko 1729 mm, Celje 1255 mm; leta 1911: Vransko 1133 mm, a Celje 882 mm; leta 1915: Vransko 1928 mm in Celje 1472 mm itd.).

Največ padavin je v poletnih mesecih ter v začetku jeseni (od maja do oktobra), v čemer se zrcalijo celinski pa mediteranski vplivi. V preteklosti, ko potoki še niso bili regulirani, so padavine v obliki nalivov ob nevihtah povzročale poplave. Prav pogoste so bile poplave ob Ložnici, deloma pa tudi ob Lavi in Godomlji.

Vetrovnost je med pomembnimi podnebnimi činitelji, ki v novejšem času močneje kot kdajkoli poprej vpliva na funkcionalno usmeritev ter ureditev posameznih naselbinskih predelov. Kljub temu, da planetarna zračna cirkulacija daje osnovno ogrodje našemu vetrovnemu sistemu, pa moramo še posebej omeniti vse lokalne dejavnike, ki vplivajo in učinkujejo na smer in jakost vetrov v pokrajini. Za osrednji del Celjske kotline je značilno, da zahodni vetrovi prevladujejo v vseh mesecih v letu;* v zimskih in spomladanskih mesecih se jim po pogostosti pridruži še vzhodnik, medtem ko južni vetrovi najčešče pihajo v poletnih mesecih. Ob nakazani razporeditvi uveljavljanja vetrov se upravičeno sprašujemo o smi-

* Podatki za Celje so za obdobje 1925—1940, za Gomilsko 1952—1958.
* Pogostost vetra v Celju (v ‰): N = 107, NE = 45, E = 139 SE = 37, S = 110, SW = 65, W = 205, NW = 41 in brezvetrje = 251.

selnosti in smotrnosti lokacije kovinskega podjetja in livarne Ferralit »Na Jamah« oziroma na »Ponarski jarni«, to je južno od železniške proge in cestama, ki peljeta v Vrbje. Južni, še mnogo bolj pa prevladujoči zahodni veter povečujeta hrup v vsem zahodnem — novem stanovanjskem delu Žalca (v soseskah: Poreber, Dom I., in Center), ki nastaja ob proizvodnji v livarni ter v drugih zgradbah omenjenega podjetja. Poleg tega prenaša veter v omenjene predele Žalca še druge škodljive vplive, kar nedvomno zmanjšuje kvaliteto bivanjskega okolja.

Tabela 3. Povprečna mesečna in letna količina padavin (v mm)

	januar	februar	marec	april	maj	junij	julij	avgust	september	oktober	november	december	letno
						obdobje 1925—1956							
Celje	59	52	52	71	109	123	117	106	113	117	103	71	1093
						obdobje 1952—1962							
Celje	67	61	56	82	108	144	138	115	115	118	110	79	1193
Žalec	69	66	55	80	118	148	132	110	111	116	93	85	1183
Gomilsko	75	70	55	91	127	134	141	124	115	126	116	89	1263
						povprečno število dni s padavinami v letih 1952—1962							
Celje	10,1	9,9	9,9	13,5	15,2	14,4	13,8	11,5	9,3	12,1	12,1	11,7	142,7
Žalec	11,9	10,2	10,8	13,7	15,6	15,7	14,4	11,5	8,8	12,1	11,7	13,0	149,4
Gomilsko	11,8	10,2	10,3	13,7	15,3	14,9	14,0	11,0	9,1	12,2	11,9	13,1	147,5

V *hidrogeografski* oznaki žalskega okoliša ne moremo prezreti nekaterih temeljnih dejstev. Mesto Žalec stoji na kraju, ki ga ponavadi tudi v preteklosti niso mogle doseči niti poplave Savinje niti Ložnice oziroma Godomlje, ki so jih ob regulacijah obdali z obrambnimi nasipi. Le v izredno visokih poplavah, ki zajamejo obsežna področja, voda zalije posamezne dele Žalca (prim. poplavo v juniju 1954, 1973 in 1974; prim. *Natek*, 1979). Žalskemu območju povzročajo večje nevšečnosti zamočvirjene površine ob Godomlji (severno od naselja; prim. *Honzak*, 1959), a so že danes meliorirane. Sklenjeno območje talnice, ki se pretaka od severozahoda proti jugovzhodu, preprečuje Žalcu hitrejše širjenje proti severu kakor tudi onemogoča intenzivnejše izkoriščanje kmetijskih površin ob Godomlji in deloma tudi ob Lavi.

Tudi Lava, ki izvira v Vrbju, se hrani s talnico ter z južne strani — v oddaljenosti okrog 1 km — obkroža ožje žalsko območje. Temperatura Lave ob izviru se giblje okrog 8° C in ker je tudi moč njenega izvira bolj ali manj stalna skozi vse leto, jo je človek izrabljal v gospodarske namene. V bližini Dobriše vasi sta stala ob njej žaga in mlin. Prav tako so Žalčani zgradili na njej perišče. Vsakdanjim prehrambnim potrebam žalskega prebivalstva sta služila še mlina na Ložnici (v Zgornji in Spodnji Ložnici) pa elektrarna na Strugi (zgrajena 1919. leta), ki je napajala še električno omrežje v Vrbju, Grižah in Petrovčah.

Nekdanja preskrba z vodo je bila v Žalcu podobna kakor v drugih naseljih Spodnje Savinjske doline, ki so imela vodnjake. V letih pred zadnjo vojno, ko je nastajala v Žalcu vilska četrt »Benetke« (ime je dobila zaradi pogostih poplav), so nove stavbe v tem delu trga dobile hišne vodovode. Šele sredi petdesetih let so pričeli z gradbenimi deli za žalski vodovod, ki ga napaja talnica. V Zgornjih Rojah pri Šempetru so uredili vodnjak, kjer črpajo vodo; od tod teče voda pod pritiskom v rezervoar (240 m^3), ki stoji na desnem bregu Savinje v gozdu pri Šeščah.

V letu 1971, ko so našteli v Žalcu 903 gospodinjstva, se je s pitno vodo iz vodovoda oskrbovalo 92 % gospodinjstev (v občini Žalec le 79 %). Na vodnjake je bilo navezanih 8 % žalskih gospodinjstev (v občini Žalec 15 %).

Pri preureditvi vodnega omrežja na območju Žalca moramo opozoriti predvsem na regulacijo Godomlje, ki izvira »Pri perišču« v Gotovljah. Njeno korito so preusmerili po severnem obrobju Žalca v potok Ložnico. Do regulacije je tekla po vzhodnem obrobju mesta (Na Grabnu — vzhodno od Vrečerjeve ulice) in se je v bližini Dobriše vasi izlivala v Lavo. Po opuščeni strugi so izpeljali žalsko mestno kanalizacijo in cevi zasuli.

Regulirali so tudi strugo Lave in njena bregova zasadili s topoli. Konec 60. let je kombinat Hmezad uredil ob Lavi na površini 1,3 ha ribogojnico z 52 ari vodnih površin.

Še po zadnji vojni sta bili na južnem obrobju Žalca (pri železniški postaji in na današnjem selišču Ferralita) veliki in opuščeni gramozni jami (Ponarska jama), ki sta nastali ob gradnji savinjske železnice (1891. leta). Večji del leta sta bili napolnjeni s talnico. Na severnem obrobju trga, na območju današnje soseske Ložnica oziroma na selišču doma upokojencev, je bil »Kukčev tajht«. Namenjen je bil zimski rekreaciji tržanov. Ob Lavi je bil »Hodnikov tajht«, kjer so žalski gostilničarji lomili in dobivali led za svoje »ledenice«. S tem smo opozorili na vse (nekdanje) pomembnejše vodne površine na območju žalskega trga.

II. GOSPODARSKE IN DRUGE FUNKCIJE MESTA

Mnoge gospodarske funkcije, ki so sprva vznikle v obravnavanem pokrajinskem središču, so danes že zelo enakomerno razporejene med vsa pomembnejša naselja Spodnje Savinjske doline, toda v Žalcu kot gospodarskem in upravno-trgovskem središču hmeljarske pokrajine pa vidno izstopajo tudi nekatere negospodarske dejavnosti. Njegov današnji pomen se najbolj izrazito kaže v naglem razraščanju številnih mestotvornih dejavnosti; mnoge izmed njih so že zdavnaj prerasle ožjo pokrajinsko veljavnost.

V zadnjih dvajsetih letih sta se izredno okrepili gospodarska moč Žalca in njegova širša družbena veljavnost bodisi v sami Celjski kotlini ali na celotnem območju celjske regije bodisi na območju celotne Slovenije. Vzporedno z njima se je širilo in razraščalo mesto ter povečevalo se je število njegovega prebivalstva. V obdobju 1961—1981 se je število žalskega prebivalstva povečalo kar za 154 %, na območju celotne občine samo za 18,9 %. V tem času se je prebivalstvo celotne občine povečalo za 5875 oseb, v Žalcu kar za 2629 ljudi. To pomeni, da je 45 % celotnega

občinskega prebivalstvenega prirastka odpadlo na račun rasti mesta Žalec. Tudi v teh podatkih se kažejo osnovne razvojne težnje, ki so značilne za Spodnjo Savinjsko dolino v zadnjih dveh desetletjih.

V začetku leta 1982 je bilo na območju mesta Žalec zaposlenih 3550 oseb, kar predstavlja blizu 30 % vseh zaposlenih v občini. V industriji je delalo več kot 1300 ljudi, v trgovini in gostinstvu blizu 900 oseb, kmetijstvo z gozdarstvom ter gradbeništvo so imeli več kot 400 zaposlenih, v upravnih službah in družbenopolitičnih organizacijah in skupnostih je delalo 360 ljudi, v šolstvu in prosveti 190 oseb; zdravstvo je zaposlovalo nad 100 ljudi, komunalne dejavnosti bodisi mestnega bodisi občinskega značaja so imele 140 delavcev, bančništvo je imelo 44 uslužbencev, v hmeljarskem inštitutu je združevalo delo 30 raziskovalcev itd.

V letu 1971 sta dajala industrija in rudarstvo zaslužek 382 Žalčanom (deset let poprej — 1961. leta 129 osebam). Toda samo s tem podatkom še ne moremo vrednotiti industrijskih obratov v Žalcu. Leta 1967 sta obe največji industrijski podjetji (Juteks in Ferralit) zaposlovali okrog 610 ljudi, v letošnjem februarju pa 890.

Po številu zaposlenih je največja tekstilna tovarna Juteks (361 zaposlenih v letu 1967, leta 1982 je imela 483 delavcev), ki se je ob nastanku, leta 1940, vselila v poslopje bivše pivovarne (do 1924) oziroma kasnejše hmeljske preparacije. Dolga leta je njena proizvodnja cvetela in rastla vzporedno z gmotnim uspevanjem slovenskega hmeljarstva, in šele v zadnjem poldrugem desetletju se je njena dejavnost popestrila še z nekaterimi drugimi izdelki (bombažne tkanine, talne obloge — topli podi itd.). Nekaj je surovine (v glavnem juto) dobivala iz Bengalije (vzhodni Pakistan, danes Bangladeš); njeni proizvodi pa so še danes cenjeni in iskani tako na domačem kakor tudi na tujem tržišču. Vzporedno s širjenjem proizvodnje so se povečevali njeni obrati. Iz nekdanje pivovarne se je obrat razširil na telovadišče žalskega Partizana, s proizvodnjo toplih podov pa so zazidali še Širčevo njivo, ki je bila ob nekdanjem Sokolskem domu. V zadnjem času rastejo novi proizvodni prostori Juteksa na Zgornji Ložnici pri Žalcu.

Ferralit je industrijsko-kovinsko podjetje, ki je nastalo s savinjskim hmeljarstvom ter se razvijalo ob vsesplošnem razcvetu slovenskega hmeljarstva. Iz majhne Lorberjeve obrtne delavnice, ki je nastala 1878. leta, in kasnejše tovarnice poljedelskih strojev se je do danes razvilo v sodobno opremljeno podjetje kovinarske stroke z novimi proizvodnimi prostori na območju nekdanje Ponarske gramozne jame na skrajnem jugozahodnem obrobju mesta. V okviru podjetja je tudi livarna zvonov, ki je edina na Slovenskem. Danes je v Ferralitu okrog 400 delavcev (1967. leta 250 zaposlenih). Več desetletij v preteklosti so v delavnicah tega podjetja izdelovali hmeljske sušilnice in drugo poljedelsko orodje in stroje ne le za potrebe slovenskih, temveč tudi bačkih hmeljarjev. Danes daje na trg poleg livarskih izdelkov tudi stroje za obdelavo lesa, sadne mline, vodne in gnojnične črpalke idr.

Nekdanje *rudarstvo* v Zabukovici oziroma v Libojah je preživljalo 68 Žalčanov v letu 1961 in 27 od njih je bilo neposredno zaposlenih v zabukoviških rovih. Čeprav zabukoviški rudniki s svojimi obrati ne spadajo neposredno v žalsko naselbinsko območje, pa je prav njihova bližina v marsičem olajšala nastanek in razvoj neagrarnih dejavnosti v Žalcu ter

v Spodnji Savinjski dolini (npr. pivovarna od leta 1842, Juteks, opekarna na Ložnici od leta 1907 itd.) ali pa so vplivali na povečani tovorni promet na železniški postaji. Med prvo svetovno vojno so ruski in italijanski vojni ujetniki zgradili ozkotirno rudniško železnico od Žalca do Zabukovice, ki je danes ni več (demontirali so jo v letu 1964). Nekateri rudniški obrati v Libojah ter obrat bentonita pri Zaloški Gorici (v bližini Velike Pirešice) so se združili v podjetje Montana, ki ima svoj sedež v Žalcu. V začetku letošnjega leta je zaposlovala 84 delavcev (leta 1967 celo 272 ljudi), od tega ima v Žalcu 15 uslužbencev. Danes je bentonit zelo iskana surovina, ki jo uporablja tudi naša cementarska industrija. Poleg bentonita dobiva Montana še livarski pesek v Vrhu nad Štorami ter drobljenec v Libojah, kjer ima tudi kovinarski obrat.

Med večja industrijska podjetja v Žalcu spada tudi Strojna, ki je v sestavu Hmezada. Iz nekdanje popravljalnice (servisa) kmetijske mehanizacije je nastalo moderno podjetje za izdelavo kmetijskih strojev. Novi proizvodni obrati Strojne so postavljeni »Na Puši«, na skrajnem jugovzhodnem obrobju mesta; zaposluje blizu 180 ljudi. V okviru Hmezada je nastala v prostorih nekdanje hmeljarne HED tovarna — mešalnica krmil, ki ima 29 zaposlenih.

Tudi Sigma — savinjska industrija opreme in gradbene montaže — je mlado podjetje, ki zaposluje 320 delavcev (Vransko, Vrbje, Zabukovica), od tega jih skoraj ena četrtina dela v Žalcu. Leta 1968 so v vzhodnem delu mesta zgradili polnilnico Sinalco. Danes je v teh prostorih polnilnica Coca Cole in je obrat ljubljanskega Slovina; šteje nad 80 delavcev. Tudi proizvodno podjetje Zarja (leta 1967 170 delavcev, 1982 že 266 zaposlenih) je imelo do nedavnega svoje upravne in deloma tudi proizvodne prostore v Žalcu. Ko se je Zarja preselila v sosednje Petrovče, je tu ostal njen obrat Pleskarstvo, ki ima 25 delavcev.

Industrija gradbenega materiala Gradnja ima sedež in upravno-poslovne prostore v Žalcu (z 28 zaposlenimi), medtem ko sta njena proizvodna obrata v Latkovi vasi in Gorenji vasi pri Preboldu, kjer je opekarna. Podjetje ima nad 200 zaposlenih.

V Žalcu so številne in raznovrstne *obrtne delavnice*. Že do prve svetovne vojne je imel trg močno razvito obrt, ki je vzporedno s trgovino dajala celotnemu naselju posebno gospodarsko in družbeno veljavnost. Razen dveh zasebnih gostiln in bifeja je zastopana obrt v mestu s 40 različnimi strokami v skoraj 60 delavnicah. Obrtne usluge so namenjene prvenstveno domačemu mestnemu prebivalstvu, v zadnjem času pa v čedalje večjem obsegu širšemu mestnemu zaledju ali pa kar celotnemu področju občine (npr. cementninarstvo, precizna mehanika, urarstvo, livarstvo, sodavičarstvo, zlatarstvo, steklarstvo, kemično čistilstvo, pletiljstvo, sedlarstvo itd.).

Leta 1971 je bilo v obrti zaposlenih 199 Žalčanov (ali 14,8 % aktivnega prebivalstva; leta 1961 126 ali 13,2 % in 1953. leta 84 ali 11,8 % aktivnega prebivalstva). Vzporedno s teritorialno rastjo Žalca se tudi v njem krepijo posamezne veje obrtnih dejavnosti, katerih pomen čedalje vidneje presega ožje mestno območje. S krepitvijo vseh mestotvornih in mestoslužnih funkcij pa spričo razvejanosti obrti se vplivno območje Žalca vidno razširja na precejšen del Spodnje Savinjske doline in njenega obrobja.

Gospodarski razcvet, ki je zajel Spodnjo Savinjsko dolino po drugi svetovni vojni, še posebej pa v zadnjih dveh desetletjih, ni vplival le na razmah naselij, temveč sploh na pospešeno *gradbeno dejavnost*. V mnogih savinjskih naseljih so postavili zadružne domove in kasneje domove hmeljarjev s hmeljskimi sušilnicami, obnovili in povečali so domala vse stavbe industrijskih, kmetijskih in drugih obratov. V posameznih centralnih naseljih so zrasli povsem novi stanovanjski predeli, postavili so nove šole, kulturne in zdravstvene domove, otroške vrtce itd. V takih okoliščinah se je razživelo gradbeništvo, ki tudi navzven poudarja močan utrip naglega gospodarskega razvoja Celjske kotline. Samo v Žalcu je bilo v letu 1971 v gradbeništvu zaposlenih 56 ljudi (4,2 % aktivnega prebivalstva, leta 1961 okrog 4 %, in 1953. leta samo 1,3 %).

Podjetje za urejanje vodá Nivo iz Celja ima od leta 1972 na levem bregu Savinje mokro separacijo peska in gramoza ter delavnico v Gotovljah. V obeh njegovih obratih dela 35 ljudi.

Še danes je *kmetijstvo s hmeljarstvom* pomembna gospodarska dejavnost v občini Žalec. Vplivi spremenljivega uspevanja, močí in rastí savinjskega kmetijstva se neposredno kažejo v žalskem naselju. Leta 1971 je bilo v Žalcu 10 % kmetijskega prebivalstva; v najrazličnejših dejavnostih kmetijstva pa je bilo zaposlenih 148 ljudi ali 11 %.

Kakorkoli že motrimo kmetijstvo podeželskih naselij, smo skoraj vedno prisiljeni razčleniti odnos teh naselij oziroma njihovega prebivalstva do kmetijskega zemljišča. V preteklosti so bili tudi Žalčani kmečki posestniki, in prav na njihovih njivah se je pred več kot sto leti pričelo hmeljarstvo. Kolikor bolj je naraščal pomen hmelja v svetovni trgovini in industriji, toliko bolj trdno so se pričeli žalski tržani oprijemati še vzporednih, a donosnejših dejavnosti, ki jih je nudila in porajala trgovina s hmeljem. Potemtakem Žalčani niso bili samo kmetje, temveč so poleg zemlje, ki je bila večinoma zasajena s hmeljem, postali še trgovci, gostilničarji, nekateri tudi obrtniki in lastniki še nekaterih drugih obratov nekmetijskih dejavnosti.

Povojni čas je prinesel prenekatere socialne in gospodarske spremembe, ki so povečini tudi razkrojile nekdanjo gospodarsko moč in veljavo žalskih domačij. Z drobljenjem kmetij se je naglo manjšala njihova gospodarska odpornost. Toda najboljše njivske predele v zahodnem delu Žalca so razkosali v gradbene parcele, ki so danes po večini že tudi zazidane s stanovanjskimi hišami.

V letu 1962 je nastal v Žalcu kmetijski kombinat Hmezad, ki je danes eden naših največjih tovrstnih podjetij na Slovenskem. S številnimi specializiranimi obrati kmetijske in druge dopolnilne proizvodnje na območju Celjske kotline ter občin Šmarje pri Jelšah, Ilirske Bistrice, Radelj itd. je Hmezad med pomembnejšimi usmerjevalci našega kmetijstva in preskrbovalec nekmetijskega prebivalstva v Celjski kotlini z osnovnimi prehrambnimi potrebščinami. Neposredno je v kmetijskih dejavnostih v Žalcu zaposlenih nekaj nad 200 ljudi.

Že v preteklosti je specializirana kmetijska proizvodnja v Savinjski dolini čutila vrzel v strokovnem usmerjanju in vodenju celotnega hmeljarskega gospodarstva. Kmalu po drugi svetovni vojni so uresničili večdesetletne želje naprednih slovenskih, predvsem savinjskih hmeljarjev, ko so ustanovili *Inštitut za hmeljarstvo in pivovarstvo* (1952). Njegovo

osrednjo stavbo so postavili v severozahodnem delu »Benetk«, in sicer na parceli nekdanjega Kvedrovega travnika in njive. Danes je to priznana in zgledna znanstvena ustanova s 30 zaposlenimi raziskovalci z najrazličnejših področij kmetijstva, brez katere si ne moremo več predstavljati ne ekonomskega in ne tehnično-varstvenega napredka našega hmeljarstva in kmetijstva nasploh.

Med pomembnimi negospodarskimi dejavnostmi ima *trgovina* v Žalcu izredno vidno mesto. Že v preteklosti, ko je cvetela špekulativna trgovina s hmeljem, je postal Žalec zbirališče hmeljskih trgovcev in prekupčevalcev ter njihovih pomagačev, ki so krojili usodo slovenskim hmeljarjem. Tudi danes ima mesto razvito specializirano trgovinsko mrežo (prodajalne obutve, pohištva, konfekcije, tehničnega materiala, železnine itd.) pa se vendarle še čutijo bližina in močni vplivi Celja kot regionalnega središča višjega tipa, kakor tudi Velenje. V številnih prodajalnah in trgovskih podjetjih (Savinjski magazin in Hmezad) je na območju mesta zaposlenih blizu 740 ljudi. Leta 1971 je 118 Žalčanov (ali 8,8 % aktivnega prebivalstva) delalo v trgovini in gostinstvu.

Tudi v povojnem obdobju vloga Žalca v hmeljski trgovini ni zbledela, temveč prav nasprotno, okrepila se je do tolikšne stopnje, da je danes njen glas čutiti na vsem svetovnem hmeljskem trgu. Niti trgovskega podjetja Hmezad — eksport-import, ki ima blizu 100 delavcev, so razpredene po vsem svetu, ki pa jih kvalitetni pridelek z naših hmeljišč še samo utrjuje in razširja.

Vzporedno z rastjo gravitacijskega obsega pa s širšo pomembnostjo posameznih podjetij in ustanov ter s samim položajem ob prometni cesti je v Žalcu ter v njegovi neposredni okolici precej razpredeno *gostinsko omrežje*. Šele v najnovejšem času, ko je mesto dobilo sodoben hotel (Rubin-Golding) in restavracijo v veleblagovnici Nama, bo mogoče bolj kot doslej usmerjati razvoj gostinstva in turizma, in sicer tudi na širšem območju žalskega zaledja. Žalsko gostinstvo ima v svojih lokalih in upravnih službah zaposlenih že nekaj nad 150 ljudi.

Čedalje več je glasov za poživitev turizma v mestu. Že nekdanji odsek celjske podružnice Slovenskega planinskega društva je skrbel za razcvet turizma, oskrboval pa je tudi Hausenbichlerjevo (planinsko) kočo na Mrzlici (1122 m). Sedaj grade žalski planinci svoj dom na Bukovici (584 m).

Zelo očitna je tudi *prometna* funkcija Žalca. Čeprav njegovo središče ne stoji na križišču pomembnejših poti, mu vendarle daje lega ob glavni, že stari obalpski cesti značilen utrip tranzitnega prometa. Spričo dejstva, da je bila vse do nedavnega glavna cestna magistrala speljana skozi središče naselja, vsakdanji utrip mestnega življenja ni mogel polno zaživeti. Saj je glavna cesta z gostim prometom naravnost nasilno razpolavljala funkcijsko sicer enotno urejen in organiziran, ne pa usklajen mestni organizem. S severno obvoznico, katere severovzhodni krak se pri Rušah priključi na hitro cesto Arja vas—Hoče, je mesto razbremenjeno hrupnega, predvsem kamionskega tovornega prometa.

Žalec je povezan s svetom z železnico (1891 Celje—Velenje), predvsem pa s cestami. Očitno je, da v zadnjih letih spričo naraščajoče motorizacije in velikega števila avtobusnih prog pomen železnice v potniškem prometu občutno stagnira.

V letošnjem letu je imelo mesto Žalec dnevno 83 avtobusnih zvez s Celjem, 45 z Ljubljano in 34 z Mariborom. Z Mursko Soboto je bil Žalec povezan z 11 progami, s Ptujem z osmimi, z Ormožem s 4 avtobusi itd. Z njimi je mesto Žalec neposredno povezano s številnimi gospodarskimi in turističnimi središči v Sloveniji in na Hrvatskem, s Primorjem, kakor tudi s tujino (Čakovec 3, Krapina 2 in Varaždin 5, Zagreb 4 avtobusne zveze dnevno, Logarska dolina 5, Kranj 3, Tržič 1, Bled 1, Rogaška Slatina 5, Nova Gorica 2, Lendava 4, v poletni sezoni Piran 4, Rovinj 2, Selce 2; skozi celo leto pa še z Avstrijo — Labot 1-krat dnevno, z Madžarsko — Lenti 1 itd.). Tudi krajevno avtobusno omrežje v Spodnji Savinjski dolini je speljano tako, da povezuje večino naselij z občinskim središčem (Prebold 20, Šempeter 30, Zabukovica 11, Polzela 9) ali s središči Velenjske kotline (Velenje 34-krat dnevno, Šoštanj 16).

Žalec je pomemben tudi v tovornem prometu. Do začetka šestdesetih let se je na žalsko železniško postajo stekal skoraj ves zabukoviški premog. Tukaj naložijo na vagone precejšnje količine blaga, ki ga proizvede žalska in okoliška industrija in skoraj celoten pridelek slovenskega hmelja.

Mesto ima precej dobro razvito *komunalno dejavnost*, ki pa je namenjena tudi drugim naseljem v občini. Osrednji izvajalec je Komunalno podjetje, ki je imelo 63 delavcev v začetku letošnjega leta. Njegova osnovna opravila so namenjena vzdrževanju vodovodnega in cestnega omrežja. Dimnikarstvo zaposluje 8 delavcev.

Korenine žalskega *šolstva* segajo še v obdobje protestantizma. Protireformacija je sicer zatrla izobraževanje podeželskih otrok; šele leta 1762 dobi Žalec (nedeljsko) »otroško šolo«, ki pa kmalu zamre. Leta 1793 dobi trg trivialno šolo, ki je kasneje prerasla v osnovno šolo. Že leta 1803 je bila v trgu tudi nedeljska obrtna šola, ki je v poznejših desetletjih (1899—1960) dobila veljavnost obrtno-nadaljevalne šole. Po prvi svetovni vojni je bila z ustanovitvijo meščanske šole izpolnjena dolgoletna želja in zahteva žalskega in okoliškega prebivalstva. Le-ta je po zadnji svetovni vojni prerasla v nižjo gimnazijo, dokler se ni spojila z obstoječo ljudsko šolo v enotno osnovno šolo, ki ima danes nad 700 učencev. Odkar sta se osnovni šoli »Peter Šprajc-Jur« in »Ljuba Mikuš« preselili v prostore novega šolskega poslopja, se je v stari šolski zgradbi namestil »Center usmerjenega izobraževanja«.

Od leta 1957 ima mesto nižjo glasbeno šolo, ki je bila preimenovana v zavod za glasbeno izobraževanje Risto Savin. V začetku šestdesetih let je bil v sosednjem Vrbju oddelek kmetijske srednje šole iz Maribora; namenjena je bila izobraževanju odraslih in je po nekaj letih prenehala z delom. Nadalje ima mesto delavsko univerzo in otroški vrtec.

Med nekaterimi drugimi javnimi funkcijami mesta moramo omeniti njegove *upravne dejavnosti*, v katerih je zaposlenih nad 360 ljudi. Med najpomembnejšimi je občinska uprava (nad 140 zaposlenih), sodišče, bančništvo (nad 40 delavcev), služba družbenega knjigovodstva, center za socialno delo, stanovanjska skupnost itd. Vplivno območje vseh zgoraj navedenih ustanov se v glavnem pokriva z mejami občinskega teritorija, le pri osnovnem šolstvu je mnogo manjše. V gravitacijski obseg centralne

osnovne šole Žalec sodita le podružnični osnovni šoli Ponikva in Vinska Gora.

Skoraj vse *zdravstvene* dejavnosti, ki jih opravlja Zdravstveni dom v Žalcu, so v glavnem omejene le na vzhodno polovico občinskega teritorija.

Med žalskimi ustanovami ne smemo prezreti tistih, katerih vpliv in pomen daleč presegata in preraščata krajevne in občinske meje in so značilne in pomembne za vso Slovenijo. To so: že prej omenjena Hmezad — eksport-import in Inštitut za hmeljarstvo in pivovarstvo, pa Hmeljna komisija za SR Slovenijo, zbirki hmeljarskega in gasilskega muzeja. Prezreti ne moremo veljave Slovenskega hmeljarja (1930—1941) in Hmeljarskega vestnika (1934—1937) in današnjega Hmeljarja (od leta 1946) pri obveščanju javnosti o položaju in stanju hmeljarstva na Slovenskem. Od leta 1959 izhaja Savinjski zbornik, od leta 1978 pa mesečnik Savinjski občan, ki ga izdaja občinska konferenca SZDL Žalec. S temi pa še z razvitostjo nekaterih gospodarskih vej (industrije in kmetijstva) pomen Žalca prestopa domači in ožji lokalni okvir in se neposredno vrašča v naš širši slovenski gospodarski prostor.

III. PREBIVALSTVO

V grobih potezah očrtane smeri v razvoju gospodarstva in drugih funkcij Žalca nam morejo kolikor toliko tudi označiti moč in družbeno-gospodarsko pomembnost naselja v pokrajini. Neposredno od njiju je odvisna rast števila prebivalstva.

Kljub temu, da je do danes Žalec prerasel vsa naselja v hmeljarski pokrajini, pa vendarle moramo poudariti, da je bila vse do leta 1948 rast števila prebivalstva v precejšnjem številu drugih naselij Spodnje Savinjske doline močnejša kot v njem. Tudi podatki za obdobje 1869—1961 nam to samo potrjujejo; v tem 92-letnem obdobju je znašal povprečni letni prirastek prebivalstva 2,27 % (na Polzeli 3,83 %, na Bregu pri Polzeli 4,4 %, v Petrovčah 2,72 %, v Grižah 2,49 % itd.). Toda v zadnjih dvajsetih letih (1961—1981), ko je postal Žalec tudi v upravno-teritorialnem smislu središče znatnega dela zahodnega in osrednjega predela Celjske kotline z razvitim kmetijstvom in s sorazmerno drobno, a pomembno industrijo, se je stanje bistveno spremenilo. V tem času je število prebivalstva najmočneje naraščalo v Žalcu, in sicer v povprečju po 7,7 % na leto, to je kar dvakrat hitreje kot na Polzeli (4 %), v Preboldu (4,4 %) ali v Dobrteši vasi (4,9 % letno). V tem obdobju je znašal povprečni letni prirastek prebivalstva na Bregu 0,98 % in 2,3 % v Petrovčah, v Grižah pa se je zmanjševalo v povprečju za 0,34 % letno.

Poudariti je treba še naslednje: V vsem povojnem obdobju (1948 do 1981) je prebivalstvo Žalca naraščalo hitreje kot pa je znašala povprečna stopnja za slovenska mesta. Pri tem ponovno ugotavljamo, da je nagel gospodarski vzpon mesta v zadnjih dvajsetih letih neposredno vplival na rast števila prebivalstva. V obdobju 1948—1953 se je povečalo število prebivalstva v slovenskih mestih za 13,2 %, v Žalcu za 21,9 %; tedaj je bil Žalec po rasti prebivalstva na 13. mestu med 51 slovenskimi mesti. Že v naslednjem obdobju (1953—1961) je zdrsnil na 21. mesto: žalsko pre-

bivalstvo se je povečalo za 22 %, v slovenskih mestih za 20,8 %. V desetletju 1961—1971 je Žalec po intenzivnosti prebivalstvene rasti celo na 4. mestu v Sloveniji; v njem se je število prebivalcev povečalo za 57,1 %, v vseh slovenskih mestih le za 19,9 %. V zadnjem desetletju (1971—1981) je prebivalstvo Žalca naraslo na 4340 ljudi oziroma za 57,1 %, v vseh slovenskih mestih le za 20,7 %. Po intenzivnosti prebivalstvene rasti je bil Žalec takoj za Velenjem (61,7 %), in sicer na drugem mestu med slovenskimi mestnimi naselji (podrobnosti gl. Statistični letopis SR Slovenije 1981, str. 600).

Prebivalstvo Žalca je sorazmerno najhitreje naraščalo v desetletju 1961—1971, ko je povprečni letni prirastek znašal 6,4 % ali za 105 ljudi na leto, absolutno pa v zadnjem desetletju (1971—1981), ko se je letno povečalo za 158 ljudi ali za 5,7 %. Brez dvoma je ta podatek odsev uspešne rasti novih funkcij, ki jih je mesto dobilo v tem času. Izmed drugih obdobij je treba postaviti v ospredje čas od 1948 do 1953, ko se je žalsko prebivalstvo povečalo za 29 % (letni prirastek 5,8 %). Tudi v tem podatku je zarisan odsev gospodarske dinamike, ki je zajela večino predelov naše domovine. Mnogo bolj umirjeno je naslednje obdobje — 1953—1961, ko se je število Žalčanov povečalo za 22 % (2,75 % letno) in v katerem so značilne tudi nekatere spremembe v poklicni strukturi prebivalstva. Tudi v letih 1931—1948 je močno naraščalo število žalskega prebivalstva (44 %), v razdobju 1910—1931 pa se je zmanjšalo za 3,7 %. V vseh starejših obdobjih zasledujemo zmernejše napredovanje (1900—1910 3,4 %, 1890—1900 16,7 %, 1880—1890 13,2 % ter v letih 1869—1980 porast za 10 %). Ta pregled nam pokaže, da je bila v Žalcu najmočnejša rast števila prebivalstva v zadnjih petdesetih letih (1931—1981), ko se je povečalo kar za 443 % (ali v povprečju za 8,9 % letno).

Rezultati predzadnjega popisa prebivalstva (leta 1971) nam dokaj nazorno kažejo priseljevanje v mesto Žalec. Iz njih povzemamo, da se je od 1933 (to je 70 %) Žalčanov, kolikor jih je bilo rojenih v drugih naseljih, do leta 1945 priselilo v Žalec ena osmina (12,2 %), v prvem povojnem poldrugem desetletju ena tretjina, v desetletju 1961—1971 pa kar 1036 oseb ali 53,6 %.

Izredno zanimivo je tudi naselbinsko poreklo priseljencev v Žalec. Iz območja žalske občine se je priselilo v njeno središče 1016 ljudi ali 52,3 %, iz drugih slovenskih območij jih je prišlo 38,6 %, izven slovenskih predelov Jugoslavije 6,7 % in iz tujine 2,2 %.

Več kot četrtina priseljencev (28 %) je pred prihodom v Žalec živela v vaških naseljih, 23 % jih je prišlo iz mest ter 49 % iz tako imenovanih mešanih naselij. Prav gotovo smemo v nagli rasti našega mesta iskati mnogotere razloge, ki so privabljali ljudi ne samo s podeželja, temveč tudi iz večjih ali manjših urbaniziranih naselij. Dotok ljudi z vasi je bil leta 1971 v primerjavi z letom 1961 (43,4 %) znatno manjši. Vzrok temu lahko iščemo v dejstvu, da je hiter in mnogostranski razvoj Žalca terjal in privabljal v svoje naselbinsko območje predvsem kvalificirano delovno silo. Te pa je bilo več na razpolago v mešanih in mestnih naseljih kot pa v izrazitih kmečkih vaseh.

Brez dvoma se hitra rast žalskega prebivalstva kaže v čedalje večjem številu krajev, od koder dobiva to naše najmlajše slovensko mesto

svoje nove priseljence. Ker teh podatkov za najnovejše stanje še nimamo na razpolago, ne moremo podrobneje zarisati novejšega vplivnega območja Žalca, kamor segajo njegove gospodarske tipalke. Imamo pa podrobnejšo razčlenitev porekla žalskega prebivalstva iz začetka leta 1962, to je iz začetnega dvajsetletnega obdobja nenavadno močne in vsestranske gospodarske rasti mesta.

Razčlenitev priseljevanja ljudi v Žalec do leta 1962 je pokazala, da je bilo 70,2 % žalskega prebivalstva z območja nekdanjega celjskega okraja, 7,2 % iz mariborskega, iz ljubljanskega 101 oseba (5,7 %), iz novomeškega 73 priseljencev, iz goriškega 27 (ali 1,5 %), iz soboškega 22 priseljencev. Petnajst oseb pa je prišlo iz nekdanjega kranjskega okraja. Iz drugih republik se je priselilo v Žalec 80 ljudi ter 78 oseb iz tujine (Avstrija 24, Francija 19, ZR Nemčija 19 itd.). V začetku leta 1962, ko je imel Žalec 1767 ljudi, so prebivali v njem ljudje iz 416 različnih naselij, od katerih jih je bilo 355 v SR Sloveniji (podrobnosti gl. v *Karalič*, 1962).

Tako heterogena regionalna sestava, kakršno nam daje pogled v krajevno poreklo žalskega prebivalstva iz začetka šestdesetih let, je odsev mladega, vitalnega in nastajajočega novega središča Spodnje Savinjske doline. Na drugi strani pa je tudi odsev še preslabotnih oziroma premalo razvitih mestnih funkcij, ki bi bile sposobne vzpostaviti ter vzdrževati s posameznimi predeli naše domovine trajnejše migracijske (predvsem priselitvene) tokove.

Pregled zaposlitvene strukture žalskega prebivalstva nazorno osvetljuje spremembe, ki nastajajo med osnovnimi vejami človekovih dejavnosti. Leta 1971 (podatkov za zadnje štetje prebivalcev 1981. leta še ni na razpolago) je 47,3 % Žalčanov delalo v sekundarnih dejavnostih (industrija, rudarstvo, gradbeništvo in obrt), ena četrtina v kvartarnih dejavnostih, po ena osmina aktivnega žalskega prebivalstva je bila zaposlena v primarnih in terciarnih dejavnostih (prim. podrobnejše podatke v tabeli).

Tabela 4. Prebivalstvo Žalca po osnovnih skupinah dejavnosti v letih 1953, 1961 in 1971

skupina (sektor) dejavnosti	1953 število zaposlenih	1953 delež (%)	1961 število zaposlenih	1961 delež (%)	1971 število zaposlenih	1971 delež (%)
primarne	117	19,5	107	13,7	152	11,3
	i = 100		92		130	
sekundarne	200	33,3	250	32,1	637	47,3
	i = 100		125		319	
terciarne	163	27,2	172	22,1	176	13,0
	i = 100		106		108	
kvartarne	77	12,8	227	29,1	323	24,0
	i = 100		295		418	
v tujini, izven dejavnosti in neznano	43	7,2	24	3,0	59	4,4
	i = 100		56		137	
skupaj	600	100,0	780	100,0	1347	100,0
	i = 100		130		225	

i = indeks (1953. leto = 100)

V manj kot dveh desetletjih, za kateri imamo na razpolago podrobnejše podatke prebivalstvenih popisov, se je bistveno spremenila zaposlitvena sestava žalskega prebivalstva. Za več kot trikrat se je povečalo število Žalčanov, zaposlenih v kvartarnih dejavnostih (kultura, šolstvo, zdravstvo, uprava itd.). Leta 1971 je delalo v njih 24 % Žalčanov (leta 1953 le 13 %). Za 219 % se je povečalo število zaposlenih v sekundarnih dejavnostih (industrija, rudarstvo, gradbeništvo in obrt), v primarnih dejavnostih, kamor prištevamo kmetijstvo in gozdarstvo (ter ribištvo) pa za 30 %. Preseneča nas, da na področju terciarnih dejavnosti (promet, trgovina, gostinstvo, stanovanjska in komunalna dejavnost) ni bilo bistvenih premikov. S tem pa nikakor ne trdimo, da so vse terciarne dejavnosti v zastoju. Navidezna neskladnost med deležem zaposlenega prebivalstva v posameznih vejah družbene aktivnosti ter dejanskimi, vsakodnevnimi potrebami in zahtevami posameznega naselja ustvarja razkorak med možnostmi in zahtevami. To »vrzel« z večjim ali manjšim uspehom odstranjujejo vsakodnevna nihanja zaposlenih iz kraja bivanja do delovnega mesta in nazaj.

V letu 1961 je bilo od 780 aktivnih Žalčanov zaposlenih v domačem kraju 71 %. V drugih naseljih Savinjske doline jih je delalo 89 (ali 11,4 %; v Zabukovici, Šempetru, na Polzeli, v Vrbju itd.) in 17,7 % (ali 138 oseb) se jih je sleherni dan vozilo na delo izven območja občine (največ v Celje, deloma pa tudi v Štore in Velenje). Deset let kasneje (1971) je od 1205 zaposlenih Žalčanov delalo v domačem mestu 708 ljudi, 487 oseb pa se je vozilo na delo drugam.

V dnevnem nihanju delovne sile se praviloma kaže pomanjkanje stanovanj v večjih središčih pa tudi poklicna usmerjenost Žalčanov, ki niso našli svojemu poklicu ustrezne zaposlitve v domačem kraju, ali pa tudi želja po vključitvi v življenje večjega naselja (npr. Celja in Velenja). Toda osnovno spoznanje, ki ga moremo zapisati ob opazovanju dnevnega nihanja delovne sile je v tem, da se z njim utrjujejo neštete funkcijske vezi med različnimi naselji, ki delovno silo sprejemajo in tistimi, ki je imajo preveč.

IV. NASELJE

Kljub častitljivi starosti žalske trške naselbine ugotavljamo, da pri njeni ustanovitvi v tolikšnem obsegu kot pri številnih drugih niso soodločali takratni srednjeveški strateški nagibi. Naravnost presenetljivo je, da stoji Žalec sredi plodne ravnine tamkaj, kjer je niso več dosegale tudi najobsežnejše povodnji ne Savinje in ne Ložnice. Po nekaterih domnevah smemo že v 11. stoletju iskati lokacijo žalske naselbine na gričevju severno od današnjega mesta; še leta 1445 in 1466 se v listinah imenuje »Alt Sachenveld«. Po drugi domnevi, ki jo je nakazal pokojni kronist Žalca in njegove okolice — Rajko *Vrečer*, moremo iskati ostanke nekdanje, z utrdbami zavarovane žalske »naselbine« v južnem gričevnatem obrobju Celjske kotline, v bližini Gornje vasi na Kanclerjevem griču, katere ostanke je leta 1879 odkril J. *Orožen*. Ob obeh navedenih domnevah pa se mi vendarle dozdeva, da so proučevalci lokalne zgodovine vse preveč prezirali pomen in vlogo Gradišča (na severnem obrobju nad Go-

tovljami — 451 m in Gradišče nad Migojnicami — 341 m, na katerem stoji danes lurška cerkev).

Osrčje srednjeveškega in utrjenega dela žalske naselbine je bilo v zahodnem delu trga, v okolici današnje cerkve ter na Frengi. Že v začetku 16. stoletja je dobil Žalec okrog cerkve sv. Nikolaja taborsko obzidje z nasipi; okrog njega je bil napeljan jarek z vodo, ki je spajal Ložnico pod Podvinom z Godomljo.

Razvoj žalske trške naselbine od začetnih desetletij preteklega stoletja pa vse do današnjih dni nam razodeva mnogo svojstvenih značilnosti. (Podrobnosti o tem prim. I. *Stopar*, 1977.) V desetletjih 1825—1870 ne zasledimo nobenih pomembnejših premikov v teritorialni rasti Žalca. Osrčje naselja je bilo ob »veliki cesti«, po kateri se je že tedaj odvijal glavni tranzitni promet — prevozniški in ki ga je ob koncu stoletja pričela močno dušiti južna železnica. Šele v naslednjem obdobju (1870—1915) so v tločrtu naselja vidne nekatere bistvene spremembe, na katere je korenito vplivala štajerska deželna železnica (Celje—Velenje 1891). V tem času se razvije v trgu industrija (pivovarna, kovinsko podjetje); močan razcvet doživljata trgovina in gostinstvo. To so bili zelo ugodni pogoji, ki so prinašali številne spremembe v samo fiziognomijo trške naselbine. Nekako v tem času postane Žalec tudi središče predelovalnih obratov hmeljske trgovine, sedež Savinjske posojilnice in Južnoštajerskega hmeljarskega društva, zbirališče hmeljskih trgovcev kakor tudi naravno politično-pokrajinsko stičišče. Selišče naselja se prične razširjati proti zahodu, kakor se tudi z zazidavo zapolnjujejo »škrbine« v starem delu Žalca. Okrog in okrog tržnega jedra najdemo nove stavbe: nove in hmeljarstvu neobhodno potrebne gospodarske objekte (hmeljske sušilnice, obnovljene marofe in kozolce itd.) ter zgradbe kmečkega ali trgovsko-obrtniškega značaja. Še danes je stari del mesta značilen po svojih secesijskih prvinah, ki nekako v soglasju s srednjeveško, deloma romansko ali pa ljudsko vsebino daje prijeten občutek domačnosti slovenskega podeželskega trga. Hiše so postavljene druga poleg druge in segajo v višino največ do dveh nadstropij, z dvorišči in gospodarskimi poslopji v ozadju. V tem času so v trgu obnovili večino zgradb, modernizirali ostrešja stavb (slamo na strehah je zamenjala opeka) in tako naprej.

V letih med obema vojnama sledimo ponovni razširitvi žalskega zazidalnega območja še bolj proti jugu, k železnici ter proti zahodu, kjer so se ob glavni cesti naselile enodružinske hišice. V tem času nastane žalska vilska četrt »Benetke«, ki se razprostira že onstran železniške proge, tam, kjer so bili poprej travniki in njive (večkrat preplavljeni). Stanovanjske hiše v »Benetkah« so glede na udobnost in opremljenost stanovanj sicer že grajene po sodobnih načelih, a so brez kakršnega koli sloga. Grajene so več ali manj za ličnost in niso usklajene s starejšimi trškimi stavbami. Ob tem moramo zapisati, da so tudi lastniki starejših hiš v Žalcu spoznali »prednosti« tridelnih oken in enostavnih fasad in so v stare zgradbe pričeli vzidavati trodelna okna ne glede na zunanji videz stavbe. S tem so uničili zanimive stare fasade; odstranili so veliko večino kamnitih podbojev (iz založkega peščenca ali tufa iz Gorenja). Kljub vsemu pa je Žalec z vsemi na novo pridobljenimi objekti pričel preraščati v pomembnejše gospodarsko središče hmeljarske Savinjske doline.

Po drugi svetovni vojni je bilo v Žalcu zgrajenih na stotine stanovanj. To obdobje vnaša v nekdanjo trško naselbino pečat nagle urbanizacije ter izredno močno razširitev zazidalnega območja. Sprva se je meja zazidalne mestne površine pomikala predvsem proti zahodu ob obeh straneh glavne ceste. Vse do leta 1956 se je Žalec razvijal na osnovi zazidalnega načrta, v katerem niso bile upoštevane osnovne prvine sodobne »soseske« (npr. brez zelenic, otroških igrišč, parkirnega prostora itd.). Vse do omenjenega leta so obsegali vrtovi individualnih hišic kar 8 do 10 arov, a potlej le še 3 do 6 arov (vse podrobnosti gl. *Debič*, 1965).

Šele okrog leta 1960 so v Žalcu začeli smotrno graditi in premišljeno locirati zgradbe splošnega družbenega standarda. Prvi del Žalca, ki je zgrajen po sodobnih načelih urbanizma, je soseska Dom I. s 110 stanovanji. Dograjena je bila leta 1964. Ta je izredno gosto obljudena (225 preb./ha) in je namenjena izključno stanovanjskim objektom. Nima ne lokalov za trgovine ali za obrt. Vse to naj bi po takratnih predvidevanjih urbanističnega programa oživelo v novih oblikah v starem delu žalskega trga, kjer so predvidevali cono za manjše obrtne in industrijske zgradbe.

V zadnjih letih se je vedno bolj živahno razvijala gradbena dejavnost v soseski Ložnica (severno od trga) ter Na Jamah (zahodno od Žalca), pa na prostoru med Frengo, gotoveljsko cesto in obvoznico. V tem predelu novega Žalca je tudi Titov trg, ki s svojimi že obstoječimi funkcijami čedalje hitreje prerašča v novo središče mladega mesta z bogato preteklostjo (npr. avtobusna postaja, veleblagovnica Nama, hotel Rubin-Golding, dom gasilcev, predvidena zgradba osrednjega kulturnega doma, osrednji stadion s Titovim parkom itd.).

V povojnem obdobju je dobil Žalec nekaj pomembnih stavb, ki dajejo s svojo fiziognomijo celotnemu naglo se razvijajočemu mestnemu organizmu svojstven pečat. To so zgradba Inštituta za hmeljarstvo in pivovarstvo (1947), Dom hmeljarjev (na nekdanjem Goričanovem travniku), poslopja sodišča, zdravstvenega doma, pošte in banke, občinske skupščine, veterinarske postaje, osnovne šole in vrtca, dominantna zgradba hmeljskega skladišča, poslopja Hmezadove trgovine pa objekti Ferralita, nove stavbe razširjenega Juteksa, Strojne, tržnica in ob njej najnovejši mestni park, ki so ga uredili na selišču nekdanje Žužove domačije. Znova pa je potrebno poudariti, da so navedene zgradbe funkcionalno zelo različno (mnogokrat neorgansko) vključene v nastajajoči organizem bodisi novega mestnega središča bodisi celotnega naselja. Vseeno pa so večinoma le takšne, da s svojo lokacijsko zasnovo izražajo razvojne težnje Žalca pred posegom urbanistov in po njem.

Naselbina starega žalskega trga se bistveno loči od zgradb, postavljenih v novejšem času. Stari del Žalca, ki ga je vse do nedavnega razpolavljala glavna cesta (do zgraditve obvoznice leta 1980), ob kateri je vse do konca druge svetovne vojne stal kostanjev drevored (zasajen v letu 1865), ima strnjeno zidavo, večinoma z enonadstropnimi hišami (vmes so tudi pritlične ali celo dvonadstropne), katerih strešno sleme je vzporedno z glavno ulico (cesto). V povojnih letih nastale stanovanjske zgradbe so po svoji zunanjosti kakor tudi po vertikalni zasnovi zelo različne: poleg večnadstropnih stanovanjskih blokov in stolpičev so zrasle številne eno-

stanovanjske hišice s pisanimi vrtovi cvetja in z zelenicami, pa seveda »dvojčki« in vrstne hiše.

Naraščajoča gospodarska moč Savinjske doline in še posebej Žalca je najtrdnejše zagotovilo za njegov nadaljnji teritorialni razvoj. Ob skrbni in vestni roki graditeljev bo mogoče že v nekaj prihodnjih letih videti jasnejšo izoblikovanost in osredotočenost funkcij v posameznih mestnih predelih, katerih shema je zarisana v urbanističnem programu Žalca.

Že danes vidimo obrise bodočega novega mestnega trga (središča) pa z zelenicami obdane stavbe nekaterih objektov splošnega družbenega pomena. Posamezni mestni predeli čedalje vidneje spreminjajo svojo nekdanjo oziroma dosedanjo veljavo in namembnost. Skratka, prav v Žalcu, v njegovi rasti in nagli preobrazbi so se zgostile številne razvojne poti in plodovi splošnega družbenega, socialnega, kulturnega, predvsem pa gospodarskega razvoja znatnega dela Spodnje Savinjske doline. In prav zato je v njem čedalje bolj čutiti utrip njegovega celotnega zaledja.

POGLAVITNA LITERATURA IN VIRI

J. Curk, 1959, Gradovi in gradišča v Spodnji Savinjski dolini. Savinjski zbornik I., str. 140—160, Celje.

J. Curk, 1962, O urbanistično-gradbenih zasnovah trgov in mest v Posavinju, Obsotelju in Posavju. Celjski zbornik 1962, str. 222—254, Celje.

D. Debič, 1965, Zasnove urbanizacije v žalski občini. Savinjski zbornik II., str. 41—71, Celje.

D. Honzak, 1959, Hidropedološka raziskovanja melioracijskega področja Godomlje in smernice za bodoče gospodarjenje. Savinjski zbornik I., str. 294—316, Celje.

S. Ilešič, 1958, Problemi geografske rajonizacije ob primeru Slovenije. Geografski vestnik XXIX—XXX, str. 83—140, Ljubljana.

S. Ilešič, 1972, Slovenske pokrajine. Geografska regionalizacija Slovenije. Geografski vestnik XLIV., str. 9—31, Ljubljana.

E. Karalič, Geografska monografija naselja Žalec. Diplomsko delo na Oddelku za geografijo filozofske fakultete, Ljubljana 1962; tipk., str. 146.

Fr. Kos, 1919, K zgodovini trga Žalec. ČZN XIV., str. 57—71, Maribor.

A. Melik, 1957, Slovenija II. Štajerska s Prekmurjem in Mežiško dolino, Ljubljana.

A. Melik, 1964, Rast naših mest v novi dobi. SAZU, Dela Inštituta za geografijo, knjiga 8, Ljubljana.

V. Melik, 1972, Mesto (civitas) na Slovenskem. Zgodovinski časopis XXVI., str. 299—316, Ljubljana.

M. Natek, 1965, Žalec — naselje in prebivalstvo. Savinjski zbornik II., str. 7—40, Celje.

M. Natek, 1979, Poplavna območja v Spodnji Savinjski dolini. Geografski zbornik XVIII., str. 7—91, Ljubljana.

I. Stopar, 1977, Žalec in Novo Celje. Kulturni in naravni spomeniki Slovenije, Zbirka vodnikov 73, Ljubljana.

R. Vrečer, 1930, Savinjska dolina s posebnim ozirom na splošno, krajevno in upravno zgodovino v besedi in sliki. Žalec.

Krajevni leksikon Slovenije. III. knjiga, Svet med Savinjskimi Alpami in Sotlo. Ljubljana 1976; prim. str. 543—546.

Statistični letopis SR Slovenije. Ljubljana 1981.

Urbanistični program Žalca. Izdelal Urbanistični zavod Celje, 1962.

Osnovna geološka karta 1 : 100.000. Tolmač lista Celje. Beograd 1979.

France Kos

K ZGODOVINI TRGA ŽALCA

V Državnem arhivu na Dunaju je več tisoč listin, ki bi se dale porabiti pri opisovanju naše preteklosti v srednjem veku. Za prva stoletja rečenega veka so listine že priobčene, za 13. stoletje tudi večinoma, za 14. in 15. stoletje pa le prav malo. Tu podajam prepise nekaterih listin, ki se nanašajo na zgodovino trga Žalca blizu Celja.

Žalec je bil že leta 1347. trg in kot tak je imel svoj pečat (št. 3, 4). Bil je obzidan ter imel dvoje vrat (št. 3). V listinah se omenjajo mesnice, ki so bile blizu drugih vrat (št. 2, 3), in pa kopališče (št. 12).

Leta 1346. in 1347. je v Žalcu vodil faro župnik Herman (št. 2, 3), leta 1375. pa Ivan (št. 7, 8). Leta 1365. je v rečenem kraju živel kaplan Urban (št. 5). Znana so nam imena nekaterih sodnikov. Pred letom 1346. je v Žalcu izvrševal sodstvo neki Oton, leta 1346. pa Oton Lungauer (št. 2). Naslednjega leta se omenjata kot sodnika Oton Lungauer in pa Vellein, zet nekega Fricmana (št. 3). Leta 1360. je bil Ull sodnik v Žalcu (št. 4), pred letom 1365. Wult, pred letom 1368. pa Ulrik (št. 5, 6). Mogoče je, da imeni Ull in Wult zaznamujeta v tem slučaju eno in isto osebo. Wult se tudi omenja leta 1375. kot stari sodnik (št. 7, 8), naslednjega leta je bil že mrtev (št. 9). Razen Wulta se leta 1375. navaja tudi sodnik Hertel (št. 7, 8). Leta 1376. je Herman Trenčel v Žalcu izvrševal sodnijske posle (št. 9), leta 1412. pa Mihel iz Poljan (št. 12).

V spodaj priobčenih listinah so navedeni nekateri žalski tržani, kakor Ulrik Hunger (št. 1), Lovrenc Krajnik (št. 2), Herman Huduha (št. 6), Ditmar Wult (št. 9), Henzel Grad (št. 10), Gebhard Chursner (= Krznar) (št. 11) in Ulrik Smid (št. 12). Znana so nam imena še drugih žalskih prebivalcev, kajti v listinah se omenjajo Henrik Luegel (št. 1, 3), Markež (št. 2), Ulrik Kailer (št. 2), Henrik Kult (št. 2), Herman Koder (št. 2), Matej Knauer (št. 2, 3), Simon Walk (št. 2, 3), Peter Walk (št. 2), Henrik Auer (št. 3), Mihael Cerer (št. 3), in Herman Bledej (št. 3).

Ako so bili žalski prebivalci v denarnih zadregah, so se obrnili do celjskih židov ter dobili od njih posojila. Tako je sodnik Oton prodal svojo hišo in svojo klet v Žalcu, da je mogel plačati židu Šebleinu 44 mark starih graških penezov (št. 3). Sodnik Wult se je leta 1365. zadolžil pri celjskih židih Kadšimu in Mušu za 60 mark oglejskih penezov (št. 5). Njegov sin Ditmar je bil leta 1375. Kadšimu dolžan 50 mark in potem še 80 mark graških ali dunajskih penezov (št. 7, 8). Naslednjega leta je svoj dolg poplačal (št. 9). Jako visoke so bile obresti, ako bi se dolg v pravem času

ne poravnal. V enem slučaju je bilo izgovorjeno, da je treba dati od vsake marke vsak teden po štiri peneze (št. 5), v nekem drugem pa od vsake marke vsak teden po dva peneza (št. 7, 8). Ker je ena marka imela 160 penezov, bi znašale obresti v prvem slučaju 130 %, v drugem pa 65 % na leto.

Št. 1. 1342, dne 3. maja.

Engelskalk iz Turna zastavi žalskemu tržanu Ulriku Hungerju dve kmetiji v Ločah za 12 mark starih graških penezov.[1]

Ich Engelschalch von dem Türn,[2] der ze Nevndorf gesezzen ist, vnd mein erbezn vergehen mit disem offen prief allen den, dï in sehent oder hörent lesen, daz wïr mit wol verdachtem müt vnd mit gütem willen Vlreichen dem Hunger purger ze Saxeneld vnd seiner wiren vnd ïrn erben versaczt haben zwa hueben, die gelegen sint ze Loczsach, vmb zwelf march phenning alter greczer, vnd auf der ain hüb ist gesezzen Perchtolt der Petelinachk, an der andern hüben ist gesezzen Marin der Rattay, vnd hab wïr in daz güt versaczt mit allev dev, daz dar zu gehört, versücht vnd vnuersücht, gestift vnd vngestift, ez sey chlain oder grözz oder wï ez gehaizzen sey, also beschaydenleich, wen wïr sev erman mit dem vorgenanten güt, so schullen sev vns dï vorgenant zw huben wider ze losen geben vmb daz selb güt, auer alle jar newer vor sand Jörgen tag. Sev schullen auch daz güt in haben als ander ïr aygen güt vnd mit dem rechten als iz in gehabt han. Wenn ich vorgenanter Vlreich oder mein erben vnser phenning vordern ze miter fasten, so schol erz vns geben vor sand Jörgen tag. Wer auer daz, daz sev dchain chrieg dar vmb an gieng, den schulle wïr in auz pringen oder ersaczen nach landes recht. Vnd ob daz wer, daz sev in dchain schaden chömen, den sev pey irn trewen mochten gesagen, den schullen wïr in ablegen an alle chlag vnd alle taydung vnd schullen sev daz haben an vnserm trewen vnd an allem unserm güt. Daz in dï gelüb stêt vnd vnczeprochen peleiben, dar über geb wir in disen offen prief, versigelten mit des erbern mans Hainreichs des Lügleins anhangendem insigel, da wïr in vmb vleizz gepeten haben, wand aygenes insigels nicht enhaben zu ainer vrchunt der warhait. Der prief ist geben nach Christs gebürd über drevczehen hundert jar dar nach indem zway vnd vierczigistem jar in vencione sancte Chrucis.

Izv. list. na perg. (12 × 17 cm) z enim visečim pečatom v Državnem arhivu na Dunaju (rep. 3).

Št. 2. 1346, dne 12. oktobra.

Oton, stari sodnik v Žalcu, zastavi Lovrencu Krajniku, žalskemu tržanu, svojo, novo sezidano klet in dve mesnici za 12 mark graških penezov.

Ich Ott, der alt rihter von Sachsenuelde, vnd ich Elspet, sein wirtinn, vnd vnser erben, wïr veriehen mit disem prif vnd tün chunt

[1] Ker tiskarna nima znakov u, i, o i. t. d. in jih v sedanjih razmerah ne more naročiti, si moramo pomagati z ü, i, ö, i. t. d., katera znamenja ima tudi izvirnik pod št. 5 in 6. Op. ur.

[2] Grad Turen je bil med Velenjem in Šalekom.

allen den, die daz an ansehent, hörent oder lesent, wïr mit wolbedachtem müt vnd durch der gult willen, die wir gelten solten vnsern herren von Walsse, da erber purgen vnser purgel vmb gewisse sein, die her nach geschriben stent, dem peschaiden manne Laurenczen dem Kraynich, purger ze Sachsenueld, Margreten, seiner hausfrauen, vnd iren erben versaczt haben vnsern newe gemawerten cheller mit sampt den zwain vlaischpenchen, der da leit pey vnserm hous ze Sachsenueld pey dem tör, vmb zwelf march alter greczer pfenning, der wïr gar vnd genczlich von in gewert sein, also peschaidenlichen vnd mit auzgenomer rede, wann wïr den vorgenanten Laurenczen, sein wïrtinn oder ier erben ermanten ie auf sand Michels tag mit den vorgeschriben zwelf march pfenning oder mit guldein oder mit agleyern, als si . . . .[1] habent, so schullen si vns den egenanten cheller vnd flaichpench herwider ze lösen geben an allen chrieg vnd an alle widerrede. Wïr schullen in aber vor vmb sand Jacobs tag sagen, wan wïr die lösung tün wellen ouf sand Michels tag, daz ist mit rede zwischen vns paiden auz genomen. Vnd swaz si ouf den cheller vber fumf phenning ze saczung legent, daz schulln si auch ouf dem cheller haben. Wir loben in auch von obgenanten cheller vnd vlaischpench ze schermen vor aller ansprach nach purchrehts reht vnd nach des marchts gewonhait ze Sachsenueld. Vnd daz in vnd iren erben von vns, vnsern erben daz also stêt vnuerprochen pelibe, dar vber geben wir in disen prif, versigelten mitz Marchtes von Sachsenueld anhangentem insigel ze einem vrchund der warhait. Des sint geczeugen Ott der Lungawer rihter ze Sachsenueld, Vlle der Cayller, Heinrich der Cult, Herman der Choder vnd Mathe der Chnawer, die vmb daz vorgeschriben gelt vnser purgel gewesen sint, dar zu her Herman der pharrer, Symon der Walch, Petersel der Walch vnd ander piderbe leüt genüch, die der sache vnd des saczes geczeug sint. Der prif ist geben, da man zalt von Christes gepurde dreuzehenhundert jar vnd dar nach in dem sechs vnd vïrzigistem jar des nachsten phincztags vor sand Gallen tage.

Izv. list. na perg. (20 × 25 cm) z enim visečim pečatom v Državnem arhivu na Dunaju (rep. 3).

Št. 3. 1347, dne 3. julija.

Henrik Luegel iz Žalca proda Velleinu, sodniku v Žalcu, svojo hišo in svojo klet za 44 mark starih graških penezov.

Ich Hainreich der Lüegel von Saxenueld vnd mein erben, wir vergehen offenbar an disem prief vnd tuen chunt allen den, di in sehent, horent oder lesent, paiden, di nu sint oder her nach chümftich werdent, daz wir mit wol verdachtem muet vnd mit guetem willen Vellein, Friczmans aidem vnd zu den zeiten richter ze Saxenueld, vnd seiner wirtin vnd iren erben verchaufet haben ein haus ze Saxenueld vnd ein cheller da pey ze nest pey den vlaischpenchen vnd pey dem niderm tor gelegen mit allen den rechten vnt dar zue gehört, swie daz ist gehaizzen, vmb vier vnd fierzech march phening alter grezer, di Scheblein dem juden ken Zil geben sint für Otten den alten richter, des daz selb vorgenant haus aygen ist gewesen, der dem selben juden hat geschült gelten, dar

[1] Zamazano. Dve besedi sta nečitljivi.

vmb er den den vorgenanten Hainreich den Lueglein hat gewesen versaczt, vnd hat vrawe Elzpet, des egenanten Otten wirtin, vnd irö chint daz selbe egenant haus Vellein dem egenanten richter vnd sein erben mit Otten des Lungawer hant, der auch richter ze den zeiten waz, redleich vnd recht vor piderben leüten auf geben. Vnd ist daz geschehen mit guetem willen vnd wizzen vnsers herren hern Fridrich von Valtsse vnd hern Gebhartes des purchgrafen ze Hohenek, der diser sach redner vnd chauffer gewesen ist. Auch lob ich egenanter Hainreich der Lüegel vnt mein erben dem egenanten Vellein vnd sein erben daz vorgenante haus ze schermen jar vnt tach nach landes recht vor aller ansprach an allen iren schaden. Vnt têt wir des nicht, welhen schaden sö des nemen, den sö pey iren trewn möchten gesagen, den schulle wir in ab legen gar vnt genczleich erchen vnt schaden an allö chlag vnd an alles taydingen. Vnd schullen sö daz haben auf vns vnd auf allö dö vnd wir haben. Vnt daz in daz stet vnd vnuerprochen peleib, dar über gib ich egenanter Hainreich der Lüegel mit sampt mein erben in disen offen prief zu eynem vrchünd der warhait diser sache, pestetigt vnd peuestent mit des marchtes ze Saxenueld anhanguntem insigel versigelt vnt mit Otten des Lungawer, ze den zeiten richter, auch anhanguntem insigel, wand ich selb aygens insigels nicht enhan. Des sint gezeügen di erbern herren: her Herman der pharrer ze Saxenueld, her Gebhart der purchgraf ze Hohenek, Hainrich der Awer, Symon der Walch, Michel der Zerrer, Mathe der Chnawer, Herman der Bledey vnd ander piderber leüt genuech, di der warhait gestent, den es chunt vnd wol gewizzen ist. Der prief ist geben, da nach Christes geburd ergangen waren tausend jar, dröhundert jar vnt dar nach in dem siben vnd fierzeichistem jar der eritages an sand Vlrichs abent.

Izv. list. na perg. (14 × 22 cm) z dvema visečima pečatoma v Državnem arhivu na Dunaju (rep. 3).

Št. 4. 1360, dne 30. novembra.

Henrik Trofel, tržan v Konjicah, proda 1 ½ orala njiv v Žalcu tamošnjemu sodniku Ullu za tri marke starih graških penezov, manj 14 penezov.

Ich Hainreich der Trophel, purger zv Goniwicz, vnd mein wirtin vnd vnser payder erben vergehen mit diesem offen prief vnd tuen chunt allen den, die in saehent, hörent oder lesent, daz wir mit verdachtem [mut] verchawft haben anderthalb iawchart ächer gelegen zv Sachsenueld vmb den marcht mit allen rechten, als wir sem innehaben gehabt, wie sey genant sein, dem erbern man Vll, dem richter zv den czeyten zv Sachsenueld, seiner wirtin vnd allen iren erben vmb drey march alder gueter graeczer phening an vierczehen phening, der wir gancz vnd gar von in gewert sein. Vnd schollen in die vör genanten aecher schirmen vör aller ansprach, als man sülen guet schirmen recht scholl nach landes recht in Steyern. Taet wir tes nicht, welhen schaden sey tes naemen, den ir ains pei seiten trewen gesagen mag, wie der genant ist, an ayd vnd ander pewaerung, den schol wir in ap legen vnd schollen daz haben zv vns vnd zv vnsern trewen vnd auf aller vnser hab vnd guet. Mit vrchünt diez priefs, der versigelt ist mit des erbern manes Lewpoltes in der Gas-

sen an hangentem insigel, der es do her an gehangen hat durch vnser paet wil, ym vnd seinen erben an schaden, want wir selb chain aygen insigel nicht haben. Der prief ist gaeben nach Cristus gepürd dreyczehen hundert jar dar nach in dem sechczegestem jar an sande Andreas tag des hayligen czwelf poten.

Izv. list. na perg. (8 × 26 cm) z enim visečim pečatom v Državnem arhivu na Dunaju (rep. 3).

Št. 5. 1365, dne 10. junija.

Wulet, stari sodnik v Žalcu, izjavlja, da se je pri židih Kadšimu in Mušu zadolžil za šest mark oglejskih penezov.

Ich Wulet der alt richter von Sachsenueld, mein wïrtin vnd all vnser erben vergehen mit disem prief, daz wïr gelten schülln vnuerschidenleich Chadschim vnd Muschen den juden, irn wïrtin vnd allen ïrn erben sechs march güter agleier phenig auf sand Görgen tag, der nw schïrist chümpt, vnd schullen dez selbigen gelcz gelten zwo march für hern Vrban, gesell ze Sachsenueld. Wert wir sew dänn nicht, so schüll wïr in güte phant antwurten, dï sew gern nement. Taet wir des nicht, welchen schaden sew des nement, den ïr ains pey sein trewn gesagn mag an ayd vnd an tayding, den schull wïr in ab legen, vnd daz sullen sew haben hincz vnsern trewn vnd auf allem dem vnd wïr häben. Vnd wolt wïr sew dann nicht wern, so schulln sew dï grafen von Cili wern oder, wer än ïr stät ist, vom vnserm guot mit vnserm guotem willen. Ez schol auch ze gesuech gen nach dem egenantem täg ye zu der wochen auf yde march agleier guoter vïr agler phenig. Zw vrchunt der warhait geb wïr in disen prief, versigelt mit meinem anhangundem insigel. Geben nach Christes gepurd drewczehen hundert jar dar nach in dem fumf vnd sechczigstem jar dez eritag vor sand Veyds tag.

Izv. list. na perg. (8 × 12 cm) z enim visečim pečatom v Državnem arhivu na Dunaju (rep. 3).

Št. 6. 1368, dne 28. januarja.

Marin Delavec zastavi dva vinograda Hermanu Huduhi, žalskemu tržanu, za 12 mark graških penezov.

Ich Marin Delawcz von Bernstorf, mein wirtïn, all vnser erben veriehen offendleich an disem prief, daz wïr versaczt haben vnser paid weingarten vnder dem Salcz Herman Chuduucha, purger ze Saxenueld, vm czwelf march graczer phening vnd schullen in jarieleich wern von den nuczen, die dar auz gevallen, als wïr nachst mügen. Ob auch got vber in gepitt, dez got enwelle, wer vns dan ermant mit dem prief, dem schulle wïr gewertig sein mit dem genanten sacz vnd frücht jaricleich, als im selben, vnd haben im den saczt getan mit Hertleins dez purchmaister hant, der sem duczen den zeiten pchtmaister[3] waz. Mit vrchund dicz priefs, den wir im dar vber geben ze ainem geczeugnusse der warheit,

[3] »Pchmaister« namesto pachmaister (= zakupnik).

versigeltet mit Vlrichs dez alten richters anhangunden insigel, den wïr dar vm gebeten haben, im an schaden. Datum anno domini millesimo CCC°LX octavo, feria sexta ante purificationem beate Virginis.

Izv. list. na perg. (6 × 29 cm) z enim visečim pečatom v Državnem arhivu na Dunaju (rep. 3).

Št. 7. 1375, dne 11. marca.

Ditmar Wult, sin bivšega sodnika v Žalcu, izjavlja, da je celjskemu židu Kadšimu dolžan 80 mark graških ali dunajskih penezov.

Ich Dytmar Wült, svn des alten richter von Sachsenveld, vergich an disem offen prief, daz ich vnd mein wïrtin vnd alle vnser erben vnuerschaidenleich gelten schvllen Chatschim dem juden von Cili, seiner wïrtin vnd ïrn erben achczich march gueter greczer oder wienner phenig avf sand Mychels tag, der nv schïrist chumt. So vergich ich Hertl, czv den czeiten richter cze Sachsenveld, mit samt mein erben, daz ich williger purgel vnd geschol vnd avch ganczer gewerer worden pin fur den vorgenantn Dytmarn, tür sein wiertin vnd für alle sein erben hincz dem vorgenanten juden, seiner wiertin, hincz ïrn erben vmb die vorgenanten phenig avf den egeschriben tag. Werten wïr sew nicht genczleich auf den vorgenanten tag, so schullen wïr in so vil vnser phant antwurten, die si gern nement. Teten wïr des nicht, welchen schaden sew des nement, den sï pey ïrn trewn sagent, den schvllen wïr in genczleich gelten an chlag vnd an alle wider red. Daz schvllen sew haben auf vns vnd avf alle dew vnd wïr haben, avf vnser haws vnd hof vnd weingarten vnd aecher gesvcht vnd vngesvcht. Avch schol nach dem obgenanten tag cze gesvch gen ie czv der wochen auf ie die march greczer czwen guet greczer phenig, vnd wolten wier sew nicht genczleich wern erchens vnd schadens, so schvllen sew vnser edeln herren die graffen von Cilli wern oder der landes herr oder, wer an ïr stat ist, von aller vnser hab mit vnserm gueten willen. Cze vrchvnd der warhait gewen wïr in disen prief versigelten, ich obgenanter Dytmar vnder heren Hansen czv den czeiten pharrer cze Sachsenveld, der daz durch meiner fleiziger pet willen an disen prief gehangen hat im an schaden. So vergich ich obgenanter Hertl vnder mein selbs anhangvnden insigel vnder der czwayer insigel gelob wïr alle die gelob stet cze haben, die vorgeschriben stent. Gewen nach Christes gepuerd drevczehen hvndert jar darnach indem fvnf vnd siwenczigisten jar des erstn svntags inder vasten.

Izv. list. na perg. (12 × 21 cm) z dvema visečima pečatoma v Državnem arhitu na Dunaju (rep. 3).

Št. 8. 1375, dne 11. marca.

Ditmar Wult, sin bivšega sodnika v Žalcu, izjavlja, da je celjskemu židu Kadšimu dolžan 50 mark graških ali dunajskih penezov.

Ich Dyetmar Wvlet, svn des alten richter von Sachsenfeld, vergich an disen offen brïf, daz ich vnd mein wïrtin vnd all vnser erben vnuerschaidenleichen gelten svllen Chadschim dem jvden von Cili, seiner wïrtin vnd ïren erben fvnfczig march gvter greczer oder wyener pfening avf sand Jörgen tag, der no schirist chümt. So vergich ich Hertel, zv den

czeiten richter ze Sachsenfeld, mit samt mein erben, daz ich willig pürgel vnd geschol vnd avch ganczer gewerrer worden pin für den vorgenanten Dyetmarn, für sein wïrtin vnd für all sein erben hincz den vorgenanten jvden, seiner wïrtin, hincz iren erben vmb die vorgenanten phening avf den egeschriben tag. Werten wïr sev nicht genczleich avf den vorgenanten tag, so svln wïr in so vil vnser pfant antwürten, die si gern nemt. Teten wïr des nicht, welhen schaden sev des nement den si pei ïrn trewn sagent, den svln wïr in genczlich gelten an chlag vnd an all wider red. Daz svln sev haben avf vns vnd avf alle dev vnd wïr haben, avf vnser havs vnd hoff vnd weingarten vnd aecher gesvcht vnd vngesvcht. Avch sol nach den obgenanten tag ze gesvch gen ye zv der wochen avf yede markh grêczer zwen güt greczer phening vnd wolten wïr sev nicht genczlichen weren erchens vnd schadens, so svln sev vnser edeln herren die graften von Cili wern oder der lands herr oder, wer an ïr stat ist, von aller vnser hab mit vnserm gvten willen. Ze vrchund der warheit geben wïr in disen brif versigelten, ich obgenanter Dietmar vnder hern Hansen zů den zeiten pfarrer cze Sachsenfeld, der daz dvrch meiner fleiziger pet willen an disen brif gehangen hat, in an schaden. So vergich ich obgenanter Hertel vnder mein selbs anhangenden insigel vnder der zwaier insigel gelob wïr alle die gelvb stêt ze haben, die vor geschriben stent. Geben nach Christes gepvrd drevczehen hvndert jar, darnach in dem fvnft vnd sibenczigisten jar, des ersten svntags in der vasten.

Izv. list. na perg. (9 × 28 cm) z dvema visečima pečatoma v Državnem arhivu na Dunaju (rep. 3).

Št. 9. 1376, dne 12. decembra. Celje.

Celjski žid Kadšim potrjuje, da mu je žalski tržan Ditmar popolnoma poplačal vse to, kar mu je bil dolžan.

Ich Chatschin der jud von Cili, mein wirtin vnd all vnser erben vergehen mit disem offen brif vnd tün chünt, daz sich Dytmar, Vllets selig des alten richter sün von Sachsenueld, pürger da selbs, vnd all sein erben gancz vnd gar mit vns bericht habent vnd mit vnsern erben vmb alle dï gült, dï vns sein egenanter vatter selig oder sein prüder, herr Fridrich selig, oder er selber habent schullen gelten, an vmb dï gült von Hertlein ain nicht, wie sich süst dï gült vergangen hat von ïr selbs wegen oder von purgelschaft wegen, ez sei erchen vder gesüch, wie sich dez vergangen hat vncz auf disen hewtigen tag, dï in oder sein erben gen vns oder gen vnsern erben an gêtt, der hat er vns allev genczlich gericht vnd gewêrt vnd peleibt vns nichts mer schuldig vncz auf heutigen tag, vnd ist dar vmb mit samt sein erben furbazz ledig vnd los graten vns egenanten juden an allez geuêrd. Vnd wêr, daz dhain priff hernach auf stünd oder für pracht würd von vns oder von ymand anderm, der sew gen vns an gïeng, wie der sagt vncz auf heutigen tag, der sol tod sein vnd chain chraft mêr haben, vnd sol in gen vns, noch gegen nymand anderm von vnserm wegen chain schaden pringen in chaim weg an allez geuêrd, wand wïr mit disem brif bechennen, daz si vns allerlay geltschuld, dï si vns gelten scholten vncz auf disen heutigen tag, an Hertleins gult ain, schon vnd riehtigchleich gericht vnd beczalt habent. Mit vrchünt

dicz briffs versigelt mit des erben mans Hainczleins zü den czeitten richter dacz Cili vnd Hermans des Trentschlein zü den czeitten richter ze Sachssenueld mit ïr paider anhangnden insigel, dar vmb ich sew egenanter Chatschim fleizzen gepetten han in vnd ïrn erben an schaden, wand ich zü der czeit aigens insigels nicht enhan, vnd zü pezzer geczeugnus der vorgeschriben sach mit meiner judischen hantschifft bestetigt vnden an dem briff. Geben dacz Cili an sand Lucein abent nach Christs gepurd drewczen hundert jar dar nach in dem sechs vnd sibnczgistem jar.

Nato sledi tri vrstice obsegajoča izjava žida Kadšima, pisana s hebrejskimi črkami.

Izv. list. na perg. (14 × 16 cm) z dvema visečima pečatoma, izmed katerih je pa eden odpadel, v Državnem arhivu na Dunaju (rep. 3).

Št. 10. 1394, dne 24. avgusta.

Henzel Grad, tržan žalski, izjavlja, da je Gebhardu Krznarju, tržanu v Žalcu, dolžan 5 mark dunajskih penezov ter mu zato zastavlja svojo njivo, ležečo v obmirju trga Žalca.

Ich Hensel der Grad, Vlrich Smyds furm tör aydem, purger ze Sachsenueld, mein wirtin vnd vnser erben, wir furiehen mit dem offen brief vnd tun chunt allen den, di den brief ansehent, hornt oder lesent, daz wir gelten sullen Gebharten Chursner, purger ze Sachsenfeld, seyner wirtin vnd iren erben funf march guter wiener phening, dy sy vns perait zu vnser grozzen notdurft gelihen habent, vnd haben wir in da fur ze phand furseczt vnsern achker, der gelegen ist im purgfrid syschen des Josleins vnd Rosicz achern vnd stost an den weg, mit alle dew vnd da zu gehornt nichz auz genomen alles inpeslozzen, vnd sullen wir in da von geben jarlich, dy weil wir von in nicht losen, zwai mezz traid, welherlay auf dem acher wechst, also auzgenomenlich, wand wir sew dermann alle jar jarlich ynner vierczehen tag vor sand Jorigen tag mit funf march guter wienner phening, so sullen sew vns vnsern acher weder[4] zu lezen geben an irrung. Auch loben wir in der selben acher ze schermen, ze vrein fur aller ansprach noch landes recht. Taten wir dez nicht, welhen schaden sew des namen, wie der schad gnant ist, den ir ains pei seinen trewen gesagen mag vnberechten, den selben schaden loben wir in gancz vnd gar wider zuchern vnd abzulegen mit vnser trewen. Vnd sullen sew darumb auz richten vnser gnadigen herrn von Cili oder, war an ir stat gewaltig ist, erchen vnd schaden von vns vnd von aller vnser hab, wo wir dy haben oder noch gewynen vnd wo sy dar auf weysent oder zeigent mit vnserm gutlichen wilhen. Mit vrchunt dicz briefs fersigelt mit dez erbern manns Vlrich di zeit vnser statrichters aygen anhangnden insigel, der ez durch vnser obgenanter vleiziger pet wilhen an den brief gehangen hat, im vnd seiner wirtin vnd iren erben an schaden, dar vnder wir vns ferpinden mit vnsern trewen an aides stat, alles daz stet ze haben, daz fur an dem brief geschreben stet. Der geben ist noch Christi gepurd drewczehenhundert jar dar nach in dem vier vnd newn czigisten jar an sand Bartholomeen tag.

Izv. list. na perg. (17 × 15 cm) z enim visečim pečatom v Državnem arhivu na Dunaju (rep. 3).

[4] Stati bi moralo »wider«.

Št. 11. 1395, dne 31. maja.

Nikolaj Ozimek, mlinar v Grižah, proda Gebhardu Krznarju, tržanu v Žalcu, eno njivo za tri marke dunajskih penezov.

Ich Nikus Osymek, mulner ze Greis, mein wirtin vnd alle vnser erben, wir furiehen mit dem offen brief, daz wir recht vnd redlich Gebharten dem Chursner, purger ze Sachsenfelt, vnsern achker furchauft haben, der gelegen ist in purgfrid vnder dez Wanks achker vnd newen dez richter achker in Laken mit allen den rechten, als wir in ynne gehabt haben, vmb drey march guter wienner phening, der wir gancz vnd gar es im gericht sein, vnd loben in auch ze schermen, ze frein fur allermanicleich, wie oft im dacz not geschiet, noch landesrecht. Taten wir dez nicht, swelhen schaden er dez nam, wie der schad gnant oder gehaissen war, den er bei seinen trewn gesagen mag vmberechenet, den sollen wir in gancz vnd gar ablegen vnd wider cheren vnd sol in darumb auz richten vnser gnadiger herr von Cili oder sein gescheft erchen vnd schadens von vns vnd von aller vnser hob, wo wir di haben oder noch gewinen, mit vnserm gutlichen wyllen. Mit vrchund dicz briefs fursigelten mit des erben mans Vlrich di zeit richter ze Sachsenfeld aigen anhangenden insigel, der das durch vnser obgenanter vleiziger pet willen an den brief gehangen hat, im vnd allen seinen erben an schaden, darvnder wir vns furpinden mit vnsern trewn an aides stat all daz stat ze haben, daz fur an dem brief geschreben stet. Der geben ist noch Christi gepurd drewzehenhundert jar dar noch in dem funf vnd newnczigisten jare an sand Cancians tag.

Izv. list. na perg. (10 × 16 cm) z enim visečim pečatom v Državnem arhivu na Dunaju (rep. 3).

Št. 12. 1412, dne 27. marca.

Ulrik Smid, tržan žalski, proda Jakobu iz »Zelesen« — Železno — in njegovi soprogi Nedeljki tri njive za 6 mark in 40 penezov.

Ich Vlreich Smid, mit purger zü Sachsenueld, vergich offenleich mit dem briff allen den, dew in sehent, hörnt oder lesent, das ich recht vnd redleich vnd zü der zeit, do ich es mit recht wol getün mocht, verkaufft hab dem peschaiden man Jacob von Zelesen vnd Nedelka seinre wirtin drey acker, dy meyn leib ding gewesen sein vnd mich an der storben sein von mayner saligen wirtin, dy des obgenanten Jacob swester tochter gewesen ist, der ain ist gelegen pey der pastuben neben des Peczonik vnd des pffarrer acker, der ander pey dem prundlein, der dritt im Ogbre neben des Peczonik wisen vnd des Marinko von der Loznik, des pffarrer hold ze Sachsenueld, vmb sechs mark vnd fierczig pffening, wen der obgenante Jacob rechter erb ist von seiner swester tochter wegen. Mit vrchund diczs briffs, versigelt ist mit des erbern man Michel von Polan, der zeit richter zü Sachsenueld, aigen anhangunden insigel, der das durch meyn obgenanter fleizziger pet willen an den brift gehangen hat, im vnd sein erben an schaden. Geben nach Christ gepurd vierczehenhundert jar vnd dar nach in dem zwelfften des suntags am plminostertag.

Izv. list. na perg. (9 × 16 cm) z enim visečim pečatom v Državnem arhivu na Dunaju (rep. 3).

Janko Orožen

ZAKUPNIKA WAGENA URBAR IZ LETA 1620 IN ŽALEC

PODROČJE DEŽELNEGA SODIŠČA IN OKRAJNEGA URADA ŽALEC

Deželno sodišče urada Žalec se začenja ob Savinji pri cerkvi Sv. Lovrenca na slemenu, imenovanem Paka, kjer se začenja meja z deželnim sodiščem Ojstrica, ki se vzpenja ob Reki in po hribu navzgor do Sebanškove kmetije, odkoder se povzpne na goro, kjer je cerkev sv. Mohorja, nato se dvigne na koničasti hrib, imenovan Smolnik, nadalje poteka do mejnega kamna, ki je na kameniti steni (na Kamniku) med kmetijama Matevža Jamnika in Simona na Gozdniku. Tu se začenja celjsko deželno sodišče. Nato se meja spušča ob potoku Brnica navzdol in doseže Savinjo pod cerkvijo sv. Križa. Odtod gre ob Savinji navzgor do potoka nad Šeščami, kjer zopet doseže sodišče Ojstrica.

Na severni strani Žalca pa meja preseče Ložnico in doseže sodišče celjskega urada pod vinogradom Jurija iz Arje vasi, ki je bil poprej last Simona Gregorčiča. Nato se spusti v Grmovški potočič, odkoder doseže veliki gaj v Zgornji Pirešici, nato pride skozi drugi gaj do vasice Ravne (Ranndorf) in prek potoka Pirešice in doline med Kompasovo Gorico in Zalogom ter čez potočič, imenovan Dobovica do zapuščene dobrnske kmetije. Po Cencijevem svetu se dvigne na pot, ki med vinogradi vodi pod Sv. Kunigundo, kjer meji na celjski urad in lanšperško deželno sodišče. Tu so Hramše, nato se meja povzpne na vrh Šentjungerti, kjer se obrne in pod Grmovje do topilnice v Zgornji Pirešici.

Odprava zločincev k sodbi

Ko žalski urad presodi, da kak zločinec zasluži smrtno kazen, ga vpiše in pošlje lastniku kazenskega sodišča v Celju, kjer ga zapro in prehranijo. Imetnik sodišča ima tožilca in krvnika, ki izvršita svojo dolžnost. Tudi te stroške nosi imetnik kazenskega (krvnega) sodišča v Celju.

Gozd in les

Žalski urad nima gozdov, razen občinskih gmajn, ki so pa večinoma last ubogih ljudi. Ti dobijo proti plačilu les od gozdarja pri gozdnem uradu deželno (knežje) grofije v Celju.

Ker urad nima svojih gozdov in gozdičev, ne daje dovoljenj za lov polhov in koriščenje drevesja.

Cerkveno varuštvo

Urad Žalec ima višje varuštvo nad cerkvijo sv. Jakoba v Galiciji, ki ima pravico do pristojbine in je sicer podrejena samostanu v Stični na Dolenjskem.

Pod varuštvom urada je tudi župna cerkev sv. Pongraca v Grižah, ki pa je sicer priključena k ljubljanski škofiji. Sv. Pongracu je dodeljena podružnica sv. Marije Magdalene na Kumu.

K sv. Neži prineso v nedeljo po sv. Lovrencu podložniki v Žalcu in gozdni hlapci hlebec kruha, vreden približno 1 krajcar, in sir, vreden dva pfeniga.

Lastnik urada dobi ob cerkvenih dnevih od vsakega kramarja in od drugih, ki kaj prineso na trg, stojnino, znašajočo 1 ali 2 pfeniga.

Sodna in kazenska pravica

Urad ima sodno in kazensko pravico v smislu deželnega prava in deželnega kazenskega reda, vendar to ne velja za žene in otroke. Pripada pa mu nagrada.

Posmrtnina in dedovanje

Če umre lastnik kmetije, mora prevzemnik plačati prevzemnino.

Gostilničarji morajo vsako leto po starem običaju dati dvorsko vino.

Ribarjenje

Lastnik urada lahko ribari v naslednjih vodah: v Pirešici, v potočku Bistrica, v potočku Rečica, ki teče skozi Migojnico, v potočku Ciblaha, v potočku Koloma pri Matkah.

V Reki, ki meji gospoščino Ojstrico in žalsko deželno sodišče, lahko ribarita obe stranki. Na veliki Luži nad Frengo in na Savinji ima ribolov Žovnek.

Dvorska posest

Travnik v Pernovi in travnik pri Godomlji se pokosita in se seno posuši z roboto.

Trg daje dvorski davek (činž) ali sodnijski denar. Letna vsota 16 funtov 5 šilingov črnega denarja, tj. 22 goldinarjev 10 krajcarjev.

Volitev trškega sodnika

Tržani ga volijo vsako leto. Izbrati morajo pametnega moža. Po izvolitvi se mora na uradu predstaviti.

Tržani so javili, da so njihovi spisi dvakrat zgoreli. Zato so se obnovili (reformirali).

Kakor je videti, je segalo ozemlje urada daleč prek trških mej. Tu so imeli tržani samo nekaj posesti. Drugo je bilo kmečko. V urbarju se kmetje z dajatvami vred tudi navajajo, vendar jih tu izpuščam. Urbar je v celoti izredno zanimiv (tudi za Forhtenck in Teharje), vendar je veljal samo za Wagenovo dobo.

Navaja se tudi hramska žitna mera (za pšenico in rž). Napolniti jo je bilo treba do roba, ne pa z vrhom).

Pripominjam, da meje žalskega okrajnega urada niso točno določene, vidi se pa, da so bili na njegovem območju Pirešica, Galicija, Hramše in Šentjungert, meja na zapadni strani — med Pirešico in Savinjo pa sploh ni navedena.

Deloma drugačna in popolnejša je meja, ki jo navaja Rajko Vrečer za leto 1792. Vrečer tudi sodi, da je Sakse pripeljal v dolino grof Weimar-Orlamünde. Prvotno naj bi bivali v taborišču. Grofovo ime zveni saško. Ime Sachsenfeld se po njegovem mnenju prvič pojavlja leta 1147 (najbrž se pa nanaša na celo dolino).

Ko so okrog leta 1600 v župnijah začeli pisati matične knjige, se stara nemška imena v saški obliki vidno ne pojavljajo. Takratna nemška imena so prinesli s seboj poznejši naseljenci, ki niso bili vsi nemškega rodu. Zaslužni tržan Janez Hausenbihler je prišel s Koroškega, vemo pa, da so tam Slovencem vsiljevali nemške priimke.

Ivan Kač

JANEZ HAUSENBIHLER, VZORNI SLOVENSKI RODOLJUB

Janez Hausenbihler se je porodil v Žalcu dne 13. prosenca 1838. l. Oče bil mu je Alojzij, mati Marija rojena Šentak. Oče je bil iz sloveče Hausenbihlerjeve rodovine, katera je imela v posesti c. kr. pošto pri sv. Petru v savinjski dolini in ki je daleč slovela po svoji imovitosti in gostoljubnosti. Na pošti pri sv. Petru se je ustavljala svitla cesarska rodovina, kadar je potovala iz Dunaja v italijanske dežele ali pa nazaj, ker takrat ni še lazila železna kača križem sveta, kakor dandanašnji.

Alojzij Hausenbihler, tako imovite in sloveče hiše sin, izbral si je za ženo žalskega tržana Šentaka hčerko. Oče pa tega ni odobraval, ter je svojemu sinu odrekel večjo doto in ga odpravil s par stotaki. Toda Alojzij se ni ustrašil; s svojo ženo poprijel se je poljedelstva in obrtnije in si tako ustanovil dom, kjer je živel srečno in zadovoljno. Imel je enega sina, našega Janeza, in pa troje hčerk.

Janez Hausenbihler je bil ljubljenec svojih starišev, kateri so, posebno mati, vso skrb obrnili, da ga izredijo v pridnega sina, poštenega mladeniča. In to se jima je izvrstno posrečilo. Blaga mamica, vrla Žaličanka, vcepila je svojim otrokom že v nežno srce ljubezen do domovine in do naroda slovenskega, ter jih odgojila v pravem krščanskem duhu.

Ljudsko šolo je obiskoval mali Janez v Žalcu pod vodstvom vzornega učitelja Frančiška Kovača. Ljubezni do domovine, spoštovanja do bližnjega, neprisiljenega krščanskega mišljenja, katero je Hausenbihlerja dičilo celo življenje, navzel si je že v žalski ljudski šoli. Ker kaže deček bister um, dajo ga stariši v takratno c. kr. glavno šolo v Celje, kjer je dovršil dva razreda s prav dobrim uspehom. Ker pa stariši niso bili dosti imoviti, da bi mogli plačevati za svojega sina višje šolanje, sklenili so, da naj se priuči kakemu rokodelstvu, da pride kdaj, ko prevzame malo gospodarstvo, do boljšega blagostanja, zakaj takrat imel je rokodelski stan še zlata tla ter je bil čislan in spoštovan.

Mladi Janez priučil se je medičarskemu rokodelstvu. Ker pa takrat ni bil nobeden rokodelec spoštovan, ako ni šel kot pomočnik s culico na rami križem sveta, je tudi Janez Hausenbihler kot 17letni mladenič vzel zlate nauke svoje matere v srce in pa culico na ramo ter se je podal po svetu, da se izobrazi in spozna šege pa navade tujih krajev in drugih ljudstev. Štiri leta je bil po svetu med tujimi ljudmi, kjer je videl mnogokaj, se mnogo učil ter marsikaj poskusil.

Ker je bil skromen, priden in vseskozi vzglednega obnašanja, ni čuda, da si je tudi med tujimi ljudmi takoj pridobil prijateljev. Vsa štiri leta je imel le tri gospodarje, in vsakteri ga je le nerad pustil iz svoje službe. Kakor domači sin bil je sprejet v vsaki rodbini. Ker mu je bil umrl blagi oče in mati ni mogla sama obdelovati posestva, vrnil se je nadepolni mladenič domov, da pomaga materi pri gospodarstvu. Iz tujih krajev prinesel je mladi Janez ne le lepo svoto prihranjenega denarja, marveč tudi nepopačeno dušo in telo, ter strokovnjaško izobrazbo v svojem rokodelstvu.

»In zdaj sem tukaj, draga mati, in ne pojdem več od vas.« Tako je rekel Janez, ko je prišel domov in je slonel na prsih ljubljene matere. Kar je obljubil takrat, je tudi storil. Z vso marljivostjo se je poprijel malega gospodarstva in začel prav vspešno izvrševati svojo medičarsko obrt. Kmalu je mati vse gospodarstvo prepustila Janezu.

Mladi gospodar pa ni mogel dolgo ostati brez gospodinje. Izbral si je pošteno in pridno gospodično Lizo Zmerzlikar, hčerko dimnikarja v Celju. Izvoljena nevesta bila je polna lepih dušnih zmožnostij, in Hausenbihlerju zvesta tovarišica skozi celo življenje.

Sedaj se je začelo pravo blagonosno delovanje blagega moža. Ker je bilo njegovo posestvo jako malo ter naprednemu možu ni dajalo dosti posla in dobička ter tudi medičarska obrt ni bila več to, kar je bila svoje dni, začel je z gostilnico. In ravno to je bilo povod, da je začel delovati za blagor svojih sosedov in svojega naroda. Bil je vseskozi mož-poštenjak. Njegova beseda bila je vsikdar resna in poučljiva. Laži ni poznal. Kar je rekel, to je tudi vsekakor storil. Gostom postregel je z vso prijaznostjo in v njegovi gostilni dobil je vsakdo dobro jed in pošteno kapljico. Za vsakega, gospoda in kmeta, starca in mladeniča imel je prijazno besedo. Ni čuda, da je njegova gostilna v kratkem času zaslovela daleč na okrog, tudi preko mej domače doline. Kdor je bil enkrat v gostilni Janeza Hausenbihlerja v Žalcu, prišel je rad še drugokrat.

S tem, da so njegovo gostilno dobro obiskovali, ni pa samo rastlo njegovo premoženje, on je tudi znal to okolnost prav dobro obračati in izkoriščati, da izpodbuja in oživlja narodno življenje. Sam od vsega srca navdušen narodnjak, navduševal je ob vsaki priliki tudi svoje goste za mili narod slovenski. Pravil jim je zgovorno o milini našega jezika, o lepoti naše zemlje, o bojih pradedov za ljubljeno očetnjavo. Tako je postala njegova gostilna zbirališče narodnjakov in ognjišče, krog katerega so se zbirali možje in mladeniči ter se ogrevali za narodno reč.

Pa ne le z besedo, tudi z dejanjem vnemal je Hausenbihler rojakom ljubezen do slovenske domovine. V njegovi krčmi so bili že od nekdaj do malega vsi časniki slovenski. V njegovi hiši je bila *prva čitalnica* savinjske doline, katere ni le sam ustanovil, marveč tudi sam na svoje stroške vzdrževal.

Ko je bil prvi slovenski tabor na štajerskih tleh, v Ljutomeru, nabral je Hausenbihler celo četo vrlih Žalčanov in Savinjčanov in jih vodil, da se udeležé pomenljivega shoda. Da tudi svoje bližnje rojake navduši za narodno stvar, delal je na to in žrtvoval veliko denarja, da so obhajali drugi slovenski tabor v Žalcu. S tem se je probudila narodna zavest, ljudstvo se je začelo gibati, napravljali so javne shode in začeli tirjati svoje pravice. Povsodi pa je bil Janez Hausenbihler modri svetovalec in

darežljivi podpiratelj narodnega gibanja. Pomagal je ustanavljati razna društva, zlasti čitalnice. Kmetom je posojeval svoje časopise, naročeval jim za svoj denar slovenske liste, samo da so čitali in se izobraževali. Boječnosti in strahu ni poznal ter ni štedil z denarjem, niti mu ni bilo žal truda ne časa, samo da je koristil svojemu narodu.

Hausenbihler je dobro vedel, da tudi še tolika izobraženost priprostemu ljudstvu le malo koristi brez blagostanja. Zato je hotel svojim rojakom pomagati do boljšega gmotnega stanja. Ko je prišel v grad Novo Celje pri Žalcu oskrbnik Jožef Bilger, ter tam začel saditi hmelj, je bil Janez Hausenbihler prvi njegovih učencev, ter se je hmeljarstvu v par letih priučil tako temeljito, da je začel sam na svojem posestvu saditi koristno rastlino. Tudi tu se ni ustrašil ne truda ne stroškov in delal zeló marljivo in skrbno. Ko je bil do dobrega prepričan kako važno je ravno hmeljarstvo za savinjsko dolino, začel je v tem poučevati svoje rojake, ter jim je pri tem tudi pomagal z odprto roko. Ko pozneje hmeljerejci v savinjski dolini niso vedeli kam z blagom, pokupil je sam hmeljski pridelek od njih, ter ga je potem mnogokrat celo v lastno izgubo prodajal drugam. Toda to ni ostrašilo moža, vnetega za blagor kmetskega stanu.

Da pridobi savinjskemu hmelju dovolj dobrih kupcev in dobro ime, se je podal na lastne stroške na Češko, Virtemberško, Bavarsko, Prusijo, Švico, kjer se je seznanil s kupci hmelja, se poučil o kupčiji s to rastlino ter naznanil v teh krajih, da tudi v savinjski dolini rase enaki ali še boljši hmelj kakor tam. Tako je privabil vsako leto več kupcev v savinjsko dolino, kateri so prinesli in še donašajo vsako leto lep denar pridnim poljedelcem.

Koliko je dosegel Hausenbihler s tem, da je učil svoje rojake hmeljereje, naj povedo številke. V savinjski dolini se prideluje hmelj že 30 let. Poprečno se sme računati na leto 3000 meterskih stotov, prva leta sicer manj, pa sedaj toliko več. Poprečno računjeno proda se meterski stot hmelja za 100 gld. ali za 300.000 na leto. V 30. letih prišlo je torej v savinjsko dolino 9 milijonov gld. denarja za hmelj. Koliko je bilo s tem denarjem pomagano našemu kmetu, koliko so zaslužili revni delavci, to vé vsak Savinjčan.

Mnogo se je trudil Janez Hausenbihler za povzdigo živinoreje, posebno konjereje v savinjski dolini. Z vitezom Hauptom, grajščakom v Štravseneku v savinjski dolini, je dosegel, da je država začela vsako leto pošiljati plemenskih žrebcev v savinjsko dolino. S tem se je tukaj konjsko pleme zboljšalo tako, da slovijo savinjskega plemena konji daleč preko mej ožje naše domovine. Da kmete še bolj vname za konjerejo, delal je tudi nato, da je vsako leto v Žalcu odlikovanje lepih konjev. Pri tem se razdeli lepa svota denarja med pridne konjerejce in jih vspodbuja k vedno večji marljivosti. Da se redijo tudi konji za dirko, osnoval je v Žalcu dirkalno društvo, katero prireja vsako leto dirko za domače pleme.

Ko je Hausenbihler videl, kako vedno bolj pešajo vinske gorice, začel je vspodbujati vinorejce, da si zasajajo amerikanskih trt. Ker je dobro vedel, da besede samo mičejo, vzgledi pa vlečejo, začel je sam v svoji gorici primerno obdelovati kameniti svet in z mnogimi stroški nasadil je amerikanskih trt ter je vabil sosede, da so hodili se urit, kako je treba ravnati z vinogradom, da donaša veselje in dobiček.

Ob bregovih bistre Savinje je jako pripraven svet za vrborejo. Hausenbihler je spoznal, da bilo za revne ljudi zelo dobro pa tudi za kmeta prav koristno, ko bi se poprijeli vrboreje in umnega pletarstva. Zasadil je zato ob bregu Savinje velik vrt z žlahtnim vrbovjem ter poslal na svoje stroške nekega mladeniča v pletarsko šolo na Dunaj, kjer se je v dveh letih prav temeljito priučil umnemu pletarstvu. Ko je prišel domu, dal mu je Hausenbihler v svoji hiši potrebne prostore, da je mladeniče poučeval v umnem pletarstvu. S tem je priskrbel rojakom lepe dohodke.

Da si zamore kmet, trgovec in rokodelec v sili izposoditi denarja v domačem zavodu, in da reši kmeta in obrtnika oderuških rok, osnoval je Hausenbihler v Žalcu posojilnico, ki je rešila marsikoga iz oderuških in tujčevih rok.

Mnogo je storil Hausenbihler za društveno življenje. V Žalcu je osnoval prostovoljno gasilno društvo, bil je ud ter je gmotno podpiral vsako narodno društvo, katero se je osnovalo. V savinjski dolini daleč na okrog ni bilo narodne veselice, ni bilo zborovanja, da ne bi bil navzoč naš Hausenbihler, ki je povsod svetoval in tudi v dejanju rad pomagal.

Taka neumorna delavnost in požrtvovalnost ni ostala skrita. Žalski občini bil je svetovalec več kot trideset let. Kot večletni župan pridobil je žalskemu trgu slovito ime. Okrajni zastop celjski volil ga je svojim podpredsednikom, vse savinjske občine svojim zastopnikom pri uravnavi Savinje. V dokaz spoštovanja imenovalo ga je veliko občin svojim častnim občanom. Rodoljubi so ga velikokrat prosili, da naj jih zastopa v deželnem zboru, a poslanstva ni hotel sprejeti. Janez Hausenbihler ni iskal posvetne časti, on je delal na tihem, a ravno s takim delovanjem dosegel je zelo veliko.

Kakor je bil blagi Janez Hausenbihler ves vnet za svoj slovenski narod doma, tako je znal tudi nastopiti javno in ako je bilo potrebno, krepko zagovarjati naroda čast in pravice. Dasi je bil zelo skromen in ponižen, pred tujcem ni nikdar vklonil svoje glave. Vsakemu je povedal v obraz, kar mu je šlo, in naj si je bil še tako velik gospod ali državni služabnik.

»Mi smo davkoplačevalci in prosti možje, ako storimo svojo dolžnost, ni se nam treba uklanjati nikomur.« Tako je večkrat povedal in tako je tudi nastopal. In ravno po taki neustrašljivosti, pogumu, po prepričevalni in resni besedi ter po neomadeževanem značaju bil je spoštovan povsod in od vseh.

Hausenbihler pa ni bil samo navdušen narodnjak, on je bil tudi vzoren katoličan, kakor je kazalo vse njegovo življenje. Kadar je bilo treba kaj storiti za olepšanje hiše božje, je rad dal. Čast božjo in duhovski stan je vedno odločno zagovarjal. V njegovi gostilni ni bilo prostora za zabavljanje o sveti cerkvi ali o duhovnikih, kakor tudi ne za pohujšljivo petje.

V družbi je bil Hausenbihler zelo kratkočasen, posebno je ljubil lepo petje in sam zelo rad prepeval narodne pesmi. Jako je čislal stare šege in običaje, vspodbujal tudi druge, da to storijo. Ako je prišel v njegov vinograd prvikrat kak gost, prinesel mu je Hausenbihler na krožniku majoliko rujnega vina, kruha domače peke ter ključe od kleti. Po kratkem nagovoru podal je gostu majoliko in kruh, da pije in jé kot dobro-

došli gost, potem pa mu vročil ključe v znamenje, da ga pripozna kot uda hiše in mu je prosto hoditi v njegovo hišo in klet, kadar se mu poljubi.

Koliko veselje je imel Hausenbihler do vesele poštene družbe, je pokazal med drugim, ko je na stara leta osnoval v Žalcu tamburaški klub, kupil na svoje stroške tamburice in se z vso navdušenostjo učil lepe narodne godbe. Lepo je bilo gledati osivelega častitljivega moža sedeti med mladimi gospodi-tamburaši z rdečo čepico na glavi, ko je z velikim veseljem brenkal na milo doneče strune ter navduševal tudi mlajše tovariše za godbo.

Tako vzoren mož, dobrotnik slovenskemu kmetu savinjske doline, neupogljiv, neustrašen in navdušen slovenski rodoljub, vrl katoličan, mil prijatelj, pravi oče Slovencev v savinjski dolini in še več bil je Janez Hausenbihler!

Dolgo je nosil blagi mož v sebi bolezen, katero si je nalezel pri neumornem delovanju za občni blagor ljudstva. Iskal je zdravja na mnogih krajih, nekoliko mu je pomagalo, a stalnega, trdnega zdravja ni več našel. Dne 1. aprila 1896 se je peljal še na videz zdrav in čil v svoj vinograd, pa še tisti dan se je tam nekoliko prehladil. Ko se drugi dan pripelje domu, se vleže v posteljo, iz katere ni več vstal. Poklicali so zdravnike, storili so vse, kar je bilo mogoče, a ni mu bilo več pomoči. S solzami v očeh je ljudstvo molilo za svojega očeta. Dne 11. aprila ob 1/28. uri zjutraj je spreviden sè svetimi zakramenti za umirajoče izdihnil svojo blago dušo.

Kako čislan je bil rajnki Janez Hausenbihler, to je pokazal njegov pogreb. Bil je to, rekel bi, slavni sprevod moža-odličnjaka, moža-poštenjaka.

Akoravno je tudi narava žalovala na izgubi toli odličnega zemljana ter je dež kar lil iz oblakov, zbralo se je na tisoče ljudstva iz vseh stanov, da tako izkaže zadnjo čast in spoštovanje zemeljskim ostankom spoštovanega rodoljuba. Več kot štirideset vencev položili so častilci ob rakvi njegovi. Pevci zapeli so pred hišo žalosti in pri odprti gomili do srca segajoče pesni, dvanajst duhovnikov spremljalo je truplo rajnega na pokopališče. C. kr. okrajni glavar celjski, dr. Wagner, okrajnega zastopa celjskega načelnik dr. Jožef Sernec, načelnik okrajnega zastopa gornjegraškega A. Goričar, deželni poslanec dr. Ivan Dečko, celjski »Sokol« v društveni obleki, vse slovensko razumništvo iz Celja in vse savinjske doline, zastopniki dijaških društev »Triglav« v Gradcu in »Slovenija« na Dunaju, zastopniki vseh občin v savinjski dolini itd. so se udeležili pogreba. Ko je govornik ob grobu s tresočim glasom govoril ganljivo in vspodbudno nagrobnico ter so padle prve grude na rakvo, tedaj je zaplakalo vse navzoče ljudstvo in ni ga bilo očesa, da bi ne bilo podarilo solze v spomin Janezu Hausenbihlerju!

Zgubili smo ž njim celega moža in britko čutimo to izgubo! Naj bodo le-te skromne vrstice pokojnemu Hausenbihlerju v trajen in hvaležen spomin med narodom slovenskim, katerega je tako iskreno ljubil, za katerega je tako požrtvovalno deloval.

(Koledar Mohorjeve družbe za 1900. leto)

Vera Kolšek

NOVA ARHEOLOŠKA ODKRITJA V ŠEMPETRU V SAVINJSKI DOLINI

Prav v letu 1956, ko smo opravljali še zadnja sondažna izkopavanja, hkrati zasipavali preiskani teren na osrednjem delu grobišča v Šempetru in se pripravljali na rekonstrukcijo grobnic, so pri Agroservisu, današnjem SIP-u, na parc. številki 210 k. o. Šempeter, kopali odpadno jamo.

V globini 90 cm so naleteli na dva skeleta. Obvestili so celjski muzej šele potem, ko so domnevali, da gre za grobove starejše provenience. Arheologova ugotovitev je bila, da gre za grobove iz rimskega obdobja. Potrditev o tej domnevi je prišla s strokovnim odkopom tretjega skeleta, ki je imel na roki dve bronasti zapestnici ob sebi pa glinasto čašo z valovnico, katerega oblika je značilna za 4. stoletje.

Odkritje še enega grobišča v Šempetru nas ni presenetilo, saj je prvo grobišče, odkrito v samem kraju[1] in vzhodno od naselja[2] doživelo uničenje v 3. stoletju naše ere.

Kakor je bilo že večkrat povedano, je ob vodni ujmi, ki je odtrgala levi breg Savinje, bil pokopan v prod struge dobršen del grobišča in če je naselbina obstajala še naprej, je bilo nujno poiskati drug prostor za novo grobišče.

Po pripovedovanju očividcev, so odkrili pri prvih dveh skeletih ploščato bronasto zapestnico in stekleničko. Predmeta sta bila takoj izgubljena. Bronasti zapestnici, ki sta se nam ohranili, imata enak premer: 6,4 cm, polkrožen presek meri 0,4 cm. Obročka imata v presledkih po tri pokončne kanelure (sl. 1). V muzeju sta evidentirana pod številkama 2550 in 2551. Glinasta čaša, rjavkasto sive barve, domače izdelave, je okrašena na steni s tremi horizontalnimi valovnicami (sl. 2). Preprosta oblika ima precej primerjav. Najbližje poznamo že iz Celja.[3] Velikost: višina 9 cm, premer dna 4,5 cm, največji obod 8,5 cm, rob 7,5 cm. Inv. št. 3023.

Najdbo smo shranili v muzeju in jo dokumentirali. Pri tem je ostalo vse do leta 1979. Decembra tega leta so v Dobrteši vasi, nasproti SIP-a, kopali jarek za kanalizacijo, ki bi naj potekala vzdolž že prej zgrajenega trinadstropnega stanovanjskega prostora. Gradbišče se nahaja na parc.

[1] J. Klemenc, V. Kolšek, P. Petru, Antične grobnice v Šempetru, Katalogi in monografije 9, Ljubljana 1972.
[2] Vera Kolšek, Vzhodni del antične nekropole v Šempetru. Katalogi in monografije 14, Ljubljana 1977..
[3] Lojze Bolta, Arheološki vestnik 8, Ljubljana 1957.

št. 445/445/4 k. o. Šempeter, v dolini, južno od magistralne ceste Celje—Ljubljana.

Pri strojnem izkopu so prišli na plan klesani marmorni in peščenčevi kamni. Večina jih je bila že močno poškodovana, dva sta pa obdržala prvotno obliko in prav ta dva sta nam odkrila in potrdila dejstvo, da imamo v Šempetru opraviti z dvema nekropoloma, ki sta si časovno sledili druga drugi. Prenos je bil izvršen v 3. stoletju.

O najdbi je obvestil muzej lastnik stroja, ki je opravljal izkop, ki je edini opazil najdbo in razumel njeno pomembnost za preučevanje stare zgodovine. Zato mu gre na tem mestu vsa zahvala!

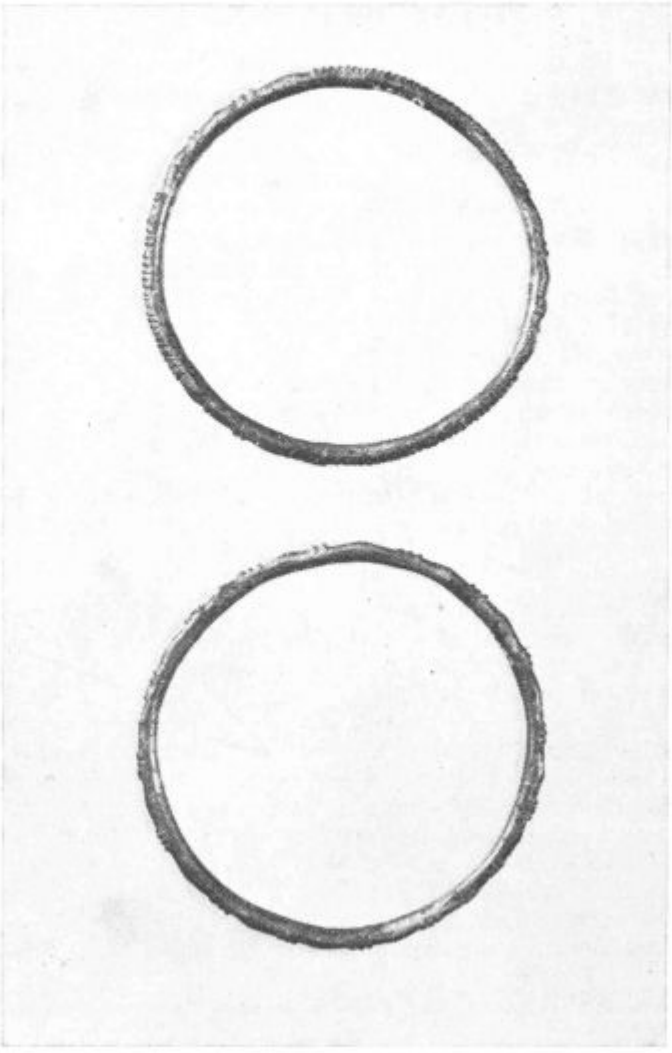

Bronasti zapestnici iz groba pri SIP-u

Kot pomembnejši kos je nagrobnik iz pohorskega marmorja, zelo okorne izdelave, masiven, zadaj polkrožen in daje vtis, da je kamnosek uporabil del kamnite ograje ali slemena iz porušenega grobišča. O sekundarni rabi kamna govori tudi vdolbina v prvi vrstici napisa, ki deli besedo v dva dela. Napis je poglobljen, v pravokotni niši, celotna površina je grobo klesana. Na 18 cm visoki ploskvi sta levo in desno vklesani črki D in M. Stranska robova sta široka po 9 cm. Ožji nastavek nad napisom meri 46 × 10 cm. Celotna, največja mera nagrobnika je 149 × 56 × 28 cm. Spodnji, ožji del, ki je služil za postavitev v primeren podstavek, meri 40 × 53 × 28 cm (sl. 3).

Napis je razporejen v osem vrstic s precej okornimi črkami, visokimi od 3,3—3 cm:

Diis Manibus
Bellicius
Victor vir d(e)c(urio)
celeienssium
Ursina Liberta
patrono op-
timo et bene-
merito o(bito) an(norum)
LXXX fecit

Gentilno ime Bellicius ima verjetno svoj izvor v pri nas bolj znanem Bellicusu in si ga je nosilec morda priredil, ko je iz preprostega človeka postal celejanski dekurijon. V lapidariju celjskega muzeja se nahaja prav tako Bellicius, celejanski župan, katerega posvetilni napis so odkrili na Vipoti (CIL III 5183). Formulacija vir decurio je nenavadna, verjetno imamo opraviti z duovirom. Napaka v besedi celeiensium se je vrinila kamnoseku. Dva s sta odveč.

V prostem prevodu je napis sledeč:

Bogovom in manom.

Ursina Liberta (osvobojenka) je postavila nagrobnik Beliciju Viktorju (svojemu) najboljšemu in zaslužnemu zaščitniku, celejanskemu dekurijonu (članu mestnega sveta), ki je umrl v svojem 80. letu.

To bi se naj zgodilo konec 3. stoletja. Nagrobnik je pripadal skeletnemu grobu.

Poleg nagrobnika se je ohranil tudi peščenčev pokrov v obliki dvokapne strehe z akroteriji na vogalih. Velikost pokrova 110 × 72 × 32 cm daje podatek, da imamo opraviti s pokrovom pepelnice in ne sarkofaga, kar je seveda velika razlika. V sarkofag so pokopavali celega človeka in je zato skeletni pokop. V pepelnico so dajali pa pokojnikov pepel, kar je pri Rimljanih prvotna oblika pokopa, še pred uveljavitvijo krščanstva in lahko postavimo pokrov tudi v 3. stoletje.

Ostali peščenci so bili brezoblični in jih ne bi mogli opredeliti. Potrjujejo pa dejstvo, da gre za večje grobišče kasnejših stoletij. Po pripovedovanju izvajalca del, je ostal še en napisni kamen v zemlji.

Prav tako, kot prvo grobišče, je tudi to grobišče ležalo ob levem bregu nekdanje struge Savinje. In kot je slučaj odtrganega brega na prvem grobišču, se tudi tukaj srečamo z enako kondfiguracijo zemljišča.

Glinasta posodica iz groba pri SIP-u

Kakor je z vodno ujmo propadlo prvo grobišče, tako usodo je moralo doživeti tudi to grobišče. Potrebne bi bile seveda nove arheološke raziskave, ki bi določile njegov obseg in časovno opredelile njegov propad. Po najdbi novcev bi lahko sklepali, da je naselbina v Šempetru obstajala še v 6. stoletju.[4]

Ob tako obsežnih dveh grobiščih se vedno znova poraja vprašanje, kje leži naselbina, ki sta ji pripadali? Leta 1978 je Angela Korun, last-

[4] Trije novci iz 6. stoletja so bili najdeni v Šempetru. Hrani jih Pokrajinski muzej v Celju. Točno najdišče ni znano.

nica hiše št. 22 v Šempetru, tik pred svojo smrtjo povedala dedičem, da so ob gradnji domačije leta 1905 z velikim naporom izkopali klet, saj je bil prostor poln zidovja. Zidovje se je pojavilo tudi ob izkopu za grezničnо jamo. Danes so na kletnih tleh še vidni obrisi zidovja. Iz njegovega tlorisa bi lahko sklepali, da gre za bivalne prostore. Morda je naselbina prav tu. Odgovor bi dobili le s sistematičnimi arheološkimi izkopavanji. Prostor pod hišo in okoli nje je zaščitil Zavod za spomeniško varstvo iz

Nagrobnik celejanskega dekurijana iz Dobrteše vasi

Celja. Tako bo pred kakršnim koli posegom v zemljišče, potreben arheološki izkop.

V zadnjih letih smo dobili še eno naselbinsko najdbo. Pri izkopu za greznično jamo, v globini 3 m, pri hiši Konrada Tomana, v Šempetru 265 so odkrili posvetilni žrtvenik z napisom na čast cesarju Septimiju Severu in njegovim sinovom.[5]

Prostor, kjer je bil kamen odkrit, pač ni primeren za naselbino, saj je ležal v produ sredi prostranega polja, kjer si je Savinja svojevoljno širila in menjavala strugo. Tako lahko predvidevamo, da je bil žrtvenik privaljen od drugod, vendar ne od daleč. Sodi v prvo polovico 3. stoletja.

Kakorkoli že, ali je naselbina v Šempetru ležala severno od magistralne ceste, ali so jo po prestavitvi grobišča tudi premaknili proti zahodu, danes še ne moremo ugotoviti. Vsekakor gre za večje naselje, ki je imelo tudi svoje ime.

Antični itinerar omenja med Atransom (Trojanami) in Celejo le eno samo krajevno ime: Ad Medias (Itinerarium Burdigalense), oddaljeno XIII milj od Trojan in XIII milj od Celja. Zakaj ne bi bilo možno, da gre za antično naselbino v Šempetru, posebno takrat, če gre trasa rimske ceste preko Presedla in Tabora v dolino. Od starejših avtorjev se je tej lokalizaciji najbolj približal Richard Knabl, ki postavlja menjalnico Ad Medias v območje Ločice, blizu Šempetra.[6]

[5] Napis bo objavljen v Arheološkem vestniku.
[6] R Knabl, Mitteilungen des histor. Vereins für Steiermark 17, 1869, 70 ss.

Zbral Franc Ježovnik

IZ KOLEDARJA ZA 1905. LETO

Občeslovensko obrtno društvo je v Celju oktobra 1904 izdalo TRGOVSKI IN OBRTNIŠKI KAŽIPOT PO SLOVENSKEM ŠTAJERSKEM — KOLEDAR ZA NAVADNO LETO 1905.

Namen te prve izdaje je, »da se slovenski trgovski in obrtni stan na Štajerskem spozna med seboj, da ga spoznajo slovenski odjemalci, da ga spoznajo tudi drugi ljudje ...«

Sejmi leta 1905

Gotovlje, 25. aprila

Petrovče, 17. januarja
2. julija

Žalec,
24. februarja
13. junija
25. julija
29. avgusta
4. oktobra
13. decembra

Mimogrede:

1 USA $ je bil K	4,93 1/2 krone
1 lira	0,95 1/2 krone
1 marka	1,17 1/2 krone
1 dinar (SRBIJA)	0,95 1/2 krone

POLITIČNI OKRAJ CELJE

(Statistični podatki so posneti po uradni statistiki za l. 1900)

Politični okraj CELJE obsega 5 sodnih okrajev: Celje, Gornji grad, Laški trg, Šmarje pri Jelšah in Vransko.

Celjski politični okraj obsega z mestom Celje 52 krajevnih občin s 165.022 ha površine, 21049 hiš in 118.585 prebivalstva, 58.246 moških, 62.339 ženskih, 110.186 Slovencev (93 %), 7379 (7 %) Nemcev, 61 drugonarodnih, 118.342 katolikov, 200 protestantov, 32 židov in 11 drugovernih. Brez mesta Celja je 97,2 % prebivalstva slovenske, a le 2,8 nemške narodnosti.

SODNI OKRAJ CELJE

(Med društvi v mestu Celje se omenja »Celjski Sokol« z odsekom v Žalcu).

OBČINA GRIŽE

4 vasi, 2147 ha, 377 hiš, 1961 prebivalcev, 1021 m., 940 ž., 1937 Slovencev, 8 Nemcev, vsi kat. Obč. urad, župnija, 1 podruž. 4-razredna šola, pošta, 291 m nadmorske višine.

Kraj Griže

Župan:
Alojzij Šuler

Vodja šole:
Ludvik Černej

Gostilničarji:
Štefan Pikl
Alojzij Šuler
Valentin Naprudnik

Kovač:
Franc Lukner

Župnik:
Ivan Krančič

Trgovec:
Jakob-Terezija Skraber

Krojač:
Štefan Funkl

Čevljarja:
Jurij Pikl
Anton Brinar

Kraj Migojnice

Gostilničar in mlinar:
Štefan Guzej

Kolarja:
Franc Goršek
Anton Goršek

Gostilničarja:
Štefan Gominšek
Alojzij Jurhar

Krojač:
Franc Zupanc

Čevljarji:
Anton Goršek
Franc Goršek
Filip Pinter

Mizarji:
Jurij Šumej
Franc Drobnič
Franc Golavšek

Kraj Zabukovica

Trgovec:
Anton Praznik

Gostilničarji:
Andrej Oplotnik
Alojzij Gande
Neža Mastnak

Kovač:
Jurij Kelner

Pek in gostilničar:
Anton Praznik

Krojač:
Strgar

Čevljarja:
Andrej Oblak
Gregor Železnik

Mizar:
Franc Grmadnik

Kraj Pongrac

Trgovina:
Ivana Grajner

Mizar:
Andrej Čander

Sodar:
Pavel Jankovič

Gostilne:
Ivana Grajner
Anton Jurak
Josip Brglez

Krojač:
Leon Storman

Tesar:
Andrej Kačnik

Čevljarja:
Jakob Burjan
Judok Praznik

OBČINA PETROVČE

8 vasi, 2539 ha, 461 hiš, 2332 preb., 1061 m., 1271 ž., 2245 Slov., 36 Nem., 2331 kat., 1. prot. Obč. urad, romarska cerkev, podruž. žup. v Žalcu, 3 raz. šola v Petrovčah, pošt. in brz. urad, žel. postaja, 250 m nad m. — V Libojah je 2 razr. podruž. šola.

Kraj Petrovče

Občinski urad:
Anton Koren, župan

Ljudska šola:
Anton Žagar, nadučitelj

Krajni šolski svet:
Fr. E. Fridrich, načelnik

Poštni in brzojavni urad:
Antonija Pagliaruzzi, poštarica

Želez. postaja:
J. Janžekovič, načelnik

Društvo:
»Gospodar«

Trgovca:
Josip Polanec
Frančiška Lavrič

Prodaja žganja:
Franc Jelovšek
Josip Polanec

Mesar:
Franc Ježovnik

Krojač:
Andrej Pikl

Čevljarja:
Vinko Polak
Franc Ocvirk

Trgovca:
Josip Polanec
Frančiška Lavrič

Gostilne:
Antonija Ježovnik
Karol Tržan
Jurij Jelovšek
Franc Jelovšek

Peka:
Franc Ježovnik
Karol Tržan

Kovač:
Jakob Kovač

Sedlarja:
Jurij Suler
Valentin Banovšek

Kraj Dobriša vas

Gostilna:
Franc Ušen

Čevljar:
Matevž Šah

Kolar:
Volbenk Fordermajer

Kraj Levec

Gostilne:
Josip Žilnik
Ana Rojc
Martin Cilenšek

Trgovec in čevljar:
Franc Berger

Kovača:
Miha Ivanek
Martin Flis

Kraj Grešinja vas

Trgovec:
Franc Košenina

Gostilni:
Alojz Stadler
Helena Goršek

Kovač:
Vinko Širše
Mizar:
Pangracij Gominšek

Kraj Drešinja vas

Trgovina:
Franc Brežnik
Gostilni:
Julijana Furjan
Martina Razboršek
Čevljarja:
Ludvik Naraks
Anton Puncer
Mizar:
Matija Marovt
Mlinar:
Franc Jakše
Kovača:
Jurij Širše
Franc Pernovšek
Kolarji:
Martin Razboršek
Jurij Kramperšek
Vinko Kopriva

Kraj Kasaze

Trgovina:
Rudolf Govejšek
Mesar:
Rudolf Govejšek
Kolar:
Lovro Valoh
Opekarna:
Fr. Emanuel Fridrich
Mlin in žaga:
Janez Resnik
Gostilne:
Helena Goršek
Miha Privšek
Marija Kodela
Mlinarji:
Jurij Pospeh
Josip Rom
Pankracij Kunšt

Kraj Sv. Križ

Gostilna:
Franc Gobec
Krojač:
Alojz Vrtačnik

Kraj Liboje

Trgovca:
Janez Škoberne
Ivan Štadler
Mlin:
Matija Brecelj
Mlin in žaga:
Anton Vizjak
Čevljarja:
Anton Igričnik
Valentin Kolar
Gostilne:
Janez Škoberne
Ivan Štadler
Ivan Čretnik

OBČINA ŠT. PAVEL pri PREBOLDU

7 vasi, 2148 ha, 445 hiš, 2296 prebivalcev, 1022 m., 1274 ž., 2448 Slov., 35 Nem., vsi kat. Obč. urad, župn, 5 razr. šola, zdravnik, babica, pošt., brzojav, pož. bramba v Latkovi vasi (slov.), Št. Pavel (nem.), pot. oskrb.; 280 nadmorske višine.

Kraj Št. Pavel pri Preboldu

Občinski urad:
Janez Cajner, župan
Župnijski urad:
Mihael Plešnik, župnik
Krajni šolski svet:
Bar. Konštantin Fiedler, načelnik
Šolsko vodstvo:
Josip Fischer, nadučitelj

C. kr. poštni in brzojavni urad:
Nobert Zanier
Zdravnik:
Dr. Anton Kunst
Društva:
»Bralno društvo«
Janez Regvat, predsednik
»Katol. izobraževalno društvo«,
Mart. Kunst, predsednik
Gostilna:
Občinska
Kovač:
Janez Šribar
Mesarija, pekarija in gostilna:
Franc Vedenik
Trgovini:
Nobert Zanier
Franc Pikl
Mesarija, pekarija in gostilna:
Franc Vedenik

Kraj Dolenja vas

Krojač:
Franc in Josip Lapan
Mlinar in žagar:
Josip Žgank

Kraj Latkova vas

Požarna bramba:
Franc Cilenšek, načelnik
Gostilni:
Julij Sadnik
Janez Cajner

Kraj Kaplja vas

Mlinar:
Janez Privšek

Kraj Sv. Lovrenc

Mlinar:
Alojz Kupec
Mlinar in žagar:
Martin Žahar
Žagar:
Janez Cestnik
Gostilna:
Franc Golič

Kraj Reka

Urar za cerkvene ure:
Matija Zupanc

OBČINA ŠT. PETER v SAVINJSKI DOLINI

8 vasi, 1358 ha, 288 hiš, 1318 preb., 586 m., 732 ž., 1309 Slov., 9 Nem., vsi kat. — Obč. in župn. urad, 3 raz. šola, pož. bramba, pošt. brz., v Dobrteši vasi žel. postaja, 275 m nad m. viš.

Kraj Št. Peter v Savinjski dolini

Občinski urad:
Štefan Mastnak, župan
Župnijski urad:
Anton Rančigaj, župnik
Krajni šolski svet:
Vinko Ušen, načelnik
III. razredna ljudska šola:
Jos. Klopčil, vodja in naduč.
C. kr. poštni in brz. urad:
J. Zaveršnik, upraviteljica
Železniška postaja:
Ivan Tavčar, načelnik
Društva:
Kmetijsko in bralno društvo »Sloga«
V. Ušen, načelnik
Prostovoljna požarna bramba:
V. Ušen, načelnik
Gostilna:
Ana Žgank
Pek:
Franc Waland
Čevljar:
Franc Vrabič
Kovači:
Matija Vipotnik

Jurij Zaveršnik
Jožef Čede

Kraj Doberteša vas

Trgovina:
Anton Cvenkel

Gostilna:
Frančiška Serdoner

Čevljar:
Anton Čuncar

Mlinar:
Jožef Wolf

Kraj Gornje Grušovlje

Trgovina:
Lovro Fugina

Gostilna:
Jurij Horvat

Čevljar:
Anton Repič

Kraj Spodnje Grušovlje

Čevljar:
Peter Hriberšek

Kraj Gornje Roje

Mlinar:
Štefan Golčar

Kraj Zalog

Mlinar:
Janez Zagoričnik

Kraj Spodnje Roje

Mlinar:
Andrej Žgank

Kraj Podlog

Kovač:
Valentin Škorjanc

Trgovina z meš. blagom:
Apolonija Jordan

Mlinarja:
Martin Kramar
Janez Dimec

OBČINA VELIKA PIREŠICA

15 vasi, 4873 ha, 594 hiš, 2731 preb., 1360 m., 1371 ž., 2714 Slov., 14 Nem., 2730 kat., 1 prot., Obč. urad, v Galiciji župn., 2 razr. šola, v Zgornji Ponikvi župn., 1 razr. šola; pošta Žalec, Galicija 343 nad m. višine, Zg. Ponikva 413 m, Sv. Kunigunda 574 m.

Kraj Velika Pirešica

Mlinarja:
Matej Rehar
Janez Doler

Žagi:
Valentin Toman
Janez Doler

Kraj Pernovo

Župan:
Jernej Štefančič

Kovač:
Anton Rednak

Čevljar:
Jakob Ledinek

Kraj Galicija

Šola:
Josip Klemenčič, nadučitelj

Župnijski urad:
Jan. E. Košar, župnik

Trgovina:
Filip Žižek

Gostilna:
Josip Ašenberger

Kraj Železno

Kovač:
Franc Krušic

Kraj Št. Kunigunda

Čevljar:
Josip Antloga

OBČINA ŽALEC

1 trg, 3 vasi, 742 ha, 209 hiš, 1301 preb., 593 m., 710 ž., vsi Slovenci, vsi kat. — Obč. urad, župn., 1 podr., 5 raz. šola, sirotišnica, zdravnik, živinozdravnik, 2 babici, pož. bramba, orož. postaja, posojilnica, pošt. brz., žel. urad 254 nad m. višine.

Občinski urad:
Josip Širca, župan

Župnijski urad:
Matija Korent, župnik

5 razredna ljudska šola
Anton Pečnik, nadučitelj

Rokodelska zadruga:
Franjo Šušterič, prvomestnik

Kmetijska zadruga:
Franjo Roblek, prvomestnik

Hmeljarska zadruga:
Dr. M. Bergmann, prvomestnik

Dirkalno društvo:
Emerih Kuketz, prvomestnik

Olepševalno društvo:
Franjo Roblek, prvomestnik

Pevsko društvo:
Vinko Vabič, prvomestnik

Čitalnica:
Ivan Kač, prvomestnik

Obrtna nadaljevalna šola:
Josip Širca, prvomestnik odbora
Anton Petriček, vodja

C. kr. poštni in brzojavni urad:
Marija Križan, poštarica

C. kr. žandarmerija:
Franjo Paj, vodja

C. kr. finančna straža

Hmeljarsko društvo
Dr. M. Bergman, prvomestnik

Trgovci:
Adelbert Geiss
Vinko Vabič
Fani Grabner

Mesarja:
Franjo Hodnik
Matija Krajnc

Peka:
Rudolf Senica
Karl Janič

Usnjar:
Josip Žigan

Kovači:
Anton Zajc
Ivan Kočevar
Jernej Antloga

Sedlarja:
Josip Steiner
Josip Jug

Gostilne:
Eliza Hausenbichler
Franjo Roblek
Franijo Koren
Franjo Hodnik
Rudolf Senica
Alojzija Barnič
Ivan Perger
Karl Janič
Delniška pivovarna

Kolarja:
Miklavž Kočevar
Alojz Herman

Mizarji:
Bernhad Strahovnik
Ivan Podpečan
Franjo Goričan
Franjo Cimerman

Tapetar in lakirar vozov:
Josip Krajnc

Brivec:
Volgang Fodermaier

Prodaja in poprava koles:
Josip Širca

Trgovina in prodaja smodnika:
Jakob, Marta Janič

Čevljarji:
Franjo Voh
Josip Avdič
Martin Šketa
Franjo Šušterič

Restavracija:
Ana Kukec

Krojači:
Ivan Čehun
Anton Staniol
Franjo Pikl
Jernej Meh
Josip Pečnik

Kraj Vrbje

Mlin:
Ana Govedič

Umetni mlin:
Franjo Nidorfer

Gostilni:
Josip Vrečer
Janez Storman

Žagi:
Franjo Nidorfer
Ana Govedič

Kraj Ložnica

Gostilna:
Andrej Zagode

Mizar:
Josip Herman

Mlina:
Franjo Cvikl
Franjo Janežič

OBČINA GOTOVLJE

909 ha, 159 hiš, 793 preb. 366 m., 427 ž., 783 Slov., 6 Nem., 3 dr., vsi kat., Občinski urad, župnija, 3 razr. šola, posojilnica in hranilnica, požarna bramba, babica, p. Žalec, 362 nad m.

Kraj Gotovlje

Občinski urad:
Andrej Antloga, župan

Župnijski urad:
Jakob Zupančič, župnik

Krajni šolski svet:
Andrej Antloga, načelnik

3 razredna ljudska šola:
Franc Brinar, nadučitelj in šolski vodja

Društva:
»Kmetovalec«, F. Goršek načelnik

»Prost. požarna bramba«:
And. Antloga, načelnik

Zavod:
Hranilnica in posojilnica v Gotovljah Braž Brinovc, načelnik

Gostilne:
Matija Krajnc
Franc Malgaj
Martin Stainer
Anton Kač
Janez Kudar

Kolar:
Gregor Golčar

Kamnolom:
Mihael Jošt

Trgovina:
Franc Malgaj

Čevljarja:
Franc Krajnc
Vinko Operčkal

Kovača:
Valentin Vipotnik
Janez Cotl

SODNI OKRAJ VRANSKO

Sodni okraj Vransko obsega 8 krajevnih občin, med temi 2 trga s površino 18531 ha, prebivalstvom 10873 oseb, 5191 moških, 5646 ženskih. Po narodnosti je 10685 Slovencev, 118 Nemcev, 4 druge narodnosti, 30 brez narodnosti ali občevalnega jezika. Po veri so razen 2 vsi katoliki. Vsi okrajni uradi so na Vranskem.

VRANSKO TRG

1 trg, 4 vasi 2233 ha, 331 hiš, 1714 preb., 812 m., 902 ž., 1667 slov., 34 Nem., 2 dr., vsi kat. — Okr. sodišče, davkarija, notar, okr. zastop. obč. in župn. urad, 4 raz. šola, fin. straža, 3 zdravniki, 3 babice, pož. bramba, odgon. post., pot. oskrb., orož. post., posojilnica in hranilnica, pošta in brz. 338 m.

Okrajna sodnija:
Josip Rotner, dež. sod. svetovalec

Davkarija:
Fran Postrk

C. kr. notarijat:
Miha Jezovšek

Občinski urad:
Karol Schwentner, župan

Okrajni zastop:
Franc Zdolšek, župnik v Št. Juriju o. T.

Župnijski urad:
Vincenc Gršak, župnik

Zdravnika:
Luka Gradišnik
dr. Rihard Karba

Ljudska šola
Simon Meglič, nadučitelj

Pošt. in brz. urad:
Josip Kladnik

Društva:
Narodna čitalnica
Gasilno društvo
Podružnica sv. Cirila in Metoda
Lovsko društvo
Pevsko društvo: »Vranska Vila«.

Zavod:
Posojilnica, K. Schwentner, načelnik

Trgovci:
Ivan Laurič
Franc Oset
Karol Schwentner

Kramarija:
M. Kodelja

Usnjarije:
Matevž Žužman
Antonija Hrašan
M. Potočnik
Tereza Šentak

Barvar:
Ivan Lichtenegger

Krojači:
Ferdinand Artnak
Franc Ocvirk
brata Trbovc

Kolar:
Fr. Trčak

Gostilne:
Tereza Cizej
Jakob Brinovc
Tereza Lukofnak
Tereza Šentak
Alojz Schildenfeld
Ivan Stanzer

Sedlar:
Anton Ottenschlager

Čevljarji:
Ivan Golob
Ivan Jurjovec
Vinko Zorko

Sodarija:
J. Golob

Peka:
Mat. Grajenšek
Ivan Stanzer

Sodarija:
J. Golob

Mesariji:
Tereza Lukonfak
Tereza Šentak

Urar:
Miha Jelen

Kovača:
M. Grajenšek
Fran Golob

Klepar:
Anton Cizel

Mizarja:
Franc Juger
Alojzij Pikl

Slikar:
J. Jovan

BRASLOVČE TRG

1 trg, 17 vasi, 4662 ha, 583 hiš, 2854 preb., 1354 m., 1500 ž., 2800 Slov., 48 Nem., 1 dr., 5 brez narod., razen 2 vsi kat. — Obč. in dekan. urad, 3 razr. šola, zdravnik, živinozdravnik, 2 babici, pož. bramba, odgon. post., pot. oskrb., orož. post., pošt. in brz. 309 m.

V Letušu 1 razr. šola, pošt. nabiralnik 342 m.

V Orli vasi 1. razr. šola.

Trg Braslovče

Občinski urad:
Vinko Brišnik, župan

Dekan in župn. urad:
Jakob Hribernik, dekan

Krajni šolski svet:
Josip Omladič, načelnik

Ljudska šola:
Franc Lorber, nadučitelj

Društvi:
Bralno društvo, Ant. Stergar, predsednik
Pevsko društvo, A. Selak, vodja

Distrikt. zdravnik:
Dr. Vid Červinka

Dež. okr. živinozdravnik:
Fridrih Horak

Poštni in brz. urad:
J. Pauer vodja

Orožniška postaja:
J. Selak vodja

Kmetijska družba:
Josip Omladič, načelnik

Požarna bramba:
Vinko Brišnik, načelnik

Gostilne:
Karol Stanzer
Anton Plaskan
Vinko Brišnik
Franc Brišnik
Marija Tonko

Mesarja:
Karol Stanzer
Franc Brišnik

Čevljarji:
Franc Zajc
Franc Sovinek
Josip Babič
Franc Matko

Trgovca:
Tomaž Peperko
Albina Zotter

Klobučar:
Ivan Pretner

Mizarja:
Ferdo Ludvig
Ferdo Krašovic

Kovača:
Ivan Krašovic
Martin Zajc

Urar:
Anton Karničnik

Usnjar:
Dominik Vovšek

Kraj Presarje

Kovačnica, žaga in mlatilnica:
Martin Miklavžina

Tesar:
Jakob Čmak

Kraj Parižlje

Gostilna:
Franc Plavc

Kraj Male Braslovče

Gostilna:
Marija Gradt

Mlin in žaga:
Miha Plaskan

Mlin:
Martin Janežič

Kraj Rakovlje

Mizar:
Franc Pikl

Gostilna:
Marija Vrankovič

Kraj Kamenče

Sedlar:
Franc Grah

Kraj Št. Rupert

Trgovina in gostilna:
Ivan Videnšek

Čevljar:
Andrej Cizej

Kovač:
Anton Pirnat

Kraj Topovlje

Zidarja:
Franc Vašl
Valentin Kok

Tesar:
Janez Pirc

Kraj Orla vas

Ljudska šola:
Martin Zdolšek, učitelj in šol. vodja

Šivilja:
Alojzija Povše

Čevljar:
Anton Kolšek

Kraj Letuš

Ljudska šola:
Karol Marschitz, vodja

C. kr. poštna nabiralnica:
Rado Sem, poslovodja trgovine N. & sin Zanier

Društva:
Bralno društvo
Sadjarsko društvo

Trgovca z meš. blagom:
N. Zanier & sin,
Jurij Dobnik

Mlinar:
Janez Bizjak

Mizar:
Matija Žibert

Lesotržca:
Janez Časl

Gostilne:
N. Zanier
Blaž Sedminek
Marija Bizjak
Frančiška Cizej

Žaga za les:
Janez Bizjak

OBČINA GOMILSKO

3 vasi, 534 ha, 126 hiš, 601 preb., 303 m., 358 ž., 656 Slov., ostali brez narodnosti, vsi kat. — Obč. in župn. urad, 3 razr. šola, pošta, 294 m.

Kraj Gomilsko

Župan:
Franc Cukala

Župnijski urad:
Franc Škorjanc, župnik

3. razr. ljudska šola:
Ivan Zotter, nadučitelj

C. kr. pošta:
Anton Hočevar

Gostilna in trgovina manufakturnega blaga:
Anton Hočevar

Trgovina mešanega blaga:
Marija Davoršek

Trgovina s špec. blagom:
Franc Cukala

Gostilna in mesarija:
Štefan Kunst

Krčmar in kovač:
Matevž Vaš

Prostovoljna požarna bramba:
Franc Cukala, načelnik

Lončar:
Anton Kosmel

Čevljarja:
Gregor Baš
Miha Trauner

Kolarja:
Alojz Baldin
Franjo Čater

Krojač:
Štefan Topovšek

Gostilne:
Peter Jelen
Matevž Meteler
Uršula Vošnak
Marija Kunst

Kraj Trnova

Gostilni:
Antonija Kovče
Valent Divjak

Občina Grajska vas

Občinski urad:
Mihael Rak, župan

Požarna bramba:
Franc Završnik, načelnik

Gostilni:
Mihael Rak
Martin Zupan

Kovač:
Janez Borin

Trgovina:
Liza Dolinar

Kolar:
Miha Cizej

OBČINA MARIJA REKA

1961 ha, 93 hiš, 484 preb., 232 m., 283 ž., vsi Slov., vsi kat.

Občinski urad:
Anton Zakolšek, župan

Župnijski urad:
Vinko Kolar, upravitelj

Ljudska šola:
Avgust Cajnko, vodja

Krojač:
Franc Dolinar

Čevljar:
Janez Zmerzlak

Izdelovalec žganja:
Jernej Špajzar

Gostilni:
Filip Orešnik
Liza Pafrat

OBČINA POLZELA

Občinski urad:
Gašper Kolar, župan

Župnijski urad:
Josip Atteneder

Ljudska šola:
Anton Farčnik

Poštni urad:
Julijus Žigan, načelnik

Železniška postaja:
J. Rauscher

Društva:
Podruž. sv. Cirila in Metoda
Katoliško bralno društvo

Trgovci z meš. blagom:
Julij Žigan
Josip Cizel
Antonija Cizel

Gostilne:
Alojz Cimperman
Gregor Zajc
Vincenc Uratnik
Pavel Orešnik
Anton Štefančič

Pekarija:
Jurij Kač

Šivilja:
Ana Kunst

Čevljarja:
Josip Posedel
Karl Kunst

Mizar:
Josip Repič

Kovač:
Franc Krašovic

Mlin in žaga:
Peter Mešič

Kraj Breg

Gostilna:
Mihael Leskošek

Krojač:
Franc Štorman

Kraj Ločica

Gostilna:
Franc Lukman

Krojač:
Josip Hojnik

Čevljar:
Janez Pirc

Mlin in žaga:
Franc Košec

Kraj Podvin

Krojač:
Franc Pečovnik

Opekarna:
Matija Brišnik

Apnenici:
Matija Brišnik
Alojz Predovnik

Kraj Založe

Gostilna:
Matevž Vidmajer

Krojač:
Martin Kovač

OBČINA HIJERONIM

9 vasi, 3519 ha, 224 hiš, 1190 preb., 596 m., 594 ž., 1177 Slov., 13 Nem., vsi kat.

OBČINA ŠT. JUR OB TABORU

8 vasi, 3700 ha, 358 hiš, 2001 preb., 970 m., 1031 ž., 1991 Slov., 1. Nem., 9 brez narod., vsi kat., Obč. in župn. urad, 3 raz. šola, pož. bramba, pošt. in brz., 324.

V Lokah 1 raz. šola

(Za Kažipot niso dobili drugih podatkov)

SODNI OKRAJ ŠOŠTANJ

OBČINA ŠT. ANDRAŽ NAD POLZELO

2 vasi, 1745 ha, 211 hiš, 864 preb., 440 m., 423 m., vsi Slov., vsi kat., Župn., 2 raz. šola, 393 m.

Kraj Sv. Andraž

Občinski urad:
J. Krajnc, župan

Župnijski urad:
J. Krušič, župnik

Ljudska šola:
Armin Brence, vodja

Sodar:
Jurij Kopitar

Mlinar:
Fr. Dolar

Zidarski polir:
Blaž Berdev

Trgovca z meš. blagom:
Anton Čobal
Janez Bizjak

Gostilne:
J. Krajnc
Ant. Čobal
Martin Ograjenšek

Kovač:
Janez Grebenšek

Čevljar:
Martin Praprotnik

Kraj Dobrič

Gostilna:
Janez Tajnšek

Cerkveno predstojništvo:
Oljska gora

Jože Vurcer

VSTAJA V SPODNJI SAVINJSKI DOLINI 1941. LETA

Spodnja Savinjska dolina je bila okupirana 11. aprila 1941, ko je 1. divizija planinskih lovcev 49. korpusa zasedla Celje in Savinjsko dolino. Po nekaj dneh vojaške okupacijske uprave je bila nato vzpostavljena civilna uprava.

Slovensko Štajersko z delom severne Dolenjske in vzhodne Gorenjske je okupator oblikoval v začasno pokrajinsko enoto Spodnjo Štajersko, ki je merila 6782,12 km² in imela po štetju iz 1931 569.921 prebivalcev. Za šefa civilne uprave za Spodnjo Štajersko je Hitler imenoval Sigfrieda Uiberreitherja, ki je prevzel civilno upravo 14. aprila 1941 in si uredil sedež v Mariboru. Podrejen je bil neposredno Hitlerju in je imel na svojem področju neomejeno oblast. Z njim so bile tesno povezane tudi policijske in orožniške ustanove. Prve mesece je nemška civilna uprava iz praktičnih razlogov ohranila stare jugoslovanske okraje, za katere je šef civilne uprave imenoval politične komisarje že pred svojim prihodom v Maribor in so bili vsi avstrijski Nemci. Politični komisarji so imeli za svoje območje skoraj enake pristojnosti kot šef civilne uprave. 1. julija 1941 pa je nastalo pet podeželskih okrožij ter mestno okrožje Maribor.

Celjsko okrožje je bilo največje, merilo je 1812 km² ter štelo 143.410 prebivalcev. Z njim so nacisti imeli še posebne načrte. »Tudi Savinjsko območje s središčem v Celju je bila pokrajinska enota. Nacionalno politično vlogo tega območja je videti predvsem v tem, da s posebno gosto naselitvijo nemških kmetov postanemo zaščitni jez med Vindišarji v Podravju in Slovenci na Kranjskem.« Politični komisar, oziroma deželni svetnik celjskega okrožja, je bil do svoje smrti, ko je padel v partizanski zasedi 3. februarja 1945, Anton Dorfmeister (1912—1945) iz Heudorfa pri Feldbachu, eden organizatorjev predvojnega nacističnega delovanja za okupacijo in germanizacijo Slovenije. 14. aprila 1941 so politični komisarji imenovali nove župane iz vrst »folksdojčerjev« v političnih občinah, ki jih je bilo v celjskem okrožju 33. V Žalcu je postal prvi nemški župan veleposestnik Janič, po okupaciji Janitsch, v Preboldu hitlerjanec Jernej Polh, potem Bartolomeus Pouch, v Šempetru bivši avstroogrski stotnik Kossaer, v Braslovčah domačin nemškega rodu Herbert Bien, na Polzeli pa direktor tekstilne tovarne Georg Eftkovsky.

Nemci so hoteil slovensko Štajersko ponemčiti v zelo kratkem času, v štirih do petih letih. Hitler je 25. aprila 1941 ob svojem obisku v Mariboru ukazal: »Naredite mi to deželo nemško, tako nemško, kot je ostala

Štajerska!« Germanizacijo naj bi pospešile deportacije tistih Slovencev, za katere so nacisti menili, da bi ovirali ponemčevalni proces.

Nacisti so nameravali izgnati od 220.000 do 280.000 Slovencev, dejansko pa so do konca vojne uspeli izgnati okrog 80.000. Osnova deportacij so bile »Himmlerjeve smernice«. ki jih je 18. aprila 1941 v Mariboru izdal rajhovski vodja SS Heinrich Himmler. S področja okrožja Celje so Nemci izgnali v okupirano Srbijo, v NDH — Nezavisno državo Hrvatsko, marionetno ustaško državo Hrvatsko z BIH — okoli 3700 oseb, ustrelili nekaj sto talcev, veliko ljudi odgnali v koncentracijska taborišča, kjer so mnogi pomrli, in odvedli v posebna taborišča okoli 600 ukradenih otrok.

Okupatorjev teror tudi v Spodnji Savinjski dolini ni zatrl svobodoljubne slovenske zavesti. Člani KPS so ob fašističnem napadu usmerjali obrambne priprave, po kapitulaciji pa je partijska organizacija pričela s pripravami za oboroženo borbo. Partijske organizacije v Spodnji Savinjski dolini so bile pred vojno organizacijsko povezane v okrožni komite KPS Celje. Celice KPS so bile v Preboldu, Zabukovici, Žalcu, Libojah in Gotovljah. Delo partijskih organizacij na področju Spodnje Savinjske doline je usmerjal MK Zabukovica-Prebold s sekretarko Julko Cilenšek; člani so bili: Anton Pečnik, Franc Lapajne, Albin Vipotnik in Franc Novak. Člani okrožnega komiteja KPS Celje, ki ga je vodil sekretar Franjo Vrunč, pa so iz Spodnje Savinjske doline bili Franc Lapajne, Jože Letonja in Julka Cilenšek. Skojevsko organizacijo je vodil OK SKOJ Celje, aktivi SKOJ so družili skojevce. Vodila sta jih Silva Cilenšek in Vili Reberšak; šteli so nekaj deset članov.

Po okupaciji so člani partije pričeli s pripravami za oborožen odpor. Z nalogami, ki so se sedaj postavile pred partijske organizacije, so bili člani seznanjeni po 12. aprilu 1941, ko je prišel za kratek čas domov v Latkovo vas Slavko Šlander. Kot ilegalec in član Vojne komisije CK KPS, ki je ilegalno deloval v letu 1940/41 v Mariboru in v Revirjih, je vodil skupaj z Milošem Zidanškom narodnoobrambne priprave na Štajerskem pred fašističnim napadom. Malo pred napadom na Jugoslavijo je bil izpuščen iz zapora v Ljubljani in se udeležil kot prostovoljec aprilske vojne. V vsesplošnem razsulu se je udeležil seje CK KPS nad Trebnjem na Dolenjskem 12. aprila 1941, na kateri je sekretar KPS Franc Leskošek-Luka postavil pred člane partije nalogo, organizirati oborožen boj proti fašističnemu okupatorju. Slavko Šlander je bil takrat še kandidat za člana CK KPS. Zvečer 12. aprila 1941 se je na Vrheh nad Trbovljami sestal s člani prostovoljne skojevske skupine iz Šoštanja, ki jo je vodil Blaž Röck in komunisti iz Trbovelj, ki so se umaknili pred osvajalcem. Po razgovorih, v katerih jih je seznanil z odločitvami seje CK KPS o organizaciji oboroženega upora in nalogami partijskih organizacij, je odšel domov v Latkovo vas. Po materinem pogrebu je odšel v ilegalo. 17. aprila se je verjetno udeležil sestanka pri Melhiorju Joštu v Medlogu, kjer se je sestal okrožni komite KPS Celje in član PK KPS Miloš Zidanšek.

Miloš Zidanšek in Slavko Šlander sta nato odšla v Ljubljano in se 25. aprila 1941 udeležila sestanka CK KPS, na katerem je bil sprejet sklep o ustanovitvi OF slovenskega naroda. Ustanovljen je bil tudi nov pokrajinski komite KPS za severno Slovenijo. Slavko Šlander je bil postavljen

za sekretarja PK, Miloš Zidanšek pa za vodjo vojne komisije PK KPS za severno Slovenijo. Slavko Šlander je tudi postal član CK KPS.

Konec aprila 1941 se je Ivan Plaskan udeležil sestanka vojno-revolucionarnega komiteja OK KPS Celje v gramozni jami pod Petričkom ob Savinji pri Celju. Člani vojno-revolucionarnega komiteja OK KPS Celje, Peter Stante-Skala, Tone Grčar, Milan Boršič, Ivan Plaskan in še nekdo iz Zabukovice so razpravljali o organizacijskih pripravah za oboroženi boj proti okupatorju.

Konec aprila — v začetku maja, po svoji vrnitvi iz Ljubljane, pa se je Slavko Šlander na Homcu sestal s članom okrožnega komiteja KPS Celje in CK KPS Albinom Vipotnikom-Strgarjem. Posvetovala sta se o ustanovitvi samostojnega okrožnega komiteja KPS Savinjska dolina. Do tega časa je Savinjska dolina spadala organizacijsko v sestav okrožnega komiteja KPS Celje, ki obsega obširno področje od Karavank do Kolpe in od Pohorja do savinjskih in zasavskih hribov. Ob okupaciji se je pokazala potreba po skrčenju ozemlja komitejev. Savinjska dolina se je ločila od celjskega okrožja. Ustanovljeno je bilo okrožje Savinjska dolina, ki je zajemalo območje Spodnje Savinjske doline ter Gornje Savinjske doline (od Levca do Mrzlice, Čemšeniške planine in do Šaleške doline). Sekretar je postal Anton Pečnik, člani pa Franc Lapajne, Julka Cilenšek, Albin Vipotnik in Jože Letonja, ki je postal vodja vojno-revolucionarnega komiteja.

Novo ustanovljeni komite je pričel s pripravami za oboroženi odpor. Zbira se orožje, utrjujejo se javke in pojasnjuje potreba po oboroženi borbi vseh rodoljubov.

Okrožni komite PKS Savinjska dolina je ob ustanvitvi štel 32 članov partije v partijskih organizacijah v Zabukovici, Preboldu, Polzeli, Migojnicah. Prenehala pa je delovati partijska celica v Žalcu, ker so bili vsi njeni člani kot zavedni slovenski izobraženci in prosvetni delavci zajeti v načrte o deportacijah, aretirani in v prvih izganjanjih izgnani. Z delom nadaljuje skojevska organizacija.

Ena prvih nalog je bila zbiranje orožja. Ker so se jugoslovanske enote umaknile s področja Savinjske doline še organizirano, veliko orožja ni bilo na razpolago. Pri savinjskem mostu v Grižah so bili najdeni puškomitraljez z rezervnimi deli, dve puški-mavzerici, dva revolverja z nekaj naboji ter tri protitankovske mine. Franc Klemen, strojnik iz Zabukovice, je prinesel eno puško mavzerico, drugo pa Miha Prodničar ml. Poleg tega je bilo nabranih nad 2000 kosov municije za puške in nekaj druge vojaške opreme. Orožje in municijo so uskladiščili v gozdu nad Vipotnikovo hišo.

Zanimivo je, da komunisti Savinjske doline v svojih spominih in izjavah ne navajajo svojega sodelovanja pri pripravah na ustanovitev pokrajinskega odbora OF za Štajersko, ki je bil ustanovljen 22. maja 1941 na Kozjici pri Šmarjeti pri Rimskih Toplicah. Teritorij Savinjskega komiteja se nahaja v neposredni bližini kraja ustanovitve ter so bili člani okrožnega komiteja KPS Savinjska dolina ves čas v neposredni povezavi s člani okrožnega komiteja PKS Celje in pokrajinskega komiteja KPS za severno Slovenijo.

1.—2. junija 1941 se je član okrožnega komiteja KPS Savinjska dolina Albin Vipotnik-Strgar udeležil posvetovanja CK KPS s partijskimi sekretarji okrožij cele Slovenije o organizaciji osvobodilnega boja v Ivančičevi vili v Ljubljani. Konferenca je zasedala že s perspektivo bližnjega nemškega napada na Sovjetsko zvezo, ki ga je Kardelj takrat točno napovedal. Poudaril je, da se je treba upreti okupatorju z vsemi silami in da je treba organizirati pravo ljudsko vstajo, kajti samo v tem je rešitev slovenskega naroda. O organizacijski strani priprav za oboroženo vstajo je govoril Aleš Bebler, ki je poudaril potrebo razširitve in poglobitve dela Vojnih komisij, zbiranje in spravljanje orožja, vzpostavitev dobre obveščevalne službe, zbiranje hrane in obleke.

15. junija 1941 je prišel na Štajersko namestnik vodje Vojne komisije pri CK KPS Aleš Bebler. V Celju se je v zidanici Jožeta Goričana v gozdu pod Celjskim gradom sestal s člani PK KPS za severno Slovenijo in člani OK KPS Celje. Razpravljali so o uresničevanju sprejetih sklepov posvetovanja v Ljubljani. Sklenjeno je bilo, da se ustanovi partizanska enota v Savinjski dolini. Sekretar PK KPS za severno Slovenijo Slavko Šlander je na tem sestanku še posebej zastopal okrožni komite KPS Savinjska dolina.

Že od začetka okupacije so najbolj znani partijci prešli v pol ilegalo in prenehali hoditi na delo. Na zabukoviškem področju jih je ščitil rudniški zdravnik dr. Potrata. Ko sta ob nemškem napadu na SZ 22. junija 1941 nemška policija in gestapo poskušala izvesti aretacije članov partije po vnaprej pripravljenih seznamih, sta jih našla le malo, in še to takšne, ki so v prvih dneh nacistične oblasti nasedli njeni socialni demagogiji, ukinitvi brezposelnosti, praznovanju 1. maja in geslom nacističnih propagandistov nemške fronte dela.

29.—30. junija 1941 se je član okrožnega komiteja KPS Savinjska dolina Albin Vipotnik-Strgar udeležil širšega posveta pokrajinskega komiteja KPS za severno Slovenijo v trgovinici Štefanije Arko na Ptujski cesti na Teznem pri Mariboru. Udeležili so se ga mnogi aktivisti iz severovzhodne Slovenije, sekretarji okrožnih komitejev iz slovenske Štajerske in člani pokrajinskega komiteja za severno Slovenijo. Na posvetu so največ razpravljali o vojni med Nemčijo in SZ, analizirali novo nastali položaj na slovenskem Štajerskem ter aktivnost in naloge KP v zvezi s tem. Na posvetu je bila znova poudarjena zahteva, da morajo vsi komunisti čimprej v ilegalo, kolikor še niso bili. Konkretno pa so se dogovorili za obsežno napisno akcijo, ki bi naj zajela celotno ozemlje okupirane slovenske Štajerske. Akcija naj bi bila tudi dokončni poziv vsem Slovencem za začetek oborožene borbe proti okupatorju.

Velika napisna akcija je bila izvedena v noči od 6. na 7. julij 1941. Izvedle so jo partijske organizacije v Mariboru, na cesti med Rušami in Mariborom, v Šaleški in Mislinjski dolini, v mestu Celju, na cesti Celje—Ljubljana do Levca ter ob cesti Celje—Maribor v Šmarjeti, Škofji vasi in Vojniku, ob železniški progi Celje—Zidani most ter cesti Celje—Laško do Tremerij. Še posebej pa so se izkazali komunisti Spodnje Savinjske doline, ki so na široko izvedli napisno akcijo v krajih ob cesti Ljubljana—Celje, od Vranskega do Levca, ter v naseljih po dolini.

V napisni akciji so člani ilegalnih skupin pisali gesla, črtali na krajevnih napisnih tablah nemške oznake krajev in pisali slovenska imena krajev, podirali krajevne in cestne table, risali znake srpa in kladiva. Za pisanje so uporabljali rdečo minijevo barvo, za črke so izdelali celo šablone.

Akcijo je organiziral in vodil okrožni komite KPS Savinjska dolina. Na Vranskem in v vaseh ob cesti Ljubljana—Celje so delovali Ivan Farčnik, Jože Borštnar in Viktor Šostar; v Taboru Filip Jurhar in Ivan Kozmelj; na Gomilskem in v sosednjih vaseh Ivan Plaskan; v Preboldu in okolici Marjan Rot in Lojze Čede; v vaseh okrog Griž, v Zabukovici in Libojah Julka Cilenšek, Albin Vipotnik, njegovi sestri, Jože Letonja, brata Strnad in Ciril Špegel; v Žalcu Rudi Cilenšek; v Šmartnem ob Paki je vodil akcijo France Hribar, pomagala pa sta Dominik Hribar in Drago Rebernik. Ker skupina ni dobila minijeve barve, ni pisala parol, temveč samo podirala kažipote in napisne table.

Napisna akcija je sprožila ostro nemško reakcijo. Župani in orožniške postaje po Spodnji Savinjski dolini so poročali o akciji in tudi že predlagali ljudi, ki jih je treba aretirati kot sumljive. Župan Prebolda je političnemu komisarju za okrožje Celje poročal o komunistih in sokolih, ki delujejo »z roko v roki in sicer na ta način, da so bili mnogi komunisti kot člani sprejeti v sokolsko društvo, in da je že čas, da se ta stvar temeljito spravi v red. Gospod Eidenberger in gospod Paidasch imata spisek tistih nacionalnih Slovencev, ki še prihajajo v poštev za varnostni zapor, žandarmerijska postaja pa ima spisek tukajšnjih komunistov«.

Celjska izpostava varnostne službe je poročala 8. julija komandantu varnostne policije in varnostne službe v Spodnji Štajerski o napisni akciji v celjskem okrožju:

Varnostna služba državnega vodje SS, izpostava Celje
IV. A 1/3
B. — štev. 183/41
Ai./pr.

Celje 8. 7. 1941

Komandantu varnostne policije in varnostne službe
v Spodnji Štajerski
SS-Standartenführer Lurker

Maribor
Carnerijeva ulica 7

Predmet: Komunistična rovarjenja v celjskem okrožju
Zveza: Telefonsko sporočilo SS-Oberscharführerja Aichelburga SS-Standartenführerju Lurkerju 7. 7. 41

V nedeljo, 6. 7. 41, so mnogi moški prebivalci iz celjskega okrožja nosili v gumbnicah rdeče nageljne.

Kot so poročale orožniške postaje, so komunistični elementi pomazali vso okolico Žalca, Vranskega, Braslovč, Šoštanja, Velenja in Vojnika. Kažipote so popisali s slovenskimi imeni ali pa prečrtali nemška, na zidovih pa so bila gesla: »Dol s Hitlerjem!« — »Živel Stalin!« — »Živela svobodna Slovenija!« Na kažipotih je bilo mnogo znamenj srpa in kladiva. Uporabljali so navadne vodne barve, katran, oljne in žlahtne barve.

Napise so odstranili ali premazali cestarji že v zgodnjih jutranjih urah, če so imeli na razpolago potrebna sredstva. Drugi del so očistili popoldne, tako da so bile posledice akcije zvečer vidne le še malokje.

7. 7. popoldne smo izvedli splošno aretacijo najbolj znanih komunistov v tistih krajih, kjer so bila rovarjenja. Te akcije se je udeležila tajna policija, zaščitna policija in orožništvo iz prizadetih krajev. V celjske okrožne zapore smo spravili približno 90 aretiranih. Val aretacij se bo še nadaljeval.

O uspehu nadaljnje akcije bomo še poročali!

V vednost političnemu
komisarju okrožja Celje

Vršilec dolžnosti vodje:
V zastopstvu: V. Aichelburg
SS-Oberscharführer

med akte
Dorfmeister

Okupator z aretacijami v Spodnji Savinjski dolini pričakovanega uspeha ni dosegel. Komunisti so ukaz, da se morajo po napisni akciji umakniti v ilegalo, izpolnili. So pa zato nacisti v Spodnji Savinjski dolini aretirali vrsto ljudi, ki niso bili v nikakršni povezavi z napisno akcijo. Tako so v Grajski vasi pobrali kar delavce iz Plavšakovega kamnoloma. Večina aretiranih je bila nato poslana s prvim transportom iz celjskega Starega piskra v koncentracijsko taborišče Mauthausen, 23. avgusta 1941.

Po napisni akciji je odšlo v ilegalo 26 komunistov, med njimi 6 žensk. Razdeljeni so bili v skupine, ki so vzdrževale zveze med seboj. Zatočišče, hrano in obvestila so dobile pri »partizanskih družinah«, ki so prevzele nase težko in nevarno nalogo, skrbeti za ilegalce. Takšne partizanske hiše so bile v Grižah: domačija Julijane in Jerneja Kajtne p. d. Brinarjeva, Naprudnikova, Ramšakova, Novakova, Lesjakova, Levstikova, Lemezova p. d. Holobarjeva v Migojnicah, v Zabukovici Prodničarjeva, Mastnakova, Potekova in Ramšakova v Britnih selih, Sevškova p. d. Fojtova pod Mrzlico, Dikčeva v Zagrebenu, Prašnikarjeva pod Gozdnikom in še druge.

Nastale so tri skupine ilegalcev. V Zagrebenu pod Gozdnikom je bila na Dikčevem kozolcu v Prnicah Vipotnikova skupina. Sestavljajo jo Albin Vipotnik, njegove tri sestre: Anica Vipotnik, Marija Vipotnik, Fanika Vipotnik poročena Raček in Pongrac Raček. V vznožju Bukovice, med Migojnicami in Kasazami je taborila Letonjeva skupina. V njej so bili Jože Letonja, Franc Lapajne, Jože Strnad, Peter Šprajc st., Rudi Cilenšek, Julijana Cilenšek in njuni mali hčerki Laura in Nada. Šprajc in Cilenšek sta si uredila v gozdu pod šotorom prostor za radijsko sprejemno službo. V Podvrhu, največ pri Čulku v Šmartnem pod Dobrovljami, je bila Pečnikova skupina ilegalcev iz Vranskega in Prebolda. Skupino so sestavljali Anton Pečnik, Ivan Farčnik-Buč, Viktor Šoster-Miha, Anton Kotnik-Robida, Franc Mrak, Tončka Mrak, Fani Strnad, Mirko Letonja, Rudi Hribar, Jožica Hribar, Avgust Lukanc, Marjetka Hribar-Vresk, Ivan Pikl. V Šmartnem ob Paki pa so bili v ilegali Franc in Dominik Hribar in Rudi Rebernik že od 23. junija 1941 ko je gestapo poskušal aretirati brata Hribarja kot znana komunista.

Vse skupine so vzdrževale med seboj tesne zveze. Nemci so pobegle komuniste iskali z vso prizadevnostjo, a jim zaradi dobre terenske organiziranosti niso mogli priti na sled, čeprav so v tem času že zaprli precej osumljenih pripadnikov gibanja. Uspelo jim je le, da so po izdaji kmeta Ferdinanda Rojnika p. d. Plavca v Kamenčah pri Braslovčah aretirali 16. julija ilegalce iz Šmartnega ob Paki. Franc Hribar, Dominik Hribar

in Rudi Stebernak so bili nato v prvi skupini zapornikov, ki je bila iz Starega piskra odpeljana v koncentracijsko taborišče Mauthausen.

Med 15. in 20. julijem 1941 je bilo na Ostrožnem posvetovanje organizatorjev vstaje v Savinjski dolini, Revirjih in na Celjskem. Udeležili so se ga Sergej Kraigher, sekretar okrožnega komiteja Trbovlje, sekretar PK KPS za severno Slovenijo Slavko Šlander, ki se je predtem udeležil seje CK KPS in Glavnega poveljstva slovenskih partizanskih čet v Ljubljani, kjer je bilo sklenjeno, da je treba preiti od priprav v oboroženo borbo in kjer je bil sprejet »Partizanski zakon«, prva pisana pravila Glavnega poveljstva o organizaciji, delu in nalogah partizanskih čet. Na sestanku je verjetno Slavko Šlander prisotne seznanil z določili Partizanskega zakona in določene so bile naloge partijskih organizacij v Revirjih, Savinjski dolini in na Celjskem pri snovanju partizanskih enot.

Zvečer 23. julija 1941 sta se združili Vipotnikova in Letonjeva skupina v gozdu nad Kasazami pri Krušcu. 24. julija 1941 je bila slovesno ustanovljena Savinjska partizanska četa. Sestavljali so jo Jože Letonja, Anton Pečnik, Albin Vipotnik, Franc Lapajne, Pongrac Raček, Jože Strnad, Peter Šprajc st., Vili Reberšak, Rudi Cilenšek, Anica Vipotnik, Marija Vipotnik, Fanika Vipotnik-Raček, Julka Cilenšek s hčerkama Nado in Lauro. Za komandirja čete je bil postavljen Jože Letonja-Golob, vodja vojnega komiteja pri okrožnem komiteju za Savinjsko dolino, za političnega komisarja čete pa Anton Pečnik, sekretar okrožnega komiteja KPS za Savinjsko dolino.

Jože Letonja-Golob, komandir Savinjske partizanske čete

26. julija 1941 se je četi priključilo 6 mladincev iz Zabukovice in okolice. To so bili skojevci Ludvik Zupanc, Peter Šprajc-Slavc, Bernard Raček, Matija Sevšek, Franc Kelhar in Vencelj Urbašek, ki ni bil član SKOJ.

Po priključitvi mladincev se je četa umaknila na Dobrovlje in se utaborila na Čreti. Na terenu Grič so za povezavo s terenom in za terensko delo ostali aktivisti Julka Cilenšek s hčerkama Nado in Lauro, Peter Šprajc-Jur, Rudi Cilenšek-Vrankar, na terenu Prebolda pa Anton Pečnik, sekretar okrožnega komiteja KPS za Savinjsko dolino, in Avgust Lukanc-Berglez. Na Dobrovljah so se četi priključili še ilegalci iz Prebolda in Vranskega: Anton Kotnik-Robida, Ivan Mrak, Tončka Mrak, Ivan Mogu-Marko, Ivan Farčnik-Buč in Viktor Šoster-Miha.

Da se na Dobrovljah zadržuje partizanska četa, so Nemci odkrili 30. julija 1941. Pri Kramarjevi, p. d. Rovšnikovi domačiji je orožniška patrulja iz Braslovč naletela na komandirja čete Jožeta Letonjo-Goloba, ki ji je ušel v bližnje taborišče. Komandir Golob in borci Albin Vipotnik-Strgar, Vencelj Urbašek-Cene in Pongrac Raček-Matevž so patrulji postavili zasedo in orožnike napadli, ti pa so se po krajšem spopadu umaknili brez izgub.

Orožniška postaja Braslovče je o spopadu poročala:

Orožniška postaja Braslovče, okrožje Celje, Štajerska
Dnevnik štev. 296

Braslovče, dne 31. julija 1941

Političnemu komisarju za okrožje Celje

v CELJU

Predmet: Žand. patrulja je bila od komunistov obstreljevana

Dne 30. 7. 1941 ob peti uri je bila od tukajšnje postaje odrejena patrulja, obstoječa iz žand. stražmojstra in pomožnega policista, da preišče neke denarne tatvine in pogleda za pobeglimi komunisti na obsežnem področju Dobrovelj, občina Braslovče.

Pri bližanju neki kmečki hiši na Dobrovljah je patrulja opazila, kako se je iz te hiše neki neznan moški z begom oddaljil v gozd poleg hiše. Tega pa ni bilo mogoče dohiteti in je izginil brez sledu. Pri pregledu senika pri tem posestniku je bil najden v senu skrit nahrbtnik, ki je bil brez dvoma last pobeglega moškega in je med drugim vseboval napolnjeno vojaško pištolo (9 mm K), daljnogled, z gumo opremljene ščipalne klešče in mnogo rastrelilnih kapic.

Nahrbtnik z vsebino je pomožni policist prinesel na postajo, medtem ko je vodja patrulje do vrnitve pom. policista ostal izven kmečke hiše. Da bi ujeli pobeglega moškega, so bile takoj vse na postaji razpoložljive sile poslane na Dobrovlje in pritegnjeni tudi orožniki s postaje Mozirje na patruljo z nasprotne strani.

V času, ko je pom. policist nosil nahrbtnik na postajo, je bil proti vodji patrulje, ki je stal pred neko uto kmetije, iz gozda oddan strel iz puške, ki pa ni zadel. Ta dogodek se je odigral okoli 11. ure. Pozno popoldne istega dne, ko je patrulja postaje Braslovče že dobila stik s patruljo Mozirje in je gozd v bližini kmečke hiše pregledovala, sta bila od komunistov, zavarovanih v skalah in grmovju, ponovno oddana dva strela iz pušk proti patrulji, ne da bi zadela. Ko je patrulja prodirala v smeri oddanih strelov, so se strelci spustili v beg. Zaradi številnega grmičevja in ostalih ovir patrulja ni mogla streljati proti komunistom. Pri zasledovanju komunistov je bilo opaženo tudi, kako sta moška skočila z dreves in kakor blisk brez sledu izginila v gostem gozdu in grmičevju.

Pri nastopu teme se je patrulja vrnila na postajo in je dogodke javila. Po opazovanju patrulje se je utegnilo zadrževati na mestu dogodka, kjer sta bila dva strela oddana proti organom patrulje, najmanj šest težko oboroženih ko-

munistov. Nadalje obstaja sum, da se v obsežnem področju gozdov Dobrovelj in okolice skriva večje število iz industrijskih krajev pobeglih komunistov, ki se hočejo z vso močjo zoperstaviti svoji aretaciji.

Vodja postaje:
podpis nečitljiv

Po spopadu je četa ostala na Dobrovljah, le taborišče je premestila v drug predel. Nemci je niso več nadlegovali, so pa poostrili nadzor nad gibanjem prebivalstva okoli Dobrovelj in njihove patrulje so pri obhodih postale dosti bolj previdne. Patrulje Savinjske čete pa so odhajale v dolino, zbirale podatke, hrano, orožje in izvajale sabotažne akcije.

Med 26.—28. julijem je prišel iz Maribora v Celje, Savinjsko dolino in Šoštanj član pokrajinskega komiteja KPS za severno Slovenijo Leon Novak. V grapah nad Savinjo pri Zabukovici se je udeležil sestanka organizatorjev vstaje v Savinjski dolini, Revirjih in na Celjskem. Na tem sestanku so verjetno dokončno določili naloge, ki jih morajo opraviti partijske organizacije in partizanske čete v Savinjski dolini, v Revirjih in na Celjskem. Po dokumentu, ki je bil zaplenjen pri aretiranem komandirju Pohorske partizanske čete Gustavu Svenšku 17. avgusta 1941 v Hočah je pokrajinski komite KPS za severno Slovenijo določal:

»Naloge partijske organizacije v Spodnji Štajerski:

1. Celjska partija:

Požig vseh nemških gospodarstev, zasledovanje kulturbundovcev, zasledovanje proti Slivnici pri Celju (misli na napad na orožniško postajo Slivnico).

2. Trboveljska partija:

Uničenje železniškega mostu in cest med Zidanim mostom in Ljubljano ter napad na Zagorje.

3. Savinjska partija:

Uničevanje prometnih naprav na železnici in cestah ter likvidacija vseh izdajalcev slovenskega naroda.«

Po dogovoru z vodstvom Celjske čete sta Celjska in Savinjska partizanska četa v noči na 4. avgust napadli posestva izgnanih Slovencev v upravi nemških komisarjev. Savinjska četa je zažgala kozolec na posestvu izgnane Frančiške Kugec v Levcu, kozolec na zaplenjenem župnijskem posestvu v Dobrteški vasi in kozolec na zaplenjenem župnijskem posestvu v Šmartnem ob Paki. Pri požigu v Šmartnem sta se borca Ludvik Zupanc-Ivo in Vlado Letonja-Mirko spopadla s hitlerjancem Kummerjem iz Slatine. Nemci so za požar takoj osumili komuniste, čeprav še niso vedeli za obstoj Celjske in Savinjske čete.

Orožniška postaja Celje je poročala 4. avgusta 1941:

Vlado Letonja-Mirko, borec
Savinjske čete

Orožniška postaja Celje, okrožje Celje, Spodnja Štajerska
Štev. dnev. 460

Celje, dne 6. avgusta 1941

Komandantu varnostne policije in varnostne službe
v Mariboru

Žig:

Politični komisar
za okrožje Celje
Prispelo 7. VIII. 1941
Štev. 152 Priloga —

Predmet: Nepoznani komunisti so zanetili požar

Zveza: ni

Priloge: 1

4. avgusta 1941 ob 23.15 so nepoznani komunisti zanetili požar v kašči za hmelj, oziroma gospodarskem poslopju, izgnane Frančiške Kugec v Levcu št. 9.

Zaradi lahnega severozahodnika je bila 27 m dolga in 7 m široka lesena in z opeko pokrita kašča hitro v plamenih.

Zaradi lahnega severozahodnika je ogenj zajel in docela uničil tudi kaščo za hmelj in gospodarsko poslopje brata in sestre Matije in Marije Ribinšek iz Levca št. 1.

Kugčino gospodarstvo upravlja komisar, ogenj je uničil naslednje poljske pridelke in orodje:

3500 kg sena, 3000 kg detelje, 1500 kg soržice, 4000 kg pšenice, 1000 kg ječmena, 2500 kg slame, 3 težke vprežne vozove, 2 velika soda za vodo, sod za gnojnico, 2 lestvi za voz, korito za premog in približno 400—500 drogov za hmelj. Celotna škoda znaša 10.700 RM.

.....

Ker je v istem času izbruhnil požar tudi v občini Dobrteši vasi pri Žalcu, okrožje Celje, na neki kmetiji, ki jo upravlja komisar, lahko domnevamo, da gre za sabotažo komunistov.

.....

Vodja postaje:
Futterer
orožniški stražmojster

Političnemu komisarju za okrožje Celje
Prispelo dne 8. 8. 1941
Delovodnik Referent Priloge
941

9. avgusta 1941 zvečer je skupina borcev Savinjske čete zaprla cesto Trojane—Zagorje in zavarovala Revirsko partizansko četo pri napadu na Zagorje. Komandir Jože Letonja-Golob je odredil polovico čete, ki je pod njegovim poveljstvom krenila že 8. avgusta na Trojane. V tej skupini je bilo 11 borcev. Dogovorjeno je bilo, da bo druga polovica čete počakala v seniku blizu vasi Stropnik. Mine so zakopali v Osetovem vinogradu, nedaleč od Stropnika.

Letonjevo skupino je na pohodu z Dobrovelj proti Trojanam v bližini Hieronima nad Vranskim opazil Franc Planinc in prijavil na orožniško postajo Vransko, 9. avgusta. V Osetovem vinogradu skrite mine so našli delavci in gostilničar Jože Felicijan iz Stropnika je najdbo javil na orožniško postajo.

Letonjeva skupina je 9. avgusta zvečer zaprla cesto Trojane—Zagorje. Okrog polnoči pa so se vračali proti Vranskemu. Ob cesti Celje—Ljubljana so pri Zaplanini podrli tri telefonske drogove, jih položili čez cesto in prek njih podrli še smreko.

Orožniška postaja Vransko je o prijavah obvestila orožniško glavarstvo v Celju. Na pomoč so prihiteli deli motorizirane rezervne orožniške čete »Alpenland« iz Celja, ki so skupaj z vranskimi orožniki postavili zasedi v Stropniku in Hieronimu.

Drugi del Savinjske čete, ki ni šel v zasedo nad Trojane, je predanil v seniku blizu Stropnika. Še pred 10. avgustom se je vrnila Letonjeva skupina, nakar so nadaljevali pohod na Dobrovlje. Naleleti so na orožniško zasedo in se po krajšem spopadu umaknili brez izgub, pri umiku so izgubili puškomitraljez. Še istega dne ga je na orožniško postajo Vransko prinesel Ivan Gomilar s Črete. Tudi Nemci niso imeli v spopadu izgub, a so menili, da so to akcijo izvedli kamniški partizani, ki so jih bile tamkajšnje nemške sile pognale na štajersko stran.

Prvega izdajalca je Savinjska četa kaznovala 12. avgusta 1941. Savinjska četa je kmalu po svojem prihodu na Dobrovlje ugotovila, da jo nekdo zasleduje in javlja njeno gibanje policiji. S pomočjo domačinov so ugotovili, da to sramotno delo opravlja Alojz Dežnikar, p. d. Matevžak, lastnik manjše kmetije na južnem pobočju Dobrovelj. 12. avgusta ga je četa kaznovala.

Celjska izpostava kriminalistične policije je 13. avgusta poročala:

Državna kriminalistična policija

Celje, 13. 8. 1941

Urad Maribor
Izpostava Celje

Uradni zapis

Stražmojster Koschuh z orožniške postaje Braslovče je 13. 8. 1941 ob 10.30 tukajšnji izpostavi kriminal. policije po telefonu sporočil naslednje:

»12. 8. 1941 ob 21.30 je prišlo nekaj moških k hiši posestnika Alojza Teschnikarja, Dobrovlje št. 33, občina Braslovče. Pozvali so ga, naj pride ven. Ker

tega ni storil, so petkrat ustrelili v hišo. Štiri krogle so ga zadele in težko ranile. Od teh so šle tri skozi trebuh. Omenjeni je 13. 8. 1941 ob 3. uri zjutraj podlegel ranam.

Ne vemo, ali so bili streli iz puške ali pištole.

Postaja vprašuje, če bo prišlo do obdukcije.

Pripominjamo, da je bil Teschnikar konfident postaje in so ga zato napadli komunisti.

Sprejel
dne 13. 8. 1941 ob 10.30
Schönbacher k. s.

13. 8. 1941 ob 10.45 smo o dogodku obvestili višjega sekretarja Wochinza in ga prosili za nadaljnja navodila.«

Slovenski poročevalec je 30. VIII. 1941 v poročilih »Borba slovenskega naroda«, poročal: »V Savinjski dolini je bil v okolici Žalca ubit denunciant Matevžak.«

Četa je opazila, da so nemške patrulje postale vse bolj aktivne. Ker bi v primeru večjega sovražnega napada neoborožene borke bile v breme drugim borcem, je četno poveljstvo sklenilo, naj odidejo začasno na teren in političnim delavcem pomagajo pri delu. 13. avgusta 1941 so borke Marija Vipotnik, Anica Vipotnik, Fanika Strnad in Ana Lapajne odšle v Šešče na javko k Jeri Lukanc. Blizu hiše so si uredile tabor, priključili pa so se jim še kurirja Peter Šprajc-Slavc in Ludvik Zupanc-Ivo ter Peter Šprajc-Jur, ki je vodil ciklostilno tehniko. 14. avgusta je skupino presenetila patrulja orožniške postaje Prebold, ki bi morala po ukazu političnega komisarja za okrožje Celje z dne 11. VIII. 1941, naj takoj aretirajo žene pobeglih komunistov, zato so tega dne hoteli aretirati Jero Lukanc, ženo borca Avgusta Lukanca. Marija Vipotnik je zapisala: »Drugi dan okrog 11. ure dopoldne je prišla k Lukančevi hiši nemška patrulja. Ko jo je Lukančeva opazila, je zbežala iz hiše naravnost proti našemu taborišču. V strahu za nas je pričela kričati: ‚Bežite, bežite, Nemci gredo!'

Lukančeva nas je silno prestrašila, posebno še, ker smo bile me žene neoborožene. Ko smo se usuli iz gosto obraščene grape, nismo imeli vsi enako lepe poti za umik, zato smo nekatere zaostale. Zavile smo na desno proti Savinji v smeri Griž. Policist je začel za nami streljati in nas je prestregel. Na pomoč mu je prihitel še drugi policist. Tako smo bile Lapajnetova, Lukančeva in jaz obkoljene. Lapajnetovo, ki je bila zadnja, so prvo prijeli. Bila je bolna na srcu in ni mogla bežati. Lukančeva in jaz pa sva tekli naprej proti Savinji, kjer je še edino bil prost prehod. V tem trenutku je pričel drugi policist streljati na prvo skupino. Obstrelil je na senceh mojo bežečo sestro Anico, poročeno Jakše. Z Lukančevo sva dosegli desni breg Savinje in zagazili vanjo. Voda je bila na tem mestu tako globoka, da je nisva mogli prebresti, zato sva brodili po njej, da bi našli plitvejše mesto, ker nobena ni znala plavati. Lukančevo so v vodi ujeli.

Jaz sem zagazila v deročo Savinjo, ki me je začela odnašati. Videla sem svoje življenje že zapečateno, hotela sem se utopiti. Ko je policist videl, kaj se godi z menoj, je skočil v vodo in me s silo izvlekel iz deroče Savinje.«

Ujete žene so nato odpeljali v Prebold in dalje v Celje. Po zaslišanjih in zaporu v Celju in Mariboru so jih odvedli v koncentracijsko taborišče Rawensbrück.

Akcije Savinjske čete so močno vznemirile Nemce in njihove pomagače po vsej Savinjski dolini. Vodja Štajerske domovinske zveze celjskega okrožja je v zvezi z napadom na folksdojčerja Alfonza Petschnika 15. avgusta 1941 v Preboldu, 19. avgusta izdal okrožnico o ustanovitvi samopomoči v protipartizanskem boju. Za obrambo pred partizanskimi napadi bodo vse zaupne osebe oborožili. Poostrili so tudi policijsko nadzorstvo in stopnjevali nasilje proti narodnoosvobodilnemu gibanju. 21. avgusta 1941 pa so zaradi poskusa likvidacije izdajalca Petschnika iz Prebolda zaprli kot talce 10 oseb iz okoliških vasi.

10. avgusta 1941 sta bila v skupini desetih talcev v Miklavžu na Dravskem polju ustreljena tudi prva talca iz Spodnje Savinjske doline Ivan Plaskan in Alojz Jereb.

Alojz Jereb, 1908—1941, aktivist OF, talec

Alojz Jereb (1908—1941) je živel pri Strnadovih v Migojnicah. Sodeloval je pri zbiranju in prenosu orožja, nosil hrano ilegalcem od Strnadove hiše v začasno taborišče v gozdu pod Bukovico. Pri tem je bil ujet, strahovito mučen in ker ni ničesar hotel izdati, ustreljen.

Ivan Plaskan-Karli, p. d. Bajdlov (1914—1941) je bil predvojni član partije in ilegalec od 1936, eden izmed organizatorjev narodnoosvobodilnega boja v Spodnji Savinjski dolini. Bil je član Vojno-revolucionarnega komiteja pri okrožnem komiteju KPS za Savinjsko dolino in po nekaterih podatkih član Vojnega komiteja pokrajinskega komiteja KPS za severno Slovenijo. Aretiran je bil v prvih dneh avgusta 1941 po nesrečnem naključju. Njegovo dekle Terezija Zagožen je bila aretirana 9. julija 1941 in zaprta v Starem piskru. Ivan Plaskan ji je v zapor nesel paket s svežim

perilom. Ko so zavoj pripravljali, so pomotoma priložili še manjši zavitek, v katerem je bila pištola, namenjena partizanom. Ob pregledu vsebine zavoja, je bil Plaskan takoj aretiran.

Ivan Plaskan je svojemu dekletu v zaporu napisal pismo, ki ga moremo šteti za prvo poslovilno pismo talcev na slovenskem Štajerskem.

Ivan Plaskan-Karli, član vojno-revolucionarnega komiteja okrožnega komiteja KPS za Savinjsko dolino — talec

Dragica!

Zaman čakam glasu od Tebe. Zakaj se mi nič ne oglasiš, vsaj te dni, dokler sva tako blizu skupaj. Dolgo tako ne bova več, kot se mi zdi. Mislim namreč, da me bodo poslali naprej v negotovost. Če bom šel v Maribor, potem je malo upanja, da se še kdaj vidiva. Prosim Te samo, da vse mirno preneseš, ker tako ne moreš s svojo žalostjo na stvari ničesar izpremeniti.

Ali si mi Ti poslala 1 RM in žlico? Srčna hvala!

Na izprehod redkokdaj pridem in tako so mi dnevi obupno dolgi. Prosil bi Te, če imaš kakšno knjigo, pošlji mi jo takoj. Če prideš mogoče kmalu ven, pozdravi vse znance, moje in Tvoje domače.

Zahvali se v mojem imenu svoji materi za vse, kar je dobrega za mene storila in reci ji, da sem se je vedno s hvaležnostjo spominjal.

Mogoče je ta list zadnji, ki ga pišem, saj ne vem nič naprej. Zato se v duhu poslavljam od Tebe. Težko mi je, silno mi je težko, če bodo vse sanje o najini skupni bodočnosti ostale neizpolnjene. Vem, da je tudi Tebi tako. Še enkrat srčna hvala za vse, kar si žrtvovala za mene, hvala za Tvojo iskreno ljubezen. Vedi, da boš do zadnjega v mojih mislih in pred očmi kot najboljša oseba, ki sem jo kdaj poznal in kot sreča, ki je nisem dosegel.

Poljub Tvoj

Ljubi

Poleg akcij in spopadov so borci Savinjske čete tudi pomagali terenskim političnim delavcem pri organiziranju in utrjevanju organizacije OF. Za večjo borbenost čete in splošen dvig moralnega stanja čete in prebivalstva Spodnje Savinjske doline, se je ta čas že kazala potreba po večjih akcijah, ki bi jih četa kljub svoji slabi oborožitvi zmogla. Sklenjeno je bilo, da napade posadko rudniške straže — Werkschutz — pri premogovniku Zabukovica. Posadka je štela 14 s puškami oboroženih stražarjev, večinoma folksdojčerjev, stražili pa so na štirih mestih.

Pred napadom na rudnik se je Savinjski četi začasno priključila še skupina borcev Revirske čete, ki sta jo vodila Rudi Knez-Silas in Nande Šustar in se je zadrževala v okolici Šmiklavža.

23. avgusta zvečer je četa zapustila tabor na Dobrovljah, prešla Savinjsko dolino in se ustavila v gozdu na Kamniku blizu Grič. Četa je tu predanila, aktivisti iz Grič in Zabukovice pa so zbrali potrebne podatke in z njimi seznanili četo.

Za napad se je četa razdelila v dve močnejši skupini, ki naj bi napadli stražo, in tri manjše, katere so imele nalogo, da zavarujejo akcijo z zasedami. Prva skupina je odšla proti Britnim selom, prešla cesto in šla po poti proti rudniku. Poslopju obratne straže se je približala po bregu z zadnje strani. V skupini so bili večidel Revirci, vodil pa jih je Bernard Raček-Nadi. Morali bi se priplaziti do stražarja pred kantino in ga brez hrupa likvidirati, vreči ročne bombe v spalnico stražarjev, vdreti v stavbo ter pobrati orožje in drugo opremo. Druga skupina je napadala v smeri rudniške separacije. V primeru, da bi se obratna straža branila, bi varovala umik prve skupine. Zasede so bile postavljene ob poti med rudnikom in vasjo Zabukovico, pri električni centrali in na robu gozda ob cesti proti Žalcu. Zaseda proti Žalcu je morala tudi pretrgati telefonsko zvezo med Zabukovico in Žalcem.

Napad se je začel 25. avgusta 1941 pol ure po polnoči. Skupina, ki je bila določena za napad na stavbo, je med približevanjem pred rudniško kantino nepredvideno naletela na stražarja, ki jo je opazil in s strelom opozoril druge na nevarnost. Ko sta se nato obe napadalni skupini približali poslopju, so bili stražarji že pripravljeni in so pričeli streljati. Vdor v stavbo tako ni bil mogoč in obe skupini sta se umaknili. Ko je streljanje že prenehalo, je nek stražar zapustil stražarsko mesto in odšel proti poslopju. Prestregla ga je partizanska zaseda, ga ranila in mu zaplenila puško.

Ludvik Zupanc-Ivo, borec v drugi napadalni skupini, pravi: »Mi smo streljali približno 5 minut, nato pa je nastala kratka tišina. Z Mirkom sva opazila, da se je pred nama zasvetlikalo. ‚Pazi, nekdo gre!' mi je rekel in zaklical geslo ‚Nož!' Ker se nihče ni odzval, je klic ponovil, toda zopet je ostalo vse tiho. V hipu je zasvetila luč morda 20 korakov pred nama. Mirko je zaklical ponovno, medtem pa sva že slišala, da je nekaj zaškrtalo in že sva oba vžgala brez vsake komande. Močan glas je zadonel iz neznančevega grla, da me je kar streslo. Nič nisva pomišljala in že sva skočila z Mirkom proti neznancu. Mirko je posvetil z baterijo in zelo začudeno sva gledala velikega švabskega zagrizenca in ovaduha Pobca, ki je od prvega dne okupacije vestno služil Švabom. Mirko je hitro pobral njegovo puško.«

Peter Šprajc-Slavc, borec
Savinjske čete

Orožniška posadka v Žalcu je slišala streljanje v Zabukovici. Ker zaradi pretrgane telefonske zveze ni mogla zvedeti, kaj se tam dogaja, je proti Zabukovici poslala patruljo na dveh motornih kolesih. Zaseda ob cesti je bila še vedno na mestu ter je udarila po njej in jo zavrnila.

Četa pri napadu ni imela izgub. Po končani akciji so se borci zbrali pri Britnih selih, se umaknili proti Šmiklavžu in se zjutraj utaborili v gozdu pri Šmiklavžu. Od Savinjske čete so se ločili Revirci, četa pa je zvečer krenila čez cesto Trojane—Vransko in se znova utaborila na Dobrovljah.

Celjska izpostava kriminalistične policije je 26. avgusta 1941 poročala:

Komandant varnostne policije
in varnostne službe v Spodnji Štajerski

Celje, dne 26. 8. 1941

Državna kriminalistična policija
Urad v Mariboru
Izpostava v Celju
Štev. dnev. 1147/1941

1. Komandantu varnostne policije in varnostne službe v Spodnji Štajerski (Kazenski oddelek) v Mariboru
2. Državni kriminalistični policiji Urad v Mariboru

Predmet: Oboroženi napad na obratno stražo v Zabukovici pri Celju

25. 8. 1941 okoli 0.45 so komunistični elementi, ki so bili oboroženi večinoma s puškami in deloma tudi s pištolami, napadli poslopje, ki je v njej nameščena obratna straža premogovnika v Zabukovici. Komunisti so streljali predvsem v razsvetljeni poveljniški prostor, pri tem so streli iz pušk razbili obe okni in tudi poškodovali različen inventar, kakor radijski sprejemnik, čelado, omaro.

V istem prostoru je bila ogrožena tudi osebna varnost obeh obratnih stražarjev, Konrada Veceja in Ferdinanda Šneiderja.

Napad se je večidel usmeril na sprednjo stran poslopja, odvijal pa se je v večji meri tudi na dveh drugih straneh, kar je potrdila najdba velikega dela praznih tulcev. Napad so izvedli v razdalji na okoli 50 do 100 m od poslopja, vendar pa se je nekaterim komunističnim elementom posrečilo, da so prišli tudi v neposredno bližino poslopja in od tam bolje streljali v pisarne in spalnice obratne straže v pritličju.

50 m od poslopja obratne straže je stal na straži obratni stražar folksdojčer Albin Pobetz, rojen 18. 2. 1903. Ko je posvetil z žepno svetilko, jo je krogla iz puške prebila in ga izmaličena zadela v levo stran trebuha. Prepeljali so ga v pokrajinsko bolnišnico Celje, kjer je še isti dan okoli 9. ure dopoldne umrl zaradi ran (poškodba debelega črevesa).

Streli iz pušk so priklicali orožništvo iz Žalca, kajti Zabukovica spada v njegovo področje. Toda ko so nekateri orožniki prišli v Zabukovico, niso mogli takoj prodreti do poslopja obratne straže, ker je bilo streljanje zelo razširjeno in ker so tudi njih obstreljevali. To se jim je posrečilo šele proti 1.30 in skupaj s člani obratne straže so napadalce odbili. Proti 2. uri so se napadalci umaknili in bežali skozi gozdove proti Št. Pavlu, kamor vodijo sledovi. Pri obstreljevanju je bil na komunistični strani nekdo ranjen, drugače pa razen Pobetza ni bilo ranjenih. Ranjenega napadalca so komunisti odnesli s seboj.

Na komunistični strani naj bi se napada udeležil bivši rudar Peter Šprajc iz Migojnice, rojen 17. 1. 1901 v Gradcu in njegov sin istega imena, rojen 1. 2. 1924. Malo pred tem ju je več oseb videlo v gozdu blizu Zabukovice, kjer sta se skrivala skupaj z drugimi ubežnimi komunisti in tamkajšnje kmečko prebivalstvo prosila za podporo. To ju je podpiralo iz strahu pred morebtnimi požigi in mnogi si ju niso upali prijaviti.

Pripominjam, da so napadalci med obstreljevanjem večkrat klicali v slovenskem jeziku: »Živeli srbski komunisti!« in »Pridite ven, če si upate!« Pri pregledu okolice nismo našli sicer nič sumljivega, razen sledove nog, ki so se pozneje prav tako izgubili na glavnih dohodnih cestah v vas Zabukovico.

Napadalci so izključno tisti komunisti in njihovi pripadniki, ki so se ob akcijah proti komunistom umaknili dosegu oblasti in odtlej vznemirjajo okolico.

Žig:

Državna kriminalistična policija
Izpostava Celje

Po pooblastilu:
Schönbacher
krim. sekr.

Pri povratku z napada na Zabukovico je četa izgubila tudi prvega borca. Na sedlu Žvajgi nad Preboldom je počivala in čistila orožje. Pri čiščenju orožja se je sprožila pištola Mirku Letonji-Vladu in krogla je zadela v srce borca Ivana Mraka.

29. avgusta je četna patrulja v bližini tovarne nogavic na Polzeli porezala žice na telefonskem in telegrafskem vodu ob železniški progi in pretrgala vse zveze med Celjem, Dravogradom in Zgornjo Savinjsko dolino.

V noči na 3. september je četna patrulja likvidirala Karla Golavška, nočnega čuvaja v rudniku Zabukovica, zagrizenega hitlerjanca in gestapovskega ovaduha.

12. septembra je četa pod vodstvom komandirja Goloba minirala in močno poškodovala električni daljnovod pri Vranskem. Čeprav so akcijo izvedli tik vasi ob pokopališču, si Nemci pred jutrom niso upali ogledati kraja dogodka.

Ivan Mrak, borec Savinjske čete

13. septembra je patrulja pri Gomilskem pretrgala telefonske in telegrafske žice in podrla telegrafski steber. Prekinjene zveze so Nemci vzpostavili šele 14. septembra ob 17. uri.

19. septembra je četno poveljstvo poslalo pet borcev v okolico Šmartnega ob Paki z nalogo, da tam izvedejo nekaj akcij in se nato vrnejo na Dobrovlje. Odšli so Vlado Letonja-Mirko, vodja patrulje, in borci Peter Šprajc-Slavc, Ivan Skvarča-Modras, borec Celjske čete, ki se je po razbitju čete v Zavškovem mlinu v Brezah 27. avgusta priključil Savinjski četi, in Bernard Raček-Nadi. V noči na 20. september je patrulja ob prehodu čez Pako pri Penku minirala železniško progo. Po akciji so borci nadaljevali pot proti Velikemu vrhu, kjer je bil v bližini domá Vlado Letonja. V gozdu pri Velikem vrhu so srečali Franca Hramca, ki je obljubil, da bo obvestil sestro Letonjev Elo Letonja, pozneje znano partizanko Ateno, in prinesel hrano. Franc Hramec pa je borce šel naznanit na orožniško postajo v Šmartnem ob Paki.

Komandir orožniške postaje je telefoniral v Celje po pomoč. Brž ko je pripeljal kamion s policijo iz Celja, so krenili na Veliki vrh. Hramec jim je pokazal, kje so partizani. Orožniki so obkolili partizansko patruljo in začeli streljati. Iznenadeni partizani so se po četrturnem spopadu razkropili. Peter Šprajc-Slavc je bil ranjen v nogo, vendar je še lahko hodil. Ranjenega pa so ujeli Bernarda Račka-Nadija in ga na mestu ustrelili. Raček je prvi borec Savinjske čete, ki je padel v boju s sovražnikom. Tudi Nemci so imeli enega ranjenega.

O boju na Velikem vrhu je komandant varnostne policije in varnostne službe na Spodnjem Štajerskem poročal v svojem poročilu rajhovskemu uradu varnostne policije in varnostne službe v Berlin.

Iz poročila varnostne policije z dne 13. XI. 1941:

Primer 12

Čas dogodka: 20. 9. 1941

Kraj dogodka: Šmartno ob Paki

20. 9. 1941 približno ob 14.30 je prišla petčlanska komunistična banda, ki je bila oborožena z vojaškimi puškami, v Šmartno ob Paki in se je utaborila v gozdu na Velikem vrhu.

Ko so to izvedeli, so poslali tja sile policijskega bataljona Celje pod poveljstvom policijskega poročnika Schullerja. Te so skupaj z orožniki s tamkajšnje postaje prodirale proti taboru komunistov. V bližini tega tabora je prišlo do spopada. V boju, ki je trajal približno četrt ure, je bil zadet v prsi policijski stražmojster Viljem Sippe. Ko so ga za silo obvezali, so ga s policijskim avtomobilom prepeljali v celjsko bolnišnico.

Nekega člana »komunistične bande« so v boju težko ranili v glavo in ga na mestu ustrelili.

V noči na 2. oktober je četa na dveh mestih minirala železniško progo Celje—Velenje—Dravograd med Šempetrom in Polzelo ter med Polzelo in Šmartnim ob Paki.

Prve dni oktobra je četa sprejela ukaz, naj se pripravi za odhod z Dobrovelj. Tako je 4. oktobra zvečer 16 borcev nad Letušem šlo čez Savinjo ter nadaljevalo pot čez Slatino in Skorno. Dne 5. oktobra zjutraj so prišli na Grmado nad Plešivcem, kjer so se vključili v Štajerski partizanski bataljon.

V sestavu Štajerskega bataljona se je Savinjska četa udeležila napada na Šoštanj, 7. oktobra 1941. Po zapustitvi Šoštanja je bataljon odšel na Dobrovlje. Najprej se je utaboril v vrtači Musovki, nato v Zakrajškovih pečeh v bližini Sv. Katarine na Čreti, 24. oktobra pa v starem župnišču.

Z Dobrovelj je bataljon izvajal akcije po Savinjski dolini. 25. oktobra zvečer je 40 borcev bataljona pod poveljstvom komandanta bataljona Franca Rozmana-Staneta v dogovoru z organizacijo OF na Gomilskem izvedlo ekonomsko akcijo na graščino Štrosnek pri Gomilskem, last kulturbundovca in vnetega okupatorjevega sodelavca Ivana Čmaka. Zaplenili so živež, zažgali gospodarsko poslopje, žago, osebni avtomobil ter aretirali in odvedli tri izdajalce.

Partizanske akcije, za katere so Nemci ugotovili, da izhajajo z Dobrovelj, so sprožile hajko policije, orožništva in vermanov na Dobrovlje. Po akciji na Štrosnek so Nemci obkolili Dobrovlje in napadli bataljon. 26. oktobra 1941 je na Katarini na Čreti prišlo do prve velike frontalne bitke med partizani in nemško vojsko v okupirani Sloveniji. Partizani so uspešno odbili več močnih nemških napadov in se zvečer brez izgub umaknili iz obroča.

Pri povratku na Dobrovlje je bataljon vodil komandir Savinjske čete Jože Letonja-Golob. Komandant Stane je ostal na terenu, da v povezavi s terenskimi organizacijami OF pripravi postojanke za bataljon, ki se je po ukazu Glavnega poveljstva slovenskih partizanskih čet pripravljal za pohod na obmejno področje ob Savi in Sotli, kjer so Nemci množično začeli izganjati slovensko prebivalstvo v nemški rajh in tako pripravljali prostor za naselitev kočevskih Nemcev.

26. oktobra zjutraj so Nemci obkolili Dobrovlje in začeli siliti za partizani na planino. Ludvik Zupanc-Ivo je opisal bitko:

»Ko smo se vrnili v taborišče, se ni dalo nikomur spati, preveč smo bili zmučeni. Bili smo tudi popolnoma premočeni in smo se greli okoli ognja. Kmalu po izdatnem kosilu je zaregljala strojnica. Takoj je bilo vse na nogah in že je bilo dano povelje: Na položaje! Položaj je bil odličen. Pred seboj smo imeli nekaj sto metrov čistine in Švabi so morali priti navzgor na čistino, če so nas hoteli napasti.

Bili so težki trenutki. Čakal nas je prvi krst in v vsakem izmed nas je vstajalo polno misli in občutkov. Na zidu okrog cerkve je ležal visok sneg, skozenj smo napravili strelske line. Čakali smo dobrih petnajst minut, ko so se pokazale zelene postave na robu gozda. Povelje se je glasilo, da ne sme nihče streljati. Prvič smo gledali švabe tako blizu na položaju, naši prsti so počivali na petelinih pušk — samo pritisniti je bilo treba. Ko so se odmaknili kakih 150 korakov od gozda, smo zaslišali povelje: Ogenj! Tri zbrojevke so zahrumele in pridružili so se jim še streli petdesetih pušk. Nemci so začeli begati sem in tja in padati v sneg. Tudi oni so streljali na nas, toda dosti niso opravili. Boj je trajal štiri ure. Nemci so pričeli metati rakete. Bili smo prepričani, da ne mislijo zapustiti Dobrovelj, zato smo sklenili, da jih zapustimo mi.«

Komandant Stane je na javki pri Kozmelju v Ojstriški vasi dobival poročila, da Nemci obkoljujejo Dobrovlje. Da bi opozoril bataljon, je poslal kurirja Avgusta Lukanca-Brgleza. Lukanc se je prebil na Dobrovlje in bil v bližini Strožičeve hiše na Čreti zajet. Najprej ga je zasliševal celjski okrožni orožniški glavar, nato pa ga je prepustil gestapovcem. Oboji so Lukanca hudo mučili, tako da je še isti večer zaradi mučenja umrl. Povedal je samo, da se imenuje Brglez.

Zvečer je bataljon krenil v dolino proti Grižam, kjer je bilo zborno mesto za srečanje z Radomeljsko partizansko četo in za odhod na Brežiški pohod. Na prehodu čez Savinjsko dolino se je bataljon razdelil na dve skupini. Savinjska četa je z nekaj Revirci pod vodstvom Letonje še tisto noč dosegla Griže. Pohorska četa in drugi del Revirske čete pa je z vodnikom Radom Zakonjškom-Cankarjem blizu Kaplje vasi zavil proti Črnemu vrhu in 27. oktobra tu predanil. Proti večeru so bili odkriti in obkoljeni. Čez Krvavico, Marijo Reko in Prebold so se do Griž prebili 28. oktobra zjutraj.

27.—28. oktobra je Štajerski bataljon počival v Grižah in se pripravljal na pohod. Terenska organizacija OF je prevzela skrb za bataljon. Revirska četa se je nastanila pri Mariji Naprudnik, Pohorska četa pri Novakovih, Savinjska pa pri Brinarjevih.

28. oktobra zvečer je Štajerski bataljon krenil na Brežiški pohod. Radomeljska četa ni prišla, ker je bila zaradi izdaje razbita pri Golčaju. Pohod bataljona, ki se čez Kozjansko ni mogel prebiti na izselitveno področje, je trajal do 7. novembra zjutraj, ko se je bataljon izčrpan vrnil v Griže. Na pohodu je izgubil šest borcev. Med njimi je bil znani predvojni revolucionar in kulturni delavec ter prvi partizanski tehnik v Spodnji Savinjski dolini Peter Šprajc-Jur. Padel je v veliki borbi Štajerskega bataljona 1. novembra pri Slivnici na Kozjanskem.

Izčrpanost bataljona in spremembe, ki so nastale v organizaciji osvobodilnega gibanja na Štajerskem z velikimi vdori gestapa v organizacijo OF na področju Maribora, Celja in Revirjev, so povzročile, da je vodstvo

osvobodilnega gibanja na Štajerskem sklenilo reformirati Štajerski bataljon. Čete bataljona, Savinjska, Revirska in Pohorska so iz Griž odšle na domače terene, kjer so poiskale postojanke za prezimovanje in možnosti za aktivno delo v zimi 1941/42. Borci Savinjske čete so poiskali zavetje in postojanke na domačem terenu. Pongrac Raček-Matevž, Lojze Hafner-Veličko in Ludvik Zupanc-Ivo so bili najprej v Britnih selih pri Ramšaku in Poteku. Nato so se premestili k Martinu Sevšku-Fojtu pod Mrzlico. Pridružili so se jim še Lojze Vresk, Vlado Majcen, Matevž Raček in Ivo Zupanc. V Šentandražu so pri Dečevih bili Vlado Letonja-Mirko, Rado Reberšak in Servacij. Pri Juriju Bukovcu v Šmiklavških hribih sta bila Viktor Šoster-Miha in Ivan Farčnik-Buč. Drugi aktivisti pa so našli varna zatočišča pri zavednih družinah.

Novembra 1941 je osvobodilno gibanje v Spodnji Savinjski dolini zadela vrsta hudih udarcev. V izdajah je padlo mnogo organizatorjev osvobodilnega gibanja, veliko postojank in predanih aktivistov ter sodelavcev OF.

Prvi hud udarec je zadel okrožni komite KPS za Savinjsko dolino. Na javki, Breg na Polzeli, pri Alojzu Jugu, sta po izdaji Golavška v spopadu z orožniki padla sekretar okrožnega komiteja KPS za Savinjsko dolino Anton Pečnik in član okrožnega komiteja Franc Lapajne. V spopadu sta ustrelila stražmojstra orožniške postaje Braslovče Niggasa in pri preboju čez Savinjo padla.

Novi sekretar okrožnega komiteja KPS za Savinjsko dolino je postal Albin Vipotnik-Strgar.

Nemška fotografija padlega sekretarja OK KPS za Savinjsko dolino Antona Pečnika

Še težji udarec je prizadel organizacijo OF v Spodnji Savinjski dolini z izdajami Ernesta Divjaka, Jožeta Venišnika, Hermana Lorgerja in Franca Grila.

Zima 1941/1942 je bila najtežje obdobje narodnoosvobodilnega boja v Spodnji Savinjski dolini. Velikemu razmahu in uspehom narodnoosvobodilnega boja v poletju in jeseni 1941 je sledil protiudarec okupatorja, ki je zadal hude rane osvobodilnemu gibanju. Ni ga pa mogel uničiti in hudi zimi 1941/1942 je sledila partizanska pomlad 1942 z novim poletom osvobodilnega boja.

Viri, literatura

1. Dokumenti iz arhiva Muzeja revolucije Celje
2. Topografija ZB NOV Žalec, arhiv MRC
3. Med Mrzlico in Dobrovljami, Celje 1955
4. Zbornik dokumentov in podatkov o narodnoosvobodilni vojni jugoslovanskih narodov, del VI, knjiga 1, Beograd 1965
5. Okupatorjevi dokumenti o diverzantskih akcijah in partizanskih bojih na Štajerskem leta 1941, Prispevki za zgodovino delavskega gibanja, 1961, 1-2
6. Dokumenti ljudske revolucije v Sloveniji, knjiga 1., Ljubljana 1962
7. Poslovilna pisma žrtev za svobodo, Maribor 1969
8. Komandant Stane — zbornik, Kranj 1977
9. Griže z Zabukovico, KS Griže, 1981
10. Trnava, Kulturna skupnost ob. Žalec, 1977
11. Gomilsko, KS Gomilsko, 1979
12. Aleš Bebler: Čez drn in strn, Ljubljana 1981
13. Tone Ferenc: Nacistična raznarodovalna politika v Sloveniji v letih 1941—1945, Maribor 1968
14. Ivan Ferlež: Druga grupa odredov in štajerski partizani 1941—1942, Ljubljana 1972
15. Franjo Fijavž: Celjsko-savinjsko področje v NOB, tipkopis, arhiv MRC
16. Franjo Fijavž: Aktivisti OF Celjsko-savinjskega okrožja, tipkopis, arhiv MRC
17. K. F. / Marko Selin: Nič več strogo zaupno II, Ljubljana 1978
18. Vlado Habjan: Spomini žive delj ko ljudje, Celjski zbornik 1961
19. Vlado Habjan-Jan: Joško Hanžič-Švejk in njegovo nesrečno kurirstvo, Borec 1982, št. 1-2
20. Metod Mikuž: Pregled zgodovine narodnoosvobodilne borbe v Sloveniji, I. knjiga, Ljubljana 1960
21. Milica Ostrovška: Kljub vsemu odpor, prva knjiga, Maribor 1981
22. Lojze Požun: Revirska četa leta 1941, Prispevki za zgodovino delavskega gibanja, 1961, 1-2
23. Fran Roš: Slovenski izgnanci v Srbiji 1941—1945, Maribor 1967
24. dr. France Škerl: Počeci partizanskog pokreta u Sloveniji, Beograd 1956
25. Stane Terčak: Celjski Stari pisker, Ljubljana 1976
26. Stane Terčak: Spodnja Savinjska dolina v boju za boljšo bodočnost, Savinjski zbornik, Celje 1959
27. Rado Zakonjšek, Velika preizkušnja, Ljubljana 1977
28. Rado Zakonjšek: Štajerska 1941, Borec 1980
29. dr. Milan Ževart: Narodnoosvobodilni boj v Šaleški dolini, Ljubljana 1977
30. Slovenke v narodnoosvobodilnem boju I, Ljubljana 1970

Dane Debič

ŽALEC — SEDEŽ OKRAJA OF ŽALEC PO OSVOBODITVI

(Bežen oris po spominu)

Ko smo devetega maja petinštiridesetega leta prispeli partizanski borci in aktivisti v Žalec, med drugo in tretjo uro popoldne, je učiteljica Ana Karčič, predsednica krajevnega odbora OF Žalec, pozdravila Sonjo Časl, predsednico okrajnega odbora OF Žalec in nas, borce — osvoboditelje.

Pomladansko sonce je pohlevno obsevalo neprekinjeno množico bežečih ljudi: kamione z okupatorjevimi soldati, jezdece pred topovi, blindirana vozila, odprte štirisedežne zelene vojaške »folksvagne«, vozove in vozičke vseh vrst, nasičene s človeškimi družinami. Konji, lojtrski vozički vseh vrst iz raznih delov Balkana, privezana goveda in rezervni konji, vreče vseh barv, pisane odeje, pisana oblačila bežeče, prestrašene, a tudi otopele trume vojnih grešnikov in njihovih sorodnikov.

Otopela soldaščina pešači, odmetava orožje, hiti na zahod. Bežeči ustaši so do zob oboroženi. Prahu in grehov je na bežečih ljudeh. Pa koliko čudnih obrazov, ki jih tukaj nismo bili vajeni.

Ta množica, ta truma, ta dolgovezna prašna kolona v babilonski zmešnjavi balkanskih ljudstev, pomešana z Italijani in Španci, s soldaško hrbtenico onemoglih Germanov je bila kriva, da ni bil mogoč sprejem pred Občino, s katere so se hitlerjanci že umaknili, sredi niza trških hiš. Tam pred cerkvijo so se partizani rokovali, objemali in »kušvali«, potlej ko so bile izrečene, žal, neohranjene pozdravne besede. V trgu je bilo hrupa še in še in pokanja pušk, brzostrelk, mitraljezov in pištol na vseh voglih, pa grozovito veliko min in granat, tromblonk in bomb v odloženih zabojih. Okrajni funkcionarji so se prebili skozi zgoščeno bežečo množico v občinsko poslopje.

Kaj kmalu so bile v Žalcu postavljene straže, v trg so že prišle vojaške partizanske patrole, Borutova z našega in še katera z južnega brega. Z dveh ali treh »stanic« je prišlo več kurirjev Jurčkove linije. Fantje so na Občini, zdaj že sedežu okraja, kar v veži postavili šarca, kajti zaradi muhavosti precejšnjega dela oborožencev bi lahko v trgu prišlo do pobojev in pokolov; saj je v občini nekaj kmetov izgubilo življenje, ker niso hoteli umikajočim se odstopiti konj, vozov, biciklov, hrane pa tudi civilne obleke.

Partizani, naši vedri borci, so tudi v Kalanovi hiši zasedli prostore žandarmerije. Pred to hišo je stal betonski bunker kar na pločniku. Po nekaj dneh so se množice bežečih razredčile. Enajstega maja se je skozi Žalec umikala še kar oborožena in v soldaško disciplinirani motorizirani koloni menda divizija »Princ Evgen«. Spredaj je vozil težak tank, za njim mali mercedes, rjavo-zeleno šekasto poslikan s soldati generali. Po šesti uri zvečer so že prodrli do Žalca tanki jugoslovanske armade T-34. Kakšen teden po osvoboditvi je bilo v trgu ogromno nakopičenega orožja: tanki in topovi so ležali ob cesti, ob stari osnovni šoli; v ulici Nade Cilenšek je bilo več deset kamionov, pokritih s »celtnami« in okroglimi minami pod sedeži. Povsod so ležali težki in lahki minometi, v Godomlji je bilo veliko zabojev minometnih granat, pa tudi topovskih. Povsod so ležale puške, bajoneti, granate »štilarice« in »jajčarke«; v kostanjevem drevoredu pred Jugovo čevljarsko delavnico je ležal težak večcevni protiletalski top.

Ker sem bil 16. maja zaradi bolezni odpuščen iz svoje enote, sem na Okraju OF Žalec povprašal za delo. Tam, kjer je bila nekoč na Roblekovem dvorišču pošta, še pred drugo svetovno vojno, pa tudi financarji, se mi zdi, so imeli tam tedaj svoj sedež, si je Lojze Hočevar-Švejk uredil okrajno tehnično razmnoževalnico.

Neko dekle je pomagalo, ne spominjam se katero. Kopirali smo na ročni način tako, da smo z valjarjem vsak list posebej povaljali po matrici. Delo je bilo zamudno, novemu okraju OF Žalec pa se je mudilo z začasnimi predpisi, navodili, opozorili ipd.

Margareta Rajh-Eržika, zadolžena za socialno skrbstvo, referentka in članica okrajnega odbora, me je srečala v trgu in me takoj vzela k sebi za »načelnika« oddelka okrajnega odbora OF Žalec za socialno skrbstvo.

Eržika je bila svojevrstna dobričina. Imel sem jo rad, čeprav je štajersko slovenščino omalovaževala in govorila v prleškem narečju. Do administracije ji ni bilo veliko, rada pa je opravljala aktivistične obveznosti, se udeleževala sej na Okraju, pa tudi sej odborov OF po vaseh.

Takratni okraj OF Žalec je imel vključenih menda 32 večjih krajev in je segal od Levca do Gomilskega. Naprej pa je bil teritorij okrajnega odbora OF Vransko. Okrajni odbor OF Žalec ni imel dovolj prostora na sedežu v občinski enonadstropni zgradbi, zato so stisnili okrajne urade v vse proste »luknje« v trgu. Okrajni uradi in pripadajoče službe so v nekaj dneh zrasli kot gobe po dežju. Vsak referent si je želel svojo pisarno. Na stari Občini, se mi zdi, je prve dni imela svoje prostore predsednica okraja OF Žalec Sonja Časl-Vipotnik. Bila je brhka in bistra plavolaska, lepe srednje velike postave, na videz rahlo neodločna, toda po mojem mnenju dobra diplomatka. Seveda je bil na sedežu tudi agitacijsko-propagandni odsek, ki ga je vodil Franček Kojnik. Dve stvari mi na njem nista ugajali: bil je zelo malo časa aktivist in partizan ter zelo hitro povešan med takrat vladajoče »okrajne«, obenem pa kar rojen birokrat in etatist. Mislim, da je bila visoka, postavna, hkrati pa tudi zaletava Dragica Sande iz Zabukovice tista, ki je imela na skrbi Rdeči križ. Mišo Bobovnik je po nekaj dneh zapustil gospodarski odsek, prestavili so ga na okrožje, zamenjal ga je menda Franci Klemen.

Spominjam se, da so Dragici Sande že takoj po osvoboditvi očitali, da ji je gospodarski referent oziroma oddelek za gospodarstvo izdal nakaznico za 16 metrov blaga, ki ga je menda nabavila v Kraševčevi trgovini. Tisto leto so dodeljevali oblačila le z nakaznicami. Ni pa še bilo živilskih nakaznic in bonov. V začetku je bilo na razpolago le nekaj poskritega blaga.

Okrajni so imeli težave tudi s prehrano. V Žalcu so ustanovili menzo v telovadnici osnovne šole. Sprva so kuhali kar v zajetnih soldaških poljskih kuhinjah. Meni, ob požganem domu, ni kazalo drugega, kakor da se hranim v menzi, čeprav so me v tistih mesecih mnogi vabili k polnemu krožniku.

Midva z Eržiko sva imela urad z dvema pisarnama in »gankom« v Kukčevi hiši (zdaj Šlandrov trg) v prvem nadstropju. V teh prostorih je bil med okupacijo menda urad »hajmatbunda«, tako sta bili dve pisalni mizi že v prostorih. Ne spominjam pa se, kje smo našli star težak pisalni stroj »underwood«. Na kolodvoru v Žalcu je ostalo precej lepih »pulmanov«, menda bi naj služili Rdečemu križu, pa tudi nekaj polnih tovornih vagonov. Ne spominjam se, kaj je bilo v njih. Vsi ti vagoni so se skrivnostno praznili, sčasoma pa so jih lokomotive odvlekle iz Žalca. V Šempetru pa se je ustavil vagon; od tam smo dobili tudi nizek, slabo izdelan mali vojaški pisalni stroj. V našem oddelku smo začeli sestavljati spiske siromakov. Včasih pa sva z Eržiko pogruntala tudi kakšno obvestilo ali okrožnico, namenjeno krajevnim odborom OF.

V najini pisarni je delala Hedvika Žagar iz Šešč, ki je med vojno končala meščansko šolo, delno tudi trgovsko. Znala je malo klepati na pisalni stroj. Nekaj let pozneje je umrla za jetiko. Bila je nežno dekle, nekoč sošolka moje sestre. Z Eržiko sva obiskovala tudi kraje po okraju; seveda s kolesljem in mojim jahalnim konjem, dokler mi ga ni vzela vojska, ker ga nisem imel s čim plačati. Mojega marljivega dela na Okraju mi namreč nihče nikoli ni plačal, le hrano so mi v menzi dajali brezplačno. V tistih časih je bila dovolj ena partizanska obleka in srajca z velikim rdečim ovratnikom.

Imel sem celo svoje kolo, tisto, ki ga je mamica skrila pri Valterjevi Berti. Sploh se mi zdi, da je bila Kukčeva hiša tudi zato pomembna, ker je bil v nji Okrajni komite KPS Žalec. V prvem nadstropju, v vogalni sobi z balkonom, je uradoval okrajni sekretar Ignac Ravnikar-Bato. Menda je bil Trboveljčan. Bil je zelo miren človek in rad se je po domače pogovarjal. Takih pogovorov se spominja tudi Anica Vučer-Lesjak, žalska domačinka, ki je tedaj opravljala funkcije v SKOJ in ZMS, menda tudi na okrajni ravni. Konec junija, ali v začetku julija je odšel in ga je nasledil Franc Levstik iz Griž. Mladino je menda od kraja vodil, seveda tudi skojevec, Anton Žagar-Težak, doma iz Migojnic, sin predvojnega komunista. Pozneje je bil odgovoren za propagando na Okrajnem komiteju KPS Žalec. Tudi sestri sta bili mladinski aktivistki. Med okrajnimi mladinskimi funkcionarji je bila tudi Ivica Fišer in tudi Mija iz Trbovelj. Ljubica Cerar, se mi zdi, je vodila administracijo predsednice. Matevž Raček, prvoborec iz Zabukovice je tudi delal na ZK. Jože Jošt iz Celja je vodil »narodno imovino«. Ta je imela pisarno pri Kalanu v pritličju,

skladišča pa v prostorih hmeljarne pri kolodvoru. V ta skladišča, pa tudi v Juteks, so prepeljali zaplenjeno pohištvo in drugo kramo, ki je ostala kot narodna imovina po okupatorju. Ljudje so se vračali iz taborišč in izgnanstva in so tam iskali tudi tisto, kar so si nakradli nacisti njihovega po njihovem izgonu v izgnanstvo. Vračanje zaplenjenega ni šlo vselej gladko. Poleti se je bila vrnila velika skupina izgnancev iz Srbije in drugih krajev Jugoslavije. Tudi precej žalskih družin se je vrnilo. Nekatere punčke so zrasle v brhke deklice.

Angela Žgank je vodila okrajno prosveto; pomembne naloge sta imela tudi Stane Pejovnik in Mira Kupec. V žalski šoli se je pričel skrajšan tečaj za učitelje, kmalu po osvoboditvi. Okrajno načelstvo NZ, ki je izdajalo dovolilnice za gibanje, je vodil Franc Pikl. OZNA je bila v Štajnbekovi hiši. Komande menjajočih se vojaških edinic so bile v sedanji bančni hiši na Šlandrovem trgu. Žal so posamični pomembnejši dogodki na tisti čas v mojem spominu zbledeli. Bil je to čas velike ustvarjalne radosti; konec julija in v začetku avgusta so tudi že potekale volitve v narodne odbore.

Menda konec avgusta ali v začetku septembra je Okrajni odbor OF prenehal delovati. Pričeto delo je nadaljeval Okrajni narodni odbor OF Celje — okolica, saj so tedaj potekale intenzivne priprave na volitve poslancev v ustavodajno skupščino.

Po vojni je v času svojega delovanja Okraj OF Žalec veliko storil za izgradnjo ljudske oblasti. Nastajali so ustrezni uradi, upravne službe, razvidi prebivalstva, prometne zveze, kar vse je omogočilo, da so bile značilne zadolžitve OF Slovenije v dveh pomembnejših etapah prenesene najprej na narodne odbore OF in potem na izvoljene ljudske odbore in skupščine. Po prenosih oblasti pa je v tistem obdobju pričela OF opravljati predvsem svojo politično funkcijo. Pomembno vlogo v organizaciji ljudske oblasti je tedaj imela tudi kurirska služba, saj se je promet docela uredil šele po nekaj mesecih. Za potovanja pa smo še nekaj časa potrebovali tudi propustnice Okrajnega načelstva NZ. Okrajni kurirji, ki so bili najprej v Žalcu, so se pozneje prestavili v Šempeter. Svoj sedež so imeli julija in avgusta v Šempetru v eni od hiš za cerkvenim obzidjem. Še dva meseca po vojni je bila soba ozaljšana z mitraljezi in brzostrelkami. Dokler ni bilo rednih zvez z vlaki, je imel Okraj Žalec na voljo le en težji BMW motor s prikolico, menda tudi zaplenjen »folksvagen.« Kurirji so imeli motor in konjiče, ki jih je bilo takoj po vojni s sedli vred povsod dovolj. Pred ukinitvijo kurirskih »stanic« so kurirji nosili pošto le še med okraji Žalec — Šoštanj in Žalec — Vransko. Dodal bi še, da je med delovanjem Okraja OF v Žalcu bil tu tudi urad za ugotavljanje vojnih zločinov. Vodil ga je Franci Turk. V Žalcu je takoj po vojni delovala tudi »narodna zaščita«; vanjo je bilo vključenih več domačinov, ki niso bili mobilizirani. Že v juniju je bila v Žalcu tudi postaja Narodne milice.

Žalec je bil v tistem obdobju prizorišče neštetih manifestacij, ki so jih aktivisti okraja in prebivalci občine ter okraja skupaj z vojsko prirejali v počastitev raznih dogodkov, povezanih s pridobljeno svobodo. Posebno mladi so bili polni navdušenja, polni iskrenega zanosa in radostnih občutij. Tudi plesov ni manjkalo in povork. Žal, sam sem preživljal mnogo težkih trenutkov, kajti naš dom je prekrival pepel.

Ivanka Zajc-Cizelj

RAZVOJ LJUDSKE OBLASTI V ŽALCU 1945—1952 (KNOO, KNO, KLO)

UVOD

Hkrati z osvobajanjem posameznih območij so oblast prevzemali NOO, kjer pa teh ni bilo, pa odbori OF. 21. maja 1944 je izšel v uradnem listu SNOS odlok predsedstva SNOS o krajih, okrajih in okrožjih ter njihovih Narodnoosvobodilnih odborih (NOO). NOO so bili izvoljeni predstavniki ljudske skupnosti kraja, okraja oziroma okrožja in so bili po načelu, da pripada vsa oblast ljudstvu, za svoje področje organi državne oblasti. NOO so v skladu z veljavnimi zakoni in odloki sprejemali sklepe in izdajali odloke. Glavna naloga NOO je bila, da so skrbeli za ljudsko skupnost, pospeševali njene težnje po gospodarskem, socialnem in kulturnem napredku ter vodili ljudsko dejavnost proti neprestanemu dviganju grotne in duhovne ravni kraja, okraja in okrožja.[1] Ker so s svobodo in obnovo domovine dobili NOO nove naloge, nekatere pa niso bile več potrebne, je bil sprejet nov zakon — Splošni zakon o ljudskih odborih. Ljudski odbori (LO) so bili organi državne oblasti, preko katerih je ljudstvo izvajalo svojo oblast v upravno teritorialnih enotah; bili so najvišji organi državne oblasti v zadevah lokalnega značaja in v okviru pristojnosti sprejemali sklepe in izdajali splošne predpise.[2] Kot taki so se LO ohranili do leta 1952, ko je bil sprejet zakon o občinskih ljudskih odborih.

VOLITVE KRAJEVNEGA ODBORA ŽALEC

Avgusta 1945 so bile volitve v KNOO Žalec. Izvoljeni so bili: predsednik Jože Aubreht, zapisnikar Ivan Zagode, odborniki — Karl Košec, Ana Karčič, dr. Martin Herman, Karl Kočevar, Viktor Knapič, Milan Krašovic in Franc Ježovnik. Delo so si odborniki razdelili po posameznih področjih. Ana Karčič je bila odgovorna za blagajno in socialno skrbstvo, dr. Martin Herman za zdravstvo, Viktor Knapič za prosveto, Karl Košec in Milan Krašovic za stanovanjske probleme, Karl Kočevar za kmetijstvo in javna dela, Franc Ježovnik za obrt in industrijo in Jože Aubreht za mir in javno varnost.[3]

V skladu z novim zakonom je septembra 1946 prišlo do združitve KLO Žalec, Vrbje in Ložnica v KLO Žalec. Zaradi te spremembe je bilo

nujno, da so izvolili izvršilni odbor KLO, v katerem so bili, glede na število prebivalcev v posameznih krajih, štirje odborniki iz bivšega KLO Žalec, dva iz KLO Vrbje in eden iz KLO Ložnica. Izvoljeni so bili: predsednik Jože Aubreht, podpredsednik Viktor Knapič, tajnik Ivan Zagode in odborniki — Karel Košec, Franc Ribič, Justina Malgaj, Jože Kočevar. Ves inventar in arhiv sta KLO Vrbje in KLO Ložnica predala združenemu KLO Žalec.[4]

Decembra 1947 so bile volitve KLO. Izvoljeni so bili: Viktor Knapič, Franc Vidmajer, Niko Vabič, Vinko Jug, ing. Janko Petriček, Karel Kočevar, Edmond Božiček, Adalbert Štamol, Ana Zajc, Ivan Virant, Karel Košec, Tine Zupanc, Karel Jug, Martin Vučer, Jože Aubreht, Rado Kovač, Franc Matek, Štefan Lešnik, Franc Kralj, Anton Kač, Franc Maloprav, Franc Ulaga, Anton Oblak, Vladimir Cocelj, Jože Cokan, Jože Bališ in Anton Šepec. V IO KLO so bili izvoljeni: za predsednika Edo Božiček, za podpredsednika Jože Aubreht, za tajnika Fran Vidmajer in za člane Karel Kočevar, Adalbert Štamol, Anton Kač, Franc Ulaga, Anton Oblak, Franc Kralj.[5] Odborniki so si delo razdelili.

1. Referent za komunalne zadeve — Jože Aubreht
2. Referent za socialno skrbstvo — Jože Kočevar
3. Planska dela — Franc Ulaga
4. Prosveta — Edmond Božiček
5. Davki — Anton Kač
6. Kmetijstvo — Franc Kralj
7. Živinoreja — Anton Oblak
8. Prehrana — Adalbert Štamol
9. Gozdarski referent — Štefan Lešnik
10. Gradbeni sektor — Niko Vabič
11. Stanovanjski referent — Vlado Cocej
12. Finančni odsek — Tine Zupanc
13. Poverjenik za delo — Karel Košec
14. Poverjenik za vojaške zadeve — Ivan Virant
15. Statističar — Karel Jug
16. Zadružništvo — ing. Janko Petriček
17. Referent za obrt in industrijo — Rado Kovač
18. Odgovorna za AFŽ — Ana Zajc
19. Odgovoren za LMS — Vinko Jug
20. Odgovoren za FD — Vinko Jug
21. Odgovoren za gasilstvo — Martin Vučer
22. Obveščevalni center — Tone Šepec
23. Dopisništvo — Viktor Knapič.[6]

Volitve KLO so decembra 1949 potekale na 25 volilnih enotah, volilo je 1129 volilcev. Izvoljenih je bilo 33 ljudskih odbornikov in 33 namestnikov. Izvoljeni ljudski odborniki: Vlado Belak, Ivan Turnšek, Rudi Rakovec, Jože Marinko, Viktor Koceli, Bozovičar Ivan, Margareta Rajh, Bogo Naraks, Rudi Hrovat, Edmond Božiček, Jaka Vrhovšek, Marija Šalej, Zora Virjent, Karl Košec, Karl Jug, Milan Ribič, Anton Oblak, Mirko Podbregar, Franc Ribič, Fani Vodene, Jože Straus, Martin Drev, Marija

Šertl, Ivan Kadivnik, Franc Rizmal, Pavla Kučer, Jakob Vrhovc, Ivan Pernovšek, Jože Kralj, Janko Zagode, Jože Naraks, Franc Matek, Franc Maloprav. Volitve so bile 100%. V Žalcu je bilo 15 volišč, v Vrbju 7 volišč in v Ložnici 3 volišča.[7] V IO KLO so bili izvoljeni: za predsednika Vlado Belak, za podpredsednika Jaka Vrhovšek, za člane — Karl Jug, Rudi Rakovec, Janko Zagode, Ivan Kadivnik, Mirko Podbregar, Marija Šentl, Karl Košec, Edmond Božiček, Pavla Kučer.[8] Posamezna področja dela so že imela svoje komisije (stanovanjska komisija, odkupna komisija, setvena komisija, socialno zdravstveni svet... Podrobneje bom komisije obravnavala pri posameznih področjih dela), za ostala pa so bili izvoljeni poverjeniki; za finance Karel Jug, za odkup Mirko Podbregar, za kmetijstvo Janko Zagode, za komunalo Jakob Vrhovšek, za preskrbo Marija Šertl, za delo Karl Košec, za socialno skrbstvo Pavla Kučer, za prosveto Ivan Dolinar, za obrt in industrijo Ivan Turnšek. Marca 1950 je prišlo do spremembe v IO; namesto izvoljenega tajnika Ivana Zagodeta, ki je šel na vaje, je nastopil delo tajnika IO Franjo Rizmal.[9]

FINANCE KRAJEVNEGA ODBORA ŽALEC

Proračun KNOO Žalec za leto 1946 je znašal 263200. Predvideni dohodki: doklade k državnim neposrednim davkom, takse na pse, trošarina od sadjevca, nepredvideni dohodki. Predvideni izdatki: administrator KNOO, pomožni administrator KNOO, rodbinske doklade, cestar, potni stroški, pisarniški stroški, vzdrževanje in popravilo inventarja, stroški za vojaške zadeve, kurjava, razsvetljava in čiščenje pisarn, stroški za propagando, podpora ZMS, javna razsvetljava, podpora gasilstva, ljudska šola, nižja srednja šola, neposredni davki, zavarovalnina za krajevne zgradbe, prispevek za bolniško zavarovanje uslužbencev, vzdrževanje krajevnih cest, čiščenje potokov.[10] Decembra 1945 je KNO predpisal takso na potrdila, ki jih je izdajal za potrebe posameznikov — izstavna taksa 2 din, dovolilnice za zakol 5 din.[11]

14/4-1946 je KLO prodal košnjo v Gmajni. Z izkupičkom je nameraval popraviti javno razsvetljavo v Žalcu in most čez Lavo.[12]

Julija 1946 je KLO odločil, da bo žito na njivi, ki jo je dodelila KLO okrajna agrarna komisija, požel, omlatil in celoten pridelek oddal OLO Celje za seme, del slame pa brezplačno Kmetijski produktivni zadrugi Slavka Šlandra v Vrbju. Izkupiček je nameraval uporabiti za pokritje krajevnih obveznosti iz leta 1945.[13] KLO Žalec je leta 1945 vzdrževal osnovno šolo in delno tudi gimnazijo.[14]

Proračun KLO za leto 1947 je znašal 284760 din.[15]

Proračun KLO za leto 1948 je znašal 669500 din. KLO je bil mnenja, da je proračunska vsota prenizka, zato je bil sprejet še dodatni proračun, ki je znašal 125432 din. Predvideni dohodki: delež na dohodnini, delež pri davku na dediščine in darila, razni in nepredvideni dohodki. Predvideni izdatki: za ostale družbeno koristne investicije, za ljudsko prosveto in kulturo, za državno upravo.[16]

Aprila 1949 je IO KLO sprejel proračun za leto 1949 v znesku 373000 din. Med drugim je na tej seji razpravljal tudi o uvedbi samo-

prispevka, ki bi se porabil za izgotovitev kanalizacije in popravilo krajevnih cest.[17]

Proračun KLO za leto 1950 je znašal 519700.[18]

IO KLO je skupno z davčno komisijo proučeval in ugotavljal gospodarsko moč posameznih gospodarstev in vsakemu gospodarstvu individualno določil višino samoprispevka.[19] Odlok o krajevnem samoprispevku je izdal KLO 11. decembra 1950.

GOSPODARSKA PODJETJA KLO ŽALEC

KLO je začel konec leta 1946 misliti na osnovanje gospodarskih podjetij, ki naj bi zadostila potrebam razvijajočega se kraja. 31. januarja 1947 je IO KLO sklical izredno sejo in sklenil, da pod operativnim vodstvom predsednika Jožeta Aubrehta, tajnika Ivana Zagodeta in dveh članov: Martina Jošta in Karla Kočevarja osnuje naslednja podjetja KLO Žalec:

1. Tehnično podjetje KLO Žalec s sedežem v Žalcu h. št. 24. Obratni predmet: trgovina s kolesi, motorji, šivalnimi stroji, radijskimi sprejemniki, elektromaterialom in nadomestnimi deli. V sklopu trgovine je bila osnovana tudi mehanična delavnica, kjer so popravljali kolesa, motorje in ostale stroje. Za nadzor nad poslovanjem je bil izvoljen nadzorni odbor: ing. Janko Petriček, tehnik Franc Kočevar, elektromonter Franc Artl.

2. Kino KLO Žalec s sedežem v Domu ljudske prosvete v Žalcu h. št. 154. Obratni predmet: predvajanje kulturnih, prosvetnih, propagandnih in ostalih filmov.

3. Gramozno podjetje KLO Žalec s sedežem v Žalcu h. št. 1. Obratni predmet: pridobivanje, drobljenje in uporaba gramoza za posipavanje krajevnih cest, lastno uporabo in prodajo.

Sklenili so, da se navedena podjetja lahko zadolžijo: tehnično podjetje do 300000, gramozno podjetje do 150000, Kino Žalec do 20000. Za posojilo so zaprosili OLO Celje — okolica.[20] Maja 1947 sta bili krajevni podjetji — Tehnično podjetje KLO Žalec in Kino podjetje Žalec — že registrirani. Sklep o ustanovitvi krajevnega podjetja »Gramoz« so razveljavili in namesto njega ustanovili Kurivo KLO Žalec.[21]

Zaradi že daljše potrebe po organizirani prehrani za delavce je KLO oktobra 1947 sklenil, da ustanovi krajevno podjetje Menza KLO Žalec pod pogojem, da bodo stroški obratovanja kriti s ceno hrane. Menzo je vodil in upravljal upravnik ob pomoči delovnega odbora, ki je bil določen iz vrst sindikata. Operativno upravni voditelj podjetja je bil IO KLO Žalec. Nadzorni odbor je imel tri člane (1 član IO KLO, 2 člana iz vrst sindikalnih organizacij). Za začetna obratna sredstva v znesku 130000 din so najeli posojilo.[22]

Januarja 1948 je IO KLO sklenil, da se kot podjetje KLO registrira Uprava pokopališča KLO Žalec. V operativnem vodstvu so bili trije člani IO KLO: Edmond Božiček, Jože Aubreht, Adalbert Stamol.[23]

Junija 1948 je referent za komunalne zadeve poročal: »Mlin je dokončno prevzel v upravo KLO z vsemi pripadajočimi premičninami in nepremičninami. Tozadevna pogodba med KLO Žalec in kmetijsko obde-

lovalno zadrugo Vrbje je napravljena. KLO je dolžan skladiščno uto, doslej last »Kmetoze«, nadomestiti s podobno. Ostala podjetja normalno obratujejo, težave se opažajo le pri tehničnem podjetju — visoke cene.«[24]

Julija 1948 je KLO sprejel odločitev, da poslopje ledenice, last Uniona iz Ljubljane, preknjiži na KLO Žalec. V zvezi s tem je bil tudi sprejet sklep o osnovanju krajevnega podjetja z zalogo piva, ki je bil potrjen tudi na zasedanju IO KLO. Podjetje se je imenovalo Zaloga piva Žalec.[25] Tehnično vodstvo je prevzel Ivan Virant.

Novembra 1948 so bili sprejeti sklepi o ustanovitvi čevljarske delavnice KLO, prodajalne tobaka in o registraciji že obstoječega podjetja Trgovina s povrtnino.[26]

Ker je bila Savinjska posojilnica v Žalcu ukinjena, je IO KLO decembra 1948 sklenil, da ustanovi v prostorih ukinjene posojilnice Savinjsko hranilnico KLO Žalec. Predmet poslovanja:

— organiziranje ljudskega varčevanja in zbiranje hranilnih vlog,
— zbiranje prostih denarnih sredstev lokalnega gospodarstva in organov lokalne državne uprave,
— kreditiranje lokalnega gospodarstva,
— dajanje potrošniških posojil in kreditov za gradnjo stanovanjskih zgradb.

Poslovno področje in krajevna pristojnost je obsegala teritorij naslednjih KLO: Žalec, Petrovče, Liboje, Griže, Sv. Pavel, Sv. Lovrenc, Sv. Peter, Gotovlje, Zg. Ponikva, Št. Ilj. Št. Janž na Vinski gori, Galicija, Vel. Pirešica. Podjetje je bilo pod operativno upravnim vodstvom IO KLO Žalec. Na isti seji je bil sprejet tudi sklep o ustanovitvi krajevnega gospodarskega podjetja na Sp. Ložnici — Mlina KLO Žalec.[27] Mlin KLO v Vrbju pa je prešel v republiški okvir. Zapisnik o prenosu in izročitvi valjčnega mlina v Vrbju iz pristojnosti KLO Žalec v pristojnost ljudskega odbora Ljubljanske oblasti je bil narejen januarja 1950. Poleg mlina je bil še poseben obrat — žaga, ki je ostala do junija 1950 še pod KLO Žalec, nato pa so jo prepustili KOZ Vrbje.[28]

Januarja 1949 je IO KLO sprejel sklep o ustanovitvi otroških jasli (DID). Organizacijska dela je prevzela AFŽ.[29]

Septembra 1949 so Menzo KLO preimenovali in reorganizirali v Gostinsko podjetje KLO Žalec.

Tehnično podjetje je KLO Žalec zaradi otežkočene nabave artiklov in v zvezi s tem nastalimi izgubami septembra 1949 začasno ukinil.[30]

Januarja 1950 je KLO sprejel sklep o ustanovitvi otroške restavracije. 1. januarja 1950 je restavracija začela obratovati; marca 1953 je bila kot taka ukinjena in ustanovljena okrepčevalnica.[31]

Na zasedanju KLO marca 1950 so obravnavali tudi poročila o delovanju gospodarskih podjetij: Čevljarna, Gostinstvo, Zaloga piva, Trafika, Kurivo, Kino, Pokopališče, Mlin Vrbje, Žaga Vrbje in ugotovili nekatere nepravilnosti, ki bi jih morali odpraviti. Sklenili so povečati nadzor nad podjetji in v zvezi s tem ustanovili komisijo (Jakob Vrhovšek, Jože Senica, Milena Žurej, Silva Vipotnik, Martin Vošnjak), ki je imela nalogo, da tedensko pregleda vsa podjetja. Istočasno so sprejeli tudi sklep o namestitvi upravnika vseh podjetij.[32]

Aprila 1950 je IO KLO imenoval upravno operativno vodstvo za krajevna podjetja: Franjo Rizmal, Mirko Podbregar, Karl Jug, Marija Šertl, Jakob Irhovšek. Imenovano vodstvo naj bi vsaj enkrat mesečno pregledalo krajevna podjetja.[33]

IO KLO je septembra 1950 sprejel sklep o ustanovitvi krajevne pekarne v hiši oziroma prostorih pri Janiču. Pekarna je pričela obratovati novembra 1950.

Zaradi stalnih izgub in nediscipline so v krojaško šivilski delavnici januarja 1951 uvedli normo. Točno so morali voditi knjigo dela. Podjetje je bilo pod stalno kontrolo. Kljub ostrim ukrepom se podjetje ni moglo rešiti dolgov in zato je KLO sklenil, da ga ukine. V letu 1951 sta bili ukinjeni še dve podjetji — Kurivo in Trafika, ki so jo dali na razpolago invalidskemu podjetju.

Marca 1952 je KLO sklenil, da DID ukine; da pa ostane vrtec pod upravo ljudske šole.[34]

KMETIJSTVO

Za kmetijstvo je bil odgovoren referent, občasno pa so ustanavljali tudi komisije. Oktobra 1945 so, v zvezi z agrarno reformo, popisali posestva. Predvidevali so, da pride v Žalcu ca. 24 posestnikov pod udar agrarne reforme.

V zvezi z obvezno oddajo posameznih pridelkov so bile imenovane komisije, ki so popisale pridelke in na podlagi teh popisov so skupno količino, ki so jo morali oddati v NAVOD, razdelili med posamezne posestnike. Ljudje so posamezno količino pridelka težko zbrali, ker so imeli veliko zemlje zasajene s hmeljem. Zlasti se je zatikalo pri oddaji krompirja. Komisije pa niso popisovale samo poljskih pridelkov, ampak tudi živino, kokoši (oddaja jajc), poljedelske stroje in orodje, sadno drevje ipd. Kmetje so smeli prodajati svoje pridelke le z dovoljenjem KLO. Marca 1946 je bila imenovana komisija za preprečevanje nedopustne špekulacije in gospodarske sabotaže — člani: Vili Reberšek, Adalbert Stamol, Drago Uršič, Vlado Birsa.[36]

Da bi dobili predpisano količino pridelkov, so uvedli kontrolo tudi nad setvijo in sajenjem. V ta namen so bile izvoljene setvene komisije, ki so ugotavljale, koliko površine lahko posamezen kmet še preorje, in določale površino zemlje, ki jo je moral posejati z določenim posevkom. Direktive so prihajale iz OLO Celje — okolica. KLO Žalec je, na primer, septembra 1947 dobil nalogo, da posadi hmelj še na 33 ha. Sajenje hmelja je zato predpisal vsem posestnikom in najemnikom, ki so imeli nad 50 arov orne zemlje.

Marca 1946 je KLO izvolil kmetijski krajevni odbor: predsednik Karl Kočevar, tajnik Niko Vabič in odbornik Anton Šepec, ki ga je julija 1947 zamenjala Jožefa Plešnik.[37]

KLO je konec julija 1946 soglasno sklenil, da bo izdal nalog agrarnim interesentom, ki so dobili zemljo oziroma travnike, niso pa imeli svoje živine, da morajo imeti najmanj 1/3 sena in otave pripravljene za obvezno oddajo.[38]

Septembra 1947 je IO KLO sklenil, da morajo posestniki na 1 ha travniške in deteljne površine obvezno oddati 50 kg žive teže klavne živine. Kmetovalcem z enim govedom, brez konja, živine ni bilo potrebno oddati. Predpisani sklep je veljal do decembra 1947.[39]

Januarja 1948 je IO KLO sklenil, da bo težišče vsega dela v letu 1948 na utrditvi zadružništva in v zvezi s tem povezano graditvijo zadružnega doma v Vrbju in izvedbo priprav za gradnjo v Žalcu.

Z obvezno prodajo pa se prebivalci niso vedno strinjali. Vnaprej določeno količino pridelka je marsikdo težko oddal, zato so na KLO prihajale pritožbe, ki jih je IO KLO sam rešil, ali pa je imenoval komisijo, ki je na podlagi ugotovljenega dejanskega stanja reševala pritožbe. Ker je bilo septembra 1948 zelo veliko pritožb zaradi oddaje krompirja, je IO KLO določil komisijo, ki je pregledala hektarski donos in ugotavljala upravičenost pritožb. V to komisijo so imenovali predstavnike masovnih organizacij KLO, OF, AFŽ; za Žalec so bili to: Franc Vidmajer, Niko Vabič, Martin Cvikl, Ana Zajc; za Vrbje: Jože Cokan, Ribič in Šertlova; za Ložnico: Matek, Janez Pernovšek in Fani Zagode.[40]

Najtežje pa je bilo v Žalcu z obvezno oddajo lesa — gozdovi so v ravnini, zato so bili med okupacijo precej poškodovani in izsekani.

Maja 1951 je tajnik IO KLO poročal, da je dobil informacijo na OLO Celje — okolica o ukinitvi nekaterih obveznih oddaj (meso, mleko, jajca, seno . . .).

STANOVANJSKO VPRAŠANJE

Leta 1945 sta bila imenovana dv areferenta za stanovanjske zadeve. Vprašanje dodelitev stanovanj je obravnaval KNOO na svojih sejah. V zvezi z nepravilnostmi, ki so se dogajale s prevzemom oziroma oddajo stanovanj — v glavnem je šlo za promet s stanovanji brez vednosti KNOO, je KNOO septembra 1945 sprejel sklep, da na krajevno običajen način obvesti prebivalce, da je vsako oddajanje ali prevzemanje stanovanj brez vednosti KNOO prepovedano in da bodo kršitelji kaznovani.[41]

Do septembra 1945 se je vojaštvo v glavnem izselilo, zato je bilo na razpolago več stanovanj, ki so jih razdelili najpotrebnejšim. Svoje prostore je dobila tudi ZSM in čitalnica.

Na podlagi dopisa ONO Celje — okolica je KNO Žalec novembra 1945 izvolil komisijo za ocenjevanje stanovanj in poslovnih prostorov: gradbenik Franc Korent, hišni lastnik dr. Martin Herman, najemnik Viktor Pilih, član sindikata Karl Kosec.[42]

V skladu z novimi zakonskimi predpisi je KLO julija 1946 osnoval prvostopenjsko stanovanjsko komisijo. Reševanje stanovanjskih problemov je tako prešlo iz KLO na stanovanjsko komisijo. Dolžnosti je bil razbremenjen tudi stanovanjski referent. Izvoljeni so bili: Karl Košec — predsednik, Jože Jug, Adalbert Stamol, Ivan Virant.[43] Po preteku mandata članom stanovanjske komisije januarja 1950, je IO KLO izvedel nove volitve. Izvoljeni so bili: predsednik Jakob Vrhovšek, člani — Vlado Cocej za Juteks, Franjo Sikl za Hmezad, Marija Šalej za AFŽ, Zdravko Goršek za Kovinsko podjetje, Mirko Kuščar za KOZ Vrbje.[44]

Vsa poslopja agrarnega sklada na teritoriju KLO so bila pod operativnim vodstvom KLO, ki je od njih pobiral tudi odgovarjajočo najemnino.

KOMUNALA IN JAVNA DELA

Med drugim je bila naloga krajevnega odbora tudi skrb za popravilo cest, zasutje jam, regulacijo voda, javno razsvetljavo ipd. Zlasti pereč problem je bilo pokopališče, ki je zaradi skoraj vsakodnevnih pokopov umrlih iz vojaške bolnišnice Novo Celje postalo pretesno. KNOO je na problem opozoril ONOO Celje — okolica in ga prosil za pomoč. KNOO je bil mnenja, da bi bilo najbolje, če bi si bolnišnica uredila svoje pokopališče. Nerešeno je bilo tudi vprašanje upravitelja pokopališča — ni bilo jasno ali je upravitelj KNO, na področju katerega pokopališče leži, ali župnijski urad. Ker je bil ONO Celje — okolica mnenja, da je pokopališče interna zadeva, je KNO Žalec sklical decembra 1945 predstavnike KNO Žalec, Vrbje, Ložnica, Petrovče, Levec, Drešinja vas, Zalog, Ruše in Arja vas. Na sestanku so sklenili, da bo v upravni odbor pokopališča izvoljen iz vsakega KNO en odbornik, kot zastopnik cerkve pa uradujoči župnik. Za predsednika so izvolili Jožeta Hodnika. Odprli so delovno mesto upravnika in tajnika pokopališča, katero je zasedel Franjo Rizmal. Člane odbora so volili posamezni KNOO — vsak za svoje področje. Upravniku bolnišnice v Novem Celju so poslali obvestilo z zahtevo, da predhodno javi vsak pokop upravniku pokopališča.[45] Novoizvoljeni odbor je imel nalogo, da poskrbi za razširitev pokopališča in obnovitev oddelka za otroške grobove.

Aprila 1947 so na seji KLO obravnavali projekt asfaltiranja ceste Celje — Ljubljana in v zvezi s tem nastale probleme — zlasti neurejene kanalizacije v Žalcu. Izvedbo kanalizacije so dali v delovni plan za leto 1948. Februarja 1948 je bilo prijav za prostovoljno delo že za 1000 ur; po predvidenih izračunih je bilo prijav za 4300 ur premalo. Delati naj bi začeli s prvim aprilom. Novembra 1948 je prevzel organizacijsko vodstvo kanalizacije Ivan Zagode in napravil seznam vseh dela zmožnih v KLO. Po tem seznamu so naredili razpored dela. Za izvajanje del je bil zadolžen gradbeni referent KLO Niko Vabič.[46]

Januarja 1950 kanalizacija še ni bila narejena, zato je IO KLO sklenil, da v komisijo za pomoč pri organizaciji in izvedbi del vključi iz vsake masovne organizacije po enega člana. Aprila 1950 je IO KLO imenoval komisijo za izvršitev kanalizacije: predsednik Ivan Virant, tehnični vodja Vinko Jordan, namestnik teh. vod. Franc Čuš, člani: Martin Jošt, Jakob Vrhovšek, Rado Kovač in Niko Vabič.[47] Določili so tudi komisijo, ki je imela nalogo, da napravi proračun za kanalizacijo — na podlagi katerega so določili % krajevnega samoprispevka. V komisiji so bili: Karel Jug, Ivan Virant, Jakob Irhovšek in Vlado Uršič.[48] IO KLO je OLO Celje — okolica poslal prošnjo za odobritev pobiranja prostovoljnih prispevkov za kanalizacijo. Za priključitev h kanalizaciji so se posamezniki odločali na zboru volilcev. Podoben načrt dela na kanalizaciji so obravnavali tudi na zboru volilcev in masovnem sestanku.

ZDRAVSTVO IN SOCIALNO VARSTVO

Vprašanje zdravstvenega in socialnega varstva je KLO reševal na več načinov: za ogrožene je preskrbel stanovanja, najpotrebnejšim je dajal občasne podpore, v nekaterih primerih je tudi posredoval za sprejem

v dom ostarelih in onemoglih. Denar za podpore je črpal iz lastnega sklada, del pa ga je v ta namen dobil od OLO Celje — okolica. Za socialno skrbstvo je bil imenovan referent. Popis socialnega skrbstva 1945. leta sta nadzorovala Knapič in Vrečer.

Na področju KNO je bilo tudi nekaj partizanskih otrok iz Bosne in Hercegovine — zanje je bila zadolžena Milka Verderber.[49]

Februarja 1946 je KLO na podlagi dopisa OLO Celje — okolica ustanovil krajevno ekipo za zatiranje pegavice. V to ekipo so bili vključeni: Maks Pivc, Franjo Naraks in dr. Adolf Ločniškar.[50]

Iz zdravstvenih razlogov so leta 1946 očistili strugo Godomlje.

Julija 1947 so po navodilih okrajnega odbora izvolili socialno zdravstveni svet za KLO Žalec:
predsednik Rudolf Godicel, tajnik Viktor Knapič, zastopnik sindikata Vlado Zagoričnik, zastopnik odbora OF Ivan Bozovičar, referent za socialno skrbstvo KLO dr. Martin Herman, zastopnica AFŽ Gizela Uršič, zastopnica LMS Ivanka Jošt, zastopnik RK Mirko Gorišek, zastopnik sodne oblasti ing. Janko Petriček, za prosveto Olga Pivc, za Vrbje Terezija Šepec, za Ložnico Fani Zagode, obiskovalka otrok Marija Hodiček.[51]

Januarja 1950 je bil na plenumu KLO izvoljen nov socialno zdravstveni svet: predsednika Pavla Kučer, odborniki: Margareta Rajh, Marija Sajevic, Franja Ločnikar, Ivan Bozovičar, Milan Ribič in Ana Zajc.[52]

Maja 1951 je predsednik IO KLO poročal, da je ustanovljen svet državljanov za socialno skrbstvo.

POSEBNE AKCIJE KRAJEVNEGA ODBORA

Okrajna narodna skupščina Celje — okolica je sklenila, da v vseh krajih ustanovijo med krajevnim NOO in OF odborom odbor za zbiranje darov za tiste kraje naše domovine, ki so bili najbolj opustošeni. Kot vodja te nabiralne akcije je bil za KNOO Žalec imenovan Jože Hodnik; pri zbiranju denarja in živil so mu pomagali: Anica Zajc, Antonija Zotel, Fani Strahovnik, Zinka Kveder, Jelka Kovač, Branko Birsa, Jože Zakonšek in Albin Razdevšek.[53] Akcija je stekla septembra 1945.

Prvo majniško udarniško tekmovanje je bilo l. 1946. KLO se je odločil, da bo v okviru tega tekmovanja, skupno s sindikatom Hmeljarne, pripravil drva za nižjo gimnazijo in osnovno šolo iz soseške gmajne. Osnutek načrta za to tekmovanje so naredili: Maks Pivc, Edmond Božiček in Ivan Dolinar. Akcija je uspela. Drva, ca. 80 m³, so posekali delavci iz Hmezada, izvozili pa so jih žalski vozniki. Vse delo so udeleženci akcije naredili prostovoljno.[54]

Septembra 1947 je IO KLO v zvezi s tednom čistoče sprejel naslednje sklepe: »Smeti na trgu je potrebno odstraniti — razglasi se na krajevno običajen način, da se odvažajo v jamo ob levi strani ceste od Štrausove žage naprej proti Vrbju; nadalje pozvati vse hišne lastnike Žalca, da stalno skrbe za čistočo pred hišami ter da redno vsako soboto pometajo in čistijo pred svojo hišo; potrebno je očistiti smetiščno jamo pri šoli in jo prestaviti na primeren prostor; Naprozo Žalec pozvati, da ne odvaža smeti na prostor pri krajevni njivi ter odstraniti navoženo; tovarnam

in gospodarskim podjetjem KLO Žalec poslati nalog z opozorilom na splošno čistočo. Dr. Ločniškar bo predaval o pomenu tedna čistoče; določijo se posamezne ekipe, ki imajo nalogo pregledati javne lokale in prostore ter opozarjati na pomanjkljivosti.«[55]

Septembra 1949 so odkrili spominsko ploščo skladatelju Ristu Savinu. IO KLO je pozval prebivalce Žalca, da pred svečanostjo počistijo prostore pred hišami in na trgu.[56]

Opombe

Z napisanim sestavkom nisem dala vpogleda v celoten razvoj ljudske oblasti — omejila sem se le na krajevni odbor. Potrebno pa bi bilo obdelati še vse ostale masovne organizacije.

Delo sloni le na zapisnikih, ki jih hrani Zgodovinski arhiv v Celju.

KNOO — krajevni narodnoosvobodilni odbor
KNO — krajevni narodni odbor
KLO — krajevni ljudski odbor
IO — izvršilni odbor
OLO — okrajni ljudski odbor
AFŽ — antifašistična fronta žensk
LMS — ljudska mladina Slovenije
FD — fiskulturno društvo
Kmetoza — kmetijska zadruga
KOZ — kmetijsko obdelovalna zadruga
NAVOD — Nabavljalni zavod

Viri: zapisniki sej krajevnega odbora, fond ObLO Žalec, fasc 2, Zgodovinski arhiv v Celju

1 — Ur. l. LRS 2/44
2 — Ur. l. FLRJ 43/46
3 — zapisnik KNOO 27/8-1945
4 — zapisnik KLO 23/9-1946
5 — zapisnik KLO 24/12-1947
6 — zapisnik IO KLO 29/12-1947
7 — zapisnik KLO 11/12-1949
8 — zapisnik KLO 19/12-1949
9 — zapisnik KLO 22/3-1950
10 — zapisnik KNOO 5/10-1945
11 — zapisnik KNOO 14/12-1945
12 — zapisnik KLO 25/4-1946
13 — zapisnik KLO 4/7-1946
14 — isto
15 — zapisnik KLO 14/8-1946
16 — proračun KLO za 1948
17 — zapisnik IO KLO 3/4-1949
18 — zapisnik KLO 15/3-1950
19 — zapisnik IO KLO 21/11-1950
20 — zapisnik IO KLO 31/11-1947
21 — zapisnik KLO 23/5-1947
22 — zapisnik KLO 24/10-1947
23 — zapisnik IO KLO 8/1-1948
24 — zapisnik KLO 11/6-1948
25 — zapisnik IO KLO 21/10-1948
26 — zapisnik KLO 17/11-1948

27 — zapisnik IO KLO 8/12-1948
28 — zapisnik IO KLO 7/6-1950
29 — zapisnik IO KLO 13/1-1949
30 — zapisnik IO KLO 15/9-1949
31 — zapisnik KLO 6/3-1952
32 — zapisnik KLO 22/3-1950
33 — zapisnik IO KLO 25/4-1950
34 — zapisnik KLO 6/3-1952
35 — zapisnik KNO 15/10-1945
36 — zapisnik KLO 21/3-1946
37 — zapisnik KLO 14/3-1946
38 — zapisnik KLO 25/7-1946
39 — zapisnik IO KLO 23/9-1947
40 — zapisnik IO KLO 10/9-1948
41 — zapisnik KNOO 19/7-1945
42 — zapisnik KNOO 30/11-1945
43 — zapisnik KLO 4/7-1946
44 — zapisnik KLO 31/5-1950
45 — zapisnik 14/12-1945
46 — zapisnik IO KLO 9/11-1948
47 — zapisnik IO KLO 20/4-1950
48 — zapisnik IO KLO 25/4-1950
49 — zapisnik KNO 31/10-1950
50 — zapisnik KLO 14/12-1946
51 — zapisnik IO KLO 31/7-1947
52 — zapisnik KLO 3/1-1950
53 — zapisnik KNOO 17/9-1945
54 — zapisnik KLO 14/1-1947
55 — zapisnik IO KLO 23/9-1947
56 — zapisnik IO KLO 15/9-1949

Vera Orešnik

ZVEZA KOMUNISTOV

V zadnjem obdobju je bilo pred zvezo komunistov postavljenih precej izredno zahtevnih nalog. Aktivnosti so se v veliki meri, predvsem pri nadaljnjem uresničevanju političnega sistema socialističnega samoupravljanja, odražale tudi v občinski organizaciji ZKS. V pogojih zaostrenih družbenoekonomskih razmer je poraslo število problemov, neposredno povezanih s samoupravnim družbenoekonomskim položajem delavca, občana.

Zavedali smo se, da je predvsem v okviru delovanja te družbenopolitične organizacije, da v razmerah, ko si prizadevamo za hitrejše uveljavljanje samoupravnih družbenoekonomskih odnosov in gospodarske stabilizacije ena bistvenih nalog, da z okrepljeno aktivnostjo ustvarjamo možnosti za hitrejšo samoupravno integracijo združenega dela in kakovostno spremembo odnosov v dosedanjih oblikah organiziranosti združenega dela.

Programsko volilne konference so opredelile ključna vprašanja in naloge za delo osnovnih organizacij ZK na vseh področjih aktivnosti. Družbena usmeritev za uresničevanje politike ekonomske stabilizacije je v občini dobila vso podporo.

Na vseh področjih delovanja občinske organizacije ZK je bila posebna skrb posvečena uresničevanju politike ekonomske stabilizacije. Na volilnih konferencah osnovnih organizacij ZKS je prišla v celoti do izraza kritična ocena razmer, ki je dajala tudi priznanja za dosežene uspehe, hkrati pa opozarjala za upoštevanje zaostrenih pogojev gospodarjenja in prisotno problematiko v združenem delu.

Družbene dejavnosti so bile v tem obdobju relativno močno razvite. Zveza komunistov je podprla znotraj posameznih usmeritev vse tiste razvojne koncepte, katerih realizacija je pomenila doprinos tudi h krepitvi materialne baze. Mnogo je bilo prizadevanj za nadaljnji razvoj celodnevne osnovne šole, primerno opredelitev je nadaljnji razvoj te oblike vzgojnoizobraževalnega procesa dobil tudi v sprejetih dokumentih, ki opredeljujejo nadaljnji družbenoekonomski razvoj naše družbenopolitične skupnosti.

Idejni, organizacijski in kadrovski krepitvi občinske organizacije zveze komunistov je bilo v tem obdobju posvečene precej pozornosti.

Koncem leta 1980 je bilo v občini 89 osnovnih organizacij ZKS. V letu 1981 se je število povečalo na 98, od tega je delovalo 57 osnovnih organizacij ZK v organizacijah združenega dela s področja gospodarstva in 41 v organizacijah združenega dela s področja družbenih dejavnosti.

Koncem leta 1981 je bilo v 98 osnovnih organizacijah v občini povezanih 1617 komunistov, od tega 596 ali 36,85 % žensk in 465 ali 28,8 % mladih do vključno 27 let starosti. Med letom je bilo v 34 OO ZK sprejetih 60 novih članov, od tega: 28 mladincev, 20 žensk in 35 moških. Če strnemo podatke za dve leti, je ugotovljeno, da je bilo v 62 osnovnih organizacijah oziroma v 70 % osnovnih organizacij zveze komunistov na novo sprejetih 207 članov.

Glede na posamezno dejavnost, v kateri delujejo člani ZK, je 854 članov na področju industrije in rudarstva, 105 v kmetijstvu, v družbenih dejavnostih 310, ostali pa so vključeni v delo osnovnih organizacij ZK še v ostalih dejavnostih.

Ocenjujemo, da je dosežena precejšnja akcijska enotnost komunistov v občini. Okrepili smo vlogo občinske organizacije ZKS, ki je na osnovi sprejete programske usmeritve uresničevala sprejeto politiko na osnovi dogovorjenih metod in oblik dela.

Z uresničevanjem Titove pobude za doslednejše uveljavljanje kolektivnega dela in odgovornosti smo v družbenopolitičnih organizacijah občine v skladu s sprejetimi stališči poglobili hitrejše uveljavljanje demokratičnih oblik odločanja in sprejeli v celoti odgovornost za njihovo uresničevanje.

Idejna, organizacijska in kadrovska krepitev ZK v občini je neposredno povezana tudi z izvajanjem programa idejnopolitičnega usposabljanja članstva v ZK. Z organizacijo oddelka kandidatov za sprejem v ZK in novosprejetih članov, občinske politične šole, organizacijo seminarja za prosvetne delavce, vključevanjem članov ZK v oblike usposabljanja, ki ga organizira Medobčinsko študijsko središče pri MS ZKS Celje, seminarjev za vodstva osnovnih organizacij in organizacij posebnih oblik usposabljanja članstva ZK v krajevnih skupnostih ter OZD. Del načrtovanega programa usposabljanja članstva ZK ni bil uresničen zaradi pomanjkanja literature in odlaganja organizacije. Komisija za idejnopolitično delo izpostavlja nalogo, da je nujno okrepiti idejnopolitično usposabljanje na terenu, v samih OO ZK. Večina novih sekretarjev OO ZK, namestnikov ali referentov za idejnopolitično delo v OO ZK je končalo eno izmed zahtevnejših oblik idejnopolitičnega usposabljanja v ZK.

Delovanje komunistov v političnem sistemu socialističnega samoupravljanja s poudarkom na delu v množičnih organizacijah in delegatskem sistemu je bila rdeča nit pretežnega prizadevanja komunistov, organizacij in organov ZK v občini. Zavzet, konkreten in kritičen odnos, ki so ga izpostavile na volilnih konferencah organizacije ZKS, in enako kritičen odnos na seji občinske konference ZKS ni izzvenel samo v naštevanju slabosti.

Kritične ocene in pripombe smo v iskanju rešitev povezovali s pripravami na nove volitve, zlasti v oblikovanju konkretnih pobud ZK, da bodo evidentirani za prevzem delegatskih dolžnosti občani, ki so za to sposobni in predani ciljem razvoja socialistične samoupravne družbe. Tako so osnovne organizacije tudi med članstvom ZK izvedle evidentiranje za delegatske dolžnosti in hkrati opredeljevale dolžnosti svojih članov za bodoče delo v delegacijah in skupščinah.

Jože Jan

RAZVOJ OBČINE ŽALEC OD 1978. DO 1982. LETA

Nesporno je, da je občina Žalec, ki zajema skoraj v celoti Spodnjo Savinjsko dolino, dosegla v obdobju po letu 1970, zlasti pa v prvem in drugem mandatu delegatske skupščine od leta 1974 do 1982, najhitrejši samoupravni in družbenoekonomski razvoj. Primerjava nekaterih podatkov iz razdobja pred razpadom stare Jugoslavije s podatki in dosežki leta 1981 nam kaže, da je bil povojni razvoj, posebno v osemdesetih letih, izredno hiter.

Na območju občine Žalec živi po letu 1981 skoraj 15.000 prebivalcev več kot v letih pred drugo svetovno vojno. Takrat je bilo v kmetijstvu zaposlenih nad 80 odstotkov vsega prebivalstva naše občine. V tistem času so se razvili prvi zarodki določene industrije, razvita pa je bila predvsem obrtna dejavnost. Po letu 1981 ugotavljamo, da ima občina razvito industrijsko dejavnost, ki ima nad 9000 zaposlenih in ki ustvarja več kot 75 odstotkov družbenega proizvoda občine. Od 37.107 prebivalcev, kolikor jih prebiva na območju občine Žalec na osnovi popisa prebivalstva iz leta 1981, je okrog 55 odstotkov aktivnega prebivalstva, saj je na območju občine in izven nje zaposlenih nad 14.000 delavcev v družbenem sektorju, okrog 1200 na področju obrti, 4500 prebivalcev pa se aktivno ukvarja s kmetijstvom. Na področju osebnega in družbenega standarda ni skoraj nobene prave primerjave. Ne le to, da je osebni standard mnogo višji, kvalitetno se je spremenila tudi struktura osebne porabe. Družbene dejavnosti kot so šolstvo, otroško varstvo, zdravstvo, kultura, socialno skrbstvo in ostale, so dosegle šele v povojnih letih, posebno pa po letu 1970, hiter razvoj.

Osnovni družbenoekonomski profil občine v obdobju po letu 1970 določata industrija in kmetijstvo. Medtem ko predstavlja značilnost industrije njena razdrobljenost tako po strokah kot po naseljih, predstavlja kmetijstvo predvsem pridelavo hmelja in živinorejo. Naravno bogastvo občine predstavlja obilica obdelovalne zemlje, bogate rezerve pitne vode, gozdovi, izredno pomembna prometna lega ter privlačnost pokrajine, ki jo še ni v večji meri uničilo širjenje industrializacije. Osnovni temelji načrtovanja hitrejšega razvoja, predvsem v letih po letu 1974, izhajajo iz naravnih danosti in drugih prednosti, ki jih ima občina. Ti so predvsem v hitrem razvoju kmetijsko-predelovalne industrije ter v intenzivni primarni kmetijski proizvodnji in v industriji, ki lahko v prihodnje še bolj izkoristi ugodno geografsko pozicijo glede na prometno lego, prisotnost

Novo središče Žalca — del

železnice, hitre ceste ter plinovoda ob vedno bolj ugodni kvalifikacijski strukturi zaposlenih.

V družbenoekonomskem razvoju žalske občine ločimo določena obdobja. Do leta 1970 je bil ta razvoj zelo počasen. Značilno je, da smo na področju gospodarjenja močno zaostajali za povprečnim razvojem Slovenije. Ti zaostanki so bili glede posameznih kazalcev razvoja tudi dvajset do trideset odstotkov izpod povprečja. Po letu 1970 smo se skupno z našimi gospodarskimi organizacijami in v sodelovanju z Zavodom za produktivnost dela iz Ljubljane lotili analize vzrokov za takšno stanje in pripravili ukrepe za sanacijo razmer. Ugotovili smo, da v marsikateri organizaciji niso ustrezni proizvodni programi, ugotavljali smo iztrošenost tehnologije, slabo kadrovsko strukturo in nizko produktivnost ter slabo organizacijo dela. Vse to je tudi močno pogojevalo socialno razlikovanje, ki je nastajalo med našim prebivalstvom.

Na osnovi organiziranega pristopa smo zastavili program sanacije v dvanajstih manjših organizacijah združenega dela in ukrepe pri nosilcih našega gospodarstva: v Hmezadu, Tekstilni tovarni Prebold, Tovarni nogavic in Garantu na Polzeli ter v SIP v Šempetru. V marsikateri organizaciji smo delno ali v celoti preorientirali proizvodnjo. Rezultati vseh prizadevanj se kažejo predvsem po letu 1974, še posebno pa po letu 1978, saj smo ravno v teh letih dosegali ali celo presegali smelo zastavljene cilje. Rast družbenega proizvoda je bila realno 8 do 10 odstotkov, iz leta v leto smo ugotavljali visoko rast fizičnega obsega proizvodnje, produktivnosti,

pa tudi osebnih dohodkov. Lahko rečemo, da smo po letu 1975 dosegli povprečni slovenski razvoj, v letih po letu 1978 pa ga že v določenih kvalitetnih kazalcih gospodarjenja presegamo.

RAZVOJ OBČINE OD LETA 1978 DO 1982

Obdobje razvoja občine od leta 1978 do 1982 zajema v celoti drugi mandat delovanja delegatske skupščine občine in skupščin samoupravnih interesnih skupnosti ter izvršnega sveta občine, ki so na osnovi kvalitetnega razvoja delegatskega sistema in krajevne samouprave v krajevnih skupnostih ob aktivni vlogi družbenopolitičnih organizacij odigrale izredno pomembno vlogo. V žalski občini smo se vsa leta dobro zavedali, da ni mogoče doseči hitrega gospodarskega in družbenega razvoja brez razvitih samoupravnih odnosov, brez osveščenih proizvajalcev, ki bodo odgovorni nosilci najrazličnejših družbenih aktivnosti na področju gospodarstva in družbenih dejavnosti, ter brez občanov, ki bodo preko krajevne samouprave v krajevnih skupnostih in preko delegatskega sistema učinkovito posegali v oblikovanje in izvajanje samoupravno dogovorjene politike. Zavedali smo se tudi tega, da morajo biti samoupravni socialistični odnosi oblikovani na temeljih X. kongresa ZK Jugoslavije in naše ustave.

Poglavitna izhodišča razvojne politike občine v teh štirih letih so izhajala predvsem iz »Dolgoročnega programa razvoja občine do leta 2000«, iz »Srednjeročnega načrta razvoja občine za obdobje od leta 1976 do leta 1980«, »Družbenega plana občine Žalec za obdobje 1981—1985«, »Prostorskega plana občine za obdobje 1977—2000« in iz »Resolucije o neposrednih nalogah pri razvoju agroživilstva v občini Žalec za obdobje 1981 do 1985« in »Družbenega dogovora o osnovah kadrovske politike«. Razumljivo je, da smo pri oblikovanju in izvajanju nalog, ki so bile zajete v vseh teh dokumentih, izhajali iz širših razvojnih usmeritev v SFRJ in v SR Sloveniji ter iz vsakokratne temeljite ocene stopnje gospodarske razvitosti in družbenega standarda na območju občine. Ko ocenjujemo razvoj občine od leta 1978 do leta 1982 je pomembno tudi to, da je občina Žalec leta 1978 že dosegla stopnjo gospodarske razvitosti srednjerazvitih slovenskih občin in da je bil dosežen razvoj proizvajalnih sil in samoupravnih družbenoekonomskih odnosov v letih do 1978 izredno hiter.

Tudi v letih po letu 1978 smo izhajali iz temeljnih usmeritev, ki smo jih sprejeli v »Dogovoru o temeljih srednjeročnega razvoja občine Žalec 1976—1980«, predvsem pa iz obveze, da bomo dosegali 10,2% letno realno rast družbenega proizvoda s tem, da bomo letno zaposlovali 2,2 % več delavcev, ob naraščajoči letni stopnji produktivnosti dela za 8 odstotkov. Osnovne usmeritve so tudi bile v tem, da bomo pri uresničevanju razvojne politike upoštevali interese delavcev v združenem delu in občanov, da bomo s smotrnim gospodarjenjem izboljšali delovne pogoje v združenem delu in življenjske razmere občanov v krajevnih skupnostih in krepili varnost socialistične samoupravne družbe, da bomo svoje potrebe zadovoljevali iz razpoložljivega dohodka ter pri tem upoštevali stabilizacijsko politiko, da bomo povsod tam kjer je potreba postopno prestruktu-

rirali gospodarstvo, da bomo čimbolj racionalno gospodarili s prostorom ter naravnimi dobrinami in izboljševali razmere v človekovem okolju.

RAZVOJ SAMOUPRAVNIH ODNOSOV

Pri opredelitvi nalog na področju samoupravljanja v žalski občini smo v letu 1978 izhajali iz konkretne analize stanja teh odnosov na vseh področjih družbene aktivnosti. Osnovna ugotovitev je bila, da je dobra samoupravna organiziranost ključ za reševanje mnogih problemov in da je v tem pogledu potreben kvaliteten vsebinski premik. Brez osveščenih proizvajalcev, ki bodo odgovorni nosilci najrazličnejših družbenih aktivnosti na področju gospodarstva in družbenih dejavnosti ter brez občanov, ki bodo preko krajevne samouprave v krajevnih skupnostih in preko delegatskega sistema učinkovito posegali v oblikovanje in izvajanje samoupravno dogovorjene politike, ni mogoče doseči kvalitetnega gospodarskega in družbenega razvoja.

V obdobju od leta 1978 do 1982 smo vzporedno z gospodarskim razvojem ter razvojem na ostalih področjih z vso odločnostjo uveljavljali zakon o združenem delu. Preko aktivne vloge Zveze komunistov, sindikalnih organizacij in drugih faktorjev je potekala akcija za oblikovanje TOZD in kvaliteten razvoj samoupravnih odnosov v vseh temeljnih in drugih organizacijah združenega dela. Veliko pozornosti se je posvečalo osveščanju delavcev, njihovemu informiranju, izobraževanju ob delu tako na strokovnem, kakor tudi na družbenopolitičnem področju. V teh štirih letih se je kvalitetno razvijalo samoupravno sporazumevanje in družbeno dogovarjanje tako znotraj gospodarstva, kakor tudi na tistih področjih, ki so širšega družbenega pomena. Številni samoupravni sporazumi in družbeni dogovori dokazujejo samoupravno zrelost naših delovnih ljudi, da enotno in solidarno rešujejo vse pomembne probleme v skladu z večinskimi interesi. Lahko rečemo, da je bil tako obsežen razvoj družbenega standarda, ki vključuje izgradnjo cest, vodovodov, šol, vrtcev, dosežen predvsem na osnovi samoupravnega in dogovorjenega urejanja odnosov med samoupravljalci, ki jih je pri tem vodila velika želja po napredku in lepšem življenju delovnega človeka. Posebnega pomena za družbeni razvoj občine v teh letih so samoprispevki občanov na osnovi referendumov. Leta 1979 je bil izglasovan že četrti samoprispevek do leta 1985, ki vključuje financiranje izgradnje različnih objektov s področja družbenih dejavnosti in komunalnega gospodarstva.

V letu 1978 so v organizaciji »Hmezad« Žalec potekale številne aktivnosti, ki naj omogočijo čim hitrejši prehod na takšno samoupravno organiziranost, ki bo omogočila hitrejši razvoj agroživilskega kompleksa. Te aktivnosti so potekale tudi v naslednjem letu do oblikovanja SOZD »Hmezad«. V obdobju po letu 1978 se je ob intenzivnem razvoju trgovine in gostinstva razvijala tudi samoupravna organiziranost na tem področju s ciljem združevanja dela in sredstev ter izvedbe določenih nalog v zvezi z izgradnjo trgovskih in gostinskih objektov, oskrbo prebivalstva, oblikovanjem blagovnih rezerv in povezovanja s sveti potrošnikov. Glede na to, da navedene naloge niso v celoti realizirane, bo tudi v prihodnje potrebno

delovati v smeri močnejšega povezovanja, predvsem gostinskih organizacij na območju občine.

V zvezi z razporejanjem dohodka so potekale številne aktivnosti v celotnem obdobju štirih let, saj se je iz leta v leto ugotavljalo, da nismo uspeli zagotoviti celovitega odločanja o zadovoljevanju osebnih, skupnih in splošnih družbenih potreb ter o sredstvih za razširitev materialne osnove dela. Ugotavljamo, da je delavec še vedno marsikje premalo ekonomsko motiviran za smotrno upravljanje z družbenimi sredstvi, kar povzroča neskladja v razvoju in stalne zahteve za povečanje vseh oblik porabe nad ustvarjenim dohodkom ob hkratnem zmanjševanju dela dohodka za vlaganja za razširitev materialne osnove dela. V posameznih letih tega obdobja smo ugotavljali, da so se v določenih organizacijah združenega dela sredstva za osebne dohodke še vedno oblikovala ne glede na doseženi dohodek in nad rastjo produktivnosti. Vse prepočasi se je uveljavljala svobodna menjava dela med delavci v TOZD in delavci v skupnih službah. Osnova za oblikovanje osebnih dohodkov delavcev v skupnih službah je še vedno v posameznih delovnih organizacijah analitična ocena delovnega mesta z odstotkom gibljevega dela, ki se deli na podlagi osebne ocene, ali glede na uspešnost poslovanja posamezne temeljne organizacije, delovne enote ali obrata.

V devetnajstih krajevnih skupnostih na področju naše občine je iz leta v leto kvalitetno napredovala krajevna samouprava. Programi krajevnih skupnosti so se iz leta v leto bolj širili. Če smo še pred letom 1978 ugotavljali, da posegajo samo na komunalno področje, lahko po tem letu ugotovimo, da vključujejo vedno bolj socialno problematiko, naloge na področju ljudske obrambe in druge. V posameznih krajevnih skupnostih delujejo številni režijski odbori z določenimi zadolžitvami za izgradnjo cest, vodovodov in drugih komunalnih naprav ali pa izgradnjo določenih objektov s področja družbenega standarda. V letu 1980 je bila oblikovana dvajseta krajevna skupnost Vrbje.

Tudi v prihodnje, v letih po letu 1982, nas čakajo številne naloge na področju razvoja samoupravnih odnosov. Odločno moramo odpravljati vse primere, ko se še odloča v imenu delavcev, še bolj moramo razvijati informativno dejavnost, skrbeti za nadaljnji kvalitetni razvoj samoupravljanja v združenem delu, odpravljati posamezne pomanjkljivosti v delovanju delegatskega sistema in krepiti aktivno vlogo interesnih skupnosti ter krajevne samouprave. V bistvu gre tudi v prihodnje za prizadevanja, da na vseh področjih dosežemo dosledno izvajanje določil ustave in vsebine zakona o združenem delu.

DELEGATSKA RAZMERJA

Po preteku štiriletnega obdobja po letu 1978 lahko ugotovimo, da je delegatski sistem postal pomemben del samoupravnih odnosov v občini. Delegacije so v organizacijah združenega dela in v krajevnih skupnostih zaživele, postale so izredno pomemben faktor našega družbenega življenja. Delegacije niso postale le osnova za delovanje zborov občinske skupščine, temveč tudi posameznih samoupravnih interesnih skupnosti.

Delovanje občinskih samoupravnih interesnih skupnosti, tako na področju gospodarstva kot družbenih dejavnosti, omogoča mnogo večji vpliv občanov in delovnih ljudi na oblikovanje in izvajanje programov in s tem tudi na delitev sredstev za posamezne namene. Na posameznih interesnih področjih se je iz leta v leto izredno povečala dejavnost, v delo se vključuje vedno več občanov. Čeprav so premiki v sami vsebini precejšnji, kljub temu da je povezava in medsebojna odvisnost gospodarstva in družbenih ter drugih dejavnosti večja, pa vendarle obstajajo številni problemi, ki ovirajo predvsem kvalitetnejši razvoj interesnih skupnosti. Predvsem gre za to, da še okrepimo in kvalitetno izboljšamo delovanje delegatskega sistema, zlasti v okviru določenih interesnih skupnosti, da zagotovimo večji vpliv delavca in občana na oblikovanje in financiranje interesnih skupnosti.

Pomembno je, da se je tudi po letu 1978 nadaljevalo s prakso sklicevanja sej z vodji delegacij zlasti pred tistimi sejami zborov skupščine, na katerih se je obravnavala pomembnejša ter zahtevnejša problematika. Izdelane so bile zadolžitve za občasne obiske sej delegacij ter tudi sicer za spremljanje dela delegacij.

S pričetkom izdajanja občinskega glasila »Savinjski občan« v letu 1976 smo nekatere informacije za delegate in delegacije lahko postavili na širšo osnovo, saj gre za naklado mesečnika v 12.000 izvodih in ga prejme brezplačno vsako gospodinjstvo v občini.

V spomladanskih mesecih leta 1979 je bila organizirana delegatska šola, vendar je bila udeležba skromna, saj jo je obiskovalo le 157 delegatov od preko 600 delegatov za skupščino družbenopolitične skupnosti ter od preko 3000 delegatov za skupščine samoupravnih interesnih skupnosti. Udeležba ni bila niti 5-odstotna.

Z izgradnjo prizidka k upravni stavbi, ki je bil dograjen v prvi polovici leta 1980, so bili dani boljši pogoji za delovanje strokovnih služb skupščine in za delovanje delegatov ter izvršnega sveta.

Za aktivizacijo dela delegatov ter delegacij so bili junija 1979. leta sprejeti konkretni sklepi in stališča zborov občinske skupščine. S temi sklepi so se opredelile nadaljnje naloge v zvezi z dograjevanjem delegatskega sistema in delegatskih odnosov v temeljnih samoupravnih organizacijah in skupnostih v skupščini občine ter v delegacijah za zbore skupščine SR Slovenije. Opredeljene so bile tudi naloge glede nadaljnjega izobraževanja in usposabljanja delegatov, sprejeti so bili dogovori v zvezi z delovanjem predsedstva skupščine občine ter naloge glede dograjevanja metod in vsebine dela družbenih svetov občine Žalec ter v zvezi z ustanovitvijo družbenih svetov na ustreznih področjih upravnega delovanja in prilagajanja dela upravnih organov ter strokovnih služb potrebam delegatskega sistema.

Analiza delovanja delegatskega sistema, ki zajema obdobje od leta 1978 do 1981 ugotavlja, da je v razvoju delegatskih odnosov dosežen napredek, čeprav se ob koncu drugega mandatnega obdobja kaže določena kriza v delovanju delegatskega sistema. Ugotavlja tudi, da se je dobro uveljavila praksa ločenega zasedanja zborov in da se morajo v prihodnje skupna zasedanja zborov vršiti le izjemoma. Številna delovna telesa skupščine morajo v prihodnje še bolj aktivno delovati na področjih, za katera

so ustanovljena. Odbori zborov skupščine se morajo sklicevati pred vsako sejo zbora in obravnavati predloženo gradivo ter do njega zavzeti ustrezna stališča. Analiza tudi poudarja, da morajo družbeni sveti občine resnično postati mesto za popolnejše uresničevanje organiziranega družbenega vpliva na demokratično samoupravno odločanje.

Posebej se v tej analizi obravnava delo skupin delegatov za delegiranje delegatov v zbore skupščine SR Slovenije. Ugotovljeno je bilo, da skupine dobro opravljajo svoje delo, da pa bo v novem mandatnem obdobju po letu 1982 potrebno nuditi skupinam delegatov in posameznim delegatom več pomoči, predvsem z oblikovanjem stališč ter predlogov o določenem gradivu v temeljnih samoupravnih organizacijah in skupnostih.

V tem mandatnem obdobju so se posebno uveljavila vprašanja delegatov ter odgovori na delegatska vprašanja. V skladu z določili statuta občine je bila na vsakem zasedanju zborov ena izmed točk »vprašanja delegatov ter odgovori delegatom«. V obdobju od leta 1978 do leta 1981 je bilo postavljenih preko 140 delegatskih vprašanj, predvsem s področja komunalnega gospodarstva, urejanja prometa, urbanizma in varstva okolja. Čas dajanja odgovorov na delegatska vprašanja od dneva, ko so bila postavljena, se je sicer skrajšal, vendar je bil v posameznih primerih še vedno daljši, kot to določa poslovnik skupščine, da se namreč odgovor poda takoj do naslednje seje zborov.

PREDSEDSTVO SKUPŠČINE OBČINE

Predsedstvo skupščine občine opredeljuje statut občine kot posvetovalno in koordinacijsko telo občinske skupščine. V mandatnem obdobju od leta 1978 do 1982 je imelo izredno pomembno vlogo in je s svojim delovanjem bistveno vplivalo na kvalitetno delovanje delegatskega sistema in na izvajanje stališč zborov skupščine. V teh štirih letih je imelo nad 50 sej v ožji in širši sestavi z nad 150 točkami dnevnega reda. Obravnavalo je predvsem vprašanja usklajevanja dela med zbori, vprašanja v zvezi z delegatskim sistemom, problematiko sodelovanja občinske skupščine z republiško skupščino ter sosednjimi in pobratenimi občinami ter običajno v širši sestavi delovanje samoupravnih interesnih skupnosti.

IZVRŠNI SVET SKUPŠČINE OBČINE ŽALEC

Delovanje izvršnega sveta skupščine občine Žalec v obdobju od leta 1978 do leta 1982, ki ga zajema drugo mandatno obdobje, pomeni v bistvu nadaljevanje prizadevanj in naporov iz prvega mandatnega obdobja od leta 1974 do 1978. Za uspešno delovanje Izvršnega sveta je bilo izredno pomembno sistematično, programsko in dosledno uresničevanje ciljev ter nalog. Le tako smo lahko na osnovi najširšega sodelovanja vseh organizacij združenega dela, krajevnih skupnosti, družbenopolitičnih organizacij ter drugih dosegli doslej najpomembnejši in najhitrejši gospodarski in družbeni razvoj. V tem času smo na osnovi kvalitetno zastavljenih osnovnih smeri našega razvoja iz leta v leto dosledno izvajali sprejete usme-

Nama Žalec

ritve na področju gospodarskega, prostorsko urbanističnega razvoja in razvoja družbenih dejavnosti.

Izvršni svet skupščine občine si je na začetku prvega mandata, ko je prvič deloval kot kolegijsko izvršilni organ skupščine, po začetnih težavah iz leta v leto prizadeval s svojo aktivnostjo in z aktivnostjo številnih odborov ter komisij ter občasnih delovnih teles učinkovito uresničevati skupščinsko politiko, kakor tudi določila zakonov ter samoupravnih sporazumov in družbenih dogovorov. Skrbel je za to, da so posamezni upravni organi in občinska uprava kot celota čim bolje delovali. Izvršni svet pa je imel tudi zelo veliko koordinativno vlogo pri usklajevanju in povezovanju nosilcev izvršilne funkcije v občini, zlasti s samoupravnimi interesnimi skupnostmi in družbenopolitičnimi organizacijami. Zelo zahtevno delo Izvršnega sveta je bilo na področju realizacije pomembnih nalog skupno z organizacijami združenega dela in krajevnih skupnosti.

Izvršni svet je za spremljanje in proučevanje posameznih nalog iz svoje pristojnosti ter za opravljanje drugih zadev iz svojega delovnega področja ustanavljal številne odbore in komisije ter druga delovna telesa. V prvem in drugem mandatnem obdobju okrog 40 do 50 različnih odborov, komisij ter ostalih organov s preko 500 člani. Izvršni svet je imel do izteka prvega mandata 150 sej, po izteku drugega pa preko 200 sej, na katerih je obravnaval številna vprašanja s področja gospodarstva, družbenih dejavnosti, delovanja samoupravnih interesnih skupnosti, krajevnih skupnosti, posameznih organizacij združenega dela, obravnaval je posamezne dokumente ter odloke in drugo gradivo, ki ga je predložil skupščini.

V večini primerov je bil izvršni svet predlagatelj gradiva, ki so ga obravnavali zbori občinske skupščine. V zadnjih štirih letih je obravnaval na 205 sejah preko 1400 zadev in sprejel okrog 2500 sklepov. Povprečno je obravnaval na eni seji 6 do 7 točk dnevnega reda. Na dnevnem redu so se predvsem pojavljala naslednja področja: gospodarstvo in družbeno planiranje, urbanizem in urejanje prostora, problematika družbenih dejavnosti, davčna in kadrovska politika, vprašanje ljudske obrambe in družbene samozaščite ter številna druga. Navzočnost članov izvršnega sveta na sejah je bila povprečno 85-odstotna.

KADROVSKA POLITIKA

Izhajajoč iz osnovne ugotovitve »Dolgoročnega programa družbenoekonomskega razvoja občine«, da je človek osnovni nosilec gospodarskega in družbenega razvoja in da kratkoročnih, s tem pa tudi dolgoročno zastavljenih nalog ne bomo uresničili, če bo odpovedal osnovni faktor — človek, so bile opredeljene ključne naloge na področju kadrovske politike za obdobje od leta 1978 do 1982. Že v »Družbenem dogovoru o osnovah kadrovske politike«, ki smo ga v žalski občini sprejeli pred letom 1975, smo poudarili, da je človek poglavitni dejavnik proizvajalnih sil in kadrovska politika integralni del družbenega razvoja, da je kadrovska politika neodtujljiva samoupravna pravica delovnih ljudi, ter da je potrebno bolj zavestno, dosledno ter odgovorno izvajati samoupravno dogovorjene

naloge na tem področju. Leta 1979 smo sprejeli nov »Družbeni dogovor o osnovah kadrovske politike«, ki je bil v marsičem dopolnjen in razširjen.

Vzporedno z intenzivnim gospodarskim in družbenim razvojem smo vlagali precejšnje napore za hitrejše spreminjanje izobrazbene in kvalifikacijske strukture zaposlenih. Leta 1978, pa tudi kasneje, smo imeli v marsikateri organizaciji združenega dela več kot polovico delavcev z nepopolno osnovno šolo, kvalifikacijska struktura pa prav tako ni zagotavljala možnosti hitrejšega razvoja, saj je predstavljalo število nekvalificiranih in polkvalificiranih delavcev okrog 50 % zaposlenih v družbenem sektorju gospodarstva. Ugotavljali smo veliko razhajanje med izobrazbeno strukturo, predvideno s sistemizacijo, in dejansko zasedbo delovnih mest. Takšno stanje je zahtevalo čim hitrejše spremembe.

Že v prejšnjem srednjeročnem obdobju, prav tako pa tudi v letih po letu 1980, je bil dan velik poudarek načrtovanju potreb po kadrih. Razvojni programi organizacij združenega dela v večji meri vsebujejo določila o kadrovskih potrebah, bolj kot v prejšnjih obdobjih potekajo v posameznih organizacijah aktivnosti v zvezi s sočasnim planiranjem potreb po kadrih, ki jih narekuje gospodarski ali družbeni razvoj. Kadrovske službe so se v marsikateri organizaciji okrepile, oblikovana pa je bila tudi kadrovska služba pri Skupščini občine Žalec.

Medtem ko smo s »Srednjeročnim načrtom razvoja občine Žalec 1976—1980« predvidevali 2- do 3-odstotni porast števila zaposlenih v družbenem sektorju, smo z »Družbenim planom za obdobje 1981—1985« predvidevali nekoliko počasnejšo rast, in sicer 2 do 2,5 % vključno s povečanjem števila zaposlenih na osnovi novih investicij. Medtem ko je značilnost zaposlovanja v letih do leta 1980 predvsem ta, da je bilo zaposlovanje ekstenzivno, da smo v določenih letih zaposlovali celo več, kot pa smo s plani in letnimi resolucijami predvidevali, ter da je odstotek delavcev, zaposlenih v dejavnostih izven gospodarstva hitreje naraščal kot v gospodarstvu samem, pa je značilnost obdobja v letih po letu 1980 v tem, da je zaposlovanje mnogo bolj stabilizacijsko uravnano, da se sprejemajo posebni dogovori o zaposlovanju za vsako leto posebej, v katerih se določa zaposlovanje znotraj gospodarstva in v posameznih družbenih dejavnostih. Zaposlovanje postaja vse bolj intenzivno, le izjemoma se v posameznih primerih veča število zaposlenih na režijskih delih in v družbenih dejavnostih. V letu 1980 in 1981 celo nismo dosegli 2- do 2,5% povečanja števila zaposlenih, temveč smo število zaposlenih povečali le za en odstotek, kar je brez dvoma posledica bolj načrtnega zaposlovanja in upoštevanja določil dogovora o usmerjanju dohodka in osebnih dohodkov.

Na osnovi podatkov popisa prebivalstva, gospodinjstev in stanovanj v letu 1981 lahko ugotovimo, da je od 37.107 stalnih prebivalcev občine 18.164 aktivnega prebivalstva ali 50 odstotkov. Število zaposlenih je 14.777, od tega izven območja občine 4496 delavcev. Kmečkega prebivalstva je skupno 4189, od tega 2818 aktivnih prebivalcev, 1371 pa vzdrževanih. Delež kmečkega prebivalstva je v višini 12 odstotkov.

Podatki popisa tudi kažejo, da je od 28.615 prebivalcev, starih nad 15 let, 324 brez šolske izobrazbe, z nepopolno osnovno šolo 7042, z osnov-

no šolo 10.202 prebivalca, 9714 s srednjo, 670 z višjo in 411 z visokošolsko izobrazbo. Zanimivo je, da imamo leta 1981 na območju občine še vedno 187 nepismenih prebivalcev, starejših od 10 let, kar je delno posledica zaposlovanja z drugih območij.

Po letu 1978 je bil dan velik poudarek štipendiranju ter izrednemu izobraževanju. V letu 1978 je bilo razpisanih kar 405 kadrovskih štipendij, v letu 1977 pa le 242. Tudi delavcev, ki so se izobraževali ob delu, je bilo iz leta v leto več. V šolskem letu 1977/78 se je na območju občine izobraževalo kar 21 % delavcev več kot v šolskem letu 1976/77. Po letu 1978 je število štipendistov še naraščalo. K temu je v precejšnji meri prispevalo prizadevanje za uresničevanje določil samoupravnega sporazuma o štipendiranju. Izvršni odbor podpisnic tega sporazuma je v letu 1979 podelil iz združenih sredstev štipendije 470 štipendistom, v letu 1980 pa 405 štipendistom, od teh pa je 230 dobilo tudi kadrovske štipendije v organizacijah združenega dela s področja gospodarstva in družbenih dejavnosti. Z »Družbenim planom občine Žalec za obdobje 1981—1985« smo se obvezali, da bomo letno podeljevali za 10 % več kadrovskih štipendij. Zaradi zaostrenih pogojev gospodarjenja pa je vprašanje, če bo ta naloga v celoti realizirana.

Pomembni uspehi v obdobju štirih let po letu 1978 pa so bili v okviru kadrovske politike doseženi tudi v zvezi z urejenostjo samoupravnih dokumentov v organizacijah združenega dela in skupnostih glede opredeljevanja kadrovske politike, prav tako pa tudi v zvezi s postopki za imenovanje individualnih poslovodnih organov ter izvajanjem politike podeljevanja odlikovanj in priznanj.

Ne glede na vse navedene kvalitetne dosežke na področju kadrovske politike pa bo potrebno po letu 1982 vložiti mnogo večje napore, da bodo premiki na področju izobrazbene in kvalifikacijske strukture večji, da bomo uspešno razreševali problematiko zaposlovanja in druge z razvojnega vidika izredno pomembne naloge. Uspešnejši in doslednejši bomo morali biti tudi na področju podružabljanja kadrovske politike.

RAZVOJ NA PODROČJU GOSPODARSTVA

Razvoj gospodarstva občine od leta 1978 do 1982 je brez dvoma najhitrejši glede na celotno povojno obdobje. Tudi proti koncu preteklega srednjeročnega obdobja do leta 1980 smo dosegli v glavnem vse poglavitne cilje, ki smo si jih zastavili s »Srednjeročnim načrtom razvoja občine 1976—1980«. Izredno pomembno je, da smo dosegli okrog 10% realno rast družbenega proizvoda s tem, da smo ta rezultat dosegli leta 1978 ob ekstenzivnem zaposlovanju, leta 1979 pa se je zaposlovanje umirilo, povečala pa se je produktivnost na zaposlenega delavca. Z letom 1980 pa je rast družbenega proizvoda glede na izvajanje ciljev gospodarske stabilizacije, strukturnih sprememb znotraj gospodarstva, ki se kaže predvsem v tem, da se je delež industrije v strukturi družbenega proizvoda zmanjšal od 80,3 odstotka na 79,8 odstotka, povečal pa delež kmetijstva od 5,3 odstotka na 6,1 odstotka ter glede na to, da se je število zaposlenih povečalo le za en odstotek, povečala realno samo za 6 odstotkov. Leta 1981 pa je bila rast družbenega proizvoda realno v višini 4 do 5 odstot-

kov, vendar je bila dosežena v večji meri kot leta 1980 na osnovi večje produktivnosti zaposlenih. Rezultati v letu 1981 v zvezi s produktivnostjo na delavca nas uvrščajo med najuspešnejša gospodarstva ne le v regiji, temveč tudi v SR Sloveniji.

Tudi v letih po letu 1978 so potekala prizadevanja, da čim bolj okrepimo moč našega gospodarstva, da v posameznih organizacijah združenega dela razširimo obstoječe ali pa dopolnimo posamezne proizvodne programe. Zato so investicijska vlaganja v gospodarstvo v letih 1978 in 1979 znašala celo okrog 30 do 40 odstotkov družbenega proizvoda.

V letu 1980 je ta delež upadel na 20 odstotkov, leta 1981 pa celo izpod 20 odstotkov. Na področju industrije v letih od leta 1974 do 1982 ni organizacije združenega dela, v kateri se ne bi izvajala določena večja investicijska vlaganja. Naj omenim predvsem postavitev tovarne kmetijskih strojev SIP Šempeter, modernizacijo in dograditev Tekstilne tovarne Prebold, Tovarne nogavic Polzela, razvoj tovarne Juteks na novi lokaciji, razvoj industrije gradbenega materiala »Gradnje« v Latkovi vasi, dozidavo in modernizacijo v Keramični Liboje, Garantu na Polzeli in v Aeru TOZD »Kemija« Šempeter ter Zarje v Petrovčah in MIK v Preboldu.

Pomembni premiki so bili po letu 1978 doseženi na področju povečanja izvoza ter zmanjševanja uvoza. Medtem ko smo leta 1977 sicer povečali izvoz za 21 odstotkov, istočasno pa tudi močno povečali uvoz, pa smo prav tako leta 1978 povečali izvoz za 21 odstotkov, uvoz pa se je povečal le za en odstotek. Tako smo že leta 1978 pokrivali okrog 90 % uvoza z izvozom. Seveda je potrebno pri tem upoštevati pomemben delež izvoza hmelja.

V naslednjih letih se z izvajanjem politike ekonomske stabilizacije še povečajo napori za povečanje izvoza predvsem na konvertibilno področje ob hkratnem zmanjševanju uvoza. Leta 1980 se je izvoz povečal za 14 odstotkov, uvoz pa za 13 odstotkov, v letu 1981 pa je stopnja pokritosti uvoza z izvozom že zelo visoka, saj celo presegamo uvoz z izvozom za približno 20 odstotkov. Ob takšni pokritosti pa moramo poudariti, da še vedno preveč na račun klirinškega izvoza. Delež prodaje na tujih trgih se je v letu 1981 povečal na 6,6 % v strukturi celotnega prihodka.

Upoštevajoč osnovna izhodišča razvoja in razvojne politike občine Žalec so skladno z vsemi ukrepi ekonomske stabilizacije v naši družbi bile v letu 1980 za naslednje petletno obdobje sprejete predvsem naslednje temeljne razvojne usmeritve:

— razvijati proizvodnjo, ki je izvozno usmerjena in zagotavlja višjo stopnjo predelave proizvodov, racionalno nadomešča uvoz surovin in reprodukcijskega materiala ter zmanjšuje odvisnost od uvoza.

— spodbujati proizvodnjo, ki omogoča dolgoročne pogoje za ustvarjanje višjega dohodka na zaposlenega in na vložena sredstva. Pri tem je potrebna preusmeritev na povečanje deleža v razvojno tehnološke intenzivnejše proizvodnje in storitev, značilne po visoki udeležbi ustvarjenega dela z uporabo visoke stopnje domačega znanja in tehnologije,

— razvijati proizvodnjo, ki je energetsko in surovinsko manj zahtevna in zagotavlja racionalno rabo energije, pri tem pa zagotavlja največje ekonomske učinke,

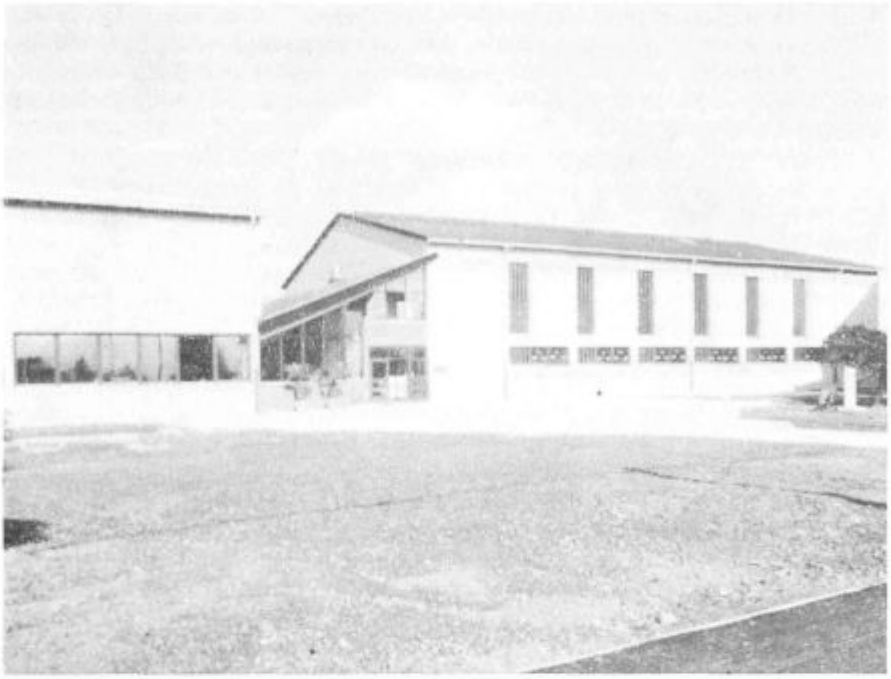

Prizidek in telovadnica osnovne šole Polzela

— doseči optimalno primarno kmetijsko proizvodnjo na osnovi intenziviranja razpoložljivih kmetijskih zemljišč ter razvoj predelovalne industrije s ciljem zagotoviti hitrejšo, realno in smotrno oskrbljenost trga s prehrambnimi proizvodi,

— prednostno izvajati naloge, ki so zasnovane na dohodkovnih odnosih in zagotavljajo dolgoročnejše pogoje za skladnejši razvoj soodvisnih panog, odpravljajo strukturna neskladja,

— razvijati proizvodnjo in storitve, ki zagotavljajo racionalno izrabo prostora ter varstvo človekovega okolja.

Ugotovimo lahko, da skozi celotno obdobje od leta 1978 do 1982 nimamo organizacij združenega dela, ki bi imele večje izgube. Skupni znesek izgub v posameznih letih je bil neprimerno manjši kot v nekaterih sosednjih občinah v regiji. Slabi rezultati so se pojavljali predvsem v posameznih kmetijskih organizacijah, gradbeni operativi, komunalnem gospodarstvu in gostinstvu. V posameznih primerih je prišlo zaradi slabega gospodarjenja tudi do bistvenih sprememb. V Montani do pripojitve kamnoloma v Libojah k »Ingradu«, pripojitev TOZD »Montaže« Komunalnega podjetja v Žalcu k Strojni »Hmezad« ter priključitev gostinskega dela pri »Savinjskem magazinu« k Turistično gostinski organizaciji »Hmezad« v Žalcu. Večji problem v teh letih predstavlja poslovanje določenega števila organizacij združenega dela na meji rentabilnosti.

V zvezi s posameznimi oblikami porabe naj posebej poudarim, da se je osebna poraba v posameznih letih tega obdobja v globalu gibala v

okviru določil posebnega dogovora o razporejanju dohodka z določenimi odstopanji s strani posameznih organizacij združenega dela. Splošna poraba je bila v okvirih, ki so bili resolucijsko določeni v posameznih letih, skupna poraba pa je bila iz leta v leto večja od dogovorjene, posebno na nivoju republike in federacije.

Poglavitna značilnost gospodarskega razvoja občine v obdobju štirih let po letu 1978 ni le v velikih prizadevanjih, da dosežemo, posebno v zadnjih dveh letih, ob stabilizacijskih pogojih maksimalne rezultate in skladen ekonomski razvoj v smislu realizacije politike policentričnega razvoja občine, temveč predvsem to, da smo posvetili vso pozornost ne le razvoju industrije, ampak tudi ostalim panogam gospodarstva. Posebno skrb smo posvetili razvoju agroživilstva, trgovine in gostinstva ter malemu gospodarstvu.

Že s »Srednjeročnim razvojem občine Žalec za obdobje 1976—1980«, posebno pa z »Resolucijo o nadaljnjem razvoju kmetijstva iz leta 1976« ter »Resolucijo o neposrednih nalogah pri razvoju agroživilstva v občini Žalec v obdobju 1981—1985« smo začrtali konkretne cilje, naloge in nosilce nalog v okviru agroživilstva, te izredno pomembne panoge našega gospodarstva. Temeljna usmeritev, ki izhaja iz vseh navedenih dokumentov in je bila prisotna v celotnem obdobju od leta 1978 do 1982, je predvsem v tem, da dosežemo večjo proizvodnjo hrane in s tem povezano visoko produktivno proizvodnjo na družbenih posestvih in preko proizvodnih zmogljivosti kmetov, združenih v temeljne organizacije kooperantov. Celotna prizadevanja potekajo predvsem v smeri večje izrabe prostora v kmetijske namene, doslednejše uporabe sodobnega načina obdelave zemlje, v smeri vnašanja dosežkov znanstveno raziskovalnega dela in najmodernejše agrotehnike v proizvodnjo in nenehnega povečanja produktivnosti dela. Pri tem je bil v teh letih posebnega pomena razvoj živilske industrije in drugih predelovalnih zmogljivosti kot pomembnih dejavnikov intenzifikacije primarne kmetijske proizvodnje. Ob kvalitetnem razvoju samoupravnih odnosov je skozi celoten razvoj posebnega pomena dohodkovno povezovanje vseh organizacij, od primarne kmetijske proizvodnje in predelave do trgovine vključno z industrijo, ki proizvaja sredstva za kmetijstvo.

Osnovni nosilec nalog s področja agroživilstva na območju občine je SOZD »Hmezad« Žalec s svojimi temeljnimi in drugimi organizacijami združenega dela, ki s svojo dejavnostjo pokriva območja več občin. V preteklem srednjeročnem obdobju 1976—1980 so bila vložena velika prizadevanja za razvoj celotnega agrokompleksa, kljub temu pa je ostala vrsta nalog nerešenih ali v fazi izvajanja. Njihovi realizaciji bo v teh letih po letu 1980 v skladu s prizadevanji v resoluciji potrebno posvetiti vso pozornost.

»Resolucija o neposrednih nalogah na področju agroživilstva« predvideva novelacijo prostorskega plana občine. K njej se je že pristopilo ob koncu leta 1981. Resolucija predvsem obvezuje, da se začno izvajati vsi ukrepi za zmanjšanje porabe kvalitetnih kmetijskih zemljišč za potrebe urbanizacije. Še v večji meri usmerja razvoj družbenega sektorja kmetijstva v visokoproduktivno in dohodkovno proizvodnjo v sodelovanju z združenimi kmeti in kmeti v kooperacijskih odnosih. Predelavo in trgo-

vino vključuje v celotno reprodukcijsko verigo. V tem smislu je bilo v obdobju po letu 1978 tudi že marsikaj storjenega.

Resolucija postavlja v ospredje posamezna kadrovska vprašanja in poudarja potrebo po sodelovanju posameznih samoupravnih interesnih skupnosti, zlasti s področja zdravstva in socialnega varstva pri reševanju posameznih vprašanj, ki se pojavljajo pri strukturnih spremembah v kmetijstvu.

V zvezi s kmetijsko proizvodnjo resolucija poudarja, da je potrebno do leta 1985 v okviru družbenega sektorja razširiti površine pod hmeljem za 250 ha in povečati proizvodnjo od sedanjih 1400 ton na 1800 ton hmelja, nasaditi 50 ha novih nasadov sadja, povečati proizvodnjo pšenice in koruze ter prirejo mesa in mleka. Do leta 1985 moramo povečati število krav molznic za 200 glav z letno skupno proizvodnjo 7 milijonov litrov mleka. Poleg navedenih nalog tudi predvideva vzrejo 600 do 700 telic letno v vzrejnem centru, ter da se zgradi farma bekonov v prvi fazi s kapaciteto 30.000 kosov letno, in povečanje proizvodnje rib od sedanjih 35 ton na 100—120 ton.

Na področju zasebnega kmetijstva resolucija določa nadaljnji kvalitetni razvoj povezovanja in sodelovanja z družbenim sektorjem kmetijstva, ki naj združenemu kmetu omogoči večji dohodek preko večje produktivnosti. Površine pod hmeljem se naj bi povečale v zasebnem sektorju za 250 ha. Proizvodnja hmelja se mora povečati od sedanjih 1000 ton na 1300 ton, proizvodnja mesa na 2250 ton, proizvodnja mleka pa naj bi se letno povečala za 10 %, kar pomeni, da bi leta 1985 zasebni sektor proizvedel 13 milijonov litrov mleka za predelavo.

Na osnovi večletnih razprav na širšem celjskem območju se je v začetku leta 1982 začelo z izgradnjo regijske mlekarne, ki mora biti zgrajena do leta 1984. Ob tem kaže poudariti, da je bilo vloženega po letu 1978 ogromno truda ter prizadevanja ne le v pripravo dokumentacije, temveč predvsem v to, da smo se uspeli v okviru regije dogovoriti o izgradnji nove mlekarne, da smo se uspeli dogovoriti za najugodnejšo lokacijo v Rušah pri Arji vasi in da smo združili na osnovi sovlaganja s strani večjega števila organizacij združenega dela ustrezna sredstva in zagotovili izgradnjo zbiralnika za odpadne vode iz Ruš preko Petrovč do čistilne naprave ob Savinji. Kapaciteta nove mlekarne bo 180.000 litrov dnevne predelave mleka, kar seveda narekuje potrebo po povečanju proizvodnje mleka na širšem območju.

V letih po letu 1978 je bila zgrajena I. faza tovarne močnih krmil, potrebno pa je zaključiti celotno izgradnjo, saj gre za objekt, ki se vključuje v celotno reprodukcijsko verigo od proizvodnje mesa, mleka do brojlerjev in ostale proizvodnje. Prav tako je potrebno v okviru regije na kvalitetnih osnovah urediti klavniško industrijo in s tem zagotoviti preskrbo z mesom. Proizvodnja perutnine prav tako zahteva določena vlaganja v klavnico.

Posebno mesto v teh letih je bilo dano razvoju trgovine in gostinstva ter razvoju industrije kmetijskih strojev in opreme, zlasti v okviru Strojne »Hmezad« Žalec, SIP v Šempetru ter »Minerve«.

Naj omenim, da se je v teh preteklih letih preko različnih ukrepov vodila posebna skrb za hitrejši razvoj nerazvitih in obrobnih višinskih

predelov ne le preko reševanja različnih socialnih problemov, predvsem ostarelih, temveč tudi z vidika izgradnje cest, vodovodov, telefonije, z ukrepi pospeševanja kmetijske proizvodnje in gozdarstva, kakor tudi v zvezi z izgradnjo objektov družbenega standarda. Za izgradnjo cestnih povezav preko 170 domačij z dolino so delavci, zaposleni na območju občine, vsako leto po letu 1978 prispevali enodnevni zaslužek. Ta sredstva so se oplemenitila tudi z drugimi sredstvi, predvsem pa z delom in samoprispevki občanov samih. Ta akcija poteka tudi po letu 1982.

Gozdarstvo sodi v letih po letu 1978 med manj pomembne gospodarske dejavnosti, če ga sodimo s stališča ustvarjenega družbenega proizvoda in po številu zaposlenih, saj odpade manj kot en odstotek družbenega proizvoda in manj kot en odstotek od vseh zaposlenih v gospodarstvu na to vejo gospodarstva. Povsem drugače pa je, če ga gledamo z vidika naravnega bogastva, ki ga predstavljajo gozdovi, ki pokrivajo skupno 16.103 ha površin, od tega preko 2000 ha v družbenem, okrog 14.000 pa v privatnem sektorju. Posebno pomembni so gozdovi glede na lesno maso, ki je potrebna naši industriji, kakor tudi z vidika reševanja energetskih problemov zlasti v teh letih. Čeprav se v teh letih ni občutno povečala proizvodnja lesa, pa je iz leta v leto bil dan velik poudarek gospodarjenju z gozdovi, gozdnogojitvenim delom, ki omogočajo regeneracijo gozdov, s tem pa se zagotavlja tudi njihovo trajno izkoriščanje. Izvajale so se, glede na razdrobljenost gozdnih površin, prostorsko ureditvene operacije, biološka vlaganja in vlaganja v izgradnjo številnih kilometrov gozdnih cest.

TRGOVINA, GOSTINSTVO IN TURIZEM

Trgovina je po letu 1978 skupno z gostinstvom in turizmom prerasla v tretjo najmočnejšo panogo v občini. Znano je, da je občina Žalec bila še v letih po letu 1970 občina z izredno slabo razvito trgovino in gostinstvom, saj ta panoga ni predstavljala v strukturi družbenega proizvoda več kot 3 odstotke. Orientirana je bila predvsem na zadovoljevanje osnovnih potreb naših občanov, preskrba je bila slaba, odliv kupne moči v sosednje centre izven občine pa izredno velik. Trgovina je bila na območju občine neprimerno teritorialno razporejena, v glavnem na šest vodilnih naselij. Hotelskih kapacitet, razen v okviru »Slovana« na Vranskem, ni bilo.

Leta 1976 smo po samoupravni poti sprejeli program razvoja trgovine, gostinstva in turizma, ki je izhajal iz usmeritev »Srednjeročnega načrta razvoja občine 1976—1989«. Na osnovi tega programa je celotno gospodarstvo združevalo sredstva za izgradnjo posameznih objektov. Seveda so se ta sredstva oplemenitila še s sredstvi investitorjev, kreditnimi sredstvi bank in s sredstvi iz drugih virov.

Na področju trgovine je bila poleg zgrajene veleblagovnice NAME v Žalcu leta 1981 zgrajena še veleblagovnica v Levcu. Njena otvoritev je bila v letu 1981. Prva faza izgradnje veleblagovnice Lesnine v Levcu je bila izvedena leta 1979, dozidava pa se je izvršila v letu 1981. Delovna organizacija »Notranja trgovina«, ki posluje v okviru »Hmezada« je leta 1976 zgradila v Žalcu sodobno trgovino s kmetijskimi, gradbenimi in osta-

limi materiali, leta 1981 pa je bil objekt še dograjen z večjim prizidkom. »Savinjski magazin« je leta 1977 zgradil blagovnico v Šempetru, leta 1980 pa blagovnico na Polzeli ter novo trgovino v pritličnih prostorih stanovanjsko poslovnega objekta v Cankarjevi ulici v Žalcu leta 1981, kjer je svojo trgovino z avtomobilskimi deli odprl tudi »Avto Celje«. Poleg navedenih objektov je »Savinjski magazin« izvršil še posamezne adaptacije obstoječih trgovskih objektov. Ob priliki praznovanja občinskega praznika v Vrbju leta 1982, je bil odprt manjši trgovski objekt, poseben objekt pa je predviden v Zgornji Črnovi, kjer je bil leta 1981 položen temeljni kamen. S področja programa razvoja trgovine ostane še nerealizirana naloga izgradnje blagovnice v Preboldu — projekti so pripravljeni —, izgradnja blagovnice na Vranskem ter adaptacije posameznih trgovskih objektov v drugih, predvsem obrobnih predelih občine.

Na področju gostinstva in turizma je bil v teh letih prav tako viden izredno velik razvoj.

Delovna organizacija »Gostinstvo-turizem Hmezad« je ob zgrajenem novem hotelu v Preboldu uredila sodoben gostinski lokal v Šempetru, in sicer leta 1980. Z največjo investicijo na področju gostinstva na območju občine, in sicer z izgradnjo hotela »Golding Rubin« v Žalcu, smo pričeli leta 1978, otvoritev pa je bila marca 1979. leta. Ta hotel je posebnega pomena, saj je bila investitor »Župa« iz Kruševca, iz naše pobratene občine. To je ne le izredno lep objekt v novem mestnem jedru v Žalcu, ampak je istočasno tudi simbol bratstva in enotnosti, ki je bilo s krvjo povezano v času najtežjih preizkušenj v NOB, ko so naši ljudje, ki so bili izseljeni pretežno na to območje, pri srbskih družinah našli svoj drugi dom.

Z razvojem gostinstva in turizma pa je povezana tudi izgradnja nekaterih drugih objektov. Leta 1979 je bil zgrajen lep »Dom borcev I. savinjske čete« na Dobrovljah. Poleg gostinskega dela so v tem objektu prostori za trgovino, odkup mleka in za sestajanje občanov Dobrovelj. Pred tem je bil zgrajen »Lovski dom« na Lopatniku v Vinski gori, Ribiški dom v Preserjah ter gostinski objekt pri ribogojnici v Žalcu. V Mariji Reki je bil objekt bivše osnovne šole lepo adaptiran v »Planinski dom« planinskega društva iz Prebolda. Dozidan je bil planinski dom na Homu, adaptiran dom na Oljki in številni drugi objekti. Ko govorimo o turizmu, nikakor ne moremo mimo razvoja jame »Pekel« in rimskih izkopanin v Šempetru.

Ob vseh teh vloženih naporih v preteklih letih lahko danes ugotovimo, da ima občina Žalec razvito trgovino in gostinstvo ter turistično dejavnost, ki je postala pomembna gospodarska panoga, saj predstavlja že v letu 1982 kar 8 do 9 odstotkov v strukturi družbenega proizvoda občine.

MALO GOSPODARSTVO

Medtem ko je bila razvitost zasebne obrti v žalski občini še leta 1975 na regionalnem in slovenskem povprečju, pa je dosegla zlasti po letu 1978 izredno hiter napredek. Pomena malega gospodarstva smo se v teh letih dobro zavedali, saj smo bili prepričani, da je v tej panogi našega gospodarstva še veliko razvojnih možnosti. Že kmalu po letu 1970 so družbene

obrtne organizacije, in sicer »Zarja« Petrovče, »Mik« Prebold, »Inde« Vransko ter »Sigma« Žalec, postopoma prerasle v industrijske organizacije.

Leto 1977 je z vidika razvoja zasebne obrti v žalski občini še posebno pomembno. V tem letu smo imeli izredno pomembno obrtno manifestacijo »Teden malega gospodarstva«, ki ga je pripravil poseben odbor v sodelovanju z izvršnim svetom skupščine občine in združenjem obrtnikov občine Žalec. Posamezne aktivnosti v okviru tega tedna pa niso bile samo občinskega, temveč celo slovenskega pomena. Poleg kvalitetno pripravljene razstave malega gospodarstva žalske občine ter posameznih kulturnih in športnih prireditev je bilo uspešno izvedeno Slovensko posvetovanje o malem gospodarstvu, sprejet pa je bil tudi program in družbeni dogovor o nadaljnjem razvoju obrti v naslednjih letih z nosilci nalog ter roki za njihovo izvedbo. Dogovor so podpisali vsi tisti dejavniki v občini, ki lahko kakorkoli doprinesejo k hitrejšemu razvoju malega gospodarstva v občini.

Leta 1978 je bilo na območju občine 414 obrtnih obratovalnic, od tega 69 gostinskih in 83 avtoprevoznikov. Tega leta je v zasebnem sektorju obrti bilo zaposlenih 592 delavcev. Leta 1979 je bilo že 471 obratovalnic in 656 zaposlenih in leto kasneje 497 obratovalnic s 713 zaposlenimi delavci. Leta 1981 se število obratovalnic povzpne na 512, število zaposlenih pa pade na 572 delavcev. Leta 1982 se število obratovalnic ponovno poveča na 527, število zaposlenih pa na 656. Na osnovi navedenih podatkov lahko ugotovimo, da je bilo število obratovalnic leta 1982 za 27 % večje kot leta 1978, število pri obrtnikih zaposlenih delavcev pa je bilo večje za 11 %. Gotovo so na takšen razmah obrti imeli velik vpliv občinski dejavniki, združenje obrtnikov občine, poslovne banke, predvsem pa ustrezen odnos do zasebnega obrtništva.

UPORABA IN GOSPODARJENJE S PROSTOROM

Leta 1977 je bil na osnovi široke javne razprave po samoupravni poti sprejet »Urbanistični program občine za obdobje od leta 1977 do 2000« in to v času, ko je bil uzakonjen sistem družbenega planiranja. Občina Žalec je prva v Sloveniji sprejela skladno z vsemi principi družbenega planiranja takšen program, ki je opredelil predvsem naslednja načela:

— da bodo varovane osnovne skupne dobrine ter zdravo okolje za življenje in delo delovnih ljudi in občanov;

— da bomo omogočili postopno vsem občanom približno enake pogoje za osnovno preskrbo, izobraževanje, zdravstvo in otroško varstvo ne glede na kraj njihovega bivanja na osnovi ustreznega omrežja cest, PTT omrežja, ustrezno funkcionalno organiziranega javnega prometa in funkcionalne razporeditve objektov socialne in gospodarske infrastrukture;

— da bomo izvajali politiko urbanizacije v občinskem središču v Žalcu ter v vodilnih naseljih Polzela, Prebold, Šempeter in Vransko ter v drugih naseljih;

— da bomo varovali obdelovalna zemljišča. Naselja, ki ležijo v I. območju kmetijskih zemljišč se ne bodo širila, njihov razvoj pa bo mogoč s povečanjem gostote poselitve.

Prostorski in urbanistični program je bil izdelan na osnovi sodelovanja z Birojem 71 iz Domžal, pomembno vlogo pa je imel tudi Zavod za načrtovanje Žalec.

Na osnovi urbanističnega programa so se v naslednjih letih v okviru izdelanih mej zazidljivosti za 62 naselij, postopoma sprejemali urbanistični in zazidalni načrti. Potrebno je bilo izdelati geodetske predloge, kataster komunalnih naprav za posamezna naselja in druge izvedbene dokumente. Ne glede na vse navedene dokumente pa je bilo potrebno v teh letih po letu 1978 lomiti preživelo miselnost, da lahko vsakdo po svoje ravna v prostoru, kar je razvidno tudi pri številnih črnih gradnjah, ki so šele zadnja leta pričele postopoma upadati.

Po letu 1974 se prične Žalec kot občinsko središče hitreje razvijati. Sprejet je bil zazidalni načrt za novo mestno jedro, ki je predvideval izgradnjo stanovanjske soseske, ki bo imela, ko bo zgrajena, okrog 5000 prebivalcev, izgradnjo doma SLO, veleblagovnico NAMA, hotel, poslovno stavbo, osnovnošolski center, nadaljnji razvoj športnega centra s pokritim bazenom, kulturni dom ter druge objekte. Večina teh objektov je bila do leta 1982 zgrajena, razen kulturnega doma, bazena, poslovne stavbe, pošte in zadnje faze doma SLO. Za posamezne objekte pa je bila izdelana dokumentacija.

Ob razvoju novega mestnega jedra je bila v ospredju obnova starega dela Žalca, njegovega gospodarskega oživljanja in povezava z novim delom z izgradnjo tržnice in ureditvijo mestnega parka. Leta 1979 je bila zgrajena žalska obvoznica s priključno cesto na hitro cesto ter modernizacija ceste Ložnica—Gotovlje. Izgradnja obvoznice je velika pridobitev za Žalec, ki se je morda danes še ne zavedamo v celoti. Leta 1981 je bil zgrajen lep in funkcionalen prizidek k občinski upravni stavbi, predvsem za potrebe delovanja delegatskega sistema, predsedstva skupščine in izvršnega sveta.

Na območju občine je preko stanovanjske skupnosti intenzivno potekala stanovanjska izgradnja, tako družbena kot zasebna. Leta 1978 je bilo zgrajenih v Žalcu 120 stanovanj, v Preboldu 41, na Polzeli 60, v Šempetru 50 ter v Libojah 13-stanovanjski blok in v Braslovčah 7-stanovanjski. V letu 1979 se je pričelo z izgradnjo objekta s stanovanji in vrtcem v Zabukovici. Po letu 1980 pa je bil poleg objekta v Zabukovici zgrajen 20-stanovanjski blok v Libojah, 27-stanovanjski objekt v Ložnici pri Žalcu, 26 stanovanj v Preboldu in kasneje še 20-stanovanjski objekt v Preboldu. V letu 1982 pa gradi stanovanja za trg v Žalcu Vegrad iz Velenja in Ingrad »Gradbeništvo Žalec«. Ugotovimo lahko, da je bila v obdobju od leta 1978 do 1982 intenzivna družbena gradnja stanovanj, prav tako številna pa je bila v teh letih tudi gradnja zasebnih hiš ter ostalih objektov. Glede na hitro rast posameznih naselij so nastajali precejšnji problemi v zvezi z oskrbo z vodo, telefonskimi priključki in komunalnim urejanjem stavbnih zemljišč.

Nimam namena navajati vseh pridobitev na področju komunalne izgradnje in vodnega gospodarstva v teh letih po letu 1978. Poudarim pa naj, da smo letno modernizirali 20 do 30 kilometrov cest z asfaltnimi prevlekami, da smo gradili številne ceste v višinskih predelih, predvsem na osnovi zbranih sredstev s strani zaposlenih delavcev, ki so letno prispevali

enodnevni zaslužek v te namene, da smo gradili nove in ojačali obstoječe vodovode, saj ima v letu 1982 že preko 90 % vseh družin oskrbo z vodo iz vodotokov.

Skladno z možnostmi pa so se postopoma gradili telefonski priključki, čeprav počasneje kot pa so to narekovale potrebe. Izboljševala se je tudi napetost v elektro omrežju.

Vedno bolj pa je že v letu 1978 naraščala potreba po izgradnji kanalizacijskega omrežja s čistilno napravo za območje občine. V teh letih je bila pripravljena ustrezna dokumentacija v Žalcu, Levcu, Šempetru in v Petrovčah pa se je že začelo z izgradnjo posameznih delov te kanalizacije. V začetku leta 1982 pa se je začelo z izgradnjo kolektorja od Arje vasi do čistilne naprave ob Savinji. Mnogo je bilo v teh letih storjenega za čistejše okolje. Že pred letom 1978 smo pričeli z odvozom smeti iz posameznih naselij, kasneje pa smo krog teh naselij vedno bolj širili. V Ložnici je bila urejena deponija za smeti in odpadke, ni pa bilo ustrezno rešeno vprašanje odlaganja fekalij.

Predvidevanja prostorskega plana so skladna z določili policentričnega razvoja občine, kar pomeni, da si v žalski občini že vrsto let prizadevamo, da vsem občanom zagotovimo približno enake življenjske pogoje. Prostorski plan, ki predvideva pozidavo predvsem obrobnih, kmetijsko manj pomembnih zemljišč, določa do leta 2000 ne le da zaustavimo preseljevanja v večja naselja, ki so žal v žalski občini pretežno tudi na najbolj rodovitni zemlji, ampak celo povečanje števila prebivalstva v obrobju za 10.000. Seveda bo za to potrebno zagotoviti ustrezne življenjske pogoje.

RAZVOJ DRUŽBENIH DEJAVNOSTI

Vzporedno s hitrim gospodarskim razvojem tudi razvoj družbenih dejavnosti ni zaostajal. Vsa leta smo se zavedali, da sta obe področji v močni razvojni medsebojni odvisnosti in da pomeni kvaliteten razvoj vzgoje in izobraževanja, otroškega varstva, kulture in telesne kulture, socialnega varstva in skrbstva ter zdravstva izredno pomemben del urejenih življenjskih razmer našega delovnega človeka.

Raziskovalna dejavnost je v teh letih po letu 1978 preko občinske raziskovalne skupnosti močneje prisotna v občinskem prostoru. Njena dejavnost se predvsem odraža v pospeševanju raziskovalne dejavnosti ter sofinanciranju določenih raziskav o dolgoročnem razvoju občine, o pridelovanju zdravilnih rastlin, izboljšanju tehničnih postopkov pridobivanja hmelja in na nekaterih drugih področjih. Pomembno je, da se njen program dopolnjuje s programom republiške raziskovalne skupnosti.

Na področju vzgoje in izobraževanja so se tudi po letu 1978 nadaljevala prizadevanja za čim hitrejši razvoj. Že v šolskem letu 1977/78 smo dosegli 98,3% učni uspeh, osip pa je znašal le 7 %. V šolskem letu 1981/82 pa smo v 171 oddelkih osnovnih šol s 4193 učenci ter 10 oddelki osnovne šole »Ljube Mikuš« z 98 učenci dosegli 98,6% učni uspeh, osip pa je znašal le 6,1 %.

V Žalcu je s 1. septembrom 1978 pričel z delom »Center za usmerjeno izobraževanje Žalec«, in sicer z dvema oddelkoma poklicne admini-

strativne šole, enim oddelkom tekstilne šole in enim dislociranim oddelkom kovinarske šole iz Štor.

Leta 1978 je bila zgrajena nova zgradba za osnovnošolski center v Žalcu. Delavska univerza Žalec je dobila prostore poleg Centra za usmerjeno izobraževanje v adaptirani stavbi nekdanje osnovne šole. V letu 1979 je bila obnovljena šola na Gomilskem, v letu 1980 pa sta bila zgrajena prizidka k osnovni šoli Petrovče in Prebold. S tem je imela preboldska šola možnost, da v celoti preide na celodnevno osnovno šolo. V tem letu se je nadaljevalo z dograditvijo osnovne šole na Polzeli, kar je bilo zaključeno šele leta 1982. V letu 1982 se je tudi prizidalo večnamensko zaklonišče pri osnovni šoli »Peter Šprajc-Jur« v Žalcu.

Otroško varstvo je bilo leta 1978 organizirano v 48 oddelkih, v varstvu pa je bilo 968 otrok. V letu 1979 pa se je število otrok v varstvu že povečalo na 1022. Zgrajen je bil vrtec v Levcu z dvema igralnicama, dokončali pa sta se tudi dve igralnici pri vrtcu na Polzeli. Leta 1980 je število predšolskih otrok v varstvu ponovno naraslo, in sicer na 1170 otrok. V tem letu je bil zgrajen vrtec v Preboldu, urejene pa so bile tudi igralnice v Veliki Pirešici. Naslednje leto je bilo vključenih že 1291 otrok, zgrajeni sta bili dve igralnici v Zabukovici, dve v Taboru in otvoritev obnovljenih prostorov v bivši stavbi osnovne šole v Braslovčah. Leta 1982 je bilo v varstvu 1454 otrok, zgrajen je bil nov vrtec v Šempetru.

V štirih letih se je torej število otrok v predšolskem varstvu na območju občine povečalo od 968 na 1454 ali za preko 50 %.

V tem obdobju je bila prisotna pereča socialna problematika. Družbene denarne pomoči je leta 1978 prejemalo 233 občanov, leta 1979 že 255, leta 1982 pa prav tako 255 občanov. V letu 1979 je bila končana izgradnja doma za starejše motene občane v Grmovju. Ta investicija je bila regijskega značaja. V letu 1982 je bila zgrajena nova depandansa pri »Domu upokojencev« na Polzeli. Vsa navedena štiri leta se je uspešno reševala tudi problematika borcev NOV na osnovi republiškega družbenega dogovora.

Na področju zdravstva so prav tako opazni pozitivni premiki. Do leta 1982 je bila na območju občine obnovljena v celoti zdravstvena mreža, razen izgradnje dozidka k zdravstveni postaji na Polzeli. Leta 1982 smo zgradili novo zdravstveno postajo na Vranskem, v letu 1980 pa zdravstveno enoto v Libojah. Vsa leta po letu 1978 smo združevali sredstva za modernizacijo regionalne bolnišnice v Celju in to 0,90 % od bruto osebnih dohodkov. Ta naložba bo zaključena šele po letu 1986. Gre torej za največjo investicijo v tem obdobju na območju regije na področju družbenih dejavnosti.

Ob izgradnji zdravstvenih objektov pa so se intenzivno reševali tudi ostali problemi. Naj posebej omenim pereč problem pomanjkanja zdravnikov in visok bolniški stalež, ki je v marsikateri organizaciji združenega dela presegal 10 % zaposlenih.

V obdobju teh štirih let je na območju občine na področju kulture bil dan poudarek amaterski kulturno-prosvetni dejavnosti, zlasti zborovskemu petju, knjižničarstvu, godbam na pihala, likovni in dramski dejavnosti ter še nekaterim drugim. Poleg financiranja redne dejavnosti se je posvečala precejšnja skrb množični kulturno-prosvetni dejavnosti in

krepitvi materialne osnove. Leta 1978 je bil zgrajen in opremljen nov »kulturni dom« na Vranskem in leta 1981 na Gomilskem. Leta 1980 je bil zgrajen prizidek in obnovljen »kulturni dom« v Gotovljah, leta 1981 pa obnovljen dom »Svobode« v Grižah in v Libojah. V letu 1982 je bil zgrajen »kulturni dom« v Vrbju. Ob vseh teh naložbah pa so kmalu po letu 1978 stekle preko posebnega odbora aktivnosti za izgradnjo »kulturnega doma Edvard Kardelj« v Žalcu. Do leta 1982 so bili pripravljeni projekti in pridobljeno zemljišče v mestnem jedru v Žalcu.

Ob izgradnji posameznih objektov in urbanih središč so se ob njih postavljala tudi posamezna spominska obeležja. Posebno lep je spomenik »Hmeljarja« v Žalcu in spomenik NOB na Polzeli, delo akad. kiparja Janeza Boljke, ter posamezne skulpture akad. kiparja Vasilija Četkovića.

Na področju telesnokulturne dejavnosti je prav tako bil dan poudarek množičnosti in krepitvi materialne osnove te družbene dejavnosti. Predvsem množična rekreacija je v teh letih doživela velik razmah. Smučanje, planinarjenje, trim akcije in druge zvrsti telesne kulture pritegnejo vsako leto nekaj tisoč občanov, posebno mladine. Tekmovalni in vrhunski šport temelji resnično na množičnosti. Vsa leta po letu 1978 so bila vlaganja v športni center v Žalcu, na katerega smo lahko resnično ponosni. Leta 1979 je bila v Braslovčah zgrajena plastična skakalnica, v Šempetru in na Gomilskem pa igrišča. V letu 1980 so prav tako bili zgrajeni posamezni športni objekti, na primer v Gotovljah, in adaptirani planinski postojanki pod Krvavico in na Mariji Reki. Leta 1981 pa je bil obnovljen bazen v Preboldu.

DELOVANJE KRAJEVNIH SKUPNOSTI

Lahko trdimo, da v občini Žalec ne bi mogli doseči tako hitrega gospodarskega in družbenega razvoja v letih od 1978 do 1982, če bi ne bilo razvite krajevne samouprave v okviru posameznih krajevnih skupnosti. Ob analizah sredstev, s katerimi so razpolagale posamezne krajevne skupnosti v določenem letu, lahko ugotovimo, da se je njihova materialna osnova iz leta v leto krepila, čeprav nismo dosegli predlagane sistemske rešitve, na osnovi katere bi vse krajevne skupnosti na območju Slovenije imele stalen vir sredstev. Poleg sredstev, ki so jih zbrali občani v posameznih krajevnih skupnostih na osnovi prostovoljnih prispevkov in vrednosti prostovoljnega dela, so krajevne skupnosti razpolagale tudi z drugimi viri. Omenim naj predvsem prispevke delovnih organizacij na osnovi dogovorov in sporazumov, sredstva iz samoprispevka na osnovi referenduma, namenska sredstva posameznih samoupravnih interesnih skupnosti in sredstva iz splošne porabe za delovanje delegatskega sistema. Seveda je bilo vsako leto teh sredstev za vse potrebe, zlasti v manj razvitih, pretežno kmetijskih in obrobnih krajevnih skupnostih, premalo, saj so obstajali številni režijski odbori in široko zastavljeni programi, ki so vključevali predvsem tiste naloge, ki so življenjskega pomena za občane.

Programi posameznih krajevnih skupnosti za določeno leto vedno bolj vključujejo poleg komunalne dejavnosti tudi reševanje socialne problematike, področje urejanja prostora, urbanizma, varstva okolja, družbeno

samozaščito in druga. Leta 1980 je bila oblikovana skupna finančna služba za vse krajevne skupnosti. Medtem ko smo do leta 1979 imeli 19 krajevnih skupnosti, se v tem letu oblikuje še dvajseta, in sicer v Vrbju.

PRAZNOVANJE OBČINSKIH PRAZNIKOV

Leta 1978 v Žalcu

V letu 1978 se praznovanje občinskega praznika ni odvijalo v širokem obsegu, posebno glede na izvajanje investicij. Potrebno je bilo za eno leto prekiniti praznovanje po krajevnih skupnostih in s tem zagotoviti plačila določenih preteklih obveznosti ter izvršiti določene priprave in začeti posamezna dela, ki zahtevajo več časa in sredstev v zvezi s praznovanjem občinskega praznika na Gomilskem. Zato je bila slavnostna seja občinske skupščine in družbenopolitičnih organizacij v Žalcu, pred tem pa izredno pomembna proslava 40-letnice I. konference KPS pri Šmiglovi zidanici nad Grajsko vasjo, in sicer 20. maja. Te manifestacije so se udeležili številni gostje, med njimi vsi živeči udeleženci te konference razen tovariša Tita. Ključ od obnovljene zidanice je predal tovariš Edvard Kardelj.

V jeseni so se odvijale prireditve v počastitev 110-letnice drugega slovenskega tabora, ki je bil v Žalcu. V počastitev te obletnice je izšla tudi četrta številka »Savinjskega zbornika«.

Kljub temu pa so bili v tem letu odprti posamezni pomembni objekti. Naj omenim nov energetski objekt pri Tekstilni tovarni Prebold, otvoritev prostorov »Surovine« pri Žalcu, trgovska hiša »Lesnine« v Levcu, otvoritev grafitnega obrata v Keramični industriji Liboje.

V letu 1978 so prejeli plakete občine

1. Trgovsko podjetje »Savinjski magazin« Žalec
2. Beogradska banka — temeljna banka Ljubljana,
3. Institut za hmeljarstvo in pivovarstvo Žalec,
4. Osnovna šola »Slavko Šlander« Prebold,
5. Osnovna organizacija ZSMS Vrbje,
6. Krajevna skupnost Vransko,
7. Prostovoljno gasilsko društvo Vinska gora,
8. Lovska družina Žalec,
9. Anton Kotnik iz Prebolda,
10. Justina Holobar iz Žalca,
11. Rado Rotar iz Dobriše vasi,
12. Stanko Žagar iz Griž.

1979 — Gomilsko

Priprave na praznovanje občinskega praznika na Gomilskem so potekale več kot eno leto. V izgradnjo posameznih objektov so bila vložena znatna finančna sredstva. Že ob praznovanje 40-letnice 1. konference KPS pri Šmiglovi zidanici nad Grajsko vasjo leta 1978 smo adaptirali zidanico, uredili njeno okolico in asfaltirali cesto proti Grajski vasi s priključkom na cesto I. reda; zgradili smo novo makadamsko cesto do Šmiglove zi-

danice. Moderniziranih je bilo preko 8 km cest. Posebej na omenim izgradnjo in asfaltiranje ceste Kamenče—Gomilsko. Do občinskega praznika je bila regulirana Bolska od mostu na cesti I. reda Ljubljana—Maribor do mostu na cesti Gomilsko—Zakl, sedaj pa z regulacijo nadaljujemo skozi Gomilsko; v gradnji je nov betonski most čez Bolsko na cesti Gomilsko—Kamenče. Ob praznovanju krajevnega praznika na Gomilskem leta 1979 je bil položen temeljni kamen za nov večnamenski objekt, otvoritev tega objekta pa je bila 8. februarja 1981. leta. V tem domu je telovadnica, ki služi tudi šoli za kulturnoprosvetne in ostale potrebe, prostori za knjižnico, krajevno skupnost in krajevne družbenopolitične organizacije. V okviru doma krajanov so tudi poslovni prostori pošte. Do samega praznovanja občinskega praznika je bil adaptiran gasilski dom, začeli smo z izgradnjo športnega igrišča v Šmatevžu, ki je bilo kasneje dograjeno; opravljena pa so bila tudi posamezna dela, npr. križišče na Rezani in obnova Zadružnega doma ter ureditev njegove okolice. Ob praznovanju občinskega praznika je bila izdana monografija »Gomilsko«.

Zbori skupščine občine Žalec so v letu 1979 sprejeli nov odlok o podeljevanju priznanj občine Žalec. S tem odlokom se določajo naslednja priznanja:

— podelitev domicila,
— imenovanje za častnega občana,
— podelitev grba občine — zlati, srebrni, bronasti,
— podelitev plakete občine,
— sprejetje pokroviteljstva nad prireditvami.

V letu 1980 je bil sprejet tudi poslovnik o podeljevanju priznanj občine Žalec. V letu 1979 so prejeli priznanje:

— *zlati grb občine*

1. Krajevna skupnost Gomilsko,
2. SIP Šempeter,
3. Zoran Razboršek iz Arje vasi,
4. Henrik Schmidt iz Žalca;

— *srebrni grb občine*

1. Industrijsko gasilsko društvo Tovarne nogavic Polzela,
2. Gasilsko društvo Griže,
3. Andrej Zakonjšek iz Žalca;
4. Osnovna šola Ljuba Mikuš, Žalec;

— *bronasti grb občine*

1. Partizan Griže — rokometni klub Minerva,
2. Tončka Hazler z Gomilskega,
3. Konrad Brunšek iz Andraža,
4. Stanko Satler z Brega pri Polzeli.

1980 — Gotovlje

Tudi ob praznovanju občinskega praznika v Gotovljah so bila opravljena precejšnja dela. Že pred praznovanjem leta 1979 je bila zgrajena in na začetku leta 1980 predana namenu žalska obvoznica s priključno cesto

na Sloveniko v Rušah, ki je močno razbremenila prometne razmere skozi samo mesto Žalec, z njo pa je bil zgrajen tudi nov priključek, ki veže križišče na obvoznici s cesto Ložnica—Gotovlje. Odsek ceste Ložnica—Gotovlje je bil vzporedno z izgradnjo obvoznice tudi asfaltiran. Na obvoznici smo uredili križišče na cesti, ki pelje iz Gotovelj proti Rizmalu.

V času priprav na praznovanje občinskega praznika v Gotovljah je bil dozidan zadružni dom, en del za potrebe kulturno prosvetnega in ostalega delovanja, en del pa za potrebe kmetijske zadruge »Savinjska dolina«. V celoti je bila obnovljena dvorana z nekaterimi drugimi prostori. Pričeli smo s temeljito adaptacijo stavbe v središču Gotovelj za ureditev prostorov za krajevno skupnost in za potrebe krajevnih družbenopolitičnih organizacij. Stekla je tudi izgradnja mrliške vežice. Velika pridobitev za Gotovlje je brez dvoma izgradnja krajšega odseka ceste, ki izven jedra naselja veže cesto od osnovne šole na obvoznico. S tem se je iz središča v celoti izločil prehodni promet. Delno je bila v tem času zgrajena tudi kanalizacija. Modernizirali so se posamezni cestni odseki ali celo zgradili novi v severnih višje ležečih predelih krajevne skupnosti v razloženem naselju Jedrt.

V letu 1980 so prejeli priznanje:

— *zlati grb občine*

1. DO ITC Ferralit Žalec,
2. Godba na pihala Zabukovica,
3. Krajevna skupnost Gotovlje,
4. Vlado Gorišek iz Žalca;

— *srebrni grb občine*

1. SOZD Hmezad — DO Mirosan Petrovče,
2. Krajevna skupnost Prebold,
3. Občinski štab teritorialne obrambe Žalec,
4. VIO — TOZD OŠ »Vlado Bagat« Braslovče;

— *bronasti grb občine*

1. Občinska čebelarska zveza Žalec,
2. Orova vas;

— *plaketo občine*

1. Dolfe Naraks iz Šempetra,
2. Breda Lenarčič iz Žalca,
3. Ivan Rak iz Gotovelj,
4. Anica Terpin iz Prebolda,
5. Leopold Rajh iz Prebolda,
6. Ivan Žagar iz Šešč.

1981 — Žalec

To leto je bilo praznovanje občinskega praznika v Žalcu. Opravljena je bila samo slavnostna seja. Ob tej priložnosti je bil prvič predvajan film o občini, ki s sliko ob glasbi prikazuje gospodarski, kulturni in socialni razvoj na območju Spodnje Savinjske doline. Avtor filma je Darko Klarič,

glasbo pa je posebej za film prispeval Jože Privšek, znani slovenski komponist in dirigent.

Dan pred praznikom, 4. julija, je bila v Grižah osrednja občinska proslava 40-letnice vstaje in 40-letnice napada na rudnik Zabukovico ter 60-letnice delavsko prosvetnega društva »Svoboda« v Grižah. Ob tej priložnosti je bil obnovljen dom »Svobode« in urejena okolica ter letno gledališče. Obnovljeno je bilo osrednje obeležje NOB v Grižah, na bivši rudniški stavbi v Zabukovici pa je bila odkrita spominska plošča.

V letu 1981 so prejeli občinska priznanja:

— *zlati grb občine*

1. Tekstilna tovarna Juteks Žalec,
2. Gasilsko društvo Žalec,
3. DPD »Svoboda« Griže,
4. Jože Hrvatin iz Liboj;

— *srebrni grb občine*

1. Aero TOZD »Kemija« Šempeter,
2. Podružnična šola Gomilsko,

— *bronasti grb občine*

1. LIK »Savinja« TOZD »Pohištvo« Šempeter,

— *plaketo občine*

1. Ivan Diacci iz Šempetra,
2. Janez Meglič iz Žalca,
3. Jernej Koštomaj iz Liboj,
4. Boris Debič iz Žalca,
5. Viktor Drama iz Levca,
6. Alojz Kotar iz Liboj,
7. Milan Zabavnik iz Latkove vasi,
8. Adi Vidmajer iz Prebolda,
9. Vinko Zagoričnik iz Podvina.

1982 — Vrbje

V letu 1982 je bil občinski praznik v novo ustanovljeni krajevni skupnosti v Vrbju. V tem letu je bila končana že v letu 1981 začeta dograditev zadružnega doma ter zgrajena manjša trgovina za dnevno preskrbo. Zgrajeno je bilo tudi igrišče in opravljena druga pomembna komunalna dela.

Dvajset let praznovanj občinskih praznikov z doseženimi rezultati na področju gospodarskega in družbenega razvoja dokazuje, da so imela ta praznovanja, ki so se vsako leto odvijala v drugi krajevni skupnosti, izredno velik pomen. Z njimi se je krepila krajevna samouprava, pripravljenost občanov, da tudi sami s prostovoljnim delom in zbranimi prispevki enotni in solidarno rešujejo vsa pomembnejša življenjska vprašanja ter tako pospešijo gospodarski in družbeni razvoj. Ob raznih manifestacijah so se oživljale tradicije NOB, krepila se je aktivnost družbenopolitičnih organizacij in društev. Na osnovi izgradnje številnih objektov, ne samo v večjih središčih, ampak tudi v obrobnih hribovskih predelih občine, se je praktično uresničeval policentrični razvoj občine.

Ko razmišljamo o razvoju in ugotavljamo uspehe od leta 1978 do 1982, bi lahko brez dvoma navedli še marsikaj, kar je bilo pomembnega z vidika gospodarskega in družbenega razvoja, posebno s področja prizadevanj delavcev v posameznih delovnih kolektivih, občanov po krajevnih skupnostih, uspešno uveljavljanje koncepta splošnega ljudskega odpora in družbene samozaščite, vlogo Beograjske in Ljubljanske banke ter številne druge uspehe, aktivnosti in probleme, ki so bili prisotni v tem obdobju. In če bi se vprašali, kje so poglavitni vzroki za uspehe, dosežene v teh letih, bi lahko rekli, da predvsem v pravilni oceni stanja, v pravilni opredelitvi posameznih proizvodnih programov, v zavzetosti delovnih ljudi in občanov, da dogovorjene naloge in cilje tudi dosežemo. Velikega pomena je bilo tudi to, da smo se problemov lotili organizirano in sistematično, da nismo posvetili vso skrb in pozornost le industriji in kmetijstvu, ampak tudi razvoju trgovine in gostinstva ter malega gospodarstva. Na področju industrije smo se opredelili predvsem za razvoj kovinske in kemične industrije, za tekstilno industrijo pa, da jo bomo razvijali v doseženem obsegu, vendar na čim višjem tehnološkem nivoju. Pomembno je bilo tudi sodelovanje z znanstveno raziskovalnimi organizacijami. Vrednost pred leti uveljavljenega policentričnega razvoja občine z vidika enakomernega in kvalitetnega razvoja v večji meri spoznavamo šele danes. Poglavitni razlog uspešnosti razvoja občine je tudi v njeni odprtosti. Skladno s principi enotnega jugoslovanskega tržišča smo omogočili razvoj sleherni organizaciji združenega dela, ki lahko prispeva k hitrejšemu razvoju na posameznih področjih. »Občinskih podjetij«, ki bi jim nudili kakšno posebno zaščito ali varstvo, nismo poznali.

Brez dvoma bomo tudi v letih po letu 1982, kljub večjim stabilizacijskim omejitvam, ki izvirajo iz posameznih ukrepov, zmogli ustrezen razvoj gospodarstva in družbenih dejavnosti. Materialna osnova in stopnja razvitosti, ki območje naše občine uvršča nad slovenska povprečja, nam to brez dvoma omogočata.

PRIZNANJA OBČINE ŽALEC ZA LETO 1982 SO PREJELI:

— *zlati grb občine Žalec:*
Hmezad — delovna organizacija Kmetijstvo Žalec
Ivo Robič iz Žalca

— *srebrni grb občine Žalec:*
Pohištvena industrija Garant Polzela
Glasbena šola Risto Savin Žalec
Janko Petriček iz Žalca

— *bronasti grb občine Žalec:*
Proizvodno podjetje MI KPrebold
Vinko Janič iz Šempetra
Jelisaveta Podgornik iz Prebolda

— *plaketo občine Žalec:*
Smučarsko društvo Braslovče
Kulturno prosvetno društvo Vinska gora
Planinsko društvo Prebold
Marjan Juteršek iz Gotovelj
Matevž Babič iz Griž
Pavlina Glušič iz Vrbja
Albin Stepinšek iz Trnave
Anton Uplaznik iz Kasaz

Ivan Jurhar

FERRALIT — NAJSTAREJŠA KOVINSKO PREDELOVALNA INDUSTRIJA V OBČINI

Začetek dela Ferralita sega v leto 1878, ko je v Žalec prišel ključavničar Josef Lorber, doma iz Stoperc pri Rogaški Slatini. Delati je pričel v kovačnici Kočevar, kjer je predvsem izdeloval okovje za vozove. Pozneje je svojo dejavnost preselil v hišo št. 22, last Juste Vrečar, kjer je delal do leta 1880, ko je odkupil hišo št. 19, kjer je bila dotlej usnjarna in je tod uredil ključavničarsko delavnico. Na tej lokaciji še danes obratuje TOZD Strojni obrat Ferralita, ki je v svoji nad 100-letni zgodovini doživel mnogo preureditev in sprememb. Ta letnica pomeni začetek dela celotnega podjetja, zato je pred dvema letoma Ferralit proslavljal svojo 100-letnico.

Nekdanja Lorberjeva tovarna, sedaj tozd strojni obrat

Z izkušnjami, ki jih je pridobil z delom po Avstriji, zlasti pa v Dunajskem Novem mestu (Wiener Neustadt) se je J. Lorber kaj hitro vživel v okolje ter pričel s proizvodnjo tistih predmetov, ki so okolju in okoliškim kmetom bili najbolj potrebni. Za pogon svoje delavnice je odkupil staro lokomobilo, ki je poganjala transmisijo in električni generator za proizvodnjo električnega toka. Z elektriko je razsvetljeval svoje delovne prostore, oskrboval pa je tudi bližnjo okolico z električno energijo in je prvi v Žalcu proizvajal elektriko. Za svojo delavnico je izdelal stružnico, ki jo je koristno uporabljal. Znano je, da je za potrebe svoje delavnice nabavljal vsaj vsakih pet let nov stroj in tako sledil tedanjemu tehničnemu razvoju.

Ob začetku dela na novi lokaciji je zaposloval 6 delavcev, že osem let pozneje se je število zaposlenih potrojilo, t. j. leta 1888 je bilo pri Lorberju zaposlenih 18 delavcev.

Razvoj hmeljarstva v Spodnji Savinjski dolini je tudi imel ogromen vpliv na razvoj tedanje Lorberjeve tovarne. Že takoj po ustanovitvi se je vključil v proizvodnjo hmeljskih sušilnic, s katerimi je pozneje postal znan ne samo po Sloveniji, temveč tudi Jugoslaviji, saj so hmeljske sušilnice našle svoje kupce celo v Vojvodini. Proizvodnja hmeljskih sušilnic za Vojvodino je Lorberja navdušila, da je začel med prvimi proizvajati sušilnice za žito in koruzo za vojvodinsko kmetijstvo.

Pri svoji redni proizvodnji je uporabljal odlitke, ki jih je kupoval v Štorah. S porastom porabe odlitkov se je pokazala potreba za izgradnjo livarne, ki jo je postavil leta 1899. Načrtoval je proizvodnjo temper litine, vendar je ta namen opustil ter ostal pri proizvodnji sive litine, nekaj let zatem pa je pričel z odlivanjem barvnih kovin.

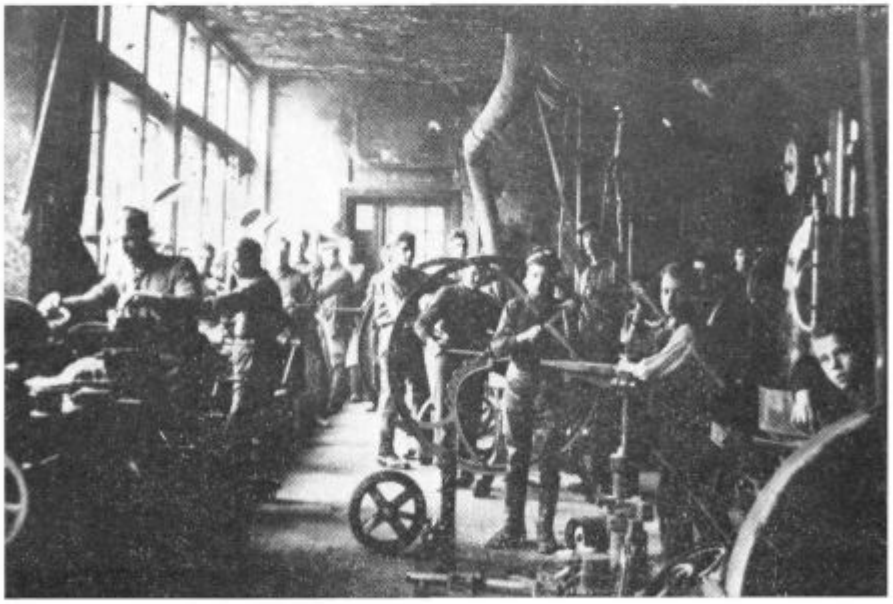

Lorberjeva delavnica 1924. leta

Lorberjevi delavci 1923. leta z lastnikom v sredini

Tovarna in livarna Lorber je delovala v glavnem samostojno, saj se družba z inženirjem Ignacijem Pehanijem in šempetrskim Jožefom Lenkom ni najbolje obnesla; trajala je od 1896. do 1899. leta.

Poleg kmetijskih sušilnic je proizvajal tudi kmetijske stroje, med katerimi so bile znane mlatilnice, pozneje pa se je proslavil s proizvodnjo sadnih mlinov, ki so bili še dolgo časa po II. svetovni vojni v proizvodnem programu.

Podjetje je v času pred prvo svetovno vojno doživelo izreden razcvet, saj je pred pričetkom I. svetovne vojne imelo blizu sto zaposlenih. Padec je sledil z odpoklicem delavcev v vojsko, vendar je delalo tudi med I. svetovno vojno za potrebe vojske.

Ponovni razcvet pa doživlja podjetje že leta 1922 in število zaposlenih raste vse do začetka splošne gospodarske krize. V teh letih je tovarno prevzel sin, ki nosi enako ime. Tovarna zopet posluje združena z novim partnerjem ing. Bovyejem vse do začetka II. svetovne vojne.

V tridesetih letih je imela tovarna okrog sto delavcev; proizvajali so hmeljske sušilnice, hmeljske škropilnice, sadne mline in druge kmetijske stroje. Z nastopom splošne gospodarske krize se je hitro zmanjševalo število zaposlenih; v tem času je bilo namreč zaposlenih vsega 5—7 ljudi, pa še ti so delali samo po 4 ure dnevno. Šele leta 1938 se je začelo z 8-urnim delom, pa tudi število zaposlenih se je naglo povečevalo vse do pričetka II. svetovne vojne.

Po drugi svetovni vojni je tovarna nadaljevala s svojim delom s proizvodnjo hmeljskih sušilnic in drugih kmetijskih strojev. Dne 22. aprila

1947 je bila z odločbo Okrajnega ljudskega odbora Celje — okolica tovarne Lorber v Žalcu nacionalizirana in je bilo ustanovljeno Okrajno Kovinsko podjetje Celje — okolica v Žalcu. Podjetje je zaposlovalo 42 delavcev. Šele po nacionalizaciji je začela ponovno obratovati livarna, ki je s svojimi odlitki preskrbovala predvsem industrijo v celjskem bazenu zlasti pa za Cinkarno Celje.

Oprema tega podjetja je bila zelo skromna. Imeli so vsega tri elektromotorje in ves pogon je bil preko transmisije. Četudi je bilo to zastarelo, je imelo svoje prednosti, saj je v času redukcij transmisijo poganjal traktor in je tovarna obratovala normalno. V novem družbenem podjetju zasledimo prvo resnejšo investicijo, čeprav po dosegu zelo skromno. Iz gospodarskega poslopja so ta čas zgradili skladišče, skromne umivalnike in pisarniške prostore. Malo večja investicija je sledila leta 1953, ko je bila, večji del udarniško, zgrajena nova hala mehanična II, preko Godomlje na »Antlogovi njivi.« Poseben praznik pa predstavlja prihod novih strojev v tedanje Kovinsko podjetje, ki so počasi, toda uporno izpodrivali stare že odslužene »Lorberjeve« stroje.

Renesanso je doživelo podjetje leta 1962, ko je bila prižgana zelena luč za izgradnjo nove prepotrebne livarne sive litine. Kljub skromnim sredstvom se je pričela gradnja nove livarne. Kar 80 % lastnih sredstev je bilo vloženih za ta objekt in le 20 % je bilo najetih sredstev. Želja za čimprejšnjo izgradnjo je vzpodbudila zaposlene, da so poprijeli za delo in pripomogli k čimprejšnji vselitvi v nove objekte. Vsi izkopi za vodovod in elektriko so bili opravljeni udarniško. 29. junija 1963 je Franc Leskov-

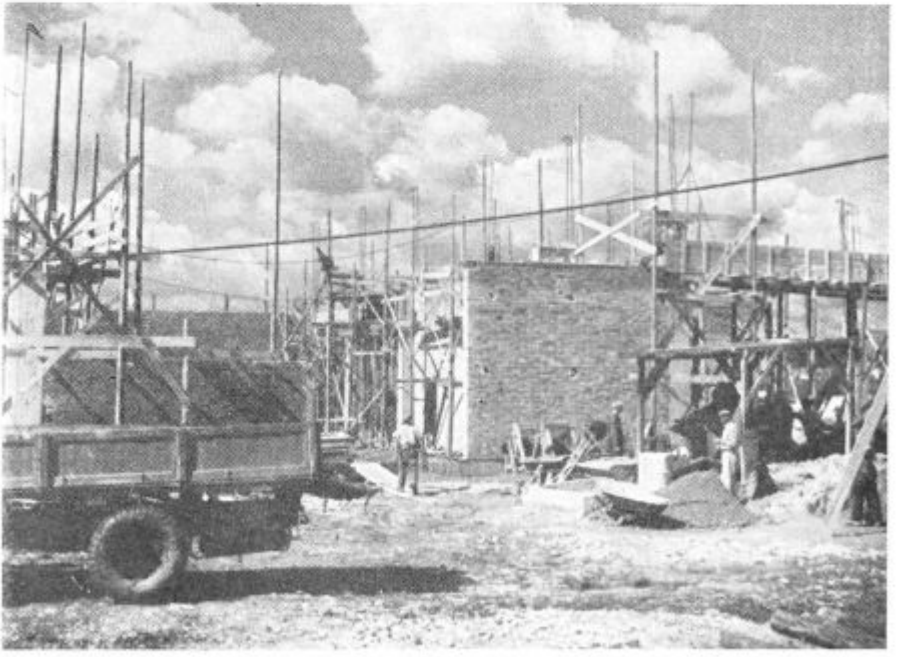

Izgradnja nove livarne 1962. leta

Kolektiv kovinskega podjetja 1953. leta

šek-Luka prerezal trak in objekt izročil delavcem v uporabo. Livarska dejavnost je s tem dnem pridobila v Žalcu ogromno. Odtlej so seveda sledile večje investicije in že leta 1964 je bila nabavljena nova naprava za pripravo peska; objekt je bil v grobem podaljšan in že je bilo vse pripravljeno za nadaljnjo mehanizacijo; dobavljena in montirana je bila leta 1969, leta 1973 pa nova livarna barvnih kovin.

Leta 1974 je sledila izgradnja novega dela in montaža elektropeči, leta 1978 modelna mizarna in skladišče modelov, leta 1980 nova konti naprava in receptor. Z vso to izgradnjo se Ferralit uvršča med srednje velike livarne in sodi med največje proizvajalce kontinuirano vlečene sive litine v Jugoslaviji.

Združevanje in povezovanje

Podjetje se je v svojem povojnem razvoju večkrat povezovalo z drugimi podjetji. Že leta 1950 je Okrajni ljudski odbor združil Okrajno Kovinsko podjetje Žalec, Kladivarno in livarno Vitanje ter Kovinsko podjetje Šentjur pri Celju v enotno podjetje z nazivom »Kovinska industrija Žalec« s sedežem v Žalcu.

Leta 1951 je prišlo do razformiranja te tvorbe, zato so leta 1951 razmišljali o pripojitvi podjetja k Železarni Štore ali Cinkarni Celje. Ponovno so imeli razgovore o združevanju podjetja leta 1971 s SIP Šempeter, vendar tudi od tega ni bilo nič.

Prvo resnejše povezovanje je bilo leta 1973, ko je prišlo do vključitve Ferralita v sestavljeno organizacijo združenega dela ITC Celje, v katero so bili poleg Ferralita vključeni še Kovinotehna Celje, Klima Celje, Libela Celje, Elektrosignal Celje in KIG Ig pri Ljubljani. Tudi

ta formacija se ni obdržala in s 1. 1. 1980 je bil ta SOZD soglasno razpuščen in podjetje je postalo zopet samostojno.

V začetku leta 1982 se je zopet pričela akcija o povezovanju, in sicer za povezovanje v SOZD AGROS Šempeter, ker za članice proizvaja vitalne sestavne dele od podsklopov do raznih vakuumskih črpalk in odlitkov. Delavci so se na referendumu 18. maja 1982 pozitivno izrazili o pristopu v SOZD AGROS in s tem dnem je Ferralit postal polnopravni član SOZD AGROS, ki se ukvarja s proizvodnjo kmetijske mehanizacije.

Delavsko gibanje in samoupravljanje

Delavci nekdanje Lorberjeve tovarne so se vključevali v delavsko gibanje. Zasledimo njihove zahteve v letnem poročilu za leto 1919 in članke v časopisu Najprej št. 214 ter 230, kot v knjigi Razmah strokovnega sindikalnega gibanja na Slovenskem 1918—1922. Po stavkah, ki so bile v bližnjih Libojah in Preboldu, so pričeli stavkati v Strojni tovarni in livarni Lorber v Žalcu, kjer je stavkalo 25 delavcev, ker so imeli za 10- in 11-urno delo le 15 kron plače. Stavka se je končala šele 13. oktobra z delnim zvišanjem plač in uvedbo 8-urnega delavnika.

V tej tovarni se je tudi učil za strugarja znani revolucionar in prvoborec Franc Leskošek-Luka od 23. 4. 1912 do 12. 2. 1913. Po vojni je kot minister za težko industrijo imel ogromno vpliva na izgradnjo in razvoj, zato ga je delavski svet na svečani seji ob otvoritvi nove elektro peči razglasil za »častnega člana Ferralita.«

Z ustanovitvijo Okrajnega kovinskega podjetja se je tudi poživilo sindikalno delo v podjetju. Delavci Kovinskega podjetja so bili znani

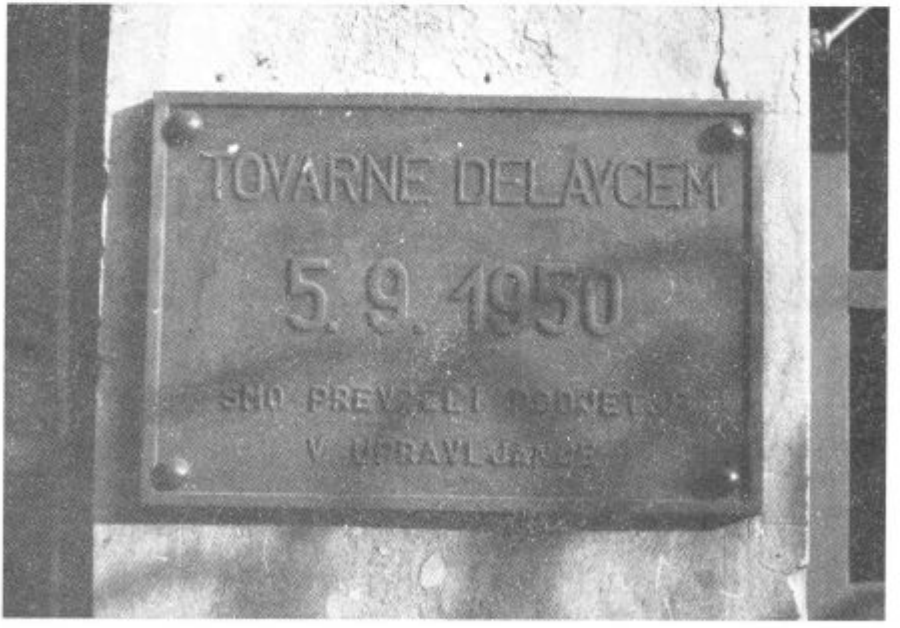

kot nosilci vseh akcij in zasledimo jih pri vseh akcijah v povojni obnovi, od kmetijskih posestev, gradnje zadružnih domov, do dela na modernizaciji regionalne ceste Celje—Ljubljana. Med prvimi so v Žalcu prevzeli tovarno v svoje upravljanje dne 5. 9. 1950, kar priča tudi spominska plošča na objektu TOZD Strojni obrat. Organi upravljanja so leta 1964 razpisali natečaj za novo ime podjetja in 1965. leta je delavski svet izbral novo ime Ferralit, ki je postalo znano ne samo v celjskem bazenu, temveč je po svojih proizvodih tudi širom Jugoslavije in izven nje, kjer se uveljavlja s svojimi znanimi proizvodi.

Iz tega kolektiva izhaja ogromno število aktivnih družbenopolitičnih delavcev, ki se uveljavljajo ne samo v kolektivu, temveč tudi na terenu kot priznani samoupravljalci in funkcionarji.

SEDANJI POLOŽAJ FERRALITA

V Ferralitu je trenutno zaposlenih 425 delavcev v treh TOZD in Delovni skupnosti skupnih služb. Celotni prihodek znaša 499,552.000 din, od tega dohodek 208,618.000 din. S svojimi proizvodi se vključuje v izvoz na konvertibilno področje v skupni vrednosti 17,352.000 din. Ustvarjena devizna sredstva se uporabljajo za uvoz repromateriala in rezervnih delov za opremo livarne, ki ima celotno mehanizacijo iz uvoza. S svojimi proizvodi zadovoljuje potrebe celotnega bazena in je precejšen del kovinsko predelovalne industrije, elektroindustrije in steklarn odvisen od proizvodov Ferralita ter nanje vezan.

TOZD Livarne proizvajajo letno okrog 3000 ton pretežno maloserijskih in individualnih ulitkov sive litine, izdelane ročno ali strojno. Posebej poznana je pa kontinuirana vlečena litina, ki jo proizvede do 3000 ton poljubnih presekov do premera 300 mm ki se vse bolj uporablja za različne proizvode v kovinsko predelovalni in steklarski industriji. Po proizvodnem programu je Ferralit tudi poznan po steklarski litini, za katero se zahteva posebna kemijska oziroma strukturna sestava.

V livarni barvnih kovin proizvaja ulitke iz aluminijevih in bakrovih zlitin. Posebnost te livarne je izdelava bronastih zvonov različnih tonov in velikosti, ki zvonijo po vseh kontinentih. Proizvodnja aluminijastih litin obsega 120 ton letno, bakrovih pa 80 ton.

TOZD Strojni obrat proizvaja predvsem črpalke in ósne podsklope za kmetijske stroje. Črpalke proizvaja za čisto in odpadno vodo ter vakuum črpalke za kmetijstvo. Letna kapaciteta proizvodnje ósnih podsklopov znaša do 10.000 kom ter obdeluje do 1000 ton odlitkov za kmetijsko mehanizacijo.

Opušča se proizvodnja vodovodnih armatur razen nadtalnih hidrantov, ki se predvsem proizvajajo za izvoz.

TOZD Modelarna proizvaja modele za potrebe livarne, kakor tudi za zunanje kupce. Modeli se izdelujejo v treh oblikah in sicer leseni, plastični in kovinski.

NADALJNJI RAZVOJ FERRALITA

Nadaljnji razvoj je usmerjen predvsem v posodobitev tehnologije. Predvidene so investicije, s katerimi bomo dosegli povečan obseg proizvodnje z minimalnim povečanjem zaposlenih, boljšo kakovostjo, ugodnejšimi delovnimi pogoji in povečanim asortimanom proizvodov.

TOZD Livarna planira proizvodnjo 5000 ton ulitkov sive litine v pesek, 240 ton ulitkov iz aluminijastih zlitin in 140 ton ulitkov iz bakrovih zlitin. Pri proizvodnji kontinuirano vlečene sive litine se predvideva predvsem osvojitev zahtevnejših profilov ter povečanje na 3500 ton letno.

Za realizacijo tega načrta se predvidevajo téle investicije: nabava nove priprave peska, stroj za centrifugalno litje, druga elektro peč, rekonstrukcija čistilnice in jedrarne, zamenjava žarilne peči, nabava avtomata za brezokvirno formanje in kompleksno reševanje energetike. Za te investicije načrtujemo približno 120,000.000 din sredstev. Na ta način bi z minimalnim povečanjem zaposlenih dosegli podvojeno proizvodnjo.

Največji problem za tovarno predstavlja zastareli strojni obrat, katerega namerava kompletno preseliti na novo lokacijo ob livarni. Za normalno obratovanje se načrtuje izgradnja 5000 m² delovnih površin z zamenjavo starega strojnega parka z novim. Vrednost naložb bi znašala 150,000.000 din. S to izgradnjo bi zaposlenost »TOZD Strojni obrat« porasla za 15 %, produktivnost pa najmanj za 40 %. V novih delovnih prostorih bi izdelali 940 ton črpalk, 1860 ton obdelanih odlitkov za kmetijsko mehanizacijo ter 70 ton armatur. Vrednost naložb znaša 150,000.000 din.

V TOZD Modelarna bi s 30% povečanjem proizvodnje dosegli, z nabavo nove opreme, da bi sledila razvoju tehnologije livarne. Vrednost investicije bi znašala 10,000.000 din.

Vrednost investicij bi znašala za DO Ferralit 280,000.000 din, kar pa Ferralit ne bo zmogel v celoti zagotoviti. Potrebni bodo bančni krediti in sovlaganje kupcev. S tem bi z izboljšano tehnologijo povečali produktivnost, istočasno pa zadovoljili vse kupce. Povečal bi se tudi izvoz na približno 30,000.000 din.

V delovni organizaciji si prizadevajo za uresničitev vseh teh načrtov, da bodo postali srednje razvita tovarna.

Božo Andolšek

JUTEKS

Začetki proizvodnje jutinih tkanin v Žalcu segajo v čas pred drugo svetovno vojno. Leta 1939 je skupina Žalčanov na pobudo Vilka SENICA, pričela z deli za izgradnjo tovarne za predelavo jute. K takšni odločitvi jih je vodilo predvsem dejstvo, da je bilo v takratnem času celo težko nabavljati posebne tkanine in vreče za embaliranje hmelja. Dobavitelji so kasnili z roki, ali pa so dobavljali nekvalitetno embalažo. Razen tega je bilo na voljo potreben kapital, v bližnji okolici pa tudi ni manjkalo razpoložljive delovne sile. Delniška družba Hmeljarna in banka Savinjska posojilnica, obe s sedežem v Žalcu, sta zagotovili potreben kapital. Ustanovljena je bila komanditna družba z nazivom JUTEKS, SENICA & ALBERT k. d. Žalec.

Komanditisti — člani družbe so bili:

— komplementarja (to je člana, ki sta vodila poslovanje in sta bila odgovorna z vsem premoženjem):
SENICA Vilko iz Žalca in ALBERT Antun iz Zagreba

— komandisti:
— Hmeljarna, družba z omejeno zavezo Žalec
— Savinjska posojilnica Žalec
— MARŠIČ Riko, trgovec Braslovče
— GORIČAN Franc, posestnik iz Žalca
— VIZOVIŠEK Ivan, trgovec iz Žalca
— ŠIRCA Olga, posestnica iz Žalca
— CUKALA Maks, trgovec iz Tabora v Savinjski dolini in
— MARINIČ dr. Franjo, zdravnik iz Maribora

Jeseni leta 1939 so pričeli z adaptacijo prostorov bivše pivovarne. Prostori so bili zelo neprimerni, vendar so jih za skromen začetek proizvodnje le preuredili. V tkalnici so vgradili 40 novih strojev, pa tudi v pripravljalnici, dodelavi in šivalnici so bili stroji v glavnem novi.

Proizvodnja je stekla leta 1940. Iz začetnih težav so jim pomagali mojstri in tehnični vodja, ki so prišli iz Odacev v Vojvodini, kjer je že vrsto let delovala tovrstna tovarna. V začetku leta 1941, torej tik pred okupacijo, je podjetje zaposlovalo 150 oseb.

Lastniki so uvideli, da sama tkalnica brez predilnice ne bo zagotavljala rentabilnosti podjetja. Zaradi tega so kupili staro predilnico, vendar

je okupator preprečil dobavo. Okupator je 26. 4. 1941 zaplenil tovarno, proizvodnjo pa preusmeril v izdelavo vreč iz stanične preje jutinega tipa.

V tovarni je že leta 1941 delovala skupina naprednih delavcev, ki so se vključili v OF. Zaradi izdaje so bili aretirani in 27. 12. 1941 ustreljeni štirje delavci Juteksa: skladiščnik Ernest Verderber, strojni tehnik Jože Hofer in delavca Jože Zagode in Janko Herman. Kljub temu so delavci vse bolj in na razne načine pomagali osvobodilnemu gibanju.

Po osvoboditvi tovarna nekaj časa ni obratovala zaradi pomanjkanja preje. Jeseni leta 1945 pa je pričela z obratovanjem, vendar v manjšem obsegu.

Juteks je postal državno podjetje po odločbi vlade LRS št. s-zak. št. 51 z dne 22. 10. 1946. Predhodno so bili tudi urejeni odnosi z bivšimi lastniki (darilna pogodba Vilka Senica, zaplemba deleža Antuna Alberta in izplačilo deležev ostalim članom komanditne službe).

Zaradi manjših težav pri preskrbi z bombažno prejo, so pričeli v Juteksu izdelovati težje tehnične tkanine iz bombaža. Poleg tega so izdelovali tudi razna težja platna za šotore in ponjave, pozneje pa tudi keper za delovne obleke.

Po letu 1953, ko je podjetje že ustvarjalo določena sredstva, so samoupravni organi stali pred odločitvijo o nadaljnjem razvoju podjetja na dosedanjem prostoru. Glede na to, da prevelikega družbenega interesa za vlaganje v tekstilno industrijo ni bilo, so se morali samoupravni organi in vodstvo podjetja odločiti za postopno graditev tovarne na obstoječi lokaciji. Od leta 1954 do 1960 so bila izvršena naslednja investicijska dela: adaptacija dotedanjega poslopja s pisarnami in stanovanji v kotlarno, adaptacija kupljene stanovanjske hiše v upravno zgradbo, zgrajeni so bili prostori za dodelavo, šivalnico, skladišče gotovih izdelkov, delavnice in prostori sedanje predilnice. V tem času je izgradnja predilnice najpo-

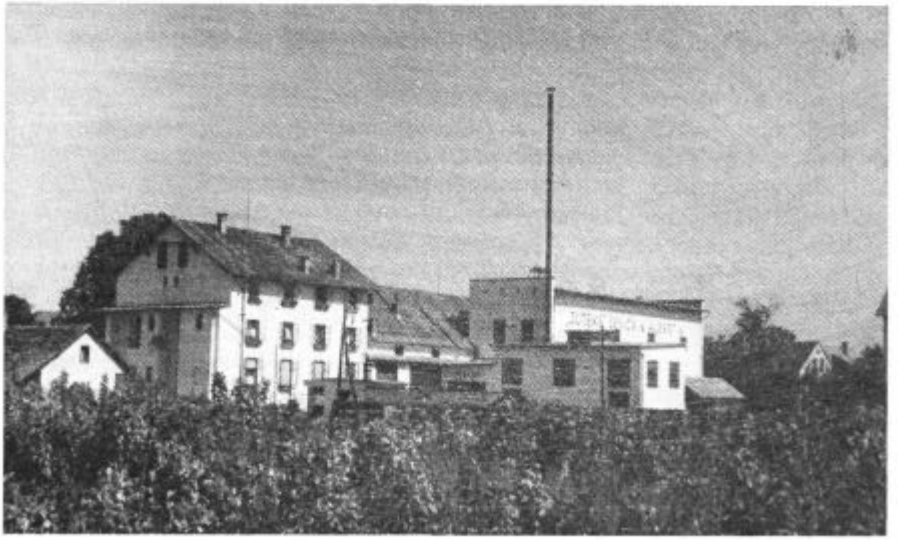

Juteks 1946. leta

membnejša prelomnica v razvoju Juteksa. Odločitev o nabavi predilnih strojev za predelavo jute, vsekakor ni bila lahka. Izhajala pa je predvsem iz dejstva, da so bile ustrezne statve že vgrajene in predvsem, da ni bilo sredstev za izgradnjo povsem nove proizvodnje za predelavo bombaža.

Tudi pot do ustreznih dovoljenj in kredita za nabavo novih predilnih strojev ni bila lahka. Kljub temu pa nam je le uspelo zaključiti to investicijo, s čemer so bile dane možnosti za kompletno predelavo jute. To je, v veliki meri močno vplivalo tudi na porast proizvodnje.

Leta 1964 je bila zgrajena za pripravljalnico in škrobilnico nova nadstropna stavba, ki je vsaj delno rešila prostorsko stisko tudi v tkalnici. Nabavljen je bil tudi nov snovalni ter predilni stroj. V naslednjih letih sta bila odkupljena stavba in igrišče TVD »Partizana«. Leta 1967 je bila dograjena dodatna hala k predilnici, nabavljena sta bila dva nova mikalna stroja. Po letu 1967 je bilo nabavljenih 16 novih tkalskih strojev za izdelavo širokih tkanin. Koncem leta 1970 smo kupili v Angliji 3 predilne in 1 snovalni stroj.

Leta 1972 pa je nastopil prelomni trenutek v investicijski izgradnji Juteksa. Tega leta sta bili dograjeni dve veliki hali v skupni velikosti (s kletnimi prostori vred) 2.800 m². Ob upoštevanju več razlogov, ki so govorili temu v prid, je bila sprejeta odločitev, da v novih prostorih steče proizvodnja PVC — talnih oblog na jutinem filcu, postopoma pa tudi na sintetičnem filcu, na azbestni lepenki in na drugih podlagah.

Iz lastnih sredstev, ki so bila ustvarjena s prehodno proizvodnjo jutinih izdelkov, in garancijo banke so bila zbrana potrebna sredstva za nabavo strojev. Pri firmi Kleinewefers Industrie Companie, G db H iz Krefelda v ZRN smo nabavili stroje za pripravo in nanašanje PVC past; stroje za pripravo vlaken in proizvodnjo filca pa smo nabavili pri firmi Krupp Maschinenfabriken, Spinnbau — Bremen.

Vzporedno z izgradnjo novih hal so potekala tudi druga, sicer manjša pa kljub temu ne nepomembna gradbena dela. Predvsem je treba omeniti predstavitev kotlarne, zaradi česar smo leta 1978 lahko podrli poslopje stare kotlarne, razširili obstoječe dvorišče in s tem omogočili, da smo na tem prostoru postavili montažno halo. Na ta način smo pridobili novih 1.100 m² proizvodnih prostorov. Polovico novih prostorov smo uporabili za predstavitev priprave predilnice, v drugem delu pa smo kasneje vgradili novo proizvodnjo netkanih mrežastih tekstilij »Arnit.«

Leta 1977 smo za tkalnico zgradili veliko pokrito skladišče, ki smo ga nato kasneje še dodatno uredili, tako da je sedaj povsem zaprto.

Ob praznovanju 40-letnice naše DO je bilo v letu 1979 opravljenih več gradbenih del, od katerih naj posebej omenimo: izgradnjo sedanje čelne stavbe, v kateri so priprava paste ter pisarniški prostori. Poleg tega smo povečali kapacitete cistern na dvorišču, izvršili asfaltiranje dvorišča, ter uredili tudi prehodne in transportne poti.

S tem smo dodobra izkoristili vse možnosti za izgradnjo in razširitev prostorov za proizvodno dejavnost. V letih po vojni smo tako povečali prostore od 2300 m² na 11.500 m². Ob takem povečanju proizvodnih prostorov in glede na precejšnjo strjenost objektov, je postal nadaljnji razvoj na sedanji lokaciji povsem nemogoč. Zaradi tega so se pričele porajati zamisli in kasneje tudi načrti za izgradnjo novih kapacitet v industrijskem rezer-

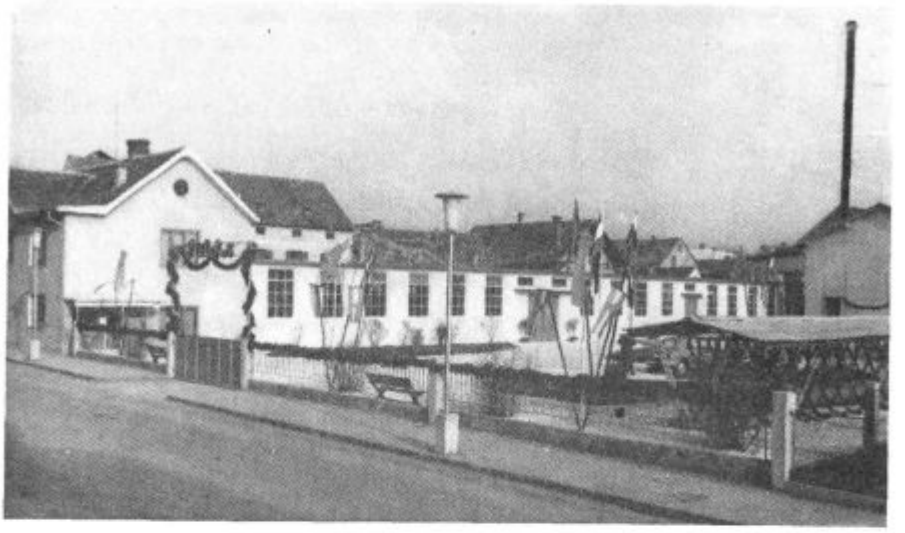

Juteks ob 20-letnici obstoja 1960. leta

vatu na Ložnici. Ob dokaj uspešnih poslovnih rezultatih so bile dane tudi možnosti za začetek gradnje na novi lokaciji. Na področju, ki zajema preko 8 ha zemljišča in na katerem bi naj (dolgoročno gledano) nastala povsem nova tovarna, sta trenutno zgrajeni dve proizvodni hali, v velikosti po 3200 m² vsaka.

Potekajo pa tudi že določena nadaljnja dela v okviru celotnega projekta izgradnje nove tovarne.

Vsekakor lahko ob tem govorimo o zgodovinskem trenutku v razvoju Juteksa. Kar je bilo pred leti še skoraj nemogoče, je postalo resničnost. Resničnost, ki bo v bodočnosti dala možnost za razširitev proizvodnje in s tem povsem nove pogoje poslovanja.

Iz prikazanega izhaja, da so najpomembnejši mejniki v razvoju TT Juteks Žalec predvsem:

— prehod na proizvodnjo težkih bombažnih tkanin, šotorskega platna, ponjave in celo vojaške uniforme,
— postavitev obrata predilnice — leta 1961,
— postavitev obratov filca in PVC talnih oblog — leta 1973,
— pričetek gradbenih del na Ložnici — leta 1981.

Delovno organizacijo TT Juteks Žalec sestavljata dve TOZD in sicer TOZD — juta in TOZD — talne obloge. V njenem okviru je organizirana tudi delovna skupnost skupnih služb.

TOZD sta organizirana takole:

a) TOZD juta sestavljajo:

— obrat predilnica
— obrat tkalnice (ki obsega tudi pripravo za tkanje, dodelavo in konfekcioniranje)
— obrat netkanih tekstilij

b) TOZD talne obloge sestavljata:

— obrat za proizvodnjo filca
— obrat za proizvodnjo toplega poda

DSSS je organizacijsko sestavljena iz štirih sektorjev (tehnični, komercialni, finančni in splošno-kadrovski) ter samostojnih služb za razvoj, za načrtovanje in analize ter za varstvo pri delu.

Družbeno-ekonomski odnosi znotraj delovne organizacije so urejeni s samoupravnimi akti in plani. Pomembni so dohodkovni odnosi med obema TOZD, ki izvirajo iz nadaljnje predelave jutinih tkanin v filc in PVC topli pod ter devizno dohodkovni odnosi.

Družbeno-ekonomski odnosi med obema TOZD in DSSS se vedno bolj izpopolnjujejo. Nagrajevanje delavcev v DSSS je tesno povezano s proizvodnimi in dohodkovnimi uspehi obeh TOZD.

V naši DO uspešno delujejo tri osnovne organizacije sindikata, povezane v konferenco OOS, dve osnovni organizaciji ZKS in dve OO ZSMS.

Organizacija samoupravljanja je urejena s samoupravnimi akti na nivoju DO in TOZD.

V okviru DO delujejo organi:

1. neposredno voljeni organi:

— delavski svet (sestavljajo ga delegati obeh TOZD in DSSS)
— odbor delavskega nadzorstva
— skupna disciplinska komisija

2. izvršilni organi delavskega sveta DO

— poslovni odbor
— komisija za varstvo pri delu
— komite za ljudsko obrambo in družbeno samozaščito

3. individualni poslovodni organ (direktor)

4. drugi (stalni ali začasni) organi.

Ustrezni samoupravni organi delujejo tudi v obeh TOZD.

V Juteksu, kjer je danes zaposlenih ca. 470 delavcev, je število zaposlenih rastlo od 17 zaposlenih takoj po vojni, na 181 zaposlenih v letu 1955, pa potem 377 zaposlenih v letu 1965, ter nato na 480 zaposlenih v letu 1975. Na številu zaposlenih sta močno vplivala dva trenutka in sicer ustanovitev predilnice, zlasti v letu 1963 in pričetek proizvodnje talnih oblog v letu 1972/73.

Obseg proizvodnje v Juteksu je bil zelo različen in je odraz možnosti gospodarjenja v določenih obdobjih.

V predelavi jute, kjer smo v letu 1962 zabeležili proizvodnjo 1340 ton, beležimo v nadaljnjih letih stalen porast obsega proizvodnje. Tako smo v letu 1967 že zabeležili proizvodnjo prej v količini 2154 ton. Ta obseg proizvodnje smo zadržali nekako do leta 1971, ko se je proizvodnja še povečala na 2415 ton, v naslednjem letu pa celo na 2536 ton. Nato je proizvodnja padala in je v letu 1976 dosegla 1841 ton. Nato je opazen ponoven porast proizvodnje. V lanskem letu pa smo ponovno dosegli dokaj visok obseg proizvodnje in sicer je bilo izdelano 2325 ton jutinih prej.

Proizvodnja talnih oblog je novejša. Začetki proizvodnje in prodaje na domačem trgu, kjer smo se srečevali s številnimi problemi, so se odrazili tudi v obsegu proizvodnje. Tako smo v prvem letu, t. j. leta 1974 izdelali 1,373.000 m² toplih podov. Že v naslednjem letu pa je proizvodnja precej narastla in tak trend zadržala vse do lanskega leta. Vzrok je predvsem v večjem povpraševanju po teh izdelkih na domačem trgu, predvsem pa v zelo uspešnem plasmaju toplih podov v izvoz, predvsem na področje SSSR. Izreden porast proizvodnje nam kažejo podatki, saj smo v letu 1975 proizvedli 2,727.000 m², leta 1976 že 2,826.000 m², leto dni kasneje pa kar 3,348.000 m² toplega poda. Nato beležimo majhen padec proizvodnje, saj smo v letu 1978 izdelali 3,251.000 m². V letu 1979 je proizvodnja narastla na 3,837.000 m² toplega poda. V zadnjih dveh letih pa beležimo izreden porast proizvodnje, saj smo leta 1980. izdelali 4,324.000 m², leta 1981 pa rekordnih 4,896.000 m² toplih podov.

Proizvodni program Juteksa je dokaj širok, zato bomo prikazali le najvažnejše izdelke:

TOZD JUTA:

V tem TOZD vršimo predelavo surove jute v prejo, sukance, tka, nine in konfekcijske izdelke. Največ prej uporabimo v svojem obratu tkalnice za tkanje. Ostalo količino pa prodamo, predvsem za potrebe izdelovalcev preprog in drugih tekstilnih talnih oblog. Največji del proizvodnje TOZD predstavljajo jutine tkanine. Del le-teh porabimo v TOZD talne obloke za izdelavo jutinega filca, ki služi kot podloga za izdelavo tople-

Juteks ob 40-letnici 1980. leta

ga poda. Ostale količine tkanin pa prodamo kupcem, ki jih uporabljajo kot material za pakiranje, za izdelavo bitumenske izolacije, v pohištveni industriji ter v zadnjem času tudi za modne in dekorativne izdelke.

V tej TOZD izdelujemo tudi vreče za najrazličnejše namene pakiranja (žita, koruze, krompirja itd.). V letu 1981 pa je v tej TOZD stekla tudi proizvodnja netkanih tekstilij, s komercialnim nazivom Arnit, ki ima širok namen uporabe in sicer za armiranje (papir, zaščitne folije, razni filci itd.). Zelo pomembna je tudi pri armiranju raznih gradbenih materialov (izolacijski materiali, fasade itd.).

TOZD TALNE OBLOGE:

V tej TOZD izdelujemo PVC talne obloge na različnih podlogah. Večji del proizvodnje predstavlja izdelava PVC toplega poda na jutini podlagi. Termotal, kot ta izdelek komercialno imenujemo, je sestavljen iz iglanega jutinega filca, zgornja plast pa je iz PVC, ki je potiskan v določenih vzorcih in barvah. Proizvodni program pa zajema tudi proizvodnjo PVC talnih oblog na azbestni lepenki (ta izdelek imenujemo Supertred) in na steklenih vlaknih (komercialni naziv tega izdelka je Termoplast).

Izgradnja novih proizvodnih prostorov in drugih industrijskih objektov na novi lokaciji v ind. coni so zahtevali dovolj smelosti in odločnosti kolektiva, da doseže zastavljene naloge in cilje. V realizaciji tega projekta vidi delovni kolektiv Juteksta svojo nadaljnjo eksistenco, ki bo temeljila na optimalno zastavljeni proizvodnji termo in zvočno izolacijskih PVC talnih in steklenih oblogah. Glede na to, da je delovna organizacija Juteks zastavila izgradnjo industrijskih objektov na Ložnici dolgoročno, je s tem omogočila razvoj in proizvodnjo izdelkov, ki jih sedaj ne proizvaja. Tu so mišljeni zlasti termoizolacijski elementi, ki dopolnjujejo obstoječi program izolacijskih PVC talnih in stenskih oblog. Dane pa so tudi možnosti razvoja povsem novih proizvodov, za katere se proizvaja osnovna surovina v Jugoslaviji, proizvodi pa so izvozno usmerjeni.

Povdarek na proizvodnji termo in zvočno izolacijskih izdelkih temelji na ugotovitvah, da so v Jugoslaviji ogromne energetske izgube ravno zaradi neustreznih izolacijskih stanovanj in drugih objektov. Tega se zavedamo zlasti v zadnjem času, ko se ves svet nahaja v veliki energetski stiski.

Nič manj pomemben faktor za realizacijo programa Ložnica in njegov perspektivni razvoj pa je popolnoma neustrezna lokacija v mestnem jedru Žalca.

Delovni kolektiv Juteksa je čvrsto odločen, da z nadaljnim uspešnim razvojem podjetja zagotovi delo bodočim generacijam.

Anica Trivan

RAZVOJNA POT DELOVNE ORGANIZACIJE SIGMA ŽALEC

Peščica delavcev je pred 25 leti z odlokom občinske skupščine ustanovila podjetje »Vodovod« s sedežem v Šempetru z namenom, da napelje nekaj glavnih vodovodov v Savinjski dolini. Na koncu prvega leta poslovanja je podjetje štelo 48 zaposlenih, ki so ustvarili 260 tisoč dinarjev celotnega dohodka.

Dve leti kasneje se je podjetje dokončno formiralo. Izvoljen je bil prvi delavski svet, kar je pomenilo začetek delavskega samoupravljanja v praksi.

S pridobitvijo del izven žalske občine, predvsem z izgradnjo na zunanjih vodovodih se je podjetje močneje razširilo. Ob 10. obletnici obstoja je podjetje, ki se je med tem preimenovalo v Cevomontažo, sedež pa prestavilo v Žalec, beležilo že več sto kilometrov položenih salonitnih, plastičnih in jeklenih cevi za napajanje vodovodnih rezervoarjev in namakanje zemljišč širom Jugoslavije.

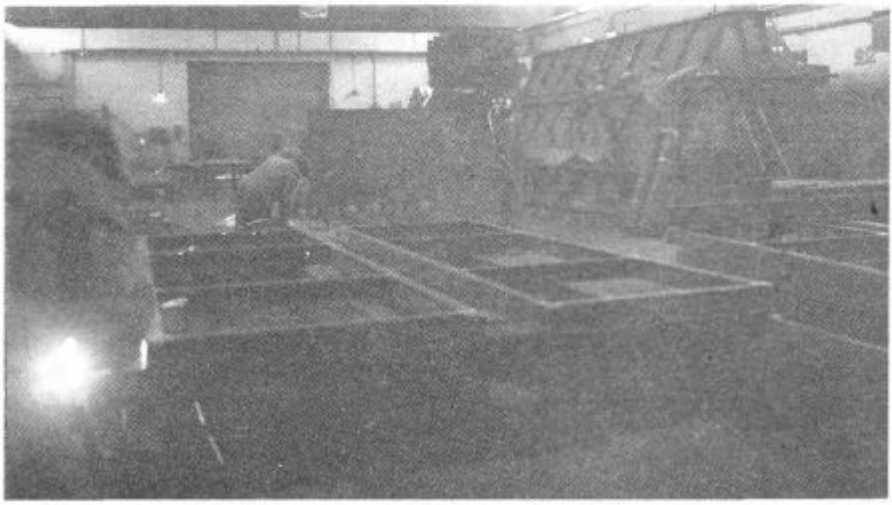

Proizvodnja v TOZD na Vranskem se vse bolj usmerja v zahtevnejše konstrukcije in razvoj lastnega programa toplotne tehnike

Pet let kasneje je lahko kolektiv k temu dodal še več kilometrov vodovodov, nekaj večjih vodovodnih rezervoarjev, instalacijska dela v več sto stanovanjih in drugih objektih družbenega pomena in ne nazadnje nad tri tisoč ton ladijske in razne industrijske opreme.

Pri vsem tem pa bi moral biti poudarjen poseben entuziazem članov tega kolektiva, ki je brez posebne strojne opreme, največkrat tudi ročno, v dežju in snegu, v vodi in blatu sodeloval pri izgradnji naših infrastrukturnih objektov.

Ob skromnih začetkih industrijskega načina proizvajanja v dokupljenih proizvodnih prostorih na Vranskem in v Zabukovici si je delovna organizacija, ki se je v tem času preimenovala v Sigmo Žalec, s svojim maloštevilnim strokovnim kadrom prizadevala, da ne bi ostala le izvajalec del, temveč z lastnimi sistemskimi rešitvami, posebno na področju stanovanjske izgradnje in toplotne tehnike, postala sooblikovalec nove tehnologije, predvsem pri industrijsko montažnih sistemih.

Dobršen del svojega dohodka, ki so ga člani kolektiva ustvarjali pod izredno težkimi pogoji dela, so uporabili za razvoj proizvodov, kot so: sanitarne stene, trajnogoreče peči in trajnogoreči kotli.

Zamisli glede obogatenih, industrijsko predizdelanih instalacijskih elementov so bile ugodno sprejete v projektivnih birojih, kakor tudi v gradbeni operativi. Funkcionalno in tehnološko uporabnost instalacijsko gradbenih elementov »Sigma blok« je potrjevala izredno hitra poraba teh elementov.

Velik in uspešen razvoj je bil storjen tudi na področju toplotne tehnike. Posebno pomembni rezultati so se pokazali v zadnjih letih, saj se je razvila nova izvedba trajnogoreče peči za centralno ogrevanje tipa TŽ, moči 25, 35, in 45 KW, kotlov za zgorevanje lesa in slame, moči 40 in 50 KW, etažnih kotlov za centralno ogrevanje na trdo gorivo. Pričelo se je tudi z razvojem na področju celotnega ogrevalnega sistema za zgorevanje lesnih odpadkov v sodelovanju s tujimi partnerji.

Danes šteje delovna organizacija SIGMA okrog 340 delavcev in ima s svojim posebnim programom vodilno vlogo pri izdelovanju sanitarnih elementov v Sloveniji kot v Jugoslaviji, čeprav se pojavlja na trgu dosti podobnih proizvodov.

Naš osnovni cilj je, da to mesto obdržimo in ga usmerimo na kvalitetni nivo ter tako ostanemo nosilec razvoja sanitarnih predfabrikatov na jugoslovanskem tržišču.

Za dosego zastavljenih ciljev se strokovni delavci intenzivno vključujejo v razvoj na občinski, republiški in zvezni ravni. Z osnovnim programom toplotne tehnike se intenzivno vključujemo v prizadevanje družbe za izkoriščanje domačih energetskih surovin s serijo peči tipa TŽ, za centralno ogrevanje individualnih stanovanj. To je plod lastnega znanja. Predvideno sodelovanje s tujimi partnerji pa nas bo vključilo v mednarodno delitev dela na področju izkoriščanja in uporabe lesnih odpadkov in zgorevanja ostalih odpadnih gorljivih snovi. Načrtan je tudi nadaljnji razvoj, ki predvideva širitev proizvodnje v obeh temeljnih organizacijah, s čimer si obetamo boljših tehničnih, tehnoloških in organizacijskih pogojev ter lažje vključevanje v tržišče.

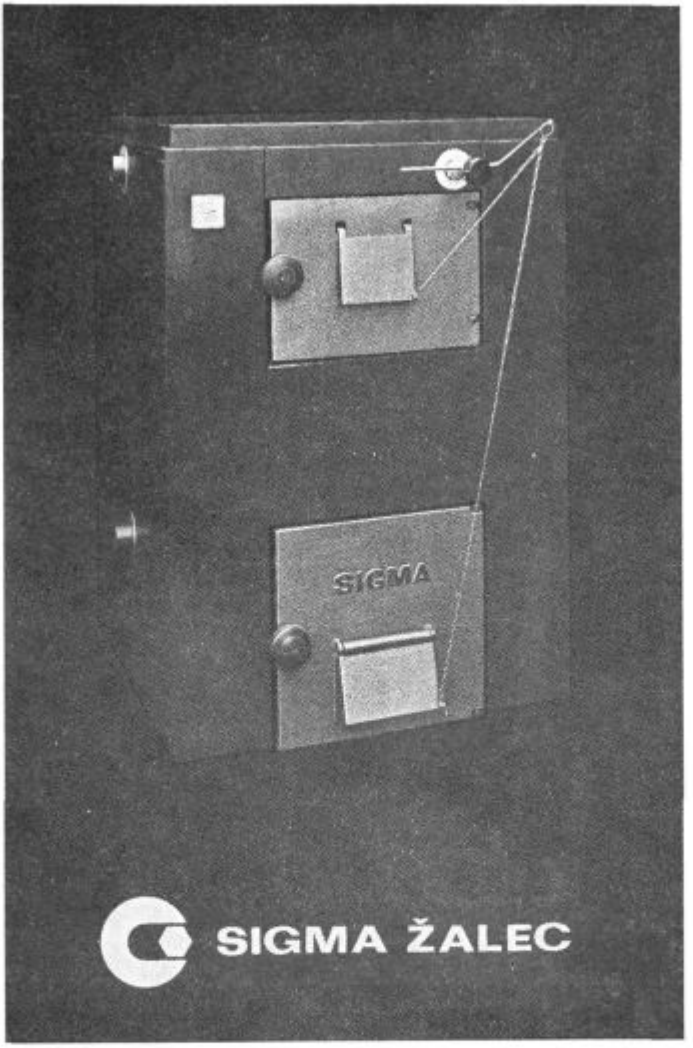

Peč Sigma

Dolgoročni sporazumi s partnerji nam omogočajo lažje in boljše planiranje. V naslednjih letih predvidevamo tesnejše sodelovanje z delovnimi organizacijami s sorodno proizvodno dejavnostjo znotraj in zunaj občine.

Rezultati kažejo, da bo celotni prihodek v letu 1982 osnova planiranemu prihodku v letu 1984. To sta omogočila hiter razvoj in porast proizvodnje v obeh temeljnih organizacijah, predvsem pa v temeljni organizaciji na Vranskem, kjer se že kažejo rezultati investiranja v letu 1980.

Za prihodnje pa predvidevamo povprečno stopnjo rasti letnega dohodka v višini 18 do 20 %.

Zgodovino nastajanja, razvoja in rasti SIGME do današnjega obsega lahko gledamo iz različnih vidikov. Ta zgodovina pomeni naš izredni doprinos pri razvoju in industrijski način izdelanih in montiranih instalacij vodovoda, kanalizacije, ventilacije, dimnikov in drugih instalacij v stanovanjski izgradnji. Ta zgodovina pomeni velik doprinos pri razvoju in proizvodnji izdelkov na področju toplotne tehnike, ladijske in druge kovinske opreme. Ta zgodovina pomeni naš pomembni delež na področju montaže vodovodnih in drugih instalacij. Kaže se v petindvajsetletnem razvoju samoupravnih odnosov in neposrednem angažiranju delavcev, da dosežejo najboljše rešitve na vseh področjih delovanja delovne organizacije. Vsebuje dramatične trenutke tako v proizvodnji kot v montaži, spomin na odpovedovanje na račun razvoja podjetja, uspehe in neuspehe, veselje in stisnjene pesti, skratka vse, kar prinaša življenje ljudem, ki želijo s svojim ustvarjalnim delom dati svoj delež za lepšo osebno in skupno sedanjost ter prihodnost.

Polde Škafar

HMEZAD VČERAJ, DANES, JUTRI

Hmezad — sestavljena organizacija združenega dela, danes združuje 16 delovnih organizacij s področja kmetijstva, predelave kmetijskih proizvodov, industrije in storitev, gostinstva in zunanje in notranje trgovine. Poleg tega vključuje še organizacije skupnega pomena — Interno banko, Hranilno kreditno službo in Skupne službe.

V delovne organizacije je vključenih 41 temeljnih organizacij združenega dela — temeljnih zadružnih organizacij in 10 delovnih skupnosti — torej skupno 54 organizacijskih enot.

Hmezad deluje na področju šestih občin: Žalec, Celje, Šmarje pri Jelšah, Radlje ob Dravi, Ilirska Bistrica in Slovenska Bistrica.

V Hmezadu danes združuje delo 3200 delavcev in nad 6000 združenih kmetov. Hmezad zavzema danes pomembno mesto v slovenskem gospodarstvu.

NASTANEK IN RAZVOJNA POT HMEZADA

Hmezad je preteklo leto praznoval 20 letnico obstoja, vendar je delovanje posameznih temeljnih organizacij združenega dela in temeljnih zadružnih organizacij, ki danes sestavljajo SOZD Hmezad, oz. njihovih pravnih prednikov neprimerno daljše in sega tja v leto 1945. Korenine Hmezadovega nastanka pa segajo še leta nazaj v predvojno obdobje.

Uradna ustanovitev Hmezada, ki se je imenoval Kmetijski kombinat Žalec, je bila 26. decembra 1961 leta, ko se je 11 podjetij združilo: 6 kmetijskih gospodarstev (Arja vas, Vrbje, Založe-Šempeter, Latkova vas, Žovnek in Lava Celje), Sadna drevesnica »Mirosan,« predelovalni organizacije Mesnine Celje in Mleko Celje, trgovska organizacija Seme Celje ter Kmetijstvo Strojna postaja Žalec.

Predhodnik KG Arja vas je bila Kmetijska delovna zadruga (KDZ) »France Prešeren« v Arji vasi, ustanovljena kmalu po vojni.

KG Vrbje, ustanovljena 1954 je bila naslednik KDZ Vrbje.

KG Založe-Šempeter je bilo ustanovljeno 1953 leta z združitvijo KDZ »Slovensko Primorje« Šempeter, okrajne ekonomije Založe in ekonomije Šenek na Polzeli.

KG Latkova vas je nastala iz zadružne ekonomije v Latkovi vasi, okrajne ekonomije v Preboldu in KDZ Tabor, Vransko in Prekopa.

Savinjska idila. Savinjski golding pod prvim snegom

KG Žovnek se je ustanovilo v letu 1953 z reorganizacijo državnega posestva Žovnek — ustanovljenega kmalu po vojni.

Sadno drevesnico »Mirosan« je 1955 leta ustanovila Okrajna zadružna zveza v Celju.

Predhodnik »Mesnine« Celje je bila Klavnica Celje, zgrajena v začetku tega stoletja. Z vključitvijo v KK Žalec so se v »Mesnine« Celje vključile tudi vse manjše klavnice v žalski in celjski občini.

Zadružno podjetje »Mleko« je bilo osnovano 1954 leta in sicer iz celjskega komunalnega podjetja »Mleko«, ki je bilo ustanovljeno kmalu po vojni. V letu 1955 se mu je pripojila še Zadružna mlekarna v Šoštanju. V letu 1962 je bila zgrajena nova mlekarna v Celju s kapaciteto 25.000 l dnevne predelave mleka.

Podjetju »Seme«, ki je delovalo v Celju, se je ob vključitvi priključila Mešalnica močnih krmil v Vrbju, ki je do tedaj spadala k podjetju »Veležitar« v Celju.

Kmetijska strojna postaja je bila ustanovljena leta 1957, vendar sega njen začetek v leto 1945, ko je na sedanjem sedežu pričela delovati »Traktorska postaja« Žalec v okviru republiške organizacije »Ustroj«.

Novo ustanovljeno podjetje je dobilo sedež v Hmeljarskem domu v Žalcu, kjer je še sedaj sedež Hmezada. Hmeljarski dom je leta 1958 zgradila Hmeljarska poslovna zveza, ki je povezovala kmetijske zadruge in kmetijska gospodarstva tega območja. Prvi direktor KK Žalec je bil Milovan Zidar.

Z ustanovitvijo KK Žalec so podjetja, ki so se združila, postala obrati novoustanovljenega podjetja.

Ob združitvi se je iz sestava obrata Lava izločil poseben obrat Vrtnarstvo, iz obrata Arja vas pa obrat Zalog kot specializiran mlečno živinorejski obrat. Na novo se je osnoval še obrat »Centralna delavnica« v Celju. Tako je bilo v začetku v Kombinat vključenih 14 obratov.

V začetku leta 1964 so se v KK Žalec vključili še KZ »Savinjska dolina« Žalec, KZ Celje ter Zadružno trgovsko podjetje za izvoz hmelja »Hmezad« Žalec. Iz Kombinata se je izločil obrat Seme, vendar brez mešalnice, ki je ostala v sestavu Kombinata.

Vključeni Kmetijski zadrugi sta obsegali celotno območje občine Žalec in Celje. Kmetijske zadruge so se po vojni razvile iz nabavno prodajnih zadrug. Leta 1952 je v Savinjski dolini delovalo 18 zadrug, na območju celjske občine pa 10. Postopoma so se zadruge združevale in vedno bolj postajale organizatorke kmečke proizvodnje. V letu 1961 je končno v vsaki občini nastala po ena kmetijska zadruga.

Zadružno trgovsko podjetje za izvoz hmelja »Hmezad« je nastalo leta 1952 od takratne Hmeljarske zadruge »Hmezad«.

Hmeljarska zadruga je bila ustanovljena leta 1945 z nalogo, da pospeši obnovo praktično uničene hmeljske proizvodnje (pridelek hmelja letnika 1945 je bil le 315 ton) in ponovno organizira prodajo hmelja doma in v tujini. Zadruga je prevzela tudi hmeljsko skladišče predvojne hmeljarske zadruge v Žalcu.

Delovanje zadruge je bilo zelo pomembno. Do leta 1953 se je pridelek hmelja že dvignil na 1700 ton. Leta 1952 je ustanovila Hmeljarski inštitut in 1946. leta pričela izdajati list »Hmeljar«.

Leta 1952 so njeno proizvodno pospeševalno funkcijo prevzele Kmetijske zadruge, Koordinacijsko funkcijo pa najprej Hmeljarski odbor pri OZKZ Celje, nato pa Hmeljarska poslovna zveza, prodajo pa novo trgovsko podjetje »Hmezad«.

Po vključitvi Zadrug je bila izvedena prva večja reorganizacija. Iz obratov družbene proizvodnje in na novo vključenih KZ so se oblikovali enotni kmetijski obrati po teritorialnem principu (Vojnik, Celje, Petrovče, Gotovlje, Vinska gora, Vrbje, Šempeter, Polzela, Prebold, Braslovče, Trnava, Tabor in Vransko. Poleg tega je bilo še 5 specializiranih obratov (mlečni farmi Zalog in Podlog, gozdarstvo, Vrtnarstvo, Mirosan in predelovalni obrati: Mešalnica krmil, Mesnine in Mleko ter trgovski obrat Hmezad, Kmetijska strojna postaja in obrat Prevoz, ki se je na novo ustanovil. Skupno je bilo 24 obratov.

Leta 1966 je bil zgrajen nov industrijski mesno-predelovalni obrat Mesnine v Celju.

Leta 1967 je bila izvršena reorganizacija uprave Kombinata, poleg ostalih služb je bil prvič organiziran tudi razvojni sektor.

V obdobju od leta 1963 je tekla pospešena arondacija kmetijskih zemljišč. Z nakupom zemlje se je hitro jačal družbeni sektor kmetijstva. Po drugi strani se je močno okrepilo tudi sodelovanje s kmeti — kooperanti.

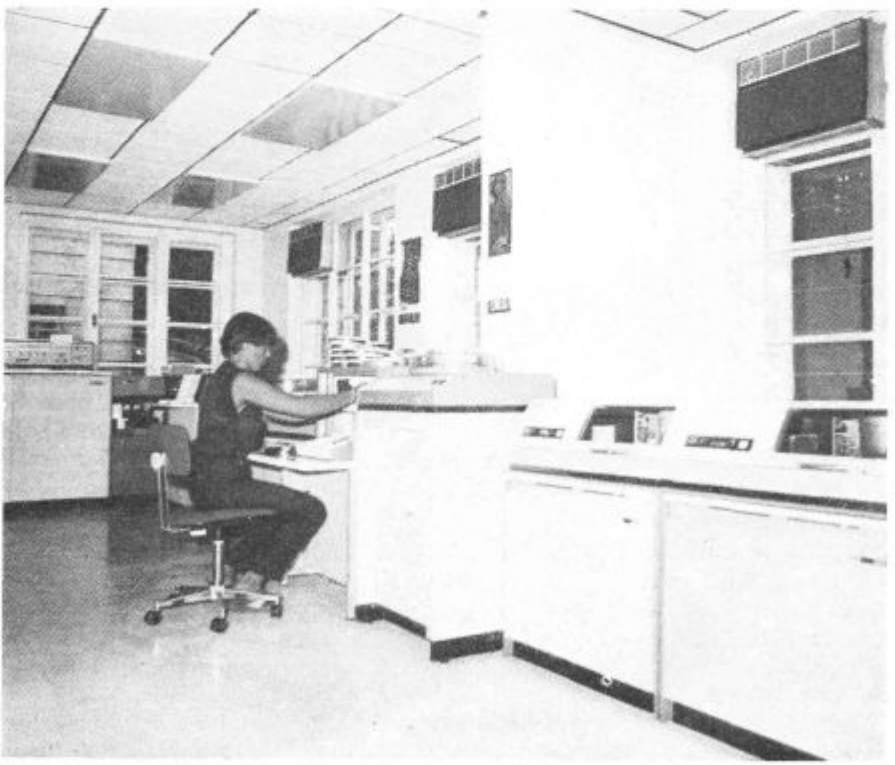

Računski center — dejavnost skupnega pomena

V tem obdobju je potekala intenzivna obnova hmeljišč po novi tehnologiji — izgradnja mlečnih farm in drugih kmetijskih obratov.

Leta 1969 je bila zgrajena hladilnica sadja v Celju, kar je precej prispevalo k pospešenemu razvoju sadjarstva na celjskem območju.

Tega leta se je Kombinatu priključila Samopostrežna restavracija Celje. Z njeno vključitvijo je Kombinat razširil svojo dejavnost tudi na gostinstvo.

V tem letu je bila izvedena nova notranja sprememba organizacije Kombinata. Družbena in kooperacijska proizvodnja sta se ločili. Iz takratnih 11 proizvodnih obratov sta bila ustanovljena dva specializirana obrata: Obrat Kmetijstvo, ki je vključeval vso družbeno proizvodnjo razen specializiranih obratov Vrtnarstva in Sadjarstva in obrat za kooperacijo, ki je vključeval celotno zadružno dejavnost v občinah Žalec in Celje.

Takšna organizacija je omogočila na eni strani pospešen razvoj družbene kmetijske proizvodnje in bolj organizirano sodelovanje s kmeti ter pospeševanje kmečke proizvodnje na drugi strani, kar se je močno odrazilo na poslovne rezultate v prihodnjih letih.

V letu 1970 sta se Kombinatu priključila še Kmetijski kombinat Šmarje pri Jelšah in Semenogojski obrat Radlje ob Dravi. Ob vključitvi KK Šmarje se je iz njega izločil obrat za predelavo sadja »Vital« v Mestinju in se skupaj s polnilnico v Žalcu, ki je bila zgrajena leta 1969, organiziral v novo DE Vital s sedežem v Celju.

Leta 1969 je postal glavni direktor KK Žalec Veljko Križnik.

Leta 1973 se je Kombinatu priključilo gradbeno obrtno podjetje »Usluge« Polzela.

Na osnovi ustavnih amandmanov o organiziranju temeljnih organizacij združenega dela, je Hmezad v letu 1972/73 izvedel novo samoupravno organiziranost TOZD. S samoupravnim sporazumom o združitvi v delovno organizacijo Kombinat »Hmezad«, ki je bil podpisan 28. 12. 1973, je bilo organiziranih 16 TOZD: Kmetijstvo Žalec, Kmetijstvo Šmarje, Kmetijstvo Radlje, Kooperacija Žalec, Sadjarstvo, Vrtnarstvo, Vital, Mesnine, Mlekarne, Mešalnica krmil, Hmezad export-import, Združena hladilnica, Strojna, Gostinstvo, Gradbeništvo in Skupne službe.

Kombinat je prevzel ime Kombinat Hmezad. S tem je bilo povdarjeno, da so njegovi zametki že v prvi povojni hmeljarski zadrugi in da je proizvodnja hmelja ena najpomembnejših dejavnosti.

Leta 1974 se je iz Hmezada izločila TOZD Vital in pripojila k DO »Slovin« Ljubljana.

Z dopolnjenim samoupravnim sporazumom o združitvi v DO »Hmezad« — kmetijstvo, industrija, trgovina, gostinstvo v letu 1974 je Hmezad dobil današnje ime.

DO Hmezad se je v letu 1974 vključila v Sestavljeno organizacijo združenega dela »Dobrina« Celje.

Leta 1975 se je Hmezadu priključila KZ »4. julij« Ilirska Bistrica z mlekarno, ki je bila do vključitve v sklopu tovarne organskih kislin v Ilirski Bistrici. Vključila se je kot TOZD Kmetijstvo Ilirska Bistrica.

Leta 1975 je bila ustanovljena TOZD Notranja trgovina Žalec, ki se je v naslednjih letih razvila v močno trgovsko organizacijo.

Leta 1976 je postal glavni direktor Zvone Pelikan, leta 1980 pa je prevzel vodstvo Hmezada sedanji glavni direktor tov. Vlado Gorišek.

Leta 1976 je bil zgrajen Hotel Prebold.

Leta 1978 sta se vključili v Hmezad še TOZD »Gostinstvo« Žalec, ki je bila prej v sklopu Savinjskega magazina Žalec in Čebelarska zadruga Žalec.

Leta 1981 so se vključili v Hmezad še DO Minerva-Zabukovica, tovarna za predelavo plastičnih mas, Kmetijska zadruga Slovenska Bistrica in Hotel »Slovan« Vransko.

SOZD »Dobrina« v vseh letih obstoja ni mogla prav zaživeti. Zaradi tega in zaradi pretežno trgovske usmerjenosti Dobrine (sestavljale so jo 4 Kmetijsko-predelovalne organizacije in 11 trgovskih organizacij) je Hmezad leta 1978 izstopil iz SOZD »Dobrina« in se leta 1979 sam reorganiziral v Sestavljeno organizacijo združenega dela Hmezad. TOZD, ki so tvorile DO Hmezad so se organizirale v DO v sestavi SOZD. Istočasno so se v okviru posameznih delovnih organizacij ustanovile številne TOZD.

DANAŠNJA ORGANIZACIJA SOZD HMEZAD JE NASLEDNJA:

1. **DO Kmetijstvo Žalec,**
   z dvema TOZD družbene kmetijske proizvodnje in TOZD Tovarne krmil
2. **DO Kmetijstvo Ilirska Bistrica,**
   s 3 TOZD
3. **DO Kmetijstvo Šmarje**
   s 4 TOZD
4. **DO Kmetijska zadruga »Savinjska dolina« Žalec**
   z devetimi temeljnimi zadružnimi organizacijami
5. **DO KZ »Drava« Radlje**
   s 5 TOZD
6. **DO KZ Slovenska Bistrica**
7. **DO Vrtnarstvo Celje**
8. **DO Sadjarstvo Mirosan**
9. **DO Čebelarska zadruga Žalec**
10. **DO Celjska mesna industrija**
    s 3 TOZD proizvodnja in prodaja.
    V to DO je vključena tudi TOZD Združena hladilnica.
11. **DO Celjske mlekarne**
12. **DO Hmezad Export-import Žalec**
13. **DO Notranja trgovina Žalec**
    s 5 TOZD
14. **DO Strojna Žalec**
    z dvema TOZD
15. **DO Minerva Zabukovica**
16. **DO Gostinstvo-turizem Žalec**
    s 4 TOZD

17. Interna banka Žalec
18. Hranilnica in posojilnica Žalec
19. Delovna skupnost Skupne službe Žalec

Če se še enkrat ozremo na prehojeno pot Hmezada, ugotovimo, da je današnja organiziranost in današnja stopnja razvoja rezultat dolgoletne rasti. Ta rast v preteklosti tudi ni bila enakomerna. Po hitrem razvoju in investicijski izgradnji v šestdesetih letih nastopi v sedemdesetih letih rahla stagnacija.

V zadnjih letih so ponovno zastavljena večja razvojna prizadevanja na vseh področjih.

PRIHODNJE RAZVOJNE USMERITVE HMEZADA

Skupni cilji srednjeročnega razvoja Hmezada so usmerjeni v razširitev in izpopolnitev obstoječih dejavnosti ter v razvoj nekaterih novih dejavnosti.

Ugodne izvozne možnosti omogočajo znatno povečanje proizvodnje hmelja. Povečanje proizvodnje hmelja bo temeljilo na povečanju površin in uvajanju novih rodovitnejših sort hmelja. S tem bomo povečali proizvodnjo hmelja na 3400 t letno.

Poleg hmelja je razvoj primarne kmetijske proizvodnje usmerjen v povečanje proizvodnje hrane za domače potrebe in za izvoz. To usmeritev bomo pospeševali tako v družbeni kot tudi v kmetijski proizvodnji. Glede na širšo družbeno usmeritev o povečanju samooskrbe s hrano, bomo povečali proizvodnjo krušnih žit. To bo mogoče doseči s smotrnim izkoriščanjem, zaščito in izboljševanjem kmetijskih zemljišč.

Razvoj primarne kmetijske proizvodnje poleg hmelja prvenstveno temelji na večji prireji mleka in vseh vrst mesa ne glede na sektor lastništva.

Povečanje živinorejske proizvodnje odpira razvojne možnosti v poljedelski proizvodnji (proizvodnja krme za živino) in v proizvodnji močnih krmil. Zato je predvidena izgradnja nove tovarne krmil s kapaciteto 70.000 ton letne predelave.

Razvoj sadjarske proizvodnje bo temeljil na večjem količinskem obsegu in na izboljšanju kvalitete z večjim sadnim izborom. Ob koncu srednjeročnega obdobja bodo na Sadjarstvu Mirosan proizvedli 3000 ton jabolk.

V Vrtnarstvu je razvoj usmerjen v povečanje proizvodnje vrtnin za potrebe širšega območja in v večanju cvetličarske dejavnosti.

Mlekarsko področje je eno od osnovnih nosilcev razvoja Hmezada. V izgradnji je nova mlekarna s kapaciteto 150.000 l dnevne predelave. Za pokritje potreb nove mlekarne bo morala letna proizvodnja mleka naraščati 8 do 10 % letno. V ta namen bodo zgrajene farme v družbeni proizvodnji še za 250 krav. Nazadnje bomo gradili hleve tudi v kmečji reji.

Razvojna usmeritev Hmezada na mesno predelovalnem področju je v zagotavljanju oskrbe celjske regije z mesom in mesnimi proizvodi. Poleg tega bomo del mesa namenili tudi za izvoz.

V tem obdobju bomo povečali proizvodnjo govedi in prašičev in tako dosegli večjo samooskrbo za mesno industrijo. To bomo dosegli z izgradnjo farme za govedo in prašiče v družbeni in kmetijski proizvodnji.

Proizvodnja perutnine, ki že sedaj dosega 5000 ton letno, se zaradi omejitve krme ne bo bistveno povečala.

Razvoj kovinsko predelovalne industrije bazira na povečanju serij osvojenih programov in razvoju nove kmetijske mehanizacije. Hmezad tudi razvija nov program z organiziranjem inženiringa za melioracije in namakanja.

V tem programu bodo sodelovale Minerva s proizvodnjo cevi, Notranja trgovina s proizvodnjo elementov za namakanje, Strojna pa bo dela izvajala. Ta program ima velike razvojne možnosti, saj bodo dela izvajali na celotnem ozemlju Jugoslavije in sodelovali pri izvedbi teh del tudi v inozemstvu.

Na področju gostinstva in turizma bo razvoj usmerjen v večanje družbene prehrane in drugih gostinskih uslug in v razvijanju kompletne turistične ponudbe.

Informiranje in izobraževanje sta v Hmezadu dobro urejeni. Centralno glasilo Hmeljar izhaja že 53 let.

Trgovska dejavnost se bo razvijala v skladu s potrebami članic Hmezada in možnosti tržišča. Trgovina bo oskrbovala proizvodnjo s potrebnimi osnovnimi surovinami in z ostalim reprodukcijskim materialom, opremo, rezervnimi deli ter investicijskim in gradbenim materialom. Po drugi strani bo odkupovala kmetijske pridelke, gozdne sadeže in druge proizvode in jih plasirala na tržišče. V skladu s potrebami se bo razvijala tudi maloprodajna mreža.

Pomembna razvojna usmeritev Hmezada je razširitev vključevanja v mednarodno delitev dela, poleg klasične trgovine tudi z višjimi oblikami mednarodne menjave. Tu mislimo predvsem na povečanje sodelovanja z deželami v razvoju.

Z intenzivno obdelavo zunanjih tržišč, večanjem proizvodnje za izvoz in drugimi oblikami sodelovanja (prenosa tehnologije) predvidevamo doseči bistveno absolutno povečanje izvoza v prihodnjem obdobju in povečanje deleža izvoza v celotnem prihodku Hmezada.

Z realizacijo zastavljenih planskih ciljev bo Hmezad zopet napravil pomembno etapo v svojem razvoju.

Ernest Ermenc

30 LET INŠTITUTA ZA HMELJARSTVO IN PIVOVARSTVO V ŽALCU

Gojenje hmelja na Slovenskem sega v starejšo zgodovino, saj ga prvi urbarji omenjajo že v XI. stolteju. V Savinjski dolini gojimo hmelj organizirano že 100 let. Za očeta savinjskega hmeljarstva imenujemo Janeza Hausenbichlerja, ki je že pred 100 leti napisal prvo knjigo o gojenju hmelja in sicer »Navod o hmeljariji«, v kateri so bili podani prvi pisani napotki o pridelovanju hmelja. V tej knjigi je tudi pesniško posvetilo, ki pravi:

Vzêmi lopato in bodi hmeljar,
le rêdi živino in gnoji zemljó!
Lep pod palcem ti krožil bo denár,
posestvo na boben ne bo ti prišló.

To pomeni, da je gojenje hmelja bilo tudi včasih ekonomsko zanimivo. Skoraj od ustanovitve hmeljarskega društva 1880 je izhajal »Hmeljarski vestnik«, ki je objavljal številne strokovne članke in napotke za pridelovanje hmelja. Na tem mestu moramo omeniti Antona Petrička, ki je bil 52 let tajnik južnoštajerskega hmeljarskega društva in urednik Hmeljarskega vestnika ter avtor številnih strokovnih in upravno organizacijskih sestavkov o hmeljarstvu. Anton Petriček je že med obema vojnama imel kolekcijski nasad številnih kultivarjev, ki so jih takrat gojili v Evropi.

Poskusi za ustanovitev Inštituta za hmeljarstvo segajo že v obdobje skokovitega razcveta hmeljarstva v Savinjski dolini po prvi svetovni vojni, vendar sta jih zadušili svetovna gospodarska kriza (1928—1932) in druga svetovna vojna (1941—1945). Po drugi svetovni vojni v svobodni Jugoslaviji je slovensko hmeljarstvo doživelo svojo renesanso. Inštitut za hmeljarstvo je bil ustanovljen 1. VIII. 1952 kot samostojno pravno telo. Pri okrožnem sodišču je bil registriran 4. 1. 1957 in vpisan v register znanstvenih zavodov 13. 6. 1957. Pobudo in sredstva za ustanovitev Inštituta so dali proizvajalci hmelja. Ti tudi financirajo večji del nalog, ki jih opravlja Inštitut. Preko hmeljarske poslovne skupnosti, v katero je včlanjen tudi Inštitut, proizvajalci vplivajo na program dela. Značilna je tesna povezava Inštituta s proizvajalci hmelja. Od samega začetka se je inštitut ukvarjal z aplikativnimi raziskavami v hmeljarstvu, opravljal strokovno službo v hmeljarstvu, sadjarstvu, varstvu rastlin in proizvodnji pivovarskega ječmena. Poleg tega je opravljal še vrsto servisnih dejav-

nosti: analize tal, krmil, razne druge kemične analize, razne pedološke in hidrološke raziskave zemljišč itd. Do leta 1965 je bil na Inštitutu glavni poudarek na aplikativnem in pospeševalnem delu, po letu 1965 pa so se delavci inštituta začeli vse bolj ukvarjati z raziskovalno dejavnostjo. Zadnja leta je poleg raziskovalne dejavnosti velik poudarek tudi na pospeševalni dejavnosti.

Leta 1975 smo na Inštitutu ustanovili še oddelek za pivovarstvo in nabavili mikro sladarno in mikro pivovarno, ter vso potrebno laboratorijsko opremo za reševanje strokovne in tehnološke problematike pri proizvodnji piva. Leta 1976 se je Inštitut za hmeljarstvo preimenoval v Inštitut za hmeljarstvo in pivovarstvo Žalec.

Od leta 1977 dalje imamo na Inštitutu v okviru hmeljarskega oddelka tudi kolekcijski nasad zdravilnih in aromatičnih rastlin ter začimbnic. Ukvarjamo se tudi s tehnologijo pridelovanja zdravilnih rastlin.

Delo Inštituta se odvija preko šestih oddelkov, poizkusnega obrata in hmeljne komisije.

— Oddelek za hmeljarstvo proučuje in raziskuje ukrepe za izboljšanje proizvodnje hmelja in s temi izsledki seznanja proizvajalce. Ukvarja se s selekcijo in vzgojo novih sort hmelja. Proizvodnji je dal že sedem novih kultivarjev hmelja, od katerih se je najbolj uveljavila »aurora«. Novi kultivarji zajemajo preko 50 % vseh hmeljnih površin in dajo preko 60 % pridelka. Za proizvajalce so zelo zanimivi, saj se bolje prilagajajo strojnemu obiranju, pozneje zorijo, tako se lahko čas obiranja in sušenja podaljša. Novi kultivarji so bolj bogati z grenčičnimi smolami. Ta oddelek skrbi tudi za hmeljarsko mehanizacijo, žičnice, fertilizacijo, raziskavo tal, hmeljarstvu in gensko banko hmelja.

— Oddelek za varstvo rastlin proučuje bolezni in škodljivce v hmelju in drugih kmetijskih rastlinah ter preizkuša sredstva za boj proti njim. Ukvarja se s problemi plevelne vegetacije v hmeljiščih in pri drugih kmetijskih kulturah. Glavna skrb tega oddelka je, da pridelamo zdrav hmelj. Ta oddelek opravlja tudi strokovno in pospeševalno službo v sadjarstvu, jagodičevju in vinogradništvu v osrednjem delu Slovenije.

— Oddelek za agrokemijo raziskuje kemične lastnosti hmelja ter proučuje tehnologijo sušenja in predelavo hmelja. Po naročilu opravlja kemične analize zemlje, krmil, vode in druge raziskave s področja predelave kmetijskih pridelkov. Ta oddelek je servis ostalih oddelkov predvsem v primarnih raziskavah.

— Oddelek za kmetijsko ekonomiko proučuje organizacijo dela, ekonomiko proizvodnje, zasleduje modelno kalkulacijo stroškov pridelovanja hmelja po posameznih fazah. Ukvarja se tudi z investicijami v hmeljarstvu in izdeluje investicijske elaborate za nova hmeljišča.

— Oddelek za pivovarstvo raziskuje surovine za proizvodnjo piva, vrši analize pivivne mladega in prevretega piva. Proučuje pivovarniško vrednost posameznih hmeljarskih kultivarjev, doziranje hmelja s posameznimi kultivarji in izdeluje recepture usipkov glede na razpoložljive surovine, ukvarja se tudi z analizami ječmena.

— Na poskusnem obratu Inštituta, ki meri nekaj več kot 17 ha, opravljajo strokovnjaki Inštituta poskuse, ki izhajajo iz njihovega delovnega

programa. Nekaj hmelja proizvajamo tudi za tržišče, kar je pomembna postavka v predračunu Inštituta.

— Hmeljna komisija deluje v sklopu Inštituta in skrbi za dober sloves slovenskega hmelja na domačem in tujem tržišču. Skrbi za izvajanje predpisov z obveznim oznamkovanjem in tehtanjem hmelja, proučuje vprašanja o pridelovanju hmelja, spremlja krčitve in obnovo nasadov, spremlja letne pridelke hmelja in skrbi za uničevanje divjega in podivjanega hmelja. Nadzoruje pridelovanje in trgovino s hmeljem.

— Oddelek za splošne posle opravlja, splošne, pravne, administrativne, ekonomske in finančno računovodske posle, predstavlja Inštitut ter skrbi za koordinacijo dela med posameznimi oddelki in za izvršitev programa, ki ga sprejme vsako leto skupščina Hmeljarske poslovne skupnosti.

Na Inštitutu združuje delo 61 delavcev: z visoko in višjo izobrazbo 17, (med njimi dva doktorja znanosti, en magister, štirje pa so vpisani na podiplomski študij na ljudljanski univerzi), s srednješolsko izobrazbo 18, ter drugih 26. Starost delavcev na delovnih mestih je precej visoka, mislim, da je v perspektivi naša največja skrb za mlajši kader.

Strokovni sodelavci na Inštitutu objavljajo svoje raziskovalne izsledke v domačih in tujih publikacijah. Največ objavljajo v strokovni prilogi »Hmeljar«, ki redno izhaja vsak mesec. Vsakih pet let pa skupaj z Zavodom za hmelj in sirak iz Bačkega Petrovca organiziramo znanstveni simpozij o pridelovanju hmelja; junija je bil že peti po vrsti, ki je bil obeležen s proslavo 30-letnice Inštituta.

Inštitut dobro sodeluje na področju znanstveno raziskovalne dejavnosti z Raziskovalno skupnostjo Slovenije, saj ima pri njej 11 samostojnih raziskovalnih nalog, kot temelje raziskave v okviru raziskovalnega programa.

Sodelovanje s tujimi ustanovami je dobro razvito, saj sodelujemo uspešno z visoko in višješolskimi ustanovami v Sloveniji ter Univerzo v Zagrebu. Zelo dobro smo povezani s sorodnimi inštituti v Bačkem Petrovcu, Hüllu, Freisingu, Žatcu, Colmarju, Aschfordu, Žitomiru ter Pulahwy.

Financiranje Inštituta imamo zadovoljivo urejeno. Z dobro tretjino predračunskih sredstev nas financirajo hmeljarji in sicer s prispevkom od 2,17 % prodajne vrednosti hmelja. To je menda edina panoga v kmetijski proizvodnji, kjer obstaja tudi finančno tako trdna vez v reproceloti med proizvajalci, stroko in trgovino. Z eno petino predračunske vrednosti nas financirajo Raziskovalna skupnost Slovenije in Občinske raziskovalne skupnosti. V predračunski postavki je pomemben tudi lasten pridelek hmelja, ostalo pa so dohodki iz svobodne menjave dela.

Ko analiziramo prehojeno pot zadnjih trideset let in ko gledamo v prihodnost, ne moremo mimo tega, da si ne zastavimo vprašanja, katere so najvažnejše naloge našega nadaljnjega razvoja. Prav gotovo je prva in glavna skrb Inštituta za vsestranski napredek slovenskega hmeljarstva, za poglobljeno znanstveno raziskovalno delo v tej panogi, za prenos aplikacije znanstvenih raziskav v prakso in še bolj učinkovito delo na področju pospeševanja hmeljarstva za dosego čim večjega hmeljarskega pridelka kvalitetnega hmelja. Na področju selekcije, genetike in vzgoje novih sort, je stalna naloga iskanje takih kultivarjev, ki bodo imeli veliko genetsko sposobnost, dajati visoke pridelke aromatičnega hmelja, z viso-

kim odstotkom alfa kislin in prilagojeni današnji tehnologiji pridelovanja hmelja. V tehnologiji pridelovanja hmelja se je v zadnjih dveh desetletjih veliko naredilo, saj smo zmanjšali porabo delovnih ur za ha od 4000 na 800. Ker so Nemci in Amerikanci na področju dosegli še večje uspehe, je tudi naša naloga, da racionalizaciji tehnologije pridelovanja hmelja posvetimo vso pozornost. Inštitut se bo moral v bodoče bolj odpreti in obravnavati tudi druge panoge kmetijske proizvodnje v svojem prostoru za območje osrednje Slovenije. Moral bo prevzeti skrb nad dolgoletnimi nasadi in posvetiti večjo pozornost kompleksu rastlinske proizvodnje. Raziskovalno delo Inštituta v zvezi s pivovarništvom se odvija v reševanju problematike vrenja piva. V mikrosladarni in mikropivovarni proučujemo kakovost novoselekcioniranih geotipov hmelja in ječmena za slajenje. Prav tako proučujemo nov način varjenja in učinkovitost raznih kombinacij surovinskega sestava piva ter uporabno vrednost novih hmeljnih kultivarjev. Sedaj, ko smo rešili financiranje pivovarskega oddelka, se bo omenjeno delo uspešno nadaljevalo.

V zadnjih letih smo se intenzivneje začeli ukvarjati z raziskovanjem zdravilnih zelišč. Kolekcijski nasad na inštitutu je dobro organiziran. Iz njega dobimo prve podatke o uspevanju rastlin v našem klimatskem prostoru in o možnostih plantažnega gojenja, uspešno služi vzgojnoizobraževalnim namenom ter raziskovalni dejavnosti. Z delom na plantažnem pridelovanju zdravilnih rastlin moramo nadaljevati, saj se dobro vključuje v program temeljne hmeljarske dejavnosti.

Rezultati raziskovanj, ne glede na to, kako veliki in pomembni so, ne morejo vplivati na napredek proizvodnje, če niso uporabni v praksi. Transfer znanja preko pospeševalne službe in ustaljenega načina, ki ga imamo in mislimo, da je dober, bo potrebno obdržati za uvajanje novosti v proizvodnji. V bodoče bo potrebna še trajnejša povezanost med Inštitutom in tehnološkimi službami, kajti le s skupnimi napori bomo lahko uspešni.

Mateja Delak

SAVINJSKI MAGAZIN

Pravijo, da se je razvila prva trgovina v naših krajih pod stoletnimi vaškimi lipami na sredi vasi. Tam so ljudje spretnih rok in prirojenih trgovskih žilic ponujali najrazličnejše izdelke.

V stari Jugoslaviji je bila trgovina v zasebni lasti, razen nekaj združenih obratov (konzumov). Ker je bilo na podeželju veliko malih trgovin, se je med njimi razvila močna konkurenca, ki je pogojevala razvoj močnejših trgovin, manjše so stagnirale, marsikatere pa tudi propadle.

Poleg ožje izbire blaga so manjši potrošnji botrovali tudi nizki dohodki delavcev in uslužbencev. Kmetje so imeli denarja le za najnujnejše potrebe.

Veliko je bilo brezposelnih, zato si je trgovski kader tembolj prizadeval ustreči sleherni stranki. Kaj hitro se je lahko zgodilo, da se je trgovski delavec znašel na cesti, brez vsake odpovedi. Takratni zakoni niso ščitili delavca, ki ga je delodajalec izkoriščal iz dneva v dan.

Za predvojno obdobje je značilno tudi to, da je bilo zelo malo investicij v trgovino, celo s strani trgovcev, ki so imeli dovolj kapitala. Njihov cilj je bil ustvariti čimveč kapitala s skromnimi osnovnimi sredstvi in drobnim inventarjem.

Zaradi vojne je nastopilo pomanjkanje blaga. Večina živil in tekstilnega blaga je bila racionirana. Uvedene so bile živilske nakaznice, točke za tekstil in posebne nakaznice za razno drugo blago.

Trgovskega kadra, ki ga je bilo v predvojnem obdobju preveč, je v vojnem času primanjkovalo, saj so mnogi trgovci odšli v partizane, njihove družine pa so Nemci izselili, ali pa poslali v taborišča.

Po končani vojni se je takoj pričelo z organizacijo socialistične trgovine. Tako je bila Nabavno-prodajna zadruga v Žalcu ustanovljena že v juniju 1945 leta. Že samo ime pove, da je njen delokrog obsegal odkup in prodajo blaga. Takratni upravnik je bil nosilec spomenice 1941, prvoborec Vili REBERŠAK-Rado.

Zadruga je bila za takratne razmere dobro organizirana, čeprav je bil začetek zelo težak. Večina lokalov je bila last nekdanjih zasebnih trgovcev. Lokali so bili izredno zastareli, brez najnujnejšega inventarja: ni bilo primerne opreme, police in pulti so bili leseni, stari in dotrajani. Tudi izbira blaga je bila slaba, kar pa je seveda značilnost časa, ko se je živilsko blago prodajalo na živilske nakaznice.

V drugih krajih občine so postopoma ustanavljali kmetijske zadruge, ki so se poleg kmetijstva ukvarjale še s trgovino in odkupom. Leta 1948 so začeli ustanavljati razne magazine (rudarske, industrijske, gozdne), kot novo obliko državne trgovine.

Tako imenovano državno trgovino so ustanavljali predvsem v mestih in ostalih večjih središčih. Leta 1945 sta začela v Celju poslovati Mestni magazin in Okrajni magazin Celje — okolica. Obe podjetji sta imeli lastna skladišča in poslovalnice. Prvi grosist za živila je bil po vojni Navod Celje, ki je oskrboval vso trgovino na področju mesta Celje in okolico. Okrajna zadružna zveza se je prav tako ukvarjala z grosistično prodajo, z industrijskim blagom pa je oskrbovala predvsem kmetijske zadruge.

Okrajni magazin je močno širil svojo prodajno mrežo in tako imel ob koncu leta 1951 v svojem sestavu že 52 poslovalnic; na pobudo nadrejenih forumov pa je bilo z odločbo Okrajnega ljudskega odbora Celje — okolica prvega januarja 1952. leta ustanovljeno trgovsko podjetje Savinjski magazin s sedežem v Žalcu.

Vsak začetek je težak in takšen je bil tudi za Savinjski magazin. Obratnih sredstev skorajda niso imeli, pa tudi osnovna sredstva so bila kaj skromna. Dobili so en sam kamion, le eno pisalno mizo in en računski stroj, v pisarno pa so postavili nekaj starega pisarniškega inventarja.

Kakšni so bili lokali? Skrajno neprimerni za poslovanje in opremljeni z opremo, ki je sodila le še na odpad. Že takoj v začetku je bilo treba v delo vložiti veliko volje in truda. Prvo leto poslovanja so imeli na spisku 16 poslovalnic in 69 zaposlenih delavcev, ustvarili pa so le za 360 milijonov (seveda starih) dinarjev prometa. Podjetje je bilo registrirano za prodajo mešanega blaga, tekstila, kurjave in tobaka. Napori kolektiva so vodili k boljšim rezultatom. Tako je podjetje že v sredini leta 1954 imelo lastno skladišče za špecerijo in tekstil v Žalcu.

Na podlagi odločbe oblastnih organov je ponovno prišlo do reorganizacije trgovske mreže. Podjetje se je tako moralo razdeliti na več samostojnih trgovskih podjetij in je 1. 7. 1954 nastalo še sedem samostojnih enot:

1. TP »Savinjski magazin« Žalec
2. Savinjsko trgovsko podjetje Polzela
3. TP Tekstil Prebold
4. TP Petrovče
5. Samostojni trgovsko-rudarski magazin Zabukovica
6. Samostojna trgovina Rudar Griže
7. Samostojna trgovina Rimski Hram
8. Samostojna trgovina Vransko

Kaj je bil cilj takšne razdrobljenosti? Predvsem ustvarjanje medsebojne konkurence in zniževanje cen, kar pa seveda ni dalo želenih rezultatov, saj so bile cene oziroma marže takrat za večji del blaga določene. Rezultat takšne razdrobljenosti je bil počasen razvoj in širitev zmogljivosti, ker so bila že tako skromna sredstva preveč razdrobljena.

V ospredju je bila obnova države, zato se nihče ni menil za slabe pogoje dela. Dobro embaliranega blaga skoraj ni bilo. Vsi mlevski izdelki, žitarice, sladkor ipd., so bili v 70—100 kg težkih vrečah, mast

in olje sta bila v 150—200 kg sodih. Blago je moralo najprej v skladišče, od koder so ga v manjših količinah znosili v predale v trgovino, šele nato so ga embalirali v papirnate vreče, ob sprotnem tehtanju na neprimernih tehtnicah na uteži.

Težave so nastajale zavoljo pomanjkanja zavojnega materiala. Večkrat je v trgovini prodajalec dejal: »Prosim, prinesite papirnate ali platnene vrečke s seboj«, ali pa so viseli takšni napisi v prodajalni. Ker ni bilo pakiranega blaga, je bilo najteže napolniti trgovino in tako prikriti neustrezne lesene police. Delalo se je od jutra do večera, da je lahko poslovanje nemoteno potekalo.

Mnogi so ob ideji o organizaciji prve samopostrežbe na podeželju zmajevali z glavo, nemalokrat s pripombo, ali bo to dobro za podjetje? Ne bodo nastajale prevelike inventurne razlike? Res se je lotevala nekaterih bojazen, ali bo takšen način ustrezen ali ne, vendar je prevladala volja in usmeritev v napredek, čeprav je šlo za zajeten korak naprej.

Proizvodnja opreme za samopostrežbe še ni bila serijska, vse je bilo izdelano po naročilu: gondole, police itd. (proizvajalec Žična Celje), da o drugih tehničnih pripomočkih, kot jih poznamo danes, ne govorimo. Ni bilo primernih register blagajn, mesoreznic, tehtnic, hladilne tehnike. Skratka, šlo je za najbolj enostavne in primitivne delovne pripomočke, največkrat za zajemalke, črpalke, papir, vrečke ...

Kljub vsem težavam je prodaja v »Slogi« 1. 7. 1960 leta stekla in potrebno se je bilo nadalje izpopolnjevati v novi tehniki ponudbe in prodaje blaga.

Blagajničarke je učil kar sproti v pisarni zadruge svetovalec takratnega centra za napredek in razvoj trgovine Ljubljana sedaj že pokojni tov. Ilija Kaufman, ki je bil obenem tudi slovenski pionir pri vzgoji kadrov za samopostrežni način prodaje blaga.

Otvoritev prve samopostrežne trgovine na podeželju v Sloveniji v Preboldu 1960. leta

Leta 1962 je prišlo do ponovnega združevanja. Vsa ta trgovska podjetja (TP »Savinjski magazin« Žalec, TP Sloga Prebold, TP Dom Žalec, STP Polzela in TP Menina Vransko) so se v tem letu ponovno združila v Trgovsko podjetje Savinjski magazin Žalec. Ob združitvi je bilo v podjetju zaposlenih 151 delavcev. Z novo združitvijo so bili postavljeni novi cilji dela in razvoja. Poslovanje se je močno povečalo, delovni uspehi so postajali vse večji in večji. Veliko trgovskih lokalov so kmalu po letu 1962 obnovili ali specializirali. Požrtvovalnost in trud celotnega kolektiva sta vodila od uspeha do uspeha.

Ko se je leta 1971 Savinjskemu magazinu priključilo podjetje Zaloga laškega piva Polzela, so bili dani pogoji za grosistično prodajo pijač in drugih artiklov.

Podjetje je pričelo poslovno sodelovati še z več partnerji in posebno dobre stike navezalo z grupacijo ABC Ljubljana. To je bilo predvsem zaradi skupnih poslovnih interesov, in tudi rezultati so bili uspešni.

To sodelovanje je trajalo vse do leta 1974. Takrat se je Savinjski magazin vključil v SOZD Dobrina Celje, pobuda za to pa je prišla od širše družbene skupnosti. Ob združitvi so v programe seveda zapisali kup nalog in načrtov, ki pa jih niso uresničili, zato so leta 1978 iz SOZD izstopili. V naslednjih letih je prišlo še do nekaterih reorganizacij, priključitev ali odcepitev poslovnih enot.

Leta 1978 je bila v Savinjskem magazinu izvedena notranja samoupravna reorganizacija. Ustanovljena sta bila dva TOZD: TOZD Trgovina in TOZD Gostinstvo ter delovna skupnost skupnih služb. Na podlagi širše družbene skupnosti se je TOZD Gostinstvo nato izločila iz sestava delovne organizacije.

»SAVINJSKI MAGAZIN« DANES

Danes je Savinjski magazin enovita delovna organizacija, kjer združuje delo 300 delavcev. V okviru delovne organizacije posluje 33 delovnih enot:

— 19 samopostrežnih prodajaln
— 3 klasične prodajalne z blagom osnovne preskrbe
— 2 blagovnici
— 2 specializirani prodajalni tekstila
— 1 specializirana prodajalna pohištva in športnih potrebščin
— 1 specializirana prodajalna tehničnega blaga
— 1 specializirana prodajalna kuriva in gradbenega materiala
— 3 prodajalne z mešanim industrijskim blagom
— 1 prodajna enota za prodajo na debelo

Vseh prodajnih površin je 4400 kvadratnih metrov, skupne trgovske površine pa znašajo že 11.000 kvadratnih metrov.

Tako samoupravni organi kot družbenopolitične organizacije in organi v delovni organizaciji so vseskozi aktivno sodelovali ter bili nosilci najbolj odgovornih nalog. V povprečju je vsak četrti član kolektiva prejel državno odlikovanje.

Tudi na športnem področju se lahko pohvalimo, čeprav bi se dalo narediti še kaj več. Ne smemo pozabiti, da je v kolektivu zaposlena pretežna večina žena, ki so matere, in zato le težko najdejo čas za druge aktivnosti.

Zadnja leta zgovorno kažejo, kakšen napredek je doživela delovna organizacija. Zgrajene so bile nove prodajne kapacitete, kot so Blagovnica Polzela in Blagovnica Šempeter ter SP Cankarjeva. Adaptiralo in preuredilo pa se je več poslovnih enot.

Poslovno sodelujemo že z več kot 360 dobavitelji, ki nam vsakodnevno dobavljajo blago, nujno potrebno za zadovoljitev potreb občanov občine Žalec, predvsem z blagom osnovne preskrbe.

V letošnji plan smo zapisali, da bomo dosegli 1000 milijonov dinarjev realizacije. Po srednjeročnem planu 1981—1985 in dolgoročnem planu občine Žalec do leta 2000 čakajo delovni kolektiv še zelo pomembne in zahtevne naloge pri preskrbovanju občanov. Zgrajeno naj bi bilo več novih prodajnih objektov, pri čemer bo dana prednost gradnji najbolj potrebnih, kot so objekti v Preboldu, na Vranskem in v Žalcu. Potrebno bo tudi zgraditi primerne skladiščne prostore za hrambo občinskih blagovnih rezerv.

V manjših krajih so planirani manjši preskrbovalni objekti, ki bodo našim občanom približal vsakodnevno preskrbo. Zgrajena je že trgovina v Vrbju, objekti v Vinski gori, Matkah, Založah, Reki, Podvrhu pa so v planu do leta 2000. S takšno razvojno usmeritvijo uresničujemo osnovni cilj in nalogo delovne organizacije in naloge, izvirajoče iz resolucij:
— približati preskrbo občanom. Takšno usmeritev pa potrjuje tudi dosedanja razvojna pot Savinjskega magazina.

Savinjski magazin Žalec je kot preskrbovalna organizacija po družbenih programih določen za nosilca preskrbovanja, tako v rednih kot izrednih razmerah in se mora te naloge pri svojem nadaljnjem načrtovanju zavedati. Ta naloga ni majhna in bodo tudi v bodoče potrebni mnogi napori, da bodo cilji realizirani. Naloge bomo zmogli le s skupnimi

Ob 30-letnici je Savinjski magazin odprl prepotrebno blagovnico na Polzeli

Trgovina danes — Blagovnica Polzela

močmi in zavestjo vseh, ki združujemo delo v Savinjskem magazinu, seveda ob kar največji pomoči in razumevanju širše družbenopolitične skupnosti.

Ob koncu smelo ugotavljamo, da nam ni žal dela in naporov, vloženih v razvoj Savinjskega magazina, saj je 30-letno delo rodilo zdrave in čvrste sadove.

Jože Cerovšek

PRODAJNI SREDIŠČI NAME V ŽALCU TER LESNINE IN NAME V LEVCU

Prav gotovo je v izjemno hitrem razvoju gospodarstva občine Žalec imela najpomembnejši delež dotlej slabo razvita panoga — trgovina.

V vseh dokumentih razvoja občine je bila opredeljena prednostna naloga — pospešiti razvoj te skromno razvite dejavnosti, ki se je dotlej vršila v manjših, močno razkropljenih prodajalnah Savinjskega magazina in še nekaterih trgovskih organizacij izven občine Žalec.

V posebnem operativnem programu razvoja trgovine si je takratni IS kot prvo nalogo zastavil izgradnjo osrednje veleblagovnice v Žalcu, manjših blagovnic v ostalih centrih doline ter kot sklepno nalogo izgradnjo regijskega prodajnega centra na najustreznejši lokaciji ob pomembnih prometnicah, ki vodijo skozi našo dolino.

Brez dvoma je bil ne samo za občane Žalca, ampak celotne doline nepozaben dogodek dne 26. oktobra 1976, ko je bila dograjena in odprta prva veleblagovnica v občini »NAMA« v Žalcu.

Ponudba te veleblagovnice je izredno popestrila in izboljšala preskrbo ne samo naših občanov, ampak tudi kupcev iz sosednjih občin ter tranzitnih turistov.

Nama Žalec

— površine: 3558 m²
— program: živila, športna oprema, kozmetika, konfekcija, pletenine in perilo, usnjena galanterija, pohištvo, bela tehnika, akustika
— restavracija: ponudba hrane in pijače
— posebnost: prodaja na kartice Diners kluba, agencija BB, likovne razstave
— lokacija: v novem mestnem jedru Žalca
— parkirišča: 200

Vzporedno s pripravami na izgradnjo Name v Žalcu pa se je prav tako poznana delovna organizacija Lesnine iz Ljubljane pričela pripravljati na izgradnjo velikega Poslovnega centra Lesnine v Levcu pri Celju. To lokacijo so si strokovnjaki te delovne organizacije izbrali po večletni skrbni raziskavi tržišča in izbiranju prometno najprivlačnejše točke za kupce celotne celjske regije.

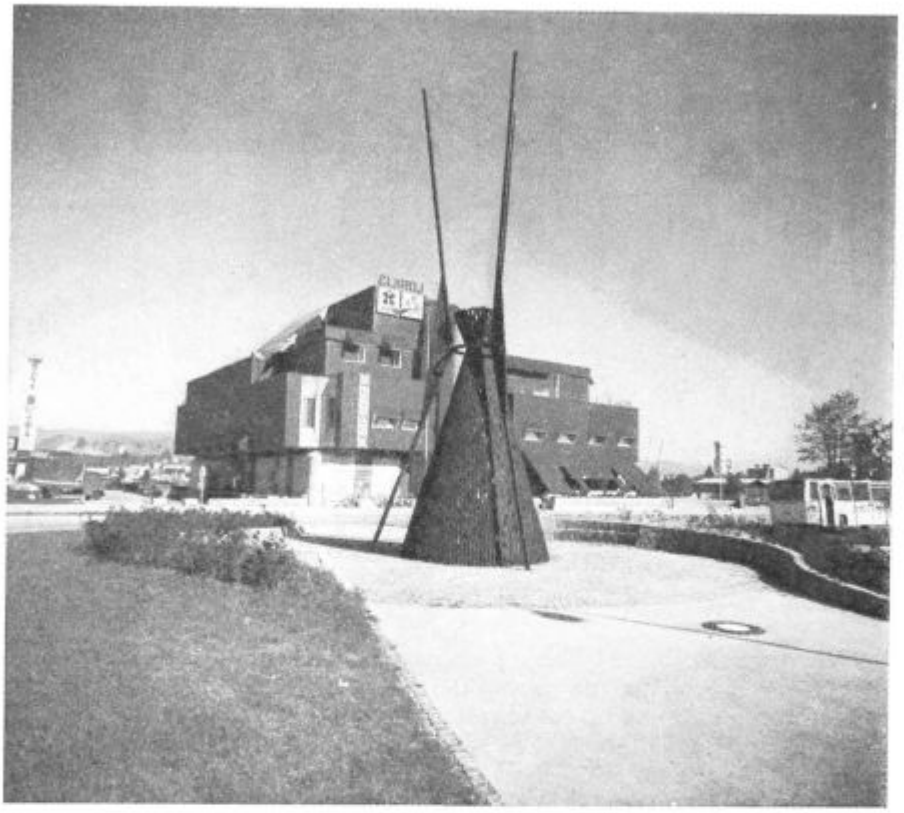

Nama Žalec

V januarju 1979 je bila odprta tudi ta nova znamenitost naše doline. Na lokaciji 23.000 m² je zrasel sodoben trgovski objekt opreme za dom in gradbenega materiala.

Lesnina Levec

— površine: 5000 m² uporabnih površin
— program: pohištvo, kopalnice, talne obloge, bela tehnika
— parkirišča: 200
— posebnost: freska Jakija na fasadi blagovnice (dolžina 72 m, višina 14 m)
— promet:

Ob praznovanju dneva borca 7. 7. 1980 je Lesnina v prodajnem centru Levec slavila še drugo delovno zmago. Odprla je namreč še drugi del prodajnih prostorov (2400 m²), ki so namenjeni prodaji gradbenega materiala. S tem je sklenjen prodajni program Lesnine, da s kompletno ponudbo pohištva in gradbenega materiala predstavlja enega najmodernejših tovrstnih centrov v Jugoslaviji.

Lesnina Levec

Več kot dober izbor lokacije Lesnine v Levcu je potrdila ponovna odločitev Name Ljubljana, da se vključi v kompleks lokacije Lesnine ter na tem mestu tudi ona zgradi sodoben prodajni center.

V drugi polovici leta 1980 se je center Name že pričel graditi, 14. novembra 1981 pa je bil ob 35-letnici uspešnega in ustvarjalnega dela Name Ljubljana, svečano odprt.

Prodajni center Levec

— površine: 4547 m²
— program: živila, konfekcija, usnjena galanterija, šport, kozmetika, bela tehnika, akustika.
— parkirišča: 200
— posebnost: diskontna prodaja, prodaja na kartice Diners kluba, agencija BB, grosistična prodaja.
— restavracija: ponudba hrane, pijače in slaščičarna.

Danes se lahko v prodajnem centru Lesnine in Name pohvalijo z izredno pestro ponudbo blaga, saj je to prav gotovo največji tovrstni center v Sloveniji, ki ne locira v središču večjega mesta, temveč v njegovi neposredni bližini.

Če za koga, potem lahko prav za to središče velja staro geslo dobre trgovske ponudbe: »Vse blago za družino, dom in stanovanje,« ter celo še mnogo več, saj to osnovno ponudbo Name atraktivno dopolnjuje široka in sodobna ponudba vseh vrst pohištva in gradbenega materiala.

Čeprav je ta center pravzaprav šele dobro zaživel, nam v Lesnini in Nami zagotavljajo, da že pripravljajo program povečanja prodajnih po-

Prodajni center Levec

vršin in seveda še pestrejšo ponudbo in izbor blaga v novem Prodajnem centru Levec.

Ob koncu velja zapisati, da se program izgradnje teh izredno pomembnih in lepih trgovskih objektov prav gotovo ne bi uresničil, če ne bi bilo tako uspešnega sodelovanja Skupščine občine Žalec in njenega Izvršnega sveta z delovnima organizacijama Lesnine in Name, ki mu v Sloveniji ne najdemo primerjave.

Za izredno visoka vlaganja Lesnine in Name v izgradnjo teh objektov, sodelovanje in razumevanje potreb in želja naših občanov, je Občinska skupščina kolektivoma obeh delovnih organizacij tudi podelila najvišji občinski priznanji — plaketi občine Žalec.

Rudi Cizej

SOZD SLOVIN LJUBLJANA — DO SLOVENIJAVINO — TOZD »ŽALEC«

Začetki Slovina TOZD ŽALEC segajo v leto 1968, ko se je žalski Hmezad odločil v sklopu tedanje mlekarne proizvajati brezalkoholno pijačo Sinalco. Že naslednje leto se je polnilnica združila z enoto v Mestinju, ki je proizvajala sadne sokove. Nastala je nova delovna enota z imenom VITAL, ki pa ni beležila posebnih poslovnih uspehov.

V delovni organizaciji Slovin Ljubljana se je takrat že pojavila želja, da bi svoje polnilniške zmogljivosti dosegli za vso Štajersko. Ker sta se poslovna predmeta obeh proizvajalcev (Slovin in Vital) pokrivala, so se delavci Vitala leta 1974 odločili za pripojitev k Slovinu. S tem naj bi bil Vitalu omogočen tudi nadaljnji razvoj.

TOZD Žalec

Leta 1975 so začeli polniti Jupi, Cocto in sadne sokove, vzporedno pa se je Vital obvezal odplačati vse kredite, od investicijskih do tistih za pokrivanje izgub. Vital je še naprej posloval nerentabilno in leta 1976 je bil izdelan sanacijski načrt. Prišlo je do delitve: v TOZD VITAL Mestinje s proizvodnjo sadnih sokov in v TOZD ŽALEC s polnilnico Coca-cole.

Tako je sedaj naša TOZD ozko specializirana. Prodajno področje pa sega od Lendave preko Kozjanskega do Brežic, preko dela Dolenjske, Notranjske v Istro do Pazina in Pule.

V naši TOZD združuje delo 142 delavcev, ki so zaposleni tudi v prodajnih enotah v Mariboru, Ljubljani in Poreču. Letno proizvedemo in prodamo 10 milionov litrov Coca cole, ali 11 % jugoslovanske prodaje. V zadnjih letih smo uspešno poslovali, letna prodaja se je poprečno dvigovala za 10 %; v zadnjem letu pa se pojavlja problem zaradi preobremenjenosti polnilne linije, ki je stara že 14 let, tako da v poletnih mesecih ne uspemo v celoti zadovoljiti tržišča, predvsem istrskega. Zato smo s srednjeročnim planom 1981—85 predvideli zamenjavo polnilne linije in razširitev prostorov.

Slovin TOZD ŽALEC je temeljna organizacija DO Slovenijavino Ljubljana, ki še s sedmimi delovnimi organizacijami povezuje svoje interese v SOZD SLOVIN Ljubljana. Ta zaposluje 6200 delavcev v vseh republikah in pokrajinah Jugoslavije. Predstavlja enega največjih proizvajalcev alkoholnih in brezalkoholnih pijač, ukvarja pa se še s kmetijstvom, trgovino, izvozom, uvozom ter gostinstvom. Letno proizvede in proda (1981) 23.800 vagonov alkoholnih in brezalkoholnih pijač v vrednosti 8,5 milijarde dinarjev. Od tega kar 4000 vagonov vina izvozi in je tako tudi največji izvoznik vina v Jugoslavviji. Brezalkoholne pijače pa so zastopane s količino 15.864 vagonov.

Najmočnejša DO v SOZD SLOVIN pa je prav DO Slovenijavino, saj združuje 2560 delavcev, proizvede 17.000 vagonov alkoholnih in brezalkoholnih pijač, od tega pa izvozi 3578 vagonov vina in ustvarja vrednostno za 3,68 milijarde prometa.

Jože Jan

30 LET IGM »GRADNJA« ŽALEC

Le malo je gospodarskih organizacij, ki so skozi razmeroma kratko obdobje tridesetih let dosegle tako silovit razvoj kot Industrija gradbenega materiala »Gradnja« Žalec. Njen začetek je vezan na skromno število delavcev, ki razen delovnih rok in določenega strokovnega znanja, ob pretežno sposojenih osnovnih in obratnih sredstvih, niso razpolagali z ničemer. Veliko volje, vloženega dela in znanja ter odrekanja je bilo potrebno, da je delovna organizacija dosegla takšne rezultate, ki jo danes uvrščajo ne samo med kvalitetne proizvajalce določenih gradbenih materialov, temveč tudi med tiste organizacije, ki na osnovi ustrezne produktivnosti dosegajo iz leta v leto večji fizični obseg proizvodnje, ustrezno akumulacijo in dohodek ter zagotavljajo določene življenjske pogoje delavcem, prav tako pa tudi razvoj družbenega standarda na širšem področju. Razvojna pot IGM »Gradnja« je pot našega povojnega gospodarskega in družbenega razvoja, je pot razvoja socialističnega samoupravnega sistema, predvsem pa je to pot naporov, prizadevanj in vloženega dela delavcev, ki so združevali svoje delo v teh tridesetih letih v naši organizaciji.

Gradbeno podjetje Žalec je bilo ustanovljeno 1. januarja 1954, nastalo pa je iz bivšega podjetja brez osnovnih in obratnih sredstev. Od ustanovitelja — Občinskega ljudskega odbora Žalec — je brezplačno prejelo le staro in opuščeno hladilnico v Žalcu, ki jo je preuredilo v začasne upravne in skladiščne prostore. Denarna in druga sredstva si je sposojalo pri banki in pri drugih delovnih organizacijah. V prvih letih je podjetje z okrog tridesetimi delavci izvajalo predvsem manjša adaptacijska dela in vzdrževalna dela na stavbah splošnega ljudskega premoženja. Med večja prevzeta dela spada regulacija Ložnice, ki jo je podjetje izvajalo za Hmeljarski odbor v Žalcu. Vsi izkopi za novo korito Ložnice na odseku Levec — Arja vas so bili opravljeni ročno brez vsake mehanizacije. Po ustanovitvi vodne skupnosti je dela na regulaciji nadaljevala ta organizacija, naše podjetje pa se je usmerilo v visoke gradnje.

Značilnost začetnega obdobja delovanja gradbenega podjetja je izredno primitivna gradnja brez mehanizacije, z nizkimi osebnimi dohodki, kar je povzročalo tudi precejšnjo fluktuacijo delovne sile. Zato so bila vsa prizadevanja na začetku razvoja usmerjena v nabavo tehnične opreme, ki je pogojevala kvaliteten in hitrejši razvoj v nadaljnjih letih. Število

delovne sile se je glede na zmanjšanje obsega del v letu 1955 znižalo od 175 na 80 zaposlenih.

Hitrejši razvoj podjetja z oblikovanjem posameznih pomožnih obratov se je pričel leta 1957. Na to so vplivale predvsem večje investicije na področju kmetijstva, zlasti v zvezi z izgradnjo hmeljarskih sušilnic v Savinjski dolini in večja stanovanjska izgradnja, ki je bila planirana v petletnem planu takratnega obdobja. Z večjim obsegom gradbenih in obrtniških del je podjetje povečalo svoje kapacitete in se razvilo v srednje razvito organizacijo, ki je bila sposobna izvajati izgradnjo tehnično zahtevnejših industrijskih objektov. V tem obdobju se je Gradbeno podjetje preimenovalo v gradbeno podjetje »Gradnja« Žalec, k njemu pa se je pozneje priključilo tudi obrtno podjetje »Remont« Prebold.

Gradbeno podjetje »Gradnja« je do leta 1960 in v naslednjih letih reševalo pereč problem zagotavljanja ustreznih osnovnih in obratnih sredstev, vzporedno s tem pa se je postopoma izboljševala struktura strokovnih kadrov. Le z večjimi vlaganji v tehnologijo je bilo v teh letih mogoče postopoma zmanjševati ročno delo in zagotavljati večjo kvaliteto. S tem se je zmanjšala tudi fluktuacija delovne sile, povečala strokovnost ter organizacija dela. Za ta leta je značilno, da je Gradnja opravljala predvsem dela v zvezi s stanovanjsko izgradnjo, da se je povečal obseg poslovanja, kar je zagotavljalo tudi krepitev materialne osnove poslovanja. Gibanje osebnih dohodkov ztposlenih v tem obdobju kaže, da so zaostajali za osebnimi dohodki delavcev v drugih sorodnih organizacijah, kar pomeni, da je bila pripravljenost kolektiva, da s svojim delom in tudi na račun manjših osebnih dohodkov doseže hitrejši razvoj delovne organizacije. »Gradnja« je po letu 1965 dosegla zavidljive uspehe pri izgradnji posameznih industrijskih objektov, kakor tudi objektov s področja družbenega standarda, v letih okrog leta 1970 predvsem v zvezi z izgradnjo šolskih stavb ne le v občini, ampak tudi na širšem območju.

Do leta 1973 je Gradnja poslovala kot gradbeno podjetje manjšega obsega s proizvodnjo težkih betonov na posebni v ta namen predvideni lokaciji ob Savinji v Latkovi vasi. Proizvodnja je bila bolj ali manj obrtnega značaja s približno 300 zaposlenimi delavci. Po tem letu so težave na tržišču in slabosti v poslovanju podjetja narekovale uvedbo sanacijskega postopka. Na osnovi ocen je bil sprejet predlog v sodelovanju z zavodom za produktivnost dela iz Ljubljane o sanaciji s preusmeritvijo v proizvodnjo gradbenih materialov. Gre za proizvodnjo takšnih materialov, ki so pomembni z vidika varstva okolja in varčevanja z energetskimi viri. Z ugotovitvijo, da je izredno perspektivna proizvodnja novih sodobnih montažnih dimnikov, zračnikov in podobnih proizvodov, je podjetje navezalo sodelovanje z nemško firmo Schiedel iz Münchna, sklenilo z njo pogodbo o odkupu licence ter pričelo v letu 1973 s preizkusno proizvodnjo. Na odločitev za proizvodnjo teh dimnikov je vplivalo predvsem dejstvo, da so to najsodobnejši dimniki, da se lahko proizvajajo iz domačih surovin, delno celo iz odpadkov, in da so bile v našem gradbeništvu velike potrebe, ki so narekovale proizvodnjo kvalitetnih dimnikov. Proizvodnja teh dimnikov je v naslednjih letih vplivala tudi na ukinitev jugoslovanskega uvoza.

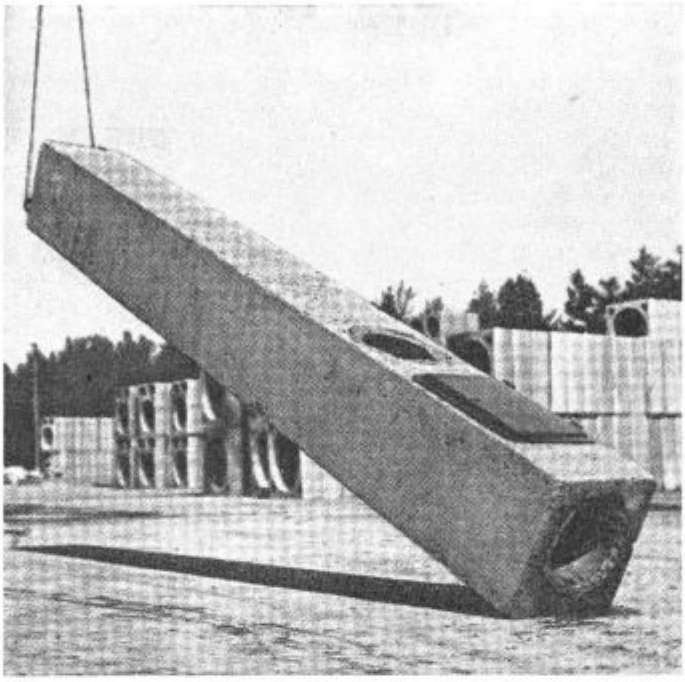

Schiedel etažni dimnik

Že od samega začetka je bilo jasno, da mora postati ta dimnik jugoslovanski dimnik. Zato je bilo potrebno zastaviti čim širše sodelovanje s posameznimi projektantskimi in trgovinskimi organizacijami ter organizacijami s področja gradbene operative. Posebnega pomena je sodelovanje s posameznimi inštituti ter drugimi znanstveno raziskovalnimi ustanovami v posameznih republikah in pokrajinah Jugoslavije, zlasti v zvezi z napori glede zaščite okolja in smotrnim koriščenjem energije.

Začrtana pot razvoja industrije gradbenega materiala v okviru Gradnje v drugi polovici 80. let in odprava gradbene operative ob podpori dejavnikov v okviru skupščine občine Žalec je bila velikega pomena in je zahtevala postopno uresničevanje zastavljenih nalog ne le na področju proizvodnje, temveč tudi na področju prodaje, kadrovske politike ter na ostalih področjih. V letih po letu 1973 se je na osnovi določenih samoupravnih sporazumov in dogovorov razvijalo poslovno tehnično sodelovanje s posameznimi organizacijami na širšem področju Jugoslavije. S Cinkarno Celje in Šamotom iz Arandjelovca so se sklenili dogovori o kooperaciji na področju proizvodnje šamotnih cevi, z Golubovačkimi rudniki iz Golubovca leta 1975 in Ingrapom iz Čuprije leta 1974, pa se je na osnovi dogovorov sklenilo poslovno tehnično sodelovanje o delitvi dela na osnovi podlicenčnih odnosov. Ustrezne samoupravne povezave so se izvršile tudi z drugimi organizacijami posebno glede nabave in prodaje materiala, izvrševanja določenih uslug ter storitev. Leta 1976 se je razvilo sodelovanje v Gradjevinarjem iz Bačke Palanke. Takšna orientacija v širši jugo-

slovanski prostor je bila pravilna, saj so se na tej osnovi postopoma iz leta v leto ustvarjali pogoji za proizvodnjo in pokrivanje tržišča. Ob tem kaže posebno opozoriti na tradicijo izgradnje klasičnih dimnikov in drugih nekvalitetnih dimnikov, ki je še vedno prisotna na določenih območjih Jugoslavije. Ta način izgradnje je zelo težko odpravljati, čeprav so Schiedel proizvodi mnogo kvalitetnejši.

Poleg proizvodnje Schiedel dimnikov se je v teh zadnjih letih razvila tudi proizvodnja ventilacij, montažnih greznic, etažnih dimnikov, notranjih in vrtnih kaminov ter zidakov kot so potresnik, stibo in drugi. Vzporedno z razvojem kvalitetnega proizvodnega programa gradbenih materialov se je v teh letih posvečala posebna pozornost reproduktivni sposobnosti delovne organizacije ter kadrovski politiki. Okrepilo se je samoupravljanje in delovanje družbenopolitičnih organizacij. Vse to daje solidno osnovo za razvoj Gradnje v letih do leta 1980 in po tem letu. Razumljivo je, da je razvoj podjetja odvisen tudi od razvoja drugih organizacij na

Vrtni kamin Breza

širšem območju Jugoslavije, ki na osnovi številnih samoupravnih sporazumov in dogovorov nastopajo kot partnerji »Gradnje«.

Gradbeno industrijsko podjetje Gradnja Žalec je skozi obdobje tridesetih let dosegalo hiter razvoj. Od prvih izredno težkih pogojev, ko je začela z izvajanjem posameznih gradbenih del, do današnje industrije gradbenih proizvodov, je delovna skupnost vlagala veliko naporov, volje in dela, da je dosegla današnji nivo. Danes zaposluje Gradnja okrog 220 delavcev, ki ustvarjajo letno preko 500 milijonov dinarjev celotnega prihodka. Za njen razvoj je izrednega pomena osvojitev proizvodnega programa Schiedel in sicer dimnikov različnih profilov ter sobnih in vrtnih kaminov in nekaterih drugih proizvodov. S svojimi proizvodi pokriva potrebe skoraj na celotnem območju Jugoslavije, v zadnjem obdobju pa vedno več tudi izvaža. Organizacija je dobro znana po kvaliteti svojih proizvodov. Kvalitetne in sodobne rešitve v zvezi z izgradnjo dimnikov (od najmanjših do največjih profilov) so posebno v današnjem času varčevanja z energijo in v prizadevanju za varstvo okolja še zlasti pomembne.

Tudi naslednja leta predvideva Gradnja znatno kvalitetno povečanje proizvodnje gradbenih materialov. Osnova njenega nadaljnjega razvoja je gotovo ne le v večanju obsega proizvodnje in v dopolnjevanju obstoječega programa z novimi proizvodi, temveč predvsem v vnašanju sodobnih znanstveno tehničnih spoznanj v proizvodni proces. Prepričani smo lahko, da bo delovni kolektiv gradbeno industrijskega podjetja Gradnja tudi v prihodnje tako uspešno kot doslej dosegal realizacijo srednjeročno in dolgoročno zastavljenih nalog.

Vili Šuster

INGRAD — NOSILEC GRADBENE DEJAVNOSTI V ŽALSKI OBČINI

Že bežen sprehod po Spodnje-savinjski dolini nas seznani z vrsto novozgrajenih objektov, tako industrijskih kot stanovanjskih, družbenih in zasebnih gradenj. Razmah gradbene dejavnosti je viden v Žalcu in Preboldu, Šempetru in Polzeli, na Vranskem in Gomilskem, v Levcu in Podlogu... Nosilec gradbene dejavnosti v žalski občini je gradbeno industrijsko podjetje Ingrad, ki ima tu locirani dve temeljni organizaciji.

Prva temeljna organizacija je Gradbena operativa Žalec, ki je bila ustanovljena julija 1975, marca 1977 pa se ji je priključila še temeljna

Kulturni dom Gomilsko

organizacija Gradbeništvo iz žalskega Hmezada. Tako združena ima sedaj temeljna organizacija Gradbena operativa Žalec okoli 160 zaposlenih delavcev in letni plan realizacije 350 milijonov, dohodek pa 66,100.000 dinarjev. Svojo dejavnost izvaja tudi zunaj žalske občine, v Titovem Velenju, Mozirju, Nazarju, Celju in Biogradu.

Druga temeljna organizacija v žalski občini so Lesni obrati (žagarstvo, mizarstvo, tesarstvo) s sedežem na Gomilskem, ustanovljena decembra 1977 leta. Tu združuje delo 84 delavcev, letni plan realizacije je 75 milijonov in 33 milijonov dohodka.

V delovni organizaciji Ingrad je združenih 14 temeljnih organizacij s 3700 delavci. Sedem je temeljnih organizacij gradbene operative, na njih temelji glavnina dejavnosti — izvajanja vseh vrst objektov visokih in nizkih gradenj po najsodobnejši tehnologiji. S svojimi zmogljivosti pokrivajo precejšen del tržnih potreb v republiki Sloveniji, dela izvajajo tudi v drugih republikah Jugoslavije, pa tudi v tujini — sedaj gradijo v Iraku.

Proizvodnja temeljnih organizacij gradbene operative je usmerjena v tri osnovne specializacije:

Stanovanjska gradnja — ta dejavnost predstavlja skoraj polovico vrednosti vse proizvodnje. Letna zmogljivost je izgradnja 1200 stanovanj. Gradnjo stanovanj izvajajo pretežno po sistemu litega betona s tunelskimi opaži Outinord. Ta sistem so razvili in izpopolnili tudi z lastnimi projekti in elementi, njihove rešitve so široka izbira po obliki in funkcionalnosti.

Izvedba industrijskih in drugih objektov visoke gradnje — razen klasične gradnje vseh vrst objektov, kot so hoteli in drugi turistični objekti, upravne in poslovne zgradbe, šolski centri, zdravstveni domovi, veleblagovnice, športne dvorane in kulturni domovi, so razvili svoj »odprt« montažni sistem, uporaben za industrijske objekte, za šole in vrtce, za trgovske hiše, za kmetijske objekte, pa tudi za upravno poslovne zgradbe. Montažni sistem Ingrad omogoča raznovrstne konstruktivne zasnove in ohranja polno svobodo oblikovanja. Omogoča visoko stopnjo prilagajanja željam investitorja v mejah osnovne modularne mreže, omogoča fazno graditev objektov, dodatno montažo ali demontažo, omogoča gradnjo objektov do treh etaž. Letna zmogljivost izgradnje po montažnem sistemu je 80 tisoč površinskih metrov objektov.

Gradnja mostov in viaduktov — gradijo monolitne armiranobetonske mostove in viadukte po sistemu premičnih opažev (Hünnebeck), uvedli pa so že najnovejšo sodobno tehnologijo taktovne gradnje betonskih mostov brez podpiranja z vzdolžnim pomikom. Tako zmorejo zadovoljiti najzahtevnejše tovrstne gradnje. Letna zmogljivost gradnje mostov je 3000 tekočih metrov.

Razen gradbene dejavnosti opravlja Ingrad tudi druge dejavnosti, za katere so s svojimi zmogljivostmi vključene ostale temeljne organizacije, združene v Ingrad. S povezanostjo in združevanjem dela vseh temeljnih organizacij je šele sklenjen celoten delokrog.

Opremljeni so s sodobno mehanizacijo in prevoznimi sredstvi, imajo lastne zmogljivosti za izvajanje vseh vrst gradbeno obrtnih, instalacijskih in zaključnih del. Za potrebe proizvodnje imajo svoje kamnolome in

peskokope, tovarno armirano-betonski elementov montažnega sistema Ingrad, tovarno betonskih montažnih trafo postaj, obrate betonskih oken, betonskih votlakov, cevi, cestnih robnikov, plošč in drugih betonskih izdelkov. Ingrad se povezuje in združuje svoje delo z drugimi delovnimi organizacijami s ciljem, da pri poslovanju dosega čimboljše rezultate. Tako je Ingrad član SOZD Giposs Ljubljana in poslovne skupnosti Rudis Trbovlje. Skupaj s poslovno skupnostjo Farmin izvajajo gradnjo kmetijskih farm s prilagojenim montažnim sistemom Ingrad.

V Ingradu se zavedajo, da razvojni tempo našega časa zahteva stalno strokovno izpopolnjevanje, zato skupina inženirjev v oddelku za razvoj nenehno študijsko zasleduje razvoj gradbene tehnologije doma in v svetu ter izsledke uvaja v svojo proizvodnjo.

Milan Natek

GOSPODARSTVO HRIBOVSKIH KMETIJ NA VZHODNEM DELU DOBROVELJSKE PLANOTE

UVOD

V času, ko čedalje bolj prevladujejo želje po enakomernejšem in skladnejšem razvoju naše republike, postajajo tudi hribovski predeli pomemben dejavnih in pokazatelj gospodarske in družbene razvitosti posameznih predelov. Večina naših hribovskih območij je precej samosvoje doživljala socializacijo podeželja po zadnji vojni. Številni koreniti družbeno-gospodarski in socialni ukrepi (npr. agrarna reforma, podružbljanje kmetijske zemlje, zaposlovanje v industriji itd.), ki so v zadnjih treh desetletjih temeljito spremenili socialno in zaposlitveno strukturo dolinskih in ravninskih naselij, so se v hribovskem svetu kazali v precej drugačni luči.

Hribovske domačije čedalje vidneje preusmerjajo svojo kmetijsko proizvodnjo. Zategadelj doživlja nekdanja namembnost kmetijskega zemljišča številne spremembe. Preusmeritev kmetovanja iz samooskrbnega v zatečne oblike tržne proizvodnje pa neizogibno terja prevrednotenje dosedanje temeljne namembnosti obdelovalnega in pašnega kmetijskega zemljišča. Najvidnejši zunanji znaki teh sprememb se kažejo v naglem ozelenjevanju in ogozdovanju kmetijske zemlje.

Proučevanje hribovskih kmetij je ena izmed dolgoročnih raziskovalnih nalog Geografskega inštituta Antona Melika pri Slovenski akademiji znanosti in umetnosti. Raziskave vodi in usmerja dr. Drago Meze, znanstveni svetnik SAZU (prim. tudi Meze, 1980 a). V okviru te raziskave smo v letih 1979 in 1980 proučili kmečka gospodarstva na vzhodnem delu Dobroveljske planote, torej na območju, ki ga zajema občina Žalec (Natek, 1980).

S proučevanjem smo zajeli vse zemljiške posestnike v naseljih Črета, Dobrovlje, Jeronim, Tešova in Vologa. V teh naseljih je bilo 125 zemljiških posestnikov. Tem smo priključili še posamezne domačije z obrobja Dobroveljske planote, in sicer tiste, ki imajo z dobroveljskimi mnoge skupne (gospodarske) značilnosti in katerih domovi so na nadmorski višini 400 m in več. Tako smo pridobili še 23 gospodarstev, in sicer: v celoti smo zajeli zaselka Briše (4 posestniki) in Prilope (pet domačij), dve kmetiji s Sela pri Vranskem in šest domačij iz Stopnika. Iz Podvrha pri Braslovčah

smo vključili Rovšnika in še pet domačij iz Podgorja pri Letušu. Na ta način smo imeli 148 zemljiških posestnikov, ki so osnova naši razpravi. Iz sklepnega poročila raziskave objavljamo šesto poglavje, ki prikazuje gospodarstvo dobroveljskih domačij.

1. GOSPODARSTVO

Kmetijstvo in gozdarstvo dajeta osnovne vire za obstoj in razvoj dobroveljskih kmetij. Kjer so bile neugodne zemljiško-posestne razmere z razdrobljeno posestjo, je prišlo že zgodaj do preslojitve dela kmečkega prebivalstva, ki si je poiskalo delo v nekmečkih dejavnostih. Za tiste domačije, ki so bile zaradi neurejenega ali neizgrajenega sodobnejšega prometnega omrežja izolirane od dolinskih središč, pa je značilno izseljevanje njihovega prebivalstva že v preteklosti. Z obrobnih predelov Dobroveljske planote, kjer je zemljiška posest izredno razdrobljena, je znana deagrarizacija že iz predvojnih let, a še izraziteje je oživela v prvem povojnem obdobju.

Današnjo gospodarsko usmerjenost hribovskih domačij moramo vrednotiti tudi z vidika odseljevanja in stopnje razslojenosti kmetijskega prebivalstva ter preusmerjanja obstoječe proizvodnje zaradi zahtev in potreb tržišča. Kolikor hitreje in koreniteje so preusmerjali gospodarsko strukturo kmetij, toliko bolj je prišla do veljave specializacija oziroma usmerjena proizvodnja. Ta je bila izvedljiva in smotrno izpeljana šele z elektrifikacijo in izgradnjo sodobnejšega prometnega omrežja po hribovskem svetu ter s sodobno mehanizacijo, ki čedalje vidneje prodira na hribovske kmetije. Mehanizacija je izrednega pomena za spremenitev dosedanjega načina gospodarjenja na zemlji.

Prikaz današnjega gospodarskega stanja hribovskih kmetij po Dobrovljah sloni na podatkih, ki so bili zbrani po kmetijah. Te smo dopolnili z gradivom zadružnih enot Braslovče in Vransko, kakor tudi s podatki Gozdnega gospodarstva Celje oziroma njegovega obrata na Vranskem. Z vprašalnikom smo zbrali osnovne podatke o nekdanjem in današnjem gospodarskem stanju kmetij, in sicer za 104 zemljiške posestnike (gl. tabelo 1). Tako smo z anketo zajeli vse zaščitene kmetije in vsa kmečka gospodarstva, ki imajo več kot 5 ha zemlje. Z zbranimi podatki je mogoče zelo podrobno prikazati današnje gospodarsko stanje po dobroveljskih kmetijah ter ga primerjati s preteklostjo.

1.1. OPREMLJENOST GOSPODARSTEV S PROIZVODNIMI SREDSTVI

Za obravnavane hribovske kmetije je značilno, da kljub samosvoji gospodarski usmeritvi »vzdržujejo korak« z razvitejšimi dolinskimi domačijami. Res je, da so med obema področjema precejšnje razlike v gospodarski usmerjenosti, stopnji razvitosti kakor tudi v deležu opremljenosti kmetij s posameznimi obdelovalnimi kmetijskimi pripomočki. Obstoječe razlike med njimi so objektivno pogojene. Kajti v hribovskem svetu moramo računati s strmino in drugimi reliefnimi značilnostmi (npr. zakraselost in pomanjkanje pitne vode), ki preprečujejo, ali vsaj zmanj-

šujejo možnosti uporabe sodobne kmetijske mehanizacije. Prav tako moramo računati s časovno zakasnitvijo uveljavitve novih kmetijskih strojev v hribovskem svetu. K tej zapoznelosti je nemalo prispevala prometna odročnost, ki je bila tako značilna za nedolinske in neravninske predele vse do nedavnega. Vprašanje je, v kolikšni meri sta prispevala pomanjkanje delovne sile in mehanizacije k proizvodni preusmeritvi hribovskega kmetijstva. Danes ugotavljamo, da je preusmerjanje polikulturnega poljedelstva v živinorejo s tržno proizvodnjo pospešilo izredno naglo opuščanje njiv v hribovskem svetu, ki jih prerašča trava.

Današnja opremljenost 104 gospodarstev po Dobravljah je podrobneje prikazana v tabeli 2.* Na osnovi podatkov ugotavljamo, da je danes traktor osnovno prevozno sredstvo, saj ga ima že več kot polovica podrobneje proučenih kmečkih gospodarstev. Traktorje imata dve tretjini zaščitenih kmetij; med mešanimi kmetijami pa nimata traktorjev dve petini posestnikov.

Tabela 1

Skupno število zemljiških posestnikov po osnovnih socialno-gospodarskih skupinah in število v anketo vključenih kmečkih gospodarstev na Dobroveljski planoti

Naselje	Zaščitene kmetije		Mešana kmečka gospodarstva		Nekmečka gospodarstva		Skupaj	
	vse	anketirane	vsa	anketirana	vsa	anketirana	vsi	anketirani
Črета	4	4	—	—	1	—	5	4
Dobrovlje	16	16	18	16	2	—	36	32
Jeronim	17	17	24	15	12	1	53	33
Podgorje (del)	4	4	1	1	1	—	6	5
Stopnik (del)	1	1	6	6	6	1	13	8
Tešova in Briše	6	6	9	6	9	—	24	12
Vologa	5	5	5	5	1	—	11	10
Skupaj	53	53	63	49	32	2	148	104

Ročne motorne kosilnice so se pričele uveljavljati v prvi polovici 60. let. Forštner nad Podgorjem zagotavlja, da jo je imel prvi, in sicer že v letu 1958. To potrjujejo tudi zbrani podatki. Kljub vsemu bi pričakovali višji odstotek kmetij s kosilnicami, kot jih je danes na Dobrovljah; ima jih samo tri četrtine gospodarstev. Največ jih imajo zaščitene kmetije: na 10 kmetij pride 9 motornih kosilnic. Na Tešovi in Vologi imajo vse zaščitene kmetije motorne kosilnice.

* Poleg podatkov, ki so predstavljeni v tej preglednici, smo zbrali še naslednje: o elektrifikaciji, številu napajalnikov in elektromotorjev ter molznih strojev, o prometni dostopnosti in razširjenosti traktorjev ter osebnih avtomobilov itd.

Tabela 2. Opremljenost gospodarstev z nekaterimi novejšimi delovnimi pripomočki po kmetijah na Dobroveljski planoti v letu 1980 (sestavljeno na osnovi podatkov za 104 zemljiške posestnike)

Naselje	Tip gospodarstva	Število z anketo zajetih	Traktor	Obračal. ali zgrabljal.	Nakladalka	Trosilka gnoja	Motorna žaga	Motorna ročna kosilnica	Puhalnik	Dosuševalnik	Silos	Elekt. (bater.) pastir	Napajalniki	Molzni stroji
ČRETA	ZK	4	3	2	—	—	4	3	3	1	—	—	1	—
DOBROVLJE	ZK	16	13	5	4	5	15	14	13	8	1	12	8	9
	SK	16	6	2	—	1	10	9	5	—	—	8	4	2
	Skupaj	32	19	7	4	6	25	23	18	8	1	20	12	11
JERONIM	ZK	17	8	4	3	—	14	15	12	3	3	6	8	3
	SK	15	5	3	—	—	11	7	3	1	—	2	6	1
	O	1	1	—	—	—	—	—	—	—	—	—	1	—
	Skupaj	33	14	7	3	—	25	22	15	4	3	8	15	4
PODGORJE	ZK	4	2	1	—	1	4	4	3	—	2	4	4	—
	SK	1	1	—	—	—	1	1	1	—	—	—	—	—
	Skupaj	5	3	1	—	1	5	5	4	—	2	4	4	—
STOPNIK	ZK	1	1	—	1	—	1	1	1	—	—	1	1	1
	SK	6	2	—	—	—	5	5	—	—	—	1	2	—
	O	1	—	—	—	—	1	1	—	—	—	—	—	—
	Skupaj	8	3	—	1	—	7	7	1	—	—	2	3	1
TEŠOVA in BRIŠE	ZK	6	5	—	3	—	6	6	6	3	2	1	6	1
	SK	6	3	1	—	—	5	4	1	—	—	1	3	—
	Skupaj	12	8	1	3	—	11	10	7	3	2	2	9	1
VOLOGA	ZK	5	4	4	4	1	5	5	5	2	2	1	4	5
	SK	5	2	1	1	1	—	2	2	—	—	—	3	—
	Skupaj	10	6	4	4	2	5	7	7	2	2	1	7	5
DOBROVELJSKA PLANOTA SKUPAJ	ZK	53	36	16	15	7	49	48	43	17	10	25	32	19
	SK	49	19	7	1	2	32	28	12	1	—	12	18	3
	O	2	1	—	—	—	1	1	—	—	—	—	1	—
	Skupaj	104	56	23	16	9	82	77	55	18	10	37	51	22

Opomba: ZK = zaščitene kmetije, SK = mešana gospodarstva, ki imajo status kmetijskega proizvajalca, O = nekmečka gospodarstva

Uporaba drugih pripomočkov pri spravilu sena in otave ter detelje je skorajda minimalna. Vzrok je predvsem v strminah košenin, kjer se jih ne dá uporabljati in z njimi nadomestiti človeka. Domačije, ki imajo nakladalke sena, so morale na novo izdelati široke kolovoze. Ugotavljamo, da so se nakladalke sena obnesle samo pri kmetijah s sorazmerno majhnimi strminami obdelovalnega sveta. Blažet na Vologi (1970) ter Uratnik (1974) in Dobník (1975) na Dobrovljah so med prvimi na vzhodnem delu planote dobili nakladalke; pri številnih drugih kmetijah so jih kupili šele po letu 1975.

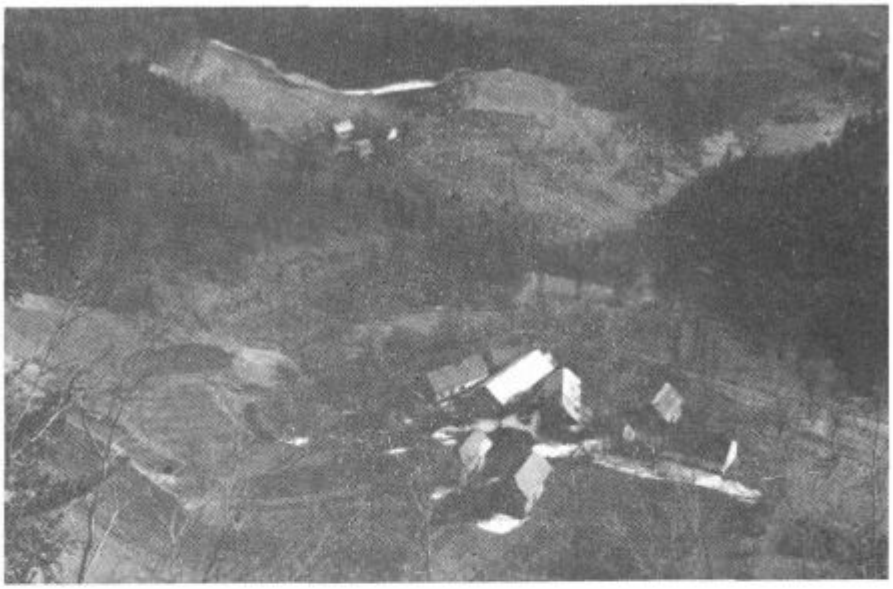

Pogled na zaselek Ropasija, ki ga sestavljajo štiri domačije (Ropas, Tonc, Krničnik in Jož). V ospredju sta Ropas in Tonc na križpotju cest, ki peljeta za Čreto oziroma proti zahodu — v Planino; njuni selišči stojita 760 m visoko. Pri Ropasovih stoji vezani kozolec iz leta 1827.

Tudi puhalnik je pridobitev, ki je olajšala spravilo oziroma vskladiščenje sena. Danes ima puhalnike že nad polovica (53 %) anketiranih gospodarstev, med njimi je kar štiri petine zaščitenih kmetij. Tudi puhalniki so se najštevilneje uveljavili na Tešovi in Vologi, kjer jih imajo vse zaščitene kmetije. Boltet na Vologi in Špan za Čreto sta imela puhalnik že 1960. leta. Zanimivo je, da si ga je Špan za Čreto izdelal sam, in sicer iz lesa. Do 1965. leta sta imela puhalnik še Jug (1965) in Uratnik (1963) na Dobrovljah, medtem ko Prédovnik za zmetavanje sena, otave in detelje uporablja tekoči trak od leta 1965 dalje. Pri drugih domačijah so dobili puhalnike šele po letu 1970. Po naših podatkih nobena kmetija ni kupila puhalnika med letom 1966—1970.

Pri številnih domačijah, ki so ohranile stara gospodarska poslopja, so vgradili dosuševalne oziroma prezračevalne naprave. Gospodarstev s temi napravami je danes 18, od tega je 17 zaščitenih kmetij. Polovica zaščitenih kmetij na Dobrovljah in Tešovi že ima dosuševalne naprave, nimajo pa jih ne domačije obravnavanega predela Podgorja in ne v hribovskem delu Stopnika.

Dosuševalne naprave so iz zadnjega desetletja. Med prvimi so jih vgradili pri Uratniku na Dobrovljah (1974), Pirnatu v Merinci (1973), Boltetu in Čulku na Vologi (1976) ter Španu na Tešovi (1973).

Usmeritev dobroveljskih kmetij v živinorejo ni prinesla samo povečanja travnatih površin na račun zmanjšanja njiv, temveč tudi silose kot novo prvino v sestavo zgradb kmečkega doma. V začetku 1980. leta

je stalo na obravnavanem območju 10 silosov. Kljub tako majhnemu številu pa vendarle prinašajo v hribovski svet nove možnosti za čimboljšo izrabo obstoječega krmnega fonda. Prav s silosi in siliranjem travnega pridelka je mogoče premostiti vremenske nevšečnosti (deževje) v času košnje pa tudi čedalje bolj pereče pomanjkanje delovne sile po kmetijah.

V letu 1980 so imele silose naslednje kmetije: na Dobrovljah Dobnik, v Merinci Kapus in Pirnat, Blatnik na Kaleh, Čulk in Boltet na Vologi, Žužman in Uranič na Tešovi, Olčnik nad Obramljami; njegov sosed Lešnik ima dva kovinska silosa (po 12 ton) za vskladiščenje močnih krmil za brojlerje. S pripravami za postavitev silosov so pričeli pri Planinšku in Jezerniku na Dobrovljah, Kovčenu v Merinci in v Stopniku pri Dešnikarju. Silose imajo samo zaščitene kmetije. Tudi med novimi graditelji so razen Kovčena iz Merince, ki ga uvrščamo med mešana kmečka gospodarstva, same zaščitene kmetije.

Silosi dobroveljskih kmetij so dveh osnovnih oblik: a) stolpaste, med katerimi razlikujemo okrogle (Pirnat, Blatnik, Čulk, Žužman in Uranič) ali kvadrataste oblike (Boltet na Vologi); b) koritasti silosi so podolgovati in večinoma vkopani v zemljo (Dobnik, Kapus in Olčnik). Njihove oblike navajamo predvsem zato, ker predstavljajo novo prvino v dosedanji podobi kmečkegt doma.

Več kot tretjina (35,6 %) anketiranih gospodarstev je imela električnega oziroma baterijskega pastirja. Vendar moramo pojasniti, da jih je večina dobila od lovskih družin za zaščito njivskih posevkov oziroma pridelkov pred divjačino in le v redkih primerih jih uporabljajo pri paši

Ptica (1000 m visoko) na Planini v Jeronimu je poleg Planinca (1015 m) najvišja kmetija na Dobroveljski planoti. Prisojna lega in visoka nadmorska višina dajeta posebni pečat njegovemu kmetijstvu. Seno pokosijo šele v juliju, nato pa pasejo živino po travnikih. V Planini uspevajo le jara žita. Dokler so pridelovali žitarice, so imeli žetev šele konec meseca avgusta.

Turnšek na Puši. Dom Turnškove domačije, ki je naslonjena na jugovzhodno pobočje Dobrovelj pod Grmado, je bil požgan med zadnjo vojno. Nedotaknjena pa je ostala njihova domačija na Puši. Po vojni so se Turnškovi naselili na Puši, ki je bila prej namenjena preužitkarjem. Na selišču njihovega požganega doma so braslovški lovci postavili kočo v letu 1972.

goveje živine. Braslovški lovci so dali Dobroveljcem veliko število električnih pastirjev; precej manj so jih dobili kmetje na vranskem območju Dobrovelj.

S posodobitvijo preskrbe vode se je menjal tudi način napajanja živine. Pri 51 kmetijah imajo v hlevih sodobne napajalne naprave. Vseh napajalnikov smo našteli 226, kar pomeni, da bi zadoščali pri polni obremenitvi (1 napajalnik za 2 glavi živine) kar za 452 glav živine. Največ napajalnikov imajo zaščitene kmetije. Med njimi je kar 60,4 % gospodarstev s tem sodobnim napajalnim sistemom v hlevu. Med mešanimi gospodarstvi je samo 37 % kmetij z napajalniki. Na 10 čistih oziroma zaščitenih kmetij je prišlo v povprečju 53 napajalnikov, na enako število gospodarstev s statusom kmetijskega proizvajalca le še 29 napajalnikov.

Motorne žage, ki so namenjene predvsem delu v gozdu, še nima vsaka peta kmetija. Tudi ta podatek je opozorilo, kako pomembna je postavka gozdarstva pri dobroveljskih domačijah. Z motornimi žagami so najbolje oskrbljene zaščitene kmetije: kar 92,5 % čistih kmetij ima ročno motorno žago in le 65,3 % mešanih gospodarstev. Z motornimi žagami so relativno najbolje opremljene kmetije v Podgorju, za Čreto in na Vologi (100 %), samo desetina gospodarstev na Tešovi ter četrtina kmetij v Jeronimu je še brez njih.

Iz navedb, ki so podrobneje utemeljene in razčlenjene po naseljih in osnovnih socialno-gospodarskih usmeritvah kmetij (prim. tabelo 2), lahko ugotovimo, da je večina novih kmetijskih strojev po dobroveljskih

domačijah namenjena predvsem potrebam pridobivanja in spravilu živinske krme. Kajti prav v govedorejo se je preusmerilo tukajšnje kmetijstvo potem, ko je usahnila njegova samooskrbna namembnost in polikulturna usmerjenost. Prvi znaki preusmeritve se kažejo v nakupu strojev, ki bodo marsikje nadomestili že kritično pomanjkanje delovne sile.

1.2. POLJEDELSTVO

1.2.1. Njivske površine

Po podatkih za leto 1979 zavzemajo njive po dobroveljskih domačijah v povprečju 8,5 % njihovega zemljišča. Na kmečkega posestnika je prišlo 1,3760 ha njiv. Z večanjem zemljiške posesti raste absolutna velikost njiv: posestniki do 5 ha zemlje imajo v poprečju desetkrat manj njiv kot gospodarstva s 40 ha in več zemlje. V strukturi zemljiške posesti se znižuje delež njiv, in sicer z rastjo kmetije; pri posestnikih do 5 ha zavzemajo njive v povprečju 16 % njihove zemlje, pri posestni skupini 5 do 10 ha 10,1 %, skupina od 10 do 20 ha ima 11,2 % njiv, kmetije od 20 do 40 ha imajo v povprečju 7,8 % ornih površin, največja gospodarstva (z več kot 40 ha) pa le še 1,5 % njivskih površin.

Z rastjo velikosti zemljiške posesti se povečujeta število in delež zaščitenih kmetij. Zato zavzemajo njive pri nekmečkih zemljiških gospodarstvih višji odstotek njihove posesti (13,5 %) kot pri mešanih (8,9 %) ali zaščitenih kmetijah, ki imajo v poprečju 8,1 % njiv.

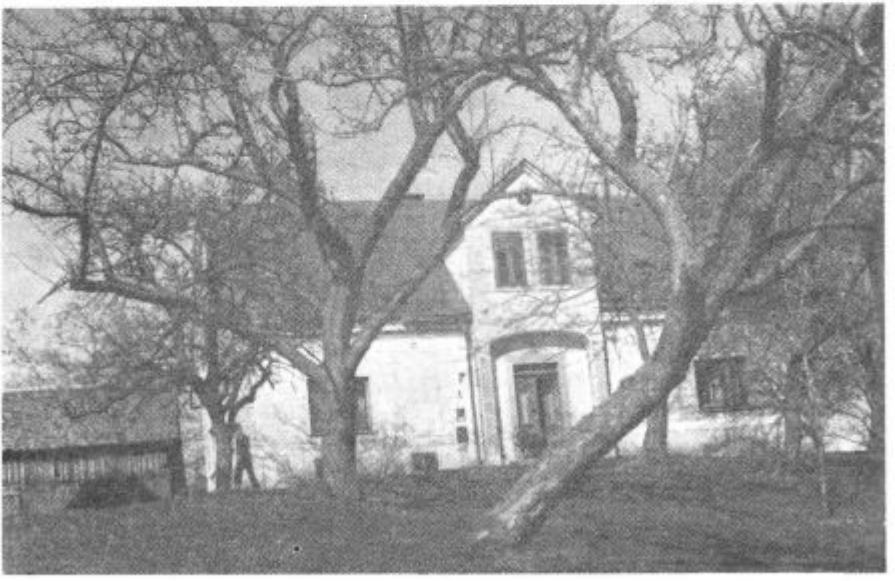

Na severnih Dobrovljah je mogočna Uratnikova domačija, katere dom stoji 730 m visoko. Velika kmečka hiša iz leta 1898 kaže na nekdanjo in današnjo veljavo ter trdnost Uratnikove kmetije. Tudi pri Uratnikovih so delali (kopali) laze še v letih med obema vojnama; zadnjega so zasadili z macesni.

Členitev katastrskih podatkov nam pokaže znatne razlike bodisi v velikosti bodisi v deležu ornih površin po posameznih območjih (naseljih) Dobroveljske planote. Dobroveljske kmetije imajo v povprečju največ njiv, in sicer 2,36 ha, podgorske 1,42 ha, vološke po 1,36 ha, čretljanske po 1,23 ha itd. Najmanj njiv imajo posestniki v Jeronimu (0,91 ha) in na Tešovi z Brišami (1,09 ha).

Opozorimo naj na kmetije z največjimi ornimi površinami. Po katastrskih podatkih imajo 4 ha in več njiv naslednje domačije: Lajnar v Stopniku, Predovnik, Uratnik, Planinšek in Rovtnik z Dobrovelj. Številnejša so gospodarstva, ki imajo od 3 do 4 ha njiv, in sicer sodijo med nje: Mlačnik v Polšniku, Špan na Tešovi, Covnik, Dobnik, Jezernik, Paragojnik, Napotnik, Ramšak in Destovnik na Dobrovljah.

Navedeni podatki so prevzeti iz uradne statistične dokumentacije katastrskega urada v Žalcu ter z dopolnitvami katastrskih služb v Kamniku, Mozirju ter Velenju. Pregled dejanskega stanja njiv, ki jih še vedno obdelujejo (orjejo), nam je pokazal, da so te orne površine samo v zadnjem poldrugem desetletju izredno močno zmanjšali. Ocene se v glavnem ujemajo z zatrjevanji posestnikov, namreč da so se v zadnjih dveh desetletjih in celo manj njivske površine zmanjšale za polovico, ponekod pa celo za dve tretjini ali za tri četrtine. Pri Vrhovniku, Covniku, Brezovniku, Destovniku na Dobrovljah obdelujejo danes komaj četrtino tistih njiv, ki so jih imeli posejane še po zadnji vojni. Vzroke za naglo opuščanje oziroma za ozelenjevanje njiv moramo iskati v močni depopulaciji, mehanizaciji kmetijstva ter v proizvodni preusmeritvi hribovskega kmetijstva.

Intenzivnost opuščanja njiv v travnike ali v druge namene je različna od kraja do kraja, kakor tudi od kmetije do kmetije. Razloge za opuščanje posameznih njiv moramo iskati tudi v položaju in legi vsake njivske parcele posebej (pomanjkanje ljudi in ustreznih obdelovalnih orodij ali strojev, erozija prsti, zemeljski usadi, divjad, opustitev prenekaterih poljskih posevkov, sprememba v načinu prehrane in življenja ljudi itd.). Vsekakor pa so temeljni vzroki v družbeno-gospodarskih in socialnih pogojih, ki pospešujejo polarizacijo med podeželjem in drugimi predeli in spreminjajo številne dosedanje nedotakljive vrednote našega kmečkega sveta.

1.2.2. **Lazi, novine ali frate**

Pri zbiranju ledinskih imen na Dobroveljski planoti smo postali pozorni na imena posameznih parcel kot so: Laz, Rovca, Štih, V gori, Ograjenka, Lazna njiva, Za smrečjem, Lazi, Markov laz, Riže, Mali ali Pečovnati laz (danes je pogozden), Nova njiva itd. Ugotovili smo, da je bilo še v letih med obema vojnama precej razširjeno krčenje gozdov na račun začasnega povečanja njivskih površin.

Lazi, kot so imenovali domačini krčevine ob robu ali sredi gozdov, ki so bile namenjene njivam, so praviloma zavzemali strmejša pobočja kot pa drugo obdelovalno zemljišče. Po poseku gozda so ponavadi obdelovali novo pridobljeno zemljo tri leta zapored, nakar s jo prepustili ali paši in počasnemu zaraščanju ali pa so jo zasadili s smreko (npr. Predovnik, Pider, Covnik, Hlastej, Javóršek, Dešnikar, Jeseničnik itd.) ali z macesnom (npr. Uratnik, Jerin idr.). Le nekaj lazov je spremenilo svojo

Selišnikov dom v Planini (Dobrovlje) stoji 840 m visoko. Strehe poslopij so pokrite s skodljami, le na kozolcu je še slama. Tudi Selišnikovi — kot številne druge domačije na zakraselih — imajo težave s preskrbo s pitno vodo; oskrbujejo se s kapnico.

prvotno osnovno namembnost; postali so sestavni deli obdelovalnega zemljišča. Na to nas spominjajo ledinska imena nekaterih njiv, travnikov ali pašnikov.

Lazi pa niso bili namenjeni samo za pridobivanje hrane, ampak so marsikje vplivali na spremembo oziroma zamenjavo drevesne sestave gozdov. Mešani gozdovi, posebej še posamezni predeli monokulturnih iglavcev po Dobrovljah so v najtesnejši zvezi zavestnega človekovega posega v okolje, ko je dal prednost iglavcem namesto dotedanjim listavcem, ki so prevladovali.

Svojstvena lega lazov ali novin in še posebej strmina pobočja, kjer so nastali, sta zahtevali svojevrstno obdelavo. Ponavadi do njih niso vodili utrjeni kolovozi. Večinoma so laze ročno obdelovali (zemljo so kopali). V kolikor so jih gnojili, kar na Dobrovljah ni bilo redko, so gnoj znosili v koših. Skratka, za razmeroma dober pridelek, ki je bil bolj kot kjerkoli drugje tudi izpostavljen nevarnosti divjadi, so lazi zahtevali mnogo težaškega ročnega dela. Dokler je bilo po hribovskih kmetijah zadosti delovne sile, so »delali« in obdelovali laze. Samooskrbno kmetijstvo je terjalo zaradi čedalje večjih prehrambenih potreb nove obdelovalne površine. In hribovski človek jih je dobival v lazih.

Laze oziroma novine so delali skoraj pri vseh domačijah. Še posebej manjše in preobljudene kmetije so bile močno odvisne od pridelkov, ki so jim jih dajali lazi. Zato so manjši posestniki trebili laze predvsem pri večjih kmetijah. Iztrebljeni in požgani gozd so dve leti ali tri leta obde-

lovali za svoje lastne potrebe. Najemnino ali lazovino pa so lastnikom lazov odslužili s tem, da so krčevino zasadili s smrečicami. Revnejši Dobroveljci so delali laze predvsem na Covnikovem, Uratnikovem in Destovniškem zemljišču.

Občasno krčenje gozdov na račun novin je že starejša, iz srednjega veka podedovana oblika pridobivanja »gozdnih njiv«. To je bilo izredno močno razširjeno v predalpskem in alpskem svetu še v preteklem stoletju. (prim. M e z e , 1962, str. 25; 1969, str. 39; M u š i č , 1974). Ni pa še čisto izumrlo do druge svetovne vojne. Na obravnavanem predelu Dobroveljske planote so s požiganjem gozdov prenehali v 30 letih. Med zadnjimi so laze obdelovali pri Covniku, Ramšaku (1952). Strojanšku (1960) in Jugu na Dobrovljah še tudi po drugi svetovni vojni. Tudi Košica na Kaleh je laz obdeloval do 1960. leta. Na zemlji, ki so jo Košičevi samo ročno kopali in gnojili, so sejali rž in ajdo in sadili krompir.

1.2.3 Današnje oblike ali usmerjenost poljedelstva

V primerjavi s preteklostjo je današnje poljedelstvo na kmetijah po Dobrovljah izredno osiromašeno bodisi zaradi zmanjšane količine in vrste pridelkov bodisi zaradi precej manjšega obsega njiv. Danes zavzemajo njive najmanjšo možno površino, ki jo še zmore obdelati kmečka družina. Z usahnitvijo samooskrbnega kmetijstva, še posebej poljedelstva, so postale tudi dobroveljske domačije deficitarne v pridelovanju hrane. Na njivah je čedalje manj žit in industrijskih rastlin, ki so predstavljale te-

Strojanškov dom (550 m) stoji ob ustju suhe in obvisele kraške doline skoraj dvesto metrov nad današnjim izvirom Trnavce v Žrelu na Podgradom. Hišo, ki je zgrajena iz kamna, so obnovili pred nekaj leti. Cesto do Strojanškovega doma so zgradili šele v letu 1980.

meljno proizvodno usmeritev še v nedavni preteklosti (prim. M e z e , 1969, str. 60—61 in 63—70). Te spremembe pa niso opazne samo v pokrajinski podobi, temveč se čedalje bolj kažejo tudi v vsakdanji prehrani kmečkih ljudi.

Žita, predvsem pšenica, oves, ajda, proso in deloma tudi rž, so prenehali sejati. Ajdo in proso so pričeli opuščati že v prvem desetletju po zadnji vojni, medtem ko so sejanje pšenice največ opustili v zadnjem poldrugem desetletju in še posebej v zadnjih letih. Količinsko slabši pridelek, predvsem pa pomanjkanje žanjic, ki jih v našem hribovskem svetu še ni mogoče nadomestiti z ustreznimi stroji, in čedalje hujše nadloge, ki jih povzroča divjad, so najpomembnejši razlogi, ki so neposredno vplivali na nagel umik pšenice in drugih žitaric z dobroveljskih njiv. Samo pri Ramšaku in Javóršku na Dobrovljah še redno pridelajo po nekaj škafov pšenice. Vsi drugi so pridelovanje pšenice opustili v sedemdesetih letih. Več kmetij je v Jeronimu, na Tešovi in Vologi ter za Čreto (Špan in Zakrajšek), kjer pšenico še vedno sejejo.

Za Čreto je značilno, da tamkajšnji kmetje sejejo še več različnih vrst žit. Poleg pšenice pridelujejo čretljanske kmetije še ječmen, rž in oves, čeprav mnogokrat že v prav simboličnih količinah. Podoba je, da se je nekdanja pestra sestava žitnega pridelka ohranila pri vseh tistih domačijah, ki so najvišje, ali pa so prometno še najbolj osamljene. Povsod drugod je že čutiti razkroj nekdanjega polikulturnega poljedelstva.

Ječmen in deloma še rž sta pridelka, ki sta se najdalje ohranila po dobroveljskih domačijah. Po zatrjevanju pridelovalcev je treba vzroke za njuno ohranitev iskati predvsem v posebnostih klasja, ki je poraslo z resami. Prav zaradi tega sta ječmen in rž najbolj varna pred divjimi prašiči. Zavoljo tega so pričeli marsikje sejati mešanico ječmena in pšenice, ki jo imenujemo »ječmenca« (npr. Matevc na Vologi, Pirnat v Merinci idr.); posevek se ni posebno dobro obnesel. Kajti žitarici imata vsaka svoje rastne zahteve in pogoje (npr. razlika v zorenju, velikosti bilk itd.).

Vse višje ležeče kmetije povečini sejejo jari ječmen, povsod drugod pa ozimnega. Natančne meje med jarimi in ozimnimi žitnimi posevki ni bilo mogoče zarisati. Ta se spreminja iz leta v leto; odvisna je od višine in prisojnosti njiv in od številnih drugih fenoloških razlik. V deževnih letih, ko letina na splošno kasni za deset in več dni, in kadar je zapadel sneg zgodaj v jeseni, so jara žita sejali tudi v nižjih predelih. V glavnem spoznavamo, da je meja med ozimnim in jarim ječmenom v višini med 650 m in 750 m (glej tudi M e z e , 1969, str. 66).

Prosišč, ki so nekdaj poživljale njive, po dobroveljskih kmetijah ni več. Izjema je menda le še Tobakar na Tešovi, ki v zadnjih letih vse bolj poredkoma seje proso. Ajda se je ohranila le na redkih njivah, in sicer na Tešovi (Žužman, Uranič, Tobakar, Šaloman), na Briših (Brišnik), pri Savrtniku pod Tešovo, Novaku v Prosivniku in pri Destovniku na Dobrovljah. Najprej so ajdo opustili tam, kjer so jo sejali kot prašni posevek v mesecu juniju. Kajti že pri nadmorski višini 600 m so pomembne fenološke razlike med dolino in hribovjem. Pod to višino so lahko na izjemno ugodnih njivskih legah še pričakovali pridelek ajde kot strniščni posevek, povsod drugod so ga prizadele ali povsem uničile zgodnje jesenske slane s pozebami.

Hlastejeva domačija (500 m) leži na manjšem pobočnem pomolu na vzhodnem pobočju Dobrovelj. Njen dom, ki se na široko razgleduje po Spodnji Savinjski dolini, sestavljajo številna poslopja (hiša, marof, svinjaki s hmeljsko sušilnico in drvarnica). Hlastejeva kmetija je ena izmed redkih, ki še nima cestne povezave z dolino. Nerešeno je tudi vprašanje oskrbe s pitno vodo; še vedno uporabljajo kapnico.

Koruzo redno pridelujejo, vsaj na skromnih simboličnih površinah, skoraj pri vseh domačijah. Izjema je večina kmetij nad 750 m, kjer je pridelek koruze močno odvisen od poletne toplote.

Danes je krompir osnovni njivski pridelek, ki ga gojijo vse domačije. Čedalje več njiv je namenjenih pridelovanju krmilnih rastlin. Le pri redkih domačijah smo ugotovili, da so usmerjene v intenzivno pridelovanje krmilnih rastlin (npr. silažne koruze pri Boltetu na Vologi, ki jo prideluje na 1 ha, Blatniku na Kaleh, Pirnatu v Merinci, Žužmanu na Tešovi; Olčnik nad Obramljami ima na letuškem polju zemljo v najemu, na kateri prideluje večinoma silažno koruzo itd.). Večina drugih njiv je posejana z različnimi vrstami detelj ali pa so že v travnikih.

Hmelj, ki je segal v letu 1960 pri Javóršku do višine 900 m (M e z e, 1969, str. 69), se je do danes umaknil z večine njiv obravnavanih gospodarstev. Hmeljišča so se najbolj naglo krčila v zadnjem desetletju. Na Dobrovljah se je hmelj najdlje ohranil pri Napotniku, Mežnarju, Matevžaku, Hlasteju in Hriberniku (do leta 1975), v Merinci pri Pirnatu in Trnovšku ter Homšaku do leta 1978, pri Jerinovih na Klancih (1978), na Vologi pri Cenetu, Matevcu in Čulku (do 1974), pri Dešnikarju v Stopniku do 1975. leta, V Podgorju pri Forštnerju (1973) in Zgozdniku (1975).

Danes daje hmeljarstvo le skromne dohodke v primerjavi s preteklostjo. Na obravnavanem delu Dobroveljske planote imajo hmeljišča le še tri kmetije: Špan (0,76 ha ali 800 kg pridelka in Šaloman (0,62 ha ali

700 kg) na Tešovi in Mlačnik (0,17 ha ali 100 kg pridelka) v Polšniku. Žita in hmelj, ki so bili še v povojnih letih izredno pomembni pridelki po vseh dobroveljskih kmetijah, danes ne predstavljajo nobene pomembnejše gospodarske vloge več. Tudi v tem je dokaz naglih sprememb v proizvodni usmerjenosti dobroveljskih kmetij v zadnjih desetletjih.

Izredno nazoren in pomemben je podatek o preskrbi dobroveljskih gospodinjstev s k r u h o m. Na podlagi zbranih podatkov ugotavljamo, da je na Dobrovljah nad polovico gospodinjstev (55 %), kjer še redno pečejo kruh v domači krušni peči; pri 29 ali 28 % hišah pa redno jedo pekovski kruh. Pri 18 gospodinjstvih se oskrbujejo z domačim in pekovskim kruhom: pozimi pečejo kruh doma, v poletnih mesecih, ko tudi primanjkuje za delo sposobnih ljudi na kmetijah, pa so čedalje bolj odvisni od kupljenega kruha. Pripomniti pa moramo, da skoraj nobena kmetija ne pridela več zadostnih količin žit za domače potrebe. Povsod tam, kjer imajo leto in dan na mizi hlebec domačega kruha, ga spečejo iz kupljene moke.

Pregled oblik in načinov oskrbe gospodarstev oziroma njihovih gospodinjstev s kruhom so razčlenjene v tabeli 3. Pri tem ugotavljamo precejšnje razlike med gospodinjstvi bodisi s posameznih predelov Dobroveljske planote bodisi z vidika socialno-gospodarske usmerjenosti domačij. Na najbolj oddaljenih kmetijah pečejo kruh večinoma še vedno doma. Podobna ugotovitev velja za večino tistih gospodinjstev, ki nimajo šoloobveznih otrok in ne odraslih, ki bi bili zaposleni v dolini. Šoloobvezni otroci in zaposlenci, ki se dnevno vračajo na svoje domove, prinašajo kruh iz trgovin.

Največkrat je fižol posajen med krompirjem. Le pri redkih domovih imajo večje površine fižolovih nasadov. Pri Matevžaku so leta 1975, ko so opustili hmelj, vso njivo zasadili s fižolom; na njej so ga pridelovali še v letu 1979. Zgornja meja uspevanja fižola se praviloma ujema z zgornjo mejo zorenja koruze.

Bob sadijo le pri Ramšakovih na Dobrovljah. Na precej omejenih površinah (največ do 1 ar) sejejo še lan pri Ramšaku in Toncu (ali Zgornjem Ropasu) na Ropasiji. Poleg svinjske skuhe (korenje, repa, pesa, koleraba), ki je ob krompirju še najbolj razširjen posevek po njivah na Dobroveljski planoti, smo s tem zajeli domala vse današnje osnovne poljske pridelke.

1.3. ŽIVINOREJA

Danes je živinoreja poleg gozdarstva najpomembnejša gospodarska panoga dobroveljskega kmetijstva. Govedoreja z lahlo usmerjenostjo v rejo pitancev in krav-mlekaric daje večini domačij osnovne dohodke. Pregled stanja živine na obravnavanem področju je pokazal, da še ne moremo govoriti o kakršnikoli močnejši preusmeritvi dobroveljske živinoreje. Ugotavljamo, da je le-ta šele na začetku preusmerjanja v nove, intenzivnejše oblike. Nobena kmetija nima razvitega pašno-košnega sistema. Olčnik in Lešnik iz Podgorja nad Obramljami sta le dva osamljena izmed redkih, ki sta opustila vse bregovite njive okrog doma; na njih paseta živino skozi vso vegetacijsko dobo. Na letuškem polju imata le nekaj malega njiv, kjer pridelujeta krompir in skuho za domače potrebe. Podoba

je, da dobroveljske kmetije čedalje bolj opuščajo živinsko pašo. K taki preusmeritvi sta vsaj delno prispevali po dve košnji na ledinah, in, po zatrjevanju domačinov, tudi čedalje akutnejše pomanjkanje delovne sile. Kljub temu, da ima znatno število dobroveljskih kmetij prenosljive žične električne oziroma baterijske pastirje, pa jih večina še ne uporablja za pomoč pri paši goveje živine.

Tabela 3. **Poraba umetnih gnojil in oskrba s kruhom po domačijah na Dobroveljski planoti v letu 1980.**

Naselje	Tip kmetije	Število kmetij	Oskrba s kruhom: Doma	Kupuje	Doma in kupuje	Umetna gnojila (kg)	Količina umet. gnojil na 1 ha obdelovalne zemlje (kg)	Ne kupuje umetnih gnojil
Creta	ZK	4	4	—	—	2.050	109,51	2
Dobrovlje	ZK	16	14	—	2	12.470	136,87	5
	SK	16	11	4	1	3.850	80,32	7
Skupaj		32	25	4	3	16.320	117,37	12
Jeronim	ZK	17	10	3	4	14.000	132,77	—
	SK	15	6	4	5	4.800	96,96	6
	O	1	—	1	—	100	77,74	—
Skupaj		33	16	8	9	18.900	120,97	6
Podgorje	ZK	4	—	4	—	3.800	186,02	1
	SK	1	—	—	1	50	17,83	—
Skupaj		5	—	4	1	3.850	165,73	1
Stopnik	ZK	1	—	—	1	3.000	649,21	—
	SK	6	1	5	—	1.600	62,42	1
	O	1	—	—	1	500	308,95	—
Skupaj		8	1	5	2	5.100	160,02	1
Tešova in Briše	ZK	6	4	2	—	8.650	277,13	—
	SK	6	1	5	—	3.450	153,14	—
Skupaj		12	5	7	—	12.100	255,15	—
Vologa	ZK	5	4	—	1	10.300	295,96	—
	SK	5	2	1	2	2.850	312,86	—
Skupaj		10	6	1	3	13.150	299,47	—
Dobroveljska planota skupaj	ZK	53	36	9	9	54.270	177,16	8
	SK	49	21	19	9	16.600	105,39	14
	O	2	—	1	1	600	206,56	—
Skupaj		104	57	29	18	71.470	153,12	22

1.3.1. Živinorejske ali travnate površine

Danes je precejšen del njiv namenjen proizvodnji živinske krme. Travnate površine, med katere prištevamo travnike in pašnike, zavzemajo v povprečju četrtino obravnavanega področja. Pri tem moramo naglasiti, da večino travnatih območij zavzemajo pašniki (v povprečju 55,4 %) in preostalih 44,6 % travniki.

Ručgarjeva domačija (890 m) zavzema obsežne krčevine po jugovzhodnem pobočju Bleznice (1066 m). Nekdaj so bili »vejki« ali »plastje« pomembno dopolnilo pri prehrani domače živine. Za to so v poletju klestili lipo, hrast, javor in druga listnata drevesa; veje so sušili in povezali v butare, ki so jih pozimi pokladali živini. Značilne krošnje dreves, kakršne prikazuje fotografija, nazorno opozarjajo, da pridobivanje »vejkov« po hribovskih kmetijah še ni zamrlo.

Delež travnatih površin je različen od naselja do naselja. Najmanj jih imajo čretljanske domačije (19,6 %) in kmetije na skrajnem severnem obrobju Dobroveljske planote (podogrske 20,3 %), največ pa jeronske, in sicer 28,5 %. Zgovorne razlike v deležu travnikov in pašnikov se pokažejo tudi med različno socialno-gospodarsko usmeritvijo zemljiških posestnikov. Najvišji delež travnatega sveta je v sklopu čistih oziroma zaščitenih kmetij (31,6 %), medtem ko so pri mešanih (25,3 %) in nekmečkih gospodarstvih (24,6 %) živinorejske površine zastopane z deležem, ki predstavlja povprečje za obravnavani predel.

Travniki in pašniki so v posameznih velikostnih skupinah zemljiških posestnikov zastopani z zelo različnim deležem. Največ travnatih površin je v sklopu posesti druge (od 5 do 10 ha po 32,2 %) in prve (do 5 ha), velikostne skupine, najmanj pa v četrti skupini (20 do 40 ha), kjer zavzemajo po 21,98 %.

V letu 1979 je prišlo na kmečko gospodarstvo v povprečju 1,8089 ha travnikov in 2,2431 ha pašnikov. Največ zemljišč s travnatimi površinami so imeli posestniki Dobrovelj (po 6,4079 ha) in Črete (4,8301 ha), v vseh drugih naseljih že pod srednjo vrednostjo obravnavanega predela (4,0520 ha). Posestniki na Briših in Tešovi so imeli po 1,6268 ha travnatih površin, v Stopniku po 3,0883 ha, Podgorju 3,1505 ha, na Vologi 3,1624 ha ter v Jeronimu po 3,9994 ha. Podrobnejša členitev podatkov je pokazala, da je velikost travnatih površin močno odvisna od velikosti posesti in nadmorske lege domačije. Čim višje v hribih je kmetija, tem več zemlje ima.

Pri velikosti travnatih površin velja opozoriti še na razmerje med travniki in pašniki. Od njega je odvisna krmna osnova za živinorejo. Na Dobravljah odpade na pašnike 79,6 % vseh travnatih površin, v Stopniku s Prilopami že samo 57,8 %, v Jeronimu 44,1 %, pri domačijah za Čreto 40,4 % itd. Na Tešovi z Brišami zavzemajo travniki 79,3 % vseh travnatih površin, v obravnavanem delu Podgorja pa 70,2 %. Strme in pečevnate krčevine, ki jih je težko ročno obdelovati, prišteva zemljiški kataster med pašnike, pa čeprav so jih deloma tudi kosili v preteklosti. Toda samo v velikosti travnatih površin ne smemo iskati neizkoriščenih možnosti za razvoj živinoreje po hribovskih kmetijah. Kakršnokoli izračunavanje povprečne gostote živine na enoto površine se mi zdi zelo nesmiselno. Kajti prirodno-geografske danosti so med posameznimi predeli Dobroveljske planote tako raznolike, da je težko, če ne že nemogoče podati kakršne koli stvarnejše primerjave.

Kmetije z najobsežnejšimi travnatimi površinami so na severovzhodnem delu planote, in sicer največ v naselju Dobrovlje. Po zadnjih podatkih zemljiškega katastra ima Destovnik kar 44,9 % ali 26,61 ha zemljišča v travnikih in pašnikih; Kokovnik ima 24,3319 ha (ali 38,6 %) travnatih površin, Predovnik 22,9691 ha ali 28,2 %, Jug 18,8210 ha ali 30,2 %, Zacerkovnik 14,4723 ha ali 34,8 %, Covnik 13,2407 ha, to je 22,3 % itd. Samo Licjanova domačija (13,7167 ha ali 34,9 %) v Prosivniku in deloma še Jeseničnik (15,6267 ha ali 75,2 % celotne posesti!) se moreta po velikosti svojih travnikov in pašnikov primerjati z navedenimi dobroveljskimi domačijami. Vse druge domačije imajo manj kot 10 ha travnatih površin.

Predovnikov dom (790 m) na Dobrovljah stoji na južnem slemenu Šunca (821 m). Obsežna in gospodarsko trdna domačija: njena moč sloni na pridnih žuljavih rokah, živinoreji in gozdarstvu. V zadnjih letih so zgradili novo hišo in gospodarsko poslopje. Enojni kozolec — leso so postavili 1957. leta.

Za živinorejo je izrednega pomena razmerje med travniki in pašniki. Že od nekdaj imajo pašniki precej manjši gospodarski pomen kot travniki. Delež travnikov ali pašnikov je pri posameznih kmetijah zelo različen. Pri Destovniku zavzemajo travniki komaj 8,1 % vseh travnatih površin, pri Jugu 5 %, Zacerkovniku samo 0,84 %, Kokovniku 11,7 %, Predovniku 18,5 %, Covniku 39,2 %, pri Jeseničniku pod Šavnicami pa celo 63,3 %, Licijanu nad Merinco 54,4 %, pri Ptici na Planini 38,2 % itd. V velikosti in kvaliteti travnatega sveta moremo iskati prenekateri vzrok za številčno stanje živine po posameznih domačijah. Presenetljiv je podatek za Jeseničnikovo zaščiteno kmetijo, katere dom stoji v nadmorski višini 845 m visoko. Njena gospodarska moč sloni predvsem na kmetijskem zemljišču, ki zajema 79,3 % zemljiške posesti. Ker pa je danes gozd izrednega pomena za obstoj in gospodarski napredek večine hribovskih domačij (prim. M e z e , 1980, str. 68—70 in 95), ne smemo pričakovati, da bo Jeseničnikovina — ob nespremenljivih razmerah — hitreje doživljala svoj gospodarski napredek.

1.3.2. Obstoječe prostorske možnosti za rejo živine

Velikost črede domače živine neposredno zavisi od številnih danosti: obsega travnatih površin in načina njihovega obdelovanja, gospodarske usmerjenosti kmetije, povezanosti kmetijske proizvodnje s potrebami neagrarnih središč, velikosti gospodarskih poslopij itd. Pri razčlenjevanju gospodarskega stanja dobroveljskih kmetij smo želeli spoznati obstoječe prostorske zmogljivosti gospodarskih poslopij. Menimo namreč, da so bili hlevi, štale, svinjaki in druge stavbe pri večini kmetij zgrajene v vidnem razmerju z velikostjo zemljiške posesti. Pri določanju velikosti prostorov za živino so neposredno soodločali: sočasna gospodarska usmerjenost domačije, areal obdelovalne zemlje (in le redkokdaj tudi absolutna velikost posesti), optimalne količine pridelkov pa razmerja med ornimi in travnatimi površinami itd. Pri vsem tem ne smemo prezreti človekovega pogleda naprej. Zato ima skoraj sleherni dom nekaj stojišč več, kot je bila takratna proizvodna možnost gospodarstva. Razlike med prostorskimi možnostmi in današnjim številom živine v hletih neposredno opozarjajo na stopnjo razvitosti živinoreje.

Dognali smo namreč, da razpolagajo kmetje z več kot 900 stojišči za govedo v hlevih, ki so razporejena na 104 gospodarstva, ali v povprečju 8,7 stojišč na kmečki dom. Poleg tega je imelo omenjeno število gospodarstev v 371 »kočnjakih« prostora kar za 742 prašičev. Zaščitene kmetije so imele v povprečju 11,25 stojišč za govejo in drugo odraslo živino, mešana kmečka gospodarstva po 6,1 in nekmečki zemljiški posestniki po 4,5 stojišč.

Največje hleve imajo v povprečju kmetije v hribovitem delu Podgorja (12,6 stojišč na gospodarstvo), na Dobrovljah (9,6 stojišč) in Tešovi (9,8), za Čreto po 8 stojišč, najmanjše hleve pa domačije v Stopniku (po 6,4 stojišč, Jeronimu (7,7) ter na Vologi (7,8 stojišč na kmetijo).

V povprečju imajo mešana gospodarstva v hlevih za 45 % manj stojišč za govedo kot čiste oziroma zaščitene kmetije. Na čisto kmetijo pride v Podgorju po 13,3 stojišč, na Dobrovljah 12,6, na Tešovi 12,3, v Stopniku

Pogled na Jezernikov dom na Dobrovljah. Usmeritev v živinorejo je terjala sodobnejši in večji hlev, ki so ga zgradili 1979. leta. V njem je prostora za 35 glav goveje živine.

12 stojišč in le nekaj manj tudi na Vologi. Zaščitene kmetije za Čreto pa imajo v svojih hlevih že manj kot 10 mest za odraslo živino. (Podrobnejši prikaz je razčlenjen v tabeli 4).

Največje hleve za govejo živino imajo tiste domačije, ki so se v novejšem času preusmerile v živinorejo. Večina od njih je stare hleve obnovila, ali pa so zgradili nove, ki se odlikujejo po najsodobnejših tehnoloških dosežkih na tem področju (napajalniki, izplakovalne naprave z velikimi gnojnimi jamami, silosi itd.). Olčnik v Podgorju ima hlev s 30 stojišči, le po nekaj stojišč manj imata Planinšek in Jezernik na Dobrovljah. Uratnik ima hlev z 18 stojišči, Kokovnik ima prostora za 20 glav odraslega goveda, Covnik, Dobnik, Predovnik in Paragojnik imajo hleve z nadpovprečnim številom stojišč (nad 12). V Jeronimu oziroma v njegovem zaselku Klokočovec je Fermetov hlev za 20 govedi, Pečenik V Pečeh ima hlev za 14 govedi, Kapus na obrobju Merince (13 stojišč) in Novak v Prosivniku (za 14 glav odrasle živine) so kmetije, ki imajo med jeronskimi domačijami največje hleve. Podobno velja za Bolteta (16 stojišč) in Čulka (12 stojišč) na Vologi, za Špana (z 20 stojišči) in Čvana (18) na Tešovi in Šoštarja na Briših (20 stojišč). Dešnikar v Stopniku ima hlev za 12 glav odrasle živine, enake velikosti je tudi Zahojski hlev za Čreto.

Tri usmerjene kmetije in 9 gospodarstev, ki so v stopnji preusmerjanja kmetijske proizvodnje, imajo povprečno po 15,1 stojišč, oziroma skupaj 181 stojišč v svojih hlevih, kar znese 20,1 % vseh prostorskih zmožnosti podrobneje obravnavanih dobroveljskih kmetij. To pomeni, da odpade na ostalih 82 (ali 88,5 %) gospodarstev 721 stojišč, kar v povprečju znese po 8 stojišč na dom. Tudi v tem podatku je zarisano stanje, ki kaže na velikost in gospodarsko pomembnost usmerjenih kmetij.

Velikost hleva je pomembna prvina kmečkega doma. V njej sta zarisani velikost in gospodarska usmeritev kmečkega obrata. Čim večja je razlika med zmogljivostjo hleva in dejanskim stanjem števila živine v njem, tem večji je razkorak med možnostmi in današnjimi oblikami gospodarjenja na zemlji. Oboje ima nenavadno močno odmevnost v fiziognomiji podeželja.

Tabela 4. **Velikost in opremljenost gospodarskega poslopja pri 104 kmetijah na Dobrovljah v letu 1980**

Naselje	Tip kmetije	Število stojišč za živino	Število svinjakov	Hlev na izplakovanje	Betonirano gnojišče	Gnojna jama
Črета	ZK	32	10	—	—	2
Dobrovlje	ZK	201	67	5	5	7
	SK	105	51	—	—	1
Skupaj		306	118	5	5	8
Podgorje (del)	ZK	53	13	—	1	2
	SK	10	2	—	—	—
Skupaj		63	15	—	1	2
Jeronim	ZK	168	66	2	5	7
	SK	83	36	—	—	—
	O	3	2	—	—	—
Skupaj		254	104	2	5	7
Stopnik (del)	ZK	12	5	—	1	—
	SK	33	38	—	1	—
	O	6	3	—	—	—
Skupaj		51	46	—	2	—
Tešova in Briše	ZK	74	26	—	5	5
	SK	44	23	—	1	2
Skupaj		118	49	—	6	7
Vologa	ZK	56	17	—	1	2
	SK	22	12	—	1	1
Skupaj		78	29	—	2	3
Dobroveljska planota	ZK	596	204	7	19	25
	SK	297	162	—	3	4
	O	9	5	—	—	—
Skupaj		902	371	7	22	29

Opomba: ZK = zaščitena kmetija, SK = domačija s statusom kmetijskega proizvajalca, O = nekmečko zemljiško gospodarstvo.

1.3.3. Stalež in sestava domače živine v letu 1980

Prikazano stanje goveje in druge za gospodarstvo pomembne živine po dobroveljskih kmetijah sloni na treh ločenih virih:

a) Podatke o staležu živine pri kooperantih imata zbrane zadružni enoti v Braslovčah in na Vranskem;

b) Podatke o številu cepljenega goveda in prašičev bodisi po kmetijah ali zaselkih ali naseljih imata veterinarski ambulanti na Vranskem in v Braslovčah;

c) Z anketo po kmetijah smo zbrali podrobnejši sestav živine, kakršen je bil spomladi 1980. leta.

S podatki iz vseh treh virov je bilo mogoče sestaviti kolikor toliko nadrobno sliko o stanju živinoreje po dobroveljskih domačijah.

Stalež živine, za katerega menimo, da je zelo blizu dejanskemu stanju in današnjim proizvodnim zmogljivostim dobroveljskih kmetij, ni posebno razveseljiv. Ugotavljamo namreč, da z obstoječim številom živine nista zasedeni niti dve tretjini stojišč v hlevih po Dobroveljski planoti (64,8 %). Samo na račun obstoječih prostorskih zmogljivosti bi lahko povečali stalež živine na dobro tretjino v primerjavi z današnjim stanjem. V povprečju so hlevi najbolj zasedeni na Vologi (84,6 %), za Čreto (78,1 %) in v Stopniku (74,5 %), v vseh drugih naseljih ali zaselkih pa le še med polovico (Podgorje 52,4 %) in dvema tretjinama (Jeronim 64,6 %). Navedbo za Podgorje je treba dopolniti z naslednjim podatkom. Teden dni pred anketiranjem je Olčnik oddal 15 pitancev, zato je imel v hlevu manj živine kot jo ponavadi ima. Ako upoštevamo pri naših izračunih še 15 Olčkih glav odraslega goveda, potem so bili hlevi podgorskih domačij zasedeni s 76,2 %.

Podatek za zaščitene kmetije kaže, da so njihovi hlevi za spoznanje bolje napolnjeni z živino (67,93 %) kot pri mešanih gospodarstvih (58,25 %).

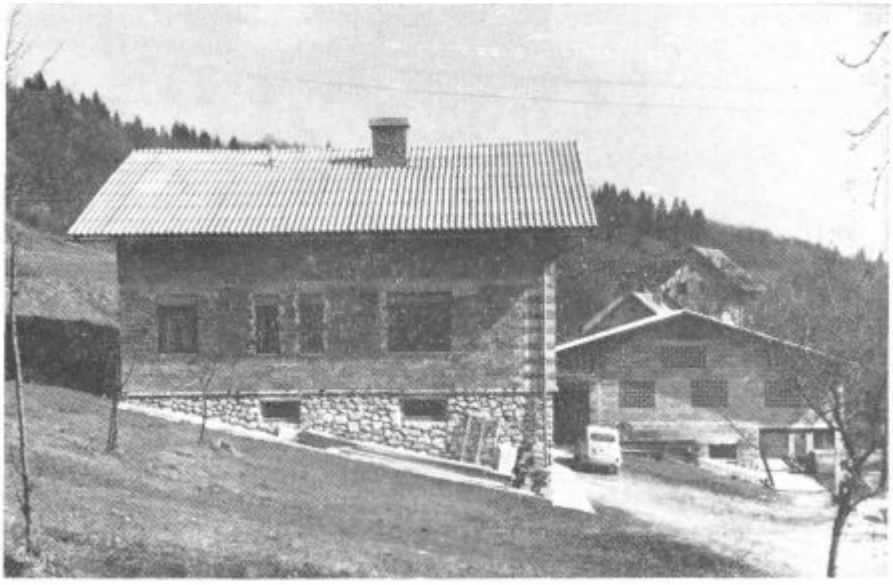

Gručasti zaselek Kalé (Jeronim) stoji v razgibanem in suhem kraškem podolju med zahodnimi Dobrovljami in severovzhodnimi obronki Menine. Kmetije imajo zemljišče razdeljeno na grude. Pogled na novozgrajeni dom Košice; glavni vir dohodkov za prenovo in preureditev doma sloni na gospodarjevi zaposlitvi v Ljubljani.

Tabela 5. **Število in sestava domače živine po kmetijah (stanje začetek leta 1980), odkupljene količine mleka in mesa (1979) in povprečni dovoljeni letni posek lesa v 1979. letu.**

Naselje	Tip kmetije	Konji	Voli	Krave	Pitanci	Telice	Teleta	Prašiči	(Mleko (l)	Meso (kg)	Posek lesa (m³)
Črета	ZK	1	—	11	8	5	—	10	—	1.530	420
Dobrovlje	ZK	5	3	74	13	29	1	57	92.000	13.460	1.055
	SK	2	2	40	7	10	1	40	28.500	2.340	509
Skupaj		7	5	114	20	39	2	97	120.500	15.800	1.564
Jeronim	ZK	5	4	54	26	19	—	68	53.000	12.450	691
	SK	4	1	25	15	8	2	39	6.500	6.540	372
	O	—	—	2	—	1	—	2	—	—	10
Skupaj		9	5	81	41	28	2	109	59.500	18.990	1.073
Podgorje	ZK	2	—	9	16	4	—	19	6.000	4.600	58
(del)	SK	—	1	1	—	1	—	—	1.200	500	10
Skupaj		2	1	10	16	5	—	19	7.200	5.100	68
Stopnik (del)	ZK	1	—	7	3	—	—	5	7.500	1.115	80
	SK	2	2	10	5	5	1	17	3.000	2.310	196
	O	1	—	1	—	1	—	1	—	—	10
Skupaj		4	2	18	8	6	1	23	10.500	3.425	286
Tešova in	ZK	1	—	28	15	10	—	26	30.000	4.720	93
Briše	SK	1	—	11	4	3	—	24	—	2.085	46
Skupaj		2	—	39	19	13	—	50	30.000	6.805	139
Vologa	ZK	3	—	30	10	9	—	24	51.500	5.255	247
	SK	3	—	9	2	—	1	12	9.000	550	61
Skupaj		6	—	39	12	9	1	36	60.500	5.805	308
Dobroveljska	ZK	18	7	213	91	76	1	209	240.000	43.130*	2.644
planota	SK	12	6	96	33	27	5	132	48.200	14.325	1.194
	O	1	—	3	—	2	—	3	—	—	20
Skupaj		31	13	312	124	105	6	344	288.200	57.200*	3.858

Opomba: * V količini odkupljenega mesa ni všteta prodaja perutnine; v letu 1979 sta oddala kooperanta iz Podgorja naslednje količine brojlerjev: Lešnik 220.000 kg in Olčnik 98.000 kg.

Pregled podatkov v tabeli 4 in 5 pokaže, da so bili z živino najbolje zasedeni hlevi zaščitenih kmetij na Vologi (92,9 %) in v Stopniku (91,7 %) ter za Črето (78,1 %), najmanj pa v Podgorju (58,5 %) in s popravkom 15 glav Olčkih pitancev pa celo s 86,5 %), na Dobrovljah (61,7 %) ter v Jeronimu (64,3 %).

Zasedenost svinjakov je bila manjša od polovice (46,4 %). Samo s polovično zmogljivostjo so imele zasedene svinjake zaščitene kmetije (51,3 %), mešana gospodarstva z dvema petinama (40,7 %), a v »kočnjekih« nekmečkih domov je bilo v začetku pomladi 1980. leta samo 30 % od možnega števila prašičev. K tem podatkom je treba pripomniti, da se je

v kasnejših mesecih število prašičev povečalo. Podatke na terenu smo zbirali v takoimenovani mrtvi dobi; pitanih prašičev ni bilo več, zgodnje spomladanskih pa tudi še ne. Kljub temu pa ugotavljamo, da prašičereja na Dobrovljah ni pomembnejša gospodarska panoga, saj je namenjena prvenstveno le domačim potrebam. V letu 1979 so namenili trgu le 12 prašičev, vse druge so zaklali za domače potrebe.

V začetku leta 1980 je bilo po domovih dobroveljskih naselij še 31 konj, in sicer 18 jih je imelo 17 zaščitenih kmetij, 12 konj je bilo še pri 11 domačijah s statusom kmetijskega proizvajalca in enega je imel Koritnik nad Stopnikom iz skupine nekmečkih gospodarstev. Po 1 par konjev sta imela samo še Cenet na Vologi in Ptica na Planini. Voli, ki so bili do traktorja prevladujoča vlečna in delovna sila po dobroveljskih kmetijah, so domala že izginili. Vsega skupaj smo našteli še 12 volov v 8 različnih hlevih. Po 1 par volov so imeli Strojanšek in Zacerkovnik na Dobrovljah, Ropas v Ropasiji ter domačija Na Gradu nad Stopnikom.

Krave predstavljajo osnovno čredo goveje živine. V povprečju so prišle po 3 krave na anketirano gospodarstvo, v podrobnostih pa so podatki naslednji: zaščitene kmetije so imele v povprečju po 4 krave, mešana gospodarstva po 2 in na dve nekmečki zemljiški posestvi so prišle po tri krave. Največ krav so imele domačije na Vologi (v povprečju po 3,9), na Dobrovljah (3,6) in na Tešovi (3,3), v vseh drugih naseljih pa med 2,75 (Čreta) do 2 kravi na gospodarstvo (Podgorje).

Zaščitene kmetije na Vologi (po 5 krav na gospodarstvo), Tešovi (4,7) in Dobrovljah (4,6) imajo največ krav. Z njimi se lahko primerja edino le še Dešnikar v Stopniku, ki redi 7 krav-mlekaric.

Največ krav so imeli Uratnik (9), Napotnik (8) in Jezernik (7) na Dobrovljah, Pirnat (6) v Merinci, Boltet (9) in Čulk (8) na Vologi, že omenjeni Dešnikar v Stopniku, Podpečan (4) pod Čreto, Urenič in Špan (vsak po 6 krav) na Tešovi.

Reja govejih pitancev je naslednja osnovna usmeritev živinoreje na dobroveljskih domačijah. Res je, da je njihovo število v sklopu celotne goveje črede precej nižje od števila krav, a vendarle nad številom plemenskih telic. V letu 1980 je prišlo na 10 gospodarstev po 12 pitancev, 10 telic in 30 krav! Zaščitene kmetije so imele, če izvzamemo že oddanih 15 pitancev Olčke domačije, v povprečju po 1,72 pitanca; nanje je odpadlo skoraj tri četrtine pitane govedi. Pitance je redilo 10 kmetij na Dobrovljah, 18 domačij v Jeronimu, trije v Podgorju in za Čreto, šest na Vologi, pet v Stopniku ter osem na Tešovi. Skupno število kmetij, ki so se bavile z rejo pitanega goveda, je bilo 53. Potemtakem je na ta gospodarstva v povprečju prišlo po 2,33 pitanega goveda. To so podatki, ki ne kažejo na močnejšo usmeritev gospodarstva v vzrejo mesne živine.

Pregled po domačijah pokaže, da tudi v tej zvrsti gospodarske usmeritve izstopajo posamezne kmetije. Tobakar na Tešovi je redil po 9 pitancev, Boltet na Vologi 4, Lešnik in Olčnik v Podogorju sta imela še vedno po 6 glav govejih pitancev, Zahojnik za Čreto je redil 5 bikcev, enako število jih je bilo v Fermetovem hlevu na Klokočovcu, pri Novaku v Prosivniku, Kovčenu in Trnovšku v Merinci, Predovniku na Dobrovljah itd.

Pogled na del gospodarskih stavb Uratnikovega doma na Dobrovljah, ki obsega 60 ha zemlje. Že pred prvo svetovno vojno je prišel hmelj tudi na nekatere dobroveljske njive. Ko se je hmeljarstvo utrdilo pri večjih kmetijah, so zgradili hmeljske sušilnice. Pri Uratnikovih so hmeljarili do začetka 60. let.

Povsod tam, kjer so domačije usmerjene v mlečno živinorejo, redijo večje število plemenskih telic. Le v redkih primerih smo spoznali, da so imeli poleg krav tudi večje število govejih pitancev ali plemenskih telic (npr. Dobnik po dve glavi, Krničnik tri pitance in tri telice, Ferme poleg 4 krav še enako število telic in 5 pitancev, Trnovšek pet pitancev in dve telici itd.).

Po sestavi goveje črede, ki je v posameznem hlevu, moremo sklepati na celotno usmerjenost govedoreje in živinoreje sploh. Ugotavljamo, da pri večini gospodarstev na Dobroveljski planoti poudarjeno prevladuje ena smer živinoreje nad drugo. Povsod tam, kjer je prevladujoča reja krav-mlekaric, imajo praviloma tudi večje število plemenskih telic, medtem ko je pitanje mesne govedi le v dopolnitev obstoječe usmeritve.

V povprečju je prišlo na 10 gospodarstev po 33 prašičev. Največ so jih imela gospodarstva na Tešovi (42 prašičev na 10 kmetij), v Podgorju (38), na Vologi (36), v Jeronimu (33), v vseh drugih naseljih pa pod številom, ki velja kot povprečje za Dobroveljsko planoto (npr. Črета 2,5 prašiča na dom, Stopnik 29 prašičev na 10 gospodarstev).

Zaščitene kmetije so imele v svojih svinjakih po 3,9 prašičev, mešana gospodarstva po 2,7 in na dveh podrobneje prikazanih nekmečkih gospodarstvih so redili v povprečju po poldrugega prašiča.

Na Dobrovljah so imeli največ prašičev pri Napotniku (6), po pet so jih redili še Predovnik, Paragojnik, Orešnik ter Mežnar; v Jeronimu Ručgar (6), pet prašičev so imeli Mlačnik, Ferme, Košica na Kaleh, Pirnat, Kapus in Trbovc; Čulk in Matevc na Vologi sta redila po 6 prašičev, Deš-

nikar v Stopniku jih je imel pet, Čvan na Tešovi 8, pri Tobakarju so imeli 6 prašičev, pri Žužmanu pet in prav toliko tudi pri Brišniku na Briših. Olčnik nad Obramljami je redil 8 svinj, medtem ko sta imela Podpečan in Zahojnik za Čreto po 3 prašiče.

1.3.4. Živinorejska tržna proizvodnja

Dlje časa so bili poljedelstvo, živinoreja in gozdarstvo zelo enakovredne panoge kmečkih gospodarstev na Dobrovljah. Njivski pridelki so bili v glavnem namenjeni domačim potrebam. Zaradi vloge, ki jo ima današnje poljedelstvo, so tudi dobroveljske kmetije čedalje bolj odvisne od nakupa najosnovnejših življskih potrebščin.

V letu 1979 je mleko prodajalo 37 kmetij. Odkupljena količina mleka je znašala 288.200 litrov, ali preračunano na posamezno domačijo — 7.790 litrov. Relativno največ kmetij, ki so usmerjene v mlekarstvo, je bilo na Vologi (7 domačij), 13 na Dobrovljah, deset v Jeronimu, tri na Tešovi in po dve v Stopniku in Podgorju.

Za usmeritev kmetij v mlečno živinorejo ima izredno pomembno vlogo njihova prometna povezanost z dolino. Z najbolj oddaljenih domačij, ki so prometno slabo povezane z dolino, ne oddajajo mleka; te so prvenstveno usmerjene v rejo mesne govedi. Mleka ne oddaja tudi nobena čretljanska in ne prosivniška kmetija.

Zanimivo je spremljati razraščanje cestnega omrežja in vzporedno z njim širjenje mlečne govedoreje po Dobroveljski planoti. Z zgraditvijo Doma savinjskih borcev v Dobrovski vasi, v katerem je tudi sodobno opremljena zbiralnica mleka (od 1979. leta), se je nenadoma pri Dobrovcih povečal interes za prodajo mleka. Pred tem je vozil Uratnik s traktorjem enkrat dnevno zbrano količino mleka v zbiralnico, ki je v Letušu. Za vsak odpeljani liter mleka je nazadnje dobil po 20 par, poleg tega mu je žalska občina primaknila še po 1.000 din na mesec. Strokovnjaki pri zadružni enoti v Braslovčah zatrjujejo, da je zgraditev zbiralnice na (vzhodnih) Dobrovljah izrednega pomena za nadaljnji razvoj mlečne živinoreje. Že prve mesece po odprtju dobroveljske zbiralnice se je povečala mesečna količina odkupljenega mleka od 8 do 10.000 litrov.

V letu 1979 so največ mleka prodali: Uratnik 23.000 l in Dobnik 18.000 l (oba z Dobrovelj), Čulk z Vologe 15.000 litrov, Žužman in Urenič s Tešove po 10.000 litrov ter prav toliko tudi Šoštar z Briš. Pri drugih kooperantih se je količina odkupljenega mleka gibala med 3 in 10 tisoč litrov.

Poučni so še naslednji podatki: na Tešovi z Brišami pride v povprečju po 10.000 litrov oddanega mleka na gospodarstvo, na Dobrovljah 9.270 litrov, na Vologi 8.643 litrov, v Jeronimu 5.950 litrov, v Stopniku 5.250 litrov in v Podgorju le še 3.600 litrov. Zaščitene kmetije dajejo dvakratno količino mleka (9.270 litrov) v primerjavi z mešanimi gospodarstvi (4.382 litrov).

Tudi za mesno govedorejo lahko trdimo, da je šele v začetni fazi sodobnejšega razvoja. Obe podgorski kmetiji — Olčnik in Lešnik — imata že iz konca šestdesetih let farmi za vzrejo oziroma pitanje piščancev — brojlerjev. V letu 1979 sta oddala 318 ton perutninskega mesa. Drugih kmetij, ki bi bile usmerjene v perutninarstvo, na proučevanem področju

ni več. Pri Homškovih v Merinci so imeli v prvi polovici sedemdesetih let nekaj let zapored farmo kokoši-nesnic, a so jo kmalu opustili.

Danes je mesna govedoreja najpomembnejša usmeritev dobroveljske živinoreje. Podatki kažejo, da je v zadnjih dveh letih oddalo pitance in prodalo krave, vole, teleta in prašiče kar 76 od 104 z anketo zajetih gospodarstev. Med njimi je 47 ali 88,8 % vseh zaščitenih kmetij in 29 ali samo 59,2 % mešanih gospodarstev. Skupno so oddali 57.455 kg mesa, od tega zaščitene kmetije 75,1 %, preostala četrtina zadrugam oddanega mesa je odpadla na mešana kmečka gospodarstva.

V zadnjih dveh letih so oddale največ mesa jeronske domačije; na vsako domačijo, ki je prodala živino, je prišlo v povprečju po 1.020 kg na leto. Z njimi se lahko merijo samo še vološke kmetije, ki so oddale po 968 kg mesa. Na tešovsko domačijo je odpadlo po 851 kg prodanega mesa, na dobroveljsko 718 kg, podgorsko 703 kg, na stopniško 685 kg in na čretljanski dom po 510 kg ali v povprečju po en pitanec na leto.

Med najvidnejšimi rejci mesne živine je Uratnik (1.400 kg) na Dobrovljah, pa tudi Jezernik in Ramšak sta prodala vsak po 1.300 kg govedi. Ferme v Klokočovcu (1.400 kg), Krničnik pod Ropasijo (1.380 kg), Trbovc na Kaleh (1.250 kg),Homšak v Merinci (1.020 kg), Blatnik na Kaleh (1.010 kg), Kovčen (1.920 kg) in Trnovšek (1.250 kg) iz Merince so jeronske domačije, ki največ pomenijo v živinoreji. Podobno velja v Podgorju za Zgozdnika (2.000 kg), Lešnika in Olčnika (po 1.000 kg), za Zahojnika za Čreto (800 kg). Na Vologi sta uvrščena med vidnejše živinorejce Boltet (1.380 kg) in Čulk (1.285 kg), pa Dešnikar v Stopniku (1.115 kg), Tobakar

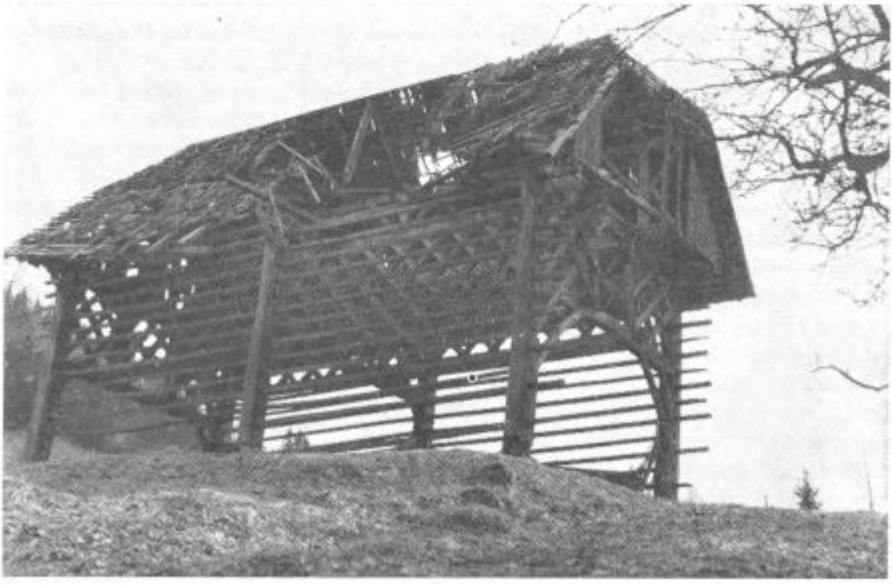

Tudi po Dobrovljah odmirajo nekateri kozolci. Čedalje večje pomanjkanje pridnih in skrbnih, trdnih in upornih ljudi na hribovskih kmetijah se kaže tudi v propadanju gospodarskih poslopij. Tudi Janžovnikov kozolec nazorno kaže, da pogoji dela in življenja po hribih niso rožnati.

(2.025 kg) in Šaloman (890 kg) na Tešovi, Brišnik (1.052 kg) in Šoštar (930 kg) na Briših.

Po količinah oddanega mesa vidno izstopajo vse usmerjene kmetije. Na Dobrovljah, kjer jih je deset, dajejo kar po 1.040 kg mesa na leto, kar znaša v skupnem deležu skoraj dve tretjini in 77,3 % tržnih viškov vseh dobroveljskih zaščitenih kmetij.

Pregled tržnih viškov bodisi mleka bodisi mesa nas opozarja na razlike med posameznimi predeli Dobroveljske planote, obenem pa nedvoumno kaže, da je korenita preobrazba kmetijstva oziroma živinoreje šele v začetni stopnji preusmerjanja. Vse dotlej, dokler gospodarstvo ne bo imelo trdnejših materialnih osnov v razvitem in s tem tudi v usmerjenem kmetijstvu, dotlej ni mogoče pričakovati hitrejšega razvoja celotne pokrajine. Prepričani smo, da je mogoče samo z usmeritvami kmetijstva, razvijanjem njegovih izbranih področij, ki imajo za to objektivne možnosti, zagotoviti hribovskemu svetu obstoj in nadaljnji razvoj.

1.3.5. **Vejki — posebna oblika živinske prehrane**

Z nakazano usmeritvijo dobroveljskega kmetijstva v živinorejo se je spremenila osnovna namembnost zemljišč. Danes je večina kmetijskih površin namenjena pridelovanju živinske krme. Toda travniki z njivami vred ne dajejo vedno in vsem domačijam zadostnih količin hrane. Zato kmetije, ki so usmerjene v živinorejo, iščejo dodatne vire živinske prehrane.

V letu 1979 je zadružna enota Braslovče razdelila tistim dobroveljskim kmetijam, ki z njo proizvodno sodelujejo, 12.200 kg koruze. Dobilo jo je 17 kmetij, in sicer v razmerju z oddanimi količinami mleka in mesa. Štiri domačije nad Podgorjem so dobile 4,5 tone koruze.

Natančnejših podatkov o porabi močnih krmil, ki so razširjena zlasti še pri rejcih pitane govedi, ni bilo mogoče dobiti.

Opozoriti želimo še na druge prehrambene vire za domačo živino. Na celotnem območju smo ugotavljali, da še danes krmijo govedo z vejki oziroma plastjem. Zbrani podatki kažejo, da so uporabljali vejke za prehrano živine zlasti v preteklih desetletjih. Tovrstna prehrana je značilna za vse oblike ekstenzivne živinoreje.

Uporaba vejkov je bila zelo različna. Ponekod so z njimi hranili samo jalovo živino in ovce, drugod pa niso izbirali med vrstami živine. Pri večjih kmetijah so pokladali plastje živini kot dodatni obrok hrane v zimskih mesecih, ko je pričelo primanjkovati druge krme; pri manjših posestnikih je dobivala živina vejke vsaj enkrat na dan, in sicer kot redni dnevni obrok hrane.

Vejki so bili (ponekod so še danes) posebno pomembni v tistih letih, ko so pridelali manjše količine sena in kadar so bile izredno dolge zime. Z nastopom mraza in zmrzali so prenehali s pašo. Še v desetletju po zadnji vojni so pasli skoroda vso domačo živino. Danes pasejo govejo živino pomladi in jeseni le redka gospodarstva.

Vejke so pridobivali z rednim obsekavanjel različnih vrst listavcev, in sicer v razmaku treh do štirih let. Govejo živino so prehranjevali z naslednjimi vejki: bukovec, hrastovec ali hrašina, lipovec ali lipovna, jese-

Dobníkova kozolca (720 m visoko) na severnem delu Dobroveljske planote. Tudi po Dobrovljah so žita vedno sušili v kozolcih. V letih, ko je žito dobro obrodilo in ga niso mogli več zlagati v kozolce, so ob njem postavili žitno kopo. Fotografija kaže značilno sožitje dveh različnih tipov kozolca.

novec, brest ali brestovec itd. Nekateri še danes shranjujejo lipovo listje, ki ga pozimi pokladajo goveji živini.

Pridobivanje vejkov počasi slabi. Le redke kmetije so se temu viru živinske prehrane popolnoma odrekle že v prvih povojnih letih. Podoba je, da zaradi pomanjkanja ljudi po domačijah in morda tudi zaradi nizke hranilne vrednosti pridobivanje vejkov čedalje bolj opuščajo. V primeru suše, ki prizadene pridelek na travnikih, se oskrbijo z dodatnimi količinami sena s stistih travnatih predelov, ki jih ponavadi ne obdelujejo več. Samo še izrazite suše prisilijo ljudi, da sežejo po sekiri in klestijo drevesa. Danes je čedalje več primerov, da vejkov ne zlagajo več v butarice. Pri mnogih domačijah jih tudi ne sušijo več; sveže okleščene veje z listjem vred pokladajo živini.

Drevesa, ki so bila osnovna za pridobivanje vejkov, stojijo še danes in jih še redno obsekavajo, pa čeprav ozelenelih in listnatih vej več ne uporabljajo za »plastje«. Po zatrjevanju domačinov drevesa klestijo predvsem zato, da jim zmanjšajo krošnje. Domala gola drevesa z ozelenelimi štrclji ne »delajo« obsežnejše sence po obdelovalni zemlji. Taka »sparica« (t. j. senca) bistveno ne zmanjšuje pridelka na zemlji, ki je na redko porasla s starimi drevesi.

Pridobivanje vejkov daje pokrajini značilne poteze. Drevesa, ki jih uporabljajo za »plastje«, so izredno grčava in z obsekanimi krošnjami. S svojo pojavnostjo po košeninah in predvsem okrog domov, kjer rastejo posamično, predstavljajo značilno fiziognomsko prvino. Še danes si je brez njih težko predstavljati podobo dobroveljskih domačij.

1.4. PORABA UMETNIH GNOJIL

Gnojenje s hlevskim gnojem je najbolj razširjena oblika vračanja organskih snovi obdelovalnim površinam. Dokler je bilo poljedelstvo glavna panoga kmetijstva v hribovskih predelih, so celotne količine hlevskega gnoja namenjali njivam in vrtovom. V preteklosti, ko so imele kmetije manj živine kot danes, so pridobivale manj gnoja. Kakovost in pogostost gnojenja njiv je bila odvisna od predvidenega posevka in števila živine v hlevu.

Novejše gospodarske spremembe so nemalo vplivale, da so začele kmetije po Dobrovljah čedalje bolj uporabljati tudi umetna ali mineralna gnojila. Po zatrjevanju domačinov je hmelj, ki so ga na dobroveljskih njivah obnovili takoj po drugi svetovni vojni, prvenstveno vplival na uporabo umetnih gnojil. Po opustitvi hmeljišč se je njihova uporaba izredno zmanjšala. Povečani stalež živine v hlevih je zahteval tudi večji pridelek krme po manj bregovitih površinah. K temu je precej prispevala uporaba umetnih gnojil. V povojnih letih so z mineralnimi gnojili bogatili predvsem njive, v zadnjem desetletju pa jih namenjajo predvsem travnikom in ozelenelim njivam. Travnate površine gnojijo tudi s hlevskim gnojem; povsod tam, kjer imajo gnojnične jame, jih zalivajo še z gnojevko (prim. podatke v tabeli 4). V tem je tudi eden izmed razlogov, da je pridelek sena in otave ter drugih krmilnih rastlin na zadovoljivi višini.

Na osnovi zbranih podatkov smo izračunali, da je prišlo na Dobrovljah v zadnjih letih po 153,12 kg mineralnih gnojil na 1 ha kmetijske zemlje! Čiste kmetije so dale po 172,2 kg umetnih gnojil na 1 ha, mešana gospodarstva po 105,4 kg. Največje količine umetnih gnojil na enoto kmetijskega zemljišča so porabile vološke domačije (300 kg) in kmetije na Tešovi (255,2 kg), za Čreto le še 109,5 kg in na Dobrovljah 117,4 kg/ha.

V letu 1979 je na Dobrovljah največ umetnih gnojil po travnikih raztrosil Uratnik, in sicer blizu 3 tone. Dobnik in Napotnik sta kupila po 1,5 t mineralnih gnojil, Jezernik in Predovnik po 1 tono itd. Za Čreto porabi največ gnojil Zahojnik (1000 kg), na Vologi Boltet (3000 kg) in Čulk (3400 kg), Matevc in Štefun po 2,5 toni. Zadnja leta kupuje Dešnikar iz Stopnika po 3 tone umetnih gnojil, Pirnat 1900 kg in Kapus 1500 kg (oba sta iz Merince). Košica s Kalov je porabil 1,2 t mineralnih gnojil, Ferme s Klokočovca 1200 kg, Ptica na Planini 1 tono itd. (Nekatere podrobnosti so prikazane v tabeli 3).

Čeprav so porabljene količine umetnih gnojil marsikje le simbolične, pa vendar smemo računati, da se bo njihova potrošnja ob ugodnejšem razpletu gospodarskega stanja povečala. Naraščajoči stalež živine terja dodatne količine kvalitetnejše hrane. Omejene možnosti izrabe površin, kakršne pač ponuja hribovski svet, je mogoče nadomestiti s kvalitetnejšimi pridelki domače krme.

Šestnajst obravnavanih gospodarstev ni več uporabljalo umetnih gnojil v zadnjih letih. Med njimi so tudi štiri zaščitene kmetije (Kokovnik in Dolar z Dobrovelj, Zakrajšek izza Črete in Olčnik nad Obramljami), preostalih 12 gospodarstev je iz skupine mešanih kmetij. Za Olčnika in

Lešnika je čisto razumljivo, da sta opustila večino nakupa umetnih gnojil predvsem na račun izredno velikih količin domačega gnoja, ki ga dobivata z rejo perutnine.

1.5. GOZDARSTVO

Gozdovi so prevladujoča zemljiška kultura na Dobroveljski planoti. V povprečju jim pripadajo dobre tri petine površja (64,3 %). Danes prevladujejo mešani gozdovi; marsikje sta se bukev in domači kostanj umaknila iglavcem, ki so pridobili na vrednosti in veljavnosti že v desetletjih pred prvo svetovno vojno.

Dobroveljski gozdovi pa niso samo v posesti tamkajšnjih domačij. Gozdove z obrobnih predelov planote imajo v lasti dolinske kmetije. Po zadnji vojni je prešel znaten del gozdov v posest gozdnega gospodarstva, in sicer zaradi nacionalizacije in agrarne reforme. S slednjo je bila zmanjšana zemljiška posest, predvsem na račun odvzetih gozdov, Uratnikovi in Covnikovi domačiji (prim. M e z e , 1969, str. 74). V gozdovih so zaposleni le redki domačini (Ptica, Livk, Florin, Hribernik, Mežnar, Miha, Poznič, Blažičkova dva, Trbovc v Rebri itd.).

Podoba je, da tukajšnja velikost gozdov ne daje posameznim družinam zadostnega vira dohodkov. Na Dobroveljski planoti ni tipičnih »gozdnih kmetij«. Kajti po Dobrovljah se vloga in pomen kmetijstva in gozdarstva nenehno prepletata, v gospodarskem pogledu pa celo dopolnjujeta. Obstoječa zemljiško-posestna sestava kmetij in njihova gospodarska usmeritev daje ljudem, ki so ostali na zemlji, delo skozi vse leto: v zimski polovici leta so zaposleni pri sečnji in spravilu lesa, v poletnih mesecih pa obdelujejo zemljo.

1.5.1. **Gozdne površine**

V letu 1979 je pripadalo zemljiškim posestnikom na vzhodnem delu Dobroveljske planote 1.539,03 ha gozdov. V povprečju je imelo posamezno gospodarstvo po 10,3988 ha gozdnih površin. Gozdovi so zavzemali 64,3 % kmečkih zemljišč. Čretljanske kmetije so imele celo 74,5 % gozdnih površin. V Podgorju so zavzemali gozdovi 66,9 % posesti obravnavanih gospodarstev, na Dobrovljah dve tretjini, na Tešovi samo 53,3 % itd. Podrobnejša razčlenitev ustreznih podatkov nam pokaže naslednje: Kmetijam v višjih legah pripadajo obsežnejše površine gozdov kot tistim, ki so v nižjem, ekološko in gospodarsko ugodnejšem območju.

Z večanjem zemljiške posesti naraščata obseg in delež gozdnih površin. Pri tem je zanimivo, da se povprečna velikost gozdov podvaja od ene do druge velikostne skupine zemljiških posestnikov. Največje kmetije imajo v povprečju po 37,42 ha gozdov, skupina gospodarstev od 20 do 40 ha ima le še 18,51 ha gozdov, posestva v skupini od 10 do 20 ha imajo 9,20 ha gozdov itd.

Velikost gozdnih površin je različčna od naselja ter od kmetije do kmetije. Največje kmetije imajo najobsežnejše gozdove. Pečeniku V Pečeh pripada 40,43 ha gozdov in v tem pogledu se ne more z njim primerjati nobena druga domačija v Jeronimu. Licjanova domačija v Prosivniku

ima 24,89 ha gozdnih površin, Trnovšek pri Merinci 23,31 ha. Pri obeh največjih voloških kmetijah — Čulk in Boltet — zavzemajo gozdovi 62,7 % oziroma 59,3 % njune celotne zemljiške posesti: in merijo 13,85 ha in 12,59 ha. Na Tešovi imajo najobsežnejše gozdove Križnik v Grabnu (8,75 ha), Urenič (8,34 ha ali 58,7 % celotne posesti) in Tobakar 8,17 ha ali 57,2 %). Dešnikar v Stopniku poseduje 28,5 ha gozdov, to je 78,9 % njegove celotne posesti, Lajnar v Grabnu ob Cerkovnici ima 14,2 ha (ali 51,9 %), Peternišek 16,36 ha (ali 69,7 %). Za Čreto ima Zakrajšek najobsežnejše gozdove, ki merijo 28,02 ha ali 73,5 % njegovega posestva. Zahojnik in Špan imata po 22 ha gozdnih površin, kar predstavlja 73,6 % oziroma 77,1 % njune posesti. Strojanšek na Dobrovljah je edina kmetija na obravnavanem predelu Dobroveljske planote, ki ima blizu 50 ha gozdov, kar pomeni 89,2 % celotne njegove zemljiške posesti. Nad 40 ha gozdov imajo še Uratnik (45,38 ha ali 75,6 % posesti), Covnik (42,82 ha ali 72 %) in Jug (40,65 ha ali 65,1 %). V hribovskem območju Podgorja ima najobsežnejše gozdove Zgozdnik (14,5 ha ali 67,7 % celotne posesti), medtem ko Rovšnik (11,6 ha), Forštner (12,41 ha) in Lešnik (11,48 ha) ne zaostajajo dosti za njim.

Velikost gozdnih površin je eden izmed mnogih podatkov, ki nam more osvetliti gospodarsko vlogo gozdov. Njihov gospodarski pomen pa zavisi od številnih dejavnikov: zrelosti in sestave lesnih zalog, prometne dostopnosti, s čimer je povezano spravilo hlodov, in še od vrste drugih prirodnih danosti.

Od Turnška do Strojanška se odpira širok razgled na Celjsko kotlino. Na osamljenem kamnitem pomolu nad sotočjem Trnavce in Feronškovega grabna stojijo razvaline nekdanjega mogočnega žovneškega gradu, kjer je bila zibelka Celjskih grofov in knezov. Obsežne in zamočvirjene travnike ob Trnavci je zalila voda pred dvema letoma; nastalo je novo Žovneško jezero, ki meri blizu 42 ha.

Založenost dobroveljskih gozdov z lesom je zelo različna. Na to vplivajo številne prilike: naravni pogoji in gospodarske potrebe. Niso redke domačije, ki so izsekale gozdove v času velike gospodarske krize v začetku tridesetih let. Gozd s svojimi lesnimi zalogami je vedno pomenjal hribovskemu človeku zlato rezervo za »najhujše čase«, ki so nastopali ob najrazličnejših gospodarskih pretresih in težavah, ki so prizadele posamezne domove (npr. požar, bolezen, smrt itd.). Tudi danes, morda še bolj kot v preteklosti, dajejo gozdovi izredno pomembne vire dohodkov, ki pomenijo močno in trdno osnovo za mehanizacijo gospodarstev, obnovo domov in sploh na vzdrževanje gospodinjstev. Prepričani smo, da dobroveljske kmetije ne bi dosegle tako vidnega gospodarskega napredka, ako ne bi imele v zaledju svojega kmetijstva še obsežnih gozdov z bogatimi zalogami lesa.

1.5.2. **Letni posek ali etat**

Bogastvo dobroveljskih gozdov ni neusahljiv vir, iz katerega bi se mogle napajati najrazličnejše potrebe posameznih domačij. Neenakomerna založenost gozdov z lesom je odsev bodisi razlik v dosedanji izrabi bodisi v naravnih danostih. Lesne zaloge dobroveljskih gozdov so pridobile na večjem gospodarskem pomenu šele z zgraditvijo cest.

Dobroveljski gozdovi so izredno pomemben materialni vzvod, ki krepi in pomaga preusmerjati današnje kmetijstvo. Opozorimo naj na ugodno prodajo kostanjevine do sredine šestdesetih let (prim. tudi F. B a š , 1952). Mnogo kostanjevine so namenili industrijski predelavi (tanin), še večje število kostanjevih dreves pa so prodali za električne drogove in nosilne stebre pri postavljanju prvih hmeljskih žičnic v Savinjski dolini.

Precejšnja sredstva za obnovo domov ali za številne nadomestne gradnje so hribovci črpali iz svojih gozdov. Zategadelj je vrednostni pomen gozda pri sleherni domačiji vsaj enak, ako že ne presega vrednosti njene kmetijske proizvodnje.

V zadnjih dveh letih (1978—1979) so posekali kmetje v svojih gozdovih skupaj 3.858 m³ lesa na leto. Od tega je odpadlo na iglavce približno 3.207 m³ ali 83,1 %, preostali del letnega poseka je odpadel na listavce (651 m³), in sicer največ na bukev ter domači kostanj. Na sto hektarjev gozdov so v povprečju posekali 251 m³ lesa. V tem času je posekala dobroveljska domačija po 31,1 m³ lesa na leto. Pri zaščitenih kmetijah znaša letni posek po 50 m³, pri mešanih gospodarstvih 24,4 m³ in obe v anketi obravnavani gospodarstvi sta posekali letno po 10 m³. To so vrednosti, ki veljajo za obravnavani predel kot celoto. (Nekatere podrobnosti prim. v tabeli 5).

Velikost in sestava gozdov ter zaloge lesa so pomembne sestavine, ki jim dajejo gospodarsko veljavo. Človek in naravne danosti so nemalo vplivali na današnjo sestavo gozdov.

Izračunali smo, da zavzemajo med posekanim lesom iglavci povsod nad polovico, največ pri kmetijah za Čreto (98,2 %), v Stopniku (91 %), na Vologi (78,1 %) in na Dobrovljah (82,8 %), najmanj pa v Podgorju, in sicer samo 57,7 %.

V povprečju so domačije za Čreto posekale največ lesa, in sicer po 105 m³, kar za 183 % presega povprečni posek, ki velja za vzhodni del Dobroveljske planote. Kmetije na Dobrovljah so posekale letno po 49 m³,

v Stopniku po 36 m^3, Jeronimu 32,4 m^3 na Vologi po 31 m^3, v Podgorju le še 13,6 m^3 in na Tešovi 11,6 m^3. Tako različne količine lesa, ki jih imajo dobroveljske kmetije letno na razpolago za prodajo, izredno pomembno vplivajo na njihovo gospodarsko odvisnost od gozdov. Gospodarski interesi kmečkih družin so zato tudi različno usmerjeni. Povsod tam, kjer imajo velike količine letnega poseka lesa, je ponavadi kmetijstvo le dopolnilna in le malokje tudi enakovredna panoga gozdarstvu.

V vseh obravnavanih naseljih imajo zaščitene kmetije večji posek lesa kot pa mešana gospodarstva. Čiste kmetije za Čreto posekajo na leto po 105 m^3 lesa, na Dobrovljah 66 m^3 in na Vologi 49,4 m^3, v vseh drugih naseljih pa že manj od povprečja: v Jeronimu 41 m^3, na Tešovi 15,5 m^3 in v Podgorju 14,5 m^3.

Mešana gospodarstva so letno posekala po 24,4 m^3 lesa, največ v Stopniku (33 m^3), na Dobrovljah (32 m^3), v Jeronimu 25 m^3, na Vologi 12 m^3, v Podgorju 10 m^3 ter na Tešovi 7,7 m^3.

Redke so kmetije, ki so imele po 100 m^3 in več letnega etata. Na Dobrovljah so največ lesa posekali naslednji posestniki: Covnik 155 m^3, Destovnik 130 m^3, Kokovnik 120 m^3 in Uratnik 100 m^3, Jezernik 90 m^3 itd. Za Čreto sta Špan (160 m^3) in Zakrajšek (150 m^3) z največjim letnim posekom lesa, v Jeronimu pa Kapus (100 m^3), Ručgar (90 m^3), Trnovšek (80 m^3), Mlačnik (55 m^3), Planinc (56 m^3), Ptica, Ropas in Kovčen po 50 m^3 itd. Po količini letnega poseka lesa je na Vologi na prvem mestu Čulk z 80 m^3, sledita mu Matevc (60 m^3) in Miklavc (47 m^3) itd. V hribovitem predelu Stopnika posekata največ lesa Dešnikar (80 m^3) in Lajnar v Grabnu (75 m^3), njima pa sledita Savrtnik (45 m^3) in Jerin (36 m^3). Brišnik na Briših je posekal 30 m^3, Šoštar 20 m^3, Šaloman na Tešovi je bil prvi z 19 m^3 letnega poseka, sledijo mu Urenič (15 m^3), Žužman in Špan (po 14 m^3). Zgozdnik v Podgorju je bil s 25 m^3 posekanega lesa prvi v severnem predelu Dobroveljske planote; sledil mu je Forštner s 13 m^3.

Na osnovi podrobnejšega pregleda letnega etata ugotavljamo, da je večina dobroveljskih kmetij gospodarsko na nizki stopnji razvitosti. Niti les niti živinoreja jim ne zagotavljata primernih dohodkov. Kljub znatnemu napredku in primerni opremljenosti kmetij s stroji in drugimi dobrinami je splošni zaostanek — v primerjavi z dolinskimi domačijami — že tolikšen, da ga bo mogoče le s težavo odpraviti v doglednem času. Današnji dohodki, ki jih zagotavljata kmetijstvo in gozdarstvo, najbrž ne bodo mogli še dlje časa zadrževati današnjega števila ljudi po kmetijah.

1.5.3. Oglarstvo

Že od nekdaj je bilo razvito oglarstvo na Dobrovljah. S to, včasih tudi postransko dejavnostjo, ki je prinesla nekaj dohodka, so se bavili številni ljudje. Oglarjenje je bilo izredno razširjeno v letih med obema vojnama. Vidneje je začelo zamirati šele po zadnji vojni, pa vendarle se je ohranilo do današnjih dni.

Oglarjenje je bilo najbolj razširjeno na severovzhodnem delu Dobroveljske planote, v naselju Dobrovlje. Več kot tri četrtine oglarjev je živelo in delalo na tem območju planote. Na braslovškem delu Dobrovelj so najdalje pripravljali kope, kjer so kuhali oglje: Planinšek še v letu 1979, Pider (1976), Dolar, Križnik in Orešnik (1970). Med triindvajsetimi

ugotovljenimi kmetijami, v naselju Dobrovlje, ki so pripravljale oglje, ga je 18 oglarjev kuhalo še po zadnji vojni; po letu 1960 so oglarili še pri desetih domačijah.

Oglarjenje ni bila dejavnost moških z manjših posestev, temveč je to bilo delo številnih kmetij, ne glede na gospodarsko trdnost domačije. Med Dobrovljci so oglarili tako manjši posestniki (npr. Križnik, Javoršek do 1965, Snežečnik do 1963) kakor tudi gospodarji in otroci največjih in najmočnejših kmetij (Jug do 2. svetovne vojne, Uratnik do 1947, Predovnik in Kokovnik do leta 1960, Destovnik do 1965. leta itd.).

Tudi domačije nad Pogorjem so kuhale oglje. Najdlje se je oglarjenje ohranilo pri Zgozdniku (1950), medtem ko je Forštner kmalu po zadnji svetovni vojni prenehal z zlaganjem odpadnega vejevja in lesa v kope; menda je zadnjo kopo zakuril v letu 1947. Pri Olčniku nad Obramljami so oglarili do začetka tridesetih let. Približno v istem času je prenehal z oglarstvom tudi Lajnar v Prilopih.

Po zbranih podatkih je bilo na zahodnem delu Dobroveljske planote manjše število oglarjev. V glavnem so bili Merinjani (ali Merinčani), Prosiv(ni)čani in Polšničani. Pri večini od teh se je ta dopolnilna veja gozdarstva ohranila do današnjih dni. V letu 1979 so oglje kuhali še pri Škantetu v Prosivniku, Kovčenu in Tomazlu v Merinci. Leta 1977 je Trnovšek pripravil 3 kope oglja. Pirnat iz Merince je kuhal oglje še v letu 1976, Koritnik nad Stopnikom v letu 1978. Peternišek pripravi še sedaj po eno ali dve kopi oglja na leto.

Na obravnavanem delu Dobroveljske planote tudi oglarstvo, ki je bilo vedno živo med ljudmi, še ni čisto zamrlo. Po letu 1976 so redno ali občasno oglarili še pri naslednjih domačijah: Pirnatu, Škantetu, Kovčenu, Tomazlu in Trnovšku (vsi so iz naselja Jeronim), Peterniški nad stopniškim Starim gradom, na Dobrovljah pri Pidru, Planinšku in Paragojniku.

Pomembna razlika med nekdanjim in današnjim oglarstvom je tudi v tem, da so nekoč oglje, zlasti še pred zadnjo vojno, z velikimi težavami vnovčili, medtem ko danes kovači in drugi porabniki, med njimi tudi večja podjetja, iščejo zadnje kope domačega oglja. Danes povpraševanje močno presega ponudbo. Po gozdovih je sicer zadosti odpadnega lesa, a ni ljudi, ki bi zmogli še ob polni zaposlitvi doma ali v tovarni zložiti kopo in kuhati oglje. Tudi v tem se kaže kritično pomanjkanje delovne sile na hribovskih kmetijah.

LITERATURA

Baš, F., 1952, Kašte na Dobrovljah. Slovenski etnograf, V., str. 18 do 43, Ljubljana.

Meze, D., 1962, Še nekaj geografskih drobcev iz Gornje Savinjske doline. Celjski zbornik 1962, str. 5—35, Celje.

Meze, D., 1969, Hribovske kmetije v vzhodnem delu Gornje Savinjske doline. Geografski zbornik, XI., str. 5—97, Ljubljana.

Meze, D., 1980 a, Osnovne smernice za geografsko proučevanje hribovskih kmetij na Slovenskem. Geogragfski vestnik, LII., str. 145—154, Ljubljana.

Meze, D., 1980, Hribovske kmetije v Gornji Savinjski dolini po letu 1967. Geografski zbornik, XIX., str. 7—99, Ljubljana.

Mušič A., 1974, Novine in novinski gozdovi. Celjski zbornik 1973-74, str. 73—75, Celje.

Natek, M., 1980, Hribovske kmetije na vzhodnem delu Dobroveljske planote. SAZU, Geografski inštitut Antona Melika, tipk. strani 184, Ljubljana.

Aleksander Videčnik

SAVINJSKA POSOJILNICA V ŽALCU

RAZMERE V DRUGI POLOVICI 19. STOLETJA

Zamisli francoskih filozofov 18. stoletja so se sicer uveljavile v revoluciji, zelo počasi pa so si utirale pot v druge dežele Evrope. Glede tega je bilo posebno nazadnjaško v takratni Avstroogrski državi. Šele marčna revolucija leta 1848 je razgibala množice, prinesla spremembe, odstranila absolutizem in zagotovila osebne svoboščine ter državljanske pravice. Žal so se razmere kaj kmalu zopet zaostrile v času Bachovega absolutizma. Pridobljenih pravic pa tudi strahovlada ni mogla več odpraviti.

Slovenci smo tiste čase imeli le peščico zavednih izobražencev, ki so z zgledno požrtvovalnostjo nastopili kot pobudniki narodno političnega prebujenja. Pot je bila sicer dolga in težka, vendar so služili za vzor Čehi, ki so glede tega prednjačili med slovanskimi narodi.

Ker je večina naših ljudi takrat bila neprosvetljena, dogodki marčne revolucije med narodom niso močneje odmevali. Vedeti je treba, da so kmetje komaj odložili težek jarem podložništva, zato so si bolj prizadevali razrešiti svoj življenjski položaj. Malomeščanstvo tudi ni bilo nosilec naprednih misli, skratka, Slovenci še niso bili v celoti sposobni politično zaživeti. Ob vsem povedanem pa je med maloštevilnim izobraženstvom bilo nesoglasje v nekaterih pogledih bodočega razvoja, kar pa je godilo narodnim nasprotnikom.

Novo porajajoči se slovenski časopisi, Einspielerjev »Slovenec«, Slovenski narod in Slovenski gospodar so poleg čitalnic veliko pripomogli k osveščanju slovenskega človeka.

Zakon o društvih in shodih (1867) je omogočal večje prireditve. Tako so tabori v Ljutomeru, Žalcu, Šempasu, Št. Vidu nad Ljubljano in drugje privabili tisočglave množice. Tabori so dokazovali rastočo slovensko narodno zavest, kar je imelo za posledico sodelovanje množic v političnem življenju. Samo najzavednejše ljudi so volili v predstavniška telesa na vseh ravneh!

Kaj kmalu je dr. Jože Vošnjak v Slovenskem narodu opozoril, da zgolj z narodnimi prireditvami Slovenci ne bodo dosegli zastavljenih političnih in gospodarskih ciljev. Poudaril je primer Češke, kjer so za krepitev gospodarstva ustanovili narodne denarne zavode. Znane so tudi ugotovitve dr. Ivana Prijatelja, ki je zapisal o slovenskem kmetu tistega

časa: ... »V kosteh so mu tičale še vse slabe posledice pred kratkim minuvše tlačanske dobe, v kateri je bil Slovenec hlapec in njegov gospodar — Nemec .... Tu, kakor v trgovini je gospodoval še vedno tujec«.

Posebno tujerodni meščani so izkoriščali nemoč kmečkega prebivalstva z dajanjem posojil pod oderuškimi pogoji, kot je zapisal ptujski narodnjak dr. Fran Jurtela: »In tako se je na severu drobila naša narodna posest in prehajala v roke tujca, ki se je v vedno večjem številu naseljeval na naši zemlji in izpodrinjal Slovenca — domačina«. Seveda tudi drugje ni bilo drugače. Potreba po domačih denarnih zavodih se je kazala povsod! Posebej nazorno je razbrati težave tistega časa iz besed Božidarja Rajiča v Slovenskem narodu leta 1871: »Če nam uspe Slovence spraviti iz zadolženosti, bodo samostojni in neodvisni, tako bodo lahko poskrbeli za boljše gospodarstvo in ustrezno omiko. To je pogoj za njihov vsestranski razvoj, sicer pa so obsojeni na narodni pogin« ...

Vprašanje ustanavljanja denarnih zavodov se je najbolj neposredno lotil Miha Vošnjak. O njem so napisali med drugim: »... ustvaril je Slovencem gospodarsko zgradbo, ki je postala naša rešiteljica na gospodarskem in tudi na narodno-političnem polju.«

Prva posojilnica narodnega duha je bila ustanovljena v Ljutomeru leta 1872, njej so sledile v Št. Jakobu v Rožu, Mozirju, Šoštanju, Ormožu in leta 1881 v Žalcu.

SAVINJSKA POSOJILNICA USTANOVLJENA

Pod vodstvom vsestransko in gospodarsko-politično razgledanega domačina Janeza Hausenbichlerja so žalski rodoljubi prisluhnili potrebam časa in ustanovili narodni denarni zavod Savinjsko posojilnico, registrovano zadrugo z neomejeno zavezo v Žalcu. Šlo je za zadružno organizacijo, v katero se je mogel vsakdo vključiti, če je plačal delež 10 gld (goldinarjev). Število deležev ni bilo omejeno. Seveda pa so poskrbeli, da so po njih segali narodno zavedni ljudje. Kot datum ustanovitve se navaja 1. marec 1881. Prvo načelstvo so sestavljali: Janez Hausenbichler, načelnik, Viljem Grossman, blagajnik, Jožef Žigan, tajnik, Albert Štiglic, blagajnik in Jožef Jeraj, odbornik.

Že leta 1894 so na občnem zboru izvolili načelstvo: Franc Roblek, načelnik, odborniki pa so postali Rudolf Senica, Anton Petriček, Josip Širca in Vincenc Vabič.

V naslednjih letih so se odborniki menjavali ustrezno določilom pravil in odločitvam občnih zborov.

V letu 1908 so popravili v nazivu posojilnice besedo »registrovana« v »registrirana«. Sicer so tudi pravila do prve svetovne vojne dvakrat spremenili oziroma dopolnili, skratka, prilagajali so se predpisom in potrebam gospodarskih prilik.

Prva svetovna vojna je zapustila globoke sledove v premoženju vseh denarnih zavodov, tako tudi Savinjske posojilnice. Velika vojna posojila in neugodna menjava so se odražala v sredstvih, s katerimi so pričeli poslovati na pragu nove države Srbov, Hrvatov in Slovencev. V letu 1934 so v pravilih spremenili določilo o sestavi načelstva tako, da bo v bodoče

Zadružna knjiga

Savinjske posojilnice v Žavci

registrovane zadruge z neomejenim poroštvom.

Gospod Edmund Planinšek

v Celji

je podpisal zadružno pogodbo na podlagi postave od 9. aprila 1873 ter vsled tega bil v društvo sprejet.

V Žavcu, dne 5. maja 1898

imelo načelnika, njegovega namestnika in tri člane, ki so bili voljeni na občnem zboru le za eno leto.

Leto 1940 je prineslo nove državne predpise, katerim se je morala prilagoditi tudi posojilnica. V pravila so vpisali: Zadruga ima namen pospeševati gospodarske koristi svojih zadružnikov, posluje s hranilnimi vlogami in daje posojila, po potrebi posreduje za svoje zadružnike nabavo gospodarskih potrebščin in komisijsko vnovčenje njihovih izdelkov; glavni delež so postavili na 25 din, jamstvo pa je bilo neomejeno.

Takrat je vodil posojilnico upravni odbor, v katerem so bili Anton Vodenik, Josip Lorger, Vilko Senica, Anton Petriček in Ivan Marovt. Okupator je takoj po vdoru zaplenil premoženje slovenskih organizacij in mnoga zasebna premoženja ter uvedel poslovanje njihovih zavodov. Tako je prenehala poslovati tudi Savinjska posojilnica v Žalcu.

Kako je bila posojilnica gmotno močna, kažejo podatki, da je Nemcem padlo v roke 16,450.775 dinarjev upravnega premoženja, ki se je po vojni zmanjšalo na 3,519.773 dinarjev. Pač posledica slabega gospodarjenja, vojne škode in slabe menjave.

Po vojni je delovala v Žalcu Krajevna hranilnica, ki je po pravilih iz leta 1946 poslovala spet kot zadružna organizacija. Zadružni deleži so bili 25 din. Takrat so bili v upravnem odboru: Ivan Ocvirk, predsednik, Jože Aubreht, Martin Jošt, Vinko Novak, Milan Košenina, Edi Razboršek in Leopold Janežič kot člani. Za pooblaščence pa so bili vpisani Martin Bošnak, Martin Šketa in Milica Jošt.

Zakonski predpisi so v letu 1947 ukinili razne zadruge, v denarništvu pa je posle prevzela Narodna banka. Seveda je ta imela še druge naloge, tako je od nekdanjih 4 delavcev posojilnice nastal kolektiv 24 ljudi. Prvi direktor Narodne banke v Žalcu je bil Ivan Rajh, njegov pomočnik pa Tone Delak.

Naš družbeni in gospodarski razvoj je zahteval spremembe v poslovanju denarnega zavoda, ki je bil v vsej državi enoten. Leta 1955 so ustanovili Komunalne banke. Sprva je žalska bila le podružnica celjske, vendar so že leta 1959 izvolili upravni odbor, ki ga je vodil Franc Cokan, direktor tako osamosvojene banke je bil Tone Delak, njegova pomočnica pa Zofka Cvenk.

V letu 1965 so spet preoblikovali bančništvo. Nastale so Kreditne banke, ki so se končno vključile v Ljubljanski banko, v Žalcu pa je ostala poslovna enota te banke vse do danes.

DELOVANJE SAVINJSKE POSOJILNICE

Slovenske hranilnice in posojilnice so v samem začetku svojega poslovanja imele izrazito narodnoobrambni pomen. Uvodoma opisane gospodarske in politične razmere, v katerih so živeli Slovenci v takratni Avstriji, so nujno narekovale zbiranje slovenskega denarja, ki je omogočal razvoj domačega gospodarstva in pospeševal prosvetljenstvo naroda. Naši denarni zavodi so dejansko podpirali razne oblike kulturnih hotenj: čitalnice, Sokola, narodna društva, gasilstvo, narodno šolstvo, dijaške kuhinje, planinstvo, domačo obrt in tujski promet. Seveda bi njih tvorni

vpliv lahko iskali še marsikje, predvsem pa v naložbah, ki so služile širšim krogom naših ljudi. Savinjska posojilnica je tu v marsičem prednjačila. Imela je velike zasluge za širjenje hmelja v dolini, za izobraževanje strokovnjakov in narodnih učiteljev, za narodne dobrodelne dejavnosti. Žalska posojilnica se je hitro krepila in se kmalu razvila v močen denarni zavod. Njena posojila so omogočala hitrejši razvoj doline, saj je vlagala svoja sredstva v ključne naložbe. Ker se je hmeljska trgovina hitro širila, je postala Savinjska posojilnica nepogrešljiv člen v verigi takratnega gospodarstva. Številni domači in tuji trgovci so preko nje poslovali, v izvoznih prizadevanjih pa se je povezala s celjsko podružnico Ljubljanske kreditne banke, ki je takrat že slovela tudi v tujini. Tako je dejansko obseg poslov prerastel okvire običajne »posojilnice«.

Posebno pomembno vlogo je Savinjska posojilnica odigrala v začetku tega stoletja, ko so v Žalcu ustanovili Hmeljarsko zadrugo (1901—1902).

Obseg hmeljarske pridelave je zahteval sodobno »hmeljarno«. Treba je bilo misliti na prostornejša skladišča, kjer bi opravljali odbiro in odpravo hmelja, ki je vse bolj postajal izvozno blago. Zaradi preskromnega razumevanja članstva ni bilo prodanih dovolj deležev in tako bi ne mogli graditi predvidene stavbe. Savinjska posojilnica je razumela daljnosežne posledice, če bi do naložbe ne prišlo, in je kupila tretjino vseh deležev. Torej je odločilno vplivala na sodobne prijeme v poslovanju z zelenim zlatom. Pozneje se je pokazala naložba v hmeljarno kot odločilna za razvoj te poglavitne kmetijske veje v dolini. To dejanje domačega denarnega zavoda so šteli kot njegovo največjo zaslugo za hmeljarstvo. Ko so leta 1907 začeli veljati predpisi o označevanju porekla hmelja, je posojilnica znova priskočila na pomoč z gmotno podporo za reklamo domačega pridelka v svetu.

Ko je celjska Zadružna zveza, v kateri je bila včlanjena tudi Savinjska posojilnica, v kriznih tridesetih letih prišla v hude gmotne težave, je žalski denarni zavod, ki ga je takrat vodil Franjo Roblek, pomagal razrešiti zapleteni položaj in obstoj zveze. Ta je namreč imela ogromne zasluge za ustanavljanje in obstoj slovenskih posojilnic. Kot je zapisano, so pri tem pomagali tudi posamezni Savinjčani.

Seveda bi kazalo podrobneje opisati delovanje Savinjske posojilnice ob njenem častitljivem jubileju. Bilo bi preobsežno dokazovati, kako odločilnega pomena je bila pri gospodarski in politični rasti doline zelenega zlata in samega Žalca.

Denarni zavodi povojnega obdobja so tudi po svoje pripomogli k razvoju gospodarstva in kraja, vendar pa pripada prvemu slovenskemu denarnemu zavodu v kraju in dolini levji delež zaslug, posebej še v pogledu odločilnega posega v narodnostni boj. Prav zato gre spominu na ustanovitelje Savinjske posojilnice in vsem, ki so jo pozneje uspešno vodili, vsa čast in pozornost!

VIRI:

Dušan Omahen, Mihael Vošnjak, pobudnik in organizator hranilništva, Ljubljana 1978
Janko Orožen, Celje in slovensko hranilništvo, Celje 1977
Denarništvo v Celju, Celje 1979
Zadružni zbornik, Ljubljana 1937
Komunalna banka Celje, podružnica Žalec

Franc Ježovnik

ZANIMIVOSTI

Da je Savinjska posojilnica iz Žalca, ustanovljena l. 1881, imela posluh za različne organizacije, nam potrjujejo naslovi teh organizacij, ki so prejele pomoč posojilnice. Navajam imena le-teh, kakor so se pojavljale v zapisnikih. Vsaka od organizacij je navedena samo prvič, ko se je pojavila med tistimi, med katere je Savinjska posojilnica razdelila del čistega dobička.

25. marca 1888	»za sklep šolskega leta v Žavci«	gld 5
	»za šolsko bukvarno«	gld 10
5. junija 1897	Požarni brambi Žalski	300
	Dirkarskemu društvu v Žalci	100
	Tamburaškemu klubu Žalskemu	100
	Dijaški kuhinji v Celji	20
	Za oltar Sv. Pavelske cerkve	50
	Za orglje Lurške cerkve	30
	Za slov. planinsko društvo Savinjske podružnice	20
	Spodnještajerskemu fondu	100
	Družbi sv. Cirila in Metoda	25
	Zvezi učiteljskih društev (slov.)	5
	Ubogim šolarjem žalskim	25
12. marca 1898	Slov. velikošolcem v Gradci	20
	Bralnemu društvu v Grižah	10
	Olepševalnemu društvu v Žalci	50
	Šolski bukvarni v Žalci za nakup Gabrščevih knjižic	12
	Cerkvenemu odboru v Žalci za popravilo stolpa	100
16. februarja 1899	Podpornemu društvu za izpuščene kaznjence v Mariboru	3
	Za vzdrževanje narodne godbe v Celji	40
	Za Prešernov spominek	25
	Cerkvenemu konkurenčnemu odboru za stavbo nove cerkve v Žalci	250
	Akad. ... društvu Triglav v Gradcu	10
	Akad. ... društvu Slovenija v Gradcu	10

19. aprila 1900	Katol. podpornemu društvu v Celji	K 20
	Slov. pevsko društvo Edinost	50
	Za vzdrževanje obrtne šole	200
	Podpiralni zalogi samostalnih nemško slov. gimn. razr. v Celji	40
	Za zgradbo Hausenbichlerjeve koče (na Mrzlici)	100
	Zavod Sv. Miklavža v Trstu	25
5. svečana 1901	Zavezi slov. pož. bramb	50
	Narodni čitalnici v Žalci	60
	Županstvu Velenje za vsled povodnje prizadete župljane	100
	Društvu »Naprej« v Gradcu	20
1. julija 1902	Požarni brambi v Vrbji	150
	Društvu vrtnar v Vrbji	50
	Slov. akad. društvu Slovenija na Dunaju	30
	Učiteljskemu domu v Celovcu	10
	Za zidanje slovenske šole v Marnbergu	20
	Bolniškemu podpornemu društvu za slov. visokošolce v Gradcu	10
	Za dijaški dom v Celju	100
	Podpornemu društvu za uboge učence na gimnaziji v Celju	50
	Za »Naš Dom«	10
	Kmetijski zadrugi za spod. Štajersko v Žalcu	200
	Vodstvu zasebne dekliške šole v Celju	20
	Obrtna šola v Žalcu	200
4. junija 1903	Olepševalno društvo (delniška dr.)	200
	Podpornemu društvu za slovenske visokošolce na Dunaju	10
	Podpornemu društvu za slovenske visokošolce v Pragi	10
	Za pogorelce v Slov. Gradcu	50
21. junija 1904	Obrtno nadaljevalna šola v Žalcu	K 200
	Požarni brambi v Žalcu — za parno brizgalno (poleg rednega letnega »darila«)	400
	Žalskemu odseku Celjskega Sokola v Žalcu	200
	Slovenski šolski matici v Ljubljani	10
	Požarni brambi v Arji vasi	40
	Požarni brambi v Latkovi vasi	30
	Požarni brambi v Grajski vasi	20
	Požarni brambi v Gotovljah	20
	Godbi na lok v Sv. Pavlu	20
	Za narodni sklad na Koroškem	20
	Zgodovinskemu društvu za Slovensko Štajersko v Mariboru	10
	Podravski podružnici Sokola v Brežicah	20
	Za šolske izlete	20

30. junija 1905	Požarni brambi Gomilsko	10
	Žalskemu orkestru	20
2. maja 1906	Žalskemu Sokolu	100
	Akademskemu društvu »Tabor« v Gradcu	20
25. junija 1907	Akademično društvo Adrija v Pragi	20
18. maja 1908	Bralno društvo Ložnica	20
30. aprila 1909	Društvo za varstvo otrok	10
	Narodni svet	10
23. aprila 1910	Čebelarska podružnica za Savinjsko d.	10
	Zveza narodnih društev v Celju	20
	Zvezi požarnih bramb	50
1. aprila 1911	Požarni brambi Kaplja vas	10
25. aprila 1912	Požarni brambi v Levcu	30
	Za slovenski oder v Gradcu	20
1913—1917	»Darovi« društvom so usahnili, ostala	
	Obrtno nadaljevalna šola v Žalcu	
	Dijaška kuhinja v Celju	
	Ubogi šolarji žalske šole	
	Požarna bramba v Žalcu	
	Zgodovinsko društvo za Slov. Štajersko	
	Savinjska podružnica SPD	
	Družba Sv. Cirila in Metoda	
15. svečana 1918	Štajerski zavod za oslepele	20
26. svečana 1919	Izobraževalno in vzgojno društvo Mladika	50
	Narodni svet krajevni odbor Žalec	K 2.000
	Ustanovitev meščanske šole v Žalcu	K 1.000
	Dijaška kuhinja Meščanske šole	K 1.000
9. aprila 1920	Gasilni župi v Žalcu	K 100
	Konjerejskemu odseku v Arji vasi	100
	Odsek gasilskega društva v Ložnici	100
	Jugoslovanska matica — prispevek	152
	— članarina	45
15. aprila 1921	Zgodovinsko društvo	100
12. aprila 1922	Požarni brambi Žalec (letos za cevi)	1.000
	Stavbni zadrugi akademski dom	K 300
	Slov. akad. društvu »Brno«	300
	Svesokolski zlet	500
	Dom za slepe	200
	Za cesto v Logarjevo dolino	K 1.000
12. aprila 1924	Prosvetnemu društvu Sokolskega društva Žalec	din 700

	Telovadnemu društvu Sokol Murska Sobota	50
	Dijaškemu podpornemu društvu Ljubljana	100
11. aprila 1925	Dijaški zadrugi Praga	100
	Kmetijska tiskovna zadruga Ljubljana	200
	Kmetijska šola Maribor	50
	Podpornemu društvu slepih Ljubljana	100
	Proti tuberkolozni ligi	50
	Mariborskemu slovenskemu ženskemu društvu	50
	Sokolskemu društvu Šoštanj	100
21. aprila 1926	Odboru za postavitev spomenika Miklošič	din 100
	Hmeljarskemu društvu Žalec	din 1.000
8. aprila 1927	»Sloga« Celje	100
	Čebelarski podr. za Savinjsko dol. Št. Pavel	100
30. aprila 1928	Tujski prometni družbi Maribor	din 200
28. marca 1929	Društvu za nabiranje narodnega zaklada	100
22. marca 1930	Human. fond Vladimira Gortana	200
	Prostovoljno gasilsko društvo Braslovče	100
25. februarja 1931	Narodna galerija Ljubljana	din 100
	Rdeči križ Beograd	100
	Podporno društvo za gluhonemo mladino Ljubljana	100
	Gasilno društvo Parižlje-Topovlje	50
	Gasilno društvo Vrbje	500
14. marca 1932	Zveza slušateljev univerze v Ljubljani	100
	Podporno društvo za uboge učence drž. realne gimnazije v Celju	100
	Zveza kulturnih organizacij Maribor	50
	Stanica za soc. skrb. rekonval. del. in nameščencev Celje	50
	Prostovoljno gasil. društvo v Kaplji	100
30. marca 1933	Podružnica Hmeljarskega društva Žalec	1.000
	Hmeljarsko društvo za Slovenijo	100
	Krajevna protituberkolozna liga v Celju	50
	Podpornemu društvu slepih Ljubljana	100
	Prost. gasil. društvo Zg. Ponikva	100
	Gruda slov. gosp. dijaška zadruga Ljub.	100
	Podr. Kola Jugoslov. Sester v Žalcu	1.000
25. aprila 1934	Hmeljarsko društvo za Dravsko banovino Žalec	1.100
	Prostov. gasilska četa Žalec (Po I. svet. vojni Prostovolno gas. d.)	800
7. decembra 1937	Čisti dobiček Din 18.234,20 se ni delil, 37 dolžnikom se je odpisal dolg v višini din 669.838,78	

14. junija 1938	Čisti dobiček v višini din 891,82 se dodeli rezervnemu fondu.
19. oktobra 1939	Čisti dobiček po Din 28.513,67 se dodeli rezervnemu fondu.
18. junija 1940	Čisti dobiček po Din 117.316,40 se dodeli rezervnemu fondu.

Dane Senič

BEOGRADSKA BANKA — TB LJUBLJANA — POSLOVNA ENOTA ŽALEC

Skupščina občine Žalec in Skupščina občine Mozirje z združenim delom in malim gospodarstvom ter občani so skupno ustanovili novo bančno enoto v sestavi Beogradske banke.

Dne 2. novembra 1975 je pričela poslovati Poslovna enota Beogradske banke v Žalcu za področje občin Žalec in Mozirje z namenom, da organizacijam združenega dela kot tudi občanom nudi ustrezen bančni servis, istočasno pa z združevanjem sredstev pripomore k razvoju in napredku gospodarstva in malega gospodarstva. Poslovanje enote banke so začeli izvajati ob ustanovitvi 4 delavci in to: Dane SENIČ, Anica RANDL, Mira HRIBERNIK in Silva GORJAN. V prvem letu ustanovitve je banka pridobila 300 varčevalcev; danes je že vključenih v Beogradsko banko — TB Ljubljana — PE Žalec 17.000 varčevalcev.

Poslovna enota je razširila svoje poslovanje na področje občin celjske, koroške, mariborske, premurske in ptujske regije. Namen razširitve poslovanja je bil, da banka nudi ustrezen bančni servis ter dodatna sredstva za potrebe gospodarstva in malega gospodarstva, s tem v zvezi pa razširja svoj servis z novimi agencijami v NAMI Žalec in Levec, Agenciji Mozirje in preko hranilnih blagajn pri organizacijah združenega dela. Število delavcev se je povečalo na 20, bilančna vsota se planira na 1.200 milijonov din na koncu leta 1982. Število varčevalcev je porastlo na 17.000. Za poslovno področje občine Žalec se banka konkretno vključuje v gospodarstvo s kreditno politiko, s katero se zagotavlja rast denarne mase in kreditov v okvirih, ki jih nakazuje resolucija družbenega plana naše občine.

Pomembnejše naložbe v občini, ki so zgrajene iz sredstev Beogradske banke:

OZD GRADNJA Žalec	— izgradnja IGM v Latkovi vasi
OZD GARANT Polzela	— izgradnja poslovne stavbe
OZD NAMA Žalec	— blagovnica Žalec
	— prodajni center Levec
OZD SAVINJSKI MAGAZIN Žalec	— blagovnica Šempeter
	— blagovnica Polzela

HMEZAD Žalec	— izgradnja in nakup skladišča DO Strojna Žalec — TOZD Veleprodaja Žalec in soudeležba pri izgradnji mlekarne v Celju
AVTOPREVOZ Šempeter	— nakup tovornih vozil
MIK Prebold	— izgradnja proizvodne hale
SO Žalec	— izgradnja poslovne stavbe
RUBIN Kruševac	— Hotel GOLDING RUBIN Žalec

Nadalje je sodelovala pri kreditiranju obvoznice Žalec, telefonskem omrežju v Savinjski dolini in kanalizaciji ter vodovodnem omrežju. Banka je kreditirala tudi osnovne šole in vrtce posredno preko gradbenih podjetij ali direktno na področju naše občine. Vloženih je bilo ca. 500 milijonov za kreditiranje obratnih sredstev ter izdanih garancij in avalov za 4.500 milijonov din.

Poslovna enota Beograd ske banke v Žalcu posluje po organih upravljanja na poslovnem odboru in tako so bili občanom odobreni naslednji krediti v letih 1975—1981.

v 000 din

Leto	Potrošniški krediti	Stanovanjski krediti	Krediti malemu gospodarstvu	
			osnovna sred.	obratna sred.
1975	1.174	—	—	—
1976	12.036	—	920	2.715
1977	7.125	1.316	4.499	5.235
1978	9.128	4.766	13.132	23.005
1979	12.083	12.669	13.696	21.790
1980	9.758	43.632	14.885	18.160
1981	32.286	33.223	19.817	15.790
Skupaj	83.590	95.606	66.949	86.695

V nadaljevanju želimo predstaviti še Beograd sko banko — Temeljno banko Ljubljana, katera je vključena v Združeno Beograd sko banko.

Temeljna banka je po obsegu in kreditni bilanci na 10. mestu Združene Beograd ske banke z bilančnim zneskom 4.870 m/din. Banka ima 280 podpisnikov samoupravnega sporazuma o združitvi z Beograd sko banko TB Ljubljana ter se po srednjeročnem programu predvideva porast bilančne vsote za 6.720 m/din.

Tako se planira, da bo banka na koncu leta 1985 imela 11.140 m/din bilančne vsote.

Poslovno področje TB v Ljubljani je vezano preko Poslovnih enot Ljubljana, Litija, Kranj, Krško, Novo mesto, Titograd in Žalec.

BB TB Ljubljana, kot že rečeno, je vključena v Beogradsko banko — Združeno banko. Ta banka je največja v Jugoslaviji ter je na 91. mestu v svetu.

Bilančni znesek vseh Temeljnih bank v Združeni Beogradski banki znaša 1.650,9 milijard novih din. Skupno število bank, katere so vključene v Združeno Beogradsko banko je 20. Temeljne banke imajo preko 445 poslovnih enot, ekspozitur in agencij na celotnem jugoslovanskem področju. Nekaj tisoč organizacij združenega dela, ki so vključene v to zvezo preko Beogradske banke — Združene banke pripadajo širokemu spektru medsebojno reprodukcijsko povezanih gospodarskih subjektov in to: na področju energetike, vodnega gospodarstva, železniškega, zrakoplovskega, cestnega in vodnega prometa, kmetijske in živilske industrije, lesne industrije, stanovanjske in komunalne izgradnje, zunanje in notranje trgovine ter nekaterih drugih pomembnih dejavnosti.

Združena Beogradska banka ima odprte kreditne linije z bankami v Franciji, V. Britaniji, Zap. Nemčiji, Italiji, Švedski, Švici, ZDA, Japonski, Kanadi, Avstriji, Holandiji in Belgiji, poleg teh pa še pomembne kreditne linije s svetovno banko, mednarodno INO banko v Moskvi itd.

Banka ima s preko tisoč bankami iz 96 držav na svetu korespondentne povezave. Sredstva pa ima banka naložena na računih v 26 državah na svetu. Združena banka je glede na neuvrščeno politiko Jugoslavije pričela s korespondenco z državami tretjega sveta, prav tako je tudi pričela s kreditiranjem raznih sovlaganj v teh državah. Beogradska banka je v tem letu pričela s procesom združevanja dela in sredstev na dohodkovnih osnovah s tem, da se zaradi sistemskih vprašanj finančne konstrukcije zapirajo z ugodnimi kreditnimi aranžmaji. Novo ustanovljena Agrobanka v sestavi Beogradske banke bo mnogo pripomogla tudi na našem področju v okviru razvoja agroživilskega kompleksa.

To so nekatere posebnosti Beogradske banke, s katerimi smo seznanili občane, pri tem pa zagotavljamo varnost in trajnost njihovih prihrankov.

Konrad Zajc

KRATEK OPIS ZGODOVINE OZIROMA DELA OD NASTANKA TURISTIČNO-OLEPŠEVALNEGA DRUŠTVA ŽALEC TER OSTALIH KULTURNIH DEJAVNOSTI

Društvo za olepšavo trga Žalec je bilo ustanovljeno že leta 1894. Odsek celjske podružnice Slovenskega planinskega društva pa je imel nalogo, da pospešuje turizem in je vzdrževal Hausenbichlerjevo kočo na Mrzlici. V začetku je bilo društvo v sklopu občine, kjer je bil nastavljen delavec, kateri je skrbel za red in čistočo po trgu. Tako je polagoma nastajalo današnje Turistično olepševalno društvo. Turizem ni bil razvit. V sklopu turizma so Žalčani takrat kegljali in drsali na zamrznjenem potoku bivše Godomlje. Mladina je mnogo sankala ter z več sankami, privezanimi na vrvi, napravila s konjsko vprego ali avtobusom izlet po takrat še glavni cesti do Trojan in tudi samo na Vransko.

Po osvoboditvi je na novo oživljeno Turistično društvo uredilo tri manjše parke z raznimi nasadi. V treh hišah v sredini trga je zgradilo dve avtobusni čakalnici z električno razsvetljavo in s steklenimi vrati, postavilo štiri oglasne table in dve večji omarici s steklenimi vratci za avtobusne vozne rede, katere je tudi redno urejevalo. Nabavilo je prva betonska korita za cvetice in več betonskih nabiralnikov za smeti v obliki žabe. Sodelovalo je pri ureditvi razširitve pokopališča in podalo ugovor na načrte za gradnjo nove mrliške veže, češ da je premajhna.

Društvo je podalo več raznih predlogov, kot za gradnjo tržnice, za gradnjo ribiške restavracije pri ribogojnici z dovozno cesto, za postavitev dveh avtobusnih postajališč pri pokopališču z dograditvijo pločnika in z električno razsvetljavo. Zgraditev pločnika od nove avtobusne postaje do Beograjske banke je bila uresničena na predlog društva. Pri imenovanju cest in ulic je društvo sodelovalo s predlogi, ki so bili vsi sprejeti.

Društvo je dalo pobudo in vse pripravilo, da se je trg Žalec dne 29. 9. 1964 proglasil za mesto, o čemer je na obrambnem stolpu pritrjena spominska plošča. Pri Zavodu za spomeniško varstvo v Celju je doseglo, da so popravili streho na obrambnem stolpu in ga tako rešilo propada.

V počastitev 110-letnice žalskega tabora je društvo založilo načrt mesta Žalec.

Žalčani so prirejali mnogo turističnih prireditev že pred prvo svetovno vojno. Vsako leto je bilo na pustni torek mnogo posameznih in skupinskih mask, predvsem v večernih urah so se razkazovale in zaba-

vale goste po gostilnah, kjer jih ni manjkalo in tudi ne kakšnega godca. Organizirane so bile tudi maske v večji skupini, katere so bile znane daleč naokrog. Že leta 1914 je bila organizirana velika maškarada pod naslovom »Kronanje indijskega kralja«. Pri tej maškaradi se je pripeljal kralj s svojim spremstvom z vlakom na železniško postajo v Žalec, kjer ga je pričakalo mnogo Žalčanov. Vsi so imeli primerna in dragocena oblačila. Celoten sprevod je nato krenil z godbo in konjenico v središče trga pred stavbo Kukec, kjer je bilo na prostoru, pogrnjenem s preprogami, kronanje z velikimi ceremonijami. Večja maškarada je bila v bivši Jugoslaviji pod naslovom »Kozaška svatba«, pri kateri so sodelovali vsi lastniki osebnih in tovornih vozil celotne Savinjske doline. Vsi udeleženci so bili v pestrih oblačilih, moški s črnimi kozaškimi kučmami. Moški, ki je bil oblečen v nevesto, je imel bogato belo nevestino obleko. V sprevodu so bili zastopani: na čelu godba, za njim svatje pa pevci z rusko pesmijo, pešci in konjenica. Celotni sprevod je krenil na avtomobilih v Celje, kjer jih je pričakovalo več tisoč gledalcev. Pred mestom je moral sprevod čakati na dovoljenje sreskega načelnika za vstop v mesto. Ena večjih maškarad po osvoboditvi je bila pod naslovom »Polet rakete s psico Lajko na Luno«. Sprevod je krenil v Celje, kjer je čakalo veliko ljudi. Med sprevodom so pokazali najrazličnejše šeme in celo ljudi z drugih planetov.

Vsako leto je bilo več manjših skupin. Zelo zanimiva je bila otvoritev javnega stranišča. Bile pa so tudi večerne maškarade v dvorani s plesom.

V Žalcu je bilo mnogo dramskih predstav, česar tudi v poznejših časih ni manjkalo. Že leta 1914 je bila gledališka predstava »Divji lovec« s petjem. Izvedene so bile tudi operete kot »Veseli kmetič« in »Hmeljska princesa« Radovana Gobca, kjer je dirigiral avtor sam.

Gasilsko društvo pa je vsako leto prirejalo na Štefanovo tradicionalno »Božičnico« s prosto zabavo in plesom; posamezne veje božičnega drevesa so lepo okrasili, s podarjenimi obeski licitirali, kar je prineslo tudi velik dobiček.

Vse prireditve so se odvijale v Hodnikovi dvorani, predvsem pa v Roblekovi, ki je bila večja in z odrom. Te dvorane so v glavnem služile za skladišče in sušenje hmelja. Kljub temu, da so bila tla navadna, lesena in že precej izrabljena, so se ob zaključku plesnih vaj vršili tudi elitni plesni venčki. Žal pa so dvorane imele samo po eno navadno stranišče in so bile v zimskem času zelo neprimerne.

Med obema vojnama je bilo vsako leto po šest kramarskih sejmov. Na trgu ob glavni cesti, na vsaki strani, je bilo postavljenih mnogo stojnic, kjer so kramarji prodajali svoje blago, katero so od blizu in daleč, celo s Kranjskega, pripeljali s konjsko vprego. Na isti dan je bil tudi živinski sejem, kjer so prodajali živino. Redno pa je dovažal prodajalec iz Celja na dvokolesnem vozičku tople hrenovke, razno pecivo, v poletnem času pa tudi sladoled. Tudi prodajalke z južnim sadjem ni manjkalo.

Pripomniti je še, da so bile v letu 1981 razne obletnice, in sicer: 70-letnica žalskega telefona in električne razsvetljave, 80-letnica Hmeljarne, 100-letnica Gasilskega društva in 90-letnica železniške proge, ki je prvič stekla skozi Žalec v Velenje.

Srečo Meh

TURISTIČNO DRUŠTVO ŽALEC IN NJEGOVI PREDHODNIKI

Turistično društvo Žalec ima dolgoletno zgodovino, saj je bilo Društvo za olepšanje trga Žalec ustanovljeno že leta 1894. Med ustanovitelji sta bila tudi dr. Mihael Bergmann in Rajko Vrečer. Takrat so v Žalcu delovali tudi že planinci, ki so se obenem ukvarjali s turizmom. Na Mrzlici (1119 m) so vzdrževali Hausenbichlerjevo kočo. Iz teh zametkov je nastalo turistično društvo.

Po prvi svetovni vojni je bila turistična dejavnost v okviru občine. Občina je zaposlovala delavca, ki je skrbel za red in čistočo v trgu. Turizma, kakor ga danes pojmujemo, takrat še niso poznali. Pač pa so takrat Žalčani pozimi pridno kegljali in se drsali na zamrznjenem potoku Godomlja, ki je tekla ob Lorberjevi livarni. Mladina se je sankala, posebno zabavne so bile vožnje z več sanmi, ki so jih vlekli konji. Z avtobusom so se včasih odpravili na izlet na Vransko in proti Trojanam. Tudi pustne prireditve so bile priljubljene. Imeli so velike pustne karnevale z zvene-

Žalec na začetku 20. stoletja

čimi imeni. Pri teh prireditvah so sodelovali prebivalci iz vse Savinjske doline z vozovi, pa tudi z osebnimi in tovornimi vozili, ki so bila še bolj maloštevilna. Poleti so bili zelo številni skupinski izleti v bližnje hribe, seveda peš. Tudi kopanje v takrat še čisti in globoki Savinji je bilo zelo priljubljeno. Velja omeniti, da je društvo kot tako ponovno zaživelo v letu 1920.

Med svetovnima vojnama je društvo mirovalo.

Leta 1946 je bilo delovanje društva obnovljeno; delovati je začelo pod imenom Turistično-olepševalno društvo in se posvetilo olepšanju in ureditvi kraja. Že leta 1949 je pričelo društvo razmišljati o ureditvi jame Pekel, ki je bila znana že več kot pol stoletja, a prepuščena sama sebi. Povezalo se je z ljubljanskimi jamarji, da bi jamo raziskali. Žal pa ni bilo nikogar, ki bi se resno zavzel za uresničitev te zamisli, pa tudi denarja ni bilo. Pozneje, v letu 1969 so jamo raziskali in jo leta 1972 za obisk odprli člani Turističnega društva Šempeter. Glavni pobudnik za ureditev jame Pekel je bil Ivo Kuhar.

Park pri železniški postaji je nastal na pobudo društva leta 1957. Pri ureditvi so pomagali gojenci Kmetijske šole iz Vrbja pod vodstvom ing. Resmana. Leta 1958 je društvo uredilo dve avtobusni postajališči s čakalnicama in namestilo dve vitrini za vozni red. Da so preprečili divje lepljenje plakatov po zidovih hiš, je društvo postavilo štiri panóje za plakatiranje. Le-ti so se ohranili vse do današnjih dni.

Trg Žalec se je skoraj pol stoletja ponašal z lepimi kostanjevimi drevoredi: ob cesti skozi trg, pri železniški postaji, ob Godomlji in še kje. Ko so posekali kostanje na današnjem Šlandrovem trgu, je društvo uredilo park s cvetličnimi gredami in okrasnim grmičevjem ob glavni cesti.

Ob sedanji Kidričevi ulici od Rojca do Krašovca je bilo vrsto let neurejeno zemljišče, kjer so Žalčani odlagali odpadni material. V letu 1962 je društvo na tem mestu uredilo park, že tretjega v trgu. Glavno zaslugo pri tem je imel kolektiv Hmezada: njegovi zaposleni so prispevali štirinajst dni udarniškega dela in denarna sredstva za njegovo ureditev.

Pri tem moramo omeniti tudi prispevek ing. Franca Korenta, ki je nudil brezplačno strokovno pomoč pri ureditvi avtobusnih postajališč in omenjenega parka.

Turistično društvo je bilo med prvimi pobudniki, da so trg Žalec 29. septembra 1964 proglasili za mesto. Sodelovalo je pri vseh pripravah. O tem priča spominska plošča, vzidana na obrambnem stolpu. Društvo je dalo pobudo Zavodu za spomeniško varstvo v Celju za popravilo strehe na obrambnem stolpu. Tako je uspelo rešiti edini ohranjeni del nekdanjega tabora iz začetka 16. stoletja.

Delovanje društva je vseskozi slonelo na delu peščice članov upravnega odbora. Leta 1967, ko je bil občni zbor, so bili izvoljeni novi člani v upanju, da bo društvo ponovno zaživelo. V letu 1969 je delo društva bolj ali manj zastalo. Pri tem moramo omeniti, da so posamezni člani upravnega odbora vseeno skrbeli za nekatere dejavnosti: redno so pobirali članarino, odgovarjali na prispelo pošto, pošiljali poročila ipd.

Žalec 1956. leta. Začetek parka na Šlandrovem trgu

Za turizem v Žalcu je bilo bolj malo možnosti. Mesto ob glavni cesti, po kateri potuje mnogo domačih in tujih turistov, se ni moglo pohvaliti s solidno postrežbo in možnostjo prenočevanja v gostilnah, tako da je reka turistov nemoteno tekla mimo Žalca. Vseskozi so bile težave z gostinstvom, predvsem s prenočišči. V letu 1965 je v občini Žalec stekla akcija za povečanje prenočitvenih zmogljivosti. Sprejeli so pravilnik o najmanjših tehničnih in zdravstvenih pogojih za sprejem na prenočišče in hrano pri zasebnih gospodinjstvih. Gostinske organizacije in zasebna gospodinjstva so prijavila razpoložljive zmogljivosti na celotnem območju občine Žalec. Za pospeševanje turizma so odobravali posojila za ureditev in opremo zasebnih turističnih sob, ki so bile posebej ovrednotene. V letih 1965 in 1966 je Skupščina občine Žalec izdala 17 potrdil oz. priporočil zasebnikom za najetje turističnega posojila iz sredstev za pospeševanje turizma. Izdali so tudi 20 odločb za oddajanje sob za prenočišče. Takratni Svet za blagovni promet, gostinstvo in turizem SO Žalec je priporočil okvirne cene po posameznih kategorijah. Leta 1967 je tako izdal navodila vsem gostinskim organizacijam, zasebnim gostiščem in samostojnim gospodinjstvom. Zaradi lažjega poslovanja so razdelili kraje v območja. Območje TD Žalec je obsegalo naslednje kraje: Žalec, Gotovlje, Jedert, Črnova, Vinska gora, Pirešica, Galicija, Arja vas, Drešinja vas, Levec, Liboje, Petrovče, Dobriša vas in Vrbje. Za oddajanje sob in organizacijo posredovanja so predlagali posredovalno službo. Za območje TD Žalec je bil sedež TD v Gostišču Hmeljar.

Pregled razpoložljivih zmogljivosti za prenočevanje turistov in potnikov za Žalec:

Stanje	Ponudniki	Sobe	Postelje
december 1965	2	4	6
december 1966	14	18	27
marec 1967	14	19	29
maj 1968	20	24	36
september 1970	13	17	27
maj 1971	13	17	27
marec 1972	6	9	16

V letih 1970 do 1974 je TD Žalec izdalo 14 potrdil oz. priporočil zasebnikom za najetje turističnega posojila pri Komunalni banki Žalec. Tako je marsikateri posamezen graditelj stanovanjske hiše prejel turistično posojilo z obveznostjo oddajati vsaj eno sobo za prenočevanje turistov. V Gostišču Hmeljar je bila celo recepcija, kjer so zbirali podatke o prostih turističnih sobah. Vendar je bilo več na papirju kot v resnici, kajti samo nekaj posameznikov je res nudilo turistične sobe. Akcija je kmalu ugasnila in tako do otvoritve novega hotela Golding-Rubin Žalec ni imel niti enega ležišča, na katerem bi turist prebil noč.

Vseskozi pa je Turistično-olepševalno društvo Žalec bdelo nad dogajanjem v mladem mestu in veliko prispevalo, da je mesto dobilo lepšo podobo. Agilno je bilo pri ureditvi pokopališča in gradnji mrliške vežice,

pri namestitvi betonskih korit s cveticami na Šlandrovem trgu in betonskih posod v obliki žabe za odpadke, ki so bile nameščene po mestu. Nenehno je bilo v stiku s Komunalnim podjetjem, ki je vzdrževalo parke in urejalo nasade. Društvo je dalo koristne predloge za imenovanje ulic v Žalcu in pri dopolnjevanju imen ulic in trgov.

Na izrednem občnem zboru leta 1976 so sprejeli akcijski program društva ter obnovili pravila društva in jih uskladili z Zakonom o društvih. Z novimi pravili so v naslovu opustili besedo »olepševalno«, ker dejavnost Turističnega društva to že upošteva.

V letu 1978 je TD pričelo z akcijo za izdajo »turističnega vodiča« mesta. Akcijo je uspešno zaključilo kot založnik Načrta mesta Žalec ob jubileju praznovanja 110-letnice žalskega tabora.

Leto 1979 predstavlja prelomnico v delu društva. Ugotovili so osnovni namen dejavnosti in to, da so mestu Žalec še kako potrebni pri uveljavljanju. Zaustaviti mora reko turistov in jo s pravilnim pristopom usmeriti v Žalec. Z novimi objekti — hotelom, restavracijo Nama, novim naseljem, novimi spomeniki, skratka z vsem mu to tudi uspeva. V zadnjem času društvo skrbi za lepši videz mesta, ocenjuje urejenost okolja in ugotavlja nepravilnosti. Dosedaj je dobilo priznanja za urejeno okolje že preko 60 krajanov, nekaj hišnih svetov in podjetij. Na številnih turističnih predavanjih osvešča prebivalce mesta in ga vzpodbuja k še večjemu sodelovanju.

Gibanje članstva v TD Žalec je bilo naslednje: leta 1971 — 137, leta 1973 — 139, leta 1977 — 145, leta 1979 — 166, leta 1981 — 174. Kronika predsedovanj v TD Žalec je bila naslednja: leta 1894 in dalje dr. Mihael Bergmann, leta 1920?, leta 1946 in dalje Rajko Vrečer, leta 1958 in dalje Vinko Žagar, leta 1960 in dalje ing. Franc Korent, leta 1964 in dalje Konrad Zajc, leta 1967 in dalje Jože Pilih, leta 1971 in dalje Eran Sadnik, leta 1979 in dalje ing. Vinko Vučajnik, leta 1981 in dalje ing. Srečo Meh.

Občni zbori TD Žalec so bili bolj poredkoma, ker je bilo težko pridobiti člane za upravni odbor. Celjska turistična zveza je večkrat ugotavljala, da društvo miruje in nič ne dela. Res, Žalec ni imel posebnih pogojev za razvoj turizma in zato tudi ni bilo mnogo storjenega. Vzroki za očitke so bili v tem, da niso ničesar obešali na veliki zvon, pa tudi seje so bile poredko. Vedno pa so bili člani odbora med seboj tesno povezani, tako da so nekatere zadeve reševali osebno z razgovori in tako tudi več dosegli. Z dobro voljo in delom pa se da marsikaj doseči!

Pri predstavitvi žalskega Turističnega društva ne moremo zamolčati velikega dela Rajka Vrečerja in Konrada Zajca:

Rajko Vrečer je bil med ustanovitelji predhodnika našega društva. Dolgo dobo — 66 let — je deloval v društvu in s svojim nesebičnim delom pripomogel k olepšanju Žalca. Po osvoboditvi je bil vrsto let predsednik. Ureditev jame Pekel in toplega vrelca pri Podlogu je bila njegova zamisel. Velik delež ima tudi v turistični publicistiki (npr. knjiga Savinjska dolina, izdana v samozaložbi 1930. leta). Bil je najstarejši turistični funkcionar, aktiven vse do svoje smrti. Za nevenljive zasluge ga je Upravni odbor imenoval za prvega častnega predsednika. Bil je tudi nosilec zlatega znaka za turistične zasluge.

Ob športnem centru v Žalcu so letos zasadili v Titov park 88 dreves

Konrad Zajc, dolgoletni aktivni član našega društva, je s svojim uspešnim, nesebičnim in požrtvovalnim delom ves čas prispeval k razvoju, napredku in ureditvi Žalca. V javnosti se je udejstvoval z vso svojo prizadevnostjo, bil je član številnih društev, član TD pa je že od leta 1938 in mu je ostal zvest vse do danes. Pri prostovoljnih akcijah za lepši videz Žalca je bil idejni pobudnik in praktični izvajalec. Kmalu po osvoboditvi se je vključil v novoustanovljeno društvo. Kot član je bil dlje časa gospodar društva, njegov tajnik, nekaj let tudi predsednik, kasneje spet organizacijski tajnik in nazadnje je vestno opravljal blagajniške posle. Sedaj, ko že nekaj let živi v Celju, je prvi častni član Turističnega društva Žalec.

Kot gospodar je bil glavni organizator in izvajalec del pri ureditvi parkov pri železniški postaji in na Šlandrovem trgu, pobudo pa je dal tudi za ureditev parka vzdolž Kardeljeve ulice, na zemljišču, ki so ga vrsto let zanemarjali. Veliko let je dajal pobude za ureditev parkov in nasadov v Žalcu. Organiziral je postavitev tabel za plakatiranje in sodeloval pri ureditvi avtobusnih postajališč na Šlandrovem trgu. V omaricah za vozni red avtobusov je vrsto let usklajeval spremembe voznih redov.

Vse navedeno delo je opravljal prostovoljno. Reševal je ugled Turističnega društva, ki je velikokrat zašlo v organizacijske težave, in vedno uspeval, da ni dolgoletno delo propadlo. Konradu Zajcu se moramo zahvaliti, da društvo še danes uspešno nadaljuje bogato tradicijo na področju turizma. V letu 1972 je bil predlagan za Nagrado občine Žalec. Leta 1976 je prejel Priznanje za dolgoletno delo na področju turizma od Krajevne skupnosti Žalec, leta 1981 pa priznanje gasilskega društva Žalec, spominsko medaljo in značko za 40-letno nesebično pomoč pri razvoju gasilstva v Žalcu.

Po podatkih Zlatice Audič
pripravil Edmund Božiček

SAVINOV RAZSTAVNI SALON V ŽALCU

Pospešen in zadovoljiv kulturno prosvetni razvoj v Žalcu je pogojeval zamisel, da bi občanom Žalca in okolice ponudili v ogled in presojo izdelke likovne umetnosti.

Likovna sekcija pri »Svobodi« Žalec, v kateri so bili posebno prizadevni akad. slikarka Jelica Žuža, Eran Sadnik, Zlatica Audič in Ivan Centrih, je pripravila prvo likovno razstavo »Slovensko slikarstvo 20. stoletja« 1. marca 1970 v prostorih Kluba družbenih organizacij v Žalcu.

Sekcija si je še nadalje prizadevala, da bi dobila za razstave stalne in primernejše prostore. S pridobitvijo Savinove rojstne hiše za kulturne namene se je ta želja izpolnila in julija 1972 je bila prva razstava v Savinovem salonu, ki je predstavila slovensko likovno umetnost od konca 19. stol. do impresionizma.

Polnih osem let je pri pripravljanju razstav sodelovala mentorica likovne sekcije akad. slikarka Jelica Žuža. S svojim požrtvovalnim delom je pripomogla, da smo spoznali veliko mojstrov slikanja, grafike in kiparstva. Njeno delo sta nadaljevali Alenka Salezin in Marlen Premšak. Pri sestavljanju vabil je z nasveti pomagala Meta Rainer.

Risto Savinova rojstna hiša v Žalcu

Med razstavljalci, ki jih je bilo doslej več kot 100, zasledimo mnogo znanih imen slovenske likovne umetnosti, poleg njih pa še precej ljubiteljev umetnosti — amaterjev. V salonu so imeli vedno možnost razstavljati svoja likovna dela učenci osnovne šole, invalidi, ustvarjalci iz delovnih organizacij in svobodni umetniki.

Vsak razstavljalec je bil ob začetku razstave predstavljen v uvodni besedi umetnostnega zgodovinarja ali kritika. V kulturnih programih so sodelovali ugledni slovenski glasbeniki in gledališki delavci.

Na otvoritvah razstav so doslej sodelovali priznani umetniki kot Ladko Korošec, Trio Lorenz, Jože Slabej, Andrej Jarc, Aci Bertoncelj, Pavla Košič, Slavko Prek, Irena Grafenauer, Marjan Lipovšek, Zlata Ognjanovič, Franci Rizmal, Nika Vipotnik in dr.

Vse razstave niso bile vedno množično obiskane, privabljale pa so vedno tiste likovne zvrsti, ki so blizu našemu delovnemu človeku.

Seveda deluje likovni salon v okviru Občinske kulturne skupnosti Žalec, trenutno ga vodi Milan Gorenjak s prizadevnostjo ljubitelja umetnosti.

PREGLED LIKOVNIH IN DRUGIH RAZSTAV V SAVINOVEM SALONU

1. Slovensko slikarstvo XX. stoletja — 1. marca 1970
2. Horvat-Jaki — 24. aprila 1970
3. Listi sodobne grafike — 3. decembra 1970
4. Ivina Rakovski-Kralj — 5. marca 1971
5. Adi Arzenšek — 26. junija 1971
6. Slovensko slikarstvo do impresionizma — 14. julija 1972
7. Nada Lukežič — 20. oktobra 1972
8. Stane Kregar — 9. decembra 1972
9. Božidar Jakac — grafike 1920—1938 — 17. januarja 1973
10. Božidar Jakac — grafike 1938—1972 — 1. februarja 1973
11. Lajči Pandur st. — 16. marca 1973
12. Adi Arzenšek — grafike in gravure — 11. maja 1973
13. Likovna dela učencev osn. šol — 24. junija 1973
14. Ksenija Grabusin — ikebane — 7. septembra 1973
15. France Mihelič — 19. oktobra 1973
16. Nikola Omersa — 11. januarja 1974
17. Likovna dela DSLU Celje — 6. februarja 1974
18. Grafika slov. likov. umetnikov — 6. marca 1974
19. Marij Pregelj — 5. aprila 1974
20. Vladimir Slaviček — plakete — 10. maja 1974
21. Likovna dela učencev OŠ obč. Žalec — 22. maja 1974
22. Rudi Španzel — 20. septembra 1974
23. Gojmir Anton Kos — 6. decembra 1974
24. Janez in Jurij Šubic — 24. januarja 1975
25. Ivan Napotnik — 6. februarja 1975
26. Miha Maleš — 6. marca 1975
27. Tone Kralj — 18. aprila 1975
28. Dore Klemenčič-Maj — 16. maja 1975

29. Likovna dela učencev OŠ obč. Žalec — 12. junija 1975
30. Maksim Sedej — 10. oktobra 1975
31. Lojze Dolinar — 21. novembra 1975
32. Maksim Kavčič — 19. decembra 1975
33. Fran Tratnik — 6. februarja 1976
34. Partizansko šolstvo — 17. februarja 1976
35. Ilustracije slovenskih slikark — 5. marca 1976
36. Tone Marčan, umet. fotografije — 9. aprila 1976
37. Razstava osnutka žalskega grba — 20. aprila 1976
38. Matej Steinen — 14. maja 1976
39. Likovna dela učencev osnovnih šol — 26. maja 1976
40. Adi Arzenšek — 2. julija 1976
41. Ive Šubic — 8. oktobra 1976
42. Ivan Cankar in delavsko gibanje — 5. novembra 1976
43. Ivan Seljak-Čopič — 19. novembra 1976
44. Kulturni spomeniki v žalski občini — 7. decembra 1976
45. Sonja Rauter Zelenko — 17. decembra 1976
46. Bogdan Borčič — 7. januarja 1977
47. Milan Rijavec — 4. februarja 1977
48. Ivina Rakovski-Kralj — 12. marca 1977
49. France Slana in Adi Arzenšek — 25. marca 1977
50. Izdelki tovarne Ferralit — 19. aprila 1977
51. Janez Šibila — 2. maja 1977
52. Božidar Jakac — 20. maja 1977
53. Cveta Mirnik — kostumografska dela — 9. septembra 1977
54. Slikarji zahodnega Pomoravja — Srbija — 7. oktobra 1977
55. Leon Koporc — 21. oktobra 1977
56. France Slana — 24. novembra 1977
57. France Peršin — 23. decembra 1977
58. Goran Horvat — 13. januarja 1978
59. Likovna dela umetnikov Kruševca — 3. februarja 1978
60. Liza Lik — 9. marca 1978
61. Dore Klemenčič-Maj — 21. aprila 1978
62. Likovni izdelki učencev osn. šol — 9. maja 1978
63. Gojkovič, Štuhec, Vernik — 9. junija 1978
64. Bajda-Rotar Zajc — 25. junija 1978
65. Božidar Zavšek — 6. julija 1978
66. Likovni amaterji v žalski občini — 7. septembra 1978
67. Likovni umetniki Savinjske doline — 21. oktobra 1978
68. Keramika 1978 — 27. novembra 1978
69. Josip Korošec — 21. decembra 1978
70. Leopold Hočevar — 18. januarja 1979
71. Cita Potokar — 8. marca 1979
72. Veljko Toman — 26. aprila 1979
73. Zmago Jeraj — 25. maja 1979
74. Adi Arzenšek — 23. junija 1979
75. Likovni amaterji občine Žalec — 21. avgusta 1979
76. Fotografije Kluba študentov Žalec — 5. septembra 1979
77. Zdenka Golob — 24. septembra 1979

78. Razstava o Edvardu Kardelju — 9. oktobra 1979
79. Keramika 1979 — 29. novembra 1979
80. Lajči Pandur ml. — 21. decembra 1979
81. Olaf Globočnik — 8. februarja 1980
82. Darinka Pavletič-Lorenčak — 7. marca 1980
83. Stane Jarm — 25. aprila 1980
84. Anton Herman — 23. maja 1980
85. Bogdan Potnik — 13. junija 1980
86. Janez Boljka — 5. septembra 1980
87. Keramika 1980 — 28. septembra 1980
88. Likovna dela učencev osn. šol — 3. oktobra 1980
89. Vladimir Makuc — 8. februarja 1981
90. Likovna dela — 6. februarja 1981
91. Irena Špendl — 13. marca 1981
92. Vasilija Četkovič-Vasko — 24. aprila 1981
93. Zdenko Huzjan — 15. maja 1981
94. Stane Petrovič — 12. junija 1981
95. Leopold Sternad — 2. julija 1981
96. Miha Maleš — 18. septembra 1981
97. Janko Dolenc — 23. septembra 1981
98. Apolonio Zvest — 6. oktobra 1981
99. Likovni amaterji obč. Žalec — 20. novembra 1981
100. Silvester Kozmelj — 11. decembra 1981
101. Karel Pečko — 5. februarja 1982
102. Jana Vizjak — 5. marca 1982
103. Jure Cekuta — 19. marca 1982
104. Alenka Gerkovič — 2. aprila 1982
105. Mala grafika Slovenije — 20. maja 1982
106. Žalec v likovni podobi — 24. septembra 1982 (extempore)
107. Adi Arzenšek — 22. oktobra 1982
108. Razstava likovnih amaterjev občine Žalec — 26. novembra 1982

Anica Urbašek

KRAJEVNA ORGANIZACIJA RDEČEGA KRIŽA ŽALEC

RDEČI KRIŽ, najbolj humana svetovna organizacija, ima v današnjem času razvita društva že v 122 državah sveta. Njeni začetki segajo v leto 1863, ko je bil v Ženevi osnovan »ŽENEVSKI KOMITE ZA POMOČ RANJENIM VOJAKOM«.

Leta 1875 pa se je preimenoval v »Mednarodni komite Rdečega križa,« katerega simbol je rdeči križ na belem polju. Povod za ustanovitev take mednarodne organizacije je bila katastrofalna francosko-italijansko-avstrijska vojna v letu 1859 v bitki pri Solferinu, ko je v enem samem dnevu ostalo na bojišču 40.000 mrtvih in ranjenih vojakov in nato še v kratkem času nadaljnjih 40.000 vojakov obeh narodnosti.

Začetki organizacije Rdečega križa v Žalcu segajo v leto 1914 (izvirno iz zapiskov šolske kronike v letih 1914, 1915, 1916).

Petega avgusta 1914 je bilo v gostilni Hausenbichler v Žalcu posvetovanje vseh pristojnih Žalčanov, kako naj pristopi prebivalstvo trga in okolice k vojno-oskrbovalni akciji. Na tem posvetovanju so soglasno sklenili, da se ustanovi v novem šolskem poslopju »OZDRAVIŠČE ZA RANJENE IN BOLNE VOJAKE.« Ta sklep so takoj sporočili podružnici deželnega in »gospejnega« pomožnega društva Rdečega križa za kmetski okraj Celje, katere predsednik je bil starogrof gospod Jurij Reiferscheid Krautheim, graščak v Novem Celju pri Žalcu.

V odbor so bili izvoljeni:

predsednik: Ana ROBLEK, žena veleposestnika
podpredsednik: Jože ŠIRCA, župan trga Žalec, posestnik
tajnik: Franc PRISTOVŠEK, učitelj
blagajnik: Vinko VABIČ, posestnik in gostilničar
poročevalec: Rajko VREČER, učitelj
oskrbnik: Anton PETRIČEK, nadučitelj;

v odboru so bili še:

Ivan MAROVT, frizer in posestnik
Viktor PILIH, trgovec
Karl STRAHOVNIK, mizar
Jože JUG, sedlar in tapetnik
Franjo PIKL, gostilničar in posestnik
Marija SENICA, posestnik

Člani rdečega križa Žalec z ranjenimi vojaki 1917. leta

Avgusta JANIČ, žena posestnika
Ana BOE, žena veleposestnika in
Justina GLOBOČNIK-VREČER.

Do 15. 9. 1915. leta je število vojakov, sprejetih v zdravilišče, zneslo 530. Med bolniki so bile zastopane vse narodnosti in veroizpovedi tedanje avstroogrske monarhije.

Nadučitelj Petriček in učitelj Pristovšek sta med občani nabrala 25 kron letnine za Rdeči križ. Odborniki in ostali člani RK so imeli v tistem času z zbiranjem raznih prispevkov za humane namene ogromno dela.

Leta 1915 so »OZDRAVILIŠČE« preimenovali v »ZDRAVILIŠČE RDEČEGA KRIŽA,« ki je delovalo vse do konca prve svetovne vojne, do novembra 1918.

Prvič se omenja »Teden Rdečega križa« od 30. 4. do 7. 5. 1916. Med vojno je Rdeči križ organiziral po domovih in po šolah pletenje jopic, nogavic, rokavic, zapestnic in še vse ostalo za vojake v zdravilišču. Zbiral je zlatnino, denar, živež in obleko za lajšanje hude stiske v vojnem času za vse prebivalstvo, ki je bilo pomoči potrebno.

Po razpadu avstroogrske monarhije je v letu 1918 društvo pričelo delovati v okviru Slovenskega Rdečega križa. Vendar je zapiskov iz teh časov zelo malo. Vidno pa je v tem času delovanje Podmladka Rdečega križa na Ljudski šoli v Žalcu. Ti podmladkarji so zbirali denar in material za revne otroke južnih krajev. Razdeljevali so knjižico dr. Rusa »Prva pomoč« in knjižico St. Bevka »Zdravilne rastline«.

Podmladek je 1931. leta priredil mladinsko igrico »GRUDICA«. Del čistega dobička je bil poslan glavnemu odboru podmladka RK v Beograd.

Na pobudo banovinskega odbora RK Slovenije je bilo v Žalcu na novo ustanovljeno društvo Rdečega križa 24. 1. 1935.

V odboru so bili:

predsednik: HERMAN dr. Martin, zobozdravnik
tajnik: KNAPIČ Viktor, učitelj
blagajnik: KRAŠOVIC Branko, sin trgovca

odborniki:

LOČNIŠKAR dr. Adolf, zdravnik
MAROVT Ivan, posestnik in frizer
PETRIČEK Eliška, učiteljica
PIVC Maks, nadučitelj
ZAJC Anika, gospodinja

V letu 1937 so bili v odbor izvoljeni še člani:

FLAJS Franc, posestnik
GODICL Rudolf, ravnatelj meščanske šole
PIVC Olga, učiteljica
PRAPROTNIK Stane, učitelj
SUHADOLC Peter, učitelj

Vse do začetka druge svetovne vojne je bilo društvo zelo aktivno. Prirejalo je razne tečaje prve pomoči, predavanja in prikazovali so filme o zdravstvu in prvi pomoči.

Za uspešno delovanje je predsednik društva RK dr. Martin Herman prejel srebrno odlikovanje in diplomo glavnega odbora Rdečega križa v Beogradu, kar je bila pohvala tudi društvu.

Krvodajalci v Preboldu 1962. leta

Kot predsednik je deloval do izbruha vojne aprila 1941. leta, tako tudi ostali odborniki.

Leta 1941 se je začela druga svetovna vojna in našo deželo so razkosali okupatorji. Delovanje Rdečega križa v dosedanji obliki je v letih 1941 do 1945 popolnoma zamrlo. Okupator je sicer na slovenskem ozemlju osnoval svoja društva po svojem vzorcu. Naši ljudje pa so ideje Rdečega križa uresničevali v okviru Narodno osvobodilnega odbora, ko so dajali pomoč partizanom in preganjanim ter izgnanim iz svojih domov.

Ponovno je bila organizacija Rdečega križa v Žalcu ustanovljena 1. februarja 1946 po posvetovanju v Domu ljudske prosvete. Takrat je štela organizacija 239 članov, kar je 22 % volilcev. Prvi odbor so sestavljali:

predsednik: LOČNIŠKAR dr. Ado, zdravnik
BOŽIČEK Edmund, učitelj
JUG Vinko
KARČIČ Ana, učiteljica
LORBER Pavla, gospodinja
PETRIČEK Zdenka, gospodinja
PIVC Olga, učiteljica
PRAVDIČ Fani, gostilničarka
SREBRE Jelka,
ŠUŠTERIČ Ernest, posestnik
TAVŽELJ Saša, učiteljica
VERDERBER Marija, gospodinja
VIZOVIŠEK Ivan, trgovec
VREČER Rajko, učitelj v pokoju
ZAJC Anika, gospodinja

RDEČI KRIŽ je razdeljeval prispelo ameriško pomoč, organiziral gledališke predstave pod vodstvom tov. Rada ŠTOKLJA, dohodek je bil namenjen za dijaško kuhinjo in pomoči potrebnim. Na šoli je ponovno zaživel Podmladek RK. Poverjenica je bila tov. Olga Pivc. Organizirali so »teden matere in otroka,« »teden RK« in »teden čistoče.« Ker je bila po vojni zelo razširjena tuberkuloza, je Rdeči križ organiziral predavanje o zatiranju te hude nalezljive bolezni.

Ko se je leta 1948 RK povezal tesneje z drugimi družbenimi in političnimi organizacijami, je bilo delovanje še aktivnejše. V letu 1949 je bilo že 344 članov. Še posebno aktivna je bila v tem času tov. Ana KARČIČ. Število članov se je večalo, saj je bilo včlanjenih že skoraj polovico občanov.

Leta 1952 je bila v okviru RK prva krvodajalska akcija, druga v letu 1955, nato pa vse pogosteje.

Predsednik je bil Franc HERMAN, dentist, v letu 1955.

Leta 1959 je bil predsednik dr. Jože RASIEWICZ, zdravnik.

Leta 1961 je bil predsednik dr. Ado LOČNIŠKAR, zdravnik.

Leta 1962 je bilo izvedeno fluorografiranje prebivalstva. Vsako leto so se nadaljevale krvodajalske in zbiralne akcije. Delo organizacije RK se nadaljuje. Zaradi dolgoletnega dela v društvu je imenovana Anika Zajc za častnega člana, 1979 pa Berta Valter iz Vrbja.

V okviru organizacije vsako leto priredimo srečanje starejših krajanov, da se jim vsaj malo oddolžimo za ves napor in trud pri izgradnji naše nove domovine.

Krvodajalcev imamo že veliko, pri vsaki akciji daruje kri najmanj 200 do 300 članov. Oto KRAJNC iz Vrbja je daroval kri že 75-krat. VSEM krvodajalcem in vsem, ki kakorkoli pomagajo trpečim, hvala.

KOLO JUGOSLOVANSKIH SESTER

V predaprilski Jugoslaviji je v Žalcu delovalo dobrodelno društvo Kolo jugoslovanskih sester. Prva predsednica je bila gospa Justina Vrečer, roj. Lorber, vdova Globočnik. Članice so bile Franja Ločniškar, Olga Pivc, Milica Mikuš por. Jošt, Anika Zajc in še druge.

To društvo je s prostovoljnimi prispevki podpiralo socialno ogrožene delavske družine in posamezne starejše ter onemogle ljudi.

Sredstva za to je društvo zbiralo s prodajo cvetja za materinski dan, članarino, prodajo oljčnih vejic in še z drugimi nabiralnimi akcijami.

Z okupacijo je to društvo prenehalo delovati.

Po osvoboditvi je bilo ustanovljeno društvo AFŽ, ki je plodno delovalo do razpustitve.

ŽENSKA PODRUŽNICA CMD V Žalcu

V Žalcu se je ustanovila Ženska podružnica Ciril-Metodove družbe, katere sedež je bil v Ljubljani. Leta 1905 je bil ustanovni občni zbor, predsednica tega društva je bila gospa Ana Roblek, gospodinja in žena veleposestnika. Naloga te podružnice je bila zbiranje prispevkov za revne in osamele ter pomoči potrebne tržane. Ta družba ni dolgo delovala.

Andrej Ločniškar

MEDICINA DELA — VIŠJA STOPNJA AKTIVNEGA ZDRAVSTVENEGA VARSTVA

»Delo je naravni pogoj
človekovega obstoja.«
(Marx)

S svojim ustvarjalnim delom človek spreminja strukturo sveta, pri tem pa se podreja tem spremembam tudi sam. Velik razmah znanosti in tehnike spreminja v osnovi celotno industrijo, kmetijstvo in gospodarstvo nasploh. Vse večja industrializacija terja od človeka polno umsko in dosledno zavzetost. Nastajajo obdobja, ko se skoraj dnevno in skokovito spreminjajo proizvajalna sredstva in način življenja. Oboje postavlja pred nas vedno večje zahteve, ki jih moramo premagovati, jih dostikrat težko zmoremo ali pa tudi pred njimi omagamo. Minil je čas počasnega in relativno malo zahtevnega življenja, ko so se spremembe dogajale počasi in se potihoma vrivale v nas, zato jih skoraj nismo zaznali. Današnji način življenja pa je dinamičen, s skokovitimi spremembami, ki zahtevajo hitro prilagodljivost in odgovarjajoče reakcije. Za vso to »elastičnost« človek rabi vse več psihične zmogljivosti. Nemalokrat smo kot brodolomci v oceanu življenja, ki nas premetava sem ter tja.

Vse manj se v delovnih procesih uporablja človekova moč, ker jo zamenjuje mehanizacija. Veliko le-teh je »vodenih« z avtomatskimi metodami. Pri takih avtomatiziranih procesih pa so pri človeku zavzeta predvsem čutila in višje duševne funkcije. Tako nastaja na eni strani zmanjševanje fizičnega napora, na drugi vse večja obremenitev višjih umskih funkcij.

Pri današnjem razvoju znanosti in tehnike proizvajalnih procesov so pogoji delovnega okolja in naloge, ki jih pred človeka postavlja proizvodnja, tako raznovrstni in spremenljivi, da zahtevajo vsi kvalitetno raziskovanje, če želimo doseči količinski in kakovostni učinek dela, obenem pa se pri tem ohrani fizična in psihična zmogljivost proizvajalca-delavca.

Zdravstveni del te naloge pripada medicini dela. Človek kot najvažnejši in vse bolj dragocen činitelj proizvodnje zasluži vsestransko pozornost, zato mu je potrebno ustvariti take delovne pogoje, da v času svojega delovnega staža ohrani svoje zdravje in delovne sposobnosti, doseže mak-

simalni učinek dela v razmerju s porabljenim delovnim časom in vloženo energijo; razvija svoje fizične in duševne sposobnosti; da se stalno zanima za razvoj podjetja, v katerem dela; da je zadovoljen pri delu in v svojem prostem času. Naloga medicine dela je, da znotraj svoje dejavnosti omogoči uresničevanje teh velikih nalog.

Medicina dela stalno proučuje možnosti za čim bolj popolno racionalizacijo izkoristka delovne moči. Išče in uporablja metode izbire poklica gledé na osebnostne lastnosti delavca. Primerja in ocenjuje njegove psihofizične lastnosti z delovnimi zahtevami in obremenilnimi činitelji delovnega postopka. V primerih nezdružljivosti zahtev in zdravstvenih kvalitet pa svetuje drugo ustrezno delo po načelu »pravega delavca na pravo delovno mesto«. Proučuje možnosti prilagoditve delovnih sredstev človeku, delovnih procesov in pogojev delovnega okolja. Človek naj ne bo suženj stroja; stroj mora delavcu olajšati delo, da lahko s čim manjšim naporom doseže čim večje rezultate. Na najbolj primerne načine poskuša obvarovati delavca slabih delovnih pogojev, ki jih postavlja pred njega delovni proces. Raziskuje pravilna razmerja med intenziteto oziroma trajanjem dela in počitkom. Skratka, cilj je, doseči čim večjo humanizacijo dela.

Pri današnjih pogojih proizvodnje obstajajo mnogi činitelji, ki škodljivo vplivajo na organizem delavcev in ogrožajo njegovo zdravje, s tem pa zmanjšujejo delovno zmožnost. V mnogih tehnoloških procesih se sproščajo ali nastajajo razne strupene snovi in poklicne zastrupitve niso redkost. Zrak v delovnih prostorih je pogosto poln prahu in škodljivih plinov. Prisotna so različna žarčenja (toplotna, ultrardeče, rentgensko in radioaktivno), hrup, tresljaji, nezadostna tehnična zaščita pred mehaničnimi, električnimi in drugimi poškodbami, ki lahko na razne načine ogrožajo zdravje in povzročajo poklicne bolezni v ožjem ali širšem smislu. Ta veja medicine mora dobro poznati tehnologijo proizvodnega postopka, pogoje delovnega okolja in aktivnosti delavcev na delovnih mestih. Poznati mora vse krizne točke proizvodnje, da lahko preprečuje poklicne bolezni in poškodbe, predno do njih sploh pride. Če pa že pride do njih, mora obvladati medicinsko in delovno rehabilitacijo zaradi čimprejšnje usposobitve in vrnitve na staro delovno mesto. Sodelovati mora pri sanaciji takih kriznih točk skupno s tehnično in varstveno zaščitno službo v delovni organizaciji.

Ker pri nekaterih proizvodnih procesih ni moč popolnoma odstraniti vseh škodljivosti, mora posvetiti vso skrb osebni zaščiti delavca, izpostavljenega delovnih škodljivostim. Na drugi strani mora budno spremljati zdravstveno stanje in iskati kakršnekoli okvare, ki so se že pokazale na delavčevem zdravju. Za zaščito pri takih delovnih procesih obstoječa zakonodaja o varstvu pri delu določa časovna obdobja, ko mora vsa ogrožena populacija na zdravstveni pregled v za to specializirano zdravstveno organizacijo, ki je usposobljena za odkrivanje takšnih škodljivosti oziroma sprememb v zdravstvenem stanju. Medicinec dela na podlagi splošnih in namenskih preiskav ugotavlja zdravstveno prizadetost oziroma nadaljnjo delazmožnost delavcev, izpostavljenih delovnim škodljivostim. Svetuje ustrezne varstvene ukrepe in vse prizadete izloči oziroma skuša z varnostno službo delovne organizacije poiskati drugo ustrezno delo brez večjih

Obnovljen zdravstveni dom v Žalcu

škodljivosti, upoštevajoč delavčeve sposobnosti. Seveda pri takem delavcu poskrbi tudi za zdravstveno rehabilitacijo. V primeru delnih ali dokončnih okvar zdravja sodeluje z invalidsko komisijo pri oceni preostale ali popolne delanezmožnosti.

Tudi naša občina je naredila v industrijskem razvoju velik korak naprej. Že obstoječa industrija se je dokaj razvila in kaže tendenco k še večjemu razvoju. Vse to pa zahteva vse večjo in bolj primerno zdravstveno zaščito, da se bo delovna populacija zmogla zdrava in zadovoljna prilagajati tehničnemu napredku in večjim delovnih zahtevam. Čeprav mlada veja v medicini je medicina dela v našem okolju našla plodna tla za razvoj. Tako industrija kot zdravstvo sta občutila potrebo po razvoju te panoge medicine, saj se le-ta ukvarja na prvem mestu s preventivno dejavnostjo, kasneje pa šele s čistim zdravljenjem.

Leto 1968 je leto začetkov te dejavnosti. Čeprav so bili začetki skromni, lahko sedaj ugotovimo, da je ta veja bila nujno potrebna za boljšo ohranitev zdravja naših delovnih ljudi. Sedaj skrbi za preventivno in aktivno varstvo ca. 12.000 delavcev, kar je 1/3 vsega prebivalstva žalske občine. Tega leta smo osnovali »dispanzer za medicino dela« s skromnimi denarnimi sredstvi. Z velikim razumevanjem in pripravljenostjo so nam priskočile na pomoč delovne organizacije na našem področju in jim zato gre vsa zahvala. Začetne težave so bile predvsem denarne, saj je oprema izredno draga, pa tudi kadrovske težave niso bile majhne. Strokovne zahteve namreč pogojujejo dodatno izobrazbo pri vseh profilih v tej panogi in tak študij zahteva veliko naporov in samoodrekanja. Že tako

izobraženega kadra nam ni bilo mogoče dobiti, zato smo se poslužili študija ob delu in tako imamo kadrovsko zasedenost dokaj izpopolnjeno, čeprav vse potrebe še vedno niso pokrite. V kasnejšem obdobju smo pristopili k organiziranju »Obratnih ambulant« za posamezne delovne organizacije, ki sedaj polno delajo in živijo v splošno zadovoljstvo delovnih kolektivov in nas, izvajalcev te vrste zdravstvene zaščite. Zadnje čase se kaže potreba po še dodatnem ustanavljanju obratnih ambulant s strani delovnih organizacij, ki še nimajo tako organiziranega zdravstvenega varstva. Da k temu še nismo pristopili, nas zavira prostorska stiska. Upam in želim, da bomo tudi te težave premostili in še ostalim delovnim organizacijam omogočili višje in bolje organizirane usluge. V obratnih ambulantah opravljamo predvsem kurativno varstvo in ocenjevanje začasne delanezmožnosti, povzročene po obolenjih ali nezgodah pri delu in izven dela. Obratni zdravnik je na ta način v veliko bolj pristnem stiku z delovno organizacijo, seznanjen z delovnim procesom, škodljivostmi, ki se tam pojavljajo, pozna delovno silo in vse njene slabe in dobre strani, kar vse doprinese k bolj primernemu zdravljenju in ocenjevanju delazmožnosti. Delovni organizaciji je na ta način na razpolago le en zdravnik, ki je tako posredno član kolektiva, saj mu je zaupano zdravje delavcev. Kontakti med obratnimi zdravniki in delovnimi organizacijami so vse bolj pogosti in tvorni. Tesno je sodelovanje s službo varstva pri delu, pa tudi s socialno službo, saj je dostikrat problematika širša in ne le zdravstvena, pa jo je treba reševati razumno, odgovorno in seveda prvenstveno v prid delavca (življenjske razmere izven dela, prehrana, stanovanje, prevoz na delo, higienske razmere).

Zdravstveno varstvo v »dispanzerju medicine dela« kot višje organiziranemu oddelku je veliko bolj obširno po dejavnosti in strokovnih zahtevah. Dispanzer je pobudnik izboljšanja zdravstvenega varstva delavcev, voznikov motornih vozil (vseh kategorij) in športnikov. V organizacijskem smislu povezuje, usmerja in nadzira delo obratnih ambulant. Na našem oddelku se opravljajo preventivni pregledi delavcev — obdobni in sistematski, ker ti pregledi zahtevajo specialno opremo in večje strokovno znanje. Med opravila spada tudi sodelovanje s skupnostjo za zaposlovanje, šolskim dispanzerjem in medicino poklicnega usmerjanja. Na tem nivoju se diagnosticirajo in zdravijo poklicne bolezni v sodelovanju z ostalimi specialisti. Na podlagi rezultatov obdobnih pregledov izdelujemo ekspertize o delazmožnosti za potrebe delovnih organizacij. V sklopu dispanzerja je laboratorij fiziologije dela, ki opravlja vso funkcionalno diagnostiko za potrebe dispanzerja pa tudi vseh obratnih ambulant in ostalih služb. Med našimi nalogami je tudi skrb za usposobitev obolelih in poškodovanih delavcev. Veliko je sodelovanja na področju izvedenstva s sodišči združenega dela, s komisijami za ocenjevanje delazmožnosti (konzilij specialistov, invalidska komisija). Sodelujemo tudi na področju sanitarne in delovne inšpekcije v delovnih organizacijah. Raziskujemo splošno obolevnost, tipično delovno obolevnost posameznih industrijskih panog, raziskujemo vzroke delovnih nezgod pa tudi odsotnosti z dela. Pristno je sodelovanje z drugimi enotami zdravstvene službe, drugimi zdravstvenimi zavodi in Inštitutom za medicino dela, prometa in športa.

Delo in naloge smo si zastavili obširno, z željo, da svoje poslanstvo opravimo dobro in koristno. Žal, še nismo popolnoma uspeli zagotoviti kompletnega zdravstvenega varstva športnikov in rekreativcev. Ta zvrst pregledov namreč zahteva dodatno in specialno opremo za opravljanje tega dela, ki pa je, žal, še nimamo.

Končno lahko rečem, da smo napravili korak naprej, da smo dosegli novo kakovost, ki bo dala večje in boljše rezultate.

Moto našega dela in bodočega razvoja pa je v definiciji svetovne zdravstvene organizacije o zdravju, ki pravi, da je »zdravje stanje popolnega telesnega, duševnega in socialnega blagostanja in ne samo odsotnost bolezni in delanezmožnosti.«

Karel Strahovnik

POMEMBNOST ŽALCA PRI ORGANIZACIJI SLOVENSKEGA GASILSTVA

Slovensko narodno osveščenje se je pred več kot 120 leti često odražalo v dogodkih, ki so se iz Žalca, TRDNJAVE SLOVENSTVA na tedanjem Spodnjem Štajerskem, širili na vse strani slovenskega ozemlja in prilivali novih moči borbi za nacionalno priznanje in uveljavitev, za vsestransko rast in krepitev slovenskih delovnih množic. Zgodovinsko pomemben je bil SLOVENSKI TABOR v ŽALCU 6. sept. 1868 leta. Idejni vodja je bil Fran LEVSTIK, organizator pa Janez HAUSENBICHLER, slovenski rodoljub in viden javni delavec. Na tem TABORU je zahtevala slovenska javnost od tedanje avstrijske vlade, da uvede v urade in šole slovenski jezik, slovenskemu narodu pa dá slovenske učitelje in uradnike. Zahtevali so ZEDINJENO SLOVENIJO ter enakopravnost slovenskega jezika. Na ta dan se je razlegala tudi slovenska pesem. Zahteva po ZEDINJENI SLOVENIJI je predramila domala vse Žalčane in okoličane ter je Žalec od tedaj zaslovel kot TRDNJAVA SLOVENSTVA in narodna predstraža za Savinjsko dolino.

Po tem pomembnem dogodku so se med drugim ustanavljala razna slovenska kulturna in humana društva ter slovenske gospodarske organizacije. Med te vsekakor štejemo tudi ustanovitev takratne POŽARNE BRAMBE v ŽALCU, ki je bila 13. februarja 1881. Ustanovitelj in njen prvi načelnik je bil Janez HAUSENBICHLER. V dneh 26. do 28. jun. 1981 smo dostojno proslavili njen 100-letni obstoj.

Z ustanovitvijo slovenske gasilske organizacije pred več kot 100 leti so naši predniki utrjevali narodno zavednost slovenskega delovnega ljudstva v Žalcu. Glede na časovno razvrstitev moramo našteti mimo Žalca tudi tiste kraje na takratnem Spodnjem Štajerskem, ki so ustanovili enote POŽARNE BRAMBE že prej. To so: Laško 1870, Celje 1871, Rogatec 1872, Slovenske Konjice 1873, Prebold 1873, (prvo industrijsko gasilsko društvo na Slovenskem, ustanovljeno je bilo po hudem požaru tekstilne tovarne, v katerem so izgubili življenje štirje delavci), Šentjur pri Celju 1874, Kozje 1875, Vitanje 1877, Šempeter v S/d 1878, Dobrna 1879, Rogaška Slatina 1880 itd. Iz izvirnih listin, ki jih hrani gasilski muzej v Žalcu, je razvidno, da so se žalski rodoljubi večkrat sestajali in razpravljali o ustanovitvi gasilske organizacije in tako predložili vlogo s statutom za ustanovitev POŽARNE BRAMBE v Žalcu C. kr. namestništvu v

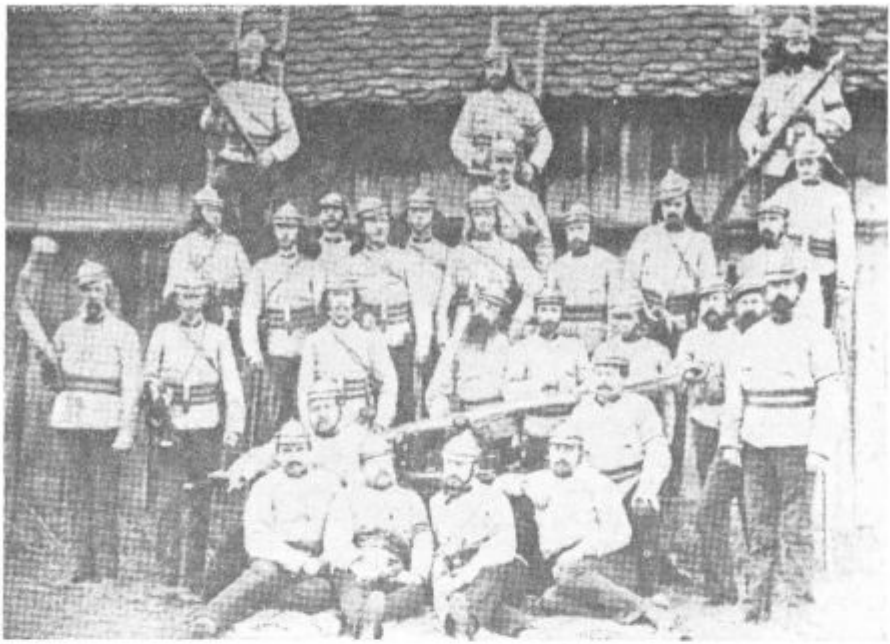

Člani ustanovnega občnega zbora SLOVENSKE POŽARNE BRAMBE 13. februarja 1881 v Žalcu: Franc Šušterič, Josip Lorber, Jakob Ograjšek, Jakob Roter, Štefan Kočevar, Ložnica, Josip Šušterič, Bernard Strahovnik, Pavel Krulaj, Žiganov pomočnik, Ivan Premik, Maks Povišek, Ivan Pacelt, Ivan Kovačič, Josip Zegner, Emerik Pacelt, Salecl, pomočnik pri Mehu, Miha Vabič, Anton Pacelt, Anton Hlačer, Alojz Herman, Karl Lang, Ivan Naraks, Rudolf Senica, Ernest Širca, Jakob Janič, Janez Hausenbichler, Josip Žuža, Josip Žigan in Ludvik Naraks.

Gradcu. A ker je bila vloga s statutom pisana v slovenskem jeziku, jo je C. kr. namestništvo zavrnilo. Na ponovno vlogo, podano v nemškem in slovenskem jeziku ter po osebnih intervencijah takratnega žalskega župana in narodnega poslanca Frana Robleka, veleposestnika v Žalcu, je C. kr. namestništvo v Gradcu končno le dovolilo z odlokom 13. 6. 1880 ustanovitev POŽARNE BRAMBE v Žalcu.

Do ustanovnega občnega zbora se je zvrstilo več sej pripravljalnega odbora. Občni zbor o ustanovitvi je bil sklican za 13. februar 1881. leta. Original povabila s podpisi ustanoviteljev, kot tudi vse ostale izvirne listine, hrani gasilski muzej v Žalcu. Zanimivo je, da so zapisniki pisani v slovenskem in nemškem jeziku, ki je bil uraden. Naziv zapisnikarja je po nemško: Schriftführer, slovensko pa PEROVODJA.

Zanimiv je zapis v zapisniku (ohranjen je tudi original listine) z dne 4. 3. 1881, kar povzemam dobesedno:

Slavno Cesarsko Kraljevo namestništvo, ter okrajno glavarstvo v Celju je gosp. Hausenbichlerju pod brojem 8587 naznanilo, da so Njih Cesarsko Veličanstvo, presvitli cesar Franz Jožef I. darovali požarni brambi v Žavci iz svojega 100 Goldinarjev za napravo gasilnih potreb-

ščin. (Opomba pisca: verjetno se je s tem hotelo C. Kr. namestništvo nekoliko oddolžiti, ker so prvotno vlogo zavrnili).

Začetka in razvoja prostovoljnega gasilstva v Žalcu torej ne smemo ocenjevati zase, marveč znotraj vseh oblik slovenskega narodnoosvobodilnega boja vse od 1881 do danes.

Avstrijski buržuazni in raznarodovalni pritisk je bil pred več kot 100 leti in tudi pozneje izredno hud. Ne le, da je bil pri poveljevanju v gasilstvu takrat zaukazan in nadzorovan uradni jezik nemški, tudi v vodstvo gasilskih enot zlasti osnovnih, je takratna (avstroogrska) državna oblast načrtno vsiljevala svoje ljudi, ki so bili do slovenskega življa sovražno razpoloženi. Tako je že takratna državna oblast vedoma zlorabljala med drugim tudi človekoljubno gasilstvo v nečedne protiljudske namene.

Bistvo gasilstva in njegova vzvišena naloga je nadvsem požrtvovalna in nesebična pomoč sočloveku v nesreči — ob požaru, poplavah in drugih nesrečah, skratka — pomagati tam, kjer je pomoč potrebna, s čestim izpostavljanjem svojega lastnega zdravja ali celo življenja.

Slovenski prostovoljni gasilci so leta 1897 ustanovili ZVEZO SLOVENSKIH POŽARNIH BRAMB za takratno Spodnje Štajersko, za sedež te zveze določili Žalec, ne morda Celja ali Maribora! Upravičenost te določitve je pokazala zgodovina takoj in tudi pozneje. V to zvezo se je včlanilo 63 takratnih POŽARNIH BRAMB širom Spodnje Štajerske.

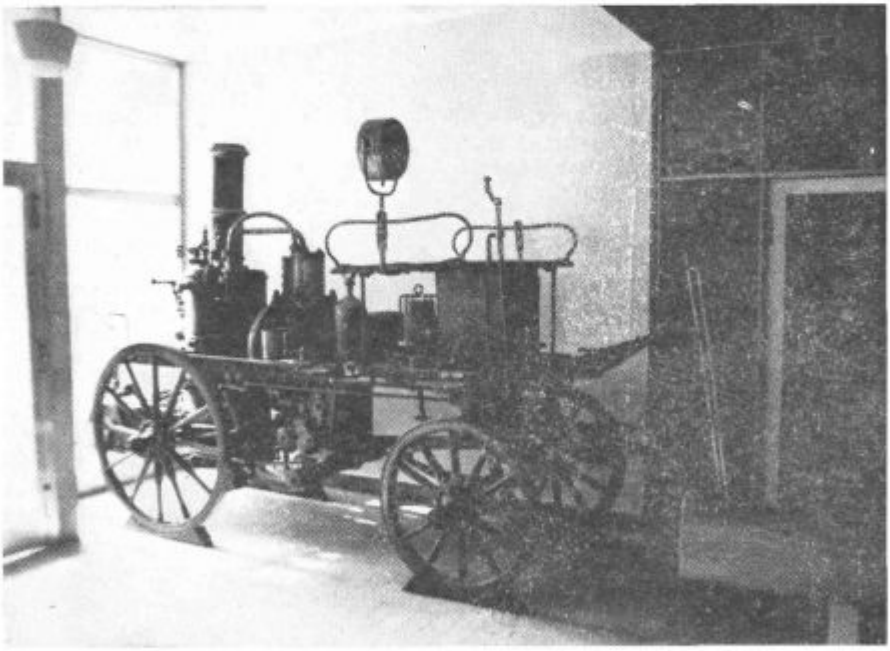

Parna brizgalna — na konjsko vprego, ki jo je nabavila žalska požarna bramba leta 1908, je tistikrat najsodobnejše gasilno orodje. Danes je le še zanimiv muzejski eksponat.

Nemško nastrojene FREIWILLIGE FEUERWEHR niso mogle biti članice ZVEZE SLOVENSKIH POŽARNIH BRAMB. S tem je ŽALEC postal ZIBELKA SLOVENSKEGA GASILSTVA. Za prvega načelnika ZVEZE je bil izvoljen njen ustanovitelj JOSIP ŠIRCA. Bil je tudi takratni načelnik POŽARNE BRAMBE v ŽALCU. Zveza je na svoji seji dne 30. 10. 1898 sklenila izdati slovenski učbenik za potrebe v gasilstvu. Sestavo tega je zveza zaupala načelniku JOSIPU ŠIRCI. Ta je sestavil znameniti VEŽBENIK ZAVEZE SLOVENSKIH POŽARNIH BRAMB NA SPODNJEM ŠTAJERSKEM. Po tem učbeniku, ki je izšel leta 1899, so vsa v zvezo včlanjena društva vpeljala slovensko poveljevanje. Knjižica je velik prispevek slovenski kulturni zgodovini in bibliofilska redkost; ponatisnjen je bil leta 1903. Ponatis hrani Gasilski muzej v Žalcu in gasilski muzej v Metliki. Slovensko poveljevanje v gasilstvu pa je v Žalcu uvedel že mnogo prej, namreč leta 1888, takratni načelnik in ustanovitelj J. HAUSENBICHLER.

Za vso Slovenijo se je leta 1904 ustanovila v Ljubljani ZVEZA SLOVENSKIH GASILSKIH DRUŠTEV. S tem so se tudi takratne požarne brambe preimenovale v PROSTOVOLJNA GASILSKA DRUŠTVA ali ČETE. V to novoustanovljeno zvezo so se včlanile vse zveze, ki so takrat obstajale. Od Žalčanov sta v tej zvezi bila naša predstavnika JOSIP ŠIRCA in dr. RIHARD BERGMAN.

Po razsulu Avstroogrske so se prostovoljni gasilci znova zbrali in ustanovili JUGOSLOVANSKO GASILSKO ZVEZO s sedežem v LJUBLJANI. Slovensko ozemlje so po takratnih upravno-teritorialnih enotah (srezih) razdelili v GASILSKE ŽUPE. Za celjsko sresko območje je bila ustanovljena GASILSKA ŽUPA ŽALSKA, kot naslednica zgodovinske ZVEZE SLOVENSKIH POŽARNIH BRAMB. Za župnega starešino so izvolili dr. Riharda Bergmana, bil je istočasno tudi prvi podstarosta JUGOSLOVANSKE GASILSKE ZVEZE v LJUBLJANI. Dr. Rihard Bergman je imel velike zasluge pri organizaciji in združevanju slovenskega gasilstva, katerega vidne funkcije je izvrševal vse do svoje rane smrti leta 1926.

Za izredne zasluge mu je bila vzidana spominska plošča z bronastim doprsnim reliefom na staro občinsko hišo v Žalcu. Odkril jo je takratni starosta JGZ Fran Barle. Ob vdoru okupatorja leta 1941 so jo žalski gasilci iz previdnosti sneli, sicer bi jo bili prav gotovo nemški nacional-socialistični vandali uničili. To velepomembno obeležje ima danes dokončno mesto v avli novega gasilskega doma v Žalcu, kjer je tudi gasilski muzej. Nemški okupator se je takoj v začetku aprila 1941. zbesnel nad človekoljubnim slovenskim gasilstvom, ga razpustil in organiziral po svoje, ga znova hotel izkoristiti za svoje nečedne protiljudske in zločinske načrte. Toda zmotili so se, gasilstvo je ostalo zvesto svojemu pravemu namenu in pravilno pojmovalo vzvišeno nalogo: iskrena, požrtvovalna pomoč sočloveku v nesreči.

Mnogo naših članov je aktivno sodelovalo v NOB, bilo mučenih in zaprtih po zloglasnih gestapovskih zaporih in taboriščih, deset članov je darovalo svoja dragocena življenja za naš lepši jutri. V njihov hvaležen in nevenljiv spomin je vzidana plošča z njihovimi imeni na našem gasilskem domu.

Članstvo GD Žalec pred domom gasilcev ob 100-letnici 1881—1981

Iz statističnih podatkov je razvidno, v kolikšnih primerih je Gasilsko društvo Žalec uspešno interveniralo in preprečilo ogromne škode, ki bi nastale. Sodelovalo je pri raznih požarih, tudi katastrofalnih poplavah, kakor tudi pri drugih nesrečah ter reševanjih.

Društvo, ki je doživljalo tako pomembne zgodovinske dogodke, je pa, žal, bilo vseskozi v veliki prostorski stiski. Po ustanovitvi leta 1881 je društvo, takratna Požarna bramba, dobila od prejšnje »Požarne straže« na dvorišču takratne občine leseno uto za gasilsko orodje, ki so jo pozneje »podzidali« ter jo poimenovali »gasilska kolarnica.« V nizkem in vlažnem prizidku z enokapno streho je bil urejen prostor, ki je služil za društveno oziroma »moštveno« sobo.

V času med obema vojnama je Gasilsko društvo dosti razpravljalo in se trudilo, da bi zgradilo za gasilske potrebe svoj dom. Žal se ta zamisel ni uresničila, predvsem zato, ker ni bilo ustreznega zemljišča, ali pa je bilo v »trdnih, nedostopnih rokah«. V teh prostorih, na dvorišču bivše občine, so se v času okupacije odvijali zgodovinski dogodki, kar je že opisano. Tu so se zbirali prvi materiali, bila je javka kurirjev ter shajanje sodelavcev OF, z izgovorom, da igrajo karte, kar je tudi bilo res, kot kamuflaža.

Po osvoboditvi je društvo obnovilo svojo prvotno zamisel ter na ruševinah, ki jih je zapustil okupator, pričelo z gradnjo novega gasilskega doma. Gradili smo ga z lastnimi močmi, udarniškim delom, nabiralnimi akcijami, predvsem v lesu in v ostalem gradbenem materialu, ter s prirejanjem raznih prireditev. Dom smo do proslave 70. obletnice obstoja

društva toliko dogradili, da smo se vanj tudi vselili. Kmalu po otvoritvi smo ugotovili, da je dom pretesen za vso opremo, gasilsko orodje, gasilska vozila, za moštveno sobo in pisarno. Sprejeli smo sklep, da dvignemo dom za eno nadstropje. Tega soglasja nismo dobili. Urbanisti so nam predložili novo urbanistično ureditev, češ da ta dom ne stoji na pravem kraju in se bo moral umakniti.

Skoraj po 20-letnem prizadevanju se je pričel graditi dom SLO ter v prvi fazi zgradil gasilski dom, katerega slavnostna otvoritev je bila 19. oktobra 1980. Investitor je bila Občinska skupnost varstva pred požarom z namensko zbranimi sredstvi ter med ostalimi viri tudi Gasilsko društvo Žalec s svojo dotacijo in prostovoljnim delom. V novem gasilskem domu imajo svoje prostore: Gasilsko društvo Žalec, Občinska gasilska zveza Žalec, Občinska skupnost varstva pred požarom Žalec ter kot souporabnika Teritorialna obramba Žalec in uredništvo časnika »Savinjski občan«.

V času 100-letnice obstoja in delovanja smo imeli žalski gasilci naslednje glavno orodje in gasilsko opremo:

snemalno brizgalno, ki je bila prevzeta od Požarne straže v Žalcu; »vodovoz« — voz s cisterno na konjsko vprego za dovažanje vode; večjo prevozno gasilsko brizgalno na ročni pogon, nabavljeno 1886.; parno brizgalno, za tiste čase najsodobnejše gasilno orodje, nabavljeno l. 1908.; Rosenbauerjevo motorno brizgalno, 350 lit., nabavljeno leta 1926; avtomobil, predelan za gasilske potrebe in reševalno službo, nabavljen leta 1928; mali avtobus FIAT, predelan za gasilsko službo, nabavljen l. 1937; tipizirani gasilski avtomobil in motorno brizgalno, nabavil okupator leta 1943; oboje ni bilo trpežno, ker je bil pač vojni izdelek. Orodje in opremo, ki je bila zapuščina okupatorja, smo do kraja izrabili pri raznih težkih reševanjih ob požarih in katastrofalni poplavi leta 1954 v Celju in Savinjski dolini.

Novega orodja in tudi nadomestnih delov takrat, v času obnove po okupatorju porušene domovine, še ni bilo dobiti.

Veliki požar HMEZADA v noči od 14.—15. januar 1960. nas je presenetil tehnično neopremljene. Kmalu za tem smo po nujni intervenciji nabavili motorno brizgalno SORA, ki ni bila trpežna. Leta 1962 smo prejeli rabljen kombiniran gasilski avto s cisterno od poklicnih gasilcev iz Celja, a je kmalu odpovedal. Leta 1962. je bila nabavljena CO_2-baterija s prikolico za kemično gašenje. Leta 1967 smo prevzeli nov gasilski orodni avto TAM 2000, popolnoma opremljen z gasilskim orodjem. Leta 1968 smo nabavili najsodobnejšo motorno brizgalno znamke Rosenbauer iz uvoza. Leta 1971, ob praznovanju 90-obletnice obstoja društva, smo nabavili tipiziran kombiniran gasilski avto s cisterno TAM 5500. Poleg naštetega smo nabavili še dosti nujno potrebne osebne zaščitne opreme, delovne pasove, šleme, drsalni reševalni in skakalni prt, razne lestve in še ostale opreme. Leta 1974 smo dobili nov avto JEEP za delo na terenu in intervencijo v hribovitih predelih. Leta 1975 smo bili bogatejši za tipiziran gasilski orodni avto TAM 2001 in leta 1980, ob otvoritvi novega gasilskega doma, še za kombinirano gasilsko vozilo TAM 5000 v avtocisterno.

Da so se nam želje in nujna potreba po nabavi uresničile, se imamo zahvaliti požrtvovalnosti in prizadevnosti našega članstva, ki je za vse

te velike podvige vložilo nemalo truda, žrtvovalo svoj prosti čas ter izgorevalo v humanih akcijah.

Ne bi naštevali posameznikov, vsak se je zavedal svoje dolžnosti ter po svojih možnostih vlagal in prispeval. S tem hočemo reči, da tudi občani prispevajo po svoji možnosti, ko potrkamo na njihova vrata. Zbrana sredstva, dotacije, najeti krediti, zbrana sredstva pri Občinski skupnosti varstva pred požarom so delež za modernizacijo in izpopolnitev gasilske opreme. Ne smemo zaostajati za razvojem, ki ga prinaša čas. Z modernizacijo industrije nastajajo vedno večje nevarnosti požarov; vedno več je sintetičnih snovi; takih požarov pa ne moremo gasiti z vodo, temveč s kemičnimi gasilnimi sredstvi, kar je povezano z visokimi nabavnimi stroški.

Gasilsko društvo Žalec beleži od leta 1960 velik napredek. Vzporedno s tem je stalna skrb za številčno okrepitev članstva, za intenzivno vežbanje in usposabljanje, strokovno šolanje gasilskega kadra z izpiti za nižje srednje in tudi višje gasilske častnike, katerih število je v društvu zdaj zadovoljivo. Vključuje tudi lepo število pionirjev, pionirk ter mladincev in mladink. Nismo pa uspeli, da bi obdržali vsaj eno žensko desetino.

Članstvo društva se je vedno udeleževalo vseh razpisanih tekmovanj: meddruštvenih, sektorskih, občinskih, conskih, republiških, medrepubliških in tudi meddržavnih, ter pri tem doseglo prav vidne uspehe. Udeležili smo se tudi več strokovnih ekskurzij in demonstracij. Društvo ima številne diplome, priznanja, zahvale ter pokale, ki krasijo prostore in vitrine v gasilskem domu.

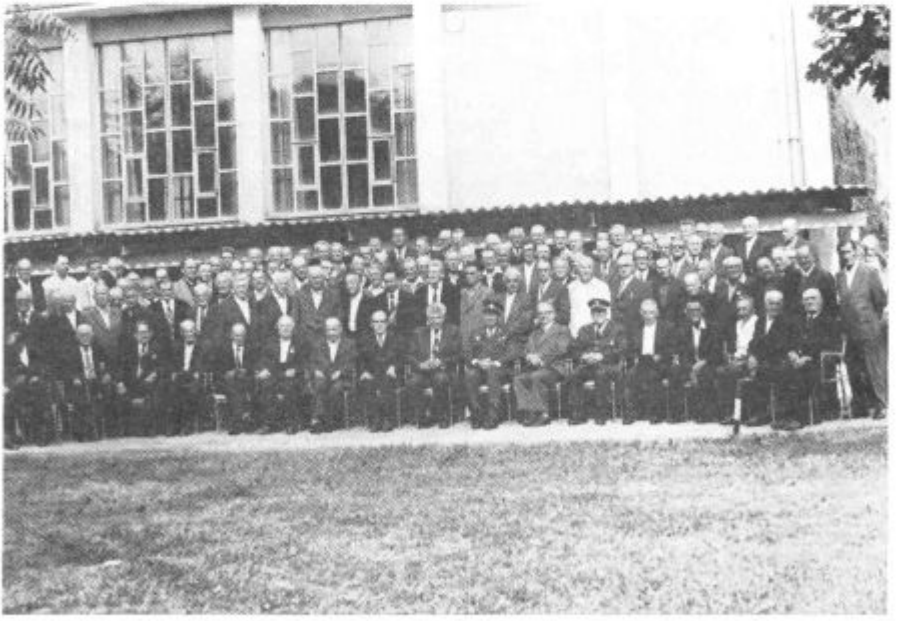

Tovariško srečanje gasilcev-veteranov z območja OGZ Žalec, leta 1976. Takšna srečanja so postala že tradicionalna.

Omenili bi večje požare, ki so izbruhnili na žalskem območju: Leta 1846 grozljiv požar v Petrovčah, zgorela je skoraj vsa vas. Leta 1852 je pogorela vsa vas Levec. Leta 1864 je v celoti pogorela Drešinja vas, 1865 so pogorele Gotovlje, 1866 tekstilna tovarna Prebold, kjer so zgubili življenje 4 delavci. Požar je 27. 6. 1914 uničil vas Migojnico, 1921 znova požar v Migojnici, tokrat je pogorelo pol vasi. Leta 1951 je ves teden divjal gozdni požar na Smrekovcu nad Mozirjem. Leta 1954 je bila poplava v Celju in Savinjski dolini. V noči od 14. na 15. januar 1960. je katastrofalni požar uničil skladišče za hmelj, HMEZAD. V številnih večjih in manjših požarih smo vselej požrtvovalno gasili, četudi nismo imeli ustreznih prostorov in ne zadosti orodja. Alarmni sistem je sedaj zadovoljivo urejen; prvo sireno aktivira postaja milice v Žalcu, čim dobi sporočilo o nastanku požara ali kakšne druge nesreče. Nadalje da nalog postaja milice, da se aktivirata še ostali dve sireni, ki sta montirani na tovarnah JUTEKS in FERRALIT. Ob takem pozivu se nemudoma zberejo člani Gasilskega društva Žalec v gasilskem domu v Žalcu ter vključijo medsebojne UKW zveze. Centrala je v dežurni sobi gasilskega doma v Žalcu ter je možna povezava s postajo milice in vsemi UKW postajami, ki jih imajo montirane posamezna gasilska društva v svojih gasilskih avtomobilih, katerih je do sedaj že 35 v obratovanju. Po UKW zvezah je tudi možna povezava z enotami CZ ter gasilsko brigado v Celju, gasilskima centroma v Velenju in Slovenj Gradcu. Za uvedbo in nabavo je dalo pobudo in prvo nabavo uresničilo že leta 1973 gasilsko društvo Žalec. Na podlagi tega je nato OGZ napravila študijo in predložila plan za opremo UKW zvez za področna GD v gasilska vozila. OSVP občine Žalec je zbrala sredstva in s sofinanciranjem zainteresiranih društev je do danes že opremljenih v OGZ preko 35 gasilskih avtomobilov. Glavni pobudnik in upravljalec UKW zvez je tov. Rihard Kopušar, ki tudi redno skrbi, da se te zveze vsak teden ob določenem času preizkusijo. V obdelavi je tudi študija za direktno vključitev GD Žalec preko postaje milice v Žalcu v telefonski poziv na telefonsko številko 93, s katero se alarmira gasilce.

S tem, ko je Gasilsko društvo Žalec dobilo svoj novi dom, je dobilo tudi nove še odgovornejše naloge, posebno še v operativni dejavnosti in pripravljenosti, ter strokovnem usposabljanju. Najtesneje je povezano s CIVILNO ZAŠČITO in TERITORIALNO OBRAMBO v skupnih naporih Družbene samozaščite ter akcijah NNNP. Skratka, operativno članstvo je sestavni del CZ in TO.

Društvo skrbi za preventivno dejavnost med občani, šolsko mladino, ter družbeno in zasebno imovino.

Trudi se in daje potrebne predloge, da se v kraju nahaja zadostna količina PROTIPOŽARNE VODE in da se s tem v zvezi gradijo tudi nova VODNA ZAJETJA.

L. 1960 se je formirala stalna gasilska dežurna služba. Pobudnica za ustanovitev je bila TNZ pri SO Žalec. Komandir takratne poklicne enote gasilcev je bil tov. Jože Šalej. Za časa svojega delovanja se je ta služba prav dobro obnesla, pač pa se je zaradi pomanjkanja sredstev morala z 12. aprilom 1962 ukiniti.

V času NOB je bilo iz Žalca in bližnje okolice izseljenih mnogo zavednih rodoljubov, od teh okoli 50 družin na območje Kruševca. Občini

Občinska gasilska zveza Žalec je dostojno proslavila 75. obletnico ustanovitve Zveze slovenskih požarnih bramb v Žalcu 1897—1972. Na sliki: komandant parade predaja raport pokrovitelju prireditve predsedniku Skupščine občine Žalec tov. Jošku Rozmanu.

Kruševac in Žalec sta že pobrateni od leta 1974. Bila je tudi želja članstva Gasilskega društva Žalec, da se pobrati z Dobrovoljnim vatrogasnim društvom Kruševac. Predsedstvo DVD Kruševac se je odzvalo našemu povabilu in nas 13. junija 1980 obiskalo. Tedaj smo si izmenjali izkušnje in se seznanili z razvojem obeh društev. Prvi del pobratenja je bil podpisan dne 7. 12. 1980. v Kruševcu ob praznovanju 50-letnice obstoja DVD Kruševac. Drugi del listine pa je bil podpisan 28. junija 1981 ob praznovanju 100. obletnice našega društva v Žalcu.

Za teritorij občine Žalec posluje Občinska gasilska zveza Žalec, ki združuje 36 teritorialnih in 6 industrijskih gasilskih društev, v katerih je včlanjenih 1793 aktivnih članov, od tega 279 žensk. Mladincev in pionirjev je 784 obeh spolov ter 224 gasilcev-veteranov, ki so stari nad 60 let. V zvezi so tri GD, ki so prekoračila že preko 100 let svojega obstoja. Vsa GD, ki so imela svoje 100-letnice, so to dostojno proslavila.

Pobuda za tovariška srečanja gasilcev veteranov in funkcionarjev ter poslovalcev bivših gasilskih zvez in društev se je porodila na proslavi 80-letnice GD Žalec leta 1961. Od takrat dalje OGZ Žalec redno sklicuje tovariška srečanja gasilcev-veteranov. 21. novembra 1981. je bilo takšno srečanje že 21. po vrsti tako postajo že tradicionalno. Vrste veteranov, ki so delovali še pred prvo svetovno vojno in v času med obema vojnama se hitro redčijo. Njihova mesta zapolnjujejo mlajši možje in mladina, ki bi morali bolj spoštovati in priznavati delo svojih prednikov.

V avli gasilskega doma v Žalcu se nahaja gasilski muzej, ki se je tja preselil iz Savinovega salona. Iniciator za ustanovitev gasilskega muzeja v Žalcu je bil ob proslavi 90-letnice GD Žalec takratni predsednik tov. Karel Strahovnik. Tov. Strahovnik skrbi in urejuje muzej, ki se še stalno izpopolnjuje v okviru OGZ Žalec. Je tudi član komisije za zgodovino požarnega varstva pri RGZ Slovenije v Ljubljani.

Naša naloga naj bo tudi v bodoče pritegniti čim več mladine v naše vrste. Zadali smo si še odgovornejše naloge prostovoljnega gasilstva, da kot člani SZDL in člani SFRJ znamo ceniti vse pridobitve NOB, da ohranimo bratstvo in enotnost vseh jugoslovanskih narodov in narodnosti. Izpolnjevanje vseh teh nalog nam bo omogočeno, če bomo nadvse disciplinirani, če se bomo vztrajno vežbali, če bomo krepili čut odgovornosti in bomo pripravljeni ob vsakem času nesebično pomagati sočloveku in naši skupnosti. Bodimo vredni nasledniki svetlih in nevenljivih izročil naših prednikov. Vse naloge PROSTOVLJNEGA GASILSTVA so strnjene v našem geslu: V SLUŽBI LJUDSTVA — NA POMOČ!

VIRI:

Izvirne listine gasilstva, ki jih hrani gasilski muzej v Žalcu.

Garaže GD Žalec z voznim parkom in gasilno opremo ob 100-letnici društva 1881—1981

POŽARNA BRAMBA ŽALEC
GASILSKO DRUŠTVO ŽALEC

Vodilni člani v obdobju 1881 do 1981.

JANEZ HAUSENBIHLER, 1838—1896	Pobudnik in ustanovni član, prvi načelnik 1881 do 1896.
JOSIP ŠIRCA, 1854—1933	Ustanovni član in prvi podnačelnik od 1881 do 1896. načelnik od 1896 do 1912, ustanovni član ZVEZE SLOVENSKIH POŽARNIH BRAMB za tedanje Sp. Štajersko in prvi načelnik 1897 do 1912, član odbora Zveze slovenskih Gasilskih društev v Ljubljani od 1904 do 1914, sestavil in napisal slovenski »VEŽBENIK« za gasilstvo 1899, od leta 1912 častni načelnik.
ANTON PETRIČEK, 1859—1942	Ustanovni član in član pripravljalnega odbora, vseskozi dolgoletni tajnik — takrat imenovan »perovodja«.
BERNARD STRAHOVNIK, 1848—1911	Ustanovni član 1881, voditelj plezalnega moštva 1895 do 1905, podnačelnik od 1905 do 1911.
JOŽEF ŽIGAN, 1845—1910	Ustanovni član 1881, voditelj »brizgalnega moštva« 1895 do 1910.
JOŽEF AUDIČ, 1868—1954	Član od leta 1898, voditelj »brizgalnega moštva« 1910 do 1914, podnačelnik od 1919 do 1925, načelnik od 1925 do 1926, poveljnik od 1926 do 1933, častni poveljnik od 12. 5. 1933.
EDVARD KUKEC, 1872—1931	Član od leta 1903, podnačelnik od 1905 do 1912, načelnik od 1912 do 1925, pobudnik je bil, da se je leta 1908 nabavila parna brizgalna, na lastno željo leta 1925 izstopil.
Dr. RIHARD BERGMANN, 1881—1926	Član od leta 1899, vodja sanitetne ekipe, soustanovitelj ZVEZE SLOVENSKIH POŽARNIH

BRAMB 1897 in njen podnačelnik,
načelnik od leta 1912 do 1918,
podstarosta JUGOSLOVANSKE GASILSKE ZVEZE od leta 1918 do 1926,
starosta GASILSKE ŽUPE ŽALSKE od 1918—1926,
ima velike zasluge pri združevanju slovenskega gasilstva.

MARTIN VEBER
1865—1926

Član od leta 1883,
dolgoletni tajnik društva.

KAREL STRAHOVNIK,
1882—1956

Član od leta 1900,
vodja »plezalnega moštva« 1905 do 1926,
podpoveljnik od 1926 do 1933,
poveljnik od 1933 do 1940,
častni poveljnik od 1940 dalje.

JOŽEF JUG,
1883—1963

Član od leta 1901,
vodja brizgalnega moštva 1919 do 1925.

JOSIP ZAGODE,
1894—1942

Član od leta 1912,
namestnik tajnika od 1921 do 1925,
tajnik od 1925 do 1942, ko je bil z družino prisilno odpeljan ter 3. 8. 1942 v taborišču Auschwitz umrl.

IVAN VIRANT,
1892—1964

Član od leta 1925,
predsednik od 1926 do 1941,
izgnan v Srbijo 1941 do 1945,
predsednik od 1945 do 1952,
v času med obema vojnama je bil podstarešina Gasilske zveze Celje,
po letu 1945 predsednik Gasilskega pododseka Žalec ter podpredsednik Okrajne gasilske zveze Celje,
dokazal je svojo veliko nacionalno zavest kot prostovoljec leta 1918 za Slovensko Koroško.

JOŽEF AUBREHT,
1896—1966

Član od leta 1921,
pomočnik in strojnik parne brizgalne,
prvi strojnik motorne brizgalne 1926,
prvi šofer gasilskega avtomobila 1928,
v tem času dolgoletni blagajnik društva,
poveljnik društva od 1940 do 1941,
med okupacijo po okupatorju preganjan ter od 1945 do 1946 ponovno poveljnik,
bil je med organizatorji in pobudniki za redna tovariška srečanja gasilcev — veteranov.

NIKO VABIČ,
1905—1966

Član od leta 1925,
namestnik poveljnika 1946—1947,

poveljnik 1947—1960,
član Nadzornega odbora 1960—1966,
sodi med prve in najbolj prizadevne graditelje prvotnega gasilskega doma.

MARTIN VUČER, 1902—1978

Član od leta 1920,
pomočnik strojnika parne brizgalne in pozneje strojnik,
strojnik motorne brizgalne,
prvi praporščak od leta 1931 do 1941,
poveljnik od leta 1946—1947,
predsednik GD Žalec 1953—1960,
član UO Gasilske zveze OLO Celje,
poveljnik OGZ Žalec 1956—1960,
častni predsednik GD Žalec,
častni poveljnik OGZ Žalec,
predsednik NO 18 let pri GD Žalec

KAREL STRAHOVNIK, 1912.—VII. 1982
Gasilski častnik I. stopnje

Član od leta 1930,
blagajnik od 1936—1941,
vseskozi v operativi do 1941,
predavatelj na gasilskih tečajih 1938—1941,
prizadeven za dodelitev zemljišča in ruševin, ter podpredsednik gradb. odbora za gradnjo prvotnega gasilskega doma 1946—1951,
član UO z raznimi zadolžitvami pri gasilskem društvu Žalec 1946—1960,
predsednik GD Žalec 1960—1980,
član komisije za pož. varstvo SO Žalec 1964—1970,
predsednik kom. za pož. varnost pri SO Žalec 1970—1976,
ustanovni član in podpredsednik občinske skupnosti varstva pred požari Žalec 1976—1980,
predsednik NO pri OGZ Žalec 1960—1964,
član medobčinskega odbora GZ Celje 1964—1968,
tajnik OGZ Žalec 1970—1980,
član komisije za veterane pri OGZ Žalec 1970—1976,
predsednik kom. za vet. OGZ Žalec 1976—1982,
predsednik kom. za zgodovino pož. varstva pri OGZ Žalec od 1982 dalje,
član kom. za zgodovino pož varstva pri GZS — Ljubljana od 1980 dalje,
častni predsednik GD Žalec 1980.

KAREL JUG, 1917.
višji gasilski častnik

Član od leta 1947, vseskozi operativec, poveljnik GD Žalec od 1962—1966 in od 1968—1972,
prizadeven za gradnjo nov. gas. doma do 1980,
soustanovitelj Obč. skupnosti varstva pred požari Žalec 1976,

	predsednik IO skup. varstva pred požari Žalec 1976—1978, sektorski poveljnik OGZ Žalec 1975, podnačelnik OGZ Žalec od 1976 dalje, član predsedstva OGZ Žalec od 1982 dalje.
JOŽE ŠALEJ, 1923, gasilski častnik I. stopnje	Član pionir pri GD Griže 1935, član pri GD Griže 1939—1941, poveljnik v Grižah 1947—1954, član pri GD Žalec od 1954 dalje, mladinski referent pri GD Žalec 1954—1958, mladinski referent pri OGZ Žalec 1956—1964, komandir dežurne gasilske enote v Žalcu 1960 do 1962, poveljnik GD Žalec 1960—1962, sektorski poveljnik pri OGZ Žalec od 1956 dalje strojnik in ref. za stroje pri OGZ Žalec 1967—1971, član UO pri GD Žalec vseskozi od 1954. dalje.
IVAN ZOTEL, 1920,	Član pri GD Žalec od 1941, mladinski referent 1946—1959, poveljnik pri GD Žalec 1959—1960, blagajnik 1960—1964, tajnik pri OGZ Žalec 1964—1970, član UO pri GD Žalec 1964—1978, predsednik NO pri GD Žalec od 1978 dalje.
IVAN ZAGODE, 1919	Član pri GD Žalec od 1936, tajnik pri GD Žalec 1945—1947, tajnik pri GD Žalec od 1980 dalje.
EDVARD KOVAČIČ, 1922, nižji gasilski častnik I. stopnje	Član GD v Laškem 1948—1958, član pri GD v Žalcu od 1958 dalje, poveljnik pri GD Žalec 1962—1963, blagajnik pri GD Žalec od 1972 dalje.
VINKO JUG, 1927,	Član od 1947, šofer in strojnik pri GD Žalec od 1947 dalje, referent za stroje pri OGZ Žalec in predavatelj za stroje 1963—1970, član UO pri GD Žalec 1970—1976, član NO pri GD Žalec od 1976 dalje.
DRAGO BOŽIČ, višji gasilski častnik 1932,	Član pri GD Šempeter S/d 1948, član pri IGD Juteks od 1955, poveljnik pri IGD Juteks od 1974 dalje, član pri GD Žalec od 1955 dalje, član UO in NO pri GD Žalec od 1976 dalje, sektorski poveljnik pri OGZ 1972—1982, pomočnik načelnika pri OGZ Žalec od 1982 dalje.

JOŽE MARINKO, 1931, nižji gasilski častnik	Član od leta 1954, mentor za mladino pri GD Žalec 1981—1982, referent za mladino GD Žalec od 1982 dalje.
IVAN PRAŽNIKAR, 1933,	Član GD Žalec od leta 1971, šofer pri gasilski cisterni in strojnik 1971—1980, podpredsednik GD Žalec 1978—1980, predsednik GD Žalec od 1980 dalje.
MARTIN CILENŠEK, 1942, gasilski častnik I. stopnje	Član pionir od leta 1954, član pri GD Žalec 1958. dalje, podpoveljnik pri GD Žalec 1963—1972, poveljnik pri GD Žalec 1972—1980, izpit za rep. gasil. sodnika 1976, sektorski poveljnik pri OGZ Žalec od 1980 dalje.
ALOJZ VIDMAJER, 1944, gasilski častnik	Član pionir od leta 1956, član pri GD Žalec od 1960 dalje, desetar 1964—1970, podpoveljnik GD Žalec 1970—1980, izpit za rep. gasil. sodnika 1976, poveljnik pri GD Žalec od 1980 dalje.
RIHARD KOPUŠAR, 1944, gasilski častnik I. stopnje	Član pionir pri GD Žalec od 1954, član od 1958, mladinski referent GD Žalec 1968—1982, mlad. ref. pri OGZ Žalec 1977—1982, podpoveljnik pri GD Žalec od 1982 dalje, sektorski poveljnik — OGZ Žalec od 1982 dalje.
FRANCI NARAKS, 1947, gasilski častnik	Član pionir pri GD Žalec od 1954, član od 1963, šofer na cisterni in strojnik od 1965 dalje, namestnik poveljnika pri GD Žalec od 1978 dalje, tajnik pri OGZ Žalec 1980—1982.
BOGOMIR NARAKS, 1905—1968	Član od leta 1924, vseskozi delal v operativi kot gasilski šofer in strojnik, velike zasluge ima kot gasilec in predsednik odbora za gradnjo prejšnjega gasilskega doma.

Emil Pinter

RAZVOJ GASILSKEGA DRUŠTVA LOŽNICA OD USTANOVITVE DO DANES

Iz tajniške knjige, ki se hrani v arhivu društva, je razvidno, da so se prvi zapisniki o delovanju društva pričeli voditi v januarju 1920. Iz njih ni razvidno, kdaj so se odločili oz. sestali občani Ložnice, 23 po številu, in se dogovorili, da s 1. 1. 1920 pristopijo kot člani h gasilskemu društvu Žalec. Namen pristopa k društvu je bil, da se usposobijo za opravljanje požarno varnostne službe. H gasilskemu društvu Žalec so pristopili: Ivan Naraks st., Ivan Naraks ml., Anton Korent, Vinko Korent, Jakob Kunst, Miha Kočevar, Franc Jošt, Jože Jošt, Martin Šteiner st., Franc Lešnik, Andrej Štorman, Miha Antloga, Ivan Antloga, Štefan Kralj, Jože Herman, Ivan Zagode, Jože Zagode, Ivan Pešec, Ivan Korent, Jože Kočevar, Martin Cvikl, Štefan Herman in Franc Kralj. Prvi načelnik oddelka Ložnica pri gasilskem društvu Žalec je bil Franc Jošt, vendar je bil še isto leto, t. j. l. 1920 izvoljen za načelnika Martin Šteiner st., ki je to dolžnost opravljal vse do l. 1924. Prvo ročno brizgalno je Žalsko gasilsko društvo podarilo oddelku gasilcev Ložnica junija 1920. Brizgalna je bila prevozna s konjsko vprego, za kar so bili po razporedu zadolženi lastniki konj na Ložnici ob vsakem požaru. Iz zapisnikov je tudi razvidno, da so sodelovali ložniški gasilci prvič pri požaru 11. 7. 1920 v Drešinji vasi. Že v letu 1920 so se člani dogovorili in tudi dogradili skladišče za orodje in brizgalno. Skladišče je bilo prvotno leseno, l. 1925 pa so ga pozidali v isti velikosti, takšno pa je v glavnem še danes, razen prizidkov, ki so bili dograjeni l. 1946 in l. 1964.

Prvi ustanovni občni zbor je bil 5. januarja 1922, navzočih pa je bilo od 23 samo 19 članov (iz zapisnika ni razvidno, kateri 4 člani so manjkali, verjetno so se odselili). Na tem zboru je bil tudi tov. Edvard Kukec iz Žalca. Društvo se je poleg svoje gasilske dolžnosti udejstvovalo tudi na kulturnem področju, saj je bila v domu vaška knjižnica, poleg tega pa so člani društva uprizorili več dramskih del, kot so: Rdečelaska, Deborah, Na Osojah, Deseti brat in drugo. Že l. 1929 pa so se člani odločili, da nabavijo motorno brizgalno, kar je bilo uresničeno še isto leto. Društvo je od l. 1924 naprej vodil kot načelnik in kasneje kot predsednik Jože Zagode st. Poveljnik pa je bil dolga leta Jakob Kunst ml., kasneje pa Jože Kočevar.

Od l. 1960 je bil predsednik Emil Pintar in poveljnik Janko Zagode vse do l. 1978. V tem času je društvo razvilo svoj društveni prapor in

nabavilo novo motorno brizgalno Rosenbauer ob proslavitvi 50-letnice obstoja društva. Od l. 1978 do 1980 je društvo vodil kot predsednik Ivan Šorli, poveljnik pa je bil Vinko Zapušek in sicer že od l. 1966. V tem času je društvo nabavilo precej modernega orodja, sireno in nov tipiziran gasilski avtomobil. Avtomobil je imelo društvo že v letu 1930 — star tovorni avto in kasneje nekoliko večji tovorni avtomobil, ki ga je društvo preuredilo za svoje potrebe.

Od l. 1980 je predsednik društva Vinko Zapušek, poveljnik pa Ivan Antloga.

Iz zapisnikov je razvidno, da je društvo vsa dolga leta obstoja v redu opravljalo svojo funkcijo. Aktivnost društva je sicer nihala, vendar nikdar tako, da bi bila ogrožena požarna varnost Ložnice, kakor tudi bližnje okolice. Društvo je sodelovalo na številnih požarih v bližnji in daljni okolici, kakor tudi pri drugih reševalnih akcijah.

Ker se kraj Ložnica vedno bolj širi, je za požarno varnost kot tudi za družbeno življenje in razvoj kraja potreben večji gasilski dom.
Zato se sedaj v društvu vodi akcija, da se dom modernizira in poveča, tako da bo služil vsestranskim potrebam društva in kraja samega.

Milica Jošt in Karel Strahovnik

SOKOLSKO DRUŠTVO ŽALEC

Narodno zavedni Žalčani so dne 23. novembra 1903 ustanovili žalski odsek Celjskega Sokola. Na zborovanju je podstarosta celjskega Sokola dr. Josip Karlovšek razložil poslovnik društva, v razpravi pa so živahno sodelovali Žalčani: Josip Širca, Franjo Jošt, Franc Roblek in Celjani dr. J. Karlovšek, dr. Gvido Sernec in dr. Vekoslav Kukovec.

V prvi odbor žalskega odseka so bili izvoljeni: Franc Hodnik — predsednik, Vinc. Vabič st. — podpredsednik, Fran Košar tajnik, Franc Nidorfer blagajnik, Ivan Perger orodjar, Rudolf Senica namestnik, Josip Jug ml. namestnik, Josip Širca preglednik računov in Karl Strahovnik pregl. računov. Načelnik celjskega Sokola Josip Smertnik je predaval o pomenu sokolstva nasploh, dr. Kukovec pa je govoril o pomenu sokolstva na Spodnjem Štajerskem.

Telovadci Sokola Žalec 15. X. 1905. Stojijo zadaj od leve: Martin Kovač, Ivan Herman, Karl Naprodnik, Franc Škrabec, Franc Jošt. V sredi od leve: Karl Strahovnik, Jakob Kunst, Ivan Zagode, Vinko Jug, Franc Krajšek, Josip Podbregar in Ernest Šušterič. Spredaj od leve: Franc Voh, Franc Kočevar, Franc Goričan, Josip Hvalenc, Franc Pikl, Ivan Perger, Franc Šušterič, Vilko Ružička in Karl Janžek.

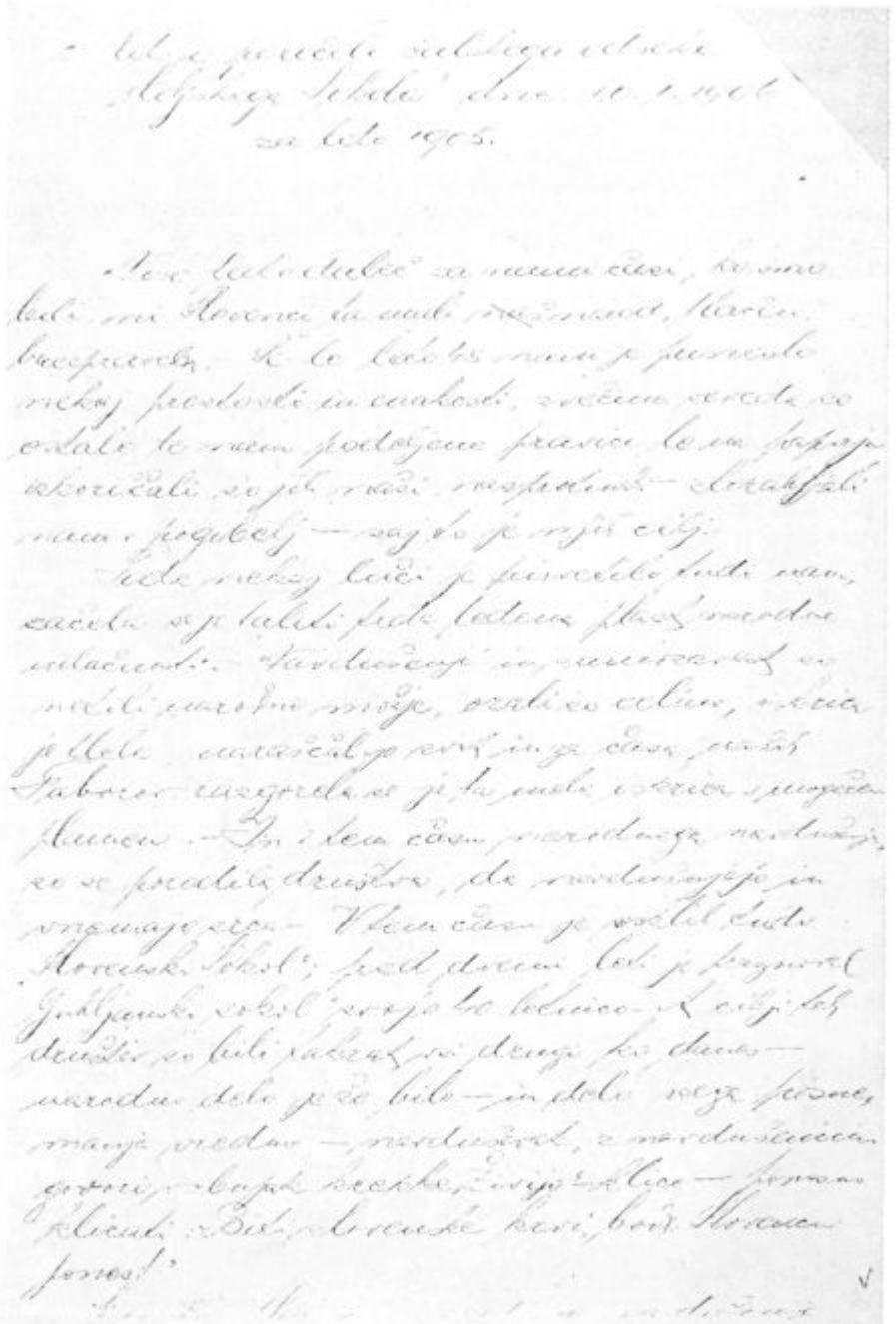

Odsek je takoj začel z vsestranskim delovanjem. Že prvo leto je štel 18 telovadcev, 9 gojencev in 15 podpornih članov. Telovadci so nastopali na vseh sokolskih zletih in prireditvah. Prirejali so igrokaze, koncerte, plese, maškarade in veselice. Nastopili so na vsesokolskem zletu v Ljubljani julija 1904. Žalski odsek se je boril z velikimi težavami za prostor telovadečih, večkrat letno so se selili. Pod vodstvom vaditelja Vilka Kukca so telovadili: v skladišču Simona Kukca, v sušilnici za hmelj Rudolfa Senica, v Hodnikovi dvorani, v salonu hotela Virant, v hišici na Roblekovem dvorišču, poleti na šolskem vrtu za staro šolo. Sredstva so se zbirala s članarino, s prostovoljnimi prispevki, s puščicami v žalskih gostilnah in v Šoštanju pri Rajšterju, denarno pa je odsek izdatno podpirala tudi Savinjska posojilnica.

Članstvo se je intenzivno pripravljalo na ustanovitev samostojnega društva in na istočasno razvitje prapora. Leta 1905 je odsek štel 23 telovadečih in 27 podpornih članov. S kakšnim zanosom je deloval žalski odsek, naj priča priložena fotokopija iz 2. letnega poročila za l. 1905 na zboru z dne 10. I. 1906.

»Nadalje govori Kukec V. in povdarja, da se naj obenem z ustanovitvijo samostojnega društva razvije tudi društvena t. j. sokolska zastava in da se preskrbi za kumico prapora; pojasni svoje mnenje, da bi bilo najbolj naprositi rodoljubno gospo Roblekovo, da kumuje naši zastavi. Z navdušenimi »Na zdar« klici pozdravijo vsi navzoči bratje to misel. Nadalje predlaga, da se v to svrho poda kaka deputacija k imenovani gospej, Br. Mikuš predlaga za to br. Kukeca, Pergerja in Pikla; br. Pikl predllaga še dodatno k temu, da se izvoli k tej deputaciji še četrti t. j. brat Lipold. Ti predlogi se vstrežejo ter se določi da se poda deputacija h g. Roblek v društveni obleki.«

Deca Sokola Žalec 1907. leta. Voditelj Vilko Kukec. Fantje od leve: Anton Brinar, Grega Kampuš, Ivan Kocuvan, Rudolf Kumer, Albin Raspotnik, Edi Senica, Ivan Sadnik in Franc Hodnik.

Pričelo se je zbiranje »doneskov« za zastavo. Naprosili so rodoljubne gospe iz Žalca in okolice, jim razdelili 24 nabiralnih pol, s katerimi so z navdušenjem zbirale prispevke. Istočasno so naprosili Savinjsko posojilnico za prispevek k nakupu zastave, v upanju, da se v letu 1906 ustanovi žalski Sokol in razvije zastava, pod katero naj vedno koraka »prek vseh ovir gre naša pot! Na zdar!,« piše v zapisniku.

Žalski odsek celjskega Sokola je imel v Braslovčah odsek, kjer so žalski vaditelji vadili Braslovčane.

Ustanovni občni zbor »žalskega Sokola« je bil dne 19. 8. 1906 na vrtu kolodvorske restavracije ob 3. uri popoldne. Navzočih je bilo 11 članov celjskega, 2 člana mozirskega Sokola, 2 člana odseka iz Braslovč, 27 domačinov in 4 gostje.

Predsednik odseka br. Edvard Kukec otvori ustanovni občni zbor, pozdravi došle goste in prijatelje sokolstva ter preide na dnevni red.

Dr. Gvido Sernec iz Celja je kot odposlanec Zveze slov. sokolskih društev v Ljubljani pozdravil navzoče, pohvalil delovanje žalskega odseka in opozarjal na dolžnost in zvestobo do vzvišenih ciljev sokolske ideje »v korist in blagor« slovenskemu narodu. Dr. Karlovšek, starosta Sokola v Celju, je pohvalil neutrudno delo vaditeljev, ki so pripomogli, da se je odsek razvil. Naj dela čast Žalcu in naj bo zgled drugim bratskim slovenskim sokolskim društvom.

Izvoljen je bil naslednji odbor: Edvard Kukec — starosta, Franjo Brinar iz Gotovelj — podstarosta, Viljem Kukec — načelnik, Ivan Perger — podnačelnik, Vinko Vabič — tajnik, Franjo Pikl — blagajnik, Karl Strahovnik — gospodar, Jože Hvalenc — zapisnikar, Franc Nidorfer iz Vrbja — odbornik, Albin Mikuš — odbornik, Franc Šušterič — namestnik, Franc Hočevar — namestnik, Rajko Vrečer — preglednik računov, Franc Lipold — preglednik računov.

Dne 8. 9. 1906 so se člani udeležili odkritja spomenika dr. Francetu Prešernu v Ljubljani.

Svoj prapor je društvo razvilo dne 4. 8. 1907. Slavnost ob priliki razvitja zastave 4. avgusta 1907: se je odvijala takole:

»Na predvečer je bila podoknica kumici zastave velerodni gospej Ani Roblekovi, podoknico poje slavno pevsko društvo Edinost Žalec

— ob pol 12. sestanek došlih gostov v dvorani gospoda Franca Hodnik
— ob 1 uri popoldne sprejem in pozdrav gostov na kolodvoru
— sprevod pred občinsko hišo
— pozdrav žalskega župana v. gospoda Josipa Širca
— odhod na slavnostni prostor
— nagovor staroste
— kumica razvije zastavo
— javna telovadba
— koncert. Pri koncertu sodeluje iz prijaznosti slavno pevsko društvo Edinost v Žalcu in slavna Šoštanjska narodna godba.«

»Kumica« Ana Roblek je pripela praporu spominski trak in zabila zlati žebelj v drog zastave. Tudi drugi Žalčani, poslanec Roblek, župan Širca, Slov. sokolska zveza Ljubljana, Sokol Braslovče, Sokol Brežice itd. so darovali žeblje v zastavin drog. Zastavi so bili pripeti tudi trakovi celjskih Slovenk, Žalčank in Braslovčank. Za prvega praporščaka je bil izvoljen Ivan Marovt. Slavnost je nadvse sijajno uspela ob množični udeležbi.

Sokolsko društvo Žalec je nadalje pridno delovalo, gojilo telovadbo, prirejalo telovadne nastope, organiziralo peš izlete v bližnjo in daljnjo okolico, obvezno v sokolskih krojih. Prirejali so predavanja, igrokaze, koncerte, plese, gojili družabnost in utrjevali narodno zavest.

20. 9. 1910 je bil izglasovan sklep, da se postavi Sokolski dom, in to takšen, kot so si ga zamislili »vrli možje«. V tem letu je sokolsko društvo Žalec tudi pristopilo k novoustanovljeni sokolski župi v Celju.

Ciril—Metodova podružnica v Petrovčah je prosila žalsko in celjsko sokolsko društvo za sodelovanje na njeni prireditvi. Obe društvi sta se odzvali z javnim telovadnim nastopom, kateri je žel obilo priznanja. Navdušenje je bilo tako, da so morali konstituirati provizorični odsek v Petrovčah; takoj se je prijavilo k telovadbi 16 članov iz Petrovč in iz sosednjih vasi. Vadili so tam žalski vaditelji dvakrat na teden.

Najvažnejši dogodek za žalsko društvo je bila pridobitev lepo in moderno urejene telovadnice v novi stavbi ljudske šole v Žalcu, s prispevkom 3000.— kron. Sokol je nabavil vse telovadno orodje in opremil telovadnico z dogovorom, da jo tudi šola uporablja. Pozneje se je dogovor tudi pogodbeno sklenil in potrdil med krajevnim šolskim svetom in sokolskim društvom. Društvo je uredilo tudi lep garderobni prostor z omaricami v kletnem prostoru. Prva vadba v novi telovadnici je bila 29. decembra 1911.

Leta 1912 se je članstvo udeležilo vseslovanskega sokolskega zleta v Pragi. Število članstva v društvu se je stalno večalo, vsi odseki so prizadevno delovali. Dne 28. 6. 1914 so se člani žalskega društva v krojih in s praporom udeležili sokolskega zleta v Rušah pri Mariboru, kjer je bil žalskemu praporu pripet spominski trak »Ruše 28. 6. 1914.« Ko so se člani vračali domov, so v vlaku zvedeli, da jih nameravajo v Celju napasti celjski nemčurji. Sokoli so v Štorah izstopili iz vlaka in šli peš preko Bukovžlaka, Hudinje, Lopate in Pirešice v Žalec in se izognili incidentu. Prav na ta dan je bil izvršen atentat v Sarajevu, ki je bil povod za začetek I. svetovne vojne.

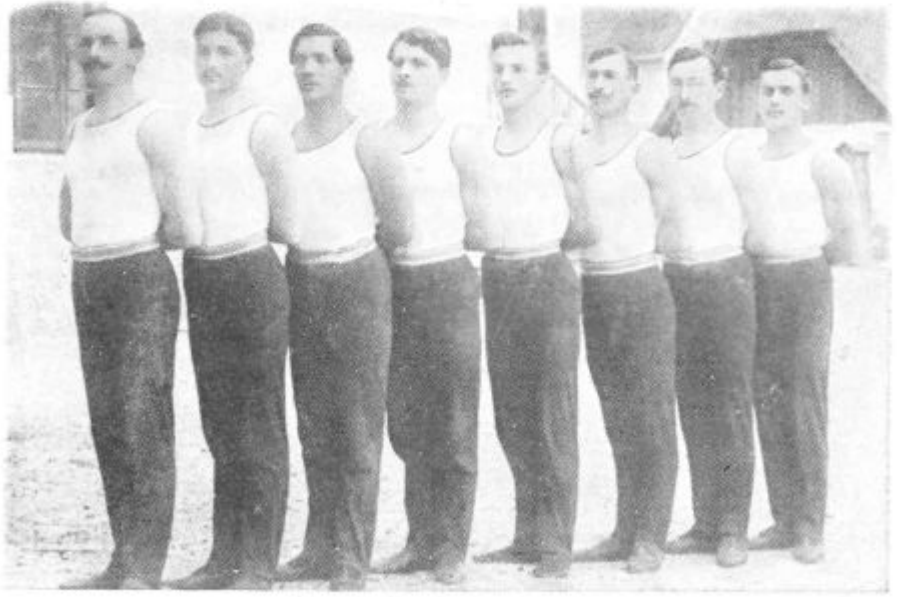

Člani Sokola Žalec 1914. leta

Naraščaj 1914. leta

Med I. svetovno vojno je društvo mirovalo in pričelo zopet v letu 1918 z rednim delom. Na občnem zboru 28. 2. 1919 je starosta Pikl omenjal vlogo sokolstva pred vojno, ko je veliko pripomoglo z narodno zavednostjo k prevratu v l. 1918. Spominjal se je 5 padlih članov društva: Alojza Medveda, Franca Fidlerja, Antona Jamnika, Pongraca Zupanca in Josipa Krajška. Navzoči so počastili njihov spomin. Poudarjal je, da bo tudi v Jugoslaviji potrebno, še bolj kot poprej v Avstriji, nadalje vzgajati mladino s telovadbo in v narodnem duhu. Sklenjeno je bilo, da se prične z oddelkom ženske telovadbe.

Pri slavnostnem zborovanju proslave obletnice osnovanja Jugoslavije, dne 28. 10. 1919, so bili zastopani: občinski odbor, podružnica CMD, dramatično društvo, učiteljstvo, Jugosl. gasil. zveza v Ljubljani, krajni šolski svet, ženski odsek Sokola, poštni urad in lovski klub. Iz govora br. Pikla: »Slavimo jubilej našega osvobojenja izpod tujega jarma. Zavedamo se pa pri tem, da še ječi naše lepo Primorje pod tiranom, da še ni svobodno. Na nas leži, da bode tudi ono moglo kmalu z nami vred praznovati ta dan. Gotovo pa sokolstvo ostane zvesto svoji tradiciji in svestno si svoje dolžnosti. Sovražnikov se ne bojte, njih števila ne glejte. Praznujemo obletnico dneva, ko smo Jugoslovani raztrgali okove tujega gospodstva. Svoboda, ta nam dovoljuje kulturni in gospodarski razmah. Za tem je stremelo Sokolstvo, to je bila njegova življenjska naloga. Izvršena še na žalost ni popolnoma. Petsto tisoč bratov še čaka na odrešenje, na vstajenje. Požrtvovalna armada Sokolov bo dosegla tudi to in na to prisegamo. Italijansko nasilje nad našimi Goričani in Istrani nam samo stiska roko v trdo pest. Kulturni program Sokolstva je bratstvo, edinost in svoboda in zato stoji v boju proti nasilju, izkoriščanju, zatiranju, v boju za socialno pravičnost, ki je ne narekuje narodna nestrpnost, temveč pojem pravičnega interna-

cionalizma. In ta boj hočemo v imenu pravice dobojevati. Kdor gleda borbo samo od strani, ta ni vreden, da ga obseva sonce. Vsak narod si stavi sam ceste v bodočnost. Mi Sokoli hočemo in moramo biti pionirji, ki stavijo mostove in podirajo ovire po teh cestah, ki bo šel po njih cel narod. Minulo leto nas je poučilo, da svetovno nasilje še ni pokopano, vemo pa, da mora biti pravičnost izvojevana. Pogoj je pa, da smo trdni v svoji volji, naše vrste da so goste in dolge, da je naša sila neupogljiva.«

Člani društva so izkazali zadnjo čast ob pokopu zemeljskih ostankov nadporočnika Malgaja, ki je padel v bojih za osvoboditev Koroške. Istotako so pozneje prisostvovali odkritju njegovega spomenika v Guštanju. Društvo se je neoficielno udeležilo prireditev ob koroškem plebiscitu.

V letu 1920 je društvo pridobilo mnogo novih članov iz Žalca in okolice. Naglasiti je treba, da so se združevali v Sokolu pripadniki vseh stanov ne glede na politično prepričanje in da je našlo društvo v članstvu in drugih organizacijah, kakor tudi pri oblasteh, zlasti pri Krajevnem šolskem svetu, vsestransko podporo. Člani, članice, moški in ženski naraščaj so uspešno tekmovali na društvenih, okrožnih, župnih in pokrajinskih tekmovanjih. Voditelji oddelkov so se izpopolnjevali na župnih vaditeljskih tečajih. Telovadne oddelke so tvorili: člani, članice, moški naraščaj, ženski naraščaj, moška in ženska deca. Pozimi je članstvo uporabljalo drsališče na Godomlji. Za potrebe ritmičnih vaj je bil kupljen pianino, ki je stal v telovadnici. Društvo je imelo tudi voz — koleselj.

V društvu so delovali odseki: prednjaški zbor (za telovadbo), gradbeni, prosvetni (knjižnica), in jezdni odsek, imelo je tudi društvenega zdravnika. Pridno so telovadili, zbirali so prispevke za sokolski dom, pred vrstami v telovadnici so bila redna predavanja o raznovrstnih temah. V telovadnici so bile ob nedeljah popoldne plesne vaje.

Člani, članice, moški in ženski naraščaj, moška in ženska deca 1924. leta

Julija 1926 se je udeležilo VIII. vsesokolskega zleta v Pragi 8 članov in 5 članic društva.

Nadaljevali so z zbiranjem sredstev za sokolski dom z namenom, da bi vsaj ob 25-letnici obstoja društva imelo lastno streho.

Nepozabna so bila vsakoletna silvestrovanja v Roblekovi dvorani. Z bodrilnimi besedami so funkcionarji navduševali članstvo za uspehe v celotnem društvenem delovanju.

Na dan 12. 12. 1929 se je zaključila doba Jugoslovanskega sokolstva. Vlada generala Petra Živkovića je izdala zakon o telesni in moralni vzgoji ljudstva. Vsebina tega zakona je bila na kratko taka; ena država, en narod, eno sokolstvo. Ustanovljen je bil Sokol kraljevine Jugoslavije, za starešino je kralj imenoval prestolonaslednika Petra. Vsa društva Celjske sokolske župe, med njimi Žalec, so na seji v Narodnem domu v Celju 12. 12. 1929, zavedajoč se, da niso kompetentna samostojno in končno veljavno sklepati glede vstopa v novo organizacijo SKJ, poslala Jugoslovanskemu Sokolskemu Savezu izjavo, da hočejo pristopiti v novo organizacijo in v njej delovati v smislu sokolskih načel in neminljive Tyrševe sokolske ideje. Upravljanje Sokolskega društva je teklo naprej po ustaljenem redu bivšega Sokola in po pravilniku Sokola Kraljevine Jugoslavije. Vodstvo in delovanje društva ni bilo spremenjeno. Člani društva, ki so bili 5 let nepretrgoma aktivni telovadci, so bili deležni 3-mesečnega skrajšanja dobe služenja vojaškega roka.

V letu 1932 je društvo kupilo tolkala k pianinu, osnovan je bil društveni orkester, tako da so godbeniki igrali tudi s svojimi inštrumenti. Orkester je spremljal telovadne točke pri nastopih, igral za ples in sodeloval pri družabnih prireditvah.

Rudnika Velenje in Zabukovica sta letno brezplačno darovala premog za ogrevanje telovadnice. Društvo in članstvo je bilo naročeno na sokolsko literaturo — Sokolski glasnik, Soko, Sokolič, Prednjak, Naša radost itd. Kupovali so leposlovne in strokovne knjige za društveno knjižnico, katerih so se člani in ostali bralci, tudi izven območja Žalca, pridno posluževali.

Društvo je za potrebe vadbe lahkoatletike in odbojke v letu 1932 vzelo v najem »sejmišče« od Soseske Žalec za ceno 150 din letno. V oktobru so se začela pogajanja z lastnico Marinčevo iz Celja za nakup zemljišča poleg Kolodvorske restavracije v Žalcu. Ta parcela je bila potem marca 1933 kupljena za ceno din 41.000.—. S tem nakupom je društvo pridobilo zemljišče za lastno telovadišče, ki se je uredilo in na njem zabilo vodnjak s prho. Pozimi je telovadišče služilo kot drsališče. Postavili so leseno barako za shranjevanje orodja. Nabavili so tudi 30 miz in 60 klopi ter plesni oder za potrebe telovadnih nastopov in veselic. Vsesokolskega zleta v Pragi 1932 se je udeležilo 21 članov in članic društva. Zelo agilen je bil Dramski odsek Sokola. Uprizorjena je bila drama »Golgota«, »Beg iz seraja« in »Hmeljska princesa«, ki sta bili večkrat ponovljeni.

Sestavljen je bil 26-članski gradbeni odbor za sokolski dom, ki je z vso vnemo deloval. Maja 1936 se je posrečilo kupiti še zemljišče poleg letnega telovadišča Friderika Širca za ceno din 40.000.—. S tem nakupom se je telovadišče dvakrat povečalo in je bilo dovolj prostora za telovadbo

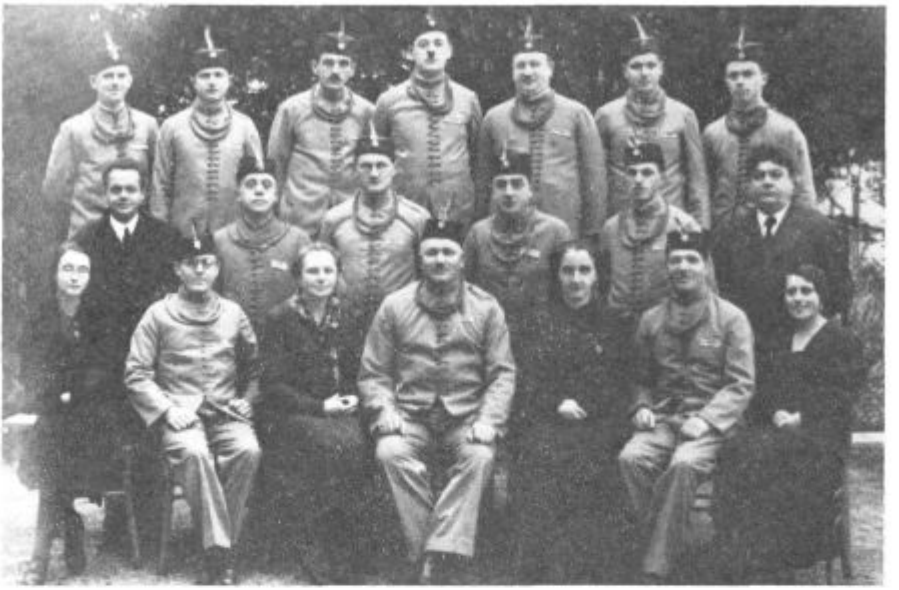

Uprava Sokola Žalec 1934. leta

in stavbo doma. Pristopili so k pripravljalnim delom za zidavo. Naročeni so bili načrti, ki morajo ustrezati kraju in potrebam. Ing. Drago Umek iz Celja je napravil načrt zgradbe, ki je bil osvojen. Dobljeno je bilo gradbeno dovoljenje. Izmed 26 članov Gradbenega odbora je bil konstituiran ožji odbor: predsednik — Rudolf Lorber, žalski župan, podpredsednik — Vilko Senica, starosta Sokola, Milica Jošt — tajnica, blagajnik — Martin Bošnak, odborniki: Martin Jošt, Branko Krašovic, Ivan Marovt, Josip Mikuš, Karl Strahovnik ml., Štefan Zagode in Konrad Zajc. Odboru je pomagalo vse članstvo društva bodisi s prostovoljnim delom na gradbišču ali z nabiralnimi akcijami. Osnovan je bil še strelski odsek za urjenje v streljanju, kolesarski odsek in socialni odsek za preskrbo službenih mest brezposelnim članom društva.

Vsesokolskega zleta v Pragi 1938 se je udeležilo 5 telovadečih članov in članic.

Sokolski dom je rasel, nabrani denar je kopnel, treba je bilo najeti posojilo pri Savinjski posojilnici v Žalcu v višini 350.000.— din proti vknjižbi in zastavi vsega telovadnega orodja. Otvoritev Sokolskega doma je bila 6. 8. 1939. Otvoritev doma, ki je nosil napis »SOKOLSKI DOM KRALJA PETRA II.«, so prisostvovali častni gostje. »Kumici« naraščajskemu praporu sta bili Ana Karčič in Fani Kukec. Otvoritev doma je bila za trg Žalec velik praznik. Velika udeležba praporov, sokolstva v krojih, konjenice, narodnih noš, vojske in naroda pri povorki ter veličasten in mnogoštevilen telovadni nastop je strjeno manifestirala sokolsko idejo. Da je bil zgrajen sokolski dom, gre največja zasluga starosti društva Vilku Senici.

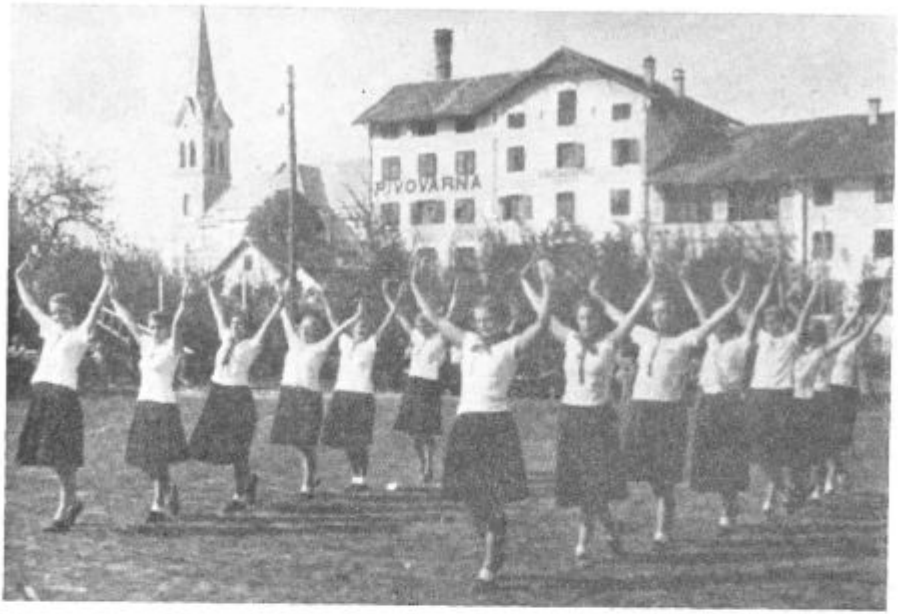

Javni nastop 13. 9. 1936 v Žalcu

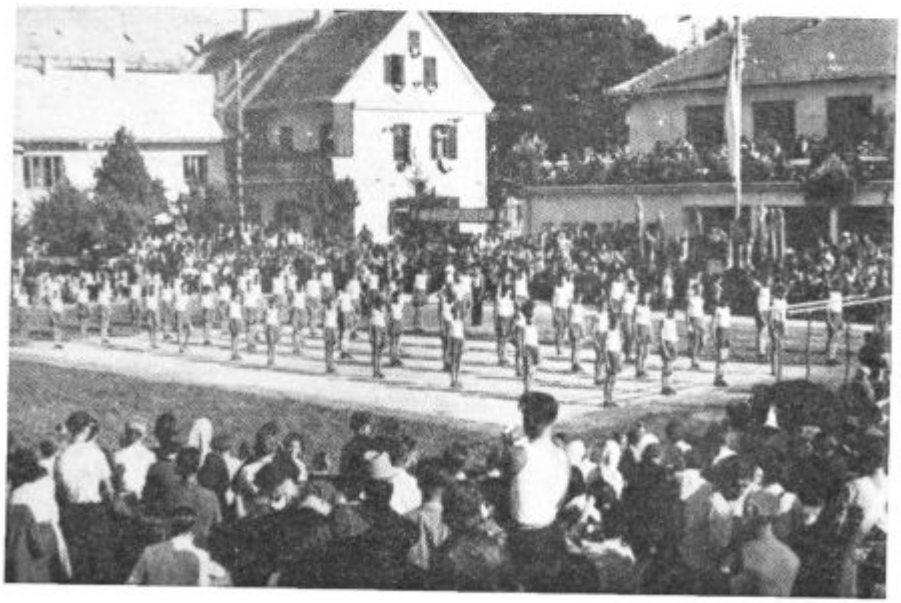

Nastop 6. 8. 1939 v Žalcu

V domu je bila nameščena tudi knjižnica s 510 knjigami.

Za čimprejšnje kritje dolga na domu je društvo kupilo kinoaparaturo in pričelo s predvajanjem filmov že 7. okt. 1939. Poslovanje je vodilo 9 članov kino odseka ves čas brezplačno, tudi biljetersko delo pri vseh predstavah je bilo brezplačno. V letu 1940 je bilo poleg predvajanih filmov še 12 raznih prireditev. Konec leta 1940 so znašali dolgovi doma še 415.000.— din. Realizacija dolga se je izvrševala preko Savinjske posojilnice.

Vse priznanje gre nedvomno ves čas obstoja društva funkcionarjem, predvsem starostama Vilku Kukcu in Vilku Senici, ki sta bila tudi načelnika telovadcev, in načelnici Eliški Petriček ter načelniku Dr. Zoranu Joštu, da naštejemo samo nekatere, ki so požrtvovalno vodili telovadce in telovadke ter želi vidne uspehe pri nastopih in tekmovanjih. Ne gre prezreti tudi vseh ostalih odbornikov, ki so z vsem žarom opravljali svoje funkcije.

Nastop 1939. leta

Zadnja seja društva je bila 12. 3. 1941. S prihodom okupatorja, aprila 1941, se je končalo plodno delo društva. Z naglico in tveganjem se je tedaj posrečilo odnesti oba prapora, zapisnike in slikovno kroniko v varno skrivališče. Članstvo društva je začel okupator takoj preganjati in aretirati, več jih je bilo z družinami izgnanih v Srbijo in na Hrvaško. Mnogo članov se je takoj ilegalno priključilo odporniškemu gibanju, izvajalo diverzantske akcije in sodelovalo v OF. Po izdaji domačina so bili koncem novembra 1941 od okupatorja aretirani in 27. decembra 1941 ter 11. 4. 1942 kot talci ustreljeni v Mariboru tile člani Sokolskega društva Žalec: Janko Herman, Jože Hofer, Branko Krašovic, Dolfi Steiner, Jernej Venkovič, Ernest Verderber, Jože Zagode ml., nadalje so v partizanih padli borci: Saša Ferlež, Josip Jug ml., Martin Kovač ml., Adolf Kraser, Marjan Pravdič, Zoran Pikl, Vilko Štamol, Edo Šketa; v taboriščih so umrli: Ljuba Mikuš, Peter Suhadolc in Jože Zagode st.; umorjeni so bili Jurij Debič, Marija Debič in Franci Podpečan; v nemško vojsko je bil prisilno mobiliziran in kasneje za mrtvega proglašen Franc Motoh. To so žrtve — Sokoli, ki so darovali svoja življenja za našo svobodo.

Iz napisanega je razvidno, da je bilo Sokolsko društvo Žalec ves čas obstoja aktivno, gonilna sila v narodnostnem, telesnokulturnem, prosvetnem in družabnem življenju v Žalcu, kar pričajo ohranjeni izvirni zapisniki in slikovna kronika.

— — —

Poročilo načelnika gradbenega odseka Dr. Riharda Bergmanna na rednem občnem zboru SOKOLSKEGA DRUŠTVA v Žalcu, dne 18. januarja 1924 ob 20. uri zvečer v gostilni Vilka KUKCA:

»Zdi se mi potrebno, predno preidem na poročilo gradbenega odseka SOKOLSKEGA DRUŠTVA v Žalcu, se nekoliko ozreti nazaj na tiste čase, ko še dosti naših sester in bratov ni bilo v dolinah preganjanja slovenskega življa, ali pa so se šopirili na zemeljski obli se v kratkih kriljcah al vzadaj odprtih hlačic. Bili so to časi najhujšega zatiranja vsakega slovanskega, posebno pa jugoslovanskega, osobito pa slovenskega življa. Razumljivo! Naduto nemštvo si je zamislilo most do slovanskega Jadrana in najbolj mu je pot zastavljal krepki slovenski narod, kateri se je v letih okoli 1890 na podlagi prestanih bojev za ohranitev svojega maternega jezika, že tako okrepil in se osokolil, da je sklenil pritisku odgovarjati z izdatnimi protiukrepi. Vsekakor je jasno, da se rabi v vsakem boju trdnjava in take trdnjave so prvotno vstajale le v večjih mestih, katera so bila radi doslednjega nastavljanja nemškega in nemškutarskega uradništva izpostavljena najhujšemu protinarodnemu pritisku. Postali so NARODNI DOMOVI, kateri so zaenkrat zadostovali in ne le zadostovali, bili so res trdnjave, ob katerih se je razbila marsikatera germanska nakana. V času okrog leta 1890 so te trdnjave zadoščale, toda kmalu se je videlo, da trajno ne bodo zadostovale. Nele da so postajale za ves slovenski živelj premale, se je vedno bolj jela razvivati sokolska organizacija, katera je bila že v onih časih nositeljica jugoslovanske ideje in katera

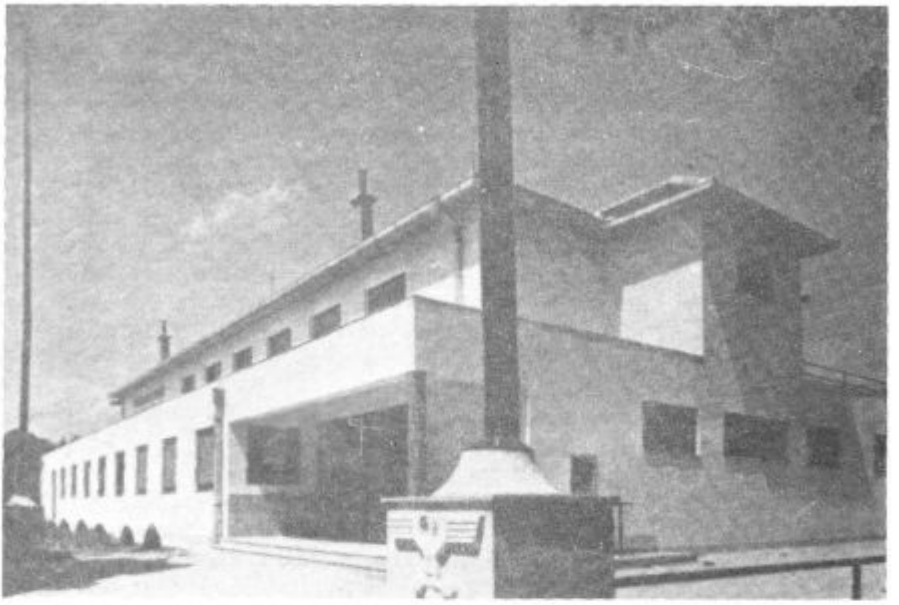

Sokolski dom 6. 8. 1939

je že takrat previdno, a dosledno vcepljala v takratno mladino geslo: Spas za nas je le, ako razbijemo zatiralko Slovanstva, ako prevržemo v že zdavnaj zasluženi grob konglomerat narodov — imenovan Avstrija... Sokolske vrste so se množile in za svoj razvoj so rabile lastna tla, da tam na svojih tleh, neodvisno od drugih vežbujejo in ojunačujejo prihodnje akcijske čete. Jeli so nastajati Sokolski domovi, zaenkrat zopet v mestih. V njih se je zbiralo Sokolstvo mesta in okolice. Pod, za slepe politične uradnike nevidne firme telovadnega društva, se je tam kuhala jugoslovanska juha, a vskipeti ni mogla, ker še ogenj ni bil dovolj podžgan, da bi vsplamtel v požar. V tej kuhinji je bilo nebroj navdušenih učencev, tudi taki, ki so se učili sokolsko kuhinjo pri drugih Slovanih, ki so imeli tudi to prokleto dvomljivo čast biti državljani germanske in germanizatorične države. »Durch muss des Kieles Erz« je stalo mogočno napisano na stavbnem odru »Nemške hiše« v Celju. Šel je ta meč v resnici skozi, a ne v tem smislu, kakor so si zamislili naši nasprotniki, šel je ta meč skozi še obstoječe slovensko mrtvilo, katero še vedno ni hotelo videti one nevarnosti, katera bi nam ubila najprvo naš narodni ponos, nazadnje pa naš narodni, naš blagi slovenski jezik. In vzdramile so se narodne šile, iz mestnih Sokolskih domov se je zanesla sokolska ideja prav krepko na deželo, kjer so nanaš slovenski jezik. In vzdramile so se narodne sile, iz mestnih Sokolskih domov se je zanesla sokolska ideja prav krepko na deželo, kjer so nastajale začetkoma le male postojanke slovenskega Sokolstva. Največjo pažnjo je bilo seveda obrniti na narodno zelo ogrožene kraje, a izkazalo se je, da rabijo narodno zanesljivi kraji tudi svoje sokolske organizacije, da tako podprejo skupno organizacijo in spopolnijo vrste sokolskih udar-

nikov. In tako je prišel pred 20 leti tudi trg Žalec na vrsto in dobil svoj odsek sokolskega društva v Celju. Društvo ni imelo posebne sreče, telovadni prostori so bili za krepek razmah nezadostni. Vsakemu Sokolu mora biti jasno, da je krepak narodni razmah le mogoč, ako se krepi telo, ob jednem tudi duša. Latinski pregovor pravi: da biva le v zdravem telesu — zdrava duša! Ker se pa v prikladnih prostorih niti ne more razvijati telo v zdravo samostojnost, ni bilo veliko upanja, da se razvija še duša in se pripravlja k slovanskemu poletu čez c. kr. črnožolte meje. Za enkrat si je društvo pomagalo s telovadnico v šoli, toda v svesti si je bilo, da to ne bode nekaj trajnega, posebno ako nahodni nosovi nezrelih političarjev zavohajo — jugoslovanski smodnik. Treba je bilo misliti v bodočnost in ta misel, ta skrb za bodočnost je rodila idejo Sokolskega doma v Žalcu. Ustanovilo se je društvo SOKOL, katero je jelo s svojem ustanovnem občnem zboru leta 1906 (odsek od leta 1903) delovati. V letih 12 in 13 mu je načeloval naš sokolski AHIL brat Vilko Kukec, nakar sem leta 1914 prevzel društvo jaz, morda radi tega, ker je navadno ob smrtni postelji — zdravnik. Ob izbruhu svetovnega požara je dobilo društvo svoj smrtnonosni udarec. Čakali pa nismo na črnožolta vešala, ampak smo krepko razvijajoče dete položili k počitku v bolj varno senco »Žalskega sokola«. Tam je spaval otročiček mirno in ni več razburjal c. kr. protislovanske hajduke. A kakor ne izumrjejo zdrave ideje genijev z njihovo smrtjo, tako je tudi zapustilo majhno dete Sokolski dom v Žalcu zdravo idejo zgraditve »Sokolskega doma«. Vesolni požar je skuhal sicer prav okusno jugoslovansko juho in čutili smo se prav varne, ker smo bili prepričani, da smo in ostanemo na svoji zemlji mi in edino le mi, ker so nam to zemljo pripravili naši davni pradedje in ji utisnili neizbrisljivi pečat slovenstva. Skoraj ni verjetno, da nastaja v naši državi — jugoslovanski državi potreba misliti zopet na sokolske domove, toda režim prodaja naše narodne interese na naših severnih točkah in preobratu ponižani Nemec dviguje zopet svojo glavo in premišljava o mostu do Jugoslovanskega Jadrana. Da bi bili v slučaju potrebe pripravljeni, so se začeli v prav častnem številu dvigovati sokolski domovi in kakor se čuje, bode kmalu imela že vsaka večja vas svoj »Sokolski dom«. Da Žalec ne sme zaostati, je jasno, kakor je brezdvomno, da je Žalec svoji lastni slavi kot naroden trg dolžan postaviti mogočno, Žalcu primerno stavbo za vzgojo svojega SOKOLA ne oziraje se na to, da utegne leta 1926 prav po birokratsko sfrčati iz svojega sedanjega, sicer toplega, ampak za mogočnega ptiča že daleko premalega gnezdeca. Vsklila je na novo misel o SOKOLSKEM DOMU, prišla v prvo razpravo na redni mesečni odborovi seji meseca maja 1923 in že seja v mesecu juniju je konstituirala odbor gradbenega odseka Sokolskega društva v Žalcu. Takrat se je položil prvi temelj s tem, da se je takoj nabralo nekaj sto dinarjev. Od takrat se akcija za sedaj sicer še počasi a trajno razviva in upajmo, da bodemo še vsi, kateri smo danes tukaj zbrani, doživeli oni slovesni trenutek, ko se bodo prvokrat odprla široka vrata ponosne stavbe, da sprejme pod svoje okrilje ves narodni trg in ko bo prvokrat iz lin doma mogočno zaplapolala Jugoslovanska trobojnica, oznanjajoč domačinim in bljižni okolici, da ima sedaj SOKOL svoj lastni hram, čer katerega prag ga ne bode vrgla nobena sila, a naznanjajoč našim narodnim nasprotnikom, do tu sem in ne koraka

dalje, kajti ta posest je plavo-belo-rdeča in so vse vaše skomine po naši zemlji le plin za vaš nenasitljivi želodec. Toda da pride do tega, bo treba ogromnega dela in tega se nigdo izmed ne sme ustrašiti. Vsak po svoje bo moral pri tem delu sodelovati, kajti le iz zrna do zrna nastane pogača. Iz kamna do kamna palača — SOKOLSKI DOM v Žalcu.

ZDRAVO!«

Karel Strahovnik

OBNOVA TELESNE VZGOJE PO OSVOBODITVI LETA 1945 V ŽALCU

Po težko priborjeni svobodi so vsi narodi in narodnosti v novi Jugoslaviji svobodno zadihali. Čakale so jih nove naloge. Krepko je bilo treba zavihati rokave, bodisi v gospodarskem, upravnem ali družbenem in društvenem pogledu.

Tudi bivši telovadke in telovadci smo uvideli potrebo obuditi telesnovzgojno in športno dejavnost.

Pričeli smo z rednimi vajami. Po več predhodnih sestankih smo sklicali občni zbor ter ustanovili FIZKULTURNO DRUŠTVO v ŽALCU. Že meseca oktobra 1945 smo priredili prvi javni telovadni nastop v Žalcu. Nastopali so: pionirji obeh spolov, mladinke in mladinci ter članice in člani s prostimi vajami, raznoterostmi, s skupinskimi vajami, ob zaključku pa z vajami na orodju. Sodelovali sta tudi obe šoli, gimnazija in osnovna šola. Že ta prvi nastop je vzbudil veliko zanimanja ter vzpodbudno vplival na množično rast novega članstva. Velika je bila soudeležba obeh žalskih šol, s katerima je društvo tesno sodelovalo. Vsa pohvala gre pedagoškim delavcem, posebno pa telesnovzgojnim vaditeljem in vaditeljicam, ki so žrtvovali svoj prosti čas za vzgojo mladine pri društvu. Vsako leto je bila fizkulturna mladina nosilka Titove štafete.

Naloga društva je bila tudi skrb za imovino, premičnine (telovadno orodje) in nepremičnine: telovadišče, bivši sokolski dom z zemljiščem in kinoaparatura.

Krajevni odbor OF je imenoval 9-člansko upravo za upravljanje doma in ostalih nepremičnin — last prejšnjega Sokola v Žalcu. Za predsednika tega upravnega odbora je bil imenovan tov. Štefan Zagode, tajnik pa tov. Josip Mikuš.

Po zakonu SNOS z dne 24. 10. 1945 in zakonu Ljudske skupščine LRS z dne 23. 2. 1948. preide vsa imovina bivših telovadnih društev v last Fizkulturni zvezi Slovenije-Ljubljana, daje se pa v uporabo in upravljanje fizkulturnim organizacijam. Na podlagi teh zakonov in poznejšega tolmačenja je bil na občnem zboru TVD Partizan Žalec dne 28. 2. 1951 med drugim izvoljen gospodarski odsek. Predsednik tega odbora je bil tov. Konrad Zajc. Z dnem 13. 10. 1951 je posebna komisija iz predstavnikov TSZ in FZS ter TVD Partizan Žalec dokončno uredila upravljanje

in uporabo nepremičnin. Kino se je kasneje osamosvojil in plačeval TVD Partizan najemnino po medsebojni pogodbi.

Priznanje vsem udeležencem, ki so med okupacijo ohranili oba sokolska prapora, društvenega in naraščajskega, s spominskimi trakovi, zajeten album s slikovno kroniko ter knjige z zapisniki sej in občnih zborov, vse od ustanovitve leta 1903 dalje!

Društvo se je posluževalo v zimskem času telovadnice v šoli, za kar je veljala še prvotna pogodba, ki je izhajala od telovadnega društva Sokol v Žalcu iz leta 1912. V letnem času so telovadili na lepo urejenem letnem telovadišču in igrišču pri domu PARTIZAN. To telovadišče sta uporabljali tudi obe šoli v Žalcu. Društvo je bilo včlanjeno v OKRAJNO FIZKULTURNO ZVEZO Celje-okolica, vse do združitve obeh okrajev.

Telovadno društvo Žalec in Športno društvo Gotovlje sta se na ustanovnem občnem zboru dne 16. 9. 1948 združila ter se poimenovala TELOVADNO DRUŠTVO »HMELJAR« v ŽALCU. Žal ta združitev ni obstajala dolgo, ker sta se po preteku dobrega leta društvi zopet osamosvojili. Zaselki Vrbja in Ložnice so pa že od vsega začetka bili vključeni v Žalec.

Od leta 1950 dalje je osamosvojeno TELOVADNO DRUŠTVO PARTIZAN v ŽALCU delovalo dalje po že ustaljenih prizadevanjih. Organiziralo je letne javne nastope v žalskem okolišu posebno s sodelovanjem društev PARTIZAN.

Okrajna FZ Celje je dne 28. maja 1950 priredila v Žalcu okrajni telovadni nastop. Dopoldne so bile tekme v vseh disciplinah lahke atletike.

Letni telovadni nastop, ki ga je organiziralo TVD Partizan iz Žalca — v Preboldu leta 1947. Na sliki: sestavljena vrsta vzornih telovadcev — na drogu tov. Karel Strahovnik, pred izvedbo svoje vrhunske vaje, nadalje v vrsti: tov. Anton Strahovnik, član iz Prebolda, Martin Šketa in Drago Golob.

Doseženi so bili prav lepi rezultati ob množični udeležbi. Popoldne pa je bil javni nastop z lepo izvajanimi vajami. Telovadno društvo PARTIZAN v Žalcu je gojilo naslednje panoge po oddelkih (pionirji, mladinci ter člani in članice):

1. splošno vadbo z vsemi oddelki: razgibalne vaje, ritmične in proste vaje, parterno telovadbo in raznoterosti ter orodno telovadbo.
2. lahko atletiko: tek, skok v višino in daljino, met krogle in kopja, met diska i. t. d.
3. igre z žogo: košarka, odbojka i. t. d.
4. nogomet in rokomet
5. zimske športe: smučanje, sankanje, drsanje i. t. d.
6. rekreacija: izleti, poučne ekskurzije, družabnost i. t. d.

Za vodenje in upravljanje vseh dejavnosti so bili organi:
občni zbor, upravni odbor, nadzorni odbor, ki so gospodarsko skrbeli za vse delo pri društvu. Nadalje so obstajale tehnične sekcije, komisije, pododbori, odseki ali tudi referenti za posamezne panoge, ki so skrbeli za tehnično plat posameznih telesnovzgojnih panog. Največjo pozornost so polagali splošni vadbi, kajti vsak član društva je moral prvenstveno obiskovati splošno vadbo, da se je lahko specializiral za katero od drugih panog telesne vzgoje.

Vse sekcije, pododbori, gospodarski odsek in posamezni referenti so bili za svojo dejavnost odgovorni upravnemu in nadzornemu odboru. Društvo TVD PARTIZAN je bilo odgovorno za vso premično in nepremično lastnino, dobljeno od FZS-Ljubljana.

Za red in čistočo je skrbel hišnik na podlagi pogodbe, z uživanjem stanovanja v domu. Vsako leto so se prirejala društvena, meddruštvena in tudi conska tekmovanja, katerih se je naše članstvo v celoti udeleževalo in doseglo vidne uspehe. Tudi vsakoletni javni nastopi so prikazali občinstvu napredek, dejavnost in uspehe.

Takoj po osvoboditvi sva se s tov. Jožetom Aubrehtom, prvim predsednikom takratnega Krajevnega ljudskega odbora v Žalcu, zavzemala za to, da bi se vogalna parcela poleg že obstoječega Sokolskega doma, takratna last SLP, dodelila društvu PARTIZAN. Na tem zemljišču bi bilo možno pozidati primerno telovadnico, ne da bi se že lepo urejeno letno telovadišče kaj okrnilo. Zadeva je bila ugodno rešena. Istočasno nam je bilo na razpolago zemljišče južno od železniške postaje, kjer se je že nahajalo zasilno nogometno igrišče.

Takoj smo pričeli z izgradnjo stadiona na tem zemljišču. Bili so zelo ugodni delovni pogoji. Bile so takrat mladinske delovne brigade v Žalcu, ki so modernizirale cesto od Celja skozi Žalec do Šempetra v S/D. Bila je na razpolago tudi mehanizacija za težka zemeljska dela, nadalje mladinska delovna sila, ki je bila sama zainteresirana za prostor za telesno vadbo. Povabili smo projektanta za gradnjo športnih objektov pri komiteju za telesno kulturo v Ljubljani tov. inž. Stanka Bloudka. Zelo rad in takoj se je odzval našemu povabilu. Z njim je bil tudi tov. Mitja Ribičič, takratni sekretar na komiteju za telesno kulturo. Že ob prvem obisku smo dobili vsa potrebna navodila za pristop k izgradnji stadiona. Izročil

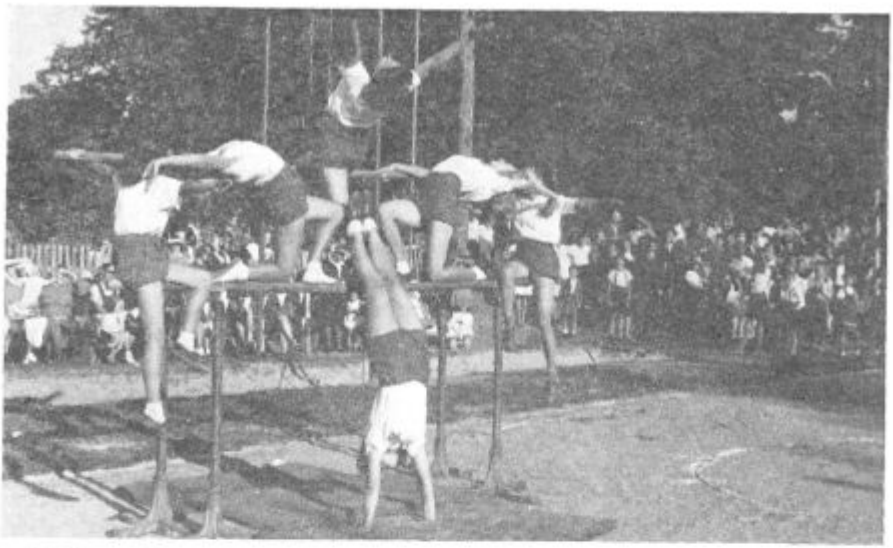

Letni telovadni nastop, ki ga je organiziralo TVD Partizan iz Žalca, v Preboldu leta 1947. Na sliki: sestavljena vrsta članic, v zaključni skupini na dvovišinski bradlji: tov. Milena Zagode, Valerija Žgank, Fani Strahovnik, Antonija Zotel, Milica Rajh in Nada Herman.

nam je tipske načrte, ki odgovarjajo vsem športnim zahtevam in predpisom. Za telovadnico nam je obljubil izdelavo načrtov s predvidenimi pomožnimi prostori ter prostor za zimski kopalni bazen. Komite za telesno kulturo nam je tudi obljubil svojo gmotno pomoč, če čimprej pričnemo z izgradnjo.

Zemljišče, na katerem je že bilo zasilno nogometno igrišče, je bilo premajhno za vse objekte, predvidene po načrtu. Bilo je potrebno še dodatno zemljišče, ki je bilo tudi last SLP. Vse meritve je opravil žalski rojak geometer Vinko Štajner z vso dokumentacijo za vpis v kataster in zemljiško knjigo. Vse to delo je opravil brezplačno, za kar mu je društvo zelo hvaležno.

Vodje in tehniki mladinskih delovnih brigad so nam opravili vse meritve, niveliranje in tudi zakoličili so. Pri tem se je najbolj izkazal gradbeni tehnik Drago Naprudnik. Namesto gradbenega dovoljenja smo pa od urbanistov dobili sporočilo, da je stadion po novi urbanistični lokaciji predviden tam, kjer se v resnici tudi danes nahaja. Vsa naša dotedanja prizadevanja so propadla. Ravno tako se je oklevalo in odlašalo pri gradnji telovadnice, čeprav smo imeli prav zadovoljive stike z inž. Bloudkom in komitejem za telesno kulturo. Gmotne stiske so bile iz dneva v dan ostrejše, tako da smo nazadnje morali dajati zemljišče, da bi bilo izkoriščeno, vrtičkarjem v najem.

Ne bo odveč, ako naštejem nekatere tovarišice in tovariše, ki so brezplačno sodelovali v moji desetletni dobi predsedovanja in si prizadevali, da smo s skupnimi napori bili deležni uspehov, katere si je društvo priborilo.

Članice: Milena Zagode, Milica Mikuš, Eliška Petriček, Nada Herman, Antonija Zotel, Fanika Strahovnik, Majda Zorko, Milka Lasnik, Pavlica Lorber, E. Lorber, Marica Lihteneger, Valerija Žgank, Olga Pivc, Anica Štravs, Ivica Bozovičar, Antonija Zajc in še dosti drugih.

Člani: Božo Srebre, Vlado Birsa, Stane Praprotnik, Rajko Vrečer, Josip Mikuš, Štefan Zagode, Edmund Božiček, Maks Pivc, Drago Markovič, Karel Strahovnik, Anton Strahovnik, Ivan Bizovičar, Milan Bizovičar, Martin Šketa, Rudi Hrovat, Mirko Gorišek, Konrad Zajc, Jože Aubreht ml., Vlado Veber, Ivan Blažič, Jure Lakner, Ivan Cerovšek, Martin Vučer, Vojko Vučer, Zoran Vučer in še nešteto drugih.

Mesto predsednika je bilo vedno ponovno zaupano Karlu Strahovniku vse od leta 1945 do 1955. Od leta 1955 do 1960 pa mu je bila poverjena funkcija predsednika nadzornega odbora. Nadaljnje predsedniške posle je od tov. Karla Strahovnika leta 1955 prevzel novo izvoljeni tov. Edmund Božiček.

Edmund Božiček

TVD PARTIZAN ŽALEC

od 1950 do 1982

Za to obdobje je zanimivo, da je v Partizanu zavel nov veter. Ker mladim niso bile najbolj všeč klasične telovadne zvrsti, kot so bile redovne vaje in vaje na orodju, so začeli načrtno gojiti tudi lahko atletiko. Pionirja te »kraljice športa« sta bila Vili Kovač in Zoran Vučer, oba uspešna lahkoatleta-tekača. Tudi nogomet je bil sekcija pri Partizanu. Za te panoge je bilo treba nujno pridobiti primerno zemljišče, na katerem naj bi v doglednem času »zrastel« stadion. Ker prvotna zamisel, da bi bil stadion južno od železniške proge, kjer danes stoji obrat Proizvodnja kmetijske mehanizacije, ni uspela, smo se začeli ozirati za drugo lokacijo. Vse kaže, da

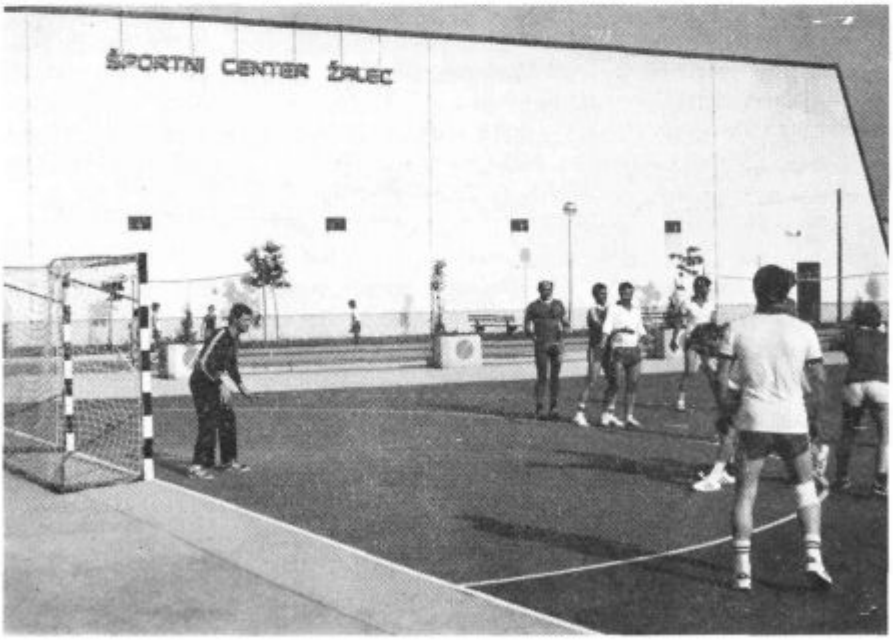

Igrišča TVD Partizan Žalec

je bilo vodstvo pri tem uspešno, saj smo pridobili zemljišče, na katerem stoji danes stadion, ki se je v tridesetih letih razvil v enega najlepših telesnokulturnih objektov v Sloveniji. Začetek graditve stadiona je bil sila skromen in težaven, kar nam dokazuje dejstvo, da je tribuno na nogometnem igrišču in cementne robnike ob lahkoatletski stezi skoraj v celoti *sam* zgradil Jože Marinko, rudar v pokoju, ki se je leta 1945 vrnil v domovino iz Francije. Pri graditvi so delali tudi delavci Juteksa.

Načrt je ob novem stadionu predvideval tudi nov dom Partizana s telovadnico in garderobami. Da bi to zamisel realizirali, je uprava prodala »Sokolski dom« oz. Dom ljudske prosvete, v katerem je gostoval Kino Žalec, tovarni Juteks. Z izkupičkom je bilo ob stadionu zgrajeno poslopje brez telovadnice, toda s sodobnim kegljiščem v I. nadstropju. Kegljišče je služilo za treninge in kegljanje članom kegljaške sekcije pri Partizanu Žalec.

Atleti Partizana so z novim stadionom pridobili dobre pogoje za trening in tekme. Množičnost je potrdil vsakoletni Silvestrov tek v Žalcu.

V tem času se je pojavilo v Žalcu zanimanje za popularno športno igro — košarko. Navdušence za košarko sta zbrala Jože Cerovšek ml. in Rudi Pur, ki sta s svojo ekipo dolga leta uspešno razvijala kvalitetno košarko. Igrali so jo največ na prostem, na prostoru, kjer danes stoji novi del Juteksa — nasproti poslopja Občine. Leta 1970 je bila zgrajena nova telovadnica ob »stari šoli« in se je vsa dejavnost Partizana Žalec odvijala v njej, in to v bistveno ugodnejših pogojih. Prav to je povzročilo, da je Partizan zaživel, povečal članstvo in strokovni kader ter uvedel redne sistematske treninge vseh članov in članic posameznih sekcij.

Leta 1969 je bilo ob nogometnem igrišču zgrajeno košarkarsko igrišče.

Največji razmah je TVD Partizan Žalec dosegel v obdobju 1970—1980, kar nam pokaže ogled vseh objektov športnega centra.

Leta 1970 so se pričela graditi asfaltirana teniška igrišča, opremljena z reflektorsko razsvetljavo. Obenem so bili zgrajeni paviljonski bivalni prostori za vse panoge. Zgrajeni so bili še parkirni prostori, rokometno igrišče, kotalkališče in igrišče za odbojko. Vsi ti objekti so bili dani v uporabo leta 1975. Odbor Partizana pa še ni bil zadovoljen. Manjkala so še peščena tenis igrišča, odbojkarska igrišča, trim igrišče za najmlajše, večja parkirišča. Tudi to je bilo realizirano do leta 1981. Uredila se je tudi okolica vseh teh objektov in vrata teh športnih naprav so se na široko odprla vsem ljubiteljem športa ter iger. Ambiciozni in strokovno usposobljeni odbor Partizana Žalec je tako izpolnil naloge, ki si jih je zadal. Nemalo zaslug pri tem vidnem napredku ima Jože Cerovšek-Čiža, ki vodi odbor že od leta 1969. Z izredno vestnostjo in občutkom za red in čistočo skrbi za športni center oskrbnik Jože Pavlič.

Glas o tem novem športnem centru je šel po Jugoslaviji in leta 1981 so si ga ogledali športni novinarji iz mnogih mest Jugoslavije. Izrekali so najlepša priznanja. V času evropskega mladinskega košarkarskega prvenstva se je reprezentanca Jugoslavije pripravljala v športnem parku v Žalcu.

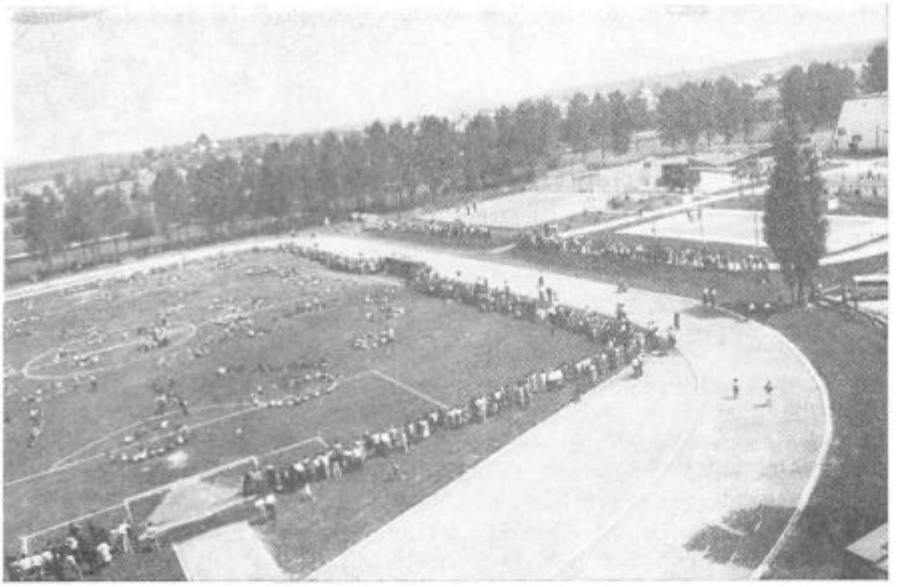

Pogled na del športnega parka v Žalcu — nastop molčkov VVZ

Leta 1982 je bila na pripravah v športnem centru ženska alpska reprezentanca. TVD Partizan Žalec pripravi vsako leto ob dnevu mladosti množičen nastop najmlajših, na katerem tisoč malčkov v igri prikaže svojo dejavnost. Sodelujejo pa tudi vse sekcije Partizana. Za občinski praznik pripravi Partizan Žalec vsako leto dan športa, na katerem vse sekcije, od košarke, nogometa, rokometa, karateja, tenisa, pripravijo tekmovanja. Partizan Žalec tekmuje tudi v ligah in sicer: v nogometu, košarki, karateju, tenisu, odbojki in namiznem tenisu. Včlanjenih je preko 1000 aktivnih članov, vaditeljski kader šteje 20 aktivnih.

Veliko zaslug za ustanovitev športnega centra je imel pokojni profesor telovadbe Vlado Veber.

Posamezne sekcije v tem času vodijo:

košarka: Božena Pinter
tenis: Zoran Vučer
namizni tenis: Jože Herič
nogomet: Vito Samardžić
karate: Silvo Marič
mali nogomet: Drago Žlender

Z izgradnjo nove osnovne šole Peter Šprajc-Jur je telesnokulturna dejavnost pridobila moderno telovadnico z vsemi sodobnimi športnimi rekviziti, tako da so za nemoten razvoj športa in telesne kulture podani vsi pogoji.

Naj omenimo še predsednike društva Partizan Žalec od 1945—1982:

— Karel Strahovnik,
— Milan Bozovičar,
— Edmund Božiček,
— Vlado Veber,
— Drago Markovič,
— Zoran Vučer,
— Janez Meglič,
— Jože Kučer
— Jože Cerovšek-Čiža.

Pozabiti ne smemo na dolgoletnega blagajnika društva Ivana Cerovška st. in vestnega hišnika Jureta Laknerja.

K uspešnemu razvoju in plodnemu delu Partizana Žalec v obdobju, ki smo ga opisali, pa so vsekakor prispevali še Krajevna skupnost Žalec, Komunalna skupnost, Izvršni svet občine Žalec, Komunalno podjetje Žalec, Hotel Golding-Rubin Žalec in Osnovna šola Žalec.

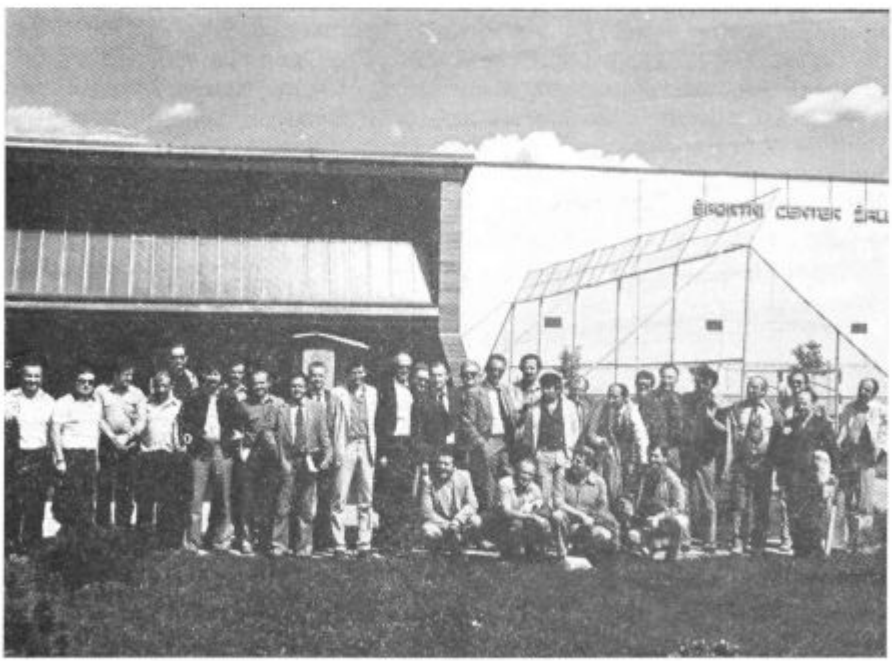

Športni novinarji Jugoslavije so 1981. leta obiskali Žalec

Božo Jordan

SAVINJSKA PLANINSKA POT

Ob 60. obletnici slovenskega planinstva smo dobili prvo vezno planinsko pot, tako doma kot v svetu, od Maribora do Kopra. V Savinjski dolini je bila posebej označena in odprta planinska krožna pot pri planinskem domu na Homu 15. oktobra 1972. Deset let je že; ta čas ni dolg, pa tudi kratek ne. V primerjavi z obstojem slovenske planinske organizacije je približno eno devetino. Ob svojem nastanku je imela pot vodnik, dnevnik, skromen zemljevid in spominsko značko. V tem času jo je prehodilo 825 planincev Slovenije, Hrvatske, Bosne, Srbije in Avstrije.

Morda je pot za nekatere zanimiva, privlačna, morda za nekatere ne. Pa vseeno jo skušajmo spoznati in jo tudi prehoditi. Preskrbimo si popotni dnevnik, ki se dobi pri meddruštvenem odboru za SAVINJSKO POT, pri PD Zabukovica in vseh planinskih društvih po naši dolini.

Planinsko društvo Polzela je s skupnimi sredstvi in s požrtvovalnim delom članov in krajanov letos obnovilo planinski dom na Gori Oljki, ki ima čudovit razgled in ga radi obiskujemo. Čez Goro Oljko vodi Savinjska in Šaleška planinska pot.

Če bi kdo vprašal, zakaj je pot nastala, bi lahko na to odgovorili z besedami rodoljubov, ki so v prvem snopiču Slovenskega Štajerja opisovali deželo in ljudstvo ter zapisali že leta 1868, torej pred 114 leti, tole:

»Eden izmed virov ljubezni do domovine je poznavanje domovine. Domovino poznavati vzbuja novo in živejšo ljubezen, njena lepota nas povzdiga, njene rane nas opominjajo, naj jih celimo. Poznavanje domovine pa je tudi koristno poznanje glede na podobo, zrak, toploto, glede na notranjo snov in drobovino, na rodovitnost in veljavo pridelkov, na pota občevanja, omiko stanovnikov, glede na zgodovino in državni razvitek, poprek na vse kampe je poznavanje domovine koristno za kmetovalca in trgovca in obrtnika, za mestjana in deželana, za vojaka in učenjaka, skratka koristno za vse stanove.«

Mar ne velja to tudi danes? To je urednik vodnika postavil za moto.

Naša planinska pot je krožna in časovna hoja po nji ni omejena. Toda nekje se mora pričeti. Pričeli smo jo v Letušu, zadnji vasi Spodnje Savinjske doline, ki je letos praznovala 80-letnico osnovne šole.

Napotili se bomo na Dobrovlje, tipično kraško planoto, ki je odrezana od glavnega grebena gorovja in predstavlja vzhodni izrastek predalpskega sveta. Vršina planote kaže pojave zakrasovanja na več krajih, posebno vrtače, suhe doline in kraške jame. Planota je gozdnata in visoka od 500 do nekaj nad 1000 m. Vršina je tudi obljudena. Pobočja so kratka, strma in neobljudena. Dobroveljsko planoto obdaja s treh strani nizki svet. Na vzhodu Spodnja Savinjska dolina (zahodni del Celjske kotline), na jugu dolina Merince, na severu pa zgornja Zadrečka dolina in Mozirska kotlinica, na zahodu pa jo spaja z Menino preval Lipa, ki predstavlja naravni prehod iz Zadrečke doline v dolino Bolske. Na planoti, po osredju kot na njenem obrobju, se dvigajo v višino posamezna slemena, vršiči in vzpetine različnih smeri. Z njih se odpira razgled v daljavo, če vidnosti ne zastira gozd. To so Bezovec, kopasta Grmada, Zahojski vrh, Čreta, Tolsti in Šentjoški vrh kot najvišji vzpetini Dobrovelj. NOB je dala Dobrovljam važen pomen, saj je bilo v prvi polovici partizanskega bojevanja tu glavno vojaško in politično vodstvo vseh štajerskih partizanskih enot. Na to spominjajo mnogi pomniki, mimo katerih vodi naša pot.

Dobrovlje niso visok planinski cilj, kot jih poznamo z drugih gorskih skupin, ki bi nas s svojo mogočnostjo in razgledom v daljave prevzele. Toda tukaj so številne izletniške točke na robu planote in na vzpetinah v notranjosti, katerih vsaka nas pritegne s svojimi značilnostmi. Ko bomo spoznali vse, bomo prevzeti nad lepoto. Vedno znova se bomo vračali, hrepeneli po svojski lepoti tukajšnje pokrajine in ljudeh. Šegavost domačinov razvedri planinca, pogovor nas lahko duhovno obogati, zakaj veliko narodnega bogastva, kulturne dediščine, pripovedk in običajev se skriva v njih. Ko bo kdo hodil po tej poti, jih bo morda le zapisal, da jih bo ohranil bodočim rodovom. Naj ne izumre naša kulturna dediščina s starejšimi ljudmi, ker mladi, kljub novim cestam, ki omogočajo boljšo povezanost z dolino, odhajajo. Tu bomo iskali vesoljni mir in senco prostranih gozdov. Nepozabno je spomladansko zelenje mladega gozda (breze, mecesni, ...), košenine polne raznobarvnega cvetja poleti, jesen čudovitih barv in tudi

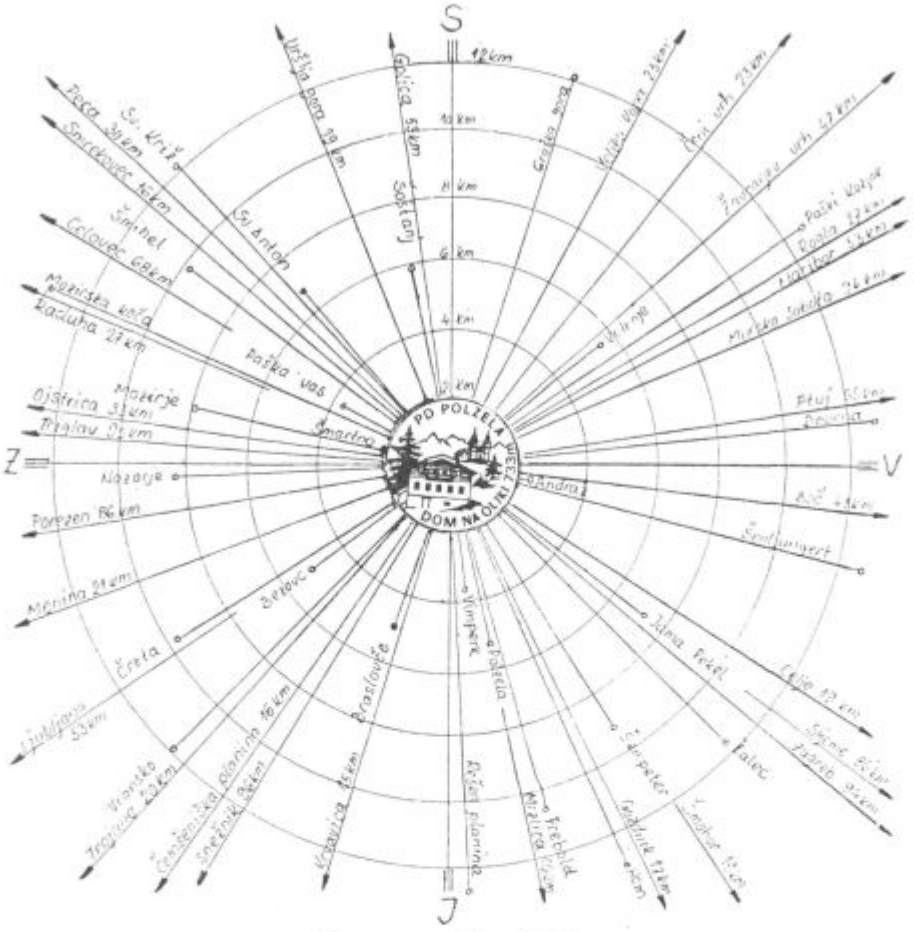

Panorama z Gore Oljke

zimski smuk ni odveč. Nekdo je rekel: DOBROVLJE JE TREBA V CELOTI DOŽIVETI.

Z letuške avtobusne postaje krenemo po mostu nad bistro Savinjo naravnost na nizko vzpetinico s šolo in cerkvijo. Steza po gozdni Dobravi nas pripelje do Ulčnika, dalje po dovozni cesti na partizansko cesto. Z nje imamo enkraten pogled na Braslovško jezero. Pri lipi krenemo na staro dobroveljsko pot, prečimo še dvakrat cesto in po Strmcu jo mahnemo proti lovski koči na Bezovcu. To je prva točka naše poti. Uro hoda smo porabili. Usedimo se pred njo in se razglejmo po dolini! Od znane gore Oljke na desno vidimo vso našo dolino zelenega zlata, pa še del Posavskega hribovja. Čez vrh Bezovca, mimo Covškega križa lahko pridemo do Doma borcev.

Naša pot se spusti v dolini mimo Hribernika, po jugovzhodnem pobočju v Kopanke in dvigne do Kokovnika. Pri opuščeni hmeljski sušilnici se ozri proti Urbanu, Uršlji gori in Križu nad Belimi vodami!

Po suhi dolini nadaljujemo hojo po stezi in vozni poti. Kmalu se pod Paragojnikom priključi evropska pešpot (E6), ki pride z Mozirja. Dvignemo se do Križnika in spustimo na preval pri Destovniškem križu (kapela, lipa). Sem pride tudi lepa planinska pot mimo samotnih kmetij z Braslovč.

Mahnimo jo dalje po Razpoki, do male jase, Tihe lepote, kot so kraj imenovali zapisovalci slovenskih lip! Tu stoji tonalitni spomenik: PADLIMA BORCEMA XIII. BRIGADE MIRKA BRAČIČA. PADLIMA V OBRAMBI OSVOBOJENE SAVINJSKE DOLINE DECEMBRA 1944. Ob spomeniku je prijetna senca in klopca. Usedi se, odpočij in premišljuj! Stopili smo v zaščiteni spominski park NOB, na kar nas opozori tabla. Zapustimo Tiho lepoto in po gozdni poti jo mahnemo mimo Tegovnika, kjer je lep pogled na Mozirske planine. Še malo vkreber po severni plati vršnega grebena. Ko pridemo na obsežne košenine, opazimo vodo, smo že pri veliki cerkvi Matere Božje (iz leta 1545). Tu lahko razpne perutnice domišljija. Morda boš razumel legendo o njej, kako je kristjane rešila pred Turki. Čeprav je na slemenu, se vedno znova skriva in spet odkriva. Kdor jo je tja posadil, je dobro premislil. To je zgodovinska pot, po njej so potekale kurirske poti v času NOV. Ko je bila leta 1944 Zgornja Savinjska dolina osvobojena, so tod vozili raznovrsten material in hrano za potrebe tedanje partizanske republike.

Od cerkve se nam odpira širok in lep razgled. Z leve na desno je Kranjska reber, Lepenatka, Rogatec, Dleskovška planota ali Veža z impozantno Ojstrico, Raduha, Mozirske planine, Uršlja gora (TV), Pohorje. Na nasprotni strani je svet gozdnatih posavskih hribov: Velika planina, Mrzlica, Gozdnik. Ob cerkvi so stare lipe. Ne pojdimo takoj navzdol do koče, temveč mimo mežnarije prečimo Hlevišče. Tu stoji spomenik: ŠTIRIM BORCEM XIII. BRIGADE MIRKA BRAČIČA PADLIH V SOVRAŽNI OFENZIVI 1944. Spuščamo se na zahod. Ob robu gozda je spomenik neznanemu kurirju, ker je tu delovala TV 22 S. Pojdimo še do Zakrajškove domačije in male cerkve sv. Katarine! Na tej planotici se je bil prvi frontalni boj štajerskih partizanov. Pri cerkvi si oglej spomenik in na domačiji spominsko ploščo. Ob 20. obletnici bitke je na isti dan dobil Nobelovo nagrado Ivo Andrić. Spustimo se do planinskega doma, kjer dobimo žig (ali pri sosedu)!

Savinjska pot gre dalje mimo Pugrovega zavetišča, nad Ropasovimi pečmi skupno z E6. Nad pečmi je klop in lep razgled nad dolino. Kmalu smo po gozdni stezi pri Ručgarju. Tu E6 krene levo, mi pa jo mahnemo v breg ob lipah, proti Tolstemu vrhu. V gozdu pred vrtačami nas puščica opozori levo za vrh, kjer je žig. V vpisno knjigo je zapisal planinec: »Izredno lep razgled, 26. oktobra 1975, točno ob 12. uri, sonce, brez vetra. Menina, Šmartno ob Dreti, Gornji grad, Bočna. Lepenatka, Rogatec, Velika planina, Grintovec, Skuta, Brana, Planjava, Ojstrica, Raduha. Ljubno, Radmirje, Okonina, Rečica. Mozirske planine — Golte, Plešivec, Paški

Kozjak, Gora Oljka, Čreta, Malič, Gozdnik, Mrzlica, Kum, Krvavica in Velika (Čemšeniška) planina. Ob 34. obletnici bitke na Čreti. S. Š.«

Z vrha se spustimo na stezo. Gozdni kolovoz nas pripelje kmalu na dobro vozno pot. Po njej gremo mimo kmetije Ptica in Planinca. Za njim je na jasi peterokotna plošča z napisom: GROB BORCA IZ II. GRUPE ODREDOV PADLEMU V BOJU PROTI OKUPATORJU. Ko smo iz gozda, se nam pridruži E6. Smo pri Joštu, kjer pri Mežnarju dobimo žig. V cerkvi so leta 1971 odkrili zanimive freske. Od tu gresta savinjska in E6 na preval Lipo. Tako smo končali pot po Dobrovljah. Po novi gozdni cesti gremo do odcepa za Predkovico, kjer je žig. Vrnimo se na cesto in nadaljujmo po skupni poti! Puščica, pa tudi barva markacij, ki so bile ta čas dvoje, rdeč kolobar in bela pika in za pešpot je le rumena pika, nas opozori, da krenemo levo navzdol za lovski dom na Orehovici. Tu se nam pridruži še kurirska (TV) pot z Menine. Odtisnemo si žig. S poti od doma je lep razgled na bližnjo Gorico, Posavsko hribovje in Savinjsko dolino. Z vozne poti krenemo skozi gozd in po cesti do Prapreč. Tu se v križišču napotimo proti taborski cerkvi, pred njo v dolino, čez travnik, cesto in Merinco mimo električnega stebra do spomenika na Gorici. Smo nad Vranskim.

Na spomeniku piše:

Umrli smo, ki v grobu tu ležimo,
a nad svobodo vašo še bedimo,
ker hočemo da raste in živi
za kar smo dali svojo srčno kri.

V spomin na 174 padlih borcev iz enot IV. operativne cone NOV in POJ.

Od spomenika gremo v Ločico in dalje v dolino Zaplanine. Malo za sotočjem Bolske in Zaplaninščice je spomenik:

NA TEM MESTU JE OKUPATOR USTRELIL 39 BORCEV IV. OPERATIVNE CONE NOV ZAJETIH V SOVRAŽNI OFENZIVI DECEMBRA 1944.

Počasi se dvigamo mimo samotnih kmetij proti Presedlam, na preval med Kozico in Veliko planino, kjer naj bi vodila stara jantarska pot. Tu stoji kapelica z lipo in na pobočju Velike planine spomenik sedmih glav, na večji je napis:

GROB SEDMIH BORCEV IV. OPERATIVNE CONE NOB. PADLIH NA PRESEDLAH V SOVRAŽNI OFENZIVI DECEMBRA 1944.

Mimo spomenika do velike bukve, ki označuje razpotje. V osmih ključih se dvigamo po pobočju Velike planine do planinskega doma dr. Franca Goloba. Pripomiti velja, da se s Savinjske strani, posebno z Dobrovelj, uporablja poimenovanje Velika, z zagorske strani pa Čemšeniška planina. V domu dobimo žig.

Od doma drže tri trase skupaj na vrh: Zasavska planinska pot, Savinjska in TV. Toda za Gunovo glavo, pred kmetijo, se levo loči naša pot in drži na Krvavico. Pod vrhom je nasad tis. Z nje gremo mimo planinske koče taborskih planincev do doma revirskih in savinjskih borcev na Vrheh. Smo na sedlu pri Lenartu, starem prehodu med taborskim kotom in črnimi revirji. Dobro vozna pot nas privede do planinskega doma pod Reško planino preboldskih planincev. Čez Gradišče v dolino, kjer prečimo cesto, se povzpnemo mimo Huša na Golavo. Tu se bomo srečali z edino jeklenico na naši poti. Z vrha do razpotja, mimo Uplaznika v dolino Kolje in k planinskemu domu na Homu. Zanj skrbe zabukoviški planinci.

Od doma v Podhom in mimo Baloha na vrh Kamnika, kjer stoji bivak. Zgrajen je bil za Dan vstaje 1974. Razgled, ki je bil dolgo skrit, čeprav sta bila menda prva planinska obiskovalca tega vrha Fran Kocbek in Franc Roblek iz Žalca. Spustimo se na jug, na Počivalnikov vrh, kjer pride pot z Mrzlice, in po gozdni cesti do Kotnikove domačije oziroma lovskega doma! Od tu imamo še dobro uro hoda na simbol Savinjske planinske poti, na Gozdnik, ki je dobil bivak 13. oktobra 1973. Z njega navzdol na razpotje, kjer se priključimo na TV pot za Šmohor. Mimo cerkve do planinskega doma laških planincev. Dalje sledimo slemenu in se povzpnemo na Malič (TV pretvornik) in z njega v Laško. Z Laškega moramo po dobrih gozdnih poteh na vrh Tovsta nad Celjsko kočo in naprej do Doma štorovskih železarjev. Od tu po dolini spomenikov in mimo spomenika Celjski četi na Resevno. Tu stoji planinski dom šentjurskih planincev. Mimo spomenika Cvetki Jerinovi in Dušanu Lahu se spustimo v Šentjur in dvignemo do Rozalije ter mimo Blagovne v Proseniško, čez Škofjo vas k Šmartinskemu jezeru. Povzpnemo se na znano in nekoč dobro obiskano izletniško točko Šentjungert. Z nje čez Galicijo, Železno, Veliko Pirešico do Jedrti, razglednega grička. Prišli smo na Ponikevsko planoto in tu moroma še dalje po njej. Ogledali si bomo še jamo Pekel in se dvignili na Martjake ter dalje po slemenu do lovskega doma na južnem pobočju Premikovega vrha. Pri Korbarjevih hranijo žig. Spustimo se v dolino na cesto in dalje proti graščini Šenek, sedaj novemu domu ostarelih. Mimo njega dalje na Vimperk, od koder je lep razgled na dolino. Po slemenski poti mimo Juga na zadnjo točko naše poti Goro Oljko, kjer je leta 1979 mladina postavila spominsko obeležje konferenci SKOJ. Polzelski planinci obnavljajo planinski dom. Z nje se spustimo po stari planinski poti iz prvih časov slovenskega planinstva v Šmartno ob Paki in čez Pako ter travnike še v Letuš. Tako smo končali našo pot. Na Gori Oljki se srečamo še s šaleško planinsko potjo. Z vrha se razglejmo po dolini, saj se menda vidi 52 sosednjih cerkva. Z nje lahko pregledamo skoro vso pot, ki smo jo prehodili, in razpoznali bomo posamezne njene točke. Pa tudi dolino smo spoznali z višje perspektive in odkrili marsikateri kucelj z enkratnim razgledom, ki je bil do sedaj neznan. Pa srečno pot!

Kristijan Bobovnik

OBČINSKA TELESNOKULTURNA SKUPNOST ŽALEC OD 1978 DO 1982

Materialna osnova, ki se je začela ustvarjati z letom 1974 je dala pogoje za nagel razvoj celotne telesne kulture naše občine. Rečemo lahko, da so bili na našem področju ustvarjeni zadovoljivi uspehi in da smo tudi pri realizaciji programiranih nalog tako v pogledu republiških programov in vsklajevanja z njimi, kakor tudi v pogledu želja nas samih uspeli. Tudi po sklepih portoroške konference so se naši programi zelo ujeli in dosegli smo, kar smo za naše občinske razmere najbolj želeli. Takratna realna presoja bodočih nalog, ki smo si jih nadeli, se je odražalo že pri uspehih in pregledu rezultatov v polovici srednjeročnega plana, t.j. ob koncu 1978 leta.

Ko je tako leto 1974/75 začelo urejati materialne osnove razvoja telesne kulture, smo ob aktiviranju začetnega stanja in do začetka minule mandatne dobe dosegli naslednje stanje:

Največ poudarka je bilo dano primarni dejavnosti, t.j. pri centralnih OŠ ureditev telovadnic, rokometnih, košarkarskih in odbojkarskih igrišč ter atletskih naprav. V tem času je bilo pridobljenih 46.300 m² novih površin odprtega tipa. Kadrovska zasedba mentorjev, trenerjev, sodnikov itd. se je od začetnih 84 povečala na 221 oseb. Registriranih organizacij je bilo 56. Močno je v teh letih zaživela ŠŠD, VVZ. Množičnost in športna rekreacija sta prekoračili republiško povprečje, vidni so postali uspehi v vrhunskem športu, saj smo od najmlajših selekcij do članskih postali vidni v samem republiškem vrhu. Pridobili smo športne objekte v Grižah, Braslovčah, Matkah, Žalcu, Andražu in delno na Gomilskem ob prispevni stopnji 0,26-0,33. Ob takem stanju so se nadaljevala dela in sprejemali planski dokumenti za leta pri nadaljnjem mandatnem obdobju do danes.

Občinska telesnokulturna skupnost in Občinska zveza za telesno kulturo Žalec sta dajala v tem obdobju prednost v glavnem tem nalogam:

— izboljševanju kakovosti množične telesnokulturne dejavnosti, razvijanju dobrih tekmovalnih dosežkov na osnovi tedanjih rezultatov. Uspehi niso izostali, saj se je množičnost, posebno pa še tekmovalni uspehi, dvignila za 40—50 %. Programske smernice so bile zelo jasne in dosegljive za slehernega občana. Zasledovali smo osnovni cilj, približati telesno kulturo v VVZ, OŠ, KS, TKO, OZD itd. in reči smemo, da so bili vsako-

letni programi v celoti realizirani, kar vse se kaže v udeležbi občanov v različnih telesnokulturnih aktivnostih.

Če na kratko razčlenimo to aktivnost, ki je za 25 % presegla naša planska predvidevanja, bi morali reči:

— telesnokulturna vzgoja v VVZ je dosegla udeležbo 730 otrok, ki tekmujejo za športno značko;

— telesnokulturna vzgoja v OŠ in ŠŠD, kjer vse akcije potekajo preko komisij za šolski šport in preko aktiva telesnokulturnih učiteljev in v 10 društvih, ki se ukvarjajo z rekreacijo, združujejo 3500 učencev z 9550 vadbenimi urami, poleg tega pa je bila na trim akcijah 80 % udeležba šoloobveznih učencev;

— pomembno vlogo odigravajo telesnokulturne organizacije; imamo jih 60, ki imajo v svojih programih razvoj rekreacije v organizacijah in izven njih. Na tem področju dela 15 društev Partizan zelo uspešno, z udeležbo 2500—3000 članov. Nadalje so pomembne strelske družine, ki jih je 8, s svojo občinsko zvezo in članstvom 800; imajo preko 100 prireditev letno. Taborniški odredi, ki so bili dve leti v zatišju, so ponovno zaživeli in je občinska zveza postala zelo aktivna pri vključevanju novih tabornikov. Ta dejavnost se trenutno odvija v 7 odredih s 1200 člani ter obeta nadaljnji razvoj;

— posebno pozornost zasluži jamarski klub »Črni Galeb« Prebold, ki sporedno z rekreacijskimi dosežki dosega tudi vrhunske rezultate izven naših meja.

Vsa ta področna dejavnost kaže v velikem stilu svojo prisotnost v mesecu maju — mesecu mladosti in radosti, kjer so prisotna vsa omenjena društva s predstavitvijo svoje množičnosti.

Posebno poglavje je telesna kultura v KS. Tu imamo 20 KS s komisijami za šport in rekreacijo in je ni le v 3 KS. Tu so predstavniki TK, KS, mladine in predstavniki ostalih organizacij. Komisije so koordinatorji vsega tovrstnega področnega dogajanja na relaciji KS do TKO, kjer bi naj v bodoče resnično postal center vsega telesnokulturnega življenja.

Telesna kultura v OZD iz leta v leto bolj množično vključuje v rekreacijske programe, kar dokazujejo številne športne igre in ostala srečanja. Vsa dejavnost se vodi le preko amaterskih vaditeljev. Imamo 35 OZD, od tega celo 5 s preko 500 delavcev, kjer ni za to potrebnega strokovnega delavca za področje rekreacije. Letno nastopa v sindikalnem športu 3500 delavcev.

Pozornost zasluži TK v OO ZSMS, ki se je razmahnila že v tiste KS, kjer ni telesnokulturnih organizacij. Tako na vasi telesna kultura približuje mlade športnemu terenu in daje možnost potrebne rekreacije. Mladinske igre vodi posebna komisija in zajema 10 športnih panog, z udeležbo okoli 2000 mladincev.

Pri občinski zvezi so pomožne komisije za izvajanje rekreacijskih in tekmovalnih akcij. To se v prvi fazi razvija na področju KS, potem v finalnem delu pa na občinskem nivoju.

Tu gre za trimske akcije z udeležbo okoli 1200 članov. Najbolj uspešne pa so akcije smučanja in plavanja, do 2000 članov, medtem ko se na krosih dosega udeležba do 5000 članov.

Deskanje na Žovneškem jezeru

Vrhunski šport izhaja iz čiste množičnosti in se na to selekcionira in uveljavlja v medobčinskem in republiškem merilu. Sedaj se ponovno uvršča z odbojkarji Šempetra v zvezni rang. Občinske prioritetne športne panoge so: odbojka, rokomet in smučarski skoki, ki so v tem mandatnem obdobju upravičili prioritetno zaupanje z delom in prisotnostjo posameznikov in ekip ter pripomogle k tekmovalnemu športu na republiškem in zveznem pomenu. Seveda ne gre prezreti uspehov atletike, namiznega tenisa in karateja.

Pridobljeni objekti v tem obdobju so zgrajeni po normativih za določene panoge, kar se seveda prej ob pomanjkanju tozadevnih standardov ni dalo. Prioritetna pozornost je bila pri objektih dana centralnim šolam glede na populacijo. Razen Galicije, Ponikve in Vrbja, ki še nimajo dokončno urejenih objektov, so ti povsod zgrajeni in dajejo solidno osnovo za nadaljnje uspešno delo. Sedaj bodo objekti deležni le še poštenega vzdrževanja. V letu 1978 je bilo na občana v naši občini 2,2 m², sedaj pa je 4,5 m² teh površin. Za pravilno izrabo obstoječih športnih objektov je v bodoče posvetiti posebno pozornost kadrom, da uspehi na tem področju ne bodo izostali.

Pri objektih moram omeniti planirano osredno investicijo — plavalni bazen v Žalcu, ko je pred realizacijo doživel »infarkt« zaradi gospodarskih težav. Že zbrana sredstva v znesku 1.080.000.000 SD so bila angažirana:

— za odkup zemlje in dveh stavb	430.000.000
— za bazen Prebold	290.000.000
— krajevnim skupnostim	240.000.000
— rep. odbor za pospeševanje izvoza	120.000.000
	1.080.000.000 SD

Če omenim še zdravstveno varstvo, naj povem, da je podpisan sporazum z zdravstvenim domom o rednih zdravstvenih pregledih športnikov, ki nastopajo na športno tekmovalnem področju izven naše občine. Sedaj smo bili deležni le letnih rentgenskih pregledov.

Če je prav, da omenim bodoče naloge, s katerimi se bo soočala skupnost v bodoči mandatni dobi, potem bi si dovolil izpostaviti naslednje:

— na prvo mesto postavljam delegatske odnose, ki so v naši občini dvodomni, z uporabniki in izvajalci. Utrjevanje teh odnosov je osnovni pogoj, če hoče interesna skupnost pravilno delati. Tu je potrebno s pomočjo SZDL in ostalih organizacij poiskati oblike dela, da bodo delegatske baze resnično delale. Tu ne gre le za formalno sklepčnost na sejah, ampak da so delegati resnični predstavniki dela in odločanja;

— nadaljevati in utrjevati je delo na KS s komisijami za šport in rekreacijo. To je oblika dela, ki se je rodila prva v naši občini in bila sprejeta v Sloveniji kot najboljša. V okviru te bi se moralo odvijati športno rekreacijsko življenje v bazi. Komisije pri krajevnih skupnostih morajo postati zelo aktivne ob nalogah, ki bodo vedno težje in edino rešljive ob tesnem sodelovanju kraja in občinske skupnosti;

— funkcioniranje delegatskega sistema in dela na tem področju po KS pogojuje, da bo SIS lahko funkcionirala z novim načinom dela, ki ga je prinesel novi statut, ki prinaša vsebinske spremembe v načinu dela skupnosti in njenih organov. Novo je, da nimamo več izvršnega odbora in da njegovo vlogo prevzemajo poleg predsedstva, ki ima funkcijo posvetovalnega organa in odbora za samoupravni nadzor, *organi skupščine* v obliki odborov, ki postajajo organi skupščine. To vse narekuje večjo delavnost skupščine in večje angažiranje delegatov za dela posameznih skupščinskih odborov;

— posebna pozornost naj bo dana delu z OZD. Nov način dela z OZD, ko so te same nosilke športno rekreacijske dejavnosti, in ne, da se povezujejo le s terenom, je prinesel zelo dobre rezultate. Nadaljevati je delo z delegati in sindikalnimi organizacijami v podjetjih, kar bo dalo še boljše rezultate v udeležbi športnih iger in v podobnih srečanjih;

— kadri so problem številka ena. Kadrovsko politiko je jemati kot prioritetno in mora biti deležna več sredstev, če hočemo, da objektne kapacitete polno izkoristimo. Če smo sedaj ustvarili pogoje v objektih, so sedaj na vrsti kadri, predvsem že zaradi povečane množičnosti TK, ki rabi strokovni kader, brez katerega bi omenjena zasnova lahko zelo nazadovala. Gre predvsem za organizatorje v OZD in v KS. Čeprav smo dobili v tem mandatnem obdobju 60 novih ljudi, pokrivamo le 60 % svojih potreb po kadrih za leto 82/83;

— glede novih gradenj smo že povedali, da se nam v prihodnjem obdobju obeta zelo slabo. Prav gotovo bo restrikcija v tovrstnih investicijah še nekaj časa trajala in verjetno bo v tem času še posebej ceniti prispevke občanov, ki so že sedaj s svojim delom prispevali pri gradnji planinskih domov, smučarskih skakalnic in igrišč v KS okoli 60 % vrednosti posameznih objektov. Tak način dela bo verjetno edino mogoč povsod tam, kjer bo potrebno kaj zgraditi.

Na koncu bi se rad zahvalil za prijetno sodelovanje in polno razumevanje vsem, ki so v minulem obdobju v kakršni koli obliki pomagali ustvarjati doseženi nivo telesnokulturne dejavnosti. Posebne pozornosti in podpore smo bili deležni na občinskih forumih od ZK, SZDL, skupščine in izvršnega odbora, posebej še od predsednika IO Joža Jana in skupščine, Vlada Goriška in ne nazadnje ne moremo prezreti tov. Cerovška, ki ima velike zasluge za ureditev centralnega športnega objekta.

Seveda pa je končna realizacija vsega padla na sekretarja Adija Vidmajerja, ki se ves predaja telesni kulturi.

Edmund Božiček

OD »EDINOSTI« 1899 DO »SVOBODE« 1982

O kulturni dejavnosti v Žalcu izpred 150 let ni ohranjenih zapisov. Šele Rajko Vrečar poroča v svoji knjigi »Savinjska dolina« o vrsti društev, ki so gojila glasbo, dramatiko in telovadbo. Tako zvemo, da je bila 1846 uprizorjena veseloigra »Vaja z ognjem.« Že leto dni po Žalskem taboru leta 1868 so v Žalcu ustanovili narodno čitalnico. Prva slovenska gledališka predstava pa je bila leta 1885. Igrali so »Blaznico v prvem nadstropju.« Režiral je Anton Petriček. Pevsko zadrugo so ustanovili leta 1883. Petje je vodil učitelj Franc Pečovnik. Pevsko društvo Edinost, ustanovljeno leta 1899, je vodil Vinko Vabič; pevovodja je bil učitelj Rajko Vrečar. V letih 1910—1912 je obstajal v Žalcu tudi »salonski orkester«, v katerem je poleg domačinov igral skladatelj Ciril Pregelj.

To pestro prosvetno delo je prekinila prva svetovna vojna v času od 1914—1918. Rajko Vrečar v svoji knjigi omenja »Kroniko žalskega odra«, vendar se ta ni ohranila.

Vsa ta kulturna dejavnost se je odvijala v raznih provizoričnih prostorih, ki so jih uporabljali lastniki v sezoni tudi za sušenje hmelja. Čeprav je preteklo od omenjenih kulturnih prireditev že skoraj 100 let, Žalec v tem obdobju ni zgradil hiše za kulturo.

Da so bili Žalčani vedno pripravljeni za proslave in prireditve, zvemo iz brošure »Osnovalna slavnost celjskega Sokola« iz leta 1890, kjer je opisan sprejem Sokolov v Žalcu: »Impozanten je bil dohod v krasno nakičen trg Žalec, pred katerim smo se ustavili ter stopili v vrste k slavnostnemu vhodu. Pri slavoloku z napisom »Živeli Sokolci« čakala je deputacija na čelu gosp. župan Hausenbichler, ki je s toplimi besedami pozdravil Sokole in druge goste v imenu domoljubov Žalskega trga in Savinjske doline. Združili so se vsi staroste okoli zastav; gospodična Žuža pozdravila je Sokole in goste v imenu domoljubnih Slovenk, nakar so ona in gospodične Kukec, Zadnik, Jeržabek in druge okrasile vse zastave z venci. Narodni Žalec oblekel se je bil v prazničnо obleko, iz vseh oken pa so nas obsipale nežne roke s cvetjem. Nepozaben ostane ta uhod v Žalec, katerega vrlim prebivalcem smo klicali gromoviti Živio in Slava!«

Po končani prvi svetovni vojni je društveno življenje spet oživelo. Vendar tudi o teh dejavnostih ni zapisov, ker je večino arhiva in zapisnikov uničil okupator leta 1941—1945. Živa kronika o kulturnem delu v obdobju od 1920—1982 je Franjo Audič iz Žalca, ki je vse to obdobje so-

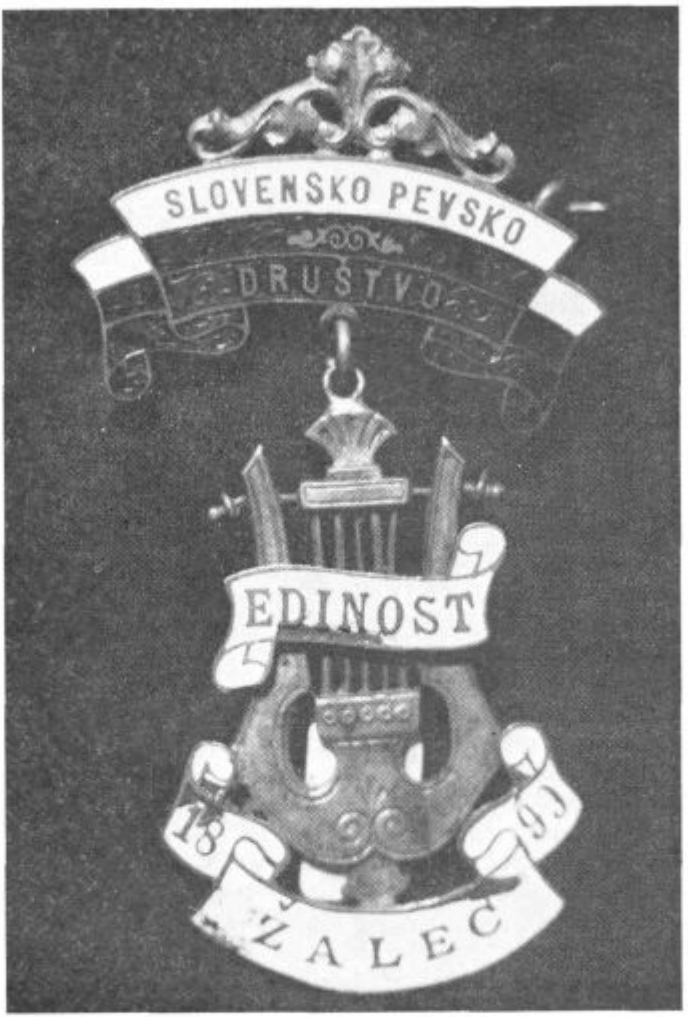

Spominska značka pevskega društva Edinost v Žalcu 1899. leta

deloval v dramski skupini. Pri gledaliških prireditvah sta vrsto let sodelovala njegova hči Hilda in sin Jaroš, hči Zlatica pa je bila 15 let blagajničarka Svobode in je za proslavo 800-letnice Žalca zbrala zanimiv material za razstavo.

Dramatično društvo, ki ga je vrsto let vodil učitelj Rajko Vrečar, je vsako leto pripravilo kakšno dramsko delo. V tridesetih letih se je Dramatično društvo priključilo k Sokolskemu društvu in ustanovljen je bil še Športni klub Žalec. V tem obdobju je bila gledališka dejavnost izredno živahna. K temu je pripomogel tudi Radovan Gobec, ki je bil takrat učitelj v Grižah, kot avtor operet Hmeljska princesa ter Planinska roža, ki so

Rajko Vrečer, 1875—1962, pisec »Savinjske doline« in dolgoletni kulturnoprosvetni delavec v Žalcu

jih najprej izvedli v Žalcu. Starejši Žalčani se še radi spominjajo teh gledaliških predstav, režiserja Rada Štokla, igralcev Josipa Kvedra, Vere Pikl, Vide Teržan, Slavice Meh, Franja Hermana, zakoncev Lihteneger, Franja Audiča, Slavka Pikla, Rada Štokla, Žarka Kvedra, Olge Kveder idr.

Športni klub Žalec pa je vsako leto pripravil maškarade, ki so bile zaradi zanimivih dekoracij znane po vsej Savinjski dolini. Po maškaradah so bili Žalčani znani že prej. Zanimiva je fotografija iz začetka tega stoletja, ki prikazuje udeležence v orientalskih nošah; predstavili so »Kronanje indijskega kralja« (1912). Tega leta je bil v Žalcu tudi mednarodni šahovski turnir.

Kmalu po osvoboditvi je zbral ljubitelje gledališke igre Rudi Hrovat in z njimi predstavil Razvalino življenja, Celjske grofe, Kovačevega študenta, Pot do zločina, Desetega brata, Raztrgance, Krčmarico Mirandolino idr. Leta 1949 je bil režiser in igralec mnogih vlog; postavil pa je tudi skoraj sam obod horizonta na odru Doma ljudske prosvete v Žalcu (prej Sokolski dom). Za njim so bili režiserji še Ivan Mikek, Franjo Rizmal in Avgust Jordan.

Od igralcev, ki so vrsto let požrtvovalno sodelovali v dramski skupini Svobode Žalec, moramo omeniti Jožeta Aubrehta, Jožeta Zagodeta, Emila Pintarja, Rada Štokla, Olgo Božiček, Franja Rizmala, Hildo Audič, Naniko Šoštarič, Tilčko Ferlež, Janka Klinca, Erana Sadnika, Staneta Semeta, Majdo Cerovšek, Rafka Audiča, Franca Oglajnerja; šepetalki pri igrah sta bili vrsto let Marica Lihteneger in Pavlica Kovač, sceno in kulise je sam pripravljal Emil Pintar. Maskiranje igralcev so dolga leta opravljali brivski mojstri iz Žalca: Ivan Marolt, Vinko Novak in Kristl Rezar. Gledališka skupina je poleg ljudskih iger odigrala tudi zahtevna gledališka dela, kot so Tartuffe, Romeo in Julija, Dobri vojak Švejk, Hlapci. Igre niso predstavili samo v Žalcu, ampak so gostovali v Šempetru, na Vranskem, v Dobrni, v Petrovčah, v Brežicah, Šoštanju in drugje.

Tamburaški zbor v Žalcu 1895. leta

Maškarada v Žalcu leta 1912. Skupina je predstavljala »Kronanje indijskega kralja«

Mednarodni šahovski turnir v Žalcu 1912. leta

DPD Svoboda Žalec — Ivan Cankar: Hlapci, 1950

Franjo Audič iz Žalca, aktiven član prosvetnih društev in DPD Svobode nad 50 let

Tudi mlajša generacija, v obdobju od 1960—1980, je v sekciji DPD Svobode Žalec pokazala veselje do gledališkega in glasbenega poustvarjanja; delovale so recitacijske skupine, zabavni orkestri, prirejali so modne revije s kulturnimi točkami, člani Svobode še vedno sodelujejo na vseh prireditvah in proslavah v Žalcu. Vrsto let je pel ženski pevski zbor pod vodstvom Juste Holobar, moški pod vodstvom Draga Predana, Franja Rizmala, sedaj pa ga vodi Marjan Kozmus. Zelo uspešno se je uveljavil tudi narodno-zabavni ansambel Veseli hmeljarji pod vodstvom Vilija Ograjenška. Nastopal je že na televiziji in posnel 10 plošč ter 4 kasete. Igral je v mnogih krajih Jugoslavije in tudi v Švici, ČSSR, Italiji, Nemčiji in Avstriji.

Risto Savin, 1859—1947, slovenski skladatelj

Nagrobni spomenik Ristu Savinu na pokopališču v Žalcu

Risto Savin-Friderik Širca, slovenski skladatelj, se je rodil v Žalcu. Njegova operna dela so izvajali v Ljubljani in Zagrebu. Da bi jih priredili v Žalcu, so bila za amaterske igralce in glasbenike prezahtevna. Pač pa so moški in ženski zbori v njegovo počastitev večkrat uvrščali njegove zborovske pesmi v svoje programe. Leta 1966 pa se je formiral pri Svobodi Savinov oktet, ki ga je dalj časa vodil Franjo Rizmal.

Prizadevni glasbeni delavec v DPD Svobodi je Florjan Lesjak, ki že od leta 1976 vodi vokalne skupine — kvintet, oktet Savinja, ki pa ga trenutno vodi Milan Lesjak.

Omenjeno je že bilo, da DPD Svoboda Žalec še danes nima primernih prostorov in še vedno gostuje v novi osnovni šoli ter v glasbeni šoli. Prav zaradi tega je njena dejavnost močno omejena. Kljub težavam pa je Svo-

HMELJSKA PRINCESA

OPERETA V TREH DEJANJIH

SPISAL IN UGLASBIL: GOBEC RADOVAN — — REŽIJA: ŠTOKELJ RADO

DIRIGENT: GOBEC RADOVAN

OSEBE:

Pavel Koman, grajšč. upravitelj	Kveder Josip	Khon	Audič Franjo
Otilja, njegova žena	Pikl Vera	Izak (hmeljski judje)	Pikl Slavko
Darinka (nečakinji)	Teržan Vida	Salobir (hmeljski judje)	Štokelj Rado
Danica (nečakinji)	Meh Slavica	Prvi novinar	Kveder Žarko
Branko, Daničin vzgojitelj	Herman Franjo	Drugi novinar	Lihteneger Stanko
Vila Zora, operna pevka	Lihteneger-jeva	Sobarica	Klinc Mara

Godba, gostje, balet

Opereta se vrši v nekem večjem kraju Savinjske doline na grajščini „Hmeljski dvor" v času, ko je hmelj bil po sto

Ob uprizoritvi operete Hmeljska princesa 21. 10. 1933

boda Žalec v zadnjem obdobju doživela precejšen razvoj in pestro delovanje. Moški zbor pod vodstvom Marjana Kozmusa priredi letno vsaj dva koncerta in sodeluje na vseh proslavah in prireditvah v krajevni skupnosti Žalec, na občinskih proslavah in na obiskih v pobratenih mestih Kruševac, Bačka Palanka in Varaždin. Nadalje deluje Študentski pevski zbor, ki ga vodi Franci Rizmal, oktet »Savinja« z Milanom Lesjakom.

Rudi Hrovat iz Žalca, dolgoletni igralec in režiser

Leta 1980 je pričel z delom mladinski pihalni orkester pod vodstvom Zorana Kovača. Mladinsko folklorno sekcijo vodi Đurđica Vuzić, ansambel Veseli hmeljarji pa Vili Ograjenšek. Pri DPD Svobodi je še kino sekcija in jo vodi Ivan Centrih.

Od leta 1978 dalje prirejajo v Žalcu Taborske kulturne dneve, ki so osrednja občinska prireditev v spomin na II. slovenski tabor v Žalcu leta 1868. Ob tej priliki se zvrsti več razstav likovnih ustvarjalcev, nastopajo vokalne in inštrumentalne skupine iz občine; sodelujejo tudi kulturno-umetniške skupine iz pobratenih občin Kruševac, Bačka Palanka in Varaždin ter šolska kulturna društva. V Glasbeni šoli so na sporedu večeri resne glasbe.

Glasbena šola v Žalcu je vsekakor mnogo pripomogla, da se je nivo glasbenih prireditev dvignil. DPD Svoboda Žalec sodeluje tudi z zamejskimi kulturno-prosvetnimi društvi v Bilčovsu in Salzburgu.

Vse kaže, da bo v nekaj letih tudi Žalec dobil kulturni dom. Načrti zanj so že pripravljeni, nekaj finančnih sredstev se zbira iz referenduma in če pojde vse po načrtih, bomo kulturni dom začeli graditi v letu 1984.

DPD Svobodo Žalec so vodili kot predsedniki:

1. Rudi Hrovat
2. Stane Praprotnik
3. Milan Bozovičar
4. Eran Sadnik
5. Maks Selišnik
6. Drago Predan
7. Mirko Gorišek
8. Ivan Centrih
9. od leta 1979 dalje Janez Kroflič.

DPD Svoboda Žalec »Velika puntarija«

»Stari grehi«, režiser Rado Štokelj

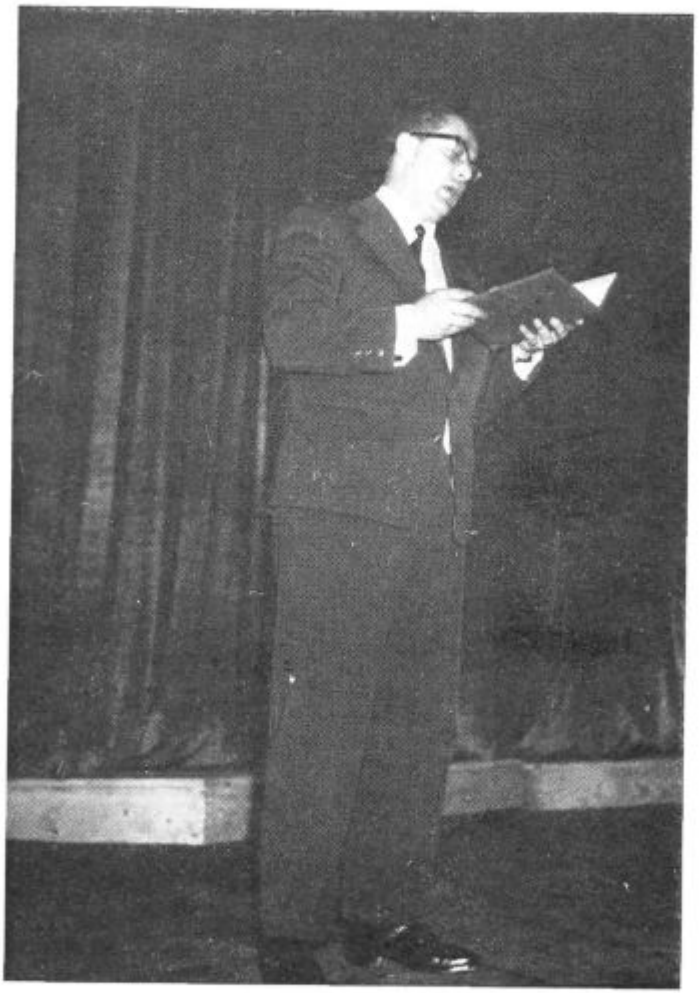

Pepi Aubreht, dolgoletni igralec, recitator in pisec skečev, 24. 2. 1968

DPD Svoboda Žalec — ženski pevski zbor, pevovodkinja Justi Holobar

Folklorna skupina DPD Svoboda Žalec 1956. leta

Plesni orkester DPD Svoboda Žalec

Savinov oktet v Žalcu 1966. leta. Pevovodja Franjo Rizmal

Oktet Savinja 1981. leta

Moški pevski zbor, pevovodja Marjan Kozmus

Folklorna skupina iz Kruševca v telovadnici nove šole

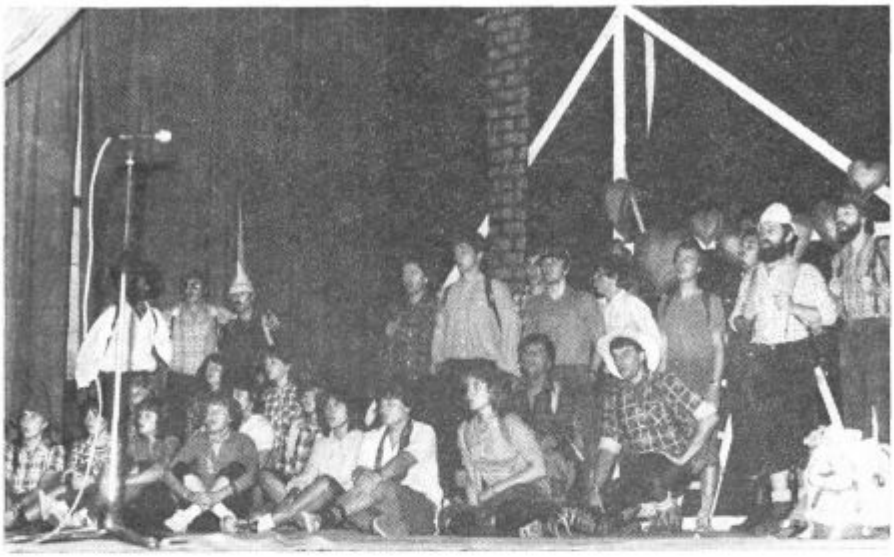

»Planinska roža« 1982. leta v Žalcu

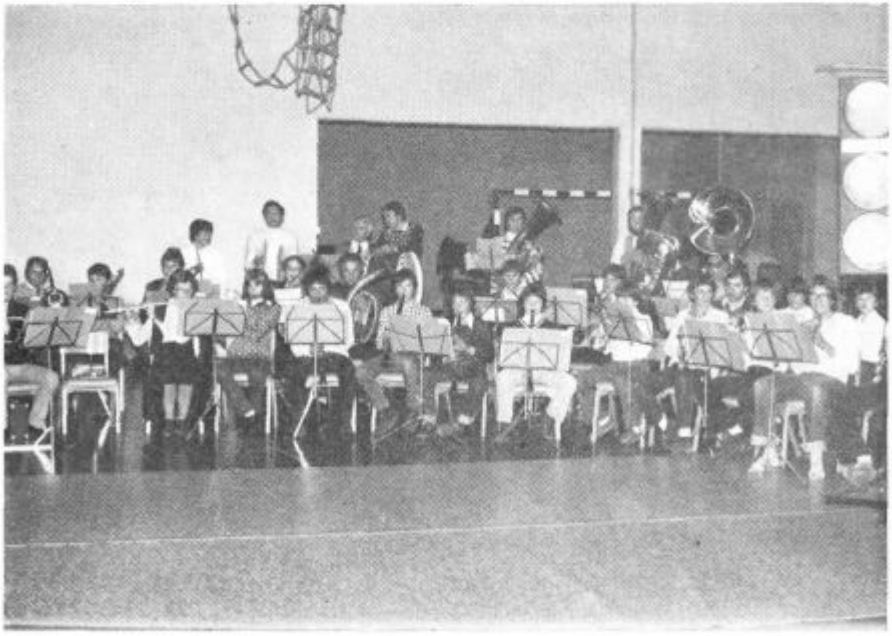

DPD Svoboda Žalec je 1980. ustanovila pihalni orkester, ki ga vodi Zoran Kovač

Vokalni kvintet, vodja Florjan Lesjak

Jožica Ocvirk

LJUBITELJSKA KULTURA V OBČINI ŽALEC

V zadnjem času nas vse bolj vznemirja misel, da se kolo našega vsakdana prehitro vrti; premalo imamo časa zase, kaj šele za prijatelje. Na drugi strani pa nas vendarle razveseljuje ugotovitev: v labirintu obveznosti in ihti za dosego nečesa »boljšega« združuje ljubiteljska kultura ljudi, ki ne mislijo le nase. Preko 4000 jih je v 20 krajevnih, 21 šolskih kulturnih društvih in v kulturnih skupinah pri ostalih organizacijah, vsi pa se povezujejo v zvezo kulturnih organizacij. Po množičnosti je na enem od prvih mest v slovenskem kulturnem prostoru. Zveza kulturnih organizacij Žalec njeno delo načrtno usmerja, povezuje in pomaga pri organizaciji ter izvajanju predvsem s finančno in strokovno pomočjo, kakor tudi pri razvijanju in utrjevanju obstoječih dejavnosti.

DEJAVNOST DRUŠTEV V ZKO ŽALEC

1. *vokalna glasba*

a) 29 odraslih pevskih zborov
- — 13 moških PZ
- — 2 ženska PZ
- — 9 mešanih PZ
- — 2 dekliška PZ
- — 3 okteti

b) 18 otroških in mladinskih PZ v OŠ

7500 članov, letno 1200 vaj, 30 koncertov, 200 nastopov.

2. *instrumentalna glasba*

a) 4 pihalni orkestri

160 članov, letno 1000 vaj,
30 koncertov, 170 nastopov,

b) 2 tamburaška orkestra

80 članov, letno 150 vaj,
4 koncerti, 30 nastopov,

c) 9 narodnozabavnih in zabavnih ansamblov

3. *dramska dejavnost*

a) 16 dramskih in recitacijskih skupin
200 članov, 10 premier,
33 gostovanj, 20 recitalov,

b) 2 lutkovni skupini pri kulturnih društvih.
ostale pri OŠ in VVZ

4. *plesna dejavnost*

a) 8 folklornih skupin

b) 3 ritmične skupine

5. *likovna dejavnost*

a) 26 likovnih amaterjev

6. *šolska kulturna društva*

a) 21 društev na vseh OŠ in na CUI

7. *knjižnična dejavnost*

a) 7 knjižnic

b) 10 izposojališč
ki so neposredno vezana pri občinski matični knjižnici

Vsako dejavnost vodi posebni strokovni odbor, ki ga sestavljajo aktivni člani. Za posamezne zvrsti organizira ZKO vsakoletne revije, ki so poleg srečanja nastopajočih tudi celovit prikaz dela; prav s pomočjo revij lahko redno zasledujemo rast ali padec določene dejavnosti. V naši občini že nekaj let z zadovoljstvom ugotavljamo, da se sleherna izmed naštetih dejavnosti uspešno razvija, tako v množičnosti kot v kvaliteti. Pri tem ima pomembno vlogo delo strokovnih sodelavcev in vodstvo ZKO, ki skrbi za nenehno izobraževanje strokovnih vodij in članov. Delež uspeha pa velja pripisati mladim, ki se vneto vključujejo in sodelujejo tudi kot vodje. Tak primer je v zadnjem času viden na področju vokalne in instrumentalne glasbe, dramske in plesne dejavnosti.

Vokalna glasba vključuje v svoje vrste največ ljubiteljev kulture. Iz leta v leto se krepi in pomlajuje. Menja pa se tudi kadrovski sestav pevovodij v korist mlajših; med njimi je največ učiteljev Glasbene šole Risto Savin Žalec. So primeri, ko ima ena krajevna skupnost več vokalnih skupin. Res so nekatere le priložnostne, večina pa dokazuje upravičenost svojega delovanja. Kar trije zbori (moški PZ Svobode Žalec — dirigent Marjan Kozmus, moški PZ KD Tabor — dirigent Milan Lesjak, mešani mladinski PZ Svobode Šempeter — dirigenta Sonja in Milan Kasesnik) so se uvrstili med najboljše in s tem dobili vstopnico za medobčinsko revijo oz. za mladinsko republiško revijo. Prav prijetno je prisluhniti ubranim glasovom dekliškega PZ Gomilsko, ki je

v zadnjem letu kvalitetno izredno napredoval. Mlade pevke združujejo veselje do petja pod vodstvom prof. Tanje Cehner; uspeh pa je nedvomno sad trdega in vestnega dela cele skupine. Izmed zborovodij omenimo, kot vzor predanega glasbenika, Ivana Gostečnika iz Petrovč, ki že desetletja neumorno vodi po dva ali tri pevske zbore.

Tudi na področju mladinskega petja smo po številu pevcev med najrazvitejšimi občinami v Sloveniji. Uspehi na revijah potrjujejo prizadevanje učiteljev-pevovodij, posebno še na osnovni šoli Šempeter, Prebold in Žalec. Otroški PZ na podružnični šoli Galicija pa dokazuje, kako lahko s prizadevnostjo posameznika nastane kvalitetna skupina tudi na šoli z manjšim številom učencev.

Tradicija *pihalnih orkestrov* sega v zgodovino preko 100 let, ko je bila ustanovljena godba na pihala v rudarski Zabukovici (jubilej smo obeležili leta 1980). 55-letnico je slavila godba v Preboldu, 45-letnico pa godba v Libojah. Leta 1980 smo postali bogatejši še za mladinski pihalni orkester, ki sta ga ustanovila Svoboda Žalec in glasbena šola. Tega leta je godba Liboje izgubila dolgoletnega kapelnika, ZKO pa vestnega člana in vodjo strokovnega odbora, Franca Kovača. Za njegovo delo pri razvoju in napredku pihalnih orkestrov v občini smo mu podelili zlato plaketo ZKO in Savinovo nagrado.

Dejavnost pihalnih orkestrov je nepogrešljiva bodisi za svečane priložnosti na proslavah, koncertih ali žalnih svečanostih, ob lepem ali deževnem vremenu.

Značilno za vse pihalne orkestre v občini je, da vključujejo v svoje vrste vsaj polovico mladih. Doseženi uspehi pa so rezultat rednega izo-

Dekliški pevski zbor Gomilsko

braževanja kapelnikov in trdega dela na vajah, ki dosegajo tudi številko preko tisoč.

Področje instrumentalne glasbe združuje še devet *narodnozabavnih in zabavnih ansamblov* ter dva *tamburaška orkestra*. Med narodnozabavnimi ansambli je uspešna »Slovenija« pri Svobodi Polzela, ki je izdala že lepo število plošč in kaset, odlikujejo pa jo med drugim tudi koncertni programi. Ansambel »Veseli hmeljarji« iz Žalca, ki je svojo pot pričel pred 20 leti, pa je še vedno eden najbolj aktivnih. Tudi ansambel Savinjskih 7 iz Liboj si je v razmeroma kratkem času zagotovil občinstvo, z njim pa je sodeloval že pokojni Franc Koren. Posebno veselo vzdušje pripravijo narodnozabavni ansambli vsako leto na srečanju v Libojah, kjer se zberejo iz cele Slovenije in zamejstva. Letos bo srečanje že desetič.

Zvoki tamburic se razlegajo v Grižah in Libojah. To sta mlada orkestra, še posebno griški, ki ga sestavljajo učenci osnovnih šol. Svoje delo predstavljajo na proslavah; svojevrstno doživetje pa je prisluhniti zvokom tamburic na vsakoletnem »Večeru s tamburico« v Libojah. Te prireditve se udeležujejo tudi tamburaši iz drugih slovenskih občin.

Področje *dramske dejavnosti* je specifično. Poleg prostorskih in kadrovskih problemov, težav z opremo in kostumi, se skupine srečujejo z zahtevnimi spremembami v vsebini in načinu dela. Vse večjo pozornost morajo posvečati izboru besedil, ki naj bodo odraz današnjega časa. S tem seveda ni mišljeno, da bi morali segati le po modernih avtorjih; tudi mnoga dela starejšega datuma nosijo v sebi sodobnost. Pri tem ne gre le za produkcijo izbrane predloge, ampak za mnogo več — za motiv, ki ga s pomočjo avtorjeve sugestije odkrijemo z osebnim odnosom do današnjega časa — vse pa ob upoštevanju, da mora biti skupina dorasla izboru in postavitvi. Vsega ni mogoče reševati le z veseljem do igranja in režije, temveč z nenehnim izobraževanjem in razumevanjem situacij, katere lahko skupina pod strokovnim vodstvom sproščeno in neprisiljeno podaja. Morda je bil občinstvu način igranja pred leti bolj domač, a opazno je, da ga tudi sodobnejša interpretacija ne odbija. Bo pa potrebno na tem področju odpraviti še prenekatero napako. Te ugotovitve poudarjajo selektorji leto za letom na reviji dramskih skupin in reviji Naša beseda, kjer sodelujejo mladinske skupine. Vsekakor delo v začrtani smeri napreduje, saj se naše skupine uvrščajo na medobčinska srečanja, skupina iz Vrbij pa je posegla z uvrstitvijo na republiško revijo v sam kvalitetni vrh. Najplodnejša skupina zadnjih let je dramska skupina KD Braslovče, ki letno pripravi tudi po 3 premiere.

Na oderskih deskah se pojavljajo predvsem mladi, ki istočasno z recitali izpolnjujejo programe krajevnih skupnosti za proslave in druge prireditve.

Ob dramski dejavnosti pomislimo tudi na *lutkarje*. To je edina zvrst, ki je ZKO še ni uspela oživeti. Med animatorji je sicer dokajšen interes, kljub temu pa že dolgo ostajamo le pri željah. Lutkovna dejavnost je bila nekdaj v kulturnih društvih precej razvita, sedaj pa je omejena le na VVZ, izvzemši lutkovni skupini pri Svobodi Polzela in Griže.

Nikakor ne moremo mimo *plesnih skupin*, med katerimi je največ folklornih, vse bolj pa oživlja nova oblika izraznega plesa in ritmike. Ta

zvrst je predvsem priljubljena med učenci in dijaki, kjer je tudi vznikla. Odrasli plesalci pa so se zbrali le v Svobodi Šempeter. Njihovi nastopi so prava osvežitev na proslavah in množičnih prireditvah. Redno se udeležujejo tudi revij, ritmične skupine pa svoje delo pokažejo tudi na reviji Naša beseda.

Spisek *likovnikov* v občini Žalec obsega 26 imen. Na skupnih razstavah sodeluje vsako leto okrog 10 avtorjev; mnogi pa ne želijo iz svoje anonimnosti. Razveseljivo je, da so razstave naših amaterskih likovnih ustvarjalcev vedno bogatejše, da kiča skoraj ne opazimo in da so posamezniki vse uspešnejši. Ustvarjajo v različnih tehnikah (olje, akvarel, tuš, les, keramika), izredno zanimiva pa je tehnika luženja na umetni svili, ki jo je osvojil Nande Lesjak iz Prebolda.

Zveza kulturnih organizacij Žalec spodbuja tudi sodelovanje med domačimi kulturnimi skupinami, srečanja v pobratenih občinah Kruševac in Bačka Palanka, kjer našo občino zastopajo vsakič druge skupine. Prav tako društva sodelujejo z zamejskimi Slovenci in slovenskimi društvi, ki jih v tujini sestavljajo naši zdomci. KD Braslovče sodeluje s slovenskim KD Šmihel na Koroškem, Svoboda Liboje s slovenskim KD Globasnica na Koroškem, Svoboda Žalec s slovenskim KD Bilčovs na Koroškem, KD Tabor s slovenskim KD Boršt v Dolini pri Trstu, preko OK SZDL Žalec pa se je žalska Svoboda povezala še s slovenskim KD naših zdomcev Oton Župančič iz Salzburga, prijateljsko sodelovanje pa ima tudi s KD iz Varaždina in Ljutomera.

OBČINSKE REVIJE IN SREČANJA

— odrasle skupine:

Revija pevskih zborov
Revija pihalnih orkestrov
Revija dramskih skupin
Večer s tamburico
Revija narodnozabavnih ansamblov
Taborski kulturni dnevi
Razstava likovnih amaterjev

— mladinske skupine:

Revija pevskih zborov OŠ
Revija Naša beseda
Revija folklornih skupin
Revija lutkovnih skupin
Srečanje recitatorjev in recitacijskih skupin
Srečanje mladih literatov
Kviz znanja učencev OŠ
Pesem in mladost (glasbena prireditev)
ŠKD se predstavljajo

Te prireditve so vsakič v drugem kraju, organizacijsko pa jih izvedejo najaktivnejša društva. Omeniti velja Svobodo Polzela, ki ima izredno bogato društveno življenje, za kar je zaslužen predvsem dolgoletni predsednik, Stanko Novak; Svoboda Žalec in Svoboda Griže skrbita za nenehno kulturno življenje kraja, predvsem z organizacijo gostovanj (slednja je uspela uživeti tudi prostor letnega gledališča Limberg); Svoboda Liboje je že dolga leta eno najaktivnejših društev, ki se je kot organizator mnogokrat dobro izkazala. Vestno opravljajo svoje delo tudi v Preboldu in Šempetru; vse bolj se prebuja kulturni utrip v Galiciji in Vinski gori, Gotovljah in Letušu. V celovitost delovanja pa se uspešno vključuje tudi 21 šolskih kulturnih društev, ki so organizirana na vseh centralnih in podružničnih osnovnih šolah. Njihovo delo je tisto, katerega ne moremo odmisliti na nobeni, še tako majhni svečanosti. Mladi, s svojimi mentorji goje bogat program interesnih dejavnosti, tako da je kulturno življenje osnovnih šol tesno povezano s celovitim utripom amaterske kulture v občini Žalec.

V zadnjem desetletju je ZKO Žalec, kot predsednik, požrtvovalno in vzorno vodil Janez Meglič, tajnica pa je bila do leta 1978 znana kulturna delavka Justi Holobar. Prav v tem obdobju je amaterska kulturna dejavnost začela doživljati največji razmah, kar je nedvomno tudi velika zasluga obeh. Dolžnost tajnika je leta 1978 prevzel Ivan Centrih, na občnem zboru ZKO, leta 1982, pa je bil za predsednika izvoljen dolgoletni zborovodja, Milan Lesjak iz Žalca.

VODSTVO ZKO:

predsednik — Milan Lesjak
tajnik — Ivan Centrih

DOLGOLETNI ČLANI ORGANOV ZKO:

Janez Meglič, Milan Lesjak, Anica Lesjak, Ivan Centrih, Edi Masnec, Jaka Jeršič, Heri Kuzma, Zora Dobnik, Marija Goršek, Darko Šuler, Franc Kovač pok.

STROKOVNI ODBORI:

instrumentalna glasba — pihalni ork. — predsednik Jože Jančič
vokalna glasba — predsednik Sonja Kasesnik
tamburaški ork. — predsednik Heri Kuzma in narodnozabavni ans.
dramska dejavnost — predsednik Jaka Jeršič
lutkovna dejavnost — predsednik Julka Kučer
plesna dejavnost — predsednik Franc Laznik
šolska kult. društva — predsednik Margit Juteršek
knjižnična dejavnost — predsednik Anica Lesjak
odbor za statutarna, kadrovska vprašanja in odlikovanja — predsednik Milan Lesjak
nadzorni odbor — predsednik Janez Kroflič

Edmund Božiček

SAVINOVI NAGRAJENCI IN DOBITNIKI SAVINOVIH PLAKET TER PRIZNANJ ZA LETA 1978, 1979, 1980, 1981 IN 1982

V Savinjskem zborniku IV so opisani motivi, ki so vodili k ustanovitvi sklada za podeljevanje Savinovih nagrad in priznanj na področju kulturnega dela v občini Žalec.

Leta 1981 je Občinska kulturna skupnost Žalec sprejela še dodaten sklep, da se poleg nagrad in priznanj podeli tudi Savinova plaketa. Tako je dana možnost, da se krog kulturno-prosvetnih delavcev, ki si zahvalo zaslužijo, razširi.

Vsa omenjena odličja so doslej nedvomno tudi prispevala, da so se v kulturnih društvih dejavnosti razširile in okrepile; zato je bila komisija za podeljevanje nagrad, plaket in priznanj prav v teh letih močno zaposlena, da je iz množice predlogov izbrala najzaslužnejše.

Komisijo so sestavljali:

1. Zoran Razboršek, predsednik, iz Petrovč
2. Janez Meglič, član, iz Žalca
3. Darko Šuler, član, iz Liboj
4. Stanko Novak, član, iz Polzele
5. Milan Dolinar, član, iz Žalca
6. Lojze Rak, član, iz Tabora
7. Anka Krčmar, članica, iz Žalca
8. Edi Masnec, član, iz Šempetra

Za leto 1978 so Savinovo nagrado prejeli:

DPD SVOBODA LIBOJE ob 50-letnici obstoja in za uspešno delo moškega pevskega zbora, dramske sekcije, godbe na pihala, tamburaškega zbora in ansambla Veseli Libojčani.

ROZIKA KOBALE, predmetna učiteljica v Preboldu za dolgoletno kulturno-prosvetno delo, posebej na področju knjižničarstva in tekmovanja za bralno značko.

PAVLA MLAKAR iz Prebolda za dolgoletno knjižničarsko delo.

JELICA ŽUŽA iz Žalca za dolgoletno likovno ustvarjanje.

Rozika Kobale

Savinova priznanja so prejeli:

1. Moški pevski zbor DPD Svobode Polzela
2. Moški pevski zbor DPD Svobode Prebold
3. Bogo Andoljšek z Gomilskega
4. Zvonka Dobnik iz Letuša
5. Milan Dolinar iz Žalca
6. Mirko Gorišek iz Žalca
7. Andi Goršek iz Petrovč
8. Jože Jančič iz Liboj
9. Sonja Kasesnik iz Šempetra
10. Alojz Kotar iz Liboj
11. Jože Kroflič iz Liboj
12. Helena Kronovšek s Polzele
13. Rako Lipovšek iz Petrovč
14. Marjan Oblak iz Liboj
15. Vili Ograjenšek iz Žalca
16. Franc Perger iz Liboj
17. Lojze Rak iz Tabora
18. Feliks Srebot iz Liboj
19. Anton Uplaznik iz Liboj
20. Konrad Vočko iz Liboj

Nagrade in priznanja je podelil predsednik Občinske kulturne skupnosti Žalec dne 10. februarja 1979 na svečani proslavi v dvorani Hmezada v Žalcu.

Za leto 1979 so prejeli Savinove nagrade:

1. DPD SVOBODA POLZELA za najaktivnejše društvo v občini.

JUSTI HOLOBAR iz Žalca za izredno uspešno kulturno-prosvetno dejavnost v obdobju od 1940 do1980.

FRANC VERK iz Prebolda za življenjsko delo pri godbi na pihala v Preboldu.

Franc Verk

Justi Holobar

Savinova priznanja so prejeli:

1. Keramična industrija Liboje
2. Kulturno društvo Vinska gora
3. Kulturna sekcija Gasilskega društva Matke
4. Zabavni ansambel Veseli hmeljarji iz Žalca
5. Anica Brišnik iz Braslovč
6. Anton Cizej iz Griž
7. Franc Debelak iz Braslovč
8. Tilčka Ferlež iz Žalca
9. Radovan Gobec iz Ljubljane
10. Zorka Godler iz Liboj
11. Anton Goršek iz Gotovelj
12. Albin Herman iz Prebolda
13. Amalija Javoršek iz Šempetra
14. Margit Juteršek iz Žalca
15. Maks Košenina iz Gomilskega
16. Anka Krčmar iz Žalca

17. Anica Lesjak iz Žalca
18. Ivan Novak iz Letuša
19. Jožica Škorjanc s Polzele
20. Franc Uratnik s Polzele
21. Jernej Veber iz Griž

Za leto 1980 so prejeli Savinove nagrade:

DPD SVOBODA GRIŽE ob 60-letnici plodnega delovanja.

VINKO RIZMAL s Polzele za življenjsko delo ob vodenju pevskih zborov in ostalih glasbenih dejavnosti.

ANTON VOČKO iz Liboj za življenjsko delo pri vodenju tamburaških zborov in za društveno delo.

Vinko Rizmal

Anton Vočko

Savinova priznanja so prejeli:

1. DPD Svoboda Prebold
2. Organizacijski odbor za pripravo revij narodnozabavnih ansamblov pri DPD Svoboda Liboje
3. Narodnozabavni ansambel Slovenija s Polzele
4. Glasilo Hmeljar iz Žalca
5. Antonija Antloga iz Gotovelj
6. Alojz Jazbec iz Pirešice
7. Zoran Kovač iz Žalca
8. Alfonz Lesjak iz Žalca
9. Svetolik Ljubisavljević iz Kruševca

10. Vida Naraks iz Šempetra
11. Dragan Nikolič iz Kruševca
12. Franc Palir s Polzele
13. Franc Pečnik iz Pirešice
14. Mirko Podgoršek iz Prebolda
15. Ernest Šeler iz Prebolda
16. Jože Škorjanc iz Prebolda
17. Franc Šuler iz Liboj
18. Anica Terpin iz Prebolda
19. Marija Vozlič iz Griž
20. Viktor Zatler iz Žalca

Nagrade in priznanja so bila podeljena 7. februarja 1981 na osrednji občinski proslavi kulturnega praznika v Žalcu.

Za leto 1981 so prejeli Savinove nagrade:

1. Pihalni ORKESTER SVOBODE PREBOLD za dolgoletno (55 let), aktivno delovanje.
2. DRAGO KUMER iz Gotovelj za literarno ustvarjanje.
3. EDI ZUPANC iz Griž za dolgoletno delo na kulturnem področju in to v pevskem zboru, v dramski skupini in pri knjižnici.

Pihalni orkester Svobode Prebold

Drago Kumer

Edi Zupanc

Plakete Rista Savina so prejeli:

1. ADI ARZENŠEK iz Petrovč
   za likovno ustvarjanje kot svobodni umetnik.
2. MAJDA CILENŠEK iz Gotovelj
   za dolgoletno, aktivno delo na kulturnem področju.
3. ZORKA GODLER iz Liboj
   za dolgoletno uspešno delo pri organizaciji kulturne dejavnosti.
4. MILAN GORENJAK iz Žalca
   za uspešno delo v Savinovem razstavnem salonu.
5. IVO KUHAR iz Šempetra
   za uspešno organiziranje dela v Svobodi Šempeter in za očuvanje Antičnega parka.
6. FLORJAN LESJAK iz Žalca
   za dolgoletno delo v narodno-zabavnem ansamblu, v pevskem kvintetu in tamburaškem zboru, ki ga vodi.
7. JANEZ MEGLIČ iz Žalca
   za dolgoletno vodstvo Zveze kulturnih organizacij občine Žalec in za vsestransko kulturno-prosvetno udejstvovanje.
8. MARTIN POTOČNIK iz Liboj
   za dolgoletno delo v pevskem zboru, v knjižnici in v upravljanju Svobode.

Savinova priznanja so prejeli:

1. Krajevna skupnost Gomilsko
2. Osnovna šola Liboje
3. Tekstilna tovarna Prebold

4. Osnovna organizacija ZSMS Vrbje
5. Edi Ahac iz Prebolda
6. Anton Herman iz Prebolda
7. Rudi Herman iz Prebolda
8. Jože Krulec iz Galicije
9. Franc Kumer iz Braslovč
10. Franc Laznik iz Šempetra
11. Alojz Likeb s Polzele
12. Štefka Popit iz Žalca
13. Franc Praprotnik iz Braslovč
14. Alojz Satler s Polzele
15. Franc Stakne iz Braslovč
16. Albin Štorman iz Žalca
17. Franc Toplišek iz Prebolda
18. Danilo Turnšek s Polzele
19. Avgust Vasle s Polzele
20. Vili Vybihal s Polzele

Proslava v počastitev kulturnega praznika in podelitev Savinovih odličij je bila 13. februarja 1982 v novem Domu krajanov na Gomilskem.

DOBITNIKI SAVINOVIH ODLIČIJ ZA LETO 1982

Podelitev je bila v Domu krajanov Vrbje 11. februarja 1983.

NAGRADE S PLAKETO:

1. Mirko Gorišek iz Žalca
2. Slavko Pader iz Griž
3. Meta Rainer iz Žalca
4. Zoran Razboršek iz Arje vasi

PLAKETE:

1. Moški PZ Svobode Polzela
2. KUD Svoboda Šempeter
3. Zlatica Audič iz Žalca
4. Ivan Centrih iz Žalca
5. Milan Dolinar iz Griž
6. Ervin Fritz iz Ljubljane
7. Nande Lesjak iz Prebolda
8. Franc Tratar iz Griž
9. Karl Zelič iz Griž

PRIZNANJA:

1. Marija Ažman iz Braslovč
2. Ivan Božnik iz Celja
3. Tanja Cehner iz Žalca
4. Pavla Cukala z Vranskega
5. Marija Knapič iz Žalca
6. Ferdo Kolšek iz Letuša
7. Janez Kroflič iz Žalca
8. Jožica Ocvirk iz Prebolda
9. Ivo Pader s Polzele
10. Avgust Palir s Polzele
11. Dragica Sajovec iz Žalca
12. Dani Satler s Polzele
13. Marija Slokar s Polzele
14. Milan Vasle s Polzele
15. Franc Vipotnik iz Griž
16. Marjan Žuža iz Griž

Jelica Žuža — Šopek

Meta Rainer

FANY HAUSMANNOVA — PRVA SLOVENSKA PESNICA

Rojena je bila okrog 1818—1819 neznano kje. Potem, ko je njen oče Jožef Ludovik Hausmann l. 1835 postal lastnik graščine Novo Celje, je Fanj prebivala tu. Bila je visoke rasti, oblačila se je vedno v črno.

O njeni šolski izobrazbi ni nič znanega. Mater je izgubila že zgodaj, po očetovi smrti pa je živela kot zasebnica v Dobriši vasi št. 27, kjer je umrla za tuberkulozo, stara komaj 34 let. Pokopana je v žalski podružnični cerkvi v Petrovčah.

Na njeno zdravstveno stanje in zgodnjo smrt je nedvomno vplivala očetova nesreča, saj je umrla dve leti za njim. Sredi cvetoče Savinjske doline, obdana od graščinskega razkošja, ob čokatem, praktično usmerjenem očetu, je Fany živela svoje intimno, od sveta odmaknjeno življenje.

Njeno literarno udejstvovanje je, sodeč po objavljenih pesmih, trajalo komaj eno leto, kajti po letu 1849 ni objavila nič več. Lahko pa upravičeno domnevamo, da je pesnila že prej in tudi pozneje, mogoče do svoje smrti. Umrla je 4. aprila 1853. Ohranilo se nam sicer v njeni literarni zapuščini ni nič več, kar bi to domnevo potrjevalo. Bodisi, da je sama uničila svoje književne zapiske, ali pa so se izgubili zaradi nepozornosti ljudi, ki so imeli opravka z njeno zapuščino.

Objavila je nekaj preprostih, iskreno občutenih pesmi z melanholičnimi ljubezenskimi in domoljubnimi razpoloženji v Celjskih Novinah v letih 1848—1849; ena pa je bila natisnjena v »Sloveniji« leta 1849, v Ljubljani. Vse pričajo o pravem pesniškem daru, ki pa se zaradi neugodnih razmer, v katerih je živela, in zaradi njene zgodnje smrti ni mogel prav razviti.

Kljub neznatni pesniški zapuščini se je kot prva slovenska pesnica za vedno zapisala v slovensko literarno zgodovino.

Praznovanje 800-letnice našega mesta bi bilo v kulturnem pogledu prav gotovo osiromašeno, če se ob tem markantnem jubileju ne bi z globokim spoštovanjem in občudovanjem spomnili svoje Franciske Romane Hausmann, prve slovenske pesnice, ki je svoje dni živela tu, kot žalska občanka.

Viri:

1) Slovenski biografski leksikon, 2. zvezek, 1926, str. 298;
2) Rajko Vrečer, Savinjska dolina.

Tri pesmi Fany Hausmannove:

Nesrečen

Zakaj, zakaj, vas vprašam,
za mene sreče ni?
Vse moje srce rani,
kar druge veseli.

Je dêkle kakor roža
zvestost prisegla mi,
kakor nebeške zvezde
so njene ble oči.

Prijatla sem pritisnil
na zvesto si srcé;
pa mojo ljubeznivo
prijatelj vzel mi je.

Če drugim sonce sije,
je temna noč za mé;
če drugim srce bije,
mi moje umreti čè.

Nekdaj veselje svetlo,
radóst je cvetela mi,
pa proč je, proč — zastojno.
Za mé več sreče ni.

Zakaj, zakaj, vas vprašam,
za mene sreče ni?
Vse je za mé zgubljeno,
kar druge veseli.

Venec osušen

Na bregu potoka
tam dêkle sedi
in venec v rôkah
ves vsúšen drži.

Zdaj sólze preliva
na venec rumen
poprej tako lepo
rudeče zelen.

O! Dekle — zastojno
ga čakaš še zdaj,
je daleč, nikol več
ne pride nazaj.

Le venec ji ostane
ljubezni še znam
in bode pokôpan
vred z njenim srcâm.

Umirajoči pesnik

Še enkrat strune, enkrat se glasite,
od vas z žalostjo vzamem zdaj slovo,
le to vas prosim, pred ne umolknite,
ko moja duša najdla je nebo.

Ko nekdaj veselje je svetilo,
ste ve tud veselile se z menoj,
pa zbogom zdaj, o drage, drage strune,
ker svojo zadnjo pesem pojemo.

Ko mnoga solza lice je močila,
saj jókale tud drage strune ste,
ko de bi mogle žalost razumeti,
raníla ki mi moje srce je.

Za me se jasno nebo otemnilo,
že zdavnaj moja zvezda padla je,
veselje umira, rad, o rad odidem
v drugi dom, kjer najde mir srce.

Kar iskal sem, tu nisem mogel najti,
ker sreča naša v sanjah le živi.
Kar dan prinese, nam spet dan odvzame,
veselje tukaj nam ne zeleni.

Zdaj zbogom svet, zapustim te lahko.
Le enkrat še, o lira, mi zapoj!
Je zadnjokrat, da tvoj še glas poslušam,
poprej ko pojdeš v temni grob z menoj.

Marija Makarovič

GOVORICA NOŠE V ŽALCU

Virov, na osnovi katerih bi lahko opisala starejšo moško in žensko nošo v Žalcu, doslej nisem zasledila. Kajti gradivo o noši pred 20. stoletjem daje le posplošene podatke o tedanjem oblačenju v Savinjski dolini,[1] in bi jih zategadelj lahko le s pridržkom upoštevala tudi za nošo žalskih tržanov.

V sestavku zato obravnavam moško in žensko nošo v Žalcu nekako od konca 19. stoletja do druge svetovne vojne, za kar imamo na voljo dovolj stvarnih virov. Določneje: svojsko govorico moške in ženske noše, ki se izraža v celovitem sistemu oblačenja žalskih prebivalcev z raznolikimi znaki. Podobno kot v istem obdobju lahko primerjalno ugotavljamo tudi za druge slovenske trge in mesta,[2] ko izpričuje obleka vsakega posameznika poleg osnovnih oblačilnih namenov tudi druge, npr. družbeno pripadnost oziroma istovetenje s skupnostjo, kateri nosilec pripada, ali pa se z načinom oblačenja trudi pripadati, nadalje gmotno stanje itn.

Formalno podobo moške in ženske noše v navedenem obdobju dajejo poleg maloštevilnih ohranjenih kosov oblačil in številnejših slikovnih[3] tudi drugi, predvsem ustni viri,[4] na osnovi katerih moramo oblikovati stvarnejšo podobo tedanjega oblačenja in oblačilnega izražanja. Podobo, ki je istočasno odraz družbene raznolikosti tržanov in njihovega gmotnega stanja ter oblačilnega okusa. Tedaj podobo noše, ki so jo na eni strani oblikovale maloštevilne družine veleposestnikov, številnejših večjih in manjših obrtnikov[5], nadalje učiteljev in uradnikov, na drugi strani pa kmečko in delavsko prebivalstvo.

Akoravno so eni in drugi prebivali v trgu in bili zategadelj vezani na stalnejše ali občasnejše medsebojne stike, pa se glede na različne načine preživljanja in z njimi povezano življensko ravnijo kažejo določene razlike v raznih oblikah življenja, torej tudi v noši.

---

1. Npr. Pajek Josip, Črtice iz duševnega žitka štajerskih Slovencev. Ljubljana 1884, str. 213—215. — Kotnik Franc, O narodni noši v Savinjski dolini, Naš dom XVIII, 1926, str. 174, 199.
2. Primerjaj: Marija Makarovič, Noša v Krškem, Krško skozi čas 1477—1977, Krško 1977, str. 197—206. — ista, Noša na Vranskem, Savinjski zbornik IV, Žalec 1978, str. 321—339.
3. Tudi na tem mestu se zahvaljujem lastnikom fotografij, ki so jih ljubeznivo posodili ali odstopili za objavo.
4. Pripovedovalcem Franju in Berti Audič, Edmundu Božičku in drugim, ki niso želeli biti imenovani, se za njihovo sodelovanje iskreno zahvaljujem.
5. Krajevni leksikon dravske banovine, Ljubljana 1937, str. 111.

Na splošno sodobnejša oblačilna omika žalskih tržanov, če jo primerjamo z oblačenjem okoliških in hribovskih kmetov, pa je še vedno le podeželski odraz želje po srednjeevropskem meščanskem načinu oblačenja. Vsekakor v skladu z oblačilnimi možnostmi in okusom tedanjih »žalskih purgarjev«, »žalske gospode«, kot jih starejši okoličani še zdaj občasno poimenujejo in v skladu s »savinjsko baharijo«, ki je razmeroma visoko gmotno raven črpala iz kupčevanja s hmeljem in iz raznih obrtnih dejavnosti.

Kmetje iz Savinjske doline, Karl Russ okoli leta 1811

Podoba polpretekle žalske noše oziroma njena oblačilna govorica, ki se kaže na raznih ravneh bodisi v celoti (I) ali pa le s posameznimi oblačilnimi kosi in dodatki (II), skupaj z obnavljanjem garderobe in nego oblek (III), pa je bila takale:

V drugi polovici 19. stoletja, kot lahko predvidevamo na podlagi primerjalnega gradiva o noši v Savinjski dolini in ohranjenih kosov moške in ženske noše, so bila oblačila kmetov in manjših obrtnikov krojena podobno, kot opažamo pri enakem življu na ostalem alpskem območju.

Tedaj so bile značilno moško delovno in pražnje oblačilo irhaste, nekaj čez kolena segajoče hlače »irhance«, bela platnena srajca, žametni telovnik z gosto našitimi kovinskimi gumbi za zapenjanje, krajši suknjič in škornji na vihala, poleg širokokrajnega klobuka z nižjim oglavjem.

Žensko nošo pa je sestavljalo do gležnjev segajoče krilo z modrcem; krilo so starejše ženske še pred prvo svetovno vojno pri delu in ob dežju spodrecale; nadalje nekoliko čez pas segajoči rokavci, ki so jih oblačile pod prileţno krojen modrc, ter belovezena peča ali tudi avba za svečane priložnosti. K navedeni ženski noši sodi poleg ovratne in za pražnje dni svilene rute še kovinski pas — sklepanec. To je posrebren ali pozlačen, iz več okrasno litih ali štancanih členov sestavljen pas. Takšen pas, ki ga hrani eden izmed žalskih domačinov, pa je prav tako pričal, da so skušale vsaj še po sredini 19. stoletja nekatere premožnejše kmetice in obrtniške žene tudi z okrasno izdelanimi pasovi izpričevati svojo trdno gmotno raven.

Proti koncu 19. stoletja, še bolj pa na prehodu v 20. stoletje, so se tudi žalski kmetje, razen nekaterih starejših, kot je tedaj očitno za večino slovenskega kmečkega prebivalstva,[6] splošneje oblačili v nošo, ki je izpričevala značilne poteze tedanjega srednjeevropskega in preprostejšega načina oblačenja.

Kočevarjeva, delovno oblečena kolarja, Žalec okoli 1900

6. Marija Makarovič, Slovenska ljudska noša, Ljubljana 1971, str. 17.

Družina usnjarja Žigana v nedeljski noši »za doma«, Žalec okoli leta 1908 (od leve proti desni: usnjarjev sin in hčerka, dekla, usnjarjeva hči in usnjar)

To je pri ženskah dvodelno krojena obleka, ki jo sestavljajo še vedno dolgo v pasu gosto nagubano krilo na pas, s poudarjenimi gubami zadaj, in prileţna, večinoma čez boke segajoča, za praznike z okrasnimi trakovi pošita jopa. Vsaj praţnja krila so bila praviloma podloţena s tanjšim blagom in na spodnjem robu obšita s krtačkasto »borto«, da se rob krila ne bi prehitro obrabil. Predvsem praţnje jope so imele zgoraj bogato nabrane rokave, ki so se od komolca navzdol oţili.

Po zgledu drugih tržanov (veleposestnikov in obrtnikov) so se tedaj tudi kmečki moški že oblačili v dolge in oţje krojene hlače, bele bombaţne srajce, prileţno krojene telovnike in suknjiče. Pokrivali pa so se prav tako kot v 19. stoletju s klobuki, vendar tedaj krojenimi z oţjimi okrajci in niţjim oglavjem. S kapami, kot sledimo pri nekaterih obrtniških sinovih, se kmetje tedaj še niso pokrivali.

Vendar so tudi v obdobju vidnejšega izenačevanja kmečke noše z nošo »trške« in v oblačenju naprednejše »gospode« tedaj, kot tudi še kasneje, opazne razlike v noši, razlike, ki pričajo o takratni pestri druţbeni slojevitosti ţalskih tržanov. Formalno že dokaj poenotena moška in ţenska noša, ki se zgleduje po srednjeevropskih modnih oblačilnih tokovih, kot stvarneje pričajo ohranjene in priloţene fotografije, še nadalje razkrivajo nekatere svojske poteze noše v Ţalcu, ki na zunaj opredeljuje posameznika in druţbeno skupnost. Zgleduje se po vsestranski oblačilni govorici tistih ki z nošo izpričujejo svojo višjo gmotno in kulturno raven (veleposestniki in večji obrtniki), ki pa jim zaradi niţje ţivljenske ravni, ali pa v tradiciji zakoreninjena oblačilna merila, obenem z izrazitejšim telesnim delom narekujejo svojski način oblačenja (kmetje in drugi fizični delavci).

Ali kot so slikoviteje povedali nekateri najstarejši domačini: »Si že po obleki ločil bogate in revne, veleposestnike, obrtnike, učitelje, uradnike in kmete, posle in druge delavce. — Si po obleki in splošni telesni negovanosti ločil že v šoli kmečke in gosposke otroke.«

Tako so po šegi izpred prve svetovne vojne opravljene kmetice, dekle in dninarice hodile ob delavnikih kot ob nedeljah opasane s predpasniki,

Delovno oblečen čevljarski mojster Franc Audič, Žalec, pred prvo svetovno vojno

krojenimi do pasu. Po šegi 19. stoletja pa so se prav tako »za petek in svetek« pokrivale z rutami, le da so bili to manjši, bombažni, svileni ali volneni raznobarvni in pisani »facenetlji«, ki so si jih zlasti starejše ženske vedno zavezovale pod brado. Pri pražnje opravljenih kmeticah je bila vidnejše dopolnilo obleki mašna knjižica, ki so jo nosile kar v rokah, ker ročne torbice pri kmeticah takrat še niso bile v navadi.

Delovno opravljeni kmečki moški so imeli, tudi če so šli po opravkih v trg, vedno opasan predpasnik »šircelj na prisle«, ko so si, tako kot imajo tudi še dandanes nekateri navado, zavihali vogal za rob predpasnika, kadar niso delali, ali med hojo.

Medtem ko je bilo za ženske delovne obleke še po prvi svetovni vojni priljubljeno blago »druk« (bombažno, večinoma na modri podlagi potiskano blago s cvetličnimi ali geometričnimi vzorci), pa so kmetje, zlasti pa delavci, ki so se preživljali z dninami, in nekateri obrtniki najraje nosili za delo iz trpežnega »tajfelcajga« krojene hlače. Tako kot ženske, ki so imele po starejši šegi iz »druka« krojena široka in dolga krila na pas in daljše, v pasu prileţno krojene bluze, so oblačili tudi nekateri moški ob delavnikih ohlapnejše, iz »druka« krojene srajce.

Kmečki in delavski otroci so hodili nekako od začetka aprila do novembra okrog doma in v šolo večinoma bosi. Navada, ki jo sledimo po vsem slovenskem ozemlju, je v Žalcu zamrla okoli 1925 leta. Okrog doma so v navedenem času hodili bosi tudi nekateri otroci premožnejših tržanov, vendar največkrat le tedaj, ko so jim to starši zaradi neprestanega moledovanja dovolili.

Žene veleposestnikov in prav tako njihove odrasle hčere so že po prvi svetovni vojni med prvimi začele oblačiti kostume in plašče. Ogrinjalne in mrežaste rute so po tem času le še značilno zimsko dopolnilo noši starejših kmetic ali posameznih obrtniških žensk. Tudi torbice, ki so bile že pred prvo svetovno vojno običajni dodatek pražnje opravljenih žensk, so sodile le v garderobo veleposestniških in nekaterih trgovskih in gostilniških žena in hčera. Moda nošenja sončnikov, ki so jih prav tako nosile le bolj »gosposke« zoper sončno pripeko, pa je zamrla že s prvo svetovno vojno.

Tako ženske kot moški vseh slojev so se za večje praznike, kot je bila velika noč, božič, binkošti in vnebohod in za nekatere druge slovesne priložnosti kar najbol pražnje oblekli. Moški so nosili praviloma črne obleke in vedno le bele srajce s poškrobljenimi ovratniki, ki pa so bili le pri »boljših« tržanih pred prvo svetovno vojno visoko krojeni po šegi »očetovega morilca«, z dodatkom metuljčka in nekaj kasneje kravate. Med uglednimi tržani so bili trije, štirje, ki so si za večje praznike in slovesnosti nadeli frak s cilindrom ali polcilindrom in občasno nosili v rokah tudi sprehajalno palico »špacirštok«.

Večji obrtniki so bolj kot manjši (npr. čevljarji, šivilje), zlasti pa gostilničarji in trgovci, skušali v načinu oblačenja posnemati ugledne tržane, vendar po izročilu najstarejših precej brez uspeha, češ obrtnik se je prav tako kot kmet ločil od gospode. In podobna ocena: tudi fraka obrtnik tako kot kmet ni nikoli oblekel ali se pokril s cilindrom, zakaj oblačil se je svojemu stanu primerno. Le nekateri starejši obrtniki so po šegi 19. stoletja

tudi še pred prvo svetovno vojno, eden izmed njih tudi po njej, nosili k pražnji obleki žameten telovnik z nizom svetlih kovinskih gumbov,

Žene obrtnikov se prav tako kot kmetice niso pokrivale s klobuki, razen nekaterih izjem, ki pa so v tedanji, družbenim in oblačilnim merilom podrejajoči se sredini, naletele na omalovaževanje ali celo posmeh, češ »lej, kako se nosi, kako je nobel.« Pogosteje kot kmečke pa so si obrtniške ženske že pred prvo svetovno vojno pokrivale glavo s šalom (šerpo), ki so si ga zavezovale pod brado.

Pražnje oblečena žalska trgovka z otrokoma, pred prvo svetovno vojno

Pražnje oblečena družina veleposestnika E. Kukeca, Žalec, pred prvo svetovno vojno

Po prvi svetovni vojni so pražnje opravljene žene in hčere obrtnikov (npr. kovačeve, kolarjeve, gostilničarjeve in trgovčeve) hodile kar nekam uniformirano oblečene v dolga in v pasu nabrana temna krila, največkrat črne barve, prileţno krojene bele ali svetlejše bluze z visoko pod vratom zapetimi in največkrat stoječe krojenimi ovratniki. Tako opravljene so si, posebno starejše, še vedno pripasovale črne predpasnike, krojene na pas, in se ob hladnejših dnevih ogrinjale z »mrežo«, s prav takšno trikotno preganjeno veliko ogrinjalno ruto, ki je bila že ob koncu 19. stoletja v modi pri »trških gospeh.« Posamezne so pozimi po šegi veleposestniških žena oblečene v daljše jopice »iberjakne«. Plaščev, »montelnov«, kot so jih oblačile uglednejše tržanke, tedaj še niso nosile. Splošneje so prišli v navado šele okoli leta 1930.

Delavci, zaposleni kot dninarji ali v katerem od domačih obrtniških ali industrijskih obratov, so se skušali v oblačenju »glihati« s kmeti, vendar si, po zatrjevanju najstarejših domačinov, že po obleki takoj ločil »štantmana«, »šihtarja« in »kmeta«. Njim so bili v obleki najbolj podobni tisti posli, tj. hlapci ali dekle, ki so bolj slabo zaslužili, tako ocenjujejo nošo raznih delavcev najstarejši domačini. Poleg tega pa še pripominjajo, da tisti, ki so bili bolj »navadni ljudje«, tudi če bi imeli gosposko obleko na sebi, je ne bi »znali nositi.«

Navedeno družbeno razlikovanje v noši se je kazalo tudi v otroški noši, ko so bili nekateri lepše in tudi skrbneje oblečeni, drugi pa skromno, ko so imele deklice uglednejših tržanov v laseh velike pentlje, delavske pa so bile brez njih itn. Trdo s povojem pa so vse matere povijale dojenčke in približno do enega leta, do takrat ko so shodili, enako oblačile dečke in deklice.

Poroka hčere veleposestnika E. Kukeca, Žalec, pred prvo svetovno vojno

V obdobju odraščanja so premožnejše matere skušale veliko bolj kot tiste, ki so živele »iz rok v usta« ustreči željam svojih otrok, zlasti pa možilnih hčera po sodobneje krojenih oblekah. Posamezne premožnejše tržanke so svojim hčeram v dvajsetih in tridesetih letih kupovale plesno obleko v Grazu. Kmečke in delavske hčere pa na elitnejše plese niso hodile. Obrtniškim hčeram in ženam je okoli 1930. leta šivala plesne obleke domača šivilja, ki se še zdaj spominja, da je bilo »pol Žalca v njenih rokah.« Zlasti obleke za zaključni ples, »plesni venček«, v Celju ali v Žalcu so nekaterim starejšim ženskam še dandanes živo v spominu. Bile so bogato krojene iz muslina ali drugega tankega bombažnega blaga, okrašene s čipkami, cvetlicami ali vezenino.

Način oblačenja, ki ga v današnjem modnem žargonu opredeljujejo kot »folklore look, country style«, je imel svoje mesto tudi v oblačilni garderobi Žalčank in do neke mere tudi Žalčanov. Vzrokov za takšno oblačenje je nedvomno več, vendar je na voljo premalo podatkov, da bi lahko ugotovili, kateri so bili prevladujoči.

Zakaj »dendl« (dirndl), ki ga označujejo v pasu drobno nabrano krilo skupaj z životkom in širokimi kratkimi rokavi in je krojen iz rožastega blaga, so obenem z enobarvnim predpasnikom nosile vse mlajše tržanke vsaj že okoli leta 1920. Dendl, ki je sprva pomenil pražnje oblačilo, ki pa v Žalcu ni pomenil, da njegova nosilka simpatizira z nemško govorečimi sosedi, oziroma da je nemškutarsko usmerjena.[7] »Nosila sem ‚dendl', če-

7. Marija Makarovič, Terenski zapiski, Ljutomer 1978.

prav sem bila zavedna Slovenka in sokolica«, je povedano potrdila ena izmed starejših tržank.

Res je le, da je bila noša »dendlnov« v Žalcu zelo priljubljena, prav tako kot ugotavljamo tudi drugod po Sloveniji, še okoli leta 1930.[8] Dandanes že najstarejša žalska šivilja jih je tedaj še veliko šivala, ker so bili »praktično in čedno žensko oblačilo«, kot se še zdaj spominja.

Kot priča ena izmed starejših fotografij, pa ima navedena, po vzoru starejših oblačil oblikovana noša, tudi v Žalcu svoj zametek že v začetku 20. stoletja. Tako sta v obleko oblečena brat in sestra tedanjega tržkega trgovca, krojeno pod vplivom podobno krojenih gornje štajerskih noš.

Premalo imamo na voljo podatkov, da bi začetke oblačenja v slovensko narodno nošo, ki v Žalcu ni zajelo večjih razmerij nadrobneje opredelili. Poročila o žalskem taboru, kamor je po vsej verjetnosti prišel tudi »irhasti narod«,[9] kot je zapisano ob podobnih priložnostih, ne vsebujejo nobenih tozadevnih pričevanj.

Vsekakor pa je bila tudi v Žalcu občasno slovenska narodna noša v tridesetih letih izrazita uniforma ob raznih slovesnih priložnostih. Vendar so se v narodno nošo oblekle le nekatere tržanke, med njimi veleposestnikove hčere, hčere nekaterih obrtnikov in trgovcev ter ena izmed učiteljic. Ali kot pravijo starejši Žalčani: »Tako so se oblačili le žalski prosvetarji, tisti, ki so se ukvarjali s kulturo.«

Nedeljsko oblečeni Žalčani pred prvo svetovno vojno

8. Ista, pod št. 2 navedeno prvo delo, str. 205.
9. Levstik Fran, poglavje o nemškutarski omiki, Pravno delo IV, stran 80.

Pražnje oblečeni otroci žalskega trgovca in veleposestnika V. Kvedra, leta 1917

Najbolj v spominu so ostale narodne noše iz leta 1939, ko so nadvse slovesno odprli sokolski dom.

Med oblačili za praznovanje enega izmed poglavitnih življenskih mejnikov, poroke, ima poročna noša ženina in neveste, zlasti pri uglednejših tržanih, svoje pomembno mesto.

Modo belih in bogato krojenih poročnih oblek z vlečko so vsaj že proti koncu 19. stoletja uvajale hčere tedanje tržaške gospode. Tako opravljene so se vsaj nekatere poročale tudi zunaj Žalca, kjer so vzbujale vsesplošno občudovanje.

Po prvi svetovni vojni, ali nekaj let pred njo, so se jim pridružile z »gosposko poročno obleko« tudi nekatere druge tržanke, ki so si prizadevale, da bi se vsaj za poroko enačile s »trško gospodo.« Navedena prizadevanja stvarneje izpričujejo tudi fotografije poročnega slavja. Seveda pa so po nenapisanih oblačilnih pravilih lahko šle k poroki belo oblečene le tiste neveste, ki še niso bile noseče. Matere z nezakonskimi otroki se niso poročale v belem. Prav tako pa so morale biti te tudi brez venca na glavi, ki je krasil glavo nedolžnih nevest. Pojav, ki ga ugotavljamo tudi drugod po Sloveniji.

Vsesplošna je bila navada, da so umrle oblačili v črno obleko, vendar neporočene ženske, pa čeprav so bile že starejše, so oblekli vedno v belo obleko. Nepreverljiv pa je podatek, da je ena izmed lastnic narodne noše večkrat izjavljala domačim in drugim, da jo morajo pokopati v narodni noši, ki jo je menda v ta namen skrbno hranila.

Žalovanje za umrlimi, ki se sicer »ne kaže z obleko«, se je v Žalcu podrejalo posplošenim merilom: približno pol leta so ženske žalovale za materjo, otrokom ali očetom oblečene v črno, moški pa so obdobje žalovanja nakazovali le s črnim trakom na rokavu suknjiča.

Poleg celotne obleke so izpričevali svojsko oblačilno govorico tudi posamezni kosi noš ali dodatki noši, kot je bilo deloma že povedano.

Predpasnik, ki je že pred prvo svetovno vojno sodil tudi k pražnji ženski noši, je med svetovnima vojnama prevladal kot delovno dopolnilo ženski noši. Prav tako pa so ženske in moški še med svetovnima vojnama opasali beli predpasnik za nekatera slovesnejša kmečka dela. Tako so si žanjice privezovale bele predpasnike k tudi sicer lepši obleki. Okoli leta 1930, ko so še žele ponoči, so z njihovo snežno belino prav tako kot čez dan vzbujale pozornost mimoidočih. Bele predpasnike so nosile tudi grabljice. Pred drugo svetovno vojno pa je navada, da so si ob košnji tudi moški opasali bele predpasnike, že zamrla. Nadalje so si tudi nekatere žene premožnejših tržanov ali pa njihove hčere, vedno privezale bel predpasnik, če je prišel gost v hišo in so mu postregle s prigrizkom. Prav tako so nosile bele predpasnike ženske, kadar so ribale repo in zelje, pekle kruh ali potico in delale rezance.

In nadalje se spominjajo najstarejši: »Če je samo šel s predpasnikom po trgu, si že lahko določil, s katero obrtjo se ukvarja.« Tako so kovači in vsi tisti kolarji, ki so bili istočasno tudi kovači, nosili črn usnjen in »na prisle« krojen predpasnik. Drugi kolarji pa so imeli največkrat platnene in zeleno obarvane predpasnike. Čevljarja si spoznal po belem »širclju na prisle« in prav tako mesarja, kmetje pa so imeli prav tako kot mizarji modre predpasnike. Bili so tudi razločki glede barve predpasnikov, kot se je pokazalo pri preverjanju podatkov, ko so nekateri kolarji opasovali namesto zelenih modre predpasnike.

Vsaj do neke mere je bila svojska tudi govorica *klobukov*, zlasti moških, ki so npr. z njimi izražali svoje spoštovanje »bolj navadni ljudje« »boljšim ljudem.« Tako so se kmetje in obrtniki še med svetovnima vojnama vedno odkrivali mimoidočim uglednejšim tržanom (veleposestnikom, gostilničarjem, trgovcem, zdravnikom, učiteljem, župniku itn.). Bila je tudi navada, da so npr. kmetje sedeli pri gostilniškem omizju vedno pokriti, če pa so slučajno naleteli v isti gostilni na »gospodo«, so prav tako kot oni obesili klobuk na obešalnik.

Samo starejše trške gospe so se okoli leta 1910 pražnje opravljene pokrile s prileţno krojenimi klobuki, zavezanimi pod brado s črnim žametnim trakom. »Kukahut« je bil prav tako, kot je bilo tedaj v navadi pri srednjeevropsko opravljenih meščankah, okrašen s šopkom vijolic, s pavjim peresom ipd.

Šopki suhega, pogosteje pa svežega cvetja, so imeli nekdaj v sistemu oblačilnih znakov, kot opažamo deloma tudi še dandanes, svoje določeno mesto.

Birmanec in njegov oče s srednje kmetije v Socki pri Žalcu z botrom V. Kvedrom in njegovo ženo Adelo, Žalec, okoli 1920. leta

Tako je imela nevesta na poti k poroki v roki vedno šopek svežih belih ali rožnatih cvetlic in ne tako »kot okoliški hribovci« iz suhih rož. Ženin pa je imel na levi strani pripet šopek, največkrat nagelj ali fajgelj in rožmarin ali rozenkravt, prav tako kot vsi neporočeni svatje.

Šopek rož je bil tudi vidnejši znak pražnje oblečenih nabornikov. Praviloma je bil sestavljen iz rožmarina, rozenkravta in nageljna ali fajglja. Prej ko so šli mladeniči na nabor, so šli po podedovani šegi iskat šopke

k dekletom. Tako se spominja zdaj že upokojeni Franjo Audič, da je imel leta 1922, ko je šel na nabor, kar 22 šopkov. Vsi »odrajtani«, tj. potrjeni fantje so po naboru zataknili za klobuk še trikotno preganjeno potrdilo, da se je že od daleč opazilo, da so potrjeni.

Nakit, določneje nakit iz žlahtne ali nežlahtne kovine je imel proti koncu 19. stoletja in v obdobju pred prvo svetovno vojno prav tako svoje ustrezno mesto v sistemu oblačilnega družbenega razlikovanja. Vsi premožnejši tržani so z zlatimi ali srebrnimi urami, prav tako kot žene in

Delovno oblečena Zagmajstrova, s srednje kmetije, z vnukom, Žalec, leta 1934

in hčere uglednejših tržanov, z zlatimi uhani in tudi urami poudarjali svoje gmotno stanje in višji družbeni položaj.

Zlata »ketna« za uro, obenem z uro in tolarji je tudi v Žalcu izza razpetega suknjiča oznanjala premožnega nosilca, enega izmed najuglednejših trških veljakov. Le s srebrniki ali samo s posrebrenimi verižicami in urami so se lahko kosali z njim drugi tržani, razen dninarjev in hlapcev, ki so le izjemoma imeli verižico z uro. Podobno je veljalo tudi za žensko nošo. Zlato verižico z uro, ki so si jo zatikale za pas krila, so imele le prav posamezne in seveda bogate tržanke, druge so nosile srebrne ali pa so bile, prav tako kot kmetice in žene delavcev, brez njih.

Po nenapisanem pravilu pa je morala botra darovati birmanki vsaj uhane, če ni zmogla kupiti birmanske obleke, kar je bilo precej splošno v navadi.

Pri moških je uhan v enem izmed uhljev pomenil, da ga nosi na osnovi podedovane vere, »ko zlato bolezen z glave vleče.« Še zdaj se spominja eden izmed najstarejših domačinov, da ga je klub zatrjevanju sosede »boš nosil ringlc, pa te ne bo več po ušesih in glavi trgalo« še nadalje trgalo po ušesih in ker so ga imeli vrstniki za norca, ga je, preden je odšel k vojakom, odstranil z uhlja. Pa tudi je sicer po prvi svetovni vojni nošenje uhanov pri moških že začelo zamirati, takrat so jih imeli le še najstarejši, če so jih nosili že poprej.

Tudi *pričeska* in negovani lasje so splošneje označevali družbeno pripadnost še v obdobju po prvi svetovni vojni.

Številne fotografije pričajo, da so si žene in hčere uglednejših tržanov skrbneje urejale pričesko, zlasti za večje praznike. Kmetice, prav tako pa tudi dekle in delavske ženske, so bile »trdo počesane na kito«, ki so si jo ovijale okrog glave in pokrile z ruto. Še okoli leta 1925 so dekleta prav do poroke nosila kite, ki so jim padala po hrbtu.

Prva tržanka, veleposestnikova hči, si je ostrigla kite leta 1926 in sicer na »bubi«, kot je bilo takrat moderno. Še istega leta se je prav tako ostrigla hči žalskega trgovca pri domačem frizerju. Kmalu so ji, kljub zoperstavljanju staršev, sledile še druge hčere žalskih obrtnikov in uradnikov. Kmečke pa so še nadalje nosile kite.

Negovani in »z železom navzgor zasukani« *brki* so izpričevali imenitnejšega tržana, čeprav so tako pristrižene brke nosili tudi kmetje. Vendar s to razliko, da »sem jih ravnatelju posojilnice še okoli leta 1930 sukal z železom vsak drugi dan, kmetje pa si jih niso sukali pri meni«, se spominja najstarejši frizer v Žalcu.

Še v letih po prvi svetovni vojni so do neke mere izpričevale družbeno slojevitost tudi *cigare* oziroma *cigarete*.

Medtem ko so veleposestniki in večji obrtniki kadili viržinke, pa so manjši obrtniki in kmetje kadili cigare (portorike, cigarilos), fantje in zlasti delavci pa cigarete, med njimi Sport, Ungarische in Damen cigarete.

Starejši obrtniki in kmetje so večinoma kadili pipe, »fajfe«, tobak pa so hranili v »pajtelnu«, svinjskem mehurju, ki so ga imeli zataknjenega za pasom. Vžigalice »finfminutarce« so prižigali večinoma tako, da so jih podrgnili po podplatu ali zidu.

Hčerka žalskega trgovca V. Kvedra, okoli leta 1936

Splošneje so Žalčani še med svetovnima vojnama obnavljali svojo garderobo, vsaj pražnjo, enkrat letno. Delovno obleko, kolikor niso nosili kar ponošena pražnja oblačila, pa so si po potrebi kupovali tudi večkrat med letom.

Najstarejši domačini se še zdaj spominjajo, da so bili za veliko noč novi »od nog do glave«, če je le bilo mogoče, kar vsi družinski člani, ali pa vsaj tisti, ki so bili najbolj potrebni. Navedena in še iz 19. stoletja podedovana merila glede obnavljanja garderobe so veljala vsaj do neke

mere za vse žalske prebivalce. Večinoma pa so si premožnejši tržani kupili po eno pražnjo obleko še med letom. V Grazu in na Dunaju so nekateri tudi že takrat kupovali konfekcijsko izdelane pražnje obleke in kdor je imel denar, si je vsaj za slovesnejše priložnosti (poroko, ples ipd.) raje kupil obleko tam, kot da bi dajal »v delo blago« pri domačih krojačih in šiviljah.

Dober pridelek hmelja in visoke odkupne cene so že okoli leta 1922, pa vse do gospodarske krize, omogočale večini žalskih tržanov, »saj se je vsestransko dobro zaslužilo tudi z obrtnimi dejavnostmi«, da se je oblačilna raven zelo dvignila in z njo tudi število oblek, ki so jih premogli tržani za pražnje in delovne dni.

V poprečju so imeli obrtniki po dve do tri pražnje in dve delovni obleki, kmetje pa po dve pražnji in dve delovni, hlapci in dninarji prav tako po dve obleki, vendar le po eno za delavnik in eno za ob nedeljah.

Za delo so praviloma porabili ponošeno pražnjo obleko, vendar so vsi tisti tržani, ki so imeli opravka z zemljo, z živino ali z obrtnimi dejavnostmi, kupili vsaj še po eno delovno obleko posebej.

Otroci so bili prav tako kot odrasli novi za veliko noč. Res pa je, da so bili najstarejši, ki so obleko že prerasli, zlasti v družinah s številnimi otroki bolj zagotovo »novi«, kot mlajši sorojenci, ki so največkrat nosili obleko in obutev »drug za drugim.« Zvečine so preširoko in predolgo krojena oblačila pričala, da so starši skušali prihraniti pri otrocih nakup obleke vsaj za eno leto.

Za odrasle in otroke so šivali obleke zvečine domači krojači in šivilje iz prenesenega blaga. Samo nekatere spretnejše ženske so si tudi same šivale, največkrat pa le delovno obleko. Konkurenca med krojači, šiviljami in čevljarji pa je bila kar precejšnja, saj jih je bilo v času med svetovnima vojnama samo v Žalcu vsakih po sedem. Večinoma so imeli svoje stalne stranke. Ena izmed šivilj, ki je šivala »boljše obleke« pred drugo svetovno vojno, je »imela v rokah kar pol žalske gospode.«

Leta 1931 se je moški kompletno pražnje oblekel za 1.000 dinarjev. Tedaj je veljala takoimenovana »boljša Oxford srajca« 28 dinarjev, kvalitetnejši čevlji v Zagrebu so bili 250 dinarjev, Bata čevlji pa le 99 dinarjev in tudi več ali manj. Za primerjavo navajam, da je okoli leta 1930 veljal mlad konj 4.000 dinarjev, 1 kg železa pa 4 din, 1 kg belega kruha 5 din, liter mleka dva din in kilogram govejega mesa 8 do 10 dinarjev.

Tako kot še prva leta po drugi svetovni vojni je bilo tudi v času med svetovnima vojnama precej v navadi predelovanje, obračanje in tudi krpanje oblek za odrasle in predvsem za otroke. Tudi čevlje so po večkrat nesli v popravilo, pražnje in delovne.

Obleki, zlasti pražnji, je bila posvečena precejšnja skrb, ustrezno načinu preživljanja. Kmetje, tako moški kot ženske, so se prišedši od maše domov takoj preoblekli. Obrtniki pa so največkrat bili ves praznični dan v pražnji obleki.

Po izročilu starejšega tržana se je njegov oče okoli leta 1930, tedaj 58-letni obrtnik, ob nedeljah in praznikih, kar zadeva obleko, takole ravnal: zjutraj si je oblekel boljšo obleko, si naravnal brke, potem pa je

šel k frizerju, da ga je obril. Tako enkrat tedensko, ker se sam ni nikoli bril. Potem je šel v gostilno, k maši namreč ni hodil, in počakal, da so se zbrali po maši še drugi domačini in okoličani. Tam se je dogovarjal, podobno kot drugi obrtniki, o raznih obrtniških storitvah. Domov je prišel na kosilo, nič se ni preoblekel, ker je šel največkrat že po kosilu okrog z računi. Zvečer pa mu je mati obleko skrtačila in skrbno spravila v omaro.

Nedeljsko oblečena kmetica in palirjeva žena s sinom, Žalec, leta 1937

Žalčanke v narodni noši ob otvoritvi sokolskega doma v Žalcu, dne 6. VIII. 1939

Podobno so ravnali tudi drugi tržani, ki niso imeli dela pri živini, kot kmetje. Če pa so le morali kaj postoriti na hitro, so si »nataknili le šircelj, da se niso umazali, češ ni več nedelja, če bi se preoblekel v delovno obleko.«

To, kar je pomenila v Ljubljani promenada za razkazovanje pražnjih oblek, je pomenila v Žalcu, podobno velja tudi za druge trge in vasi, glavna ulica.

Prava parada čedno opravljenih in za ženitev godnih deklet je bila na velikonočno soboto, okoli četrte ure, ko so dekleta nesla k blagoslovu, »žegnu«, velikonočne jedi. Po pričevanju najstarejših si tedaj že po noši in po košarah, v katerih so ženske nosile velikonočna jedila, razločil »kmečke« in »gosposke.« Zakaj kmečke so imele jedila naložena v jerbasu, ki so ga nosile na glavi vrhu svitka, hčere veleposestnikov in večjih obrtnikov pa so nesle jedila, vendar samo za ožjo družino, v ročnih košaricah. Kmečke so bile npr. po prvi svetovni vojni, prav tako kot hčere manjših obrtnikov, oblečene v temna, večinoma črna dolga krila in prileţno krojene svetle bluze, opasane so bile s črnimi predpasniki in pokrite z rutami. Podobno so bile opravljene tudi dekle, ki so nesle v jerbasu k blagoslovu jedila za služinčad. »Boljše« ženske pa so bile oblečene v istem času sodobneje, v daljša krila in prileţno krojene jope, »kostume.« Namesto z rutami so si glave pokrile s klobučki ali pa so bile tudi razoglave.

— — —

Navedla sem le najpoglavitnejše poteze v noši žalskih tržanov, ki so izpričevale tedanjo družbeno slojevitost tudi v obleki. Razmeroma visoka življenjska raven žalskega prebivalstva, ki je temeljila na pridelovanju hmelja, obrti in raznih uslužnostnih dejavnostih, pa vseeno ni mogla izenačiti družbenih razlik, ki so se odražale tudi v noši, v celovitem načinu oblačenja. Zakaj istovetenje s pripadajočo družbeno skupnostjo in podrejanje skupnostnim oblačilnim merilom je nedvomno porajalo in vzdrževalo navedeno razlikovanje tudi v obleki.

Vlasta Bernik

ŽALSKA OSNOVNA ŠOLA OD ZAČETKOV DO DANAŠNJIH DNI

ZAČETKI

Za začetek poučevanja otrok v Žalcu lahko štejemo obdobje reformacije, bolj natančno — leto 1580.

V tem času je morala gospoda prenesti svoje versko središče iz Celja v Žalec, in Žalec naj bi postal postojanka protestantskega Celja. V Žalcu, v hiši Blaža Čedigerja, v sedanji Zotlovi hiši, so skušali urediti verske obrede luterancev in vzporedno tudi poučevanje mladine. Del Zotlove hiše se še sedaj imenuje Lutrova kapela.

Ko je deželni knez pregnal luterane iz Žalca, so si zgradili na Govčah pri Pirešici kapelo in dom za protestantske predikante. Tu je otroke poučeval slovenski predikant Jurij Maček, ki je pribežal iz Radeč.

Zaradi odpora do protestantskega gibanja je deželni knez s katoliškimi somišljeniki, ki jih je vodil žalski župnik Milan Šega, tudi to postojanko uničil. Leta 1600 so kapelo in dom (šolo) zažgali in razstrelili s knjigami vred. Med knjigami so bile tudi slovenske. V gozdu na Govčah so bili še dolgo sledovi obeh protestantskih zgradb.

Po zatrtju protestantizma je bilo konec poučevanja otrok.

Organizirana šola se je zopet začela v drugi polovici 18. stoletja, to je 160 let po protestantski šoli. Tokrat je bil v Žalcu župnik Janez Adam Kisler, ki je del svojega precejšnjega premoženja namenil za šolo in je tako postal ustanovitelj prve prave žalske šole. Župnik je s trškim magistratom podpisal pogodbo, s katero se obvezuje, da bo med župniščem in kaplanijo zgradil šolo in jo posestno združil s cerkvijo. Obvezal se je tudi, da bo pred svojo smrtjo določil 1.000 gld. kot kapital, iz obresti pa bo dobival prispevek k dohodku organist ali učitelj in pomočnika — mežnarja. Učitelj ali organist pa mora trške otroke učiti branja, pisanja in krščanskega nauka ter jih vsak dan voditi v cerkev.

Starši niso posebno radi pošiljali otrok v to šolo, zlasti ne po smrti župnika Adama Kislerja.

Ta čas sta ustanavljala in skrbela za šole cerkev in mesto (trg). Leta 1774 je s patentom cesarice Marije Terezije postala skrb za šolo državna zadeva. Cerkve državna oblast sicer ni popolnoma izrinila, ravnati pa se je morala po predpisih, ki jih je izdajala državna oblast.

V smislu terezijanske šolske reforme je Žalec dobil tako imenovano trivialno ali župno šolo. V trivialni šoli so se otroci učili poleg veronauka še treh predmetov: pisanja, branja in računanja.

Terezijansko šolsko reformo je izpopolnila leta 1804 politična šolska reforma »Politična šolska ustava«, pri katere sestavi je vodilno sodeloval Slovenec Anton Špendov.

Prvi učitelj na trivialni šoli v Žalcu je bil Jozef Schwarzl. Sledil mu je Jurij Golob. Oba sta poučevala 20 do 30 otrok. Šoloobveznih otrok je bilo veliko več, a jih starši niso pošiljali v šolo.

Iz okrožnice, ki jo je leta 1795 izdal okrožni urad, lahko sklepamo, kakšna je bila tedanja šola. Glavne odločbe so naslednje:

— šolska obveznost traja od 6. do 12. leta;
— krajevni dušni pastir je dolžan popisati vse šolske otroke in seznam izročiti učitelju;
— starše, ki ne pošiljajo otrok v šolo, naj krajevni šolski nadzornik (župnik) opozori na njihovo dolžnost, sicer bodo kaznovani s tremi goldinarji;
— nedeljska šola za obrtne vajence, ki traja od enega do treh let, naj upošteva potrebe obrti;
— deklice naj imajo poleg rednega pouka še dve uri ženskega ročnega dela, ki naj ga poučuje učiteljeva žena ali kaka druga poštena žena;
— potrebščine za pisanje kakor tudi častna in sramotna knjiga naj se nabavi;
— v vseh odredbah, ki se tičejo šole, je treba poročati učiteljem, ti pa jih morajo zapisati v zapisnik.

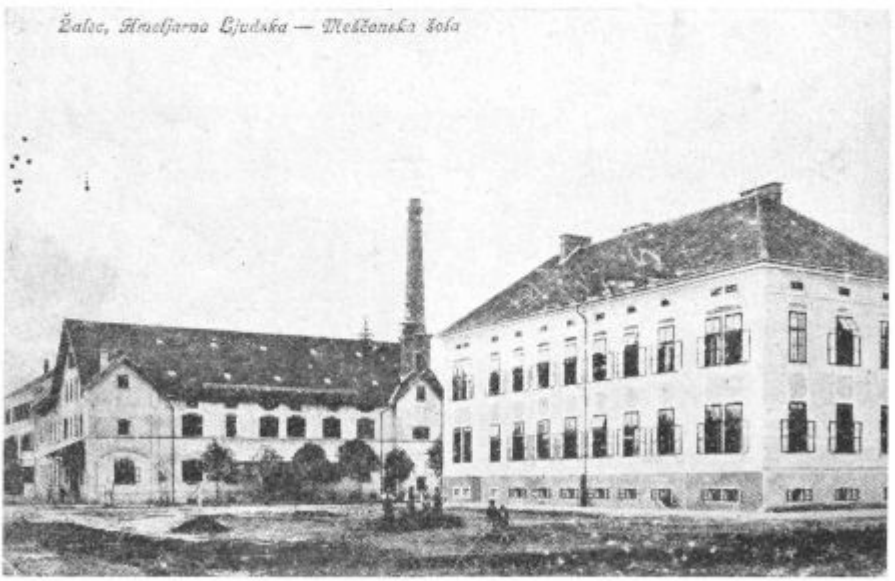

Hmeljarna, ljudska in meščanska šola 1918. leta

Šole v tistem času po zakonu niso bile slovenske. Od učitelja je bilo odvisno, koliko je hotel in znal uporabljati slovenski jezik.

Učitelju Golobu, ki je umrl leta 1806, je sledil Jože Stiller, ki je bil na šoli samo dve leti. Za Stillerja je obiskovalo šolo že 40 do 50 otrok. V šoli, ki jo je zgradil Kisler, je postalo pretesno in šolo so zopet preselili v Zotlovo hišo na nasprotni strani ceste.

Za Stillerjem je prišel Martin Faber, ki je bil najprej na šoli dve leti.

Karel Enckl je prišel za Martinom Fabrom in je ostal na šoli tri leta (1810—1813). V njegovem času je bilo na šolskem področju 142 šoloobveznih otrok, šolo pa jih je obiskovalo samo 54. Zakaj je bil šolski obisk slab, ni nikjer zapisano. Verjetno pa je, da starši otrok niso pošiljali v šolo, ker jih niso mogli pogrešati pri delu. Lavantinski ordinariat je moral zopet opozarjati na obvezno obiskovanje pouka. Ko je Enckl odšel, je prišel na šolo za dve leti Vaclav Knežaurek. Po njegovem odhodu se je vrnil v Žalec Martin Faber in ostal na šoli še 12 let (1814—1826). Faber je bil že bolje plačan od svojih predhodnikov. Dobival je 250 goldinarjev na leto.

Izpitni spis iz leta 1820 navaja, da je v tem času obiskovalo šolo 59 dečkov in 22 deklic, o šoloobveznih pa sploh ne govori. Glede na pritožbe jih je bilo najbrž veliko.

Zaradi velikega števila otrok je leta 1825 prišel v Žalec za učiteljskega pomočnika Anton Lajnišč. Učno sobo je dobil v Zotlovi hiši, kjer je bil že prejšnji razred. Lajnišč je bil, po imenu sodeč, prvi Slovenec med šolskimi učitelji. Drugi so bili Nemci, razen Knežaureka, ki je bil Čeh.

Žalec 1919. leta

Leta 1810 je Martin Faber odšel v Zagreb, kjer je odprl privatno šolo, namesto njega pa je prišel Jožef Klep, nato pa 1827 Jakob Ehmer. Ta se je v Žalcu udomačil in bil med tržani zelo priljubljen. V Žalcu je učiteljeval celih 20 let, do svoje smrti 1847.

V času Ehmerjevega učiteljevanja se je izmenjalo 15 njegovih pomočnikov.

Po Ehmerjevi smrti je prevzel za eno leto (1847) vodstvo šole Janez Zupanc, njegov pomočnik je bil Tomaž Dernjač, ki je prvi z nazivom podučitelja.

Leta 1848 je deželna vlada imenovala za šolskega učitelja Franca Kovača. Kovač je bil, prav tako kot Ehmer, zelo ugleden učitelj, ki je v Žalcu služboval več kot 20 let. Kovač je bil prvi z nazivom nadučitelj. Napisal je vzorno šolsko kroniko, šola pa se je v njegovem času začela imenovati »ljudska šola.«

Šola v Zotlovi hiši je sčasoma postala pretesna, saj jo je obiskovalo že čez 100 otrok, zato so jo leta 1829 preselili v Novakovo hišo, nato je bila eno leto še v Kočevarjevi, tedaj že Žuževi hiši. Leta 1873 se je šola naselila v prvem nadstropju občinske hiše, kjer je ostala 73 let.

ŠOLA PO LETU 1848

Leta 1848 se je tudi v Žalcu močno čutilo prebujenje narodne zavesti. V šoli so bile opazne spremembe predvsem v naslednjem desetletju, čeprav je takrat prehodno zavladal absolutizem. Lavantinski škof je bil v tisti dobi Anton Martin Slomšek, ljudski prosvetitelj in prijatelj šole. Večkrat je obiskoval in nadzoroval žalsko šolo, ki je veljala za vzorno. Žalsko šolo so višje šolske oblasti razglasile za krono Savinjske doline.

Vsi župani nove žalske občine so bili napredni ljudje in podporniki narodne smeri v šoli: Janez Žigon do 1862, Vincenc Janič od 1862—1864, Franc Roblek od 1864 do 1867, Anton Žuža od 1867 do 1871, dr. Jožef Tarbauer, zdravnik, 1871—1873, je bil Nemec, a velik prijatelj in podpornik šole.

Glede na veliko število otrok, ki so obiskovali šolo, (231), je postajala šola z dvema učilnicama pretesna. Žalčani so imeli v načrtu, da uredijo v občinskem poslopju še učilnico za tretji razred. Gotovljani in Petrovčani, katerih otroci so doslej obiskovali šolo v Žalcu, pa so zahtevali lastni šoli. Tako občinski odbor takrat ni mogel rešiti tega problema.

Leta 1866 se je nek vojaški oddelek, ki je prišel iz Italije, nastanil v Žalcu in prinesel s seboj kolero. Šolo so za nekaj časa zaprli, zato se bolezen med otroki ni razširila.

Pisec šolske kronike navaja imena 29 izobraženih ljudi, ki so dotlej izšli iz žalske šole. Med temi je 15 duhovnikov, 8 učiteljev, 3 zdravniki, 2 gimnazijska profesorja in 1 odvetnik. Težko bi našli v Sloveniji tako majhen kraj, ki bi v tistih časih dal toliko šolanih ljudi.

1869 — 1918

Nova šolska zakonodaja je leta 1869 v šolstvu marsikaj spremenila. Cerkev je izgubila nadzor nad šolami, ohranila je le pravico do pouče-

vanja verouka. Materialno skrb za šolo nalaga občinam, plačevanje učiteljev pa deželi. 1870 je bil sprejet zakon, ki je urejal pravni položaj učiteljstva, zlasti dohodke. Kraji so bili razdeljeni v tri plačilne razrede. Žalec je prišel v zadnji, III. razred, in bil s tem, kot mnogi kraji na slovenskem Štajerskem, prikrajšan. Nadučitelj Franc Kovač je dobil 500 gld plače, 50 gld funkcijske in 50 gld starostne doklade, skupaj 600 goldinarjev. Podučitelju Petričku so odmerili vsega skupaj 300 goldinarjev. Učiteljice so bile tudi po tem zakonu zapostavljene. Najvišje starostne doklade sploh niso mogle doseči.

Število šoloobveznih (v oklepajih obiskujočih) otrok:

Leto	Dečki	Deklice	Skupaj učencev
1870	116 (108)	99 (98)	214 (207)
1873	114 (113)	162 (120)	276 (233)
1881	106 (96)	106 (106)	212 (202)

Število otrok je padlo, ko je v letih 1878—1879 umrlo v Žalcu in Gotovljah za difterijo več kot 100 otrok.

1882	102 (106)	90 (106)	198 (212)
1890/91	159 (167)	162 (167)	321 (334)

Število šoloobveznih otrok se je povečalo, ko je začela v Gotovljah obratovati tovarna keramike, v Vrbju pa se je naselilo in si zgradilo hišice v obdobju desetih let mnogo družin z otroki.

1902/03	89 (89)	106 (106)	195 (195)

Število otrok v Žalcu se je znižalo, ko so v Gotovljah dobili svojo šolo. Število šoloobvezne mladine pa je zopet naraslo do

Leto	Dečki	Deklice	Skupaj učencev
1917/18	103 (103)	84 (84)	187 (187)

Leta 1873 je deželni šolski svet dovolil, da se šola razširi v trirazrednico. Poslopju občinske hiše, kjer sta bila doslej dva razreda, so dozidali drugo nadstropje. Tu sta dobila prostor II. in III. razred, v prvem nadstropju pa je ostal I. razred. Eno od prejšnjih učilnic v prvem nadstropju pa so spremenili v stanovanje za učitelje.

Za dela pri razširitvi šolskih prostorov je skrbel dr. Terbauer, ki je bil tedaj predsednik šolskega sveta.

Leta 1873 je bilo v treh razredih 233 učencev, vsak razred pa je imel po dva oddelka in je moral vsak učitelj poučevati okoli 90 otrok, kar je bila precejšnja obremenitev. V tem času je imelo v žalskem okolišu privatni pouk 18 otrok.

Šolsko leto 1889/90 se je začelo s tremi razredi, 1. oktobra pa je šola dobila še IV. razred.

V šolskem letu 1894/95 je bilo število otrok naslednje:

I. razred		26 dečkov	32 deklic	skupaj 58
II. razred	dva odd.	53 dečkov	48 deklic	skupaj 101
III. razred	dva odd.	55 dečkov	48 deklic	skupaj 103
IV. razred	dva odd.	43 dečkov	47 deklic	skupaj 90
				skupaj 352

Učitelja II. in III. razreda sta učila nad 100 otrok.

V šolskem letu 1899/00 je šola dobila V. razred. Zaradi tega se je v prvih treh razredih zmanjšalo število učencev in so ti imeli samo po en oddelek. Vseh učencev je bilo v tem letu 319.

V letu 1904/05 je število padlo na 188 učencev in je imel vsak razred samo po en oddelek.

1909/10 je v vseh razredih padlo število učencev:

I. razred	28	
II. razred	30	
III. razred	27	
IV. razred	42	
V. razred	48	(vseh 175)

V prvem vojnem letu 1914/15 je število šolarjev zopet nekoliko naraslo. Bilo jih je 186. Pouk se ni redno odvijal in naraslo je število neuspešnih učencev. V preteklih letih je bilo 5—12 % neuspešnih, v letu 1914/15 pa kar 15,6 %.

Upravitelji in učitelji

Franc Kovač, prvi vodja šole z nazivom nadučitelj, je v Žalcu poučeval celih 37 let (1848—1872). Ob upokojitvi leta 1872 je bil odlikovan z zaslužnim križcem. Odlikoval ga je okrajni komisar Komac v slavnostno okrašeni dvorani v navzočnosti učencev, pomembnih tržanov in mnogih občanov. Učenci so mu podarili bogato okrašen glasbeni album, občani pa so ga v gostilni Vincenca Janiča počastili s srebrnim pokalom.

Franc Vučnik, nadučitelj pri Sv. Barbari v Halozah, je nasledil Kovača kot vodja žalske šole.

Janez Kocuvan je po Vučnikovi upokojitvi zasedel mesto nadučitelja. Šolo je vodil od 1879 do 1901. Ob koncu njegovega službovanja so mu priredili slovo. Otroci so se od njega poslovili s petjem, tržani pa zvečer v Hausenbichlerjevi dvorani.

Anton Petriček je postal Kocuvanov naslednik. Petriček je bil do Kocuvanovega odhoda 1901 od 1882 leta učitelj na žalski šoli. Šolo pa je vodil od 1901, skozi vojna leta, do 1924. V tem obdobju se je v Savinjski dolini močno razvilo hmeljarstvo. Tudi Petriček je bil med tistimi, ki so k razvoju pripomogli. Bil je tudi prvi nadučitelj, ki je začel pisati šolsko kroniko v slovenščini. Dotlej so kroniko pisali v nemščini, ki je bila uradni jezik.

Na žalski šoli so od leta 1873, ko je postala trirazredna, poučevali še naslednji učitelji:

Razglednica Žalca 1916. leta

Gustav Potočnik	1873—1874
Anton Zmerzlikar	1874—1878
Karel Pestevšek	1878—1882
Janez Sorčan	1878—1880
Karel Kotnik	1880
Franc Pečovnik	1880
Jože Večej	1880—1882
Franc Kocbek	1883—1889
Terezija Kordiš	1882—1898
Ana Mos	1882—1893
Viktorija Götzl	1893—1899
Anton Šumljak	1899
Franc Pristovšek	1902—1924
Rajko Vrečer	1902—1924
Eliška Petriček	1915—1916

Ženska ročna dela so v tem obdobju poučevale učiteljice: Antonija Pinter, Antonija Kocuvan, Pavla Flis in Elizabeta Kač. Pri pouku veronauka se je od leta 1825 do 1919 izmenjalo kar 49 katehetov.

Predsedniki krajevnega šolskega sveta so bili:

dr. Jože Tarbauer	1870—1873
Anton Sager	1873—1881
Janez Hausenbichler	1881—1893
Franc Koceli	1887—1893
Jožef Širca	1893—

Vsebina pouka

Po šolskem zakonu iz leta 1869 se je učna snov v šoli razširila na nove predmete: zemljepis in zgodovino, prirodopis in prirodoslovje. Leta 1872 so kot obvezni predmet uvedli za dečke telovadbo in za deklice ročno delo.

Za telovadbo si je šola priskrbela telovadno orodje: lestev, vrvi za plezanje, drog, bradljo in skakalno desko. Telovadili so eno ali dve uri na teden.

Leta 1882 so starejši učenci začeli s poukom hmeljarstva. V ta namen je šolski svet priskrbel njivo ob Godomlji. Zemljišče so imenovali hmeljski vrt in je meril 252 m^2. Leta 1885 je dobila šola še drevesnico za pouk sadjarstva. V drevesnici so se učili starejši učenci (fantje) cepiti in vzgajati sadno drevje. Šoli je pripadal še zelenjadni vrt, kjer so se učile deklice gojiti zelenjavo.

Šola si je časoma uredila tudi šolarsko knjižnico. Po odločbi deželnega sveta 1887 pa so iz knjižnice morali odstraniti dela Valentina Vodnika in knjigo Tisočletnica Metodova.

Pouk je bil v slovenščini; nemščina se je poučevala v višjih razredih nekaj ur tedensko. Leta 1887, v času Taffejeve vlade, pa naj bi nemščino poučevali že v nižjih razredih, v višjih razredih pa bi bila nemščina učni jezik pri računstvu, zemljepisu in telovadbi.

Slovenski poslanci so se tej odredbi zoperstavili in deželni svet je odlok umaknil in celo dodal, da se lahko starši pred začetkom šolskega leta opredelijo, ali bo njihov otrok obiskoval pouk nemščine ali ne. Večina takratnih žalskih učiteljev je bila narodno zavedna in naklonjena slovenskemu jeziku. Veliko skrb so posvečali nazornosti pouka pri prirodoznanstvu in zemljepisju. Pouk v šolskih prostorih so dopolnjevali s poučnimi izleti v naravo, kjer so spoznavali bližnjo okolico in rastlinstvo.

Zelo pogosto so hodili k Sv. Jedrti, v jamo Pekel pri Podlogu in se hodili kopat v Savinjo.

Pri organizaciji in izvedbi poučnih izletov sta se posebno izkazala nadučitelj Petriček in učitelj Rajko Vrečer.

Za učence so bile obvezne verske vaje. Poleti so morali dvakrat tedensko pred poukom k maši, petkrat na leto k spovedi in obhajilu. Obvezna je bila tudi prisotnost pri procesijah ob praznikih.

Posebni prazniki so bili posvečeni cesarski rodbini.

Krajše počitnice so bile ob božiču, veliki noči, binkoštih in v jeseni. Jesenske daljše počitnice so bile sprva pozno jeseni, pozneje so jih zaradi dela v hmeljiščih prestavili na čas od 15. avgusta do 30. septembra.

Leta 1888 so učenci, ki so bili od šole oddaljeni, začeli prejemati toplo kosilo. Kosilo sta priskrbela grof Reifferscheidt in njegova žena in sicer za 25 do 30, pozneje za 12 učencev. Leta 1890/91 je 20 šolarjev prejemalo kosilo pri žalskih tržanih.

Med podporniki šole je vidno mesto zavzemala Savinjska posojilnica, ki je vsako leto nakazala 100 kron za obleko revnim učencem.

Nova šola

Šolski prostori so zopet postali pretesni, ko je bil leta 1899 uveden V. razred. Za silo so prostorsko stisko rešili z najetjem dveh prostorov v posojilnični hiši. Šolski svet pa je leta 1909 začel s pripravami na zidavo šole. Na eni izmed sej šolskega sveta so obravnavali tudi prošnjo Sokolskega društva, ki je bilo zelo aktivno, naj bi pri gradnji šolske telovadnice mislili tudi na potrebe Sokola. Zemljišče za šolo so kupili od Žuževih že leta 1908. Z gradnjo so pričeli spomladi 1910, odprtje šole pa je bilo 9. oktobra 1911. Slovesnosti se je udeležilo poleg domačinov več predstavnikov šolske in politične oblasti.

Učenci so pod vodstvom Rajka Vrečerja peli, slavnostni govornik je bil Anton Petriček, ki je nagovoril učence, starše in goste z naslednjimi besedami (navajam samo odlomke govora):

»Ljubi otroci! Danes je za nas vse kaj pomenljiv dan. Prebivalci žalske občine praznujejo praznik, ki ga še niso nikdar obhajali in ki bode zaznamovan v zgodovino žalske občine z zlatimi črkami. Danes se je v Žalcu slovesno blagoslovilo in otvorilo novo poslopje, ki je bilo postavljeno izključivo v učne namene — danes obhaja žalska občina otvoritev svojega šolskega doma — svoje šole. S tem činom si je postavila najlepši spomenik, ki bode še poznim rodovom pričal o veliki naklonjenosti občanov do ljudske izobrazbe in omike in obenem do ljudskega blagostanja...

... Posebno si usojam danes apelovati na splošno delovanje šole in doma. Vse tukaj navzoče očete in matere si usojam v lastnem kakor tudi v imenu vsega žalskega učiteljstva najvljudneje prositi, da nas pri

Okrnjen učiteljski zbor 1956. leta

izvrševanju našega težavnega in velepomembnega dela krepko podpirajo, da nam pomagajo zidati, kar smo v šoli postavili z velikim trudom . . .«

Predstavnikom šolske oblasti in občine je namenil naslednje besede:

»... Sprejmite torej, veleblagorodni gospod načelnik krajnega šolskega sveta in obenem tudi župan staroslavne in veleugledne občine Žalec, v imenu žalsko šolo obiskujočih otrok in v imenu vsega žalskega učiteljstva za novo šolsko stavbo prisrčno zahvalo, v to svrho vas pozivljem, ljubi otroci in drage tovarišice in tovariši, da vzkliknete z menoj trikratni živijo v prospeh žalske občine in posebno še na zdravje gospoda načelnika in župana gospoda Josipa Širce: Živijo, živijo, živijo!«

Šola med 1. svetovno vojno

Ko je izbruhnila prva svetovna vojna, se je šolski odbor na pobudo podžupana Franca Robleka odločil, da odstopi šolsko poslopje za okrevališče ranjenim in bolnim vojakom. V sanatoriju sta bila zdravnika domačina dr. Bergmann in dr. Kunst. Štiri mesece je bilo zasedeno celo šolsko poslopje in pouka sploh ni bilo. Pozneje so se domenili, da bo okrevališče samo v enem delu poslopja, v ostalem pa se bo odvijal šolski pouk.

S poukom so bile težave, ker sta bila vpoklicana v vojsko najprej učitelj Vrečer in pozneje še Pristovšek. Na šoli sta ostala nadučitelj Petriček in učiteljica Kordiševa, pozneje se jima je pridružila še suplentka Eliška Petriček. Šolski otroci so med vojno nabirali staro železo, zdravilna zelišča, sadeže in denar za pomoč vojakom. V vojnih letih je obiskovalo šolo okoli 190 otrok.

Obdobje stare Jugoslavije 1918—1941

Ob ustanovitvi Jugoslavije so se razmere na šoli dokaj hitro uredile.

Število učencev v petih razredih osnovne šole se je gibalo takole:

Leto	Dečki	Deklice	Skupaj
1919/20	125	101	226
1921/22	95	89	184
1924/25	85	83	168
1926/27	76	67	143
1929/30	90	59	149
1934/35	90	95	185
1934/32	93	73	166
1937/38	79	81	160
1938/40	76	92	168

Učitelji

Anton Petriček je vodil šolo do 24. septembra 1924, za njim pa je prevzel upraviteljske posle Rajko Vrečer.

Rajko Vrečer je bil upravitelj do upokojitve 28. marca 1935. V učiteljski službi je bil polnih 40 let. Kot učitelj je služboval v Vojniku, Grižah,

Šempetru in od leta 1902 v Žalcu, kjer je poučeval tudi na obrtni nadaljevalni šoli. Bil je vnet kulturni delavec in se je uveljavil kot pevovodja in instrumentalist v orkestrih. Bil je tudi predsednik Dramatičnega društva. Napisal je knjigo »Savinjska dolina« (1930), ki je zgodovina Savinjske doline od prazgodovinske dobe do leta 1930. Rajko Vrečer je umrl leta 1962.

Učiteljski zbor centralne in podružničnih šol 1964. leta

Maks Pivc je prevzel vodstvo šole za Vrečerjem. Pivc je bil upravitelj šole do nemške okupacije, aprila 1941. Kmalu so ga Nemci zaprli in izgnali z družino vred v Srbijo. Po osvoboditvi in povratku iz Srbije je vodil šolo do prezgodnje smrti 1956.

Ob koncu prve svetovne vojne so bili na šoli poleg nadučitelja Petrička naslednji učitelji: Terezija Kordiš, Elizabeta Petriček, Jožko Velikonja, Ivan Thenerschuh, Marija Krameršič, Viktor Knapič, Olga Knapič, Maks Pivc, Vanda Medica, Saša Tavželj in Vera Petek. V času med obema vojnama je bilo zelo malo kadrovskih sprememb na žalski šoli.

Krajni šolski svet

Do leta 1930 je imela šola krajni šolski svet. Zadnji načelnik sveta je bil Ivan Vizovišek.

V šolskem letu 1930/31 se je krajni šolski svet preimenoval v krajevni šolski odbor, predsedstvo pa je prevzel župan Rudolf Lorber.

Šolski prostori

Ker je meščanska šola zavzemala precej prostora v šolski stavbi, je zopet nastala prostorska stiska. Šolski odbor se je odločil za nadzidavo drugega nadstropja in dozidavo prizidka v pritličju in prvem nadstropju. Dozidano je bilo tudi posebno stopnišče za ljudsko šolo. Do začetka šol-

skega leta 1938/39 so bila vsa dela končana in ljudska šola je lahko začela z delom v novih prostorih drugega nadstropja šole, pritličje in prvo nadstropje pa je ostalo meščanski šoli.

Učna vsebina

Z nastankom kraljevine Jugoslavije se je spremenil učni načrt. Najprej je bila iz predmetnika črtana nemščina in uvedena srbohrvaščina. Poudarek je bil na narodni zgodovini.

Leta 1927 je začel veljati začasni učni načrt od I. do IV. razreda. Po tem učnem načrtu so imeli učenci višjih razredov poljedelski pouk z vajami. To so bili začetki delovne šole, o kateri se je takrat veliko razpravljalo. V Žalcu so poučevali predvsem hmeljarstvo in sadjarstvo, in to samo fante.

V okviru šole je deloval podmladek Rdečega križa, Mladi junaki (boj proti alkoholizmu) in Jadranska straža. Posebno tesen je bil stik šole s Sokolskim društvom. Šola je imela dokaj obsežno mladinsko knjižnico.

Vsako leto so učenci z učitelji hodili na majniške izlete.

Poleg obveznih slavnosti ob državnih praznikih se je šola s posebnimi prireditvami spomnila naslednjih obletnic: 50-letnice smrti Simona Jenka, 50-letnice rojstva Otona Župančiča, koroškega dne 10. oktobra 1928, obletnice Slomškove smrti in Prešernovega dne leta 1937.

Vsako leto sta bili dve dobrodelni prireditvi: Miklavževo in božičnica. Takrat so s prispevki premožnih tržanov in Savinjske posojilnice obdarovali revne otroke.

Šolske slovesnosti večjega obsega so bile v Roblekovi in Hausenbichlerjevi dvorani. Učenci so nastopali z deklamacijami, petjem, telovadnimi točkami in igricami.

Šolsko leto 1972/73

Na velikonočni petek, 11. aprila 1941, so Nemci zasedli Žalec in Celje. Na nekaterih žalskih hišah so se pojavile zastave s kljukastim križem. Slovenska beseda v trgu se je pritajila.

V pritličje in telovadnico šolskega poslopja so se naselili nemški vojaki. Šolsko dvorišče so spremenili v delavnico, kjer so pleskali zaseženе avtomobile.

Nemški poverjenik za prosveto Herman Dörn si je trikrat zapovrstjo prišel ogledovat žalsko šolo. Za 20. april je naročil upravitelju ljudske šole Maksu Pivcu in ravnatelju meščanske šole Rudolfu Godiclu, da se morata ob 10. uri javiti pri njem v šoli. Po kratkem razburljivem razgovoru jima je odvzel ključe šolskih prostorov. S tem je šola prešla v nemške roke.

V tem času je SA policija večkrat preiskala šolsko poslopje. Odnesli so zastave, turbino in kemikalije iz kmetijske učilnice. Med preiskavo je neki vojak pozabil v kleti puško, zaseženo na Poljskem. Upravitelj Pivc in hišnik Herman sta imela zaradi puške sitnosti, češ da skrivata orožje. Hoteli so ju odpeljati na orožniško postajo, pa ju je rešil nemški podoficir z izjavo, da je puška njegova.

Šolo so prevzeli nemški učitelji. Slovenske učitelje: Viktorja Knapiča, Elizabeto Petriček, Maksa Pivca in Olgo Pivc so z mnogimi Žalčani zaprli v hmeljarno Hed. Od tod so jih 27. aprila prepeljali v celjski zapor Stari pisker. Po dveh mesecih ječe je bila večina internirana v Srbijo in na Hrvaško. Učiteljica Vera Petek je 14 mesecev preživela v Auschwitzu.

28. aprila 1941 so začeli poučevati na obeh šolah nemški učitelji. Pričelo se je ponemčevanje otrok z vsemi sredstvi. Najpomembnejši smoter nemške šole je bil, izkoreniniti slovenski jezik in vcepiti nemščino in nemški duh. Slovenska beseda je bila v šoli največji prekršek. Učitelj Spath je tepel otroke, ki so se med seboj pogovarjali slovensko. Med prva »kulturna« dejanja nemških oblasti je spadalo uničenje slovenskih knjig. Tudi knjižnici ljudske in meščanske šole je doletela takšna usoda.

Politični vodja Steinböck je grozil s kaznijo tistim, ki ne bi uporabljali nemščine. Zahteval je, da otroci in starši tudi doma govorijo nemško. Povsod je stikal in vohunil. Ponemčevalno vlogo so imela tudi športno-politična društva (Hitlerjugend), v katera so se mladi morali vključiti.

Prvi dve leti okupacije je bil šolski obisk dokaj normalen, pozneje pa vedno slabši. V letu 1944 je obiskovalo šolo samo 70 % šoloobveznih otrok. Učni uspeh slovenskih otrok je bil slab. Šolo je obiskovalo tudi 8—12 otrok iz družin, ki so se v Žalec doselile med okupacijo. Očetje teh otrok so bili v Žalcu na vodilnih mestih na pošti, občini, v Juteksu in drugod. Ti otroci so se naduto vedli in gledali zviška na slovenske vrstnike.

Okupatorske oblasti so v Žalcu organizirale tečaj nemščine za starejše občane. Pouk nemščine bi morali obiskovati vsi prebivalci do 50. leta starosti. Kljub pritisku je bil obisk tečaja vedno slabši in so ga

kmalu ukinili. Na tečaju so poučevali tudi nekateri Žalčani, vešči nemškega jezika.

Ko je v Žalcu začela z delom OF, organizirala zbiranje obleke, hrane in sanitetnega materiala. Izkazali so se mnogi žalski mladinci, ki so bili pozneje izdani in ustreljeni 27. 12. 1941. Družine ustreljenih so odpeljali v Dachau, Auschwitz in druga taborišča. Med ustreljenimi je bil tudi Janko Herman, sin šolskega hišnika, njegovi starši pa so umrli v taborišču.

V počastitev spomina na padle žrtve je 27. december proglašen za žalski krajevni praznik, šolsko športno društvo pa poimenovano po padlem dijaku Janku Hermanu.

OBDOBJE 1945-1957

9. maja 1945 so Nemci zapustili Žalec in 10. maja je na žalskem zvoniku zavihrala slovenska zastava.

NOOF je poskrbel, da je v šoli stekel pouk. Začasno so namestili upokojenega učitelja Rajka Vrečerja za upravitelja osnovne šole.

Od 10. do 24. maja so urejali šolo, od 24. do 26. maja pa je bilo vpisovanje v osnovno šolo. Vpisalo se je 162 otrok iz Žalca, Ložnice in Vrbja.

28. maja je bil v šolski telovadnici svečan začetek pouka. Po štirih letih se je v šolskih prostorih spet oglasila slovenska beseda. Pouk je trajal do 31. julija 1945.

V prvih dneh svobode so poleg začasnega upravitelja šole Vrečerja poučevali še Elizabeta Petriček, Stane Pejovnik, Milica Kupec, Milica Rajh (Sande) in Mira Knez.

15. in 16. junija 1945 je bila v Celju prva uradna konferenca učiteljstva vsega celjskega okrožja. Konferenco sta vodila Bogomir Gerlanc in Oskar Hudales iz ministrstva za prosveto v Ljubljani. Na dnevnem redu so bili problemi, kako zastaviti delo v šoli, da bi čim hitreje nadoknadili vse, kar so okupatorji v štirih letih raznarodovalnega dela uničili.

Znanje šolskih otrok, ki so morali obiskovati nemško šolo, je bilo porazno. Najslabše je bilo ustno in pisno izražanje. Vplivi nam tujega duha, okolja in nasilja so se kazali na mladem rodu še nekaj let v svobodi. Učiteljski zbor se je na vso moč trudil nadoknaditi zamujeno in popraviti, kar so načrtno uničili Nemci. V šoli je bila takoj ustanovljena šolarska knjižnica, ki so jo osnovali s knjigami, katere so prinesli otroci od doma, in z maloštevilnimi knjigami, ki so izšle takoj po vojni. Učenci so bili skoraj brez izjeme naročeni na mladinski tisk (Ciciban, Pionir, Pionirski list), ko je ta začel izhajati.

Veliko vlogo pri vzgoji je odigrala tudi pionirska organizacija. V okviru le-te so žalski šolarji opravili v povojnih letih na tisoče ur udarniškega dela. Sodelovali so v mnogih delovnih in zbiralnih akcijah. Za industrijo so zbirali surovine (papir, železo, steklo, pločevino), za šolsko kuhinjo živila in nabirali so zdravilne rastline. Pomagali so pri spravilu pridelkov, posebno pri obiranju hmelja. Iskali so po njivah koloradskega

Nastop folklorne skupine 1975. leta

hrošča, nabirali so bukov žir. Ob gradnji ceste Celje—Žalec—Šempeter so pomagali pri delu, prav tako pri gradnji zadružnega doma v Vrbju. Pionirji so količili zemljo za nove hmeljske nasade. Hmezad Žalec je leta 1949 za pomoč pri količenju nagradil pionirsko organizacijo s 5.000 dinarji. Bogdan Kučer, učenec 2. razreda, je dobil od tega zneska 1000 dinarjev, ker se je pri delu najbolj izkazal, preostalih 4000 din so porabili za izlet v Zagreb.

Meta Rainer podeljuje zlate bralne značke

V šoli so se vsako leto vrstile mnoge prireditve ob pomembnih obletnicah iz NOB in ob drugih spominskih dnevih. Na proslavah so pogosto sodelovali pionirji osnovne šole z učenci nižje gimnazije. Prireditve so bile namenjene tudi krajanom. Učitelji in učenci so se udeleževali mnogih manifestacij in zborovanj ob važnih dogodkih, ki so bili v zvezi z našo državo.

Pionirji so vsako leto slovesno pričakali in del poti nosili Titovo štafeto. 19. maja leta 1954 so učenci 4. a in b razreda pri griškem mostu pričakali štafeto čolnarjev s Polzele. Čolnarji so se pri mostu ustavili, prebrali pozdrave Titu in že jih je Savinja odnesla proti Celju.

Za šolske in druge prireditve so pionirji pod vodstvom učiteljev pripravili pestre programe s pevskimi in telovadnimi točkami, igricami in deklamacijami. Več kot polovica pionirjev je bila vključena v telovadno društvo Partizan, kjer so redno vadili in ob množičnih telovadnih prireditvah nastopali.

Pionirji so bili razdeljeni na čete, ki so med seboj tekmovale v učenju, delu in disciplini za prehodno zastavico.

Organizacija in vsebina pouka, učenci in uspeh

Od leta 1945 do 1957 se je gibalo število šolarjev od 167 v šolskem letu 1945/46 do 219 v letu 1957.

Od 1945 do 1947 je bila šola petrazredna, od leta 1947 dalje pa štirirazredna. Učenci so po 4. razredu nadaljevali šolanje na nižji gimnaziji ali v obrtni šoli.

Razredi so bili brez paralelk do šolskega leta 1952/53, v tem letu pa sta bila zaradi velikega števila učencev že dva tretja razreda oziroma je bilo 6 oddelkov. V šolskem letu 1956/57 imajo po eno vzporednico vsi razredi razen drugega. Število otrok v razredu je bilo pogosto zelo visoko. Tako je bilo, na primer, leta 1953 v 1. razredu, ki ni imel paralelke, kar 54 učencev.

Število otrok, ki so uspešno končali razred, je bilo prva leta po vojni razmeroma nizko. Ob koncu šolskega leta 1945/46 je končalo razred od 167 otrok samo 132, 35 otrok je moralo razred ponavljati. V šolskem letu 1956/57 pa jih je od 217 izdelalo 192, ponavljalcev pa je bilo 25.

Pregled uspešnosti učencev v % od 1945—1957:

šolsko leto	% uspešnosti	šolsko leto	% uspešnosti
1945/46	73,5	1951/52	84,8
1946/47	77,1	1952/53	79,00
1947/48	78,6	1953/54	81,3
1948/49	81,5	1954/55	85,9
1949/50	71,7	1955/56	ni podatkov
1950/51	80,6	1956/57	88,7

Učenci so širili svoje obzorje s pogostimi ogledi filmskih in tudi gledaliških predstav. Prva leta so bili na sporedu predvsem ruski in prvi filmi domače proizvodnje, pozneje tudi angleški in ameriški filmi.

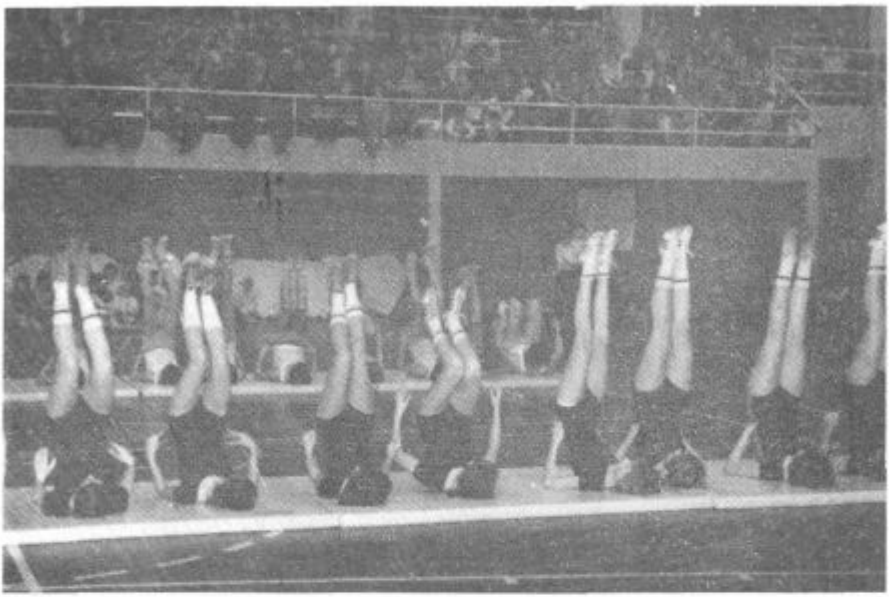

Nastop telovadk ŠSD Janko Herman na akademiji ob krajevnem prazniku 27. 12. 1978

Že leta 1946 je obiskal učence mladinski pisatelj Tone Seliškar in se z njimi pogovarjal o branju in knjigah.

Marca 1954 so si žalski otroci prvič v domačem kraju ogledali lutkovno predstavo. V goste so prišli lutkarji iz ljubljanskega lutkovnega gledališča z igrico Težave Peteršiljčkove mame. Osnovnošolci so si z zanimanjem ogledali tudi igrico Pogumni Tonček, ki so jo z veliko prizadevnostjo uprizorili in uspešno odigrali učenci žalske nižje gimnazije.

6. 10. 1952 je bila z zakonom uvedena družbena in moralna vzgoja kot samostojen predmet v 4. razred. Učitelji so sestavili podrobni učni načrt, ki so ga prilagodili lokalnim razmeram.

V šolskem letu 1954/55 so bili v šolah uvedeni športni dnevi, ki so jih izrabili za ekskurzije v bližnjo okolico in športne igre.

Proti koncu vsakega šolskega leta, maja ali junija, so bili tradicionalni majniški izleti. Cilj teh izletov sta bila za nižje razrede največkrat Velenjsko jezero in gora Oljka, višji razredi pa so se napotili v Postojno, Zagreb, na Šmohor ali na krožno vožnjo z vlakom Celje—Maribor—Dravograd—Žalec.

Učitelji

V dvanajstletnem obdobju od 1945 do 1957 so na osnovni šoli daljši ali krajši čas poučevali učitelji: Elizabeta Petriček, Milica Rajh (Sande), Olga Pivc, Maks Pivc, Saša Tavželj, Adolf Polanec, Boris Pečarič, Ivica Bozovičar, Marija Žepek, Ela Funkl (Žolnir), Slava Mirnik, Alenka Dolinšek, Vlasta Bernik, Olga Tičer, Natalija Vrtačnik, Mira Tavčar, Milan Špacapan in Slava Platovšek.

Nekaj mesecev leta 1945 so poučevali na osnovni šoli Edmund Božiček, Viktor Knapič in Ivan Dolinar, potem so bili vsi trije premeščeni na nižjo gimnazijo.

Upraviteljske posle je od leta 1945 do marca 1947 vodil Maks Pivc, potem je odšel na Češko z jugoslovanskimi vajenci. Šolo sta nato vodili Olga Pivc in za njo Saša Tavželj do januarja 1952, ko je vodstvo šole zopet prevzel Maks Pivc. Upraviteljske posle je opravljal do 15. avgusta 1956, ko je umrl za srčno kapjo v svojem rojstnem kraju Ribnici na Pohorju. Na žalski šoli je učiteljeval polnih 34 let. V času okupacije je bil izgnan v Srbijo, od koder se je vrnil po osvoboditvi. Bil je izkušen pedagog in aktiven družbenopolitični delavec. Njegova prezgodnja smrt je bridko odjeknila med prebivalci Žalca in okolice, med šolarji in kolegi.

Po smrti tovariša Pivca je začasno prevzela vodstvo šole Alenka Dolinšek.

Šolska stavba in prostori

Osnovna šola je od osvoboditve dalje imela svoje učilnice v drugem nadstropju šolske stavbe, pritličje in prvo nadstropje pa je zavzemala nižja gimnazija. Osnovna šola je imela sprva na voljo štiri učilnice. Ko je začelo število učencev naraščati in so bili uvedeni novi oddelki oziroma paralelke, je šola pričela leta 1952 prvič z dvoizmenskim poukom. V šolskem letu 1956/57 je imel dopoldanski pouk samo še 1. a razred, vsi ostali razredi so imeli pouk popoldne. Vzrok za to spremembo je bilo naraščanje števila učencev nižje gimnazije, ki so dopoldan zavzeli prostore. Žalska telovadnica je bila tako zasedena, da so v zimskem času, ko ni bilo mogoče telovaditi na prostem, morali skrčiti ure telovadbe. Telovadnico je vsak dan uporabljalo tudi telovadno društvo Partizan.

Ravnatelj Franc Šuler ob odprtju osnovnošolskega centra

Šolsko poslopje je bilo zasedeno od jutra do poznih večernih ur in največkrat tudi med počitnicami. Zvečer so v šoli imele sestanke razne organizacije, kulturno društvo pa vaje. Med počitnicami so bili v šoli pedagoški in drugi tečaji, pozneje pa so se v počitniških dneh v šoli nastanili brigadirji, ki so delali na cesti Celje—Šempeter in brigade, ki so obirale hmelj. Zaradi zasedenosti šolskih prostorov se je pouk nekajkrat začel šele sredi septembra. Šolsko poslopje v tem času ni doživelo temeljitejše obnove. Leta 1954 so v telovadnici položili parketna tla, sicer pa so bila opravljena samo najnujnejša vzdrževalna dela, čiščenje in beljenje šolskih prostorov. Za urejanje šolskih prostorov so prispevali sredstva in udarniško delo tudi starši učencev.

25. novembra 1945 je bil na roditeljskem sestanku izvoljen »roditeljski svet«. Ivan Virant je postal predsednik sveta. Ta roditeljski svet je bil prvi povojni izvenšolski organ staršev in krajanov, ki je pomagal pri reševanju šolskih problemov.

OSEMLETNA OBVEZNA OSNOVNA ŠOLA OD 1957 DALJE

Šolska reforma, ki so ji že več let po vsej Sloveniji ustvarjali pogoje, je med drugim postavila načelo obveznega enotnega osemletnega šolanja. Vsem otrokom je treba omogočiti, da bodo dosegli enako stopnjo splošne izobrazbe. Tako je v šolskem letu 1957/58 ukinjena nižja gimnazija v Žalcu in združena z osnovno šolo v enotno obvezno osemletno šolo. Za upravitelja osemletke je bil imenovan dotedanji ravnatelj nižje gimnazije Edmund Božiček.

Šolski okoliš nove osemletke zajema sam Žalec, Vrbje, Ložnico, Gotovlje, Ponikvo, Galicijo, Pirešico, Petrovče, Liboje in deloma Šempeter ter Gomilsko. Otroci iz Žalca, Vrbja in Ložnice hodijo v žalsko osemletko od 1. do 8. razreda, iz ostalih krajev pa samo v višje razrede — od 5. do 8.

Naslednji korak šolske reforme je bil storjen v šolskem letu 1958/59, ko je v prvih štirih razredih stekel pouk po novem učnem načrtu.

V šolskem letu 1960/61 je bil v 7. razred uveden nov predmet — prometna vzgoja.

Večja organizacijska sprememba je nastala v šolskem letu 1961/62, ko so se osnovne šole Gotovlje, Pirešica, Galicija, Ponikva in Vinska gora pridružile centralni osemletni šoli v Žalcu. Namen združitve je bila boljša povezava v pedagoškem smislu in uveljavitev družbenega upravljanja v šoli. Šolski odbori na vseh podružničnih šolah so ostali in delajo z enakimi pravicami in dolžnostmi. Za reševanje skupnih problemov podružničnih šol in centralne šole so izvolili centralni šolski odbor.

Dne 13. 4. 1962 so izvolili upravni odbor šole — prvi organ družbenega upravljanja v šoli. Predsednica upravnega odbora je bila Majda Cilenšek, predmetna učiteljica.

15. 6. 1966 je pričel veljati nov predmetnik in učni načrt, ki določa, da šola ne sme prekoračiti števila ur, določenih s predmetnikom. Manjkajoče šolske ure pa je treba nadoknaditi.

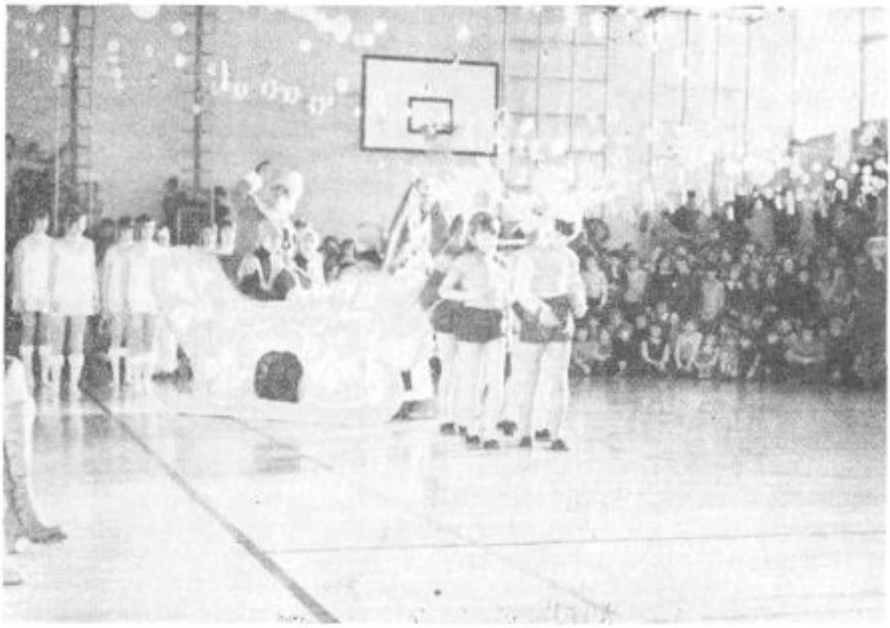

Dedek Mraz

Tudi zakon o osnovni šoli je doživel spremembo. Prehod v višji razred je možen le z eno slabo oceno. Doslej so lahko učenci napredovali tudi z dvema nezadostnima ocenama.

V koledarskem letu 1967 se je šola znašla v izrednih finančnih težavah. Ker občinski proračun ni bil realiziran, je šola dobila 8 % manj sredstev, kot je bilo načrtovano. Šola je zašla v dolgove. Učiteljske plače so bile nizke, učitelji nezadovoljni. Glede na družbeno pomembnost in težavnost poklica učiteljevo delo ni bilo dovolj vrednoteno.

Da bi se izboljšalo materialno stanje šol v žalski občini in tudi v samem Žalcu, je bil razpisan referendum za samoprispevek občanov, ki je bil izglasovan 10. 12. 1967. Iz samoprispevka bo obnovljena žalska šola, h kateri bo prizidana nova šolska telovadnica.

Konec šolskega leta 1969/70 (junija 1970) je bilo vse pripravljeno za temeljito obnovo šole. Šolsko leto 1970/71 pa se je začelo s svečano otvoritvijo nove telovadnice in obnovljenih šolskih prostorov. Otvoritve se je udeležilo mnogo gostov in nekdanjih učiteljev šole.

Šolo so z odlokom Skupščine občine Žalec poimenovali po predvojnem komunistu, partizanu prvoborcu iz Zabukovice. Odslej se šola imenuje Osnovna šola Peter Šprajc-Jur. V preddverje šole je vzidana spominska plošča, na kateri je označen datum, ko je bila obnovljena šola odprta in poimenovana.

Učenci, učitelji in krajani so se obnovljenih prostorov razveselili. Pogoji dela so se izboljšali. Odslej so prostori centralno ogrevani, šolska kuhinja je večja, nova telovadnica je prostorna in dobro opremljena.

V tem času je obnovljena in povečana tudi šola v Petrovčah. Zaradi tega se je število učencev žalske šole precej zmanjšalo, ker so otroci iz Petrovč, Liboj, Pirešice in Galicije, ki so doslej hodili v višje razrede osnovne šole v Žalec, začeli hoditi v osnovno šolo Petrovče. Število učencev se je s tem znižalo od približno 850—900 na 573. Istočasno so odšle v Petrovče tudi štiri učiteljice.

Ko so v Žalcu zgradili veliko novih stanovanj, v katera so se vselile številne družine s šoloobveznimi otroki, je poraslo število otrok v šoli za več kot 100 učencev (od 1971 do 1978).

NOV OSNOVNOŠOLSKI CENTER

Po večletnem odlaganju je bil 24. maja 1977 v počastitev dneva mladosti končno vgrajen temeljni kamen za osnovnošolski center v Žalcu. Izgradnjo nadvse potrebnega objekta so omogočili delovni ljudje s samoprispevkom in izobraževalna ter telesnokulturna skupnost Žalec.

Dobro leto pozneje, 16. septembra 1978, je bila svečana otvoritev centra, v katerem so, poleg prostorov za Osnovno šolo Peter Šprajc-Jur, še prostori osnovne šole Ljube Mikuž. Otvoritev šole je sovpadala s proslavo 110-letnice žalskega tabora in je bila nadvse slovesna in prisrčna. K razpoloženju je prispevalo tudi lepo vreme. Ta dan je bil najsrečnejši za generacijo učencev, ki se je iz stare, pretesne in nesodobne šole preselila v novo šolo. 16. september 1978 bo s svetlimi črkami zapisan v zgodovini žalskega šolstva.

Prve dni pouka v novi šoli se učenci niso mogli nagledati novih prostorov in vsega, kar sodi zraven. Šolski spisi iz tistih dni so polni občudovanja in pohvalnih besed za novo šolo. Mnogim je bila najbolj všeč telovadnica, drugim prostorna šolska kuhinja z jedilnico itd. Besede otrok so najbolj iskrene in so lahko v veliko zadoščenje vsem, ki so kakorkoli pripomogli, da je šola zgrajena. Veliko dela sta imela Krajevna skupnost Žalec in vodstvi šol Peter Šprajc-Jur ter Ljuba Mikuž z ravnateljema Francem Šulerjem oziroma Martino Bevc.

Šolski objekt meri 8.320 m². Stal je 85 milijard starih dinarjev. V sklopu šole je večnamenska telovadnica, ki meri 1.300 m². Telovadnica je pomembna za športno življenje cele žalske občine, saj se poleg šolske telovadbe v njej odvijajo občinske in republiške šolske prireditve.

V šolski kuhinji pripravijo za šolarje vsak dan 780 malic in 490 kosil. Velikokrat v kuhinji kuhajo tudi hrano za udeležence različnih seminarjev in občinskih ter republiških pionirskih prireditev.

V šoli je za otroke tudi zobozdravstvena ambulanta, ki poleg zdravljenja zob opravlja nadvse pomembno preventivno delo. Otroci brez strahu obiskujejo ambulanto, kjer delata prijazni dr. Herman in sestra Irena.

V šolskih prostorih (telovadnica, atrij, večnamenski prostor, predavalnica) se je od otvoritve šole zvrstilo poleg šolskih svečanosti nešteto krajevnih, občinskih in tudi republiških prireditev. Tu se odvijajo prireditve vsakoletnih taborskih kulturnih dni, občni zbori, svečanosti krajevnih organizacij, sestanki in seminarji učiteljev iz cele občine itd. Prav

zadnje šolsko leto 1981/82 se je začelo v znamenju dveh velikih republiških prireditev, ki sta bili v šoli. To je bila razstava pionirske grafike Žalec 1981 in 13. srečanje pionirjev — dopisnikov Slovenije. Kljub prostornosti je šola komaj zmogla sprejeti veliko število mladih dopisnikov, grafikov, mentorjev in drugih gostov, saj sta bili obe prireditvi istočasno 18. in 19. septembra 1981, zatem pa so se takoj začeli taborski kulturni dnevi. Poleg prostora je žalska šola prispevala tudi večji del organizacije teh prireditev, kulturni program in skrb za prehrano udeležencev.

Pouk od 1. do 8. razreda zaenkrat poteka v eni izmeni v dopoldanskem času. Oddelki podaljšanega bivanja delajo vsak dan do 14.30. Število učencev je v zadnjem šolskem letu že preseglo številko 700. Torej *nova šola diha s polnimi pljuči in prav je tako.*

SVOBODNE DEJAVNOSTI

K vzgojnemu in izobraževalnemu delu šole sodijo tudi svobodne dejavnosti, ki jih šola organizira in v katere se učenci vključujejo prostovoljno po svojih nagnjenjih in željah. Mentorji dejavnosti so bili in so tudi zdaj z majhnimi izjemami učitelji.

Dejavnosti bi lahko razdelili na kulturne, ki se združujejo v šolskem kulturnem društvu, na športne, ki se vključujejo v šolsko športno društvo Janko Herman, na tehnične in druge dejavnosti.

KULTURNA dejavnost na šoli ima dolgo in bogato tradicijo.

PEVSKI ZBOR deluje s krajšimi presledki vsa povojna leta. Vanj se vsako leto vključi veliko število mladine, ki ima veselje do petja. Zbor nastopa v sklopu šolskih in krajevnih prireditev, na vsakoletnem občinskem pevskem festivalu in na samostojnih koncertih. Pevovodja, ki sta zbor dalj časa uspešno vodila, sta bila Drago Predan (od l. 1950 do 1960) in za njim Justi Holobar. Pozneje so se pevovodje pogosto menjali. Sedaj sta na šoli otroški in mladinski pevski zbor, ki ju z uspehom vodi Zdenka Markovič.

FOLKLORNA in ritmična skupina je med najstarejšimi dejavnostmi na šoli. Obstaja že iz časov nižje gimnazije. Vodila jo je več kot tri desetletja tovarišica Anđelika Gorišek. Težko bi sešteli vse nastope ob šolskih praznovanjih na krajevnih, občinskih in tudi na republiških prireditvah, ki so jih izvedle generacije učencev, vključene v to skupino. Poleg ljudskih plesov je skupina pripravljala ritmične točke za akademije, vsakoletna praznovanja dedka Mraza, otroške maškarade, igre in druge prireditve. Nastop ritmične skupine je bil pogosto višek prireditve, ki je gledalce najbolj navdušil. Folklorna skupina še vedno uspešno pleše pod vodstvom mlajših tovarišic.

LITERARNI KROŽEK je prvič začel delovati v šolskem letu 1958/59 pod vodstvom Mete Rainer. Izdajal je glasilo METULJČEK, ki je bilo eno izmed prvih šolskih glasil v Sloveniji. Naslednje šolsko leto je krožek izdajal glasilo z novim imenom MODRI ATOM. Odgovorna urednica je bila učenka 8. razreda Mira Kočevar. Od 1973. leta izhaja v okviru li-

terarnega krožka šolsko glasilo MLADA MISEL. Vsako leto izidejo tri do štiri številke, v katere pišejo učenci od prvega do osmega razreda.

TEKMOVANJE ZA KAJUHOVO BRALNO ZNAČKO je najbolj množična kulturna dejavnost, ki se je na žalski šoli začela v šolskem letu 1966/67. Število tekmovalcev je iz leta v leto raslo in sedaj vključuje 60 % vseh šolarjev, ki radi berejo. V šestnajstletnem obdobju tekmovanja so žalski učenci prebrali na tisoče knjig. Na vsakoletnih zaključnih prireditvah ob podelitvi ziačk so se bralci srečali z mnogimi priljubljenimi mladinskimi ustvarjalci; Francetom Bevkom, Cvetkom Zagorskim, Elo Peroci, Karlom Grabeljškom, Leopoldom Suhodolčanom, Antonom Ingoličem, Branko Jurca, Nežo Maurer in Božom Kosom. Pogosta in prisrčna so bila srečanja bralcev z mladinsko pesnico Meto Rainer in pisateljem Dragom Kumrom ter Danetom Debičem.

Šolske IGRALSKE in RECITATORSKE skupine so bile in so sestavni del skoraj vsake prireditve v šoli in kraju od povojnih do današnjih dni. V tej skupini delujejo šolarji, ki imajo smisel za poustvarjanje umetniške besede.

Tudi recitatorji in igralci se lahko pohvalijo z mnogimi zelo uspelimi nastopi. Igralske skupine so pripravljale igrice največkrat ob novoletnem praznovanju, pustovanju, recitatorji pa z daljšimi ali krajšimi recitali nastopajo v zadnjih letih tudi na petnajstih do dvajsetih prireditvah.

Naj omenim nekaj prireditev s kulturnim programom, ki so zabeležene v šolski kroniki:

Leta 1960 je zelo uspela igrica Dedek Mraz kupuje darila, v kateri so poleg otrok igrali tudi ravnatelj Edmund Božiček in učitelji Justi Holobar, Peter Knapič in Vili Kralj. Plesne vložke je pripravila Anđelika Gorišek.

Leta 1962 je bila novoletna prireditev z naslovom Dedek Mraz na televiziji. Dedka Mraza je odlično odigral učitelj Vlado Veber.

Leta 1974, ob 35-letnici Pionirske organizacije, so učenci pod vodstvom mentorjev prikazali v besedi, pesmi in plesu vse svobodne dejavnosti šole. Prikaz je izredno uspel in sta ga posnela radio Ljubljana in Celje. Teste za tovrstne prireditve je vedno prispevala Meta Rainer.

Isto leto je bil zelo svečan sprejem v mladinsko organizacijo združen, s podelitvijo bralnih značk. Prireditve se je poleg učencev med gosti udeležil tudi pisatelj Leopold Suhodolčan.

Leta 1976 je bila zelo lepa proslava 100-letnice Cankarjevega rojstva.

Leta 1978 je bila velika proslava krajevnega praznika, na kateri je nastopilo več kot 200 učencev.

ŠOLSKO ŠPORTNO DRUŠTVO Janko Herman združuje atletsko, košarkarsko, rokometno, smučarsko, plavalno, nogometno in telovadno sekcijo.

Člani ŠŠD dosegajo že veliko let najboljše uspehe v atletiki, košarki in orodni telovadbi.

Košarkarji so že trikrat prišli v republiški finale, leta 1978 pa so starejši pionirji osvojili prvo mesto na republiškem tekmovanju.

ŠŠD Janko Herman spada med deset najbolje samoupravno organiziranih šolskih športnih društev v Sloveniji.

Otroški pevski zbor na občinskem festivalu mladinskih pevskih zborov

Veliko število šolarjev je vključenih v tekmovanje VESELE ŠOLE. V dvanajstih letih tekmovanja se je v republiški finale prebilo 18 učencev naše šole.

Dejavnosti, ki že dolgo z uspehom delujejo na šoli, so še: planinska sekcija, taborniki Zelenega zlata, mladina RK, likovni, modelarski in foto krožek, klub OZN, mladi gasilci, prometniki, šahovski krožek in šolska hranilnica.

Tudi mladi matematiki so na tekmovanjih osvojili vrsto Vegovih priznanj.

Število učencev, oddelkov ter učni uspeh od šol. leta 1957/58 do vključno 1980/81 ob nastanku osemletke in prenehanju nižje gimnazije:

Šolsko leto	Število učencev	Število oddelkov	Učni uspeh v %
1957/58	875	24	78
1958/59	874	26	88
1959/60	803	23	96
1960/61	851	25	92
1961/62	838	25	
1962/63	761	24	
1963/64	816	26	
1964/65	846	28	79
1965/66	889	29	82
1966/67	870	28	90

Šolsko leto	Število učencev	Število oddelkov	Učni uspeh v %
1967/68	875	28	87
1968/69	869	28	90
1969/70	819	28	93
Znižanje števila otrok zaradi spremembe šolskega okoliša			
1970/71	573	21	96
1971/72	570	20	96,8
1972/73	567	20	97
1973/74	556	21	98
1974/75	550	20	97,8
1975/76	569	20	98,7
1976/77	626	21	97,9
1977/78	655	22	96,8
1978/79	663	22	97,3
1979/80	704	24	97,8
1980/81	700	24	97,8

V zgornji preglednici niso zajeti oddelki podaljšanega bivanja, ki so organizirani od leta 1974 za učence 1. in 2. razreda. Prvo leto sta bila dva oddelka, v šolskem letu 1980/81 pa so štirje taki oddelki.

UČITELJI NA CENTRALNI OSNOVNI ŠOLI OD LETA 1957 DALJE

Čas službovanja na žalski šoli (nekateri so že pred 1957 učili na osnovni šoli ali nižji gimnaziji):

Božiček Edmund od 15. 9. 1950 ravnatelj nižje gimnazije v Žalcu, od septembra 1957 do upokojitve 20. 2. 1975 upravitelj osemletne osnovne šole

Praprotnik Stane organizator nižje gimnazije v Žalcu 1945. leta, predmetni učitelj in pomočnik ravnatelja osnovne šole do 1. 9. 1963

Gorišek Anđelika od 1. 9. 1946 do 31. 8. 1978 — odšla v pokoj

Holobar Justi od 20. 8. 1951 do 31. 8. 1964 — odšla na novo službeno mesto

Janžek Jožica od 6. 9. 1952 do 31. 8. 1963 — odšla na novo službeno mesto

Mirnik Vincenc od 1. 9. 1951 do 31. 8. 1958 — odšel na novo službeno mesto

Predan Drago od 1. 9. 1950 do 30. 8. 1960 — odšel na novo službeno mesto

Salesin Edvard od 18. 12. 1947 do 31. 8. 1972 — upokojen

Bernik Vlasta od 1. 2. 1952 — še dela na šoli

Dolinar Ivan od 1952 do 30. 8. 1959 — upokojen

Kolenik Emil od 1. 9. 1953 do 30. 8. 1959 — odšel na novo službeno mesto

Čuk Tone od 1. 9. 1953 do 30. 8. 1959 — odšel na novo službeno mesto

Cilenšek Majda od 1. 7. 1954 do 31. 8. 1970 — upokojena

Čelešnik Milena od 1. 9. 1954 do 31. 8. 1958 — odšla na novo službeno mesto

Jošt Jože od 1. 7. 1954 do 18. 4. 1979 — odšel na novo službeno mesto

Četina (Stefancioza) Vanda od 1. 9. 1956 do 31. 8. 1962 — odšla na novo službeno mesto
Dolinšek (Tofant) Alenka od 1. 9. 1951 do 31. 8. 1970 — upokojena
Petrač Franc od 1. 9. 1957 do 25. 9. 1959, ko je umrl
Mirnik Slava od 8. 9. 1950 do 30. 8. 1962 — odšla na novo službeno mesto
Platovšek Slava od 1. 8. 1956 do 31. 12. 1980 — upokojena
Žolnir (Funkl) Ela od 8. 9. 1950 do 31. 8. 1960 — odšla na novo službeno mesto
Zelinka (Tavčar) Mira od 1. 9. 1954 do 31. 8. 1958 — odšla na novo službeno mesto
Lasnik Milka od 1. 9. 1957 — še dela na šoli
Špacapan Milan od 1. 9. 1957 do 31. 8. 1958 — odšel na novo službeno mesto
Grobelnik Ivana od 1. 9. 1957 do 31. 8. 1965 in od 1. 9. 1980 — dela na šoli
Pečnak Stanka od 1. 9. 1958 do 7. 9. 1981 — invalidsko upokojena
Grobelnik Anica od 1. 9. 1958 — dela na šoli
Kralj Vili od 1. 9. 1958 do 30. 8. 1962 — odšel na novo službeno mesto
Međedović (Rošker) Breda od 1. 9. 1958 do 30. 8. 1960 — odšla na novo službeno mesto
Petkovska Marija od 1. 9. 1958 do 31. 8. 1980 — upokojena
Jarh Majda od 1. 9. 1959 do 30. 8. 1960 — odšla na novo službeno mesto
Zajc (Jovanović) Smilja od 1. 9. 1959 do 30. 8. 1960 — odšla na novo službeno mesto
Knapič Peter od 1. 9. 1959 do 20. 3. 1965 — odšla na novo službeno mesto
Knez Jaromira od 1. 9. 1959 do 18. 3. 1963 — nadaljevanje šolanja
Šutej (Tratnik) Marija od 15. 4. 1959 do 31. 8. 1969 — odšla na novo službeno mesto
Prušnik Vida od 1. 9. 1959 do 30. 8. 1960 — odšla na novo službeno mesto
Šuler Franc od 1. 9. 1960 do 20. 2. 1975 — predmetni učitelj za likovni pouk od 21. 2. 1975 — ravnatelj šole
Wisiak Metka od 1. 9. 1960 do 31. 8. 1961 — odšla na novo službeno mesto
Piltaver Magda od 1. 9. 1960 do 31. 8. 1979 — upokojena
Črček Brigita od 1. 9. 1960
Trstenjak (Opršnik) Sonja od 1. 1. 1962 do 31. 8. 1971 — odšla na novo službeno mesto
Umnik Majda od 31. 8. 1961 do 31. 1. 1964 — odšla na novo službeno mesto
Ermenc (Cene) Anica od 1. 9. 1961 do 30. 8. 1970 — odšla na novo službeno mesto
Golob Franc od 1. 9. 1961 do 31. 8. 1976 — upokojen
Jug Jurij od 1. 9. 1961 do 31. 8. 1962 — odšel na novo službeno mesto
Veber Vlado od 1. 9. 1959 do 31. 8. 1970 — prof. za telesno vzgojo in pomočnik ravnatelja
Leskovšek Marija od 1. 9. 1961 do 31. 8. 1964 — odšla na novo službeno mesto
Knapič Marija od 1. 9. 1961 — še dela na šoli
Premik (Čuvan) Milica od 1. 9. 1962 do 30. 8. 1970 — odšla na novo službeno mesto
Pogorevc Mara od 1. 9. 1962 do 31. 8. 1964 — odšla na novo službeno mesto

Slejko Štefka od 1. 9. 1962 do 31. 8. 1971 — odšla na novo službeno mesto
Šket Boris od 1. 9. 1962 do 16. 2. 1975 — odšel na novo službeno mesto
Sande (Rajh) Milica od 1. 9. 1962 do 31. 12. 1978 — upokojena
Kučer Bogdan od 1. 9. 1964 — še dela na šoli
Skalin Majda od 1. 9. 1964 do 31. 8. 1970 in od 1. 9. 1971 — še dela na šoli
Verstovšek Breda od 1. 9. 1964 do 15. 3. 1982 — pomoč. ravnatelja (odšla na službeno mesto direktorja VIO Žalec)
Pešec (Toman) Emilija od 1. 9. 1964 do 30. 9. 1966 — odšla na novo službeno mesto
Mehtig Silvester od 1. 11. 1963 do 31. 8. 1972 — odšel na novo službeno mesto
Rebernik Angela od 1. 9. 1963 — še dela na šoli
Čehovin Ivanka od 1. 9. 1965 — še dela na šoli
Dosedla Marija od 1. 9. 1964 do 31. 10. 1969 — odšla na novo službeno mesto
Uranjek Metoda od 1. 3. 1965 do 21. 10. 1974 — odšla na novo službeno mesto
Podkrajšek Slavica od 1. 9. 1965 do 5. 9. 1976 — odšla na novo službeno mesto
Šket Valentina od 1. 9. 1965 — še dela na šoli
Meglič Janez od 1. 2. 1967 do 31. 7. 1970 — pomočnik ravnatelja, nato odšel na drugo službeno mesto
Herič Angela od 1. 9. 1966 do 31. 8. 1971 in od 1. 10. 1973 do 31. 8. 1980 — odšel na novo delovno mesto
Dolinšek Marija od 1. 9. 1969 do 20. 4. 1974, ko je umrla
Juteršek Margit od 1. 9. 1970 — še dela na šoli
Kristan (Čater) Helena od 1. 9. 1963 do 31. 8. 1971 — odšla na novo službeno mesto
Terglav (Gorek) Marija od 1. 9. 1964 do 31. 8. 1970 — odšla na novo službeno mesto
Medvešček Darko od 20. 9. 1966 do 31. 8. 1967 — odšel na novo službeno mesto
Ocepek Daniela od 1. 11. 1969 — še dela na šoli
Ograjenšek Zinka od 18. 11. 1974 — še dela na šoli
Božiček Iztok od 1. 9. 1970 do 27. 10. 1972 in od 1. 3. 1974 — še dela na šoli
Sajovec Dragica od 14. 4. 1975 — še dela na šoli
Šketa (Mastnak) Irena od 15. 9. 1976 do 28. 2. 1978 — odšla na drugo službeno mesto
Strnad Justina od 6. 12. 1976 do 31. 8. 1980 — odšla na drugo službeno mesto
Marovt Marija od 1. 9. 1973 — še dela na šoli
Kralj Ana od 1. 9. 1975 — še dela na šoli
Zore Ivana od 1. 9. 1976 — še dela na šoli
Vužić Đurđica od 1. 9. 1976 — še dela na šoli
Gračner Ivana od 1. 10. 1977 — še dela na šoli
Krajnc Irena od 1. 9. 1979 — še dela na šoli
Hleb Marjeta od 1. 9. 1979 — še dela na šoli
Hudomalj Andrejček od 14. 2. 1979 do 31. 7. 1980 — odšel k vojakom

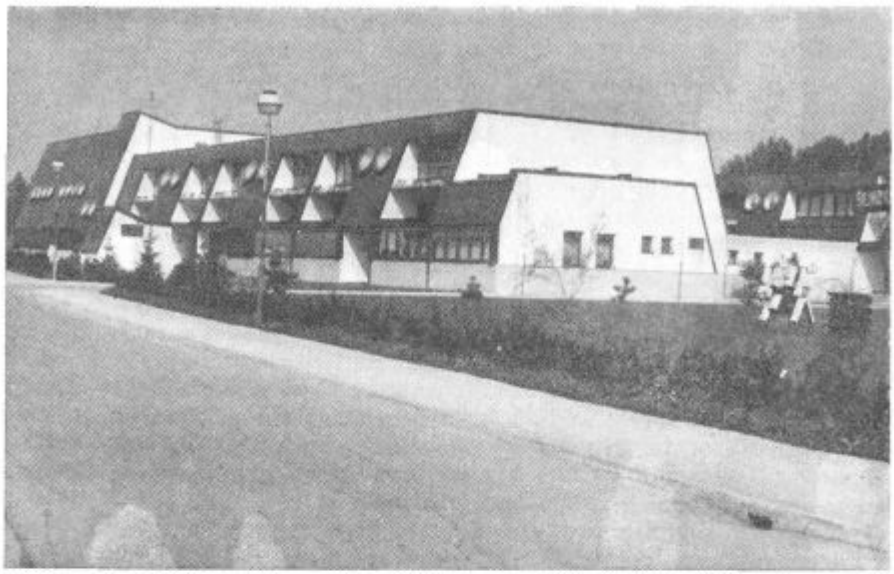

Osnovnošolski center Žalec

Puncer Zdenko od 1. 9. 1978 — še dela na šoli
Premik Zora od 1. 9. 1980 — še dela na šoli
Deželak (Cokan) Ivica od 1. 9. 1979 — še dela na šoli
Pakiž Ivana od 1. 9. 1980 — še dela na šoli
Markovič (Marinc) Zdenka od 1. 9. 1978 — še dela na šoli
Cerovac Bronislava od 1. 9. 1978 do 31. 8. 1981 — odšla na novo službeno mesto
Čulk Vika od 1. 9. 1980 do 31. 8. 1981 — odšla na novo službeno mesto
Koceli (Goršek) Lidija od 1. 9. 1980 — še dela na šoli
Hrušovar (Jelen) Martina od 1. 9. 1980 — še dela na šoli
Kramar Darinka od 2. 2. 1981 — še dela na šoli
Marinček Jasna od 2. 2. 1981 do 31. 8. 1981 — odšla na novo službeno mesto
Tomažin (Brzić) Romana od 1. 1. 1963 — tajnica šole

VIRI IN LITERATURA

Rajko VREČER, Savinjska dolina, 1930
Časopis za zgodovino in narodopisje št. 1-2/1977 prispevek Janka OROŽNA, Zgodovina osnovne šole v Žalcu
Vlado SCHMIDT, Zgodovina šolstva in pedagogike na Slovenskem
Šolska kronika, ki so jo pisali Maks PIVC, Edmund BOŽIČEK in Franc ŠULER.

Franc Ježovnik

RAJKO VREČER

Dne 5. II. 1982 je poteklo 20 let, kar je umrl v Žalcu Rajko Vrečer, upokojeni šolski upravitelj in kronist. Dosegel je 87 let. Bil je med tistimi, ki so sodelovali pri I. številki Savinjskega zbornika, med tistimi, ki so odkrivali zgodovino Žalca in Savinjske doline, zato je prav, da se ga spomnimo v letošnjem jubilejnem letu.

O svojem rojstnem kraju je zapisal: »Na prijaznem Teharju pri Celju, v mojem rojstnem kraju, mi je bil oče Gašper Vrečer doma iz Št. Lovrenca pod Prožinom (Kompole), preko 30 let nadučitelj ter preminul leta 1898 . . .«.

Osnovno šolo je obiskoval v rojstnem kraju, v Celju je hodil v meščansko šolo, 1894 je končal učiteljišče v Mariboru.

Sam piše, da je lepote Savinjske doline spoznal prvič leta 1891: »Kot učiteljiščnika sva se napotila leta 1891 v počitnicah s pokojnim prijateljem Antonom Šumljakom, ki je bil leta 1901 prvi nadučitelj v Gotovljah, iz Teharja v Ljubljano, kamor sva prišla v 15 urah. Na tej poti sem imel prvič priliko spoznavati krasote Savinjske doline, ki sem jo vzljubil . . .«

Avgusta 1894 je nastopil službo v Vojniku, v jeseni istega leta pa je nastopil službo v Grižah. Tu je poučeval štiri leta. Rajko Vrečer je bil velik ljubitelj glasbe. Ko je služboval v Grižah, je ustanovil kvartet. V njem so igrali Franc Gostinčar, Andrej Žmavc, Rajko Vrečer — učitelji na šoli — in domačin Jakob Škraber. Sam se spominja, da so prvi trije zahajali iz Griž tudi k tamburaškim vajam v Žalec. Iz teh časov je slika orkestra, ki je bila objavljena v Savinjskem občanu (I/1982). Na njej je tov. Milica Jošt spoznala Franca Žuža, Josipa Širca, Vilka Kukca, Franca Robleka, Janeza Hausenbichlerja, Rajka Vrečerja in Antona Petrička. Znano je, da je ta orkester vodil Anton Žmavc.

Jeseni leta 1898 je dobil službo v Šempetru v Sav. dolini. Tu je poučeval do jeseni leta 1902. Leta 1899 je bilo ustanovljeno pevsko društvo »Edinost« v Žalcu, Rajko Vrečer je bil pevovodja. V Šempetru je ustanovil godalni orkester. Nato je z njim vred pristopil k celjskemu godalnemu orkestru, ki ga je vodil učitelj Anton Munda. Po ukinitvi tega orkestra so ustanovili v Celju »Narodno godbo«, pod vodstvom skladatelja Franca Koruna; tudi pri tej godbi je Rajko Vrečer sodeloval, a le pri večjih koncertih v Celju, Mariboru in Ptuju ter pri narodnih igrah, ki so jih prirejali na odru celjskega Narodnega doma, kot je sam zapisal.

V letih med 1907 in 1910 je vodil pevski zbor učiteljskega društva za celjski in laški okraj. Spominja se dveh večjih koncertov v Celju (1908 in v Mariboru 1910 leta).

Leta 1910 je bil v Žalcu ustanovljen salonski orkester, ki ga je vodil Anton Nerat, nadučitelj na Ponikvi pri Žalcu. V njem so igrali: Ciril Pregelj, Martin Stante, dr. Rihard Bergmann, Josip in Ernest Šušterič in Rajko Vrečer.

Leta 1913 je bilo razpuščeno pevsko društvo »Edinost«. Ustanovljeno je bilo Dramatično društvo, ustanovil ga je Ivan Prekoršek. Rajko Vrečer je prevzel vodstvo moškega in mešanega zbora. Nastopali so na mnogih samostojnih koncertih in pri raznih igrah v novi Roblekovi dvorani.

Ko prebiramo njegov življenjepis, vidimo, da ni bilo šolskih počitnic, da ne bi potoval. Zapisal je: ... »Rednejša počitniška potovanja pa so se pričela v žalski dobi z letom 1903 po raznih bivših avstro-ogrskih kronovinah, pozneje pa v inozemstvu. Povsod sem obiskoval muzeje in galerije, cerkve in gledališča ter koncerte ...« V svojem življenjepisu se spominja različnih potovanj, leta 1905 je potoval v Švico, leta 1906 na Balkan, prvič je obiskal Beograd, kjer je bil gost na proslavi 10. srbskega pešpolka; bil je v Sofiji, kjer je bil kongres slovanskih novinarjev, bil je v Carigradu. Leta 1909 je potoval v Francijo, leta 1911 v Berlin itd.

Leta 1902 je bil Rajko Vrečer nameščen za učitelja v Žalcu, kjer je ostal do konca svojega službovanja. Poučeval je tudi na obrtni nadaljevalni šoli; zato je v letih 1909, 1914 in 1920 obiskoval učiteljski tečaj za pouk na obrtni nadaljevalni šoli.

Med prvo svetovno vojno je služboval v Špilju in Gradcu.

Po končani vojni so ga zopet zamikala potovanja. Leta 1925 je bila odprta železniška proga Zagreb—Split in Rajko Vrečer se je z Vilkom Senico napotil v Split in obiskal izkopanine v Solinu. Leta 1926 se je udeležil vsesokolskega zleta v Pragi itd.

Leta 1924 je postal šolski upravitelj v Žalcu in se je leta 1935 na lastno željo upokojil, po štiridesetletnem službovanju.

Okupacijo je preživel v Žalcu. Po osvoboditvi je po nalogu OF v Žalcu prevzel inventar osnovne in tedanje meščanske šole v Žalcu. Z dekretom okrožnega odbora OF v Celju z dne 26. maja 1945 je prevzel tudi vodstvo žalske osnovne šole. Dne 28. avgusta 1945 ga je predal Maksu Pivcu, ki se je vrnil iz pregnanstva.

Svoj življenjepis zaključuje:

»V žalski dobi sem se poleg neizbežnega klavirja ukvarjal tudi s študijem v harmoniji ter uglasbil nekatere preproste moške in mešane zbore, ki smo jih izvajali na raznih koncertih.

Napisal sem tudi za domači oder nekatere eno- in dvodejanke, v arhivu pa hranim daljša lastna odrska dela kakor: »Ulrih, grof celjski in Teherjani«, »Jan Vitovec«, »Erazem Tattenbach« in »Ivan Kacijanar«, v rokopisu.

Končno sem že leta 1928 nabiral zgodovinsko gradivo v raznih dunajskih arhivih ter v naslednjem letu spopolnil in uredil delo, ki ga poklanjam bleščečemu biseru SAVINJSKI DOLINI.«

Ta bleščeči biser je knjiga »Savinjska dolina«, ki jo je v samozaložbi izdal leta 1930. Opisal je zgodovino trga Žalec in zgodovino 18 upravnih enot, tu je zgodovina posameznih krajev, cerkva, šol, gradov, industrije, prosvetnega dela; opozoril je na protestantizem v dobi reformacije itd.

Skratka, napisal je delo, ki nam še danes odkriva zgodovino tega ali onega kraja.

Vendar to ni njegovo edino delo. Kompozicija za moški zbor »Kako se koscu streže« je njegova. Pisal je v predvojno »Domovino«, v medvojno »Novo dobo«, znana je spominska črtica o Ipavcih, znani so nekateri popotni spisi, prikaz narodnega blaga v Mlinarjevem Janezu, beležke o Prešernu na Polzeli itd.

Znana sta objavljena prispevka v I. Savinjskem zborniku:
»Kako je bilo pred devetdesetimi leti« — zapis o Žalskem taboru, »Ferdo Kočevar-Žavčanin« — ohranjen spomin na znanega publicista in borca za pravice Slovencev v Avstro-Ogrski.

Rajko Vrečer je marsikaj otel pozabi, zato zasluži, da se ga hvaležno spominjamo.

Vir: Rajko Vrečer »Savinjska dolina« — 1930
Janko Orožen »V spomin Rajka Vrečerja« (Celjski zbornik 1962)

Danijela Puncer

IZ ŠOLSKE KRONIKE OSNOVNE ŠOLE »LJUBA MIKUŠ« ŽALEC

Leta 1946 je bila v Celju ustanovljena samostojna posebna šola, katero so dolga leta obiskovali tudi posamezni duševno prizadeti učenci iz žalske občine, tako da so se vozili z avtobusi, ali pa so stanovali v Celju v Zavodu. Ker sta postajala število teh otrok in interes staršev za njihov razvoj vedno večja, je žalska občina napravila naslednji korak pred osamosvojitvijo. V šolskem letu 1964/65 so bili v Žalcu ustanovljeni prvi trije oddelki Posebne osnovne šole. Število učencev in oddelkov je bilo z vsakim novim šolskim letom večje kljub temu, da sta jih ovirala pomanjkanje šolskih prostorov, učil in učiteljev-defektologov. Posamezni oddelki posebne šole so morali gostovati v Petrovčah, Grižah in Gotovljah, a tudi v Žalcu samem so se morali zadovoljiti z improvizacijami v kletnih prostorih, otroškem vrtcu in drugod. Ves ta čas je delovala Posebna osnovna šola — enota Žalec v sklopu Zavoda Ivanke Uranjekove Celje.

S prizidkom žalske osnovne šole leta 1970 je dobila posebna šola celoten pritlični trakt južnega krila šole s petimi učilnicami, kabinetom in ravnateljevo pisarno. V teh prostorih je bilo razvrščenih vseh 10 oddelkov v dveh izmenah, še vedno pa sta dva oddelka gostovala v Gotovljah. Na hodniku pa je gostoval v dopoldanskem času varstveni oddelek vozačev.

S 1. septembrom 1971 je bila ustanovljena v Žalcu samostojna Posebna osnovna šola s 14 oddelki, v katerih je bilo 165 učencev, in oddelkom za dnevno varstvo vozačev, ki je zajel do 59 otrok. Šola je takrat zaposlovala 16 učiteljev.

Do osamosvojitve je prišlo po sklepu občinske skupščine Žalec. Dosežen je bil dvojen cilj: približati šolsko delo učencem in znižati znatne izdatke občine za vzdrževanje posebne osnovne šole.

Na učni uspeh POŠ Žalec je negativno vplivalo več faktorjev, ki se vrednotijo kot motnje pri učnovzgojnem procesu. Prva motnja je bila — veliko število vozačev. Vozili so se s celotnega področja žalske občine na rednih in šolskih progah. Večina vozačev je bila zajeta v urejeno varstvo, kolikor so dopuščale prostorske možnosti. V tem oddelku je vzgojiteljica ob dnevnem svetovanju razrednikov nudila posameznim učencem stalno pomoč.

Druga motnja, ki je v prvem letu osamosvojitve vplivala na učni uspeh, je bila slabša opremljenost z učili in celotna dislociranost vseh četrtih razredov v Gotovljah. Nadalje je negativno vplivalo na kvalitetno delo pomanjkanje strokovnih kadrov in nenehna obremenjenost izrednih študentov s seminarji in izpiti. Socialni status učencev je bil prav tako vseskozi problematičen in se je odražal v manjši odzivnosti učencev pri učno vzgojnem procesu. Pri mnogih učencih je bila vidna telesna podhranjenost, slabša osebna oprema, neurejene šolske potrebščine in psihosocialna zavrtost.

Učiteljski zbor, oziroma delovna skupnost je skušala sproti reševati in realno ocenjevati motnje pri svojem delu ter je poleg rednega pouka uvajala še dopolnilni pouk, poučne ekskurzije in izvenšolsko dejavnost v obliki krožkov. Kvalitetno je skozi vse leto deloval MRK ter se vključeval v krajevne akcije RK. Pionirska organizacija je sodelovala s svojimi programi na vseh šolskih prireditvah in proslavah. Že drugo leto je deloval otroški pevski zbor in ob zaključku šolskega leta uspešno nastopal na občinski reviji pevskih zborov v Žalcu. V okviru telesne vzgoje smo že sodelovali na športnih igrah »posebnih šol« v Celju in republiških športnih igrah POŠ v Kranju, kjer smo dosegli zelo dobre dosežke. Delovna skupnost je tekoče urejala odnose na relaciji POŠ — TIS Žalec ter se dogovarjala o vseh odprtih vprašanjih in problemih v pogledu financiranja vzgoje in izobraževanja. Poseben poudarek je bil na urejanju prevoza otrok, prehrani učencev in letovanju socialno ogroženih otrok ob koncu šolskega leta.

Pred šolo

Da bi bila pomoč našemu prizadetemu otroku še večja, je bilo ustanovljeno aprila 1972 Občinsko društvo za pomoč duševno nezadostno razvitim osebam Žalec. Učiteljskemu zboru je na ta način uspelo nadaljevati tradicijo pomoči socialno ogroženim otrokom, družinam in tako nadaljevati zastavljeno delo preteklih let.

V naslednjem šolskem letu se je izboljševala izobrazbena struktura kolektiva, kar se je odražalo v šolskem, kakor izvenšolskem delu. Zastavili smo vse sile za ureditev tehnične delavnice in gospodinjske učilnice v lastnih prostorih, saj smo do sedaj gostovali v delavnici na osnovni šoli in na Zavodu Ivanke Uranjekove. Za ureditev teh prostorov ima posebne zasluge tedanji ravnatelj prof. Jože DROFENIK.

Iz leta v leto se je širil obseg dela, rezultati pa niso ostajali za zaprtimi vrati. Manifestirali so se na likovnih razstavah in razstavah tehničnega pouka, sodelovali smo na bazenskih in republiških športnih igrah POŠ.

Na razpise za literarna dela smo pošiljali sestavke naših učencev in skoraj vsakokrat dobili nagrado in priznanje. Sodelovali smo na proslavah ob kurirčkovi pošti, v šolskem letu 1973/74 pa smo izdali prvo številko šolskega glasila »Zeleno zlato«.

Vseskozi nas je vodila skrb za našega otroka, da se bo lahko po končanem šolanju vključil kot enakovreden član v delovni proces. Ob organiziranem poklicnem usmerjanju, šoli za starše in izrednem posluhu za našega otroka delovnih kolektivov v žalski občini skoraj ni problemov ob zaposlovanju učencev in samostojnem pridobivanju materialnih dobrin.

V šolskem letu 1974/75 je bilo vključenih 164 otrok v 14 oddelkih in zaradi prostorske stiske je bil uveden troizmenski pouk. Zaradi neugodnih avtobusnih zvez so bili učenci vključeni v varstveni oddelek — na hodniku.

V prvi razred smo začeli uvajati modernizacijo pouka matematike, rezultati pa so bili zelo dobri. Tudi pionirska in strokovna knjižnica sta dobili lepo število knjig. Povečalo se je število interesnih krožkov, organizirali smo šolo v naravi v Vrsarju, ŠŠD pa je organiziralo bazenske športne igre v Žalcu.

Šolsko leto je potekalo v pripravah in zbiranju denarja — samoprispevka — za gradnjo Posebne osnovne šole, ki bi dala več možnosti za vsestransko izpopolnjevanje učencev in jim bolj na široko odprla vrata v lepšo bodočnost.

Novo šolsko leto smo začeli z veselo novico o zidavi nove šole, kar nam je dalo nov polet.

Zahtevnost učno vzgojnega procesa se je večala, na šoli se je vrstilo vedno več izvenšolskih dejavnosti, okolje pa je čedalje bolj utesnjevalo življenje naše šole. Končno smo dočakali za nas najpomembnejši dan, 24. maj 1977, ko smo položili temeljni kamen za izgradnjo osnovnošolskega centra v Žalcu, v katerem se bodo vzgajali in izobraževali tudi učenci naše šole. Center bo zgrajen iz samoprispevka občanov in sredstev širše družbene skupnosti. V šolskem letu 1977/78 pa smo zabeležili še en pomemben dogodek. Posebna osnovna šola se je preimenovala v Osnovno šolo Ljuba Mikuš s prilagojenim programom. Ime smo povzeli po znani padli prosvetni delavki — komunistki iz Gotovelj.

Novo šolsko leto 1978/79 smo pričeli v lepi, sodobni šoli. Težka je bila naša pot in končno se nam je uresničila tiha želja vseh preteklih generacij.

Z novim optimizmom smo prestopili prag drugega doma, saj je delo steklo nemoteno v novih prostorih ob sodobnih učnih pripomočkih ter lepšem okolju.

Poleg učilnic ima šola vse potrebne specialne učilnice, logopedsko in zobozdravstveno ambulanto.

Zelo se je razširil krog interesnih dejavnosti, saj so imeli učenci vse prostorske in kadrovske možnosti. Zanje so pokazali veliko zanimanja.

OŠ Ljuba Mikuš je postala TOZD v sestavu VIO Žalec, kjer imamo v njihovih organih svoje delegate.

Kakor prejšnja leta smo tudi v šolskem letu 1978/79 uspešno organizirali delovno prakso učencev 7. in 8. razredov.

Delovne organizacije: SIP Šempeter, TT Prebold, KIL Liboje, Ferralit Žalec, TN Polzela, Sigma Žalec, MIK Prebold in še nekatere so pokazale veliko razumevanja in humanosti ob sprejemu. Marsikateri učenec je delovno prakso zaključil oziroma podaljšal v redno delovno razmerje.

V tem šolskem letu smo sodelovali pri snemanju za televizijsko oddajo Pisani svet, Skupščina občine Žalec pa je podarila šoli priznanje — srebrni grb občine Žalec.

Tudi naslednje šolsko leto 1979/80 je bil mejnik v življenju in delu OŠ Ljuba Mikuš s prilagojenim programom. Že v začetku smo se intenzivno pripravljali na novo organiziranost učno-vzgojnega procesa, na COŠ. Značilna prednost COŠ je v tem, da organizacijsko ugodneje razvršča in razvija vse oblike in vsebine vzgojno-izobraževalnega dela in to za vse učence. COŠ omogoča celoten pristop k učencu, saj je le-ta deležen vsestranske načrtne obravnave ob upoštevanju individualnih sposobnosti in zmogljivosti za kasnejše vključevanje v samostojno življenje.

Seveda smo naleteli ob tem na več težav kot so: pomanjkanje učiteljskega kadra, prevozi učencev, šolska prehrana ter pomanjkanje zelenih površin za rekreacijo učencev.

S prizadevanji celotnega kolektiva pa je delo steklo in tako smo v decembru 1979 pričeli s celodnevno osnovno šolo v vseh oddelkih naenkrat.

Poleg kvalitetnejšega pouka so se razvile še interesne dejavnosti: kulturno umetniška, proizvodno-tehnična, telesno kulturna, poljudno znanstvena in družbeno koristna — v raznih organizacijah na šoli. Učenci se enakovredno uveljavljajo in uspešno konkurirajo vrstnikom po drugih šolah, predvsem na področju tehničnega ustvarjanja in likovnega izražanja sposobnosti za delo, veseljem do dela, na športnem in kulturnem področju.

Danes poteka delo v COŠ urejeno, utečeno, z obširnim programom dela in življenja.

Zato ne smemo mimo za nas pomembne obletnice, 10-letnice samostojnosti naše šole. To obdobje v bistvu ni dolgo, za nas pa zelo razgibano in bogato. Skozi naše roke je šlo 10 generacij mladine, ki se vrača na šolo s svojimi otroki in jih z zaupanjem prepušča v proces vzgoje in izobraževanja.

V teh kratkih 10 letih smo iz skromnih razmer naredili ogromen korak k sodobni in družbeno pomembni vlogi šole s prilagojenim programom.

S tovrstno šolo usposabljamo učenca, da v življenju ne bo zapostavljen in se bo lahko vključil ob posebni skrbi, vzgoji in izobraževanju ter ob posebnem poklicnem usposabljanju v naš sistem, v našo samoupravno socialistično skupnost kot enakovreden član z vsemi pravicami in dolžnostmi, ki naj jih ima samoupravljalec — tvorec današnjega in jutrišnjega dne.

Učenci 4. razreda
OŠ »Ljuba Mikuš« Žalec

MESTO ŽALEC V OČEH UČENCEV OSNOVNE ŠOLE »LJUBA MIKUŠ«

Smo učenci OŠ Ljuba Mikuš s prilagojenim programom. Šola je dobila ime po revolucionarki iz Gotovelj. Njen kip stoji na častnem mestu pred šolo. Naša šola stoji ob robu mesta Žalca, ki pa je, kot veste, središče »zelenega zlata«.

Mesto Žalec se je po vojni zelo razširilo proti zahodu in vzhodu. Obrobje starega mestnega jedra tvorijo nove, lepo urejene stanovanjske soseske.

Ljudje v mestu hodijo v tovarne, so zaposleni v Zdravstvenem domu, v raznih pisarnah; okolica pa je kmetijsko usmerjena, seveda predvsem v pridelovanje hmelja. Prav sedaj je v hmeljiščih veliko dela, saj je potrebno porezati vse stranske poganjke in napeljati tri glavne poganjke po vrvici. Po »savinjsko« se temu reče »štrajfati«.

Obiskovalca našega mesta bi popeljali v Savinov salon, kjer razstavljajo svoja likovna dela razni umetniki. Razstave se menjajo mesečno, včasih tudi pogosteje. Tudi mi ne zamudimo nobene.

Potem bi popeljali obiskovalce skozi stari Žalec, mimo malih trgovinic, večjih trgovin, v park ob železnici, na obisk v tovarno Juteks in Ferralit, na sprehod po novih soseskah med zelenicami in cvetličnimi grmi.

Oko bi se nam ustavilo na lepem, velikem športno-rekreacijskem centru in na simpatičnem igrišču za malčke. Povabili bi otroke na leseni vlak, leseni polžek pa bi počasi pohitel do prvih gugalnic ...

V bližini igrišč je lep moderen hotel »Golding — Rubin«.

Ponosni smo tudi na novi Gasilski dom, ki bo ob dograditvi služil namenom SLO.

Na nedeljski izlet hodimo na bližnje vzpetine: Hom, Mrzlico, Kal, Bukovico in na malo bolj oddaljeno Goro Oljko.

V bližini Žalca je večja vas Šempeter v Savinjski dolini, ki je znan predvsem po rimskih izkopaninah; tam bi si lahko ogledali prelepo nekropolo iz rimskih časov.

Dva kilometra iz Žalca je tudi kraška jama, imenovana »Pekel«, kjer bi se plazili ob marmorno belih stalaktitih in stalagmitih, skozi ozko grlo v naslednjo jamo in nato ven, na okrepčilo v prikupnem bifeju.

Da ne pozabimo: sredi Žalca je postavljena monumentalna skulptura »HMELJAR«, delo akad. kiparja Janeza Boljke.

Najnovejša pridobitev našega mesta, ki letos praznuje 800 let, pa je mestni park v starem mestnem jedru in spominski park MARŠALA TITA ob obvoznici.

Pri ureditvi parkov smo sodelovali tudi mi učenci. Omenjena zelena prostora bosta še bolj osvežila in polepšala savinjsko metropolo — Žalec.

Lojze Trstenjak

OŽIVLJENI II. SLOVENSKI TABOR

Množična sklepna proslava 800-letnice Žalca je bila z domiselno oživljenim drugim slovenskim (žalskim) taborom pred 114 leti v Žalcu za vse udeležence nepozabno doživetje. Proslavo 800-letnice svojega starodavnega mesta pa smo Žalčani povezali tudi s praznovanjem 90-letnice rojstva tovariša Tita in v ta namen odprli spominski park.

Oživljanje žalskega tabora je bila pika na i v spletu zanimivih prireditev, ki so se zvrstile v počastitev tega častitljivega jubileja.

Slavnostni govornik Tone Bole, član predsedstva republiške konference SZDL Slovenije in nekdanji sekretar okrajnega komiteja KP za savinjsko in celjsko območje, je ugotavljal, da je iz korenin, s kakršnimi se lahko ponašajo v Žalcu, pognalo drevo revolucije. Dejal je, da zgodovina ni splet suhih dejstev, ampak je to zgodovina dela in delovanja, nenehnega boja za politično in gospodarsko svobodo.

Menil je, da so Žalčani lahko ponosni na septembrski tabor pred 114 leti, na katerem se je zbralo preko 15.000 ljudi, ki niso postavili le zahteve po zedinjeni Sloveniji, marveč je bilo slišati tudi težnjo po združevanju z drugimi jugoslovanskimi narodi.

V nadaljevanju je dejal, da je bila Komunistična partija edina stranka, ki je znala izročila preteklosti, nenehnih bojev za politično in ekonomsko svobodo prevzeti in zapisati v svoj zgodovinski manifest slovenskega naroda na Čebinah in sprejeti odgovornost za narodno in ekonomsko osvoboditev.

Ko je revolucionarna in narodnostna izročila povezal z nalogami današnjega časa, je pribil, da nas razmere, v katerih smo se znašli, silijo, da znova izpričamo trdnost, moč in prepričanje, da smo na pravi poti.

Prireditelji so s skrbno in domiselno organiziranim sprevodom, ki se je razvil po lepo okrašenem Žalcu in slednjič zavil na prireditveni prostor pred tribuno, prestavili čas za 114 let nazaj. To je bila prava paša za oči, saj so bili prikazani stari običaji in šege. Videli smo prababice in pradedke v oblačilih častitljive starosti, taborske govornike, jezdece, prve avtomobile-veterane in celo Celjske grofe.

Dobre pol ure so nastopajoči prikazovali in osvetljevali zgodovino starodavnega Žalca. Opazili smo gojence in njihove učitelje prve protestantske šole iz leta 1580, pa 200 let starejšo trivialno šolo, obrtno šolo iz začetka 19. stoletja, nekdanje sokole in gasilce z najstarejšimi in naj-

sodobnejšimi pripomočki. Pisani sprevod so popestrili športniki in športnice današnjega časa in manifestirali razmah športnega življenja v Žalcu. Posebej strumne in mikavne so bile mlade »mažoretke«, skratka, gledalci so prišli na svoj račun.

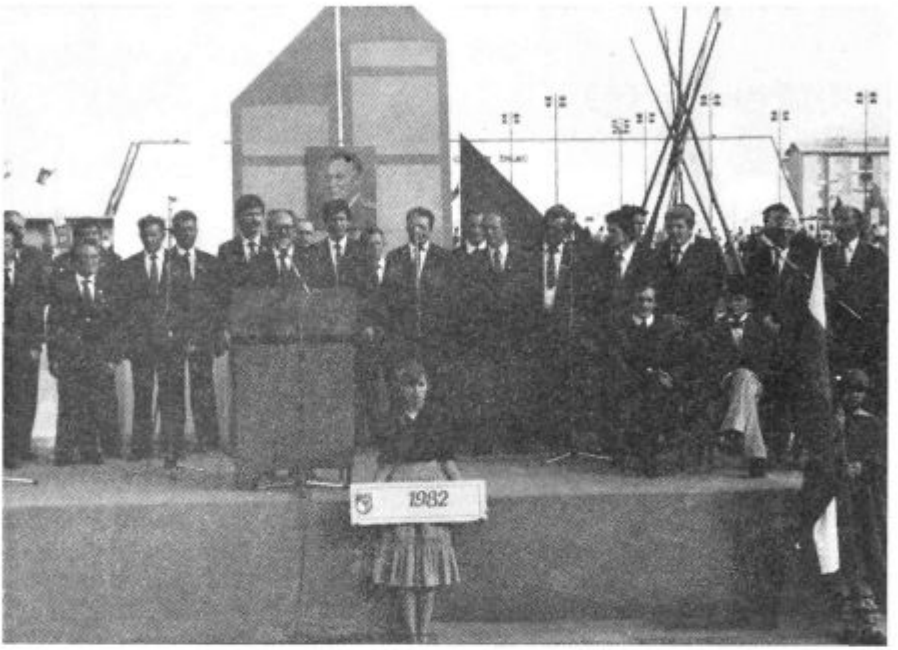

Uvod v osrednjo svečanost praznovanja 800-letnice Žalca

Tako kot je sprevod udarno naznanil mladinski pihalni orkester iz Žalca, ga je s svojim gromkim nastopom lepo zaključil pihalni orkester iz Zabukovice.

Sledila je ponazoritev žalskega tabora pred 114 leti. Na tem taboru, ki so ga pripravili mesec dni po prvem slovenskem taboru v Ljutomeru, se je zbralo prek 15.000 rodoljubov iz raznih krajev Slovenije. Takratne govornike so igralci predstavili tako domiselno in izvirno, da so med poslušalci poželi veliko odobravanja. Udeleženci so še posebej zaploskali besedam takratnega vodje žalskega tabora dr. Josipa Vošnjaka, v katerih je zahteval, da se po uradih uraduje slovensko. »Sami moramo spoštovati svoj jezik in potlej ga bodo spoštovali tudi drugi!« je vzkliknil.

Razglasil je, da se morajo slovenske dežele združiti v zedinjeno Slovenijo. V zaključnem delu slovesnosti so sodelovali tudi MPZ Svobode Žalec in recitatorja Matjaž Arsenjuk ter Anka Krčmar.

Po uradnem delu so se udeleženci zadržali na zabavni prireditvi, ki se je na odlično pripravljenem Športnem centru in na drugih mestih razvila v splošno ljudsko veselje.

Marlen Premšak

EDVARD SALESIN, akademski kipar iz Žalca

DLETO, KI MU JE PODEŽELJE VZELO MOČ

Med likovne umetnike, s katerimi se lahko ponaša žalska občina in Savinjska dolina, sodi tudi kipar Edvard Salesin, mojster otroških portretov, doprsnih kipov in javnih spomenikov. Žal se je ohranila le peščica njegovih del pa tudi podatki o njegovem življenju in delovanju so, če izvzamemo spomine njegovih družinskih članov in nekaj pisanih strani ter omembe v predvojni reviji Umetnost, precej borni. Mož je bil skromen in obrnjen vase, ni dal mnogo za družbena priznanja, živel je v svojem svetu, ne da bi ga kaj prida zanimalo javno življenje.

Edvard Salesin se je 29. septembra 1910. leta rodil v številni proletarsko-rudarski družini v Trbovljah. Mama Helena in upokojeni rudar Karel Salesin sta s težavo preživljala svoje otroke. Po končani osnovni šoli je mladi Edvard šel v uk. V slikarsko obrtni delavnici mojstrov Japlja in Švaglja se je do oktobra 1927 naučil prvih slikarsko obrtnih prijemov, od leta 1927 do 1933 pa delal kot pomočnik pri mojstru Švaglju. Leta 1930 se je vpisal na obrtno šolo in tedanjo umetniško šolo Probudo v Ljubljani, kjer so mu bili učitelji znani umetniki Gojmir Anton Kos, France Kralj, Mirko Šubic, France Berneker in drugi. Tri leta kasneje so ga sprejeli na Umetniško akademijo v Zagrebu, kjer so ga v umetnost uvajali — v prvem letniku Meštrovič, kasneje Franjo Kršinič, Robert Frangeš in drugi. Akademijo je končal junija 1937 z odličnim uspehom. Po končanem študiju je s skromno podporo tedanje Dravske banovine odpotoval za leto dni v Rim na specializacijo v kiparstvu in restavratorstvu.

Nepriljubljenega pri tedanjih oblasteh so ga po vrnitvi iz Rima poslali kot učitelja na hercegovsko gimnazijo v Trebinju. Kljub prošnjam, prijateljem in številnim vlogam se ni smel vrniti v Slovenijo. Šele leta 1945 je prišel v Žalec. V teh letih je bil plodovit kipar, vendar so vsa dela iz tega obdobja izgubljena.

Po vojni je bil leto dni samostojni umetnik, kipar in restavrator v Celju. Težke življenjske razmere, čas, ki ni bil naklonjen umetnosti, družina, ki je terjala vsakdanji kruh, so ga prisilili, da je leta 1946 sprejel službo učitelja risanja na bivši državni gimnaziji v Celju, leto kasneje pa se je zaposlil na nižji gimnaziji v Žalcu, kjer je poučeval vse do svoje upokojitve leta 1972, sočasno pa pomagal tudi kot honorarni predavatelj na šolah v Grižah, Šempetru in Vranskem. Šele leta 1959 je prejel odločbo

Portret komponista Leona Koporca, bron

o napredovanju od strokovnega učitelja tretje vrste v profesorja srednje šole prve vrste; takrat so mu torej šele priznali akademsko izobrazbo.

Pred vojno je bil Edvard Salesin eden najbolj obetavnih mladih kiparjev. Kritiki ga hvalijo predvsem kot mojstra otroškega portreta. Že leta 1938 se je uspešno predstavil na razstavi v času celjskega kulturnega tedna. Leta 1940 je postal izredni član društva slovenskih likovnih umetnikov in kot enega izmed petih so ga leto kasneje izbrali za razstavo članov v Budimpešti. Leta 1940 je v Jakopičevem paviljonu sodeloval na spomladinski razstavi Lade.

Salesinova dela so raztresena po vsej Sloveniji, Največ jih je v žalski občini, v Žalcu, Petrovčah, v Šempetru, Latkovi vasi, Preboldu, v Grajski vasi in na Vranskem. Na zadružnih domovih je napravil vrsto grafitov in fresk. Delal je predvsem v marmorju, bronu, lesu in mavcu. Največjo njegovo restavratorsko delo iz let 1947 do 1949 so obnovitvena dela na gradu Štatenberg (skupaj z R. Slapernikom in Alekso Ivančič), ob tem pa še obnova baročnih kamnitih figur v Novem Celju. Med večja naročila sodijo tudi portreti narodnih herojev in pa osnutek za spomenik »štangarja« v Žalcu.

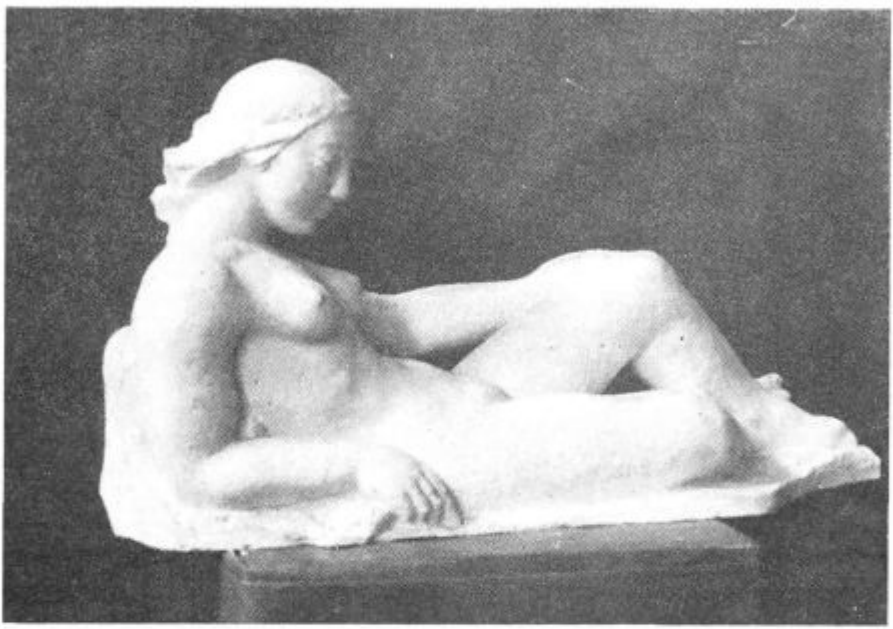

Spomin, mavec

Za svoje dolgoletno delo, ki pa je po prvih silovitih in uspešnih začetkih spričo razmer na podeželju, daleč od središč umetniškega dogajanja, v kvaliteti in sili nekoliko pojenjalo, je leta 1977 prejel red zaslug za narod s srebrno zvezdo.

Edvard Salesin je umrl 31. januarja 1980.

KRONOLOGIJA DEL:

1933 — Cigan, glina; 1935 — Študija, glina; 1936 — Študija, glina, Študija, glina; 1937 — Portret Franja Žuže, mavec; 1938 — portret komponista Leona Koporca, bron, Spomin, mavec, Hausenbüchler, bron, portret J. Topolčiča, bron, portret deklice, marmor, Boženka, mavec, Tajka, mavec; 1946 — javni spomenik, plastiki Tita in Stalina, postavljeni v celj-

skem Mestnem parku, neznano izginili leta 1948; 1952 — freska na stavbi Hmezada, skupaj z R. Slapernikom; 1958 — nagrobni spomenik Žalujoča, marmor, last B. Krašovca, stoji na reškem pokopališču; 1964 — portret dr. Švajgerja, bron nagrobni spomenik v Brežicah in 1977 — osnutek »štangar«, glina.

V sedemdesetih letih so nastajali bronasti portreti narodnih herojev in velik mož: v Glasbeni šoli v Žalcu Risto Savin, spomeniki na Vranskem, v Braslovčah, Grižah, dve doprsji pri osnovni šoli v Žalcu, v Petrovčah, Oton Župančič (ostal v mavcu), Fran Levstik in leta 1979 doprsje igralke Marije Goršič v Slovenskem ljudskem gledališču v Celju.

Janko Orožen

KMETIJSKO-HMELJARSKA ŠOLA

UVOD

Dokler so bili fevdalni gospodje neomejeni gospodarji nad kmetom, so se zadovoljili s tem, da zemlja ni bila brez obdelovalca — podložnika, da je bila po starem običaju zrahljana in obdelana,
da je bila posejana oziroma zasajena,
da je počivala, tj. da je ležala neposejana oziroma nezasajena, kadar je bila izčrpana in dokler si zopet ni opomogla.

Gnojenja še niso uporabljali, gnojila je zemljo samo pasoča se živina na priroden način.

Na obogatitev od kmečkega dela ni mogel misliti niti podložnik tlačan, niti njegov gospod. Ko se je pri kmetu začela buditi samozavest, se je začel upirati. Dolgo brez uspeha. Šele ko se je zaradi duhovnega napredka začela buditi splošna človečanska zavest, je tudi podložnik začel upati, da se bo njegovo stanje izboljšalo. Medtem so se dvigala mesta. V vrstah njihovih prebivalcev so nekateri z obrtnim, rudarskim delom, ki je prinašalo na dan kovine, in s trgovino, ustvarjali premoženje. Največ je nesla trgovina. Koristila je tudi državi. (Merkantilizem!) Polagoma se je pa — kakor danes — vendarle obujala zavest, da je priroda prava stvariteljica življenja. Tako je nastalo gibanje, ki ga označujemo kot fiziokratizem.

Glavni poborniki tako merkantilizma kakor fiziokratizma so bili Francozi. V njihovi deželi je nastala velika revolucija, ki je bila pravičnejša do življenja in ljudi. Rodila se je znanost, ki ji je globlje šlo do tistih virov življenja, ki jih izkorišča kmetijstvo, do virov, brez katerih bi bile druge panoge brez moči.

Na slovenskem je že Valvazor s svojim znamenitim delom Slava vojvodine Kranjske budil čut za spoznavanje prirode. Sto let za njim sta to v bolj znanstveni obliki delala dva tuja zdravnika, Italijan Scopoli in Francoz Hacquet, ki sta dolgo delovala v Idriji. Tam sta zdravila delavce, ki so kopali živo srebro. V Ljubljani so bili tedaj (za Marije Terezije in Jožefa II., 2. polovica XVIII. stoletja) kot gojitelji znanosti posebno znani jezuiti, ki so imeli višje učilišče-licej. Gojili so tudi prirodne znanosti. Eden izmed njih Gabriel Gruber, ni znan samo kot graditelj Gruberjevega kanala v Ljubljani, ampak tudi kot mož, ki je pripomogel k temu, da

so uspešno začeli osuševati Ljubljansko barje, kar je bilo v prospeh kmetijstvu.

To je bilo v času, ko so slovenski pisatelji začeli pisati tudi slovenske knjige. Začeli so pisati tudi o problemih kmečkega življenja in dela, da bi resnično vzgajali naše obdelovalce zemlje, živinorejce, sadjarje in vinogradnike, celo že tudi gozdarje.

Znani taki pisatelji so bili: Marko Pohlin, Peter Pavel Glavar, Pavel Ješenak, Anton Linhart, Urban Jarnik in drugi. A kdo ne pozna Antona Janše, ki so ga poklicali na Dunaj, kjer je z uspehom čebelaril na kranjski način! Žal je umrl star komaj 39 let. Njegovo nemški pisano glavno delo Uvod v čebelorejo je mozirski rojak, griški župnik Janez Goličnik, prevedel v slovenščino (1792).

Največji med njimi je bil dr. Janez Bleiweis, zdravnik in živinozdravnik. Svojemu časopisu, Ljubljanskim novicam, je dodal »kmetijske in rokodelske«. Pisal je tudi knjige, ustanovil je znamenito šolo, v kateri je imel predavanja o veterinarstvu in živinoreji do svoje smrti (1881). Njegova podkovska šola se je obdržala celo do propada Avstrije. Nekaj let se je obdržala tudi gozdarska šola, ki jo je s Čehom Bodensteinom ustanovil na graščini Snežnik.

Bleiweis je začel svoje delo, ko se je kmetom že odpirala svoboda in dajala možnost za širjenje splošnega in poklicnega obzorja, četudi mu ni jemala težkega in odgovornega bremena.

Oblast mu je nujno morala iti na roke, čeprav iz narodnih ozirov večkrat s prehudimi predsodki.

Tudi učitelji na osnovnih šolah so dobili nalogo, da pri obravnavanju prirode upoštevajo kmečko življenje in delo. Na našem ožjem področju je delovalo nekaj učiteljev, ki so se uspešno ukvarjali s kmetijstvom kot celoto ali s poedinimi panogami. Izumirajoči generaciji so še znana imena nekaterih požrtvovalnih, za kmetijstvo vnetih posameznikov. Tudi potovalni učitelji še žive v spominu. Opora so jim bile kmetijske družbe, knjige in časopisi. Porajale so se na šolah že posamezne kmetijske nadaljevalne šole, tudi za ženske. Težje je bilo za više organizirane kmetijske šole. Navajam samo glavne, ki so se ohranile v naši zavesti in v našem spominu.

Leta 1872 je štajerski deželni odbor ustanovil sadjarsko in vinarsko šolo v Mariboru, ki je bila dveletna, toda popolnoma nemška; slovenski gojenci so imeli v njej veliko večino, a niti med seboj niso smeli govoriti slovensko, zanje so morali ustanoviti pripravljalni letnik. Sreča je še bila, da so šolo vodili dobri strokovnjaki, med njimi sta bila Herman Kolman in Franc Zweifler, ki sta imela rada slovenske gojence; bili so boljši učenci od nemških.

Primorska je dobila leta 1869 dveletno kmetijsko šolo v Gorici, z nemškimi in slovenskimi oddelki. Leta 1879 so ustanovili nemško in slovensko šolo. Obe sta gojili sadjarstvo, vinogradništvo, čebelarstvo in sviloprejstvo.

Kranjska je dobila kmetijsko šolo leta 1873. Nastanjena je bila v Graščini Slap pri Vipavi. Prvi ravnatelj je bil Rihard Dolenc (1849—1919), vipaski rojak in znan strokovnjak. Na šoli je poučeval tudi Viljem Rohrman (1862—1939), prav tako priznan strokovnjak.

Leta 1886 so šolo premestili na Grm pri Novem mestu. Tam so od Antona Vincenca Smoleta, nečaka barona Žige Zoisa, kupili grad, ga prezidali in uredili za šolske namene. Šola je bila dveletna. Do leta 1907 jo je vodil Rihard Dolenc. Sledil mu je Viljem Rohrman. Na šoli so tudi vsako leto organizirali tečaj za učitelje osnovnih šol.

Na Štajerskem je pa bilo prav težko. Deželni zbor s svojo nemško večino je bil Slovencem sovražen. Z leta 1872 ustanovljeno vinarsko in sadjarsko šolo v Mariboru slovenski deželni poslanci niso mogli biti zadovoljni. Toda kadarkoli so omenili misel na slovensko kmetijsko šolo, so redno dobili odgovor: Kaj pa še hočete? Imate sadjarsko in vinarsko šolo v Mariboru in kmetijsko šolo pri Gradcu, tam se vaša mladina pouči o vsem, kar potrebuje.

Pri tem je bila dežela še vedno do 1/3 slovenska. Slovenci so plačevali 20 milijonov kron deželnega davka, kot protivrednost so pa prejemali samo 3 milijone 800 tisoč kron; ves ostali dobiček je šel v nemški del dežele, ki je bil zaradi stalnega protežiranja itak v ugodnejšem gospodarskem položaju. K sreči štajerski deželni zbor po pravilniku ni mogel sprejemati sklepov brez slovenskih glasov. To so slovenski poslanci čutili in z zaviranjem pritiskali na nasprotnike, kadar so sklepali o zanje kako važni zadevi. Ko so jim Nemci kot uslugo za prekinitev obljubili kmetijsko šolo v Šentjurju, so nehali kljubovati. Dne 23. marca 1907 je deželni zbor sprejel sklep, da se šola ustanovi in odobri znesek sto tisoč kron na nakup zemljišč in izdelavo načrtov. Dunajska vlada je dodala znaten znesek. Za nakup so predlagali različna posestva. Mnogo glasov je bilo za grad Jelšje pri Šmarju. Savinjčani so mislili na Strovsnek pri Gomilskem. Končno je župan in skladatelj dr. Gustav Ipavec pregovoril Franca in Jero Pisanec, da sta se odločila za gradnjo šole prodati svoje posestvo v Bezovju ob cesti iz Šentjurja na Grobelno. Nekaj zemljišč je bilo kupljenih tudi od drugih kmetov.

Že konec leta 1907 so pričeli graditi poslopje. Oktobra 1909 je bil imenovan za ravnatelja Ivan Belle. Pouk se je pričel 3. januarja 1910. Bilo je sprejetih 26 učencev. Toliko je bilo zanje prostora v internatu.

Zemljišča niso bila najboljša, zlasti v dolini so bila mestoma močvirnata. S prizadevanjem ravnatelja Belleta in njegovih naslednikov in sodelavcev ter tudi učencev so se toliko izboljšala, da še danes dobro služijo svojemu namenu.

Vsekakor izgleda čudno, da se Savinjčani niso bolj potegovali za strokovno šolo. Vendar je to umljivo. S prirodno nadaljenostjo so se toliko poglobili v hmeljarstvo in starejše kmetijske panoge, da so kot samorastniki uspevali in se uveljavljali tudi na svetovnem trgu. Po okupaciji so delno spremenili svoje mnenje, saj tudi samorastniško znanje, zlasti če je praktično podano, vendarle koristi.

Uvod je nekoliko dolg, a bi bilo lepo in zaslužno, ako bi mu kak mlad znanstvenik, ki je v kmetijstvu odrasel in z njim živi, posvetil nekaj let svojega življenja in napisal veliko vsestransko delo bodisi v obliki vezanih obširnih poglavij ali celo v obliki enciklopedije. Važno poglavje, zgodovina kmečkih uporov doma in po svetu, je res primerno obdelano, ostala snov pa še čaka poglobitve in se še dalje množi.

KMETIJSKO HMELJARSKA ŠOLA V VRBJU PRI ŽALCU

Idejo o ustanovitvi take šole je rodilo vzdušje, v katerem se je odražala težnja po obnovi in napredku. To je med drugim razvidno iz sestavka, ki je marca 1954 izšel v službenem Glasilu okraja Celje — okolica pod naslovom Kmetijsko šolstvo v okraju Celje — okolica. V njem se navajajo tri stopnje kmetijskih šol. Najnižjo stopnjo naj bi predstavljale dveletne kmetijsko-gospodarske šole, ki bi bile nekako nadaljevanje popolnih osnovnih šol. Na drugi stopnji bi bile enoletne splošne kmetijske šole, na katerih bi se snov poglabljala in bi iz njih prihajal izobražen nižji kader vodstvenih kmetijskih delavcev. Na tretji stopnji bi pa bil štiriletni kmetijski tehnikum kot nadaljevanje šolanja ter vzgojevališče srednjega študiranega vodstvenega kadra. Na vseh treh stopnjah naj bi teoretični pouk dopolnjevalo praktično delo. Članek na koncu navaja tudi nekak predmetnik šol prve stopnje. Iz njega je razvidno, naj bi pouk obsegal kake splošno izobraževalne predmete kakor tudi osnove strokovnih. Pri tem upošteva delno razliko med oddelki za moško in oddelki za žensko mladino.

Iz članka tudi izvemo, da so o tem predhodno razpravljali v Ljubljani na sestanku, ki so se ga udeležili tudi kmetijski strokovnjaki okraja Celje — okolica in stavili nekaj koristnih predlogov. Predmet je prišel na dnevni red tudi na seji skupščine LRS, ki je sprejela ustrezen zakon. V isti številki Glasila pa najdemo tudi navedbo, da je okrajni ljudski odbor na seji dne 18. februarja 1945 sprejel sklep o ustanovitvi dveletne kmetijsko-hmeljarske šole v Vrbju.

Dejanje je zakonodajo prehitelo. Temeljna zamisel o ustanovitvi se je izoblikovala v hmeljarskem institutu, ki jo je zanesel v Okrajno zadružno zvezo. Zveza je vodstvu okraja sporočila, da so se začele v Vrbju priprave že leta 1953. Tam so za pouk pripravili glavno poslopje, dodali so mu prizidek, ki je obsegal pritličje in nadstropje z internatskimi in stranskimi prostori. Do konca leta 1953 je bila gradnja gotova. Pouk se je začel 10. januarja 1954. Uradni naziv šole ob otvoritvi je bil: Hmeljarska šola Vrbje.

Vodstvo in pouk so poverili ing. Branku Resmanu, leta 1920 rojenemu Mariborčanu. Kakor rečeno, je bila šola zamišljena kot dveletna, vendar so v jeseni 1955 trajanje omenili na eno leto. Prvo leto je bilo vpisanih 22 gojencev, čeprav so računali samo na sprejem dvajsetih. Ob omejitvi pouka na eno leto so pa še sklenili, da se lahko za šolo prijavijo tudi dekleta. Zanje so v internatu priredili podstrešje.

Poleg ing. Resmana je bil že izza početka na šoli še en stalni predavatelj. Po potrebi so pomagali tudi strokovnjaki s hmeljarskega inštituta. Toda to je le delno ustrezalo. Na šoli so bila sistemizirana tri mesta rednih predavateljev: za poljedelstvo, živinorejo in sadjarstvo. Predavatelji so bili obvezani, da poleg rednega pouka vodijo tudi prakso in da izmenoma v internatu opravljajo tudi službo vzgojiteljev. Za tretji strokovni predmet, sadjarstvo, je bila potrebna posebna strokovna moč. Mesto so razpisali. Sprejet je bil Franc Gril, tedaj že uslužbenec na kmetijskem posestvu hmeljarske šole.

Franc Gril se je rodil 1. maja 1925 v Št. Ilju pri Velenju. Kot deček je delal na domači kmetiji. Kot mladenič je obiskoval kmetijsko šolo sadjarsko-vinogradniške smeri v Podlehniku, nato je nadaljeval študij na kmetijsko-delavskem tehnikumu v Mariboru in zatem še šolo za učitelje kmetijsko-gospodarskih šol v Ljubljani. Imel je torej ustrezno strokovno in pedagoško kvalifikacijo. Predavateljsko, praktično in vzgojno delo na hmeljarski šoli je prevzel 1. oktobra 1955 kot honorarni nameščenec.

Direktor šole in tudi upravnik posestva je bil še vedno ing. Resman. Konec leta 1955 je v tem nastala sprememba.

Leta 1954 je prišel v Vrbje kmetijski tehnik Štefan Pečolar, strokovnjak z daljšo prakso, in prevzel upravo posestva. Dne 21. novembra 1955 je bil imenovan tudi za upravitelja šole in internata. Ing. Resman je bil kot upravnik razrešen 1. decembra 1955.

Iz leta 1956 imamo v žalskem občinskem arhivu tri spise, ki se nanašajo na upravo hmeljarske šole.

V prvem, napisanem 17. marca, se navaja spisek članov upravnega odbora šole, ki obsega imena: Lojze Kač, uslužbenec Instituta za hmeljarstvo, Žalec, 2. Maks Hropot, kmet, odbornik hmeljarskega odbora OZZ (okrajne zadružne zveze), 3. Franc Omladič, kmet, zastopnik vaškega odbora SZDL Žalec, Ložnica pri Žalcu, 4. Franc Kokovnik, kmet, predstavnik staršev, roj. 1899, Kaplja vas, 5. Ivan Kuder, učenec hmeljarske šole, predstavnik razrednega kolektiva, roj. 1936, 6. Branko Cizej, delavec, predstavnik delovnega kolektiva Kmetijskega posestva hmeljarske šole, roj. 1926, Vrbje, 7. Anton Šepec, kmetijski tehnik, roj 1926, Vrbje, 8. ing. Branko Resman, profesor na hmeljarski šoli, bivališče Vrbje, 9. Štefan Pečolar, ravnatelj šole, kmetijski tehnik, roj. 1910.

Spisek z dne 11. maja 1956 pa navaja: kot predsednika UO (upravnega odbora) ing. Branka Resmana, kot direktorja Štefana Pečolarja, kot računovodjo Nikolaja Krzmana, kot predsednika delavskega sveta pa Marijo Šertl.

Tretji spisek — Šolski zavod hmeljarske šole v Vrbju: Franc Omladič, kmet na Ložnici, Franc Žuzej, učenec hmeljarske šole v Vrbju, Lojze Kač, kmet. inženir v Žalcu, Anton Šepec, kmet v Vrbju, Rihard Maršič, ekonomist v Braslovčah, Ivan Kronovšek, kmet v Orli vasi, Franc Kadivnik, delavec v Vrbju.

Dne 23. marca 1957 pa najdemo vpis: Štefan Pečolar, direktor kmetijskega posestva, se 23. marca 1957 razreši kot predstojnik kmetijske šole, predstojnik postane ing. Branko Resman. Sprememba se je izvršila na željo Sveta za šolstvo Oblo Žalec, ki je poudarjal, da zahteva to uredba o ustanavljanju podjetij in obrti.

Ker so v teh letih hmeljarske zadruge v Savinjski dolini dobile večje število traktorjev, so učnemu načrtu leta 1957/58 dodali tudi pouk o vožnji s traktorji in o ravnanju z njimi. Za šolo so nabavili dva traktorja s potrebnimi priključki in orodjem za popravo.

Sredi poletja 1958 so priredili tudi tečaj za hmeljarje.

Za shranjevanje vozil in orodja so zgradili garaže in skladišča, dodali so tudi mehanično delavnico.

O tem je bil na seji občinskega ljudskega odbora 22. februarja 1958 sprejet sklep, ki obsega 9 točk in se glasi tako:

Poročevalec komisije za pravne predpise in organizacijska vprašanja predlaga, da občinski ljudski odbor sprejme odločbo o začasni prekinitvi pouka v hmeljarski šoli v Vrbju.

Po ločenem glasovanju sta oba zbora soglasno sprejela sklep:

1. Zaradi premajhnega števila prijavljenih gojencev za Hmeljarsko šolo v šolskem letu 1957/58 in zaradi večje potrebe po vzgoji strokovnih kadrov za uporabo kmetijske mehanizacije, se ukine pouk najdalje do 31. 7. 1958.

2. V kolikor se ob koncu tega šolskega leta pogoji ne spremene, lahko občinski ljudski odbor Žalec podaljša veljavnost te odločbe še za eno šolsko leto.

3. Na predlog Kmetijsko-proizvajalne poslovne zveze Žalec bodo v prostorih hmeljarske šole v Vrbju v času, ko ni rednega pouka, tečaji za šefe strojno traktorskih obratov in za traktoriste iz kmetijskih zadrug.

4. Učni kader hmeljarske šole v Vrbju še nadalje ostane v službenih odnosih z občinskim ljudskim odborom Žalec, ki mu še nadalje izplačuje redne mesečne prejemke.

5. Učni, upravni in internatski prostori hmeljarske šole se za zgoraj navedeno obdobje dajo na razpolago Kmetijski proizvajalni poslovni zvezi Žalec za organizacijo tečajev, vendar za upravljanje vsega premoženja skrbi še nadalje dosedanji upravitelj hmeljarske šole ing. Branko Resman.

6. Občinski ljudski odbor Žalec bo za vzdrževanje tega zavoda tudi za koledarsko leto 1958 odobril potrebna proračunska sredstva.

7. Kmetijska proizvajalna poslovna zveza v Žalcu je dolžna preskrbeti in financirati opremo za tečaje (orodje, stroje, dodatno pohištvo, posebna učila itd.).

8. Internat Hmeljarske šole v Vrbju se vzdržuje iz prispevkov področnih kmetijskih zadrug in plačil udeležencev tečajev.

9. Izvršitev te odločbe se poveri oddelku za splošne in notranje zadeve Občinskega ljudskega odbora Žalec.

10. Ta odločba velja takoj, uporablja se pa od 1. 9. 1957 dalje ter objavi v Uradnem vestniku okraja Celje.

Na seji 18. oktobra 1958 je bil sprejet sklep, ki je delno spremenil značaj šole in omogočil, da se je reorganizirala v dvoletno strokovno šolo, dajajočo srednjo strokovno izobrazbo.

Ta sklep se glasi tako:

Hmeljarska šola v Vrbju bo še nadalje usposabljala strokovnjake za hmeljarsko proizvodnjo in bo spričo razširitve hmeljarskih nasadov sprejemala gojence tudi s področja drugih občin v Sloveniji, kjer uvajajo hmeljske nasade. V obdobju šolskega leta 1957/58 je Kmetijska proizvajalna poslovna zveza v Žalcu na sedežu Hmeljarske šole usposabljala kvalificirane vodje strojno traktorskih obratov pri K. Z.

Z reorganizacijo strokovnega šolstva bo tudi Hmeljarska šola doživela spremembo. Razvila se bo lahko v specializirano dveletno srednjo

hmeljarsko šolo in bo izobraževala kmetijske delavce za državna posestva in kmetijske zadruge.

Vodstvo šole je še nadalje obdržal ing. Resman. Na njej so dobivali strokovni pouk tudi starejši ljudje, ki so se kot politiki bavili s problemi kmetijstva vseh panog, zlasti pa s hmeljarstvom, in so si želeli za svoje delo pridobiti potrebno osnovo. Po izjavi nekega izkušenega strokovnjaka so mnogi med njimi dosegali lepe uspehe.

Kot dveletni zavod je šola nekaj let ostala v Vrbju.

Potem se je pa njeno jedro leta 1964 preselilo v Medlog pri Celju, kjer je prevzelo dediščino vrtnarske šole, ki jo je bila v bivši graščini ustanovila Celjska občina. Vendar je po preselitvi na šoli prevladalo vrtnarstvo in dobila je stopnjo srednje šole. Poskrbljeno je bilo tudi za primerno namestitev za pouk, kakor tudi za internatsko bivanje gojencev in gojenk.

Tipični kmetijski del vrbenske šole se je preselil v Šentjur, tam je v sklopu šole za kmetovalce nastala tudi kmetijsko-gospodinjska šola.

Pridružila se je še podružnica na Muti ob Dravi.

Tako nastali kmetijski izobraževalni center ima še danes svoj sedež v Medlogu.

Leta 1975 je kot ravnatelj prevzel vodstvo šole in centra ing. agronomije Marijan Drobne, ki je vodil šolo in Kmetijski šolski center do 1982. leta.

Med ravnatelji Kmetijske šole v Šentjurju pa srečamo tudi ing. Branka Resmana.

Hmeljarska šola je bila kot gospodar v Vrbju naslednica Kmetijske obdelovalne zadruge, ki je nehala živeti leta 1953.

Dedič šole je pa bilo kmetijsko posestvo, ki se je v kratki dobi razvilo v mogočen sestavni del enega najmočnejših kmetijskih veleposestev v državi, Hmezada.

Ne bi bilo napačno, ako bi ga strokovnjak obdelal v sestavu popisa razvoja celotnega Hmezada. To delo bi najlaže in najbolje opravil kmetijski strokovnjak, ki bi poleg sedanjosti upošteval tudi preteklost.

TO IN TO O ŠOLI

Čeprav je kmetijsko-hmeljarska šola na mestu svojega nastanka nehala delati, je vendar napravila močen vtis na ljudi, ki jim je bil pri srcu napredek kmetijstva, zlasti hmeljarstva. O tem najbolje pričata dve obsežnejši poročili, ki jih je priobčil Celjski tednik. Iz obeh navajam tu bistvene navedbe. Prvo poročilo je izšlo v 52. št. leta 1955. Napisala ga je ženska, vsekakor strokovnjakinja. Vsebina je naslednja:

Ko sem pred kakimi sedmimi leti obiskala nekdanjo KDZ (Kmetijsko delovno zadrugo), nisem imela kaj prida napisati. Sosedje so mi poprej pripovedovali o zanemarjenem posestvu.

Zdaj sem pa dobila drugačen vtis.

Posestvo se imenuje Kmetijsko posestvo hmeljarske šole v Vrbju. Upravnik posestva je Pečolar, kmetijska dela mu opravljajo prekmurski in domači delavci. Posestvo meri 110 ha, a ima poleg sezonskih delavcev

samo 30 uslužbencev. Upravnik jih plačuje po delu, a ne skopari s pohvalo. Hmeljišč je 22 ha, na nekaterih opravlja inštitut preiskave.

Ko je Pečolar prišel na posestvo, je našel na njem samo 32 glav živine. Vsa je bila tuberkulozna. Glavo za glavo je pošiljal v zakol. V treh mesecih je bil brez živine. Sledilo je razkuževanje. Nato je Pečolar nabavil 70 glav živine sivorjave pasme. Zdaj je ima s prirastkom že 86 glav. Oskrbuje jo samo 5 ljudi. Popoldne delajo pri tem tudi gojenci. Delo pri živinoreji nadzoruje tehnik. Živino krmimo individualno in proučujemo mlečnost.

Plače so večinoma akordne in znašajo na uro 28—50 din. Čim večja je proizvodnja, tem boljša je plača. Teleta tehtajo, čim pridejo na svet, sicer pa tehtajo živino vsak mesec.

Na vsak pridobljeni kilogram je dodatek 15 din. Spomladi posejemo v bližini hlevov 10 ha zemlje s travno mešanico. Poleti se živina sama pase. Ko popasejo eno parcelo, jo pospremijo na drugo. Opuščeno parcelo takoj po dežju polijejo z gnojnico. Na razpolago so namakalne naprave. Ko je popasena zadnja parcela, je prva zopet godna.

Stanovanja so kompletna. Imajo tudi lepe samske sobe. Hlev je popolnoma moderen, silosi, mlekarna in skladišča so v redu. Zaposlene so ekipe hrvatskih zidarjev.

Letos smo poslali delavce na ekskurzije. Obiskali so najboljša posestva, videli so, da ni pri nas nič slabše, ampak celo boljše.

Delavec Tonček je dejal: »Naša negovana polja, lepa živina, predvsem pa družinska sloga našega delovnega kolektiva so nam zadostna pohvala za trud. Toda, če pišete o drugih, pišite tudi o nas, kajti delavcu zasluženo priznanje posebno dobro dene in kmalu ga poplača s svojimi žulji.«

Na drugem mestu čitamo o Pečolarju. Zgradil je poleg drugega novo sušilnico in novo gospodarsko poslopje, staro poslopje je pa popolnoma predelal, tako da v pritličju ženske lahko delajo vreče, v nadstropju pa imajo obiralke hmelja čista in zdrava stanovanja, v sosednji kuhinji pa tudi hrano.

Drugi omenjeni sestavek je tudi napisala ženska. Izšel je leta 1956 v 25. številki. Vsebina je naslednja:

Šola je letos vzgojila že drugi naraščaj (nastala je torej leta 1964). Lanski absolventi se že vsi z velikim uspehom uveljavljajo v zadrugah ali na domačih posestvih. Zdaj se pripravlja razpis za novo šolsko leto. Priložnost je torej, da se opišeta življenje in delo na šoli.

Ko smo si ogledali vzorno urejene hleve, mlekarno, gnojišče, lepo živino na prostem, polja z obetajočimi bogatimi posevki ter obnovljene sadovnjake, smo stopili v šolski razred in si ogledali še svetle in lepe prostore v internatu. V prostorni učilnici so učenci disciplinirano sedeli na svojih mestih ter čakali predavatelja. Kljub dejstvu, da se bliža konec šolskega leta (pouk se zaključuje julija meseca) in so učenci obremenjeni tudi s praktičnim delom, na njihovih obrazih ni bilo opaziti utrujenosti. Zdravi izgledi učencev so pa tudi pričali o dobri prehrani in telesni negi. V internatu imajo učenci udobna stanovanja s kopalnicami in prho. Udobne postelje v spalnicah so z vojaško natančnostjo urejene in dajejo lepo spričevalo kmečki mladini, kajti posteljo si vsak učenec urejuje sam.

Šola ima tri stalne predavatelje, nekaj pa tudi honorarnih. Dnevni šolski pouk traja od 6.45 do 10,30 ure in zajema poleg splošnih predmetov tudi strokovne, ki se nanašajo na vse panoge kmečkega gospodarstva. Dekleta pa imajo še svojo gospodinjsko učiteljico, ki jih dvakrat na teden uri v kuharskih in drugih gospodinjskih veščinah.

Teoretično znanje, ki so ga pridobili v šoli, popoldne izkoristijo za praktično delo na posestvu. Imajo tudi svojo parcelo hmelja, ki ga učenci pod strokovnim vodstvom sami obdelujejo od prve do poslednje faze. V hlevih vsak teden prakticira druga skupina, tako pri molži, čiščenju, napajanju, pri tehtanju mleka, kontroli maščabe, tehtanju mlade živine, pri sestavljanju krmskih obrokov, pri negi »porodnic« (imajo poseben porodniški oddelek) in napajanju mladih telet.

V poljedelstvu sodelujejo pri izvajanju najrazličnejših poizkusov za boljšo kvaliteto in višje hektarske donose, poleg tega pa se seznanjajo z uporabo najrazličnejših poljedelskih strojev in upravljanjem s traktorji.

V sadjarstvu jih strokovnjak nauči čiščenja, obrezovanja, presajevanja, cepljenja in gnojenja nasadov ter jih seznanja z vsemi ukrepi zaščitne službe. Učenci imajo možnost izpopolnjevanja v čebelarstvu, saj imajo lasten čebelnjak z več panji.

Vodstvo šole se zaveda, da rabijo njihovi delovni učenci tudi razvedrilo. Zato so jim preskrbeli pestro knjižnico ter rekvizite za odbojko, namizni tenis itd. Da pa si učenci pridobijo čim več splošne izobrazbe, so v zadnjem času uvedli tudi obvezno branje dnevnih časopisov, saj morajo vsakih 14 dni na sestanku poročati o političnih, kulturnih in gospodarskih aktualnostih doma in po svetu.

Vpis učencev in učenk v šolsko leto 1956/57. Pouk je teoretičen in praktičen ter traja eno leto. Učenci prebivajo v internatu šole, kjer imajo tudi vso oskrbo.

Pogoji za vpis: 1) dopolnjenih 16 let, 2) telesno in duševno zdravje, 3) dva razreda gimnazije ali šest razredov osnovne šole. Prednost imajo tisti, ki so končali kmetijsko-gospodarsko šolo.

Med potrdili tudi izjava staršev ali kmetijske zadruge o rednem plačevanju vzdrževalnine, katera znaša 3500 din mesečno. Manj premožnim je zagotovljena štipendija.

Didaktično in pedagoško zanimiva je izjava, ki jo je o šoli in starejših slušateljih dal ravnatelj ing. Resman dopisniku Celjskega tednika. Dopisnik jo je s svojimi vprašanji objavil 27. novembra 1959.

Tako se glasijo vprašanja in odgovori:

Tri tedne že traja pouk v novi dveletni srednji kmetijski šoli za odrasle v Vrbju. V tem času so se začetne težave uredile in šola se začenja zraščati v pravi šolski kolektiv. Naše bralce gotovo zanima, kako se življenje in delo na šoli razvija, ne samo zato, ker je to po stopnji najvišja kmetijska šola v okraju, temveč tudi zato, ker je med slušatelji največ mož, fantov in deklet iz našega okraja.

Upravnik šole ing. Resman se je rad odzval vabilu. Bila je sobota in čas mu je bil prizanesljivejši.

Tovariš inženir, kako so se slušatelji vživeli, zlasti še, ko je večina že odrasla šolskim klopem?

Po treh tednih je še zgodaj za ocenjevanje. Slušatelji so se šele dobro spoznali med seboj. Vrh tega jih že kar v začetku šolsko delo močno zaposluje. Glavno je, da se vse bolj zavedajo, da jih čaka trdo delo in da njihov izbor v šolo še ne pomeni, da so uspeli.

Nekateri ljudje, zlasti posamezni slušatelji štiriletnih šol istega ranga, menijo, da bodo slušatelji vrbenske šole prepoceni prišli do svojih nazivov — kmetijski tehniki. Kaj menite o tem?

Na prvi pogled res izgleda tako. V resnici pa ni. Naši slušatelji morajo obvladati popolnoma enak program kakor oni v štiriletnih šolah. Program je časovno skrčen, vsebinsko pa ne. Našim slušateljem bo v pomoč edino to, da so zvečine že vpeljani v kmetijsko prakso. V prvem semestru, ki bo trajal do srede februarja, imajo 10 predmetov. Po semestru, ki odgovarja prvemu letniku štiriletnih šol, bodo že polagali izpite iz fizike, meteorologije in sadjarstva, iz ostalih predmetov pa neke vrste kolokvije v obliki predmetnih razgovorov. Na ta način bomo dobili pregled, kako slušatelji zmagujejo snov, kateri zaostajajo in kateri imajo posebne težave.

Vsekakor zelo težka naloga za slušatelje. Kako bodo zmagovali snov tisti s pomanjkljivo šolsko izobrazbo?

Pouk traja v šoli po 5 do 7 ur dnevno. Ostali čas je deloma na razpolago slušateljem za učenje, deloma pa delu po krožkih. Slabši učenci bodo pač morali tudi od prostega časa, ob pomoči boljših in predavateljev, nadomeščati zaostanek. Mislim, da je za vse treba upoštevati te okoliščine in jih čim manj zaposlovati z izvenšolskim delom.

Poleg 188 rednih slušateljev je tudi nekaj izrednih. Kako bodo dohitevali snov ob tako zahtevnih službenih nalogah?

Takih izrednih slušateljev je pet. So ljudje, ki že zdaj zavzemajo izredno važne položaje v kmetijstvu. Zanje je edini nasprotnik — delo. Toda ob volji, ki jo imajo, bodo tej prepreki kos. Znanja željan človek najde čas in oblike študija tudi v najtežjih okoliščinah.

Imate kakšne posebne težave?

Da. Termostat noče in noče v redu delovati. K sreči še ni premrzlo. Toda upamo, da ga bodo kmalu pripravili, da bo v redu grel.

Bila je sobota. Slušateljev skoraj ni bilo v Vrbju. Nič čudnega. Pohiteli so k svojim družinam, na domove, drugi pa so si iskali odpočitek in razvedrilo. Po šestih dneh trdega dela v šolskih klopeh se prileže sprememba.

SEMINARJI V VRBJU

V prostorih kmetijske srednje šole je bil pred dnevi seminar za predsednike in tajnike sindikalnih podružnic industrijskih podjetij, ki ga je organiziral občinski sindikalni svet skupno z delavsko univerzo Žalec. Seminarja so se udeležili še sindikalni funkcionarji iz obrtnih podjetij. Pred dnevi pa sta bila še dva seminarja za sindikalne funkcionarje iz kmetijstva ter upravnike obrtnih podjetij in predsednike delavskih svetov. Udeleženci so se seznanili s problematiko delavskega samoupravlja-

nja v industriji, kmetijstvu in obrti, prav tako pa tudi s problemi delitve dohodka v gospodarskih organizacijah v okviru novih gospodarskih predpisov. Razpravljali so o ekonomskih in političnih ciljih perspektivnega plana 1961 do 1965 ter o komunalnem gospodarstvu v družbeni skupnosti. Poleg tega pa še o oblikah izobraževanja v gospodarskih organizacijah, o izobraževalnih centrih ter o skrbi za delovnega človeka in njegovi odgovornosti do kolektiva.

Ob koncu vsakega seminarja so obravnavali aktualne naloge sindikalnih podružnic in sodelovanje z občinskim sindikalnim svetom.

Celjski tednik, 1961, št. 18

Zdi se mi primerno, da se na tem mestu dotaknem tudi že omenjenih kmetijskih gospodarskih šol, ki so bile navezane na večje osnovne šole. V poročilu, ki ga je komisija za svet za šolstvo oktobra 1954 (predsednik Branko Resman) sestavila za svet za šolstvo, je na prvem mestu govor o kmetijsko-gospodarskih šolah, ki so tedaj že obstajale v Žalcu, Braslovčah, Taboru in na Polzeli. Na drugem mestu se te šole označujejo kot periodične, ker se je v njih pouk odvijal glede na kmečko delo periodično. Bile so sicer dveletne. O braslovški šoli se navaja, da je nastala že leta 1954. Sicer vse besede niso povsem pohvalne, iz izjav, ki so jih dali člani komisije, razberemo, da obisk ni bil popolnoma zadovoljiv, a tudi predavateljev je primanjkovalo. Kjer je bila v kraju nižja gimnazija, so pritegnili k pouku njene predavatelje, drugod so pa v glavnem poučevali učitelji osnovnih šol. Najteže je bilo za predavatelje strokovnih predmetov. Poziv, ki so ga poslali Hmeljarskemu odboru, je imel namen, pridobiti za honorarno delo na šoli strokovnjake.

Minimalno število vpisnikov za I. letnik je bilo 25.

Da učencem ne bi bilo treba sproti zapisovati, kar so jim predavatelji pripovedovali, je komisija navedla predmete, za katere so bila potrebna skripta, in tudi osebe, ki bi jih spisale. Pregled je naslednji:
hmeljarstvo — ing. Lojze Kač,
poljedelstvo — ing. Branko Resman,
živinoreja — Franc Vozlič in ing. Branko Resman,
sadjarstvo — ing. Miljeva Kač,
prirodoznanstvo — ing. Branko Resman.

Glede biologije (kmetijske kemije) je obveljalo mnenje, naj bi uporabljali že obstoječo knjigo.

Kot rok za oddajo rokopisov so določili 1. december 1955, skice naj bi se pa oddale že prej.

Mislili so tudi na tisk. Preden bo šel kak rokopis v tiskarno, naj bi ga pregledal izobražen srednji kmet, ki bi presodil, če snov ustreza potrebam in je besedilo tako napisano, da bi ga učenci lahko dojemali. Še preden bi bilo odtipkano, naj bi ga pregledali posamezni člani komisije in dali o njem svoje mnenje.

Vendar se ideja, ki spominja na sedanja leta, ni dala izvesti. Šole niso bile stalne. Bolje kot deške so se držale dekliške.

Dijaki, ki so dovršili nižjo gimnazijo, so lahko vstopali v II. razred kmetijsko gospodarskih šol.

Samostojnejše, čeprav še navezane na osnovne šole, so bile obrtne šole. Žalska je imela, čeprav večkrat prekinjeno, že skoraj stoletno tradicijo.

Druge so bile novejše. Ker je bil vpis nezadovoljiv, so šole ukinili, nazadnje, leta 1960, žalsko, učence so poslali v popolnejše šole, zlasti v celjsko, ki je dobila ime šolski center Borisa Kidriča.

Marinka Marovt

CENTER ZA USMERJENO IZOBRAŽEVANJE

Zgodovina srednjega šolstva v Žalcu sega daleč nazaj. Že leta 1803 je žalski učitelj Jurij Golob poučeval obrtne vajence ob nedeljah popoldne v takratni ponavljalni šoli. V letih 1866—67 so imeli vajenci pouk v zimskih mesecih. Šolo za rokodelske vajence so ustanovili leta 1877. Delovala je neprekinjeno do leta 1899, ko so ustanovili obrtno nadaljevalno šolo; potrdilo jo je dunajsko ministrstvo za uk in bogočastje. Šola je imela svoj pravilnik, pripravljalnico in dva razreda. Vodil jo je tedanji šolski upravitelj Anton Petriček, ki je tudi sicer veliko prispeval k razvoju hmeljarstva v Savinjski dolini. Pouk je nemoteno potekal do leta 1914, ko ga je prekinila prva svetovna vojna. V drugi svetovni vojni so hodili vajenci v celjsko šolo.

V letih po prvi svetovni vojni so imeli učitelji največje težave s slovenskim izrazoslovjem, posebno v kovinski stroki. Pomagali so si na različne načine. Kot dober pripomoček jim je služil ilustrirani cenik trgovine z železom Majdič v Celju. Učitelji so se trudili, da bi slovensko izrazoslovje uveljavili v delavnicah, a vajenci so izjavljali, da se mojstri in pomočniki temu upirajo. Prav pri uporabi slovenskega strokovnega izrazoslovja led še dolgo ni bil prebit.

Šolski obisk je bil prva leta slab. Vzrok slabega obiska pa so bili mojstri, ki so ob delavnikih raje izkoriščali delo vajencev, kot da bi jih pošiljali v šole.

Po osvoboditvi se je že leta 1945 začel reden pouk na vajenski šoli v Žalcu, ki je odtlej nemoteno delovala vse do 1962. leta. Število učencev, oddelkov in smeri izobraževanja je nenehno naraščalo. Tako je bilo v šolskem letu 1957/58 160 učencev v osmih oddelkih keramične, kovinske, lesne in oblačilne stroke.

Pred drugo svetovno vojno so vajenci večkrat prirejali razstave pisnih in risarskih izdelkov, po vojni pa so leta 1948 na okrožni vajenski razstavi v Celju prvič sodelovali z ročnimi izdelki. Od leta 1951 dalje je šola prirejala stalne samostojne razstave ob zaključku šolskega leta.

Izdelke je ocenjevala posebna komisija in najboljše nagradila z denarnimi nagradami in pohvalami Okrajne obrtne zbornice Celje.

Leta 1952 so ustanovili šolski svet in ga kasneje preimenovali v šolski odbor. Člani odbora so pomagali vodstvu šole pripravljati razne prireditve, reševati razne vzgojne in materialne probleme. Vsako leto so obdarili socialno šibke učence z obutvijo in obleko.

Med učenci vajenske šole sta bila tudi prvoborec Ludvik Zupanc-Ivo in narodni heroj Franc Leskovšek-Luka. V kroniki Mirka Goriška, ki je bil ravnatelj šole od 1952—1962, pa je zapisanih kar 24 imen učencev, ki so med drugo svetovno vojno dali življenja za svobodo:

1. Antloga Anton
2. Fludernik Gašper
3. Golavšek Jože
4. Golavšek Stanko
5. Goršek Martin
6. Herman Štefan
7. Jug Jože
8. Jurak Franc
9. Korošec Franc
10. Košenina Mirko
11. Kozovinc Jože
12. Krajnc Avgust
13. Kraser Adolf
14. Križan Franc
15. Luskar Jože
16. Pader Jože
17. Petek Franc
18. Podpečan Franc
19. Širca Miroslav
20. Šketa Edvard
21. Štamol Vilko
22. Vipotnik Stanko
23. Vipotnik Vinko
24. Zagoričnik Franc

Vajenska šola Žalec je prenehala z delom kot samostojen zavod 31. avgusta 1962. leta z odlokom Občinskega odbora Žalec in se združila z drugimi vajenskimi šolami okraja Celje v Obrtni izobraževalni center s sedežem v Celju.

Od leta 1962 so se učenci žalske občine vključevali v srednje šole v Celju, Velenju, Štorah in drugih središčih. Vse bolj se je kazala potreba po srednješolskem centru v Žalcu, zato je bil v letu 1978 z odlokom Skupščine občine Žalec ustanovljen Center za usmerjeno izobraževanje, ki je skupaj z Delavsko univerzo našel svoje prostore v stari osnovni šoli. V štirih letih svojega obstoja je izobraževal učence v poklicni administrativni in tekstilni šoli ter v dislociranih oddelkih kmetijske in kovinarske usmeritve.

Kmetijski oddelek je bil v Žalcu samo eno šolsko leto, čeprav je bilo dovolj zanimanja med mladimi in so bile izkazane tudi potrebe združenega dela. Po podatkih predvpisa za šolsko leto 1981/82 se je odločilo za kmetijsko izobraževanje v Medlogu največ učencev iz občine Žalec, vendar v regiji ni bilo doseženega soglasja za kmetijsko izobraževanje v Žalcu.

V šolskem letu 1979/80 je v poklicni tekstilni šoli opravljala zaključni izpit že prva generacija učencev, ki je bila hkrati tudi zadnja. Ker ni bilo vpisa v redni oddelek, smo se z odgovornimi delavci iz Tekstilne tovarne Prebold odločili za izobraževanje ob delu. Splošno izobraževalne predmete so poučevali učitelji Centra, medtem ko strokovne strokovnjaki iz delovne organizacije. Tako je v juniju šolskega leta 1980/81 56 kandidatov uspešno opravilo zaključni izpit. Zadovoljni in obogateni z dodatnimi znanji bodo še bolj čutili pripadnost svoji delovni organizaciji.

Z reformo šolstva je v šolskem letu 1981/82 prišlo do vsebinske preusmeritve iz družboslovne v kovinsko predelovalno. Tako v jeseni nismo več vpisali v prve letnike poklicne administrativne šole, ampak v 4 oddelke kovinarske usmeritve. V mreži šol je namreč Center zapisan kot enota tehniške šole Celje z izobraževalno smerjo kovinar — strojnik.

Strojepisni tečaj

Ker je na območju občine Žalec kovinska industrija močno razvita, je te vrste izobraževanje ne samo upravičeno, ampak tudi potrebno. Ves čas se zavedamo, da so nekateri poklici deficitarni in kovinar je eden izmed njih. Prihodnost izobraževanja je krenila na pravo pot. Ker pa se za ta poklic odločajo predvsem fantje, bo v naši občini potrebno poskrbeti tudi za ženski del populacije, predvsem pa spremeniti miselnost, da je kovinarski poklic le za moške.

Izobraževanje kovinarjev v Žalcu ima več prednosti. Ena izmed teh je prav gotovo bližina šole, saj so se morali dosedaj voziti v Štore, kar je mnoge odvrnilo od namena, da bi postali kovinarji. V skrajšani program izobraževanja pa se lahko vključujejo tudi učenci osnovne šole s prilagojenim programom, ki so imeli dosedaj le malo odprtih poti.

V šolskem letu 1980/81 so potekale intenzivne priprave na usmerjeno izobraževanje. Naši napori so bili usmerjeni v več področij. Predvsem so se vsi učitelji Centra udeleževali seminarjev in tečajev, ki jih je prirejal Zavod za šolstvo SRS. Ker nekaterih predmetov iz skupnega vzgojnoizobraževalnega programa dosedanji predmetniki niso vsebovali, smo morali pridobiti tudi nove sodelavce in tako je število redno zaposlenih naraslo na 14, medtem ko je v samem začetku prevladovalo število delavcev po pogodbi. Vsa prizadevanja so bila usmerjena tudi v zagotovitev prostorskih pogojev.

Ob ustanovitvi je Center za usmerjeno izobraževanje podedoval skoraj prazno poslopje bivše osnovne šole. Potrebno je bilo prekriti streho, zamenjati žlebove, dvorišče za šolo je bilo ob dežju skoraj neprehodno. Zaradi majhnega števila oddelkov je bilo nemogoče kriti materialne stro-

ške, osebni dohodki zaposlenih so bili pod republiškim poprečjem. Pouk je potekal frontalno, saj ni bilo na voljo dovolj avdiovizuelnih pripomočkov. Za nameček vsem težavam pa je pristavil svoj lonček še zakon o usmerjenem izobraževanju, ki je s svojimi zahtevami močno posegel v že tako prazne žepe tudi drugih srednjih šol. Da bi dosegli verifikacijo, je bilo potrebno urediti specializirane učilnice, ustanoviti knjižnico in opraviti številna adaptacijska dela.

Danes se lahko pohvalimo, da smo ugodili skoraj vsem zahtevam in opravili najnujnejše. Šolska streha je prekrita, žlebovi so popravljeni. Dvorišče je bilo asfaltirano z minimalnimi stroški, saj smo vsa dela do asfaltne preobleke opravili sami s prostovoljnim delom. Pouk poteka v sodobno opremljenih učilnicah, šolska knjižnica pa šteje že preko 6.000 knjižnih enot.

Center za usmerjeno izobraževanje ves čas svojega obstoja uspešno sodeluje z združenim delom in družbenopolitičnimi organizacijami. Zlasti tesno pa je sodelovanje s tistimi OZD, v katerih poteka proizvodno delo in delovna praksa: Tekstilna tovarna Prebold, Feralit, SIP in Strojna. Na osnovi njihovih potreb smo tudi izoblikovali vsebinski program izobraževanja.

V juniju šolskega leta 1980/81 smo dokončali izobraževanje odraslih v poklicni tekstilni šoli v Preboldu in skupaj s poklicno administrativno

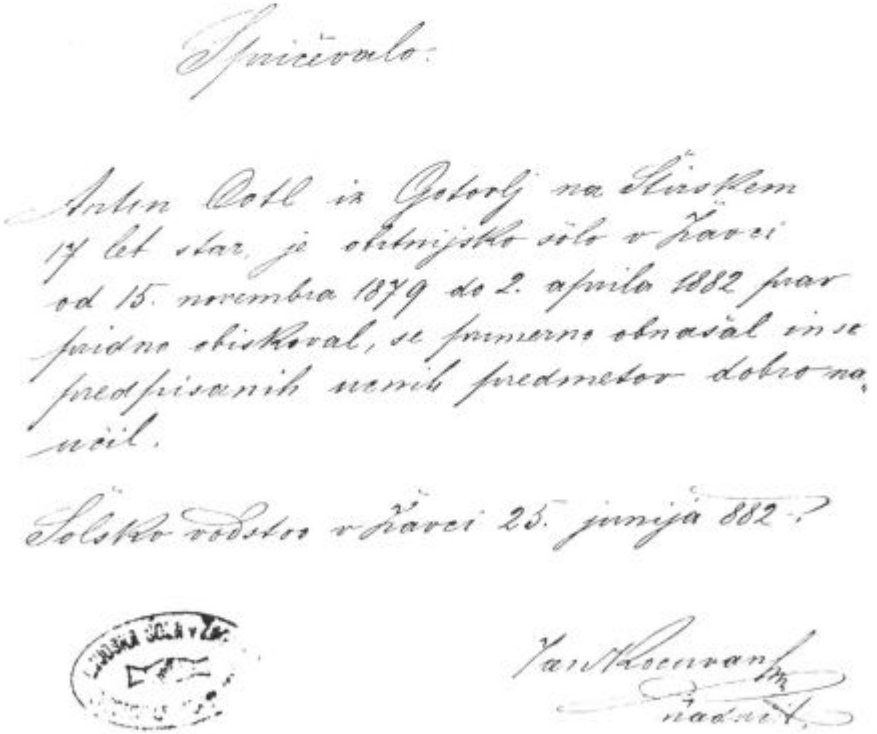
Spričevalo:

Anton Ootl iz Gotovlj na Štirskem 17 let star, je obrtnijsko šolo v Žavci od 15. novembra 1879 do 2. aprila 1882 prav pridno obiskoval, se primerno obnašal in se predpisanih učnih predmetov dobro naučil.

Šolsko vodstvo v Žavci 25. junija 882.

Van Kocuvan
nadzor.

Spričevalo iz leta 1882

šolo Centra pripravili uspešno valeto, ki so se je udeležili predstavniki skupščine občine Žalec, družbenopolitičnih organizacij in organizacij združenega dela.

Vsa leta smo skušali kar najbolj vključiti mladino v vsa dogajanja in tudi odločanja na šoli. Učenci so uspešno sodelovali v svetu Centra in na učiteljskih konferencah. Pomembno pa je bilo delovanje OO ZSMS na šoli. Učenci so se vključevali v različne interesne dejavnosti, pa tudi učni uspeh je bil zadovoljiv.

Na šoli že ves čas njenega obstoja uspešno deluje kulturno društvo, v okviru katerega so najaktivnejše dramska, recitacijska in ritmična skupina.

Učenci vsako leto sodelujejo na prireditvi Naša beseda in so v šolskem letu 1979/80 uspešno zastopali žalsko občino na regijskem srečanju v Šoštanju.

Z dramskimi deli so člani kulturnega društva večkrat nastopali po drugih srednjih šolah celjske regije, redno pa so se vključevali tudi v kulturne prireditve same krajevne skupnosti Žalec. Vsako leto je večina učencev aboniranih v celjskem gledališču, prav vsi pa so člani filmskega gledališča, ki ga organizira občinska kulturna skupnost Žalec.

V razvoju Centra za usmerjeno izobraževanje je odigral pomembno vlogo odbor za nadaljnji razvoj srednjega šolstva pri SO Žalec, prav tako pa tudi svet za vzgojo in izobraževanje ter koordinacijski odbor za usmerjanje vpisa pri občinski izobraževalni skupnosti Žalec.

Center deluje komaj četrto leto, zato šele iščemo poti in oblike našega delovanja, pri čemer se zavedamo, da šola ni sama sebi namen in da je nujna njena povezanost s krajem, družbenopolitičnimi organizacijami združenega dela. Le ob tesni povezanosti bo mogoč tudi napredek Centra.

Zoran Kovač

GLASBENA ŠOLA »RISTO SAVIN« SKOZI 25 LET

O neki glasbeni tradiciji bi v Žalcu težko govorili, pa čeprav se Liboje, Zabukovica in Prebold že dolgo ponašajo s svojimi pihalnimi orkestri. Žalska mladina, ki si je hotela pridobiti glasbeno izobrazbo je hodila v Celje ali pa k redkim učiteljem, ki so poučevali glasbo privatno. Z leti se je možnost za vpis na celjsko glasbeno šolo vedno bolj zmanjševala. Pritisk na šolo je bil vedno večji, možnosti pa vse manjše. Zaradi splošnega interesa za organizirani glasbeni pouk, je Občinski ljudski odbor Žalec, dne 3. 9. 1957 izdal odločbo o ustanovitvi Nižje glasbene šole v Žalcu. Za prvega v. d. upravitelja pa je bil imenovan učitelj tovariš Drago Predan.

Učiteljski zbor danes. Od leve proti desni stojijo: Stanko Podbregar, Tanja Cehner, Zvonko Smrke, Darja Kovač, Savo Kure, Zvonka Sajko-Plohl, Jonatan Stebernak, Mojca Florijančič, Jože Škorjanc, Marija Alatič, Viljem Trampuž. Sedijo: Marjan Kozmus, Brina Zupančič-Rogelj, Zlata Prodan, Zoran Kovač, Serpo Santo, Elizabeta Križnik, Vendelin Videc, Irena Zakonjšek.

Vpisanih je bilo 62 učencev, ki so se učili klavir, harmoniko, pihala in trobila. Ker šola ni imela svojega klavirja, se je pouk vršil v privatnem stanovanju tovarišice Pečarič Jerice v Gotovljah. Ostali instrumenti so se učili v sindikalni dvorani podjetja Gradnja in stranskih prostorih Kina v Žalcu. Nauk o glasbi se ni poučeval kot predmet, ampak je vsak učitelj instrumenta po potrebi razlagal tudi glasbeno teorijo.

Prvi redno zaposleni učitelj je bil tovariš Alojz Šutej, ki je postal tudi ravnatelj. Šola je imela pet zunanjih sodelavcev. Šolsko leto so končali z zaključnim nastopom in 85 učenci. Nauk o glasbi se je učil kot poseben predmet, učilnice pa so bile še vedno raztresene po Žalcu.

Zaradi bolezni tovariša Šuteja Alojza je delo upravitelja prevzela tovarišica Šelih Nada. Uspelo ji je dobiti prostore v bivši stavbi občine Žalec.

Prostori so bili vlažni in temni, vendar za takratne razmere velika pridobitev. Vsa glasbena dejavnost je bila pod eno streho. Šola je pridobila dva stara pianina, harmoniko ter nekaj starega pohištva. Ustanovljen je bil šolski orkester, ki ga je vodila tovarišica Nada Šelih in harmonikarska skupina, ki jo je vodil tovariš Marijan Kozmus.

Šolski odbor, ki ga je vodil tovariš Janko Kraševec si je zadal nalogo čim bolj afirmirati šolo. To mu je popolnoma uspelo, saj je zabeleženo v kroniki iz šolskega leta 1961/62 20 nastopov obeh orkestrov, od katerih je najvažnejše sodelovanje na Okrajni reviji v Rogaški Slatini in na Občinski reviji v Šempetru.

Jeseni 1962 je bil imenovan za ravnatelja tovariš Zoran Kovač. Naslednja leta so potekala v nenehnem večanju števila učencev in notranji organizaciji. Razpisi delovnih mest so bili neuspešni in večni kadrovski problem so reševali zunanji sodelavci, ki so se stalno menjavali.

V šolskem letu 1963/64 se je poleg klavirja, violine, harmonike, pihal in trobil, uvedel tudi pouk kitare, ki jo je učil tovariš Ivan Arnšek.

Svetovalec prof. Egon Kunej je ob obisku šole zapisal.

»Šola dosega v danih pogojih dobre rezultate dela.« Pohvalil je številne nastope, ki so pripomogli k večji afirmaciji glasbene šole v občini. Predlagal je občini kot ustanovitelju, naj zagotovi šoli ustreznejše prostore.

V zapisniku pregleda dela šole svetovalca prof. Pavleta Kalana beremo:

»V skromnih razmerah, ki v njih šola deluje, glasbena šola v Žalcu zadovoljivo opravlja svojo poslanstvo.«

V šolskem letu 1970/71 se je starim problemom — pomanjkanju in menjavanju učiteljev, temnim, vlažnim in premajhnim prostorom pridružil še prehod na enoizmenski pouk osnovne šole v Žalcu in uvedba prostih sobot. Zaradi pretežno popoldanskega pouka v glasbeni šoli, je bilo nemogoče uvesti proste sobote.

Vse to je še poslabšalo že tako slabe pogoje dela. Vse naštete probleme so učitelji premagovali s polno mero dobre volje, saj so mnogo pričakovali od pričete gradnje nove šole. Ravnatelj Zoran Kovač je uspel prepričati odgovorne ljudi, da se je hkrati z vrtcem zgradila tudi glasbena šola. Tako

Prostori glasbene šole v Žalcu

se je rešil prostorski problem glasbene šole, gradnja pa se je občutno pocenila. Projekt je tako rekoč čez noč napravil znani celjski glasbenik, arhitekt Jure Plahutar, izredno zaslugo za samo gradnjo pa je imela tovarišica Mija Fon, ravnateljica vrtca v Žalcu.

Med gradnjo je bila široka akcija zbiranja sredstev za opremo nove šole, ki je v celoti uspela. Prav posebno se je pri tem poleg ravnatelja glasbene šole angažiral tovariš Janez Meglič. Otvoritev nove šole, ki je stala 530.000 dinarjev je bilo 8. marca 1972. Šola je dobila ime po skladatelju Ristu Savinu. S preselitvijo v nove prostore so postali pogoji za delo odlični.

10. LET GLASBENEGA ODDELKA NA POLZELI

1. 9. 1972 je pričel z delom oddelek glasbene šole na Polzeli. Šola je dve leti delovala pod okriljem KUD Svoboda Polzela in pod strokovnim vodstvom Glasbene šole »Risto Savin« Žalec. Tovarišica Marija Tiler je poučevala klavir, tovariš Stanko Podbregar pa harmoniko in nauk o glasbi.

Leta 1974 je postala dislocirani oddelek Glasbene šole »Risto Savin« Žalec, prostore pa je dobila v adaptiranem Kulturnem domu na Polzeli. Za razvoj oddelka ima velike zasluge tovariš Stanko Novak.

V šolskem letu 1976/77 je pričel delovati dislocirani oddelek na Vranskem. Poučevalo se je klavir, harmoniko in nauk o glasbi. Bilo je 25 učencev, poučevala pa sta tovarišica Elizabeta Križnik in tovariš Ciril Jagrič.

Ob praznovanju 20-letnice je šola imela že 244 učencev ter dva dislocirana oddelka na Polzeli in Vranskem. Letni delovni načrt je realiziralo 9 stalnih in 5 honorarnih učiteljev.

Za teden praznovanja 20-letnice šole so učitelji uglasbili glasbeno pravljico »Ostržek« in jo predvajali v osnovnih šolah Vransko, Petrovče, Polzela in Žalec ter v VVZ v Žalcu. Izredno je uspel tudi Beethovnov večer, Večer komponistov in Absolventski večer.

Šolsko leto 1977/78 je potekalo v znamenju formiranja VIO Žalec. Vsi samoupravni akti so bili vsklajeni z Zakonom o združenem delu ter predloženi sodišču za novo registracijo. Šola se je preimenovala v VIO Žalec, TOZD Glasbena šola »Risto Savin« Žalec.

Na novo smo ustanovili oddelek v Preboldu. Vpisanih je bilo 27 učencev, klavir in harmoniko pa sta poučevala tovarišica Zdenka Marinc in tovariš Stanko Podbregar.

Materialna osnova in pogoji za delo so sedaj v vseh oddelkih dobri, kadrovski problem pa še nadalje ostaja pereč.

Mladinski pihalni orkester je bil ustanovljen 23. 5. 1980. Za seboj ima že vrsto uspešnih nastopov.

Orkester vodita Zoran Kovač in Vendi Videc. Za prvega predsednika orkestra je bil izvoljen Erni Ramšak. Med ustanovitelje orkestra lahko štejemo tudi Janeza Krofliča, predsednika Svobode.

Vokalno instrumentalni ansambel »Mali vokali« deluje v Preboldu. Ustanovljen je bil v mesecu februarju 1981. Imeli so že več uspešnih nastopov, med drugim tudi v oddaji »Srečanje« na TV. Vodja ansambla je tovariš Jože Škorjanc.

Pihalni orkester 1981. leta v Logarski dolini

Pregled števila učencev od leta 1957 do 1982

Šolsko leto	Vsi	Žalec	Polzela	Prebold	Vransko
1957/58	62	62			
1958/59	75	75			
1959/60	85	85			
1960/61	80	80			
1961/62	89	89			
1962/63	81	81			
1963/64	99	99			
1964/65	102	102			
1965/66	136	136			
1966/67	120	120			
1967/68	130	130			
1968/69	118	118			
1969/70	139	139			
1970/71	131	131			
1971/72	137	115	22		
1972/73	142	122	20		
1973/74	164	145	19		
1974/75	181	155	26		
1975/76	232	202	30		
1976/77	244	189	30		25
1977/78	290	203	39	27	21
1978/79	283	201	42	16	24
1979/80	310	206	55	17	32
1980/81	308	227	38	16	27
1981/82	345	235	77	12	21

Marlen Premšak

VIOLINA IN DIRIGENTSKA PALICA

Talent, zrasel iz glasbene tradicije

»... Dunajska muzikalnost in moskovska težnja k sproščeni profesionalnosti sta elementa, ki ju je združil med obema glasbenima središčema kot svoje umetniško načelo, ki mu zaupa ... Tako se je razvil v muzika — violinista z obširnim znanjem in izvrstno tehniko. V vseh izvedbah se je pokazal resnega, temperamentnega muzika z dobrim občutkom za stil ... Mozarta je igral sigurno, poglobljeno, z izraznostjo, ki se je uveljavila zlasti v drugem stavku. Zadnji stavek je igral z močno zagnanostjo, z zaletom in živahnostjo, prepričljivo ...«. So besede, polne hvale in navdušenja, kot so jih ob nastopih Francija Rizmala, glasbenika, izjemnega violinista, žalskega rojaka, zapisali v slovenskih časopisih številni kritiki. Ob nastopih mladega moža, ki v teh dneh obvladuje nov inštrument — orkester in z enako strastjo kot violinski lok drži v rokah dirigentsko palico.

Franci Rizmal, 32-letni virtuoz, je zrasel sredi glasbe, med ubranimi glasovi in polnimi zvoki. V gostilni Rizmalov so leta in leta pozno v noč razpravljali pevci in muzikantje. Med pêtimi Rizmali so se trije fantje zagrizli v muziko. Vinko je še vedno pevovodja v Braslovčah, dr. Lojze je odličen tenorist, najbolj zavzetega med njimi, Franja, je smrt leta 1976 komaj 63-letnega iztrgala predanemu delu, glasbi, ki ji je posvetil velik del svojega življenja.

Franjo Rizmal, oštir, je Žalec za dobrih štirideset let spremenil v živo glasbeno mesto, v času, ko nihče njegovih prijateljev ni vprašal za denar, če je bilo treba zaigrati ali zapeti v Savinjski dolini. Vrstili so se pomembni glasbeni dogodki. Z velikim navdušenjem so razveseljevali občinstvo z operetami: Mežnarjeva Lizika, Planinska roža, Kovačev študent. Glasovi okteta Rista Savina so odzvanjali v oddaljenih vaseh in zaselkih. Koliko ur je Franci, takrat še kratkohlačnik, prebil pri vdovi Rista Savina, da je pri njej prepisoval note, ki jih je oče potlej prirejal za nastope.

Franjo je za svoje glasbeno delo prejel številna priznanja. Od tistih za vodenje zborov, Savinove plakete in Gallusove zlate značke do državnega odlikovanja, reda zaslug za narod s srebrno zvezdo.

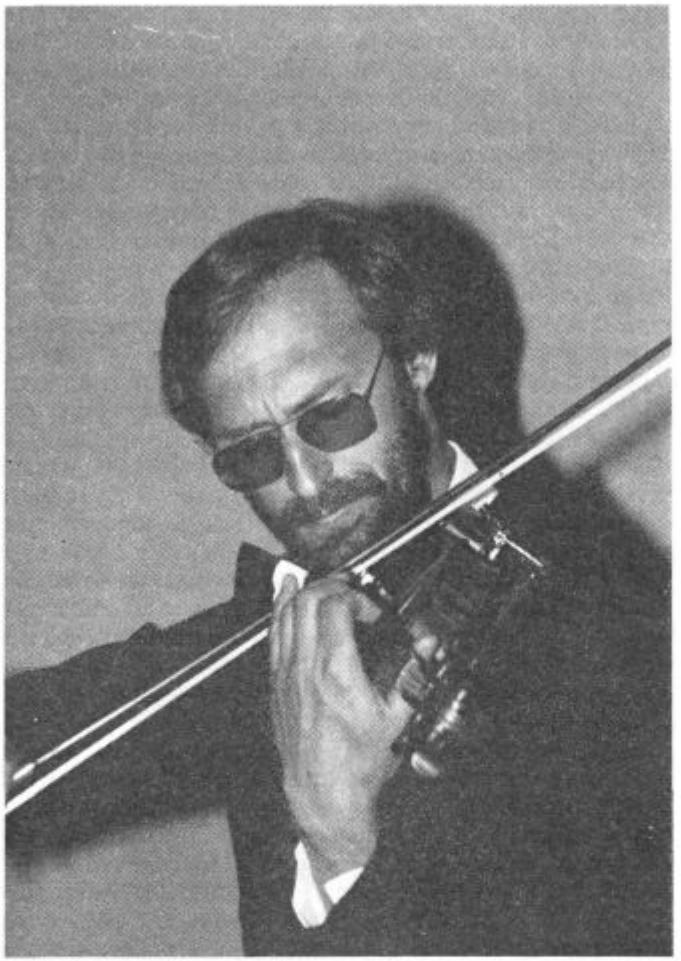

Franci Rizmal

Časi so se danes spremenili. Gostilničarja, ki je bil srce glasbenega življenja v Žalcu, ni več. In tudi nekdanjega navdušenja ne. Vendar v obeh njegovih sinovih, Vojku, zlasti pa v Franciju, je ostal živ velik del njegove dediščine. Še več. Franci Rizmal s svojo predanostjo glasbi in svojim velikim talentom postaja izjemen glasbenik, dobrodošel na vsakem glasbenem odru.

Spomini na rano otroštvo so v Franciju že zbledeli. Stopinje, ki jih je prehodil z violino pod prsti pa so ostale. Že kot otrok je na očetovo pobudo redno vadil na violini. Mladi Franci, ki je začel hoditi v celjsko glasbeno šolo, je nastopil na vsaki proslavi, ni manjkal na nobeni prireditvi Pokaži, kaj znaš. Violina se je zraščala z njim. Po osnovni glasbeni šoli se je dokončno odločil za glasbo — vpisal se je na srednjo glasbeno

šolo v Ljubljani, ki jo je končal leta 1970. V zadnjem letniku je že hodil poučevat otroke v Celje. Priredil je samostojne koncerte v Celju, v Mariboru, v Žalcu in v mali dvorani ljubljanske Filharmonije.

»Prav v času, ko sem koncertiral in pripravljal diplomo in nisem vedel, kje se me glava drži, smo v Žalcu na očetovo pobudo pripravljali opereto Mežnarjeva Lizika. Na voljo smo imeli samo klavirski izvleček, tako da sem jo moral jaz prirediti za orkester. Ob pomoči sošolca Vinka Šorlija sem napisal partituro. Bila je prava norija. Za teden dni, ko nam je voda že tekla v grlo, sva se dobesedno zaprla v hišo. Ko je bilo vse nared, sem dirigiral opereto.«

Malo je potlej počival, a ne za dolgo. Pred njim je bil sprejemni izpit za akademijo. Odločil se je za Dunaj. Šlo je vse po sreči in sprejeli so ga. Na Dunaju se je začelo zares.

»Najprej sem igral lestvico. To je osnovni kriterij. Potem sva s pedagogom vadila na prazne strune. Bilo je neizprosno. Po šestih mesecih nisem več znal zaigrati niti Na planincah.

A naučil sem se ogromno. Danes vem, kako je treba stvar narediti. Akademijo, ki traja osem let, sem končal v petih letih. Leta 1976 sem diplomiral. Takrat je bila spet norija. Diplomski koncerti, nastopi, kot solist sem nastopil v radijskem orkestru v Žalcu, kjer smo zaigrali Mozarta. Koncert je sijajno uspel in zame je bila to pomembna spodbuda.«

Dunaj, nato Moskva. Glasbeni mesti. Kar se je naučil na Dunaju, je Franci Rizmal še dopolnil v sovjetski prestolnici. Dozorel je v violinista, v virtuoznega solista. Po šestnajstih letih trdega dela se je zaposlil na ljubljanski radioteleviziji, v tamkajšnjem orkestru, kos malodane vsaki nalogi, vsakemu glasbenemu avtorju.

Leta študija so mlademu Žalčanu vlila gotovost, tehnična izpiljenost mu je v roke dala močno orožje. Vsak njegov nastop so tako ljubitelji kot poznavalci na vso moč hvalili. Njegove sijajne interpretacije, silo, ki jo zna izvabiti strunam, čarobno razpoloženje, s katerim napolni prostor. Njegovi koncerti po Sloveniji in v domačem Žalcu so vedno izjemni kulturni dogodki. Dvorane nabito polne. Aplavzi dolgi in gromki. Enako navdušenje je požel maja 1981, ko se je domačemu občinstvu prvikrat predstavil kot dirigent.

»Dirigiranje me že celo življenje vnemirja. Zato sem se odločil za triletni študij dirigiranja v Grazu, pri učitelju dr. Milanu Horvatu, dirigentu svetovnega slovesa. Ker štipendije nimam, si z violino služim kruh. A reči moram, da so me rojaki v Žalcu, tamkajšnji odgovorni ljudje, vedno podpirali in mi tudi gmotno pomagali pri mojem glasbenem študiju.«

Ob letošnjem velikem praznovanju, slovesnosti ob 800-letnici Žalca, pripravlja Franci Rizmal za svoje rojake privlačen glasbeni dogodek — predstavili bodo opereto Planinska roža Radovana Gobca, ki jo bo vodil Franci Rizmal z dirigentsko palico.

— — —

»Kaj je namen glasbe?« se je Franci Rizmal nekoč spraševal. Danes z gotovostjo trdi: »Da ljudem nekaj dá. Lahko igraš izvrstno, brezhibno, a ljudje ostanejo hladni. Ne zaživijo z muziko. Kaj pomaga, če igraš

perfektno, a tisti, ki te posluša, od tega nič nima, ničesar ne odnese s seboj. Če ljudi ogreješ, si izpolnil svojo veliko nalogo. Pa naj bo to z najtežjim nastopom ali z operето, s priljubljenim dunajskih valčkom. To ni važno. Ljudje odhajajo z lepim občutkom, odhajajo obogateni.

Vendar tega ne dosežeš samo z izpiljeno tehniko. Ne, če stojiš zunaj življenja, zaprt sam vase. Na Dunaju smo z akademije hodili večer za večerom poslušat violinista, ki je igral v oštariji. In še danes bi raje poslušal njega kot virtuoza, ob katerem mi je dolgčas.«

Zaljubljen moraš biti v muziko, trdi Franci Rizmal. Le tako je možno živeti z glasbo, za glasbo in jo dajati drugim. Takšen je bil njegov oče, takšen je Franci.

»Če muzika seže do človeka, je odvisno od izvajalca. To je posebna sposobnost, ki jo glasbenik ima ali je nima. Veliko se da naučiti. Muzika poteka v času in dokončno — nič se ne da izbrisati, še enkrat napisati ali narisati. To terja maksimalno koncentracijo. Misliti moraš na tisoč reči hkrati. A zanimiv je le tisti glasbenik, ki te prepriča. Najbolj važno je, da se znaš delu približati, približati temu, kar je čutil avtor. In pošten moraš biti do sebe in tistega, ki zveni skozi tebe.«

Dolga in trda je pot glasbenika. Pot, ki jo ob študiju glasbenega dela prehodi solist. Prisluhniti mora občutjem, odkriti svoj odnos do avtorja in se poslušati. Sproti ugotavljati, kaj je dobro in kaj slabo, vedeti, kaj proizvaja, in kako mu to uspeva. V začetku je vsekakor najtežje, da se nauči poslušati in ocenjevati svoje igranje. Najprej ima za to profesorja, kasneje je prepuščen sam sebi.

Garanje, garanje in znova garanje. Kljub temu pa se je Franci Rizmal odločil, da gre še dalje. Da zamenja inštrument. Ob violini ga bolj in bolj privlači nov inštrument — orkester.

»Orkester je zamotan, zapleten, dragocen inštrument. Dirigiranje ima zame neznanski mik. Začutil sem dirigiranje. To je izredna stvar. Kolikor je dirigentov, toliko je različnih zvokov orkestra. Kakor vodiš, tako orkester igrá.«

Franci Rizmal se je odločil, da si bo do 35. leta vzel čas, da bo študiral, se izpolnjeval, igral in dirigiral. Čeprav je res, da je mnogo težje dobiti priložnost »igrati« na orkester kot na posamičen glasbeni inštrument, je prepričan, da se mu bodo ponudile možnosti, kajti:

»Če si veščak, ti življenje vedno daje priložnosti.«

NIKOLAJA VIPOTNIK

Žalčanka

Diplomirala na zavodu za glasbeno in baletno izobraževanje v Ljubljani pri prof. S. Bleiweiss in prof. Evi Novšak-Houški.

Nadaljevala študij na Dunaju pri prof. G. Horniku, članu Dunajske državne opere.

Repertoar študirala v Gradcu pri prof. Carol Blaickner-Mayo.

Pri Ameriškem inštitutu za glasbeni študij uspešno končala master class mojstra za italijansko opero Maria Salerna in master class Joan Dornemann, prve korepetitorke Metropolitan opere v New Yorku.

Ivan Rojc

RAZVOJ SLOVENSKEGA LOVSTVA V ŽALCU

Za uvod nekaj o zgodovini Slovenske lovske organizacije: Slovensko lovsko društvo je bilo ustanovljeno leta 1907; ustanovilo ga je navedenih petnajst članov:

1. Ivan Benčina, trgovec, Stari trg pri Ložu
2. dr. Edvard Bretl, zobozdravnik, Ljubljana
3. dr. vitez Aleks Gorup, Reka, Viale Francesco Deak, vila Gorup
4. Milan Ivančič, tovarnar, Medvode
5. Gabrijel Jelovšek, tovarnar, Vrhnika
6. dr. Ivan Lovrenčič, odvetnik, Ljubljana
7. dr. Mir. Lukan, c. kr. okr. komisar, Ljubljana
8. Dragotin Klobučar, bančni uradnik, Ljubljana
9. Anton Martinc, uradnik Vzajemn. podpornega društva, Ljubljana
10. J. J. Moravec, Mill Creek, Howe Sound B. C. Vancouver, Canada
11. Štefan E. Paximadi, veleposestnik, Sežana
12. Franc Picek, trgovec, Ribnica
13. Janko Rahne, c. kr. notar, Brdo, p. Lukovica
14. Franc Urbanc ml., veletrgovec, Ljubljana
15. Peter Žmitek, prof., Ljubljana, pod Rožnikom, vila Rak

Tri leta pozneje je že zagledala luč sveta naša strokovna revija Lovec, ki nepretrgoma izhaja, razen v presledku med prvo in drugo svetovno vojno, torej od leta 1910.

Dne 7. maja 1910 se je Slovensko lovsko društvo prvikrat udeležilo s svojimi eksponati mednarodne lovske razstave na Dunaju.

Tu podajam kratek povzetek iz te razstave:

Priznati moramo, da se je naša Kranjska kljub majhnim sredstvom, ki so bila na razpolago, predstavila zelo častno in lahko smo z njo popolnoma zadovoljni. Nahajala se je v precej prostorni dvorani že zgoraj omenjene »palače avstrijskih dežela«, katero je zgradil dunajski arhitekt Decsy.

Pred glavnim vhodom na slavnostni cesti stojita dva velikanska kipa: Leopold Bamberški in Maksimilijan I., oba v tedanjih lovskih uniformah, na konjih. V tem poslopju ima vsaka avstrijska dežela svojo posebno, večjo in manjšo dvorano, kakor to zahteva obseg razstavljenih predme-

V »restavraciji pri kolodvoru« v Žalcu je bil ustanovljen 1918. leta prvi lovski klub Žalec

tov. Zastopane so bile vse kronovine, obžalovati je le, da se naša sosedna Koroška ni udeležila razstave. Palača leži v bližini majhnega umetnega ribnika na slavnostni cesti in zbuja že od daleč pozornost.

Naša slovenska razstava se je nahajala tik ob dvorani šlezijske razstave. Če si prišel od glavnega vhoda, si opazil na levi strani prvo skupino: Zverinjad. Tu smo videli naše domače zveri: medveda, volka, divjo mačko, lisico, jazbeca itd. Ob tej skupini je bil napis »Slovensko lovsko društvo«. Na nasprotni strani je bil razstavljen cel gozd srnjakovih rogovij in gamsovih rogljev. Pozornost so zbujale slike istrskih brakov iz psarne Podgora, last društvenega predsednika dr. Ivana Lovrenčiča.

Dne prvega marca leta 1913 je že imelo Slovensko lovsko društvo 770 članov, ki so bili vsi naročniki revije Lovec. Naklada revije v tem času je bila že nad tisoč izvodov.

Zavedni slovenski lovci v tej dobi še niso imeli lastnih lovišč, lovili so in se lovsko izživljali le priložnostno. Vsak si je moral nabaviti lovsko karto in čakati na povabilo lastnika lovišča, ki so pa bili po večini tujci.

Šele po končani prvi svetovni vojni so se začeli ustanavljati lovski klubi na Slovenskem. Ker je bil tudi v predaprilski Jugoslaviji zakupni sistem, si je moral vsak klub izdražbati pri občini lovišče, če ga je hotel imeti, kar pa ni bilo za tiste čase ravno poceni.

Tak lovski klub je bil ustanovljen v Žalcu dne 3. julija 1918 ob 20.30 zvečer v kolodvorski restavraciji.

Povzetek iz originalnega zapisnika ustanovnega sestanka Lovskega kluba v Žalcu, dne 3. julija 1918 ob ½ 9. uri zvečer, v Kolodvorski restavraciji:

Začasno izvoljeni predsednik pripravljalnega odbora, g. Josip Kodre, pozdravi vse navzoče in konstatira, da so se prijavljeni člani odzvali vabilu skoraj polnoštevilno.

Navzoči:

1) Kodre Josip, 2) Pikl Franc, ml., 3) Vizovišek Janko, 4) Šoster Janko, 5) Lorber Josip, ml., 6) Kukec Vilko, 7) Kveder Vinko, 8) Dr. Rihard Bergmann, 9) Širca Josip, 10) Vodenik Anton, 11) Hodnik Franc, 12) Černej Ludvik, 13) Krajnc Matija.

Nato prečita odstavek lovskega statuta, ki obsega volitev funkcionarjev. Izvoljeni so bili sledeči:

Kodre Josip, načelnik, Kukec Vilko poslovodja, Vedenik Anton lovski vodja, Kveder Vinko, namestnik lov. vodje.

Pripravljalni odbor (dr. Rihard Bergmann, Kodre Josip in Kukec Vilko) predlaga, da se sprejme od njega izdelani lovski statut kluba, ki ga načelnik od točke do točke prečita. Pri vsaki točki otvori načelnik debato; statut je bil z nekaterimi spremembami soglasno sprejet. Nabava lovskih kart za goste se odklanja. Sklene se naročiti štampilko z besedilom: »LOVSKI KLUB v ŽALCU«.

Načelnik se zahvali za lepo udeležbo in zaključi sestanek ter izraža željo, da posečajo lovci vse lovske večere polnoštevilno.

Kodre Josip Vilko Kukec

Klub je deloval dve leti, ko mu je končno uspelo na dražbi dobiti leta 1920 tudi lovišče na območju občine Žalec, občine Petrovče in zahodni

Lovski dom Rinka v prvotni obliki

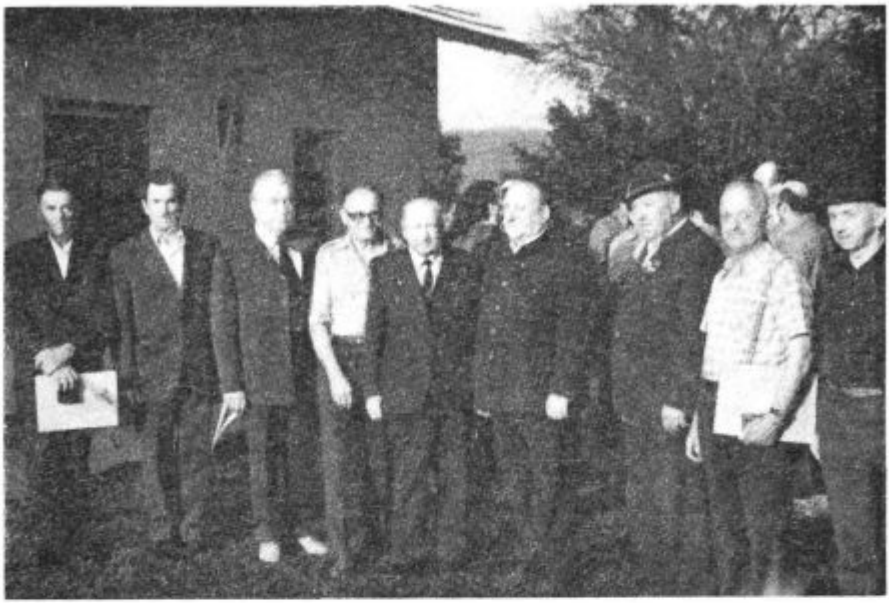

Člani lovske družine Žalec pred novo dvorano na Rinki

del občine Griže, preko Savinje. Tako so končno člani kluba prišli do zaželenega lovišča, ki so ga upravljali s svojimi člani. Lovišča so občine dajala vsakih šest let v upravljanje najboljšemu ponudniku, zato so večkrat prehajala v času predaprilske Jugoslavije iz rok v roke, ker je bil pač zakupni sistem. Tako pogosto menjavanje upravljalcev lovišč je na gojitev divjadi slabo vplivalo.

Predno zaključim Lovstvo v predaprilski Jugoslaviji, moram opisati razmere lovstva na območju sedanjega lovišča, ki ga upravlja Lovska družina Žalec:

Kot sem že omenil je upravljal lovišče občine Žalec Lovski klub v Žalcu, medtem ko je lovišča občine Velika Pirešica, ki je pokrivala lovišča Zaloško gorico, Galicijo, Kjumberg in Ponikvo, imela v zakupu lastnica graščine Grmovje Irma Jeschounig. Lovišča občin Gotovlje in Šempeter v Savinjski dolini pa je imel v zakupu lastnik graščine Novi klošter Parin.

Omeniti moram tudi to, da se je v predaprilski Jugoslaviji leta 1936 posrečilo našemu znanemu gotoveljskemu lovcu, že pokojnemu tov. Vinku Jordanu, na dražbi iztrgati iz tujčevih rok lovski revir občine Gotovlje in ga upravljati do okupacije.

Sicer pa predstavlja svet, ki obsega na tem področju z bogatimi kulturami na žalskem, gotoveljskem in delno šempetrskem območju, pa seveda tudi predele Pirešice, Galicije in Ponikve s svojimi gozdovi z dobro podrastjo, odlično naravno okolje za številno divjad. Ko se je tod pričelo razvijati organizirano lovstvo, se je to kmalu poznalo tudi pri staležu divjadi v gozdovih. Načrtno lovsko gospodarstvo je ugodno vplivalo na

porast staleža male divjadi, za katero nudi naše lovišče dobre življenjske pogoje.

Po odhodu okupatorja smo se tudi žalski lovci lotili organiziranja svoje nove lovske družine. Dvanajst članov: Josip Lorber, Vilko Senica, Ivan Rojc, ing. Janko Petriček, Franc Kočevar, Vinko Novak, Vinko Jordan, Jože Zagode, Lojze Kočevar, Janko Šoster, Ivan Ferlež in Matija Vihernik, se je dne 6. septembra leta 1945 sestalo v prostorih gostilne Franc Pikl v Žalcu in ustanovilo Lovsko družino Žalec, ki je bila v letu 1946 registrirana. Od ustanovnih članov še živita tov. ing. Janko Petriček in Ivan Rojc.

Lovska družina Žalec je upravljala lovišča KS Žalec, Gotovlje in Petrovče od leta 1945 do 1947. Moram pripomniti, da se je tega leta na območju Petrovč ustanovila nova lovska družina, ki ji je predsedoval Drago Predan. Ta družina je delovala le do leta 1949, ker je v tem letu prišlo do likvidacije vseh tistih lovskih družin, ki niso imele pogojev za samostojno gospodarjenje. Morala se je pripojiti lovski družini Hum Celje. V tem letu se je tudi priključila lovska družina Velika Pirešica k lovski družini Žalec. Tako so se formirale lovske družine v Sloveniji. Kajti le lovišča, ki so dovolj velika, imajo pogoje za gojitev divjadi. S pripojitvijo lovske družine Velika Pirešica k Žalcu se ni povečalo samo članstvo, pomembno so se razširila tudi lovišča, ki so dosegla izmero preko 5000 ha.

Ob ustanovitvi družina ni imela svojih prostorov, zato smo bili lovci prisiljeni, da smo svoje sestanke opravljali v raznih gostilniških lokalih na našem območju. Zato je povsem razumljivo, da je bila želja, dobiti svoj lastni dom, ves čas močno prisotna. Leta 1958 je na mojo osebno pobudo družina kupila star objekt na Rinki, ki je bil potreben precejšnje obnove. Poprijeli smo za delo in ga po dveh letih uspešno končali. Po dobrih dvanajstih letih pa se je zaradi stalnega povečanja članov v družini pokazala potreba po razširitvi objekta. Težko je bilo prepričati nekatere člane, da je nujno graditi. Vendar smo zmagali tisti, ki se dela in naporov nismo ustrašili. Tako smo v letu 1974 začeli graditi novi objekt in ga dokončali ter ga svečano odprli v letu 1976 ob proslavi tridesetletnice obstoja lovske družine Žalec. Preko 6000 prostovoljnih udarniških ur so opravili člani družine. Tako smo ob velikem razumevanju in pomoči krajanov, s katerimi je družina kar najtesneje povezana, in ob finančni ter materialni pomoči delovnih organizacij, in ne nazadnje tudi občine Žalec, pridobili veliko lovsko dvorano, ki pa ne služi samo za strokovna in druga srečanja družine same, temveč so njena vrata na široko odprta tudi za potrebe delovanja vseh družbenopolitičnih organizacij tega in širšega območja. Zapisati velja, da so se k uspešno izpeljani akciji pridružili tudi gotoveljski kmetje, s katerimi družina tesno sodeluje.

Ni pa ostalo samo pri razširitvi doma in njegovi večji funkcionalni usposobljenosti. Lovci, vajeni trdega dela in naporov, smo se vključili k rekonstrukciji gotoveljskih cest, ki iz doline vodijo do našega objekta in okoliških kmetij. Tudi pri tej akciji smo naleteli na polno razumevanje krajanov, kakor tudi krajevne skupnosti, družbenopolitičnih organizacij, občine in številnih delovnih organizacij. Tudi pri izgradnji vodovoda Jedert je naša družina tesno sodelovala in imela skrb pri organizaciji celotne finančne plati.

Tako smo uspešno zaključili še omenjene akcije, katerih pomen pa presega potrebe lovske družine, saj najbolj služijo krajanom, ki so se tako še tesneje povezali z dolino.

V vseh letih obstoja in delovanja družine so njeni člani posvečali veliko skrb tudi gojitvenemu delu in staležu divjadi. Uspeli smo ga dvigniti na primerno višino, zlasti je porasel pri srnjadi. Njena splošna kondicija, teža in uplenjene trofeje so na zadovoljivi ravni. Pripomniti moram, da je stalež male divjadi zadnja leta nekoliko upadel, vendar se zopet izboljšuje. Vzrokov za to je več, predvsem intenzivno kmetijstvo in ne nazadnje razširjeno cestno omrežje s povečanim avtomobilskim prometom. Zaradi tega je dolžnost nas lovcev in vseh krajanov, da bomo s skupnimi napori skušali obdržati primeren stalež male divjadi.

Da bi lažje opravljali vsa obvezna gojitvena dela, ki nam jih narekuje zakon o lovu in gojitvi divjadi, smo po vsem območju slikovitega lovišča marljivo postavljali razne gojitvene objekte, zlasti krmišča za pernato in dlakavo divjad. Ravno tako smo uredili na sedmih hektarjih veliko remizo, odkupili zemljišče in uredili gojišče rac-mlakaric s precejšnjo vodno površino. Nadalje smo zgradili na desetine lovskih visokih prež in solnic, so pa tudi prisotne novo zgrajene lovske steze za boljši dostop v najbolj nedostopne predele srednjegorskega lovišča.

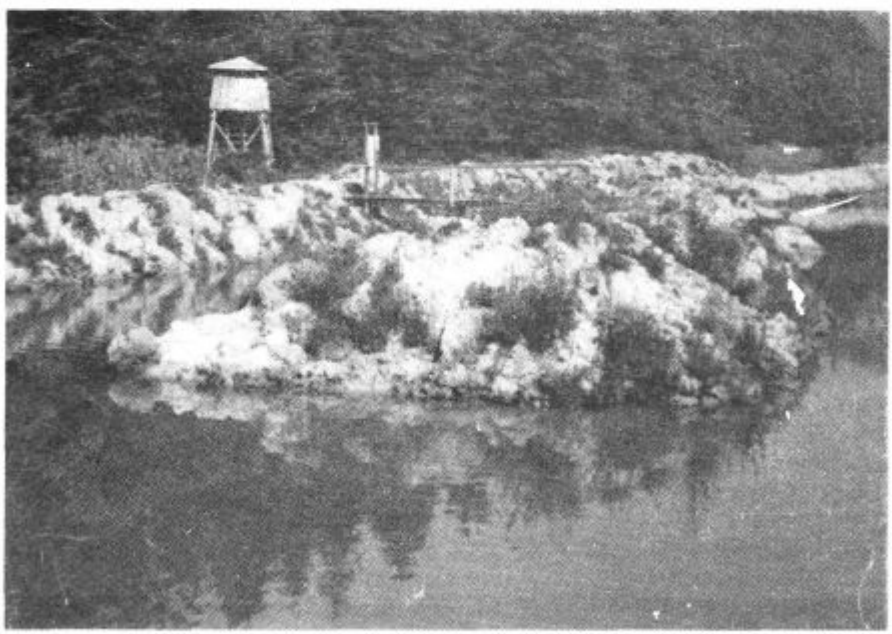

Zrejališče rac mlakaric pod Plevno

Boris Debić

PRIHODNOST SLOVENSKEGA RIBOLOVA V OBČINI ŽALEC

Ni malo poti in vse več ljudi je, ki jih iščejo, da bi ušli otopelosti zaradi omame tehniziranega in razčlovečenega množičnega življenja na pragu civiliziranega XXI. stoletja. Ena takih poti je tudi športni ribolov. V občini Žalec je ta šport zelo razvit. Omogočajo ga še sorazmerno čiste vode. Doklej? V časopisu »Delo« z dne 31. 3. 1982 na strani 2 v rubriki »S teleprinterja« je bil objavljen članek z naslovom: Zdrave pitne vode je vse manj. V njem je bilo mogoče prebrati tudi tole: ... Že sami podatki o čisti in zdravi pitni vodi so alarmantni, saj kažejo, da je 95 % vodnih tokov onesnaženih ...

Za razvoj športnega ribolova v občini Žalec je predvsem odgovorna Ribiška družina Šempeter, katere sedež je v Šempetru v Savinjski dolini, deluje pa na območju občine Žalec skladno z odredbo o določitvi ribiških okolišev in območij. V 1. členu njenega statuta je zapisano: Ribiška družina je samoupravna družbena organizacija občanov, ki prostovoljno združujejo svoje delo in sredstva za upravljanje dodeljenega ribiškega okoliša Šempeter, za varstvo in gojitev rib kot dela človekovega naravnega okolja, za izvajanje ribolova, športne rekreativne dejavnosti in turizma v skladu s splošnimi družbenimi interesi ... Namen tega prispevka je zato prikazati vsem, ki ljubijo naravo in si prizadevajo ohraniti jo za najmlajše, v kakšnih razmerah družina deluje in bo delovala v prihodnjih letih. Samo za ribje meso vnetim »športnim« ribičem pa naj obudi misel Dostojevskega, da je vsakdo vsem za vse odgovoren.

Delovni človek pri nas je postal deležen ribiških slasti šele z zmagovito ljudsko revolucijo med NOB, zlasti pa po uveljavitvi samoupravljanja, ko se je na ustanovnem občnem zboru 9. 10. 1955 v Šempetru rodila tudi ribiška družina enakega imena. Ob ustanovitvi je štela 54 članov. Le-ti so dobili v upravljanje vode tako imenovanega šempetrskega ribiškega okoliša, kar je pomenilo 55,5 km ribolovnih voda na skupno 100,59 ha vodne površine, poleg tega pa še 79,2 km varstvenih voda s skupno površino 22 ha (op.: v teh vodah ni dovoljen ribolov, ker so namenjene gojitvi ribjega zaroda in mladic, pa tudi matičnih plemenskih ribjih jat) in 35 manjših pritokov v dolžini 96,9 km ter skupne površine 34,06 ha. Kogar zanimajo podrobnosti, jih bo našel v Kroniki RD Šempeter 1955—1980, ki jo je družina izdala ob petindvajseti obletnici svo-

jega delovanja. Z mnogimi barvnimi in črno-belimi fotografijami ter zemljevidom ribiškega okoliša opremljeno knjižico je mogoče še vedno dobiti v pisarni RD in stane skupaj z jubilejno značko borih sto dinarjev. Glede na število ribičev, čistost vodotokov in njihove ribolovne površine je smel prva leta po ustanovitvi družine vsak ribič loviti neomejeno število lovnih dni v letu. Na lovni dan je ribič smel vzeti po 10 ciprinidov (podust, klen, mrena, platnica, krap itd.), ali pa 6 salmonidov (postrv, lipan). Prihajali so ribiči iz drugih ribiških družin naše ožje domovine in bratskih republik, tudi ribiči iz tujine niso bili redki gostje. Vsem tem so se večkrat, zlasti ob drstitvi, pridružili neopazno še krivolovci, ki so svoj nedovoljeni plen večkrat preštevali kar s koši. In vendar je bilo rib za vse, dokler nuja razvoja ni zahtevala vse več delovnih mest, več industrije, modernejšo obdelavo zemlje itd. Znano pa je, da ni industrije brez odplak, da ni modernega poljedelstva brez strupenih škropiv, herbicidov, pesticidov, da ni mest brez komunalnih odplak itd. Za vse to pa je potrebna čista voda, ki jo je najceneje dobiti iz reke, potoka, iz tisočletnega domovanja rib in drugega vodnega živalstva, ki je v medsebojnem ravnovesju skrbelo za čistost vode. V ta začarani krog pa je človek vnesel še vse svoje nerazumevanje nastajajočih ekoloških problemov in svoj pohlep po materialnem blagostanju vpregel v zakon najnižje cene. Iz tega razloga je industrija uvozila tujo tehnologijo, ki v $^4/_5$ primerov onesnažuje okolje. Tipičnih primerov je blizu in daleč dovolj, npr. obrat titanovega belila Cinkarne v Celju, obrat galvanike v Gorenju itd. In kam z odplakami? Po najcenejši poti k sosedu — so odgovor komentirale mrtve ribe, ki so svojo zadnjo pot pogosto odplavale z belimi trebuhi navzgor, po Paki in Savinji navzdol. Tudi vodarji, ki bi po zakonu morali skrbeti za varstvo količin in kakovosti vodá, se niso znali vedno upreti miku cenenega profita. Prekomerno izkoriščanje gramoza jih je zapeljalo celo v razdiranje drstišč, strganje gramoza do laporja pa je povzročilo hitrejši tok vode in upadanje talnice. O tem je bilo marsikaj napisanega tudi v Ribiču, glasilu slovenskih športnih ribičev. Razvoj pa je udaril tudi po naravnih zavetjih rib z regulacijami, opuščanjem mlinov in žag s potrebnimi jezovi. Po podatkih Krajevnega leksikona Slovenije (zvezek III — 1976, str. 469) je bilo nekdaj na Savinji in njenih pritokih 200 mlinov in 64 žag, leta 1976 pa le še 9 mlinov in 6 žag. Medtem ko so se življenjske možnosti rib vse bolj ožile, je pa naraščalo število prebivalcev in s tem tudi število kandidatov za včlanjenje v ribiške družine. Tako je občina Žalec leta 1953 imela 29.250 prebivalcev, po popisu v letu 1981 pa 37.027 stalnih in 1040 začasnih. Na vse večje zanimanje za športni ribolov je vplivala tudi nenehna sprememba v strukturi prebivalstva, ko je vse več industrijskega in vse manj kmečkega. Po zgledu starejših se je tudi mladina vse bolj zanimala za športni ribolov in že leta 1961 je bila pri ribiški družini ustanovljena mladinska sekcija. S spreminjanjem zakonodaje o društvih in zakonodaje o sladkovodnem ribištvu je ribiška družina morala odpreti vrata v svoje vrste tudi občanom iz drugih občin in republik.

Ob takšnih razvojnih trendih je bila ribiška družina prisiljena vse bolj omejevati pravice svojega članstva na tak način, da je zmanjševala število dovoljenih lovnih dni na člana in dovoljeni dnevni ulov. Tako je

leta 1965 zmanjšala število letno dovoljenih lovnih dni na 90, dnevni ulov pa na 6 ciprinidov oziroma 3 salmonide, leta 1969 pa na 40 lovnih dni in dnevni ulov na 4 ciprinide. Omejitvenih ukrepov je bilo še več, npr. podaljšanje varstvenih dob za posamezne vrste rib ipd. Nujnost takšnih ukrepov naj pokažejo naslednji podatki:

leto	salmonidi		ulovljenih ciprinidov		skupaj		na člana		izkoriščenih lovnih dni na člana	število članov
	kosov	v kg	kosov	v kg	kosov	v kg	kosov	v kg		
1955										54
1956										88
1957										140
1958	672	300	5.354	2.047	6.078	2.877				119
1959						2.306				149
1960						2.428				161
1961	722	356	5.356	2.348	6.078	2.704				183
1962	755	349	5.247	2.473	6.022	2.822	43	21	31	182
1963	817	323	5.619	2.586	6.436	2.909	45	20	32	180
1964	519	252	6.557	3.076	7.076	3.328	43	20	29	185
1965	577	258	4.477	2.171	5.054	2.429	30	14	24	201
1966	757	323	3.138	1.448	3.895	1.771	24	11	20	239
1967	582	271	3.602	2.172	4.184	2.443		15	19	234
1968	1.096	448	2.945	1.658	4.041	2.106		12	17	237
1969	1.003	414	3.558	1.805	4.561	2.219		12,6	18	271
1970	885	393	3.975	1.973	4.860	2.366		12	19	287
1971	1.205	495	6.062	3.487	7.267	3.982		16	20	324
1972	1.108	480	9.250	4.657	10.358	5.137	20	21,6	21,7	393
1973	1.635	671	14.399	7.307	16.034	7.978	20	18	22,5	439
1974	1.096	485	12.816	6.124	13.912	6.609		17,8	19	491
1975	1.223	637	12.220	5.448	13.443	6.085		14,5	16	499
1976						7.957				520
1977	1.045	405	12.342	5.869	13.387	6.274		13,7	16	594
1978	1.423	490	10.280	4.763	11.703	5.253		11,2	17	648
1979	2.629	984	12.687	6.582	15.316	7.566	27	13,5	21	634
1980	2.402	920	14.457	8.521	16.859	9.441	28	16	22	665
1981	1.465	605	14.258	7.633	15.723	8.238	25	14	20	687
1982										689

Pripombe sestavljavca: Kjer ni podatkov, pomeni, da tudi arhiva ni več ali pa za administracijo ribiške družine zadolženi svojega dela niso v celoti opravili. Izračun števila ujetih rib, v kosih in kilogramih, in števila izkoriščenih lovnih dni na člana ni operacija deljenja števila rib s številom članov, ampak povzetek iz vrnjenih ribolovnih dovolilnic. Za leto 1982 podatkov o ribolovu seveda še ni. V dvomu je zgornje podatke potrebno zaokrožiti vedno navzgor, ne samo zaradi določenega števila nevrnjenih ribolovnih dovolilnic, temveč tudi zaradi nekaterih članov, v ribiškem žargonu jih imenujejo »mesarji«, ki so s popravljanjem datumov izkoriščenih lovnih dni, vpisovanjem manjšega števila ujetih rib in podobnimi nečednostmi varali svojo ribiško družino; ko so bili odkriti, jih je družina seveda soočila s svojim disciplinskim pravilnikom.

Gornji podatki kažejo, da se je število članstva v RD v občini Žalec v dobrih 25 letih povečalo za skoraj 13-krat in ima tendenco nadaljnje rasti, medtem ko so lovne površine tekočih voda absolutna kategorija, ki je ni mogoče povečevati. Glavna naloga ribiške družine je tako skrb za pravilno gospodarjenje z ribjim fondom, kar pomeni, da ribiči ne smejo izprazniti svojih voda, temveč s pametnimi gospodarskimi ukrepi optimalno izkoristiti biološko zmogljivost vsake ribolovne vode. Optimalni učinek vzreje rib v tekočih vodah (ekstenzivna vzreja) je podan, ko je naseljenost vode z ribami takšna, da je v največji meri izkoriščena naravna hrana in prirast rib najboljši. Znano je, da živi v zraku na površini enega kvadratnega kilometra približno 20 milijonov živih organizmov. Žuželka je tako bajno rodovitna, da bi mogla v enem samem poletju skotiti pokolenja, ki bi skupno tehtala nad 800 milijonov ton. Rekli bi raj za ribe, če žuželke ne bi imele toliko nasprotnikov, zlasti kemičnih sredstev v rokah človeka. Ribja hrana v vodi (predvsem plankton in talni organizmi) je zopet odvisna od neštetih medsebojno povezanih dejavnikov. Fauna dna in zračna hrana je v povprečju 200 kg na hektar. Ob predpostavki, da se v načrte ribičev ne vmešajo višje sile (suše, poplave) in »višje sile« (malomarnost ljudi): spuščanje strupenih odplak v vode, prekomerno jemanje gramoza ipd., da je naseljenost rib v ravnovesju s prehrambno zmogljivostjo vod v šempetrskem ribiškem okolišu, bi v tem okolišu smeli dovoliti največ 11.657 ribolovnih dni na leto, ob optimalnem prirastu pa dovoliti ujeti in vodi odvzeti največ 0,8 kg, kar da letno 9325,6 kg rib. Iz gornjih podatkov je razvidno, da je ulov l. 1980 že presegel to mejo. Nepoučeni bi lahko očitali ribiški družini, da je že zanemarila dolžnost »dobrega gospodarja«. K sreči ni tako! Poleg omejitvenih ukrepov (za Savinjo kot najbolj obremenjeno vodo je skupščina RD na seji 21. marca 1982 sklenila zmanjšati število dovoljenih lovnih dni od 40 na 30 na člana in dnevni ulov ciprinidov od 4 na 3, lov platnic pa je sploh prepovedala) je družina mislila tudi na razbremenitev tekočih voda in v letih 1975—1976 je tako nastal ribnik v Preserju na nekdanjih gramoznih jamah (zgradilo ga je NIVO iz Celja namesto odškodnine za uničena drstišča) s prijetnim ribiškim domom ob njem. Ribnik meri ca. 2,5 ha in ga bo v bodočnosti mogoče še razširiti na skupno skoraj 18 ha površine. Prvotno je bil namenjen predvsem za lov postrvi, zlasti šarenk, sedaj pa družina vlaga zlasti krape. Leta 1980 je družina prevzela v upravljanje tudi Braslovško jezero, še mnogo bolj primerno za vlaganje krapov zaradi temperature vode, in bo odprto za športni ribolov. Jezero meri ca. 4,5 ha. Še v večjo pomoč pri razbremenitvi tekočih voda bodo ribiški družini prizadevanja delavcev ribogojnice v Žalcu pod vodstvom glavnega načrtovalca mag. Borisa Skalina, ki predvidevajo možnost ribolova tudi v 13 ha velikem novem ribniku v Vrbju in 42 ha veliki zajezitvi Trnavce pri Žovneku. Upati je tudi, da bo krivolovcev vse manj, saj delavci ribogojnice načrtujejo, da bodo ob koncu srednjeročnega obdobja dajali letno na tržišče ca. 100 ton rib (Delo, 11. marca 1932, str. 8). Poželenje tako marsikoga ne bi več speljalo na kriva pota.

»Nebo« športnih ribičev, žal, ni nikoli popolnoma brez oblakov!

Kako se kažejo v očeh športnih ribičev?

Po družbenem planu občine Žalec za obdobje 1981—1985 bo prebivalstvo naraslo ob koncu tega obdobja na 37.540, vsako leto pa se bo na novo zaposlilo približno 460 delavcev. Zanje bo potrebno zagotoviti prav toliko novih delovnih mest, ustrezno število stanovanj (predvideno 1434 — str. 71 družbenega plana oziroma 990 stanovanj — str. 79), sorazmerno večja bo poraba vode, več bo komunalnih in industrijskih odplak ... več bo možnosti za »nepredvidljivo višjo silo« (beri: malomarnost!), ko bodo ribe s trebuhi navzgor spet plavale k sosedom. Kot prioritetne investicije so v družbenem planu navedene: regijska mlekarna, farma prašičev (v prvi fazi 30.000 glav), farma krav in »kapacitet za proizvodnjo« perutninskega mesa, nadaljevanje gradnje kmetijskih strojev SIP v Šempetru, modernizacija livarne in prestavitev strojnih obratov Ferralit v Žalcu, razširitev proizvodnje AERO — TOZD Kemija v Šempetru, izgradnja novega obrata talnih oblog TT Juteks, novega obrata keramičnih izdelkov KIL Liboje in še nekatere. Istočasno je v istem obdobju predvidena tudi izgradnja I. faze primarne kanalizacije in čistilnih naprav v občini (ob sofinanciranju OVS Savinja-Sotla in TVS Žalec). Blato, ki bo pridobljeno na čistilni napravi v Kasazah (po redukciji vlage v zgoščevalcu na 95 % bi ga naj bilo 46 m^3 dnevno), bo uporabljeno v kmetijstvu kot gnojilo (po končani izgradnji ČN bi ta dajala dnevno še enkrat toliko blata). V širšem ekološkem smislu bi se športni ribiči morali takšne recirkulacije uporabnih snovi veseliti! Kljub temu jih razjeda dvom, ali ne bodo načrtovalci teh čistilnih naprav spet ostali na pol poti, kakor se je v preteklosti že večkrat pripetilo, krivo pa je bilo pomanjkanje denarja, inflacija itd. V čistilno napravo se bodo stekale komunalne in industrijske odplake raznih sestavin, za rastline mnogokrat tudi strupenih. Zato bi naj te strupene elemente odstranili iz odplak že na kraju njihovega nastanka, to je v industrijskih obratih. In če jih ne bodo? Kam bo šlo v takem primeru strupeno blato? Na polja prav gotovo ne! Bo zopet uporabljena najcenejša pot, da bi se izognili raznovrstnim težavam in problemom pri dispoziciji odpadnega blata?

Drugi veliki minus za ribištvo so predvidene regulacije, ki so največkrat brez potrebnih pragov, pod katere bi se ribe lahko zatekle ob nevarnosti. Po družbenem planu bi naj v občini samo s hidromelioracijami pridobili 923 ha za kmetijsko obdelavo sposobnih zemljišč. Brez regulacij pa tega ni mogoče doseči in brez pragov so cenejše, če se ne pomisli, da so tudi ribe družbeno bogastvo! Vodarji predvidevajo zaradi stabilizacije dna Savinje na odseku Šempeter—Polzela izgradnjo stopnje (kakšna bo?), kar je vedno ribištvu v korist, ko je gotova, med gradnjo pa izvajalci del ribištvu večkrat povzroče tudi občutno škodo, ki ni vedno neizogibna. Bati se je tudi, da bodo z gradnjo odlašali in na koncu obdobja ugotovili, da ni denarja. Tako je namreč bilo tudi po srednjeročnem načrtu razvoja občine Žalec 1976/80. Takrat so načrtovalci na strani 20 tega načrta zapisali pod točko 3.2 v prvem odstavku, da je prioritetna naloga vodnega gospodarstva ureditev dveh trajnih stopenj na Savinji, ena nad izlivom Bolske, druga pa ustrezno niže; s tem se bo upočasnil tok ter izboljšala tudi dosedanja zaloga podtalne vode ... Ta druga stopnja »ustrezno niže« bi naj bila pri Vrbju, kjer pa radovedni obiskovalec Savinje v letu 1982 lahko opazi le, da so pridno skrbeli za

odvzem gramoza. Prioritetnost naloge je najbrž odplavala po Savinji, saj je v sedanjem družbenem planu ni! Kam bi prišli, če bi morali ribičem pojasnjevati še razloge za to, saj jih je samo nekaj sto!

Poleg strahu pred glavnimi onesnaževalci voda v domači občini, ki jih je kar 28, pa je tu še strah pred hitro se razvijajočimi sosednjimi občinami, saj ne mine leto, da se kakšna delovna organizacija iz teh občin ne bi bila spozabila. Tako je npr. šoštanjska elektrarna v letu 1981 poslala po Paki z blatom zasičene odplake, ki je v šempetrskem delu Savinje skoraj v celoti podušilo za kisik izredno občutljive lipane. Samo to škodo ocenjujejo pri ribiški družini na 500.000,00 din po lanskih cenah za lipanski zarod. V že omenjeni kroniki RD so opisane vse občutnejše škode, ki so jih v kratkih 25 letih povzročili sosedje, vse iz gole malomarnosti.

Na srečo sedanjih ribiških rodov so v vseh temeljnih družbenih aktih, od zvezne ustave do občinskega statuta, že zapisane jasne norme o varstvu narave, torej tudi čistih voda, le bojevati se je treba nenehno in povsod za takšno moralno spremembo v ljudeh, da bodo ponosni na svojo Slovenijo tudi zaradi njene *neonesnažene* narave! Boj pa je bistvo življenja in tega se ribiči kot športniki in ljudje dobro zavedajo.

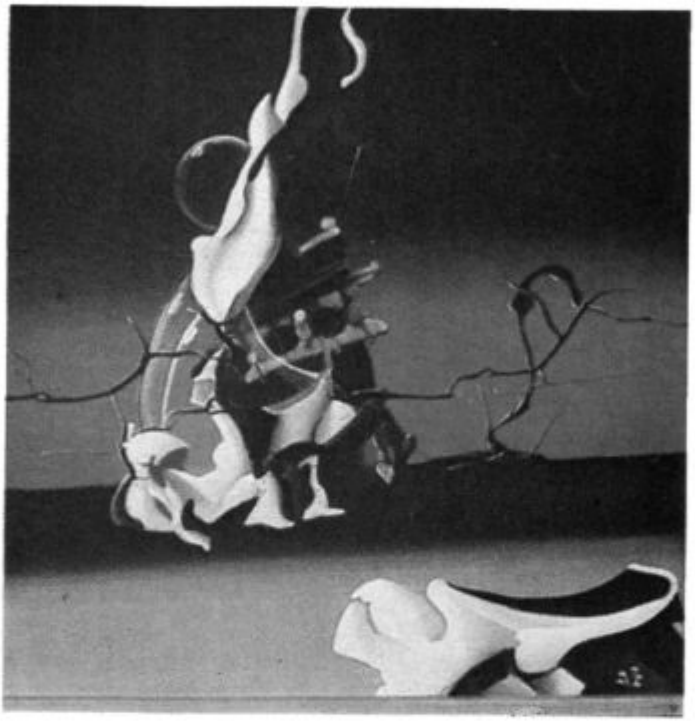

Božidar Završek-Dare — olje

Pristop, ki ga imamo danes do slikarstva **Božidarja Zavška-Dareta,** je lahko kljub njegovi mladosti, saj deluje komaj dobrih osem let, kritičen, kritičen predvsem iz enega razloga: ker gre za profesionalnega slikarja, ki se je povsem zavestno odločil, da izgrajuje svoj svet, ki ga sicer tudi živi, navidez umaknjen, skrit pred vsakdanjostjo. Zavšek se bori za resnične razsežnosti svojega slikarstva, zaveda se, da so del njegove resničnosti, o kateri govori v svojem likovnem jeziku. V njem je še kanec romantične simbolike, ki rdi na temnih ali svetlih planih Zavškovih slik; tako rekoč neizbežna je ta drobna rdeča jagoda, svetal in sladek spomin, iz otroštva, ki se je vtisnil Zavšku danes v podzavest in kot da brez te drobne rdeče točke ne bi mogel doreči likovne misli.

Zapisali smo, da gre za dobrih osem let, odkar se je Zavšek pogumno odločil za tako profesionalno pot. Ta pot se je začela povsem normalno: od prerisovanja po fotografijah angažiranih dokumentarnih dogodkov do študij po naravi, ki jih je Zavšek potem po svojih osvojenih si likovnih izkušnjah pričel predelovati in graditi iz njih videnje svojega sveta.

Videnje, ki izhaja načelno vedno iz vizualno doživljenega dogodka, ki ga Zavšek nato zadrži kot osrednji motiv v svoji sliki, okrog njega pa naniza svoje, imenujemo jih organske oblike, ki so po teži seveda enako pomembne kot osrednji motiv. Vse skupaj se zliva v zanimivo, rokopisno, avtorsko opredeljeno celoto.

Danes že lahko trdimo, da ima ta celota neke vrste vizionarske, nadrealne razsežnosti. Dejstvo je, da veje iz Zavškovih slik in grafik nek prikrit optimizem, ki ga recimo v njegovi očitni življenjski temi — ženski pojavnosti — uzremo kot izpovedni vir. Ne vir protesta, temveč pristajanja na danost, ki ji ne ubežimo.

Aleksander Bassin

Angelos Baš

LUČE SREDI 19. STOLETJA

Avstrijski nadvojvoda Janez (1782—1859) je imel verjetno že 1804 v mislih delo, ki naj bi načrtno popisalo Štajersko, vendar v naslednjih letih ni bilo mogoče uresničiti tega dela (1). Leta 1811 je poskusil znova in je razposlal vsem nabornim okrajem na Štajerskem vprašalnice za »fizikalno statistiko te dežele« (2). Bera odgovorov pa je bila borna (3). Vnovič se je omenjenega dela lotil Georg Göth, bližnji sodelavec nadvojvode Janeza. Göth je l. 1831 poslal novo vprašalnico štajerskim okrajnim gosposkam, nato pa 1840 in 1842 nadaljnji vprašalnici štajerskim gospostvom in imenjem, davčnim občinam, župnijam in pa rudnikom in fužinam. Leta 1845 je razposlalo Zgodovinsko društvo za Štajersko vprašalnico, ki je dopolnjevala prejšnje vprašalnice in je nastala po vsej verjetnosti na Göthovo pobudo (4).

Tokrat je bila bera obilna (5). Zbrano gradivo celotnega navedenega dela je po Göthovi smrti 1873 prišlo v Štajerski deželni arhiv v Gradcu, kjer je dobilo ime »Göthova serija«. Tisti del gradiva, ki zadeva mariborsko in celjsko okrožje, se pravi Slovensko Štajersko, je 1980 pridobil v kserografiranih kopijah Inštitut za slovensko narodopisje pri Slovenski akademiji znanosti in umetnosti v Ljubljani. S tem je pridobil Inštitut za slovensko narodopisje neprecenljiv in zelo obsežen vir o življenju na vsem Slovenskem Štajerskem v prvi polovici 19. stoletja. Zbirka, ki nosi tukaj ime »Göthova topografija«, čaka na znanstvene raziskave.

Pričujoče vrstice objavljajo njena poglavitna pričevanja o Lučah v Zgornji Savinjski dolini (6). Prvo od teh pričevanj ni datirano in ni podpisano; po vsem videzu so to odgovori na Göthovo vprašalnico iz l. 1840 (7). Drugo pričevanje je iz l. 1843 in obsega odgovore na Göthovo vprašalnico iz l. 1842; pisec odgovorov je bil župnik Jakob Črepinšek (8). Tretje pričevanje je iz l. 1846 in obsega odgovore na vprašalnico Zgodovinskega društva za Štajersko iz l. 1845; tudi te odgovore je napisal župnik Jakob Črepinšek (9).

V naslednjih odstavkih so natisnjena vsa ta pričevanja razen tistih njihovih podatkov, ki se ponavljajo, ali nimajo omembe vredne cene za podobo o življenju v Lučah sredi 19. stoletja. Prevod je bolj ali manj svoboden; uporablja sedanjik, v katerem so pričevanja napisana. Vrstni red tukajšnjih izvajanj ne sledi izvirnemu besedilu, temveč je prirejen današnjim pogledom na krajepisno delo.

Luče so gručasta gorska vas, obdana od gorá, Savinje in Lučnice. V lučki davčni občini ni jezer in ribnikov, prav kakor ni votlin ali drugih naravnih posebnosti, pač pa so sveži izvirki in studenci.

Lučka župnija je, prav kakor solčavska, ena najbolj goratih in obširnih župnij v vsem celjskem okrožju. Leži v njegovem severozahodnem delu in meji proti severu na Koroško, večidel pa na solčavsko župnijo; proti zahodu meji na Kranjsko, proti jugu na župniji v Novi Štifti in Gornjem gradu, proti vzhodu pa na ljubénsko župnijo. — Vso lučko župnijo omejujejo visoke gore, medtem ko izpolnjujejo njeno površino srednji in manjši hribi, med katerimi ni dolin, temveč so samo grape. Najvišje gore so na severozahodu Ojstrica, visoka 8500 čevljev, na severu Veliki Vrh na Veži, na zahodu Konj in na vzhodu Kolarica. — Savinja deli župnijo v dve polovici.

V župnijskem arhivu ni ničesar, kar bi osvetlilo nastanek in zidavo cerkve in župnišča v Lučah. Najstarejše lučke krstne knjige se začenjajo z l. 1700. V registru mrtvih je 1658 omenjen pogreb na pokopališču pri sv. Lovrencu. Po izročilu je bila v starejših časih lučka župnija združena z gornjegrajsko. Do 1755 je bila v Lučah vikariatna župnija. Kot rečeno, je lučka župna cerkev posvečena sv. Lovrencu. K lučki župniji, ki sodi pod dekanat, patronat in odvetniško gospostvo v Gornjem gradu, spadajo občine Krnica, Podveža, Podvolovljek, Raduha, Konjski Vrh in Strmčki Vrh.

Luče imajo 46 hiš. Krnica leži na jugu in ima 35 hiš. Podveža je na severu in šteje 21 hiš. Podvolovljek je na zahodu in šteje 29 hiš. Raduha leži proti severu in šteje 25 hiš. Konjski Vrh leži proti severovzhodu in ima 23 hiš. Strmčki Vrh je na severu in šteje 21 hiš. — Najbolj oddaljene hiše v župniji so od Luč tri in pol ure daleč. Tukaj ni nobene graščine.

V Lučah je 119 moških in 141 žensk, skupaj 260 prebivalcev. V Krnici je 131 moških in 131 žensk, skupaj 262 prebivalcev. V Podveži je 105 moških in 84 žensk, skupaj 189 prebivalcev. V Podvolovljeku je 139 moških in 109 žensk, skupaj 248 prebivalcev. V Raduhi je 111 moških in 93 žensk, skupaj 204 prebivalci. Na Konjskem Vrhu je 95 moških in 79 žensk, skupaj 174 prebivalcev. Na Strmčkem Vrhu je 81 moških in 67 žensk, skupaj 148 prebivalcev. V lučki župniji je torej 1485 prebivalcev, od teh je 781 moških in 704 ženske.

Prebivalci lučke župnije se ponajveč ukvarjajo s poljedelstvom, govedorejo in ovčjerejo in pa z gozdnim delom; to so njihove poglavitne gospodarske panoge. Pridelujejo samo jaro žito: rž, pšenico, ječmen, oves. Pridelek gre za lastne potrebe, marsikdaj pa je treba žito dokupovati. Ne pridelujejo ga toliko, da bi ga lahko kaj prodali. Mlatilnic še ne poznajo.

Njive so ilovnate, pomešane z glinenim laporjem ali peskom. Travniki niso pomembni. — Tukaj vseskozi obstaja menjalna kultura (požigalništvo?).

Lučka občina ima svoje pašnike na planinah Mrčiše in Vodol, kjer pasejo ovce in nekaj goveda. Ti pašniki pripadajo deloma gornjegrajskemu gospostvu, ki jih daje v zakup. Rogata živina je srednje, drobnica navadne vrste. Kónj nimajo. — Sadjarstvo je malo pomembno, tem bolje pa je razvito čebelarstvo.

Smrekovi, jelovi in macesnovi gozdovi so zelo razredčeni; iz njih pridobivajo hlode. Te prodajajo lesnim trgovcem, ki jih plavijo po Savinji proti Mozirju, na žage, potem pa izvažajo ta les (s splavi) na Hrvaško. Vsak posestnik ima nekaj gozda; povečini gozdovom ne prizanašajo. Večina visokih gozdov pripada gornjegrajskemu gospostvu, ki so se njegove lesne zaloge že precej zmanjšale. — V lučki občini sta ob Savinji dve žagi in dva mlina.

Tukajšnji lov in ribolov spadata pod gornjegrajsko gospostvo. Lovijo veliko in malo divjad: medvede, gamse, srne, jazbece, lisice, divje peteline, ruševce, snežne jerebice in leščarke. V Savinji in Lučnici lovijo postrvi in lipane; Lučnica je posebej bogata s postrvmi.

Tukaj ne proizvajajo oglja in opeke. Apno žgejo samo za svoje potrebe. Tod tudi ni tedenskih sejmov.

Iz lučke občine pelje cesta na Ljubno, nadalje pot, ki je primerna samo za ježo, v občino Podvolovljek in pa steza v Solčavo. To stezo na levem bregu Savinje imajo številni popotniki za nekaj posebnega. Na več mestih je izsekana v skalo in gre, na meji s Solčavo, skozi tako imenovano Iglo. To je skala na visoki kamniti gmoti, nagnjena in razklana proti Savinji; skozi to razpoko, ki ima obliko iglinega ušesa, se pride v Solčavo. Navedena steza se zdi ponekod nevarna zlasti tistim, ki so vrtoglavi. (Po tej stezi je šel tudi štajerski deželni guverner grof Constantin von Wikenburg, ko je 1837 potoval po Štajerskem. V spomin nanj je v Igli vzidana v skalo plošča iz belega cararskega marmorja, na kateri je napis, ki govori o tem potovanju.)

Hrana prebivalcev v lučki župniji je — v celoti vzeto — zelo dobra, vsaj po količini. Ob delavnikih so za zajtrk tri ali štiri jedi: gost močnik, v katerega je nadrobljen ovsen kruh, in pa repa in sladko mleko. Za kosilo so štiri jedi; za malico je ržen kruh in mleko ali sir. Za večerjo so zopet tri ali štiri jedi; pri teh je najpomembnejši krompir, ki ga pripravljajo na različne načine. Ob nedeljah in praznikih dobi pri zajtrku vsak kos belega kruha in kos prekajenega mesa.

Moška obleka je zvečine iz domačega izdelka, se pravi iz lodna. Sestoji iz kratkega suknjiča, kratkih hlač, belih volnenih nogavic, iz čevljev podvezank in cokel. — Ženske se bolj ženejo za luksuzom.

Za zdravje skrbi tudi okrajni zdravnik v Gornjem Gradu. V Lučah je izprašana babica. Na splošno so zdravstvene razmere v lučki župniji dobre (ljudje obeh spolov so srednje veliki in čedne postave). Največ je pljučnih bolezni. Večinoma umirajo od teh in od starostne onemoglosti. Življenjska doba je po navadi 60 do 70 let, le redko do 80 let.

Župljani zadosti skrbijo za svoje reveže. V Lučah je ubožnica, ki ima dve zasebni zadolžnici (po 100 goldinarjev in po 97 goldinarjev in 7 krajcarjev).

V lučki župniji ni nekatoličanov. Leta 1843 je po dotedanjem desetletnem povprečju ugotovljeno, da se tod rodi na leto 33 zakonskih in 5 nezakonskih otrok, skupaj 38, medtem ko umre na leto 26 ljudi. Po istem povprečju je v lučki župniji na leto 10 porok.

V tej župniji govorijo samo slovensko (so sami Slovenci); to je vseskozi dobra slovenščina; v navadi sta izraza »kaj ne« in »kaj«.

Prebivalci lučke župnije so pošteni in delavni, vendar izredno ljubijo ples in vino; oboje pospešuje razposajenost in prepovedano druženje in zapeljevanje. Tako ob nedeljah in praznikih radi posedajo po krčmah, tam so radi veseli, plešejo in pojejo. Plesne melodije so nemške in zgornještajerske. Za ples igrajo na gosli, klarinet, lovski rog in trobento.

Na svatbah morajo povabljeni gostje prispevati k plačilu stroškov. Po pogrebih ni gostij, temveč pogostijo vse sorodnike in sosede v gostilni, in sicer z vinom in kruhom.

V lučki župniji sta župnik in kaplan. Župnik dobiva od župne srenje pšenično in ovseno bero in pa 143 goldinarjev in 24 krajcarjev prispevka iz verskega zaklada, medtem ko dobiva kaplan samo pšenično in ovseno bero. — K župni cerkvi v Lučah sodi podružnična sv. Antona Puščavnika v občini Podvolovljek; ta podružnica je v ravnini in z vseh strani obdana od gorá; od Luč je oddaljena dve uri. — V tej župniji ni opuščenih cerkvá.

Do 1845 je v Lučah v posebni stavbi nedeljska šola, ki jo vodita župnik in kaplan in ki jo obiskuje okoli 30 otrok. Od 1845 je v Lučah zasebna šola, ki jo obiskuje malone toliko otrok ko poprej nedeljsko šolo. Poučujeta jih kaplan in izprašan organist, ki ga plačuje župna srednja. — Razen za snežne plazove, ki se včasih utrgajo in kdajpakdaj terjajo človeško življenje, ne vejo tukaj za nikakršne posebne dogodke. In tod nimajo gasilnih priprav.

V lučki cerkvi sta v velikem oltarju zelo dober in pozlačen kip sv. Lovrenca s svetniškim sijem in pa slika, na kateri je upodobljeno svetnikovo mučenje; sicer ni v tej cerkvi nič zanimivega. V njej so štirje zvonovi. Na velikem zvonu piše: St. Laur. ora pro nobis 1693 — Nicolaus — Urbanus Cilläe me fudit. Preostali trije zvonovi so iz novejšega časa. — V podružnični cerkvi v Podvolovljeku ni nič posebnega. — Stanje, v katerem sta v lučki župniji cerkvi in duhovniški stavbi, je zelo dobro. In v tej župniji ni nikakršnih kapelic, križev ipd.

Med prebivalci lučke župnije je na splošno znana naslednja pripovedka:

V občini Podvolovljek je še danes v neki gorski globeli dolg (okoli dve uri hoda) in temen pragozd, ki se imenuje Bela. V tem gozdu naj bi se bil v nekdanjih časih izgubil neki prelat (ali škof), ki je bil s svojimi spremljevalci tu na lovu. Po dolgem tavanju naj bi bil ves utrujen in hudo žejen sédel na kamen ob vznožju nekega griča. Ker je umiral od žeje, se je obrnil k Bogu, edinemu pomočniku v stiski. Ko se je tako oziral po božjem usmiljenju, se mu je zazdelo, da sliši pod kamnom, na katerem je sedel, žuboreti vodo. Prisluhnil je, vstal in odvalil kamen, na katerem je sedel. In glej: iz majhne uglobine je na njegovo največje veselje pritekla kot kristal bistra studenčnica. Tedaj so prišli njegovi spremljevalci, ki so prav tako vsi umirali od žeje. Prelat (ali škof) jim je pokazal izvirek, povedal, kako ga je odkril, vzdignil roke proti nebu in blagoslovil studenčnico. Vsi so jo pili in si pogasili žgočo žejo, kakršne dotlej niso poznali. Potem so se zahvalili Bogu in ga hvalili, delivca vsega dobrega. Okrepčana in poživljena se je nato vsa družba odpravila proti domu. Še zdaj teče iz tega izvirka zelo bistra in čudovita voda; slovensko se ji pravi »žegnani studenec«. Vsi, ki jih pelje pot skozi to divjino in mimo tega izvirka, radi pijejo to čudovito vodo, tudi če niso žejni.

VIRI

1. L. Schmidt, Geschichte der österreichischen Volkskunde, Wien 1951, str. 59.
2. N. Kuret, Slovensko narodopisno gradivo v zamejskih zbirkah, v: Slovenski etnograf XXX, Ljubljana 1977, str. 39.
3. N. Kuret, nav. delo, str. 42.
4. N. Kuret, nav. delo, str. 43.
5. L. Schmidt, nav. delo, str. 65 d; N. Kuret, nav. delo, str. 43 d.
6. Inštitut za slovensko narodopisje pri Slovenski akademiji znanosti in umetnosti v Ljubljani, Göthova topografija, mapa 209, ovitki 1, 2, 4.
7. Inštitut za slovensko narodopisje pri Slovenski akademiji znanosti in umetnosti, Göthova topografija, mapa 209, ovitek 1.
8. Inštitut za slovensko narodopisje pri Slovenski akademiji znanosti in umetnosti, Göthova topografija, mapa 209, ovitek 2.
9. Inštitut za slovensko narodopisje pri Slovenski akademiji znanosti in umetnosti, Göthova topografija, mapa 209, ovitek 4.

Aleksander Bassin

ADI ARZENŠEK

Petnajstletnica likovnega delovanja, ki smo jo zabeležili pred tremi leti ob veliki razstavi v Savinovem salonu v Žalcu in ki je napovedovala letošnji življenjski jubilej Adija Arzenška, sta v delu vsakega ustvarjalca lahko pomembna mejnika: zlasti po življenjski razsežnosti se likovni ustvarjalec tedaj običajno pridruži srednji generaciji, ki bo v slabih desetih letih zavzela nato mesto vodilnih starejših.

Toda Adijevo petdesetletnico moramo tolmačiti nekoliko drugače: zaradi njegovega specifičnega razvoja, zaradi tiste likovne sproščenosti, bolje sle po zapolnitvi prazne površine, prostora, ki ga je odtujila kot likovnega amaterja od vsakodnevnega delovišča in mu — bodočemu profesionalcu,

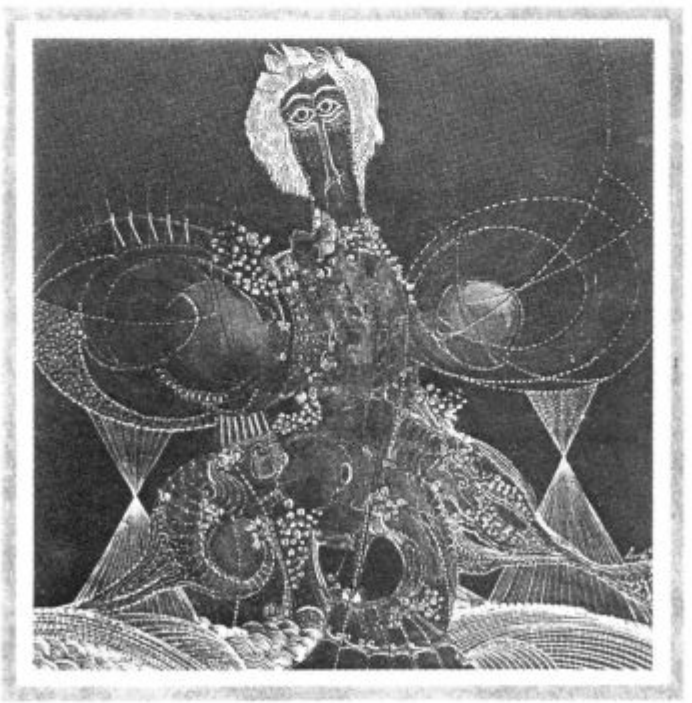

ki se je študijsko začel izpopolnjevati tako rekoč sproti, intuitivno hlastajoč za simboliko, opredeljeno v davni preteklosti, zapredeno v skrivnostno mitsko mrežo temine, zlata, izofefalije, okroglin raznih vrst, drobno, miniaturno risbo, žlahtnost likovnih razmerij v malem, izbranem merilu, opredelila bodočo pot. Mlad in neobremenjen je tedaj krenil Arzenšek v neznano: današnji dosežki, razvoj, stopnje in upravičenost takega razmišljanja, kot ga uspeva v polnem zamahu izraziti na kovinskih ploščah, potrjujejo pravilno Arzenškovo odločitev. Odločitev, da se je v svoji neobremenjenosti opredelil za neke vrste ikonsko simboliko, pri čemer pa je v posameznih alegoričnih oblikah, ki opredeljujejo to simboliko, ostal zvest svoji rodni Savinjski dolini. Zdi se, da je temu hotenju mogoče slediti dosledneje prav v zadnjih dveh letih; kot da se je »zatekel« med zeleno zlato, k savinjski roži, zlasti tedaj, ko spremljamo prelete njegovih nestvarnih ptičev, dalje okrogle, sukljajoče se kot dim ali kot preteče gobe narasle oblike, skrivnostne vibe, domišljijske ladje, ki obložene plujejo na takih vznemirjenih okroglinah.

Vrnimo se na začetek Arzenškovega delovanja. Začel je z risbo, ki ji je dal prednost pred barvo, z risbo, ki zapolnjuje prazen prostor, ki učinkuje, če ostaja neporisan, kot téma simbolične praznine. Sredi te praznine je Arzenšek razpredal svoje sanjske-vizionarne mreže: polne nemira, moraste množice, ki je rasla kot iz niča v fantastična videnja živalskih in polčloveških pojavnosti. Zlasti drobni, mali formati folij in listov so pomenili bistven del Arzenškove pripovedi o nujni neskončnosti, katere del je tudi sodobnik, poln motenj, psihično vzdržljiv, hkrati pa predajajoč se užitkom lastnega mikroorganizmosa. Ob tem je treba ugotoviti, da se ta mali svet giblje, da ni zastal v zazrtosti, zagledanosti v sakralni pomenski arzenal; značilne okrogline, ki jih je Arzenšek očitno vzel iz vzhodnjaškega ikonopisa, mu pomenijo simbol mehkobe, stremljenja za (po)polnostjo, za enovitostjo. Nekdanja svetniška aureola obstoji samo kot prosojna, koprenasta okroglina, ki pomirja, asociira s svojo strukturo na vzvalovanje, na letenje skozi kozmos, na drugi strani pa se zoperstavlja ostrini piramidastih, navpičnih sestavov, tako značilnih za videnje domače, s hmeljevkami prepredene doline.

Krog je tako sklenjen. Res da je Adi dvajset kilometrov dolg in pet kilometrov širok sestav hmeljskih »preprog«, ki se razpenja po Savinjski dolini, zreduciral na kvadratni format praktično samo nekaj deset kvadratnih centimetrov: toda za umetniško dorečenost je bistvena alegorijsko-metaforična razsežnost in likovnikov ustvarjalni splet detajlov, vzetih iz optične resničnosti.

Iztok Meglič

IMPRESIJA 51

pomladi
imam pogosto občutek
kot da se vračajo ptice

in takrat
nastežaj odprem okno

IMPRESIJA 9

želim si
da bi bila nocoj
ko ti pišem te pesmi
poleg mene
in mi povedala
kdaj sem najlepše
napisal tvoje ime

IMPRESIJA 78

gledam v luč
zenici potujeta po žicah
po vseh živih daljnovodih sveta

potem gledam

iz vsake luči
v vsakogar oči

MEŠTROVIČEVE ŽENSKE

meštrovičeve ženske niso kot ti
ne morejo me prijeti za brado
ne morejo mi skuhati kosilo
ne morejo me poljubiti za levo uho

marmornate kretnje
bronasta srca
granitno lesketanje las

postavil te bom mednje
čez leto pridem pote

IMPRESIJA 60

enkrat
sem bil pa tudi
srečen
to je bilo
po dve uri
vsak dan

IMPRESIJA 4

vsak dan
umiramo življenje
in vsak dan
živimo smrt

vse dni

IMPRESIJA 32

poznamo dva svetova

svet živih
in svet mrtvih

v obeh
živijo ljudje

Anica Končan

UKRADENI OTROCI

Letos mineva 40 let, ko je okupator z dvorišča celjske I. osnovne šole odtrgal otroke materam in jih odpeljal v taborišča, od katerih je bilo prvo Frohnleiten v Avstriji. Matere je transportiral v taborišče Auschwitz, medtem ko je moške člane družin že pred tem usmrtil, ali pa so čakali na smrtno obsodbo. Danes nas na te dneve in tedne spominja plošča na osnovni šoli, na kateri je napisano: »Tu je bil v letih 1941—1945 kraj trpljenja slovenskega ljudstva, od koder je okupator pošiljal družine v taborišča smrti in tu je materam iztrgal na tisoče otrok, da bi jih odtrgal rodu in domovini.«

»Ukradeni otroci«, kakor jih je poimenoval Stane Terčak v svoji knjigi Ukradeni otroci, so danes žive priče strahotnega nemškega ravnanja z ljudmi, ki je prizadelo tudi Slovence, v največji meri pa prav štajersko področje.

»Vsaka dobra kri na svetu, vsaka germanska kri, ki ni na nemški strani, nam utegne nekoč povzročiti škodo. Zato vsak German najboljše krvi, ki mu preobrazimo zavest v nemško, pomeni bojevnika več za nas in bojevnika manj za drugo stran. Resno nameravam iskati to germansko kri po vsem svetu, jo ukrasti, kjer je mogoče.« (Iz govora Heinricha Himmlerja esesovskim voditeljem divizije Deutschland, novembra 1943.)

Z vsakim letom se odmikajo težka leta nacističnega nasilja, smrt že sega po preživelih trpinih tega zla, ostajajo pa spomeniki in pričevanja, ki nas neprestano učijo in opozarjajo. Opozarjajo nas zaradi vnovičnega ponavljanja neofašistične sile marsikje v Evropi in drugod po svetu, učimo pa se še danes, saj so moralne vrednote našega NOB neusahljivi vir na poti naše nadaljnje družbene preobrazbe.

Nemška zasedba slovenskih predelov po kratkotrajni vojni aprila 1941, ki jo je večina Nemcev na Slovenskem razglašala za osvoboditev, je za slovenski narod pomenila najhujšo nesrečo; z njo so se nemškemu imperializmu odprla vsa pota za dosego že davno postavljenih ciljev: uničenje slovenskega naroda kot etnične enote. Nemški okupator ni skrival ciljev in je že takoj prve tedne okupacije razglašal, da daje Slovencem na Štajerskem le tri ali štiri leta časa, da se naučijo nemškega jezika in zatrjeval, da se bo nato na zasedenem ozemlju govorilo samo nemško. Tako kratkega roka za popolno ponemčenje, kakor so si ga postavili nacisti v zasedenih slovenskih pokrajinah, zlasti še na Spodnjem Štajerskem, niso določili za nobeno pokrajino. Zato že sama nestrpna neuča-

kanost nacistov pri sestavljanju genocidnih, raznarodovalnih načrtov na Slovenskem priča o tem, kako napoti je bil slovenski narod nemškemu imperializmu. Ne samo neprikrite izjave nacističnih veljakov o naglem ponemčenju dežele, temveč tudi ukrepi nemške okupacije so kazali, da mislijo resno. Do določenega roka so odstranili vse slovenske napise, ponemčili krajevna imena in osebna imena itd. Slovenci naj bi živeli brez lastnih strokovnih organizacij in društev. Zato so takoj po zasedbi razpustili vse slovenske organizacije in društva ter zaplenili njihovo imovino. V nekaj mesecih naj bi tudi izginili vsi materialni predmeti slovenske kulture, zlasti vse, kar sta v več sto letih zgradila slovenski umetnik in razumnik, da ne bi moglo postati kdaj muzejski predmet. Posebna esesovska komisija, ki jo je imenoval sam državni komisar za utrjevanje nemštva Heinrich Himmler, je vso jesen in zimo 1941 prizadevno stikala po omarah in podstrešjih, da bi odstranila preostanke slovenske kulture, uredila pa nemške lokalne muzeje, ki naj bi »dokazovali« nemški značaj dežele.

Množično izganjanje Slovencev je bil pomemben del nacionalistične politike na Slovenskem; nacisti so ga imeli celo za temeljni pogoj, brez katerega ponemčevanje sploh ne bi moglo uspevati. Zato so njihovi načrti, ki jih je določil Himmler aprila 1941. leta v Celovcu in o katerih so nato razpravljali na širši konferenci v Mariboru 6. maja 1941, predvidevali odstranitev širših skupin ljudi. Tako kot drugi nacistični veljaki je tudi Himmler v aprilski vojni z Jugoslavijo premestil svoj glavni stan iz Berlina v Avstrijo. Center si je postavil v mestu Bruck na Muri in od tam urejeval zadeve nemške policije esesovskih enot in državnega komisariata za utrjevanje nemštva.

Himmler je sredi aprila na konferenci v Celovcu povedal, da ima šef civilne uprave za Gorenjsko nalogo, to deželo čimprej ponemčiti. Za uspešnost je bilo potrebno izvesti obsežne deportacije Slovencev, in sicer:

— v prvem valu je treba čimprej izgnati vodilni sloj slovenskega izobraženstva in vse tiste Slovence, ki so dotlej politično delovali.

— v drugem valu je treba po popisu prebivalstva izseliti tiste, ki so se preselili na Gorenjsko iz drugih predelov Jugoslavije,

— v tretjem valu je treba iz 20 km širokega pasu v južnem delu Gorenjske ob meji z Ljubljansko pokrajino izseliti prav vse Slovence.

O deportacijah Slovencev v Srbijo in na Hrvatsko je precej napisanega, zlasti osebnih spominov, veliko manj pa o deportacijah družin ustreljenih talcev.

17. aprila 1941 je Himmler nepričakovano prispel v Maribor in Celje, kjer so mu pokazali tudi zaprte Slovence, obiskal pa je tudi Savinjsko dolino.[1]

V Mariboru je Himmler 18. marca 1941 izdal smernice za izselitev tujerodnih elementov z območja Spodnje Štajerske. V smernicah je določil:

1. Takoj je treba izseliti vse slovensko izobraženstvo.

2. Takoj bodo z družinami vred izseljeni vsi Slovenci, ki so se priselili po letu 1914. Z izborom je treba preveriti, ali so med njimi rasno

[1] Fran Roš, Celjski dnevnik 1941, Celjski zbornik 1961, str. 147.

posebno dragoceni elementi, ki jih nočemo prepustiti tujemu ljudstvu. Tiste, ki jih bodo izbrali pri grobem izboru, je treba nato poslati k osrednjemu vselitvenemu uradu, da jih bo natančneje pregledal.

3. Izseliti je treba tudi prebivalce obsavskega pasu, ki obsega območje nemškega rajha jugozahodno od Save in območje okoli 20 km severovzhodno od Save. Tukaj je treba ravnati kot pri točki 2.

4. Izseliti je treba tudi prebivalce tako imenovanega obsoteljskega pasu.

5. Izseliti je treba tisto vaško prebivalstvo po vsej Spodnji Štajerski, ki očitno kaže primesi tuje krvi. Tudi te osebe je treba podvreči grobemu rasnemu pregledu.

6. Drugo prebivalstvo, to je večina, ostane za sedaj v deželi. Po gauleiterjevih pozivih bo v znamenju svoje notranje pripravljenosti do Nemčije stopilo v Štajersko domovinsko zvezo. Vsak vstop bo odvisen od podrobnejšega pregleda v osrednjem vselitvenem uradu.[2]

Te smernice Himmlerja so bila temeljna navodila, po katerih je nato potekalo delo na več področjih. Ustanovili so posebne ustanove za deportiranje in upravljanje zaplenjene imovine, začeli popisovati kategorije

Rasni pregled — kjer so primerke arijske rase dajali za zgled

[2] Tone Ferenc, Nacistična raznarodovalna politika v Sloveniji v letih 1941—1945, str. 177.

prebivalstva in jih politično ter rasno pregledovati. Za izvedbo množičnih deportacij Slovencev je Himmler zavezal glavni državni urad v Berlinu. Na slovenskem Štajerskem in Gorenjskem sta bila za deportacije še posebej zavezana komandanta varnostne policije in varnostne službe v Mariboru in na Bledu, ki sta v ta namen ustanovila posebna preseljevalna štaba. Preseljevalni štab, ki je imel nalogo, da iz predelov, ki so priključeni k Štajerski pokrajini, odstrani vse tujerodne elemente, je vodil sam komandant varnostne policije in varnostne službe SS-Standartenführer Otto Lurker.

Že 1941. leta zasledimo nacistično misel za aretacijo sorodnikov partizanov. Najprej avgusta 1941 na območju celjskega okrožja, kjer je politični komisar Anton Dorfmeister ukazal orožništvu, naj takoj aretira vse žene pobeglih komunistov in jih izroči celjskemu gestapu, otroke pa naj spravijo k njihovim sorodnikom, premoženje zaplenijo. Tako na slovenskem Štajerskem in Gorenjskem so začeli aretirati sorodnike partizanov in ubitih talcev ter jih deportirali v Nemčijo prvič meseca marca 1942. Na Gorenjskem so aretirane sorodnike partizanov in talcev vozili v taborišče tajne državne policije v nekdanjih škofovskih zavodih v Šentvidu nad Ljubljano, kjer je bilo že spomladi in poleti 1941 taborišče za izgnane iz Gorenjske in Mežiške doline. Prvi transport so pripeljali v taborišče Rajhenburg, odkoder so ljudi iz Gorenjske poslali v Nemčijo skupaj z ljudmi, ki so jih ta čas izganjali iz obsavskega in obsoteljskega pasu. Iz slovenske Štajerske pa so prvi transport sorodnikov partizanov in ustreljenih talcev poslali 16. marca 1942 iz Rajhenburga v taborišče Volksdeutsche Mittelstelle v Straubingu. Z njimi so poslali tudi njihove otroke.

Iz slovenske Štajerske so odpeljali mnogo ljudi v koncentracijska taborišča, njihove otroke pa pustili za nekaj časa na Spodnjem Štajerskem, spravili so jih v hiralnico Christinenhof v Medlogu pri Celju, kjer je zanje skrbela Nationalsozialistische Volkswohlfahrt. Otroci so ostali v Medlogu do jeseni 1942, ko so jih preko taborišča VOMI Frohnleiten pri Gradcu poslali v taborišče VOMI Waissmain pri Bayreuthu, kjer so že bili Slovenci, izgnani iz obsoteljskega in obsavskega pasu.

Ostrejša nacistična deportacija sorodnikov partizanov in ustreljenih talcev je potekala 1942, ko se je narodnoosvobodilno gibanje na Slovenskem, zlasti na Gorenjskem, zelo razmahnilo. Prvič je narodnoosvobodilna borba vplivala na nacistično deportacijo Slovencev avgusta 1941. Od začetka junija do srede septembra 1942 so si sledile številne akcije vojaških enot.

Na slovenskem Štajerskem so priprave na aretacijo sorodnikov potekale junija meseca 1942. Določili so kategorijo oseb, ki naj bi jih policija in orožništvo aretirala in pripeljala v zbirno taborišče v celjsko okoliško šolo. Aretirali naj bi sorodnike, ki so živeli v skupnem gospodinjstvu z osebami:

a) ki so bile ustreljene kot talci,

b) za katere je dokazano, da so odšli v partizane,

c) ki so padle kot partizani,

d) ki so bile ustreljene na begu.

Prvi znani strogo zaupni akt za akcijo proti partizanskim družinam je bil izdan šele 25. junija 1942, vendar so represalije proti partizanskim družinam na Spodnjem Štajerskem potekale že pred tem datumom. Okupatorski sloj je računal tudi že v tem času z odporom prebivalstva, predvsem zaradi deportacij, ki so sledile.[3]

Aretacije so na Spodnjem Štajerskem potekale od 3. avgusta 1942 do 9. junija 1943. V tem času se je zvrstilo šest akcij, po tem je šef glavnega državnega varnostnega urada v Berlinu 16. julija 1943 izdal odlok, po katerem so akcije v taki obliki ustavili. Vendar so tudi po tem datumu naše ljudi deportirali.

»V enajstih letih, odkar opravljam dolžnosti reichsführerja SS, se moj cilj ni spremenil: zgraditi hočem red čiste krvi, red, ki bo izrazil in razvil misel, začrtano v nordijski krvi ter tako pritegnil v Nemčijo vso nordijsko kri sveta in jo odvzel sovražnikom.« (Heinrich Himmler, 7. septembra 1940.)

»Pripadnik SS mora biti pošten, dostojen in dober tovariš svojim sorodnikom, toda ne pripadnikom drugih narodov. Tako na primer mu za usodo kakšnega Rusa ali Čeha ni mar. Tem narodom bomo vzeli vse, kar je dobre krvi, kradli jim bomo celo otroke in jih potem vzgajali pri nas. Popolnoma vseeno nam je, v kakšnih razmerah živijo ti narodi, ali jim je dobro ali trpijo pomanjkanje. Ta problem me zanima edino toliko, kolikor potrebujemo sužnje za razvoj naše kulture. Četudi crkne deset tisoč ruskih žensk od izčrpanosti pri kopanju protitankovskega jarka — to me zanima samo toliko, da bo jarek nared za Nemčijo. Mi Nemci se bomo edino korektno obnašali tudi do teh človeških živali.« Tako je Himmler govoril vodjem raznih služb, ki jim je bilo ukazano ugrabljati otroke. To je bilo 4. oktobra 1943 v Poznanju.[4]

Ugrabljanje je namreč pomenilo mobilizirati številne službe. Vse organizacije so bile pod neposrednim vodstvom, nekatere tudi pod osebnim nadzorstvom državnega vodje SS, državnega komisarja za utrjevanje nemštva in šefa nemške policije Heinricha Himmlerja.

Te organizacije so bile:

I. Urad za repatriacijo Nemcev po poreklu — VOMI, ki je imel na skrbi dejansko interveniranje prisilne izselitve, ugrabitve v pravem pomenu besede in prisilno delo. Ta urad je imel svoja lastna prehodna taborišča in je tesno sodeloval z Lebensbornom. Do leta 1937 je ta urad vodil Rudolf Hess, nato pa je bil imenovan za vodjo te organizacije SS-Gruppenführer Werner Lorenz, njegov namestnik pa SS-Oberführer dr. Herman Behrends. Na Štajerskem je skrbel za taborišča akcijski vodja VOMI okrožni vodja velikega Celja in deželni svetnik Anton Dorfmeister, pozneje pa dr. Helmut Carstanjen.

»Male Nemčije« 19. stol. so se čutile revne in zapostavljene v primerjavi z drugimi zahodnimi narodi, ki so medtem postali močni, industrijsko in kolonialno, zato so se naslonili na svojo minulost in skušali z dogmo o »boljši nordijski krvi« nadomestiti tisto, česar niso imeli, držav-

[3] Stane Terčak, Nacistični genocid na Slovenskem, 7 dni 1. 9. 1961, št. 35, 8. 9. 1961, št. 36.

[4] Marc Hillel, V imenu rase, str. 131.

no veličino in napredek. Tako se je vse do leta 1871, do pogodbe v Versaillesu, ki je pomenila rojstvo prvega Nemškega rajha, ker pač zgodovine Nemčije ni bilo, oziroma bi bilo težko napisati. Zgodovina ras, speljana v »rasno usodo« ljudstva brez enotne države, je bila edino orožje v boju proti tej prikrajšanosti. Hitler je izdal Himmlerju dne 7. oktobra 1939 ukaz za preseljevanje. V tem svojem ukazu pravi Hitler: »Krivice, ki jih je versajska pogodba prizadejala Evropi, so odstranjene. Posledica tega je, da povečani rajh lahko sprejme Nemce, ki so morali doslej živeti v tujih deželah in uredi preselitev nacionalnih skupin v njihovih interesnih sferah na ta način, da se doseže med njimi boljšo razmejitev. Zato pooblaščam poveljnika SS, da izvede to nalogo po naslednjih navodilih:

1) da preseli nazaj tiste državljane in etnične Nemce, ki so primerni za stalno namestitev v rajhu,

2) da odstrani škodljivi vpliv tujega dela prebivalstva, ki bi pomenil nevarnost za rajh in nemško skupnost,

3) da ustvari nove nemške kolonije s preseljevanjem zlasti nemških državljanov in etničnih Nemcev, ki se naj vrnejo iz tujine.«[5]

VOMI je vodil registracijo etničnih Nemcev, izvrševal evakuacijo s transporti, skrbel je zanje v taboriščih in jih podrobno seznanjal z nacistično ideologijo.

Predstojnik tega urada Werner Lorenz je bil obsojen zaradi nasilnega ugrabljanja otrok na VIII. sodnem procesu pred ameriškim vojaškim sodiščem v Nürnbergu.

II. Na pobudo osrednjega urada za raso in razmnoževanje ter v soglasju z različnimi organizacijami za zaščito matere in otrok, je začela 12. decembra 1935 delovati družba z nazivom LEBENSBORN. Imela je otroške jasli in kliniko za ženske, zaročenke, prijateljice esesovcev in policistov, ki so bile pred porodom. Družba je sprva životarila, ker je bilo že pred njo in po njej v Nemčiji lepo število zavodov za dekleta in matere. Po nalogu reichsführerja se je rodil Lebensborn, da bi zadostil nujni potrebi: omogočiti rasno vrednim dekletom-materam, da bi rodile brez vednosti staršev in po lastni želji zapustile svoje otroke organizaciji SS, ki bi jih vzdrževala in jim kasneje priskrbela posvojitev. Stari podedovani strah pred župnikom ali pastorjem, ki so ga tiste čase čutila dekleta-matere tako v Nemčiji kot drugod, je bil dokončno pregnan.

Vrhovni upravnik Lebensborna je bil Max Sollmann, rojen leta 1904 v Bayreuthu, član nacistične stranke od leta 1922, izgnan iz skrivnostnih razlogov v Kolumbijo, kjer je živel do leta 1934, vstopil leta 1937 v SS, postal še isto leto polkovnik SS, v marcu 1939 odlikovan z redom krvi za udeležbo v münchenskem puču leta 1923.

Glavni zdravnik je bil Georg Ebner, rojen 1892 na Bavarskem, član nacistične stranke od leta 1930, član SS, strokovnjak za obravnavanje problemov rasne selekcije, general SS, najožji Himmlerjev prijatelj. Manj kot eno leto po ustanovitvi prve klinike, 13. septembra 1936, Lebensborn, je reichsführer izdal nalog, da pride neposredno pod pokroviteljstvo glavnega stana SS. Tega dne je postal Lebensborn za administracijo SS Urad »L«. Zanj je bil odgovoren Heinrich Himmler, vrhovni šef črnega reda.

[5] Stane Terčak, Ukradeni otroci, str. 35.

»Izdatke za uresničevanje naših ciljev bomo krili najprej s članarino. Članstvo v tej organizaciji je častna dolžnost vsakega führerja SS. Višina članarine bo odvisna od starosti, dohodkov in števila otrok vsakega führerja SS. Samo po sebi je umevno, da mora biti vsak führer SS pri šestindvajsetih letih že poročen. Če pri osemindvajsetih letih še ni oče, je treba nanj pritisniti s povečanjem članarine.

Pri tridesetih letih se mora v zakonu roditi drugi otrok, če se mu ne, je treba spet povečati članarino, itd.

Tisti pa, ki misli, da se lahko izogne dolžnostim do naroda in svojega rodbinskega potomstva ter ostane samec, bo moral plačati tako visoko članarino, da se bo naposled le rajši oženil, kot da bi ostal samec. Vsi führerji SS — razen v centralni organizaciji — in vsi navadni esesovci so se dolžni — kakor je to mogoče — vključiti v članstvo organizacije Lebensborn ter sodelovati pri tem velikem delu splošnega pomena za naše potomstvo.

Prvi zavodi, kjer je plapolala pri vhodu črna zastava z dvema črkama SS so: Steinhöring v pokrajini München, Wernigerode v pokrajini Harz, Klosterheide pri Lindauu v pokrajini Mark in Bad-Polzin na Pomorjanskem. V boju za povečevanje števila rojstev so že od leta 1933 sprejeli nešteto ukrepov v prid številnih družin »nemške rase«. Obletnico rojstva Hitlerjeve matere — 12. avgust — so razglasili za praznik nemške matere. Tega dne so podelili z velikim pompom materam velikih družin odlikovanja — častni križec nemške matere.

Vse meje pa je Himmler presegel sam, ko je v pismu organizaciji SS in policiji 28. oktobra 1939 objavil ukaz, ki je postal znamenit:

»Ne glede na zakone ter buržuazne običaje in nazore... bo zdaj za ženske in dekleta nemške krvi — pa najsi so poročene ali ne, plemenita naloga prositi vojake, ki odhajajo na fronto, da jih naredijo matere. Takemu početju ne bo botrovala lahkomiselnost, temveč resna zavest dolžnosti, ki mora navdajati vojaka, ko ne ve, če bo še kdaj videl nebo svoje domovine.

Moškim in ženskam, ki so ostale doma, nalagajo taiste okoliščine bolj ko kdaj prej obveznost, da še delajo otroke.«[6]

Lebensborn se je sunkovito razmahnil v letih 1940—1944. Ta rasistična politika se je lahko širila ob pomoči najmočnejših nemških finančnikov. Zaščititi arijski živelj in prinesti smrt »manjvrednim rasam« — v tem je poln smisel dobrodelne organizacije, kakršna je bila Lebensborn. Nacisti so se polastili premoženja verskih ustanov, ne da bi strpali duhovnike in redovnike v taborišča, razen če so jih šteli za sovražnike države, kar pa je bil tedaj redek primer. Ko je nemška vojska vkorakala v Avstrijo, je prišlo visoko upravno osebje Lebensborna 1938. leta takoj za njo. Ne glede na stroške so po več tednih in mesecih razpravljali in izbirali zgradbe na najlepših položajih, kjer je bilo karseda veliko zraka in življenjskega prostora. Ko so tako izbirali vile, gradove, sanatorije, bolnišnice in otroške domove — njih stanovalce so bodisi »razkužili« (umorili) ali posebej obravnavali — so se začela tam velika notranja in zunanja preureditvena dela.

---

[6] Glej op. 4, str. 32.

München je bil upravni center Lebensborna že od njegove ustanovitve. Ta center je treba pripisati poreklu ustanoviteljev te organizacije, ki so bili skoraj vsi Bavarci.

Zavode Lebensborna so ustanovili zato, da bi služili moškim črnega reda, ne pa ženskam, kot bi človek lahko sklepal po uradnem statutu. Vojak, vdan z dušo in telesom nacionalsocializmu, zmožen uničiti brez pomisleka in brez slabe vesti, kar bi utegnilo biti v škogo germanskemu imperiju, esesovski samec — je moral biti rešen večne skrbi moškega, »ki se mora poročiti zavoljo nezaželene nosečnosti ženske«. Poročen esesovec, ki mu je Himmler ukazal, da mora imeti vsaj štiri otroke in še več. Nezakonski otrok esesovca in izbranega dekleta naj bi imel za očeta državo SS, o kateri je sanjal Himmler, in za mater organizacijo Lebensborn. Moški naj bi se vojskoval, ženska pa naj bi rodila otroke.

Nacionalsocializem je skoval besedo Lebensborn, ki pomeni vir življenja. Če pa prebiraš dokumente, ki pričajo o germanizaciji vzhodnih evropskih dežel, se ti zazdi, da bi bil bolj primeren drugačen naziv: VIRI SMRTI.

III. RuSHA — urad za raso in preseljevanje, ki je imel na skrbi rasne preglede in je v glavnem odločal, katere otroke je treba ugrabiti in katere pokončati. RuSHA je določala tudi kandidate za koncentracijska taborišča, za ojalovitev in za odpravo plodu.

Ustanovljena je bila 31. decembra 1931 (Rasse und Siedlunghauptamt). Urad je naglo stopnjeval rasistično propagando. Razpečaval je gesla in brošure. Prebivalstvo so opozarjali na nevarnost mešanja pravih arijskih Nemcev z nižjimi rasami. Urad RuSHA je na Himmlerjevo zapoved predpisal vrsto nacionalsocialističnih zdravil, ki so že napovedala zavode Lebensborn, rasno higieno, izboljšanje rase s selekcijo, nadzorovanje zakonskih zvez, da bi bila v njih čista kri.

RuSHA je izvrševala rasne preglede naših ljudi na Spodnjem Štajerskem in Gorenjskem. Izvedenci te ustanove so imeli odločilno vlogo tudi pri vpisovanju v Štajersko domovinsko zvezo in Koroško ljudsko zvezo leta 1941, kakor tudi pri pregledu otrok partizanskih družin in družin ustreljenih talcev v okoliški šoli v Celju, v Šentvidu pri Ljubljani in v Goričanah pri Medvodah. V času najhujših deportacij Slovencev je bil na čelu te ustanove SS-Gruppenführer Otto Hoffmann.

IV. DAG — nemška naseljevalna družba (Deutsche Ansiedlungsgesellschaft) je bila v sestavi uradov državnega vodje SS in državnega komisariata za utrjevanje nemštva.

V upravi je imela posestva izseljencev in bila pri organizaciji kmetijskih posestev in naseljevanja etničnih Nemcev (folksdojčerjev) v izseljenskem pasu ob Sotli in brežiškem pasu.

V. DUT — nemška preselitvena in upravljalna družba (Deutsche Umsiedlungs- und Treuhandgesellschaft) — ustanovil Himmler 1939 vzporedno z družbo DAG. Naloga družbe je, da urejuje premoženjske in pravne zadeve preseljencev. Namen te družbe je, da zabriše in olepša nasilni odvzem lastninskih pravic pravnim lastnikom.

VI. RKFDV — urad državnega komisarja za utrjevanje nemštva (Reichskommissar für die Festigung des Deutschen Volkstums). Komisariat rajha za izboljšanje germanske rase. Vse premoženje zaprtih in iz-

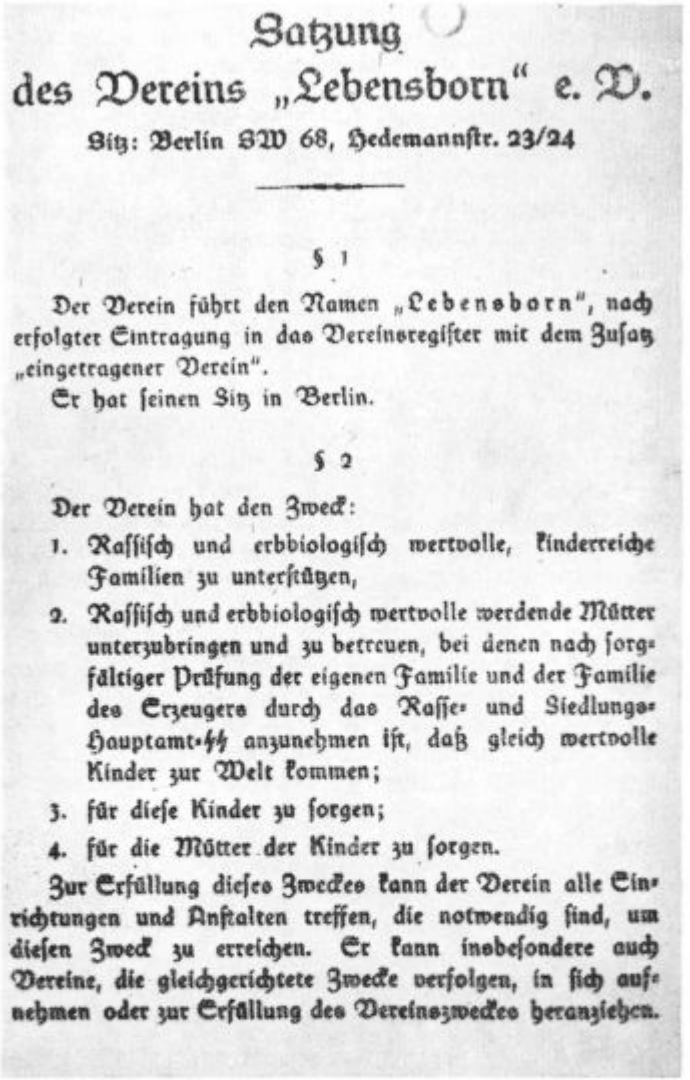

Satzung des Vereins „Lebensborn" e. V.

Sitz: Berlin SW 68, Hedemannstr. 23/24

§ 1

Der Verein führt den Namen „Lebensborn", nach erfolgter Eintragung in das Vereinsregister mit dem Zusatz „eingetragener Verein".

Er hat seinen Sitz in Berlin.

§ 2

Der Verein hat den Zweck:

1. Rassisch und erbbiologisch wertvolle, kinderreiche Familien zu unterstützen,
2. Rassisch und erbbiologisch wertvolle werdende Mütter unterzubringen und zu betreuen, bei denen nach sorgfältiger Prüfung der eigenen Familie und der Familie des Erzeugers durch das Rasse- und Siedlungs-Hauptamt-SS anzunehmen ist, daß gleich wertvolle Kinder zur Welt kommen;
3. für diese Kinder zu sorgen;
4. für die Mütter der Kinder zu sorgen.

Zur Erfüllung dieses Zweckes kann der Verein alle Einrichtungen und Anstalten treffen, die notwendig sind, um diesen Zweck zu erreichen. Er kann insbesondere auch Vereine, die gleichgerichtete Zwecke verfolgen, in sich aufnehmen oder zur Erfüllung des Vereinszweckes heranziehen.

Iz pravil organizacije Lebensborn

seljenih Slovencev je tako po njihovi aretaciji prevzel ta urad oziroma podružnica. Vodja tega urada je bil SS-Obergruppenführer Ulrich Greifeld.

Urad za utrjevanje nemštva na Spodnjem Štajerskem je imel tudi ekspozituro v Ptuju, Celju in Brežicah. Na vzhodu se je brez prestanka divje izživljala nacistična uničevalna demografska politika. Do leta 1980 so nameravali uničiti enajst milijonov Židov in trideset milijonov »nepoboljšljivih« političnih internirancev, sedemdeset milijonov drugih »manj-

vrednih ljudi« pa naj bi odšlo v Sibirijo, Afriko in Latinsko Ameriko. Na vzhodu so uresničevali to politiko samo z ubijanjem in zasužnjevanjem, na zahodu pa je politika nihala med terorjem in kolonizacijo, med mečem in zibelko. Dejavnost služb za raso in preseljevanje je bila široki javnosti neznana. Sicer je Lebensborn poskrbel, da so bodisi s pomočjo RuSHA ustanovili v vseh zahodnih deželah porodnišnice z mrtvaško glavo, ki naj bi pridobivale »nemško« kri.

Ponemčevalne metode so temeljile na nacistični rasni teoriji. Zdravniki s strokovno usposobljenostjo rasnega izvedenca, vsi člani SS ali policije, so imeli na skrbi rasne preglede v zbirnem centru. Rasni pregledi so spominjali na preglede esesovcev: otroku so izmerili lobanjo, prsni koš, noge, deklicam križnico ... Po vsem tem so otroci odšli v treh skupinah:

1. tisti, ki so bili zaželeni za povečanje števila prebivalcev,
2. tisti, ki so bili še primerni za povečanje prebivalstva,
3. tisti, ki so bili nezaželeni.

V avgustu 1942 je okupator izvršil največji genocid nad slovenskim prebivalstvom, ki je bil bolj perfiden, kakor pa samo nečloveško streljanje talcev. V tem mesecu sta bili dve največji akciji družin ustreljenih talcev na Spodnjem Štajerskem. Prva akcija je bila od 3. do 6. avgusta, druga pa od 14. do 15. avgusta leta 1942.

Prve aretacije partizanskih družin so bile na pobudo okrožnega vodje velikega Celja, Antona Dorfmeistra že avgusta leta 1941 po prvih partizanskih akcijah v Spodnji Savinjski dolini. V januarju leta 1942 pa je zvezni vodja Štajerske domovinske zveze Franz Steindl že izdal odlok svojcev ustreljenih talcev na Spodnjem Štajerskem. Že 18. junija leta 1941 je Himmler izjavil: »Mislim, da z ravnanjem z osebami tuje dežele, zlasti onimi slovanske narodnosti, ne smemo zavzemati nemških stališč ... seveda bo v taki mešanici ljudi vedno nekaj rasno dobrih tipov. Zato je naša dolžnost vzeti otroke k sebi, vzeti jih iz njihovega okolja, če je potrebno, da jih ukrademo ali ugrabimo. Ali pridobimo dobro kri, ki jo lahko uporabimo zase in ji damo prostor v našem ljudstvu ali pa to kri uničimo.«[7]

Usodnega pomena za Slovence pa so Himmlerjeva »Navodila za izvedbo akcije proti partizanom in drugim banditom na Gorenjskem in Spodnjem Štajerskem«, ki jih je izdal dne 25. junija 1942 kot strogo zaupno in samo v petnajstih izvodih. V tretji točki tega zaupnega Navodila pravi: »Ta akcija naj prepreči nadaljnjo škodo, povzročeno z po teh, ki so prostovoljno podpirali bandite z ljudmi, živežem, orožjem in zavetiščem. Može družine, ki se pregreši in včasih tudi vse sorodništvo, se morajo načelno likvidirati. Žene je treba aretirati in odpeljati v koncentracijska taborišča, otroke pa odvesti z domov in jih namestiti v tistem delu okrožja, ki je že prej pripadal rajhu. Kar zadeva število in rasne vrednosti teh otrok, pričakujem posebnih poročil. Vsa lastnina teh družin se mora zapleniti.«[8]

[7] Stane Terčak, Srečanje ukradenih otrok, Večer, 23. avgust 1972.
[8] Glej op. 5, str. 68.

Akcija izseljevanja partizanskih družin in ustreljenih talcev se je začela še pred končno selitvijo v brežiškem in obsoteljskem pasu. O tem se prepričamo, če primerjamo poročila o aretacijah družin talcev, ki so jih prepeljali v Rajhenburg. — Tudi celjska in ptujska izpostava gestapa poroča že marca 1942 o aretacijah. Največja akcija izseljevanja je zadela v tem času občino Šmartno ob Paki v Savinjski dolini. Odrasle člane družin so odpeljali v celjske zapore in nato v koncentracijska taborišča, otroke pa pridržali v Celju. Ko so ločili starše od otrok, so te premestili v Kristinenhof v Medlogu pri Celju in tukaj je zanje prevzela skrb Volkswohlfahrt (nacistična socialno varstvena organizacija). Akcije od marca do junija 1942 so poleg Šmartnega bile omejene tudi za Zagorje in okolico. Te prve izseljevalne akcije do konca junija 1942 štejemo za izseljevanje v stari rajh. Aretirance so zbirali v taborišču Rajhenburg, ki je bilo osrednje taborišče za izgnance iz Posavsko-Brežiškega in obsoteljskega pasu. V tem času se je narodnoosvobodilno gibanje močno razširilo, zato tudi zaskrbljenost v okupatorjevih političnih krogih, posebno v Celju.

Ker pa zbirno taborišče Rajhenburg ni bilo primerno, so kmalu ustanovili novo zbirno središče in to v Celju.

V maju 1942 so na dvorišču I. osnovne šole v Celju v Vrunčevi ulici začeli urejati ulovitveno taborišče. To taborišče je ostalo do konca izhodnica za selitev v Nemčijo. Danes nas še vedno spominja na te zločine napis na plošči, ki jo je vzidal odbor Zveze borcev NOV v Celju na dan borca 4. julija 1957.

Za prvo večjo akcijo izseljevanja velja datum 3. do 6. avgust 1942. Koga so aretirali in koliko otrok in mladincev so v tej akciji ločili od družin in jih po Himmlerjevem Navodilu odpeljali v posebna taborišča, je ostalo vprašanje.

Ločitev družine v zbirnem taborišču okoliške šole v Celju

Druga večja akcija aretacij partizanskih družin in družin ustreljenih talcev na Spodnjem Štajerskem je bila 14. do 15. avgusta 1942. Komaj deset dni po prvi akciji 15. avgusta 1942 je bilo drugo najbolj množično streljanje talcev v celjskem Starem piskru. Ustrelili so 95 talcev, med njimi 14 žena. Postopek aretacij družin je bil popolnoma enak kot pri prvi akciji. Tudi sedaj so ločili otroke od mater, kar se pri naslednjih akcijah ni več zgodilo. Odrasle moške so odpeljali v Auschwitz, žene in dekleta v Birkenau, otroke pa v otroško taborišče Frohnleiten pri Gradcu.

Otroci obeh akcij za izseljevanje partizanskih družin in talcev v avgustu 1942 so ostali do 18. septembra 1942 v otroškem taborišču Frohnleiten. Samo ta skupina otrok iz Spodnje Štajerske je bila določena, da jo popolnoma in dokončno vključijo v nemško skupnost. Vsi otroci kasnejših preseljevanj so odšli v taborišča skupaj z drugimi člani svojih družin in ne več v posebna prevzgojevalna taborišča, kjer naj bi bili ločeni od svojih družinskih članov. V času bivanja otrok v Frohnleitnu sta se po tihem borili organizaciji VOMI in Lebensborn, da ugrabita čim več otrok za svoje posebne namene, vendar sta se jeseni 1942 sporazumeli, da bo Lebensborn sprejel zaradi pomanjkanja prostorov le do tri leta stare otroke. Nameni obeh organizacij so bili znani. Otroke, ki bi jih prevzela organizacija Lebensborn in ki so bili rasno sprejemljivi, naj bi posvojili člani esesovskih družin, ki sami niso imeli potomstva. Seveda bi te družine nikdar ne izvedele, čigavi so bili otroci.

Vzrok, da v naslednjih akcijah niso več ločili otrok od mater, je bilo nasprotovanje višjih okupatorjevih forumov. Predvsem se je organizacija VOMI zavzemala za to. Le pri zadnjih akcijah pozimi leta 1944, ki jih niso več oštevilčevali (Gornja Savinjska dolina, Kozjansko, Ptujsko polje), so v večini primerov ločili otroke od mater.

Matere in otroci v zbirnem taborišču v Celju, avgust 1942

Iz zbirnega taborišča Frohnleiten so otroke v dneh 18. in 19. septembra 1942 razdelili v glavnem na osem otroških taborišč. Osrednja uprava oziroma nadzorstvo je bilo v Bayreuthu na Bavarskem. V ta taborišča, ki še niso bila dokončna za določene skupine otrok, so odpeljali skupaj fante in dekleta, ki so jih delili prvotno po teh taboriščih samo po abecedi. Kasneje pa so jih delili v glavnem po spolu in po letih. Vsi, ki so bili za delo sposobni od 14. leta starosti naprej, so prišli v taborišča, kjer so bila pripravljena zanje delovna mesta v industriji, obrti in tudi na kmetijah.

Otroke so razdelili:

1) Otroci z začetno črko imena od A do J so bili odpeljani v otroško taborišče Saldenburg na Bavarskem.

2) Otroci z začetno črko K in L v taborišče Fielshofen in Neustift.

3) Otroci z začetnico L, M in N v Himmelberg in Seligenporten.

4) Otroci z začetnico P, R in S v Seligenporten in Eisenstein.

5) Ostali otroci z začetnico do konca abecede v Kastel-Amberg pri Regensburgu.

6) Dojenčki in otroci približno do treh let starosti so bili prvotno preseljeni v Mainburg, kasneje pa v razne domove organizacije Lebensborn.

Iz teh navedenih taborišč so kasneje otroke pregrupirali po spolu, starosti in delovnih sposobnostih.

Tretja akcija izseljevanja partizanskih družin in družin ustreljenih talcev je bila 3. oktobra 1942, neposredno po najmnožičnejšem streljanju talcev na Spodnjem Štajerskem. Ta tretji transport je odšel v preselitveno taborišče Frohnleiten, ki so ga otroci izpraznili 18. septembra 1942. Od tod so vse družine preselili v taborišče Waissmann na Bavarsko. Pri tej akciji niso ločili otrok od mater. O tej akciji aretacij družin se je ohranilo tudi »Posebno povelje« poveljnika redarstvene policije Alpenland. Povelje nam točno pove, kdaj in kako so te aretacije izvedli in katere policijske enote so bile zanje določene. Zbirna baza tega tretjega izseljevanja je bila v poslopju gimnazije na Otoku v Celju.

Četrta akcija je potekala v novembru 1942. Najbolj so bili prizadeti kraji v Savinjski dolini, na Kozjanskem in v Šaleški dolini.

Peta izseljevalna akcija pa se je pričela 10. marca 1943. Akcije deportacij partizanskih družin in družin ustreljenih talcev so se nadaljevale. V času do osvoboditve so deportirali domačine v Gornji Savinjski dolini, na Kozjanskem in v Zagorju ob Savi. Posebna značilnost teh akcij deportacij je bila ta, da so v večini primerov ločili otroke od staršev.

Iz prvih dveh transportov, kjer so Nemci ločevali matere od otrok, nam Rozika Goličnik iz Šmihela nad Mozirjem podaja in izpričuje točne podatke o aretaciji in rasnem pregledu v Okoliški šoli v Celju — I. osnovna šola. Stara je bila že 17 let in so jo vsi otroci v taborišču, kjer je bila, imeli za svojo »mamo«. Dobro se spominja nečloveškega ločevanja mater od otrok in rasnega pregleda ter ločevanje na posamezne kategorije. Ostal je poseben spomin na Šarhove otroke, ki so jih Nemci še posebno pazili ter zasliševali. Na žalost oziroma srečo sta dva sinova pobegnila na poti v Frohnleiten in sicer Jože (Pepček) in Ivan (Vanči), ki sta pozneje padla ob očetu na Pohorju. Po taboriščih so se otroci učili predvsem nemščine,

Otroško taborišče Kastel, skupina naših dečkov

učili pa so jih tudi naši učitelji. Prosti čas, kolikor so ga imeli, so Nemci znali dobro zapolniti. Vendar jim je vseeno nekaj časa ostalo za igranje z žogo, s katero so bile najbolj prijetne igre.

Otroci pa so v taboriščih bili polno zaposleni. Delali so po kmetijah, v tovarnah, predvsem dečki, čistili po stanovanjih, odstranjevali ruševine ob zavezniških bombardiranjih ... Zgodaj zjutraj so jih budili vsakodnevni apeli, sledila je jutranja telovadba in umivanje ter zajtrk, ki je bil ponavadi temna prekuhana voda. Potem pa zopet apel in razvrstitev po posameznih nalogah. Minevali so tako dnevi in meseci; mnogo otrok so medtem preseljevali sem ter tja. Vmes so si bratci in sestrice lahko dopisovali, vendar samo v nemščini. Otroci so pretrpeli najrazličnejša ponižanja in izkoriščanja. Mnogo jih je podleglo trdemu režimu, ob pomanjkanju hrane, zdravniške nege ... Vendar vseeno mislim, da so nacisti občudovali pogumno zavednost slovenskih družin kakor tudi njihovih očetov in sinov, ki so se junaško borili po gozdovih, ali bili aktivisti in podporniki gibanja, čeprav so po vseh svojih časopisih obmetavali te ljudi z najhujšim blatom. Javno so bili vsi ti ljudje zanje banditi in izmečki človeške družbe, toda njihovo kri, njihove otroke so si hoteli pridobiti na tako nečloveški način in jih prevzgojiti v janičarje. Kljub najstrašnejšemu zatiranju in uničevanju je naše ljudstvo ostalo zvesto ciljem KPJ in OF slovenskega naroda.

Vrnitev naših otrok iz nemških otroških taborišč je potekalo ob vsestranski pomoči raznih organizacij. V sami Sloveniji so tako ustanovili repatriacijske baze in karantenske postaje na Jesenicah, ki je bila najvažnejša obmejna postaja, potem v Kranju, Radovljici, Gozd Martuljku, Preddvoru, Ljubljani, Mariboru, Celju in drugod na primernih krajih. Tako so preko UNRRE, Mednarodnega rdečega križa v Ženevi, Rdečega križa v Jugoslaviji in mednarodnih organizacij našli nekaj ukradenih otrok, ki jih je ugrabila organizacija Lebensborn.

Dne 10. oktobra 1947 se je začela v Nürnbergu, v ameriški okupacijski coni, sodna razprava proti Uradu za raso in preseljevanje (RuSHA) in proti Lebensbornu. Obravnava se je končala šele naslednje leto v marcu. Med obtoženimi »zdravniki« in medicinskim osebjem so bili vsi razen glavnega — šefa Himmlerja, ki si je vzel življenje 23. maja 1945. Ostali pa so bili obtoženi le zato, ker so pripadali organizaciji SS, ki jo je visoko sodišče razglasilo za zločinsko ... Vse ostale obtožbe so bile ovržene zaradi pomanjkanja dokazov.

26. avgusta 1972 so se ukradeni otroci srečali na istem mestu, kjer jih je okupator avgusta 1942 ločil od staršev in odkoder jih je odgnal v otroška taborišča sinom Tretjega rajha, da jih pojaničari. Mnogi med njimi so se spominjali najpodrobnejših dogodkov iz triletnega trpljenja in prevzgajanja, ki naj bi jih proti njihovi lastni volji in volji staršev spremenilo v nemške otroke. Spominjali so se trenutkov, ko so se slednjič ozrli v solzne in zaskrbljene oči matere. Spominjali so se tiste avgustovske noči leta 1942, ko so jih s silo odtrgali za vedno od ljubeče materine roke. Refren vseh njihovih spominov je bil: »Matere nisem videl nikdar več. Umrla je v Auschwitzu.« Otroci, ki so jih sneli s prsi doječim materam, se razumljivo ne spominjajo teh usodnih trenutkov. Le redki so

Repatriacijska baza v Celju

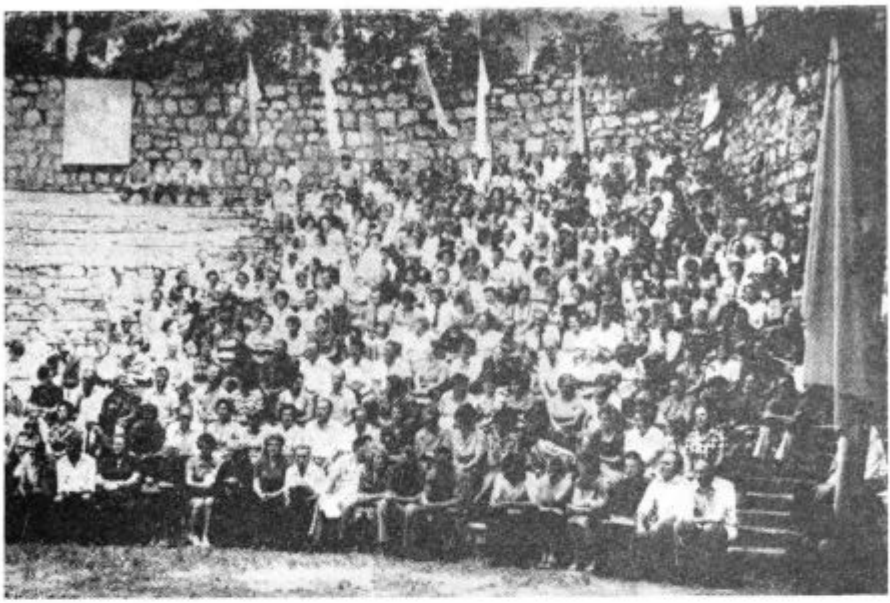

Srečanje ukradenih otrok 1977. leta v Mariboru

ohranili spomin na svoje matere kot zbledel odsev, pomešan z dogodki, ki so se jim vtisnili v spomin šele kasneje v domovih Lebensborna. Spominjajo se svojih krušnih mater v Nemčiji. Nemogoče je pozabiti strašne dni streljanja talcev v Starem piskru, v mariborskih sodnih zaporih, v Begunjah in ostalih krajih naše domovine.

Na srečanju v Celju so ukradeni otroci ustanovili ustanovni odbor, ki so ga udeleženci zadolžili, da sestavi seznam preživelih otrok ter da zberejo podatke o njihovi usodi. Ugotovili so, da je večina teh otrok brez staršev, ki so bili ustreljeni, ali pa so padli v NOV ali umrli v koncentracijskih taboriščih, da so se po vojni ukradeni otroci vrnili duševno in telesno izčrpani na požgane in oropane domove ter začeli novo življenje sami, brez staršev, brez sleherne podpore, ki bi jo še kako potrebovali.

Na naslednjih srečanjih:

— 1973 v Hrastniku,
— 1974 v Ptuju,
— 1975 v Bočni,
— 1976 v Grižah,
— 1977 v Mariboru, ki je sovpadalo s počastitvijo 40. obletnice ZKS in 85. obletnice rojstva maršala Tita ter 35. obletnice ugrabitve otrok staršem NOV in ustreljenih talcev so se spet videvali z istimi občutki in spomini, vendar s prizvokom grenkobe, saj so mnoge obljube ostale le pri besedah.

Na srečanju v Mariboru jih je tovariš Franc Šetinc pozdravil z vzpodbudnimi besedami:

Neznana deklica med izseljevanjem družin talcev in partizanov v okoliški šoli v Celju

»Nekateri pravijo: pozabimo vendar že enkrat to preteklost! Potegnimo črto in zaživimo samo za danes in za jutri! Prav gotovo se ne bi toliko vračali v preteklost, če bi šlo za časovne razsežnosti določenih pojavov, če bi šlo le za sence, blede odtenke nekega, čeprav strašnega časa. Vse to, o čemer govorimo, je žal tudi sedanjost, ki marsikje in v marsičem grozi, da bo prešla tudi v prihodnost. Ko smo pred tremi desetletji fašizem porazili in smo lahko prav kmalu spoznali, da smo ga lahko uničili le vojaško, nam je bilo jasno, da ne smemo sprejeti pozabljenja. Plevel, ki smo ga takrat otrebili, je vzniknil na drugem koncu, v drugačnih okoljih. Zato ker žal še nismo zničili vsega tistega, kar pogojuje njegovo rast. Tudi zaradi vas, ukradenih otrok, ne smemo pozabiti preteklosti . . .«

— 1978 je bilo srečanje v Trbovljah,
— 1979 v Šentjurju,
— 1980 je bilo na Osankarici na Pohorju, ki je sovpadalo s spominom na padec Pohorskega bataljona, katera člana sta bila tudi Jože in Ivan Šarh, dečka, ki sta pribežala iz transporta otrok v očetovo zavetje.
— 1981 na Planini pri Sevnici, kjer je bilo do danes zadnje srečanje ukradenih otrok. Zbrali so se polnoštevilno in odšli, da se naslednje leto ponovno snidejo.

Na Spodnje Štajerskem in Gorenjskem je okupator leta 1942 — jeseni, vpeljal svoje zakone, ki so imeli edini cilj: RAZNARODITEV. Najhuje so bili prizadeti otroci, ki so bili krivi le toliko, ker so živeli.

DOM

Danes pojdem
le svoje ime še vpišem v pesek pred hišo,
da me ne pozabijo tisti,
ki bodo hodili tod mimo.

Danes pojdem,
vse moje misli ostajajo s tabo
moj ljubljeni dom.

Nikar ne joči — dragi dom
danes pojdem,
le kadar boš sam
se spomni name in košček sreče,
ki ti jo zapuščam.

Milka

LITERATURA IN VIRI

Tone Ferenc, Nacistična raznarodovalna politika na Slovenskem v letih 1941—1945, Maribor 1968.
Stane Terčak, Ukradeni otroci, Ljubljana 1973, druga dopolnjena izdaja.
Stane Terčak, Celjski Stari pisker, Ljubljana 1976.
Marc Hillel, V imenu rase, izdaja Borec.
Metod Mikuž, Pregled zgodovine NOB v Sloveniji I.—V., Cankarjeva založba Ljubljana 1960, 1961, 1973.
Fran Roš, Celjski dnevnik 1941, Celjski zbornik 1961.
Arhiv Muzeja revolucije Celje, izjave ukradenih otrok.

PESMI IZ POBRATENE BAČKE PALANKE

PRKOS

Srcem na dlanu koračam ka cilju
Od malena bosih nogu, šta mari!
Po sablji najzdužu pregaziću milju
Šta ako za ljubav taban prokrvari!

Gutaću rođeni jauk mesto vode
Hrlim među ljude. pa pod sunce potom
Ljubav će mi živa do cilja do ode
Ako pod ranama izdahnem za plotom!

Rođeni, ja ljude ne volim tek tako
Ljubav je moja prkos na lomači!
Oprostite ako kadgod sam i plako
Čujte,
Svaka suza sramotu ne znači!

SRCE

Ja vam ništa ne donesoh
Osim jednog malog sata,
Ispod rebra, sav od srebra
I dve ruke oko vrata.

Kuća vam je na sred puta,
Svakog dana noge molim
Da se pođe, da vam dođem,
Da zagrlim koga volim.

Ja vam ništa ne donesoh,
Sem tog sata i osmeha,
Iz dna duše cvetak svakom
I sto lasta ispod streha!

TITO

Tito je ime veka koji teče
Luča večna što otapa tmine
Najveća zvezda sred Putanje Mlečne
Tito je ime naše Domovine!

DAVNE GUGUTKE

Dođem u selo
Sve je isto
Al na detinjstvo
Ništa ne liči

I toranj isti
I nebo čisto
A sve daleko
Kao u priči

I gledam, gledam
Sve je to moje
Kao u ono
Boso vreme

Sve kuće na starom
Mestu stoje
Ja svakoj mahnem
A one neme

Još podne samo
Zvoni po starom
Guče gugutka
U davnoj bašči

A nebo ko kadgod
Trepće atarom
Pa i to ipak
Bar nešto znači

... Gugutka guče
Sve je isto
Topole, zvona
I atari

Al meni srce
Govori tiho
— Gugutk lažu
Stari se, stari ...

VELIMIR VELJA SUBOTIĆ je rođen u selu Silbaš, opština Bačka Palanka, 24. decembra 1925. godine. Kao gimnazijalac i sportista rano se uključio u napredni omladinski pokret, a sa okupacijom naše zemlje i u ilegalni rad u Silbašu, gde je primljen i u SKOJ. Skojevska grupa kojoj je pripadao obezbeđivala je nekoliko prelaza preko Dunava kod Bačke Palanke, gde su se Bačvani prebacivali u Frušku goru, u partizane. Učestvuje u rasturanju letaka »Slobodna Vojvodina« i drugog štampanog materijala, kao i u nizu akcija za ometanje funkcionisanja okupatorske vlasti, 1943. god. fašisti su ga uhapsili, odveli u logor i zverski mučili. On se hrabro držao, a kasnije je uspeo da pobegne i odmah je stupio u Bačkopalanski partizanski odred.

Neposredno posle rata bio je na odgovornim vojnim i partijskim dužnostima, a zatim u organima vlasti i društveno-političkim organizacijama. 1949. god. odlazi u Narodno pozorište u Sombor, gde je kao glumac ostao do penzionisanja. U pozorištu je bio glumac, ali istovremeno piše i pozorišne komade koji se izvode u somborskom pozorištu, a onda i širom Vojvodine i Jugoslavije. Najpoznatije drame su mu: »Ljudi«, »Prozivka« i »Dudovo moje, Dudovo«. Istovremeno on piše pesme i pripovetke koje su štampane u mnogim listovima i časopisima. Subotička »Minerva« štampala mu je knjigu izabranih radova »Lahori nad ravnicom«, a Biblioteka u Somboru zbirku pesama »Iz crvenih naših snova«, koju su finansirali OK SKV Sombor i SO Bačka Palanka.

Kao pisac i dramski umetnik dobitnik je mnogih priznanja i nagrada. Član je Društva književnika Vojvodine i Udruženja dramskih pisaca Jugoslavije.

PRIJATELJU POSLANICA

Zapreći u pepeo ugarke mojih reči
do jednog jutra,
Čuvaj ih od vremena i od mene
da ih ludo ne sagorim.

Jednom će, možda, po nama padati
zlatni prah
nečijeg verovanja,
i tada će sve biti isto,
ugarci će nam trebati
ako ih sačuvamo,
iako će
sva tela biti zlatna i mlada
(Čak, možda, i naša)
Kako ću onda poznati prijatelja,
poznati mu glas u tami
Tumačiti mu njegove reči,
jer se roje u mojoj glavi,
I kako da tražim sazvučja
za pravu pesmu

Koja nikada ne najdoh
Jer
nebo je čudno zvono
bez jeke.

4. V 1980.

Majska je kiša padala
Pa je suza bila na licima našim
A nebo svelom tišinom,
bez glasa.
Ispod crnih revera
crn bol.
Bez molitve se
za verovanje uhvatismo,
Jer,
olovnim smo bolom bili
tada naliveni.
I možda njime zaljuljani.
Ljudski je zaljuljati se.
I ispraviti se.

NEBOJŠA JOVANČEVIĆ je član Književnog kluba »DIS« iz Bačke Palanke. Rođen je 1935. godine. Završio je gimnaziju, a sada radi kao službenik u banci. Poezijom se bavi od gimnazijskih dana, a pesme je objavljivao u listovima »Mladost«, »Glas«, »Književne novine«. Redovno je učestvovao u svim zbirkama koje je objavio Književni klub »Dis«, a u izdanju Kluba izašla mu je samostalna zbirka pesama »SUPROTNO NEBO«. 1970. godine dobio je prvu nagradu Radničkog univerziteta »Đuro Salaj« iz Beograda za zbirku pesama.

BES

Nadošla jutra siva, kišna.
U meni bez vida pesak nataložen.
U magli periode neke tražim.
Ne znam u kom listu ostaje ime
Za mene milo i drago.

Bliskost se nije osvrnula,
Uprljana hladnoćom, zamutila je sve
i nestala dolinom snova,
Što padaju uticaju vetra
i nakvašeni znaju da budu.

JER JA SAM

Treba ispazniti pepeljaru,
oprati šolju,
složiti prazne flaše,
ići do WC-a, prati zube,
čuti vesti, zatvoriti prozore,
izići napolje, preći ulicu i reći:

Je li sve spremno,
ja sam tu kao i ovaj april.

Međutim,
od svega toga nisam uradio ništa,
a ponajmanje prešao ulicu.
Ostadoh i dalje zalepljenih usana
i prstiju,
za nebo, čašu, itd.
jer ja sam odvratan
JER JA SAM ODVRATAN!

ŽELJKO GRAĐIN je rođen u Bačkoj Palanci 1955. godine, gde je završio ekonomsku školu, a sada radi kao službenik u »Majevici« fabrici poljoprivrednih mašina i opreme. Član je Književnog kluba »Dis« od 1974. godine. Pesme je objavljivao u listovima »Oko« i »Književna reč« kao i u zbirkama Književnog kluba »Dis«. U izdanju Kluba izašla mu je samostalna zbirka pesama pod naslovom »OVDE MALO«.

PALANKA

Dunavom ti godine teku
slike, i snovi, i dani,
rasteš zeleno u modru reku
raspojasana ravnico
i konji vrani.

Pala Anka u legendu
sa brvna u plavom ritu,
utisnu stope, osnova staze,
ime darova gradu
lepotu vrbakom skritu.

Dunavom horizont ti plovi
od snage, od sreće, slobode,
neće usnuti tvoji krovovi,
hrabro napred vrelinom vode.

Sa plasta žuta oblak iz zemlje
od klasja žita, od tuče zrna,
koševi budućnosti novo naselje
životom i šorom puna.

Dunavom, grade, godine ti teku,
fabrike, ljudi, vidici znani,
prskaš čovekom u novu reku
Palanko i Palančani.

DUNAVU

Na ovoj reci
ne bih gradio branu,
mrke bi dubine
progutale
svaki krik ptice.

Ni proleće, ni latice bele,
ne bi jarost reke
premostile.

A nežnost njihova,
ni čoveku, ni vremenu.

Na ovoj reci nikome
ne bih dao
da pretače radost plavu
u tugu kamenu.

PETAR TOMIĆ je član Književnog kluba »Dis« od njegovog osnivanja u Bačkoj Palanci. Završio je gimnaziju i radio dugo kao novinar u »Nedeljnim novinama« u Bačkoj Palanci, a trenutno je zaposlen kao novinar u »Dnevniku« u Novom Sadu. Pesme je objavljivao samo u zbirkama koje je izdavao Klub.

Drago Kumer

SPOROČILO V KITI LAS

»Tovarišica, tovarišica!« kličejo četrtošolčki in silijo v prijetno tovarišico Magdo.

»Prosim!«

»Na urniku je telovadba. Pojdimo v gozd!«

Tovarišica Magda ni več mlada, vendar med šolarji vedno živahna, nasmejana, zares prava tovarišica, svojim ljubljencem nikdar ne ukrade te presrečne telovadbe.

»V gozd da bi šli? Tja četrt ure, nazaj četrt ure. Za igro pa je četrt ure odločno premalo,« je pomišljala tovarišica, ki ve, da je petinštirideset minut pri telovadbi kaplja v morje, saj telovadbe ni nikoli dovolj.

Otroci pa naviti kot kozji rog.

»Tovarišica, partizani so tudi kar naprej hodili . . .«

Dobra tovarišica Magda se nasmehne.

»Ljubčki moji, seveda so hodili. Borili so se za svobodo, za našo zlato svobodo . . .«

»Tovarišica, igrali se bomo partizane in Nemce. Tovarišica!«

»Imate načrt igre? Kdo bo kurir, komandir, komisar, mitraljezec, bolničar, zdravnik, kdo bo partizan, kdo Nemec?«

»Imamo!«

»Bo na cesti zares disciplina?«

»Booo . . .«

»Torej, gremo.«

V gozdu je nadvse prijetno. Ustavijo se pri mogočni bukvi. Sivkasto deblo je prepredeno z nečitljivimi črkami. Učiteljica pove, da je bila tukaj med vojno partizanska javka. Črke so vrezali kurirji. Precej jih je padlo, nekateri pa še žive.

»Zdaj pa se igrajte, čas hitro teče,« je rekla, sedla na klopco pod košato bukvo, globoko vdihovala sveži zrak in gledala mlade obraze, ki v igri kar žare; srečni so, ko ne vedo, kaj je prava vojna.

Za hipec je priprla oči, za trenutek je zadremala in od nekje daleč so prišle sanje iz vojnih dni.

Takrat je imela Magdica sedem, osem let, hodila je v drugi razred nemške šole. Učiteljica, gospodična Gertrud, je bila stroga, z dolgo koščeno roko je delila zaušnice. Magdica je bila doma visoko v hribu, pot je bila dolga in naporna, zato je v razredu često za hip priprla oči. Zgo-

dilo se je, da je med poukom zadremala. Učiteljica Gertrud jo je zgrabila za kito las, na vso moč potegnila, v roki je držala rdečo pentljo.

»Magdalen, danes eno uro po pouku! Razumela?«

S trudnimi očmi je gledala pentljo, z roko si je poravnavala kito temnih las, vsa je drgetala. Vedela je, da je na notranji strani pentlje prilepljeno sporočilo. Oddati ga mora Lešnikovemu stricu, ki ima zvezo s partizani onstran Savinje. Na hlevu imajo tri ranjene partizane, v hiši pa so čudni neznanci v civilnih oblekah. Orožje imajo, pravijo, da bi radi zvezo s partizani. Doma jim nihče ne verjame, saj ne puste nikogar z dvorišča; samo Magdica je smela v šolo.

»Vstani!« je zavreščala učiteljica Gertrud in se približala Magdici, ki se je počasi dvignila in boječe gledala besno učiteljico.

»Oprostite,« je jecljala. »Ponoči sem bila bolna in pot je dolga, blatna . . .«

Učenci so napeto gledali, kaj si bo nemška učiteljica izmislila. Morda jo bo udarila, ponovno zlasala. Nekaj bo z njo naredila. V zadnjem trenutku, ko sta si bili že čisto blizu, se je oglasil sošolec Matija.

»Gospodična Gertrud, nekdo trka!«

»Tišina!« je pošvrknila z zelenimi očmi in s pentljo božala po Magdinem nosu. Grozljivo se je smehljala in kazala kot sneg bele zobe.

»Bolna? Banditom si stregla, smrklja!«

Kot blisk je švignila Magdina desnica, izpulila je učiteljici rdečo pentljo in zbežala iz razreda. Učiteljica pa v vik in krik.

»Ulovite nesramnico, alo, marš, marš!«

Nihče se ni ganil.

Pozno ponoči je dvajset do zob oboroženih partizanov obkolilo Gozdnikovo domačijo. Najprej so poskrbeli za ranjence, nato pa — hura, juriš! — navalili v hišo in kot zajce polovili vseh pet raztrgancev.

»Hura! Juriš!« je zdaj kriknila tovarišica Magda in se pognala na noge.

Odprla je oči in videla, da stoje ob njej njeni varovanci. Gledajo svojo tovarišico, muzajo se, smejejo.

»Tovarišica, vi ste pa spali!« je rekel Štefan, mali komandir partizanske vrste.

Učiteljica Magda se je nasmehnila.

»Res je, ljubčki moji, zaspala sem in sanjala . . . Zbor! Gremo!«

Nazaj grede jim je povedala, kako je nosila sporočila v kiti las, kako je izmaknila rdečo pentljo strogi nemški učiteljici Gertrudi in kako ni nič več hodila v nemško šolo; vse do konca vojne je bila na levem bregu Savinje najmlajša partizanska kurirka.

RODILI SMO TAKRAT SE

Rodili smo takrat se,
ko je vzkalila vojna;
zoreli smo, ko vojna v klas je šla —
ne čudite potem se,
če ne znamo biti srečni do neba.
Zaspali smo neštetokrat
ob hrupu bombnikov
in Bilečanka nam najdražja
pesem je bila.
Najtišje misli so ranile nam svinčenke,
zato nikjer ne čutimo se več doma.
Vemo, da danes je odprta slednja cesta
in da na pomlad jablane cvetijo,
jeseni veje se šibijo od sadov —
a mi skoz sapice jesenske
čujemo krohot topov,
zato se roka nam umakne in ne seže
do bogatih vej —
zato ne znamo to, kar znate mladi:
s prešernim smehom vedno le — naprej!

Rodili smo takrat se,
ko je cvetela vojna,
zoreli smo, ko vojna v klas je šla —
tu naše roke so, stopite nanje,
na rame nam stopite
in se povzpnite do sočnih sadežev,
do sonca —
vi mladi, za vas nikjer ni konca,
vas pesem o svobodi je zibala
in zmaga vam je svoja krila dala.

Za nas pa so presvetli sončni žarki —
mi vajeni smo dima in solza —
le naše roke močne so,
zato stopite nanje
in se povzpnite do neba
ter še za nas utrgajte kos žametne modrine,
za nas, ki smo zoreli,
ko vojna v klas je šla.

MOJ KAMENČEK

Živel nekoč je kamenček —
pred tisoč leti, se mi zdi . . .
Živel je — in pomislite —
še zdaj živi!

Na njivi danes po pomoti
je legel v mojo dlan;
pobirala sem nov krompir
in dala ga na stran.

Zdaj je pri meni v rdeči skledci;
okrogel, bel na dnu čemi.
Ko vse potihne, mi razlaga,
kako se tisoč let živi.

PRINCESKA IN KRALJEVIČ

Prav slednji večer v moji sobi
se zlata princeska zbudi —
svetilka ji pravijo naši;
imajo pač slabe oči!

Okoli princeske prozorno
vilinje kolo se vrti —
domači jim pravijo vešče;
imajo pač slabe oči!

Na stolu kraj zlate princeske
mlad kraljič zamaknjen sedi —
domači mu pravijo Pepe;
imajo pač slabe oči!

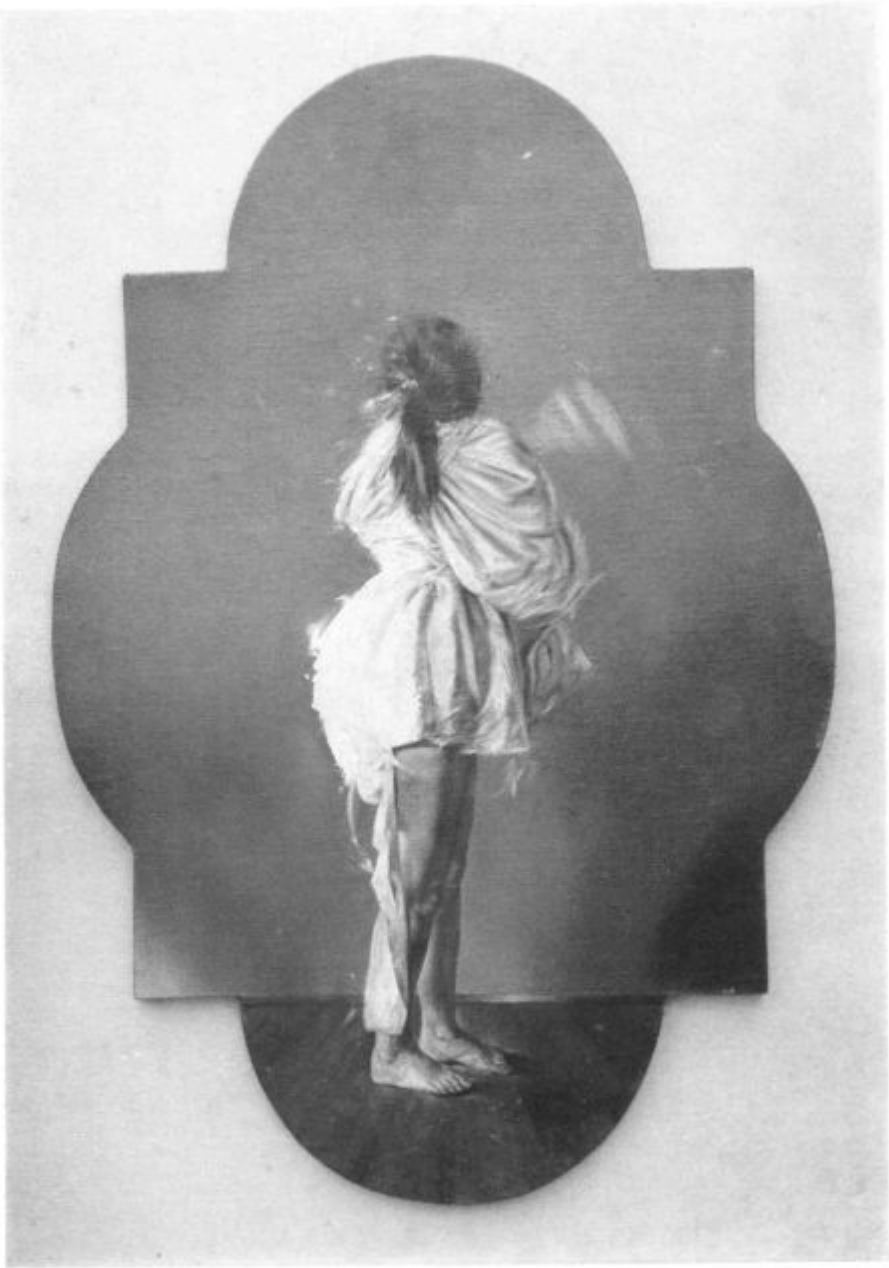

Rudi Španzel: Jutro — olje

OTROK MOJ DORAŠČAJOČI

V zelenkastem mraku noči
je prosojen speči obraz
moja luč.
Obrisi tvojega telesa so kažipot,
da ne zgrešim.
Tvoje v spanju zaprte oči
so moj mir in moja moč.
Tvoja tanka usta
so moj upor minevanju.
Otrok moj, otrok doraščajoči,
v zelenkastem mraku noči
si moja živa vera
v svetlo jutro.

LISIČJA LISICA

Lisičja lisica
v lisičjem bregu
ogenj si kuri
ob pozni uri:
Kosilo kuha
in jezno puha!
Zelje nabrala,
popra dodala —
putke pa ni!
Putka v dolini
ob zamreženi lini
posluša zaljubljeni
»Kikirikiii!«

Pesnica NEŽA MAURER je nezakonska hči dninarice Helene Maurer. Rojena je 22. decembra 1930 v Podvinu št. 50, pošta Polzela. Na Polzeli je tudi obiskovala osnovno šolo. Nato jo je želja za znanjem odnesla naprej v šole: v Žalec, Celje in na ljubljansko učiteljišče. Kot učiteljica je službovala na Primorskem, nato je diplomirala na pedagoški akademiji in še kot izredna študentka diplomirala na filozofski fakulteti v Ljubljani.

Postala je novinarka, prva urednica televizijskih šolskih oddaj v Ljubljani, bila tehnična urednica revij, glavna urednica lista »Prosvetni delavec«. Zdaj je samostojna svetovalka za prosveto in kulturo pri Sekretariatu za informiranje ISSR Slovenije.

Živi v Brezju 47, Dobrova pri Ljubljani, skupaj z mamo in otrokoma (mož je umrl).

Je članica Društva novinarjev Slovenije in Društva slovenskih pisateljev.

Podatki o pisanju:

Sama o sebi pravi: »Pisanje se rodi iz nuje, nastaja pa z voljo in vztrajnostjo. Ko pišem, ne mislim zakaj in čemu, kvečjemu: kaj in kako. Pisanje je ena izmed oblik — poleg toliko drugih — odzivanja na zahteve, prepóvedi, ukaze, vprašanja, želje, hotenja in muke vsakdanjega življenja (mislim osebno in družbeno življenje).

Izšle so knjige:

1967 — Zveza mora ostati; 1969 — Skorja dlani in skorja kruha — zbirka pesmi za odrasle;

1970 — Sončne statve — otroške pesmi (4 avtorji skupaj);

1972 — Kam pa teče voda — pesmi za otroke;

1973 — Ogenj do zadnjega diha — pesmi za odrasle;

1975 — Kako spi veverica — pesmi za otroke; 1978 — Čukec — mladinska povest;

1978 — Čas, ko je vse prav — pesmi za odrasle.

Pesmi za otroke izhajajo tudi v jugoslovanskih otroških listih pa v koroškem in tržaškem tisku.

Pesmi za odrasle so prevedene v nemščino, italijanščino, angleščino, španščino, poljščino, bolgarščino in, seveda, v srbski in hrvaški jezik. Izdelana sta dva kratka televizijska filma.

Priznanja in nagrade:

1959 — prva nagrada za literarno reportažo iz mladinskih delovnih brigad;

1964 — prva nagrada za otroško pesem leta pri Radio Beograd;

1967 — Tomšičeva nagrada za novinarsko delo. Plaketa lista Ciciban ob 20-letnici izhajanja; spomenica hrvaškega otroškega lista RADOST prav tako ob 20-letnici izhajanja.

Drago Kumer

DOBER DAN, BOTER STANDARD!

Sto in sto avtomobilov drvi vsak dan mimo njegovega okna, letala brnijo v zraku in hite v neznano, ladje brazdajo morje... Vse hiti na dopust: na morje, v gore, v tišino in razkošne hotele, na plaže in tja daleč v tuje dežele. Hite ljudje, ki imajo denar, ljudje, ki jim je boter STANDARD ustvaril življenje.

On, sedemdesetletni upokojenec, pa čepi pred oknom, gleda ta pisani vrvež, smehlja se, ker gleda napredek in je po svoje srečen. To je starec, ki so mu garanje v zibel položili in je garal svojih šestdeset let, zdaj pa je slok in suh, globoke gube mu brazdajo tilnik. Ustne, ožgane od čikov, se ob mojem prihodu razmaknejo, in mi pripoveduje:

»Rodil sem se v zgornjem koncu Savinjske doline, očeta in matere nikoli nisem poznal. Bil sem pastir, potem hlapec na planinskih gruntih, bil avstrijski vojak in se tolkel v Galiciji in doli ob Soči. Potlej sem spet hlapec postal, ker me pač v rudnike, fabrike niso marali zaradi te grbe na hrbtu. In sem pričakal še drugo krvavo vojno, se zavlekel k pavru v hribe; Nemcu nisem maral služiti. Po vojni sem še zmeraj ostal v planinah, dokler nisem našel tole mojo deklino,« reče in pokaže med železne križe v ozkem oknu, kjer sloni postaran obraz priletne ženice in se prav tako rahlo smehlja, ko posluša besede moža, ki nadaljuje: »Dekla je bila in jaz hlapec, vsa pohabljena oba, pa sva se vzela in bilo nama je lažje. Potlej sva se odločila in prišla sva v dolino, na državno posestvo. Mojo Mico so k svinjam vzeli, jaz sem znova kravaril. Komaj deset, enajst let sva zdržala. Štirideset pa sva jih zapravila na gruntih. Lastniki so menda pomrli, nihče se naju ni usmilil in nama priznal tistih štirideset let. Na socialnem pa so rekli: priznamo, kar je zapisano v delavski knjižici. In tam je zapisanih tistih enajst let. Kakih tristo starih jurjev skupaj spraviva. Pa nama kar odreže. In tole sobico so nama dali, toliko pač, da nisva v napoto ljudem tam zgoraj. V kleti sva in po vlagi smrdi, pa kar gre, samo da sva zdrava in želodec nama še tudi ne nagaja. Tistih tristo metuljčkov pa moja Mica razdeli na trideset delov in še nama ostane kak ‚jur'. Pravijo, da bo bolje, potlej bova tudi midva z Mico šla na dopust. Hej, Mica, midva bova tako ali tako v pekel prišla, pa imejva na zemlji nebesa!...«

Avtomobili drve mimo kletnega okna in iz njih gledajo zaskrbljeni obrazi. Starec in starka pa se rahlo smehljata, saj boter STANDARD ni nanju pozabil.

Meta Rainer

OSEMSTO LET

Naše rodno mesto Žalec
staro osemsto je let,
v njem slovenski prebivalec
mlad — pogumno gleda v svet!

Dolga tlaka ni ga strla,
ne potrla črna noč,
govorica ni umrla,
ki jo gólčal je nekoč.

Sam si moral priboriti
grajski hlapec je prostost,
z žulji moral si zgraditi
čez prepade trden most.

Zdaj živi v svobôdi zlati,
domovini svoji vdan,
zadovóljen brat med brati
in ponosen naš meščan!

Ansambel Veseli hmeljarji slavi letos 20-letnico obstoja. Pred izidom zbornika je bil na turneji po ZDA in Kanadi, kjer je igral in prepeval našim rojakom. Med bogatim izborom pesmi je tudi najnovejša Osemsto let, ki jo je napisala pesnica Meta Rainerjeva, uglasbil pa duša ansambla in trobentač Vili Ograjenšek.

Anka Krčmar

VESELI HMELJARJI

V meni se pretaka
stoletja stara kmečki kri.
Zato v mojih spominih na mladost
najlepše zorana zemlja diši.

V mojih spominih se plavica v žitu
kósa z modrino neba,
škrjanček s pesmijo koscev drobi;
še danes ga slišim: kje si? kje si?

V mojih spominih si dekleta
ob nedeljah rožo v kito pripno
in ko se zaljubijo,
se njihove rôke kot cvet odpro.

V mojih spominih
stare ure počasi merijo čas,
zvonovi za srečo in žalost zvonijo
in razpela várujejo domačijo.

Zdaj so idilo razparali stroji,
čas se prehiteva in vsem se mudi.
A moji spomini na mladost so samosvoji.
Vse bolj v napoto kot v srečo so mi . . .

— — —

Kje bodo gnezdile ptice mojih sanj,
če boš posekal drevesa upanja?
Komu naj podarim njihovo drobno pesem,
če boš potrgal žice zaupanja?
Ne pústi, da bi v mraz odletele! . . .
Katere veje bi jih na pômlad sprejele?
Komu bi mrzle misli ogrele?

SKRIVNOST

Drobne trenutke,
ki so samo najini,
sem zaklenila vase.

Zvečer oživijo —
takrat me boli,
da so skriti,
ker morajo biti . . .

Če boš kdaj prišel,
jih bom zbrala
in ti priznala,
da še niso pepel.

Drago Kumer

TO LJUBO GNEZDECE

Zgonov grunt je vsa leta dobro obdelan; dva para rok in stroji so vsemu kos. Že leta nazaj. Pridelki izdatni, poslopja popravljena. K temu ni pripomb. Pa vendar, svet je že tak: če firbčneži dlake ne najdejo v jajcu, pa dlako ovijejo okoli jajca. Tako je pač.

— Zgoneta kmetujeta v redu, ni kaj. Komu pa bosta vse to pustila? Državi! Sorodnikov nimata, otrok tudi ne, so spletkarile najbolj sitne vaščanke. Vaščani pa:

— Madona, Zgone, tak hrust, pa še razpočnice ne narediš!

Draž pa taka, da se bog usmili! Zgoneta z živci na dobrem kot malokdo. Složna pri delu, složna pri jelu, zbogana v postelji.

Kar je res, je res: Zgone se je priženil in nikdar ni hotel prve besede. Saj so brusili jezike: »Pri Zgonetu pa Mica hlače nosi!« Zgone, kakor da se ni nič zgodilo, mahal jo je svojo pot in jo maha še danes.

Šlo je na pozno jesen, po večerji v postelji, zadiha Mica Jaku pod nos: Vsi imajo žičnice, samo midva s štangami strašiva. Če sva toliko postorila, bova tudi žičnici kos.

— Imaš prav, Mica, kar jutri začneva štange dol zvažati.

Tako se je zgodilo: dve tretjini štang sta prodala na njivi, tretjino sta zvozila domov. Na koncu brajd sta postavila kopico.

— Štanga na gruntu zmeraj prav pride, je potrdila Mica. In kar reče Zgonéla, je zmeraj prav.

Mine mesec, mineta dva, vreme je streglo, na dobrem hektarju hmeljišča se je bohotila žičnica z lesenimi drogovi.

Takrat je imela Mica petintrideset let, Jaka štirideset. Najlepša leta, leta, ki dajo stabilno pamet in uravnano moč. Pa se Mica domisli: »Jaka, vzela bom v hišo dekle, šihtarico. Pridne roke po šihtu še marsikaj postorijo.«

Prišlo je v hišo dekle s hribov. Telesno dobro razvita, privlačna, sicer pa tiha, skromna in pridna kot mravlja. Nihče ne ve, če se je tudi v Zgonetu kaj premaknilo. Resnica je na dlani: Zgoneta sta prosteje zadihala.

Pa je prišla jesen, brajde ovešene kot že dolgo ne. Jorka, izabela, šmarnica, modra frankinja in še kaka sorta. En sam prijeten vonj po dozorevajočem grozdju. Ali nekaj je Zgone opazil: pobje iz vasi se zaganjajo v brajde. Zgonela, pametna kot je vedno bila, jo je hitro pogruntala.

— Jaka, pod kopico si postelji, dva, tri tedne te ne bo vrag vzel. Bom že Barico pripravila, da ti bo hrano in pijačo nosila.

In je Jaka podkopičje uredil v prav čedkano sobico. O mraku se je prihulil v kopico, še taka ploha mu ni prišla do živega; pozno zvečer Barica košaro v roke in hajd pod kopico z okusno večerjo. Najbrž je bilo mični Barici v čumnati pod hmeljsko kopico hudo všeč, saj je gospodinji Mici kar naprej žvrgolela.

— Stricu je bilo dolgčas, pa sva malo dlje poklepetala.

— Že prav. Saj se mi smili, pa kaj hočemo: grozdje je grozdje. Letos ni povsod obrodilo.

Tiste jeseni sta Zgoneta naprešala neverjetno veliko; toliko da ni zmanjkalo sodov. Naj so govorili in trosili še take čenče, pri Zgonetu se je resnično obrnilo na bolje.

Menda je šlo na pomladi, ko je postajala Barica vse bolj živčna. Zgonela ni opazila, kako je Jaka skrivaj izpraznil svojo hranilno knjižico. Barica pa kakor strela z jasnega:

— Gospodinja, domov moram. Fant mi je našel novo službo. Zbogom in hvala za vse.

Gospodinja Mica ni bila umazanih rok. Obdarila je Barico, kot da je njena lastna hči.

V sosednji vasi, pri Micinih znancih, so imeli »porša«, mladega in postavnega fanta, ki je imel dovolj dobrih gruntarskih sposobnosti, z gospodarjem pa se nista razumela.

— K nam pridi, ne bo ti slabo, je rekla Mica. Imela sva dekleta, pridnega dekliča, Barico iz Zasavja. Fant je sitnaril in je morala v rodni kraj; slišala sem, da je rodila, krepkega fanta je povila.

Šihtnar Tine ni kazal tolikšne volje do dela kot Barica. Po šihtu je rad malo legel, včasih kar celo uro, nato pa je delal, kar sta mu Mica in Jaka odredila; ni bil posebno iznajdljiv. O, bilo je dovolj mišic na tršatem telesu, delal pa se je, kot da ne zna šteti do pet. In še nekaj je bilo na njem: imel je goste, črne in valovite lase in pod čelom modre oči, nad njimi goste obrvi. Mica se je včasih zazrla vanj, pa je hitro obrnila glavo in zamomljala.

— Prismoda!

Šmentana reč, spet je tu jesen in z njo poziv za Jako: za tri tedne v Kokarje, na orožne vaje. Jaka je namreč starejši vodnik in to pri specialni edinici. Kaj? Vojska je vojska. Še dobro, da je Tine pri hiši. Mica zares ne bi zmogla; trta sicer ni obrodila kot lani, nekaj pa bo. Je Zgone natanko podučil Tineta, kako naj straži in če bo potrebno, naj s tatovi fizično obračuna. Predno je odšel proti Zadreški dolini, je Tineta smeje potrepljal: »Fant, pa na mojo Mico popazi!«

— Bom, stric Jaka, bom! je obljubil Tine in najbrž besedo tudi držal. Kako, ve samo kajža pod hmeljsko kopico. Tine pa je bil tolikanj dobrega srca, da je v fabriki iztržil deset dni letnega dopusta, seveda mu je izgubo Zgonela dvakrat poplačala.

Tine je bil bistre pameti in si je v podkopičje napeljal elektriko in je ob 60 W žarnici požiral stripe in šund romane. Mica mu je nosila večerjo, često sta v polnoč klepetala, šušljala, narahlo vzdihovala; mularija iz vasi pa je pridno grozdje obirala.

Zgone je »služil« samo dvanajst dni, zaradi grunta, zaradi pomanjkanja delovne sile. Malo je godel, ker ni bila bera taka, kot je pričakoval, glasno pa ni rekel nobene. Malo čudno pa se mu je zdelo, ko ga je Mica

skoraj vsako noč nadlegovala, bila je od sile prijazna. Jaka ne bi bil Jaka, da se ne bi resno potrudil. In glej! Mine nekaj mesecev, ko Mici naraste trebuhec. »Jaka, zdaj pa bo,« se razneži Mica, Jaka pa: »Mica!«

Ni se zlagala: še predno je prišla druga jesen, je povila dvojčka, fantka in punčko. Bilo je v Zgonetovi hiši sreče na koše. Tudi botrov ni bilo treba prositi. Punčki, drobni Miciki, so dodelili Barico, kar krepkemu Jakcu pa Tineta. Botrija pa je bila pravcata ohcet. Še godca so dobili in se vrteli pozno v noč. In proti jutru se je Mica tesno k Jaki privila.

— Ali si srečen, Jaka?

— Srečen, Mica!

— Ima Zgonov grunt naslednika, Jaka?

— Kar dva, ti moja Mica! je zahropel Zgone in ocmokal Mico tako glasno, da se je iz kamre Tine oglasil:

— Prismojenca, saj bosta otroka zbudila!

Je zgodba laž, resnica? To naj pove — hmeljska kopica!

KAZALO

Janez Meglič: Uvod 5
Meta Rainer: Naše mesto 7
Janez Kroflič: Praznovanje 800-letnice Žalca 9
Janez Kroflič: Uprizoritev drugega slovenskega tabora 14
Ivan Stopar: Žalec in bližnja okolica 20
Janko Orožen: Saksi 36
Janko Orožen: Nemci pri nas 38
Pavle Blaznik: Gradivo za srednjeveško historično topografijo Žalca . . . 42
Milan Natek: Žalec (osnovne geografske značilnosti) 47
France Kos: K zgodovini trga Žalca 66
Janko Orožen: Zakupnika Wagena urbar iz leta 1620 in Žalec 75
Ivan Kač: Janez Hausenbihler, vzorni slovenski rodoljub 78
Vera Kolšek: Nova arheološka odkritja v Šempetru v Savinjski dolini . . 83
Franc Ježovnik: Iz koledarja za 1905. leto 89
Jože Vurcer: Vstaja v Spodnji Savinjski dolini 1941. leta 103
Dane Debič: Žalec — sedež okraja OF Žalec po osvoboditvi 125
Ivanka Zajc-Cizelj: Razvoj ljudske oblasti v Žalcu 1945—1952 129
Vera Orešnik: Zveza komunistov 140
Jože Jan: Razvoj občine Žalec od 1978. do 1982. leta 142
Ivan Jurhar: Ferralit — najstarejša kovinsko-predelovalna industrija v občini 168
Božo Andolšek: Juteks 176
Anica Trivan: Razvojna pot delovne organizacije Sigma Žalec 183
Polde Škafar: Hmezad včeraj, danes, jutri 187
Ernest Ermenc: 30 let Inštituta za hmeljarstvo in pivovarstvo v Žalcu . . 196
Mateja Delak: Savinjski magazin 200
Jože Cerovšek: Prodajni središči Name v Žalcu ter Lesnine in Name v Levcu 206
Rudi Cizej: SOZD Slovin Ljubljana — DO Slovenija vino TOZD »Žalec« . 210
Jože Jan: 30 let IGM »Gradnja« Žalec 212
Vili Šuster: Ingrad — nosilec gradbene dejavnosti v Žalski občini 217
Milan Natek: Gospodarstvo hribovskih kmetij na vzhodnem delu dobrovelјske planote 220
Aleksander Videčnik: Savinjska posojilnica v Žalcu 254
Franc Ježovnik: Zanimivosti 260
Dane Senič: Beogradska banka — TB Ljubljana — Poslovna enota Žalec . 265
Konrad Zajc: Kratek opis zgodovine oziroma dela od nastanka Turistično-olepševalnega društva Žalec ter ostalih kulturnih dejavnosti 263
Srečo Meh: Turistično društvo Žalec in njegovi predhodniki 270
Edmund Božiček po podatkih Zlatice Audič: Savinov razstavni salon v Žalcu 277
Anica Urbašek: Krajevna organizacija Rdečega križa Žalec 281

Andrej Ločniškar: Medicina dela — višja stopnja aktivnega zdravstvenega varstva 286
Karel Strahovnik: Pomembnost Žalca pri organizaciji slovenskega gasilstva 291
Emil Pinter: Razvoj gasilskega društva Ložnica od ustanovitve do danes . 306
Milica Jošt in Karel Strahovnik: Sokolsko društvo Žalec 303
Karel Strahovnik: Obnova telesne vzgoje po osvoboditvi leta 1945 v Žalcu 324
Edmund Božiček: TVD Partizan Žalec od 1950 do 1982 329
Božo Jordan: Savinjska planinska pot 333
Kristijan Bobovnik: Občinska telesnokulturna skupnost Žalec od 1978 do 1982 339
Edmund Božiček: Od »Edinosti« 1899 do »Svobode« 1982 343
Jožica Ocvirk: Ljubiteljska kultura v občini Žalec 360
Edmund Božiček: Savinovi nagrajenci in dobitniki Savinovih plaket ter priznanj za leta 1978, 1979, 1980, 1981 in 1982 366
Meta Rainer: Fany Hausmannova — prva slovenska pesnica 373
Marija Makarovič: Govorica noše v Žalcu 376
Vlasta Bernik: Žalska osnovna šola od začetkov do današnjih dni 396
Franc Ježovnik: Rajko Vrečer 424
Danijela Puncer: Iz šolske kronike osnovne šole »Ljuba Mikuš« Žalec . . 427
Učenci 4. razreda OŠ »Ljuba Mikuš« Žalec: Mesto Žalec v očeh učencev osnovne šole »Ljuba Mikuš« 432
Lojze Trstenjak: Oživljeni II. slovenski tabor 434
Marlen Premšak: Edvard Salesin, akademski kipar iz Žalca 436
Janko Orožen: Kmetijsko-hmeljarska šola 440
Marinka Marovt: Center za usmerjeno izobraževanje 452
Zoran Kovač: Glasbena šola »Risto Savin« skozi 25 let 457
Marlen Premšak: Violina in dirigentska palica 462
Vili Vybihal: Nikolaja Vipotnik 466
Ivan Rojc: Razvoj slovenskega lovstva v Žalcu 467
Boris Debič: Prihodnost slovenskega ribolova v občini Žalec 473
Aleksander Bassin: Božidar Zavšek-Dare 479
Angelos Baš: Luče sredi 19. stoletja 480
Aleksander Bassin: Adi Arzenšek 485
Uredniški odbor: Iztok Meglič — Impresije 487
Anica Končan: Ukradeni otroci 489
Uredniški odbor: Pesmi iz pobratene Bačke Palanke 507
Drago Kumer: Sporočilo v kiti las 513
Uredniški odbor: Neža Maurer — Rodili smo takrat se, Moj kamenček, Princeska in kraljevič, Otrok moj doraščajoči, Lisičja lisica 515
Drago Kumer: Dober dan, boter standard! 519
Meta Rainer: Osemsto let — pesem 520
Anka Krčmar: Veseli hmeljarji, Skrivnost — pesmi 521
Drago Kumer: To ljubo gnezdece 523

Peti Savinjski zbornik smo želeli tudi časovno posvetiti 800-letnici Žalca, a nam je dolgotrajno zbiranje obsežnega gradiva to onemogočilo.

Vsem, ki ste kakorkoli pripomogli k izdaji te knjige, najlepša hvala.

Žalec, marca 1983 Urednik

Savinjski zbornik V
1983

Založila in izdala
Kulturna skupnost občine Žalec, odbor za tisk in založništvo

Uredniški odbor
Janez Meglič, predsednik, člani: Dane Debič, Meta Rainer, Lojze Četina, Anica Lesjak, Anka Krčmar, Drago Kumer, Rozika Kobale, Ivan Centrih, Janez Kroflič, Vili Vybihal

Zbral, uredil in korigiral
Vili Vybihal

Lektorirala
Meta Rainer

Zunanja oprema
Bojan Kovač

Naklada 1500 izvodov

Tisk
Časopisno grafično podjetje Večer Maribor, 1983